1912 2

1912. ANUL VII — APRILIE. No. 4.

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia 52.

1912

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 150 de pagini.—Abonamentul în ţară: un an 18 lei; jumătate de an 9 lei. Numărul 2 lei.—Pentru învăţători, preoţi de sat şi studenţi: un an 15 lei, jumătate de an 7.50.—Pentru Austro-Ungaria: un an 15 coroane; jumătate de an 7 coroane 50 h.. Numărul 2 coroane.—Pentru Basarabia: un an 8 ruble; jumătate de an 4 ruble. Numărul 1 rublă.—Pentru străinătate: un an 22 lei; jumătate de an 11 lei. Numărul 2 lei 50 b.—Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

Cu colaborarea d-lor : *I. Agîrbiceanu, D. Anghel, prof. univ. I. Athanasiu, Tudor Arghezi, Jean Bart, N. Baţaria, dr. P. Bogdan (docent), C. Botez, I. Botez, Octavian Botez, I. Al. Brătescu-Voineşti, Vintilă I. Brătianu, T. A. Bădărău, Ilie Bărbulescu, N. N. Beldiceanu, Caragiale, M. Carp, dr. P. Cazacu, dr. D. Călugăreanu, Alice Călugăru, I. Ciocîrlan, A. Ciura, M. Codreanu, G. Coşbuc, prof. I. cav. de Cuparencu, Ana Conta-Kernbach, Maria Cunţan, Barbu Delavrancea, I. G. Duca, Pompiliu Eliade, Elena Farago, G. Galaction, A. N. Gane, N. Gane, Octavian Goga, dr. C. Georgescu-Severin, dr. Onisifor Ghibu, Artur Gorovei, I. Gramadă, C. Hogaş, C. Hoisescu, G. Ibrăileanu, căpit. N. Ionescu, Gh. C. Ionescu-Şişeşti, Nat. Iosif, St. O. Iosif, dr. S. Irimescu, M. Jacotă, Francis Lebrun, prof. univ. dr. N. Leon, dr. I. Lupaş, dr. N. Lupu, prof. univ. dr. M. Manicatide, Constanţa Marino, I. Minulescu, I. Mironescu, S. Mândrescu, V. E. Moldovan, St. Morărescu, V. G. Morţun, G. Murnu, D. Nanu, I. Nădejde, Alexis Nour, dr. Aurel cav. de Onciul, inginer N. P. Panaitescu, G. Pascu, D. D. Pătrăşcanu, N. Petrescu-Comnen, prof. univ. A. Philippide, Matilda Poni, Sp. Popescu, prof. univ. dr. G. Proca, (O Carp), Cincinat Pavelescu, Gh. Poenaru, dr. N. Quinez, Mircea D. Rădulescu, Radu Rosetti, Izabela Sadoveanu, M. Sadoveanu, C. Sandu-Aldea, H. Sanielevici, prof. univ. dr. V. Sion, dr. Alex. Slătineanu, A. Stavri, maior Alex. Sturdza, dr. D. Tatuşescu, George Tofan, A. Toma, Iorgu Toma, Emil Triandafil, Ernest Triandafil, Gh. Topîrceanu, Al. Tzigara-Samurcaş, Al. Vlahuţă, A. D. Xenopol şi alţii.*

Condiţiile de abonare

IN ŢARA:

Pe an	18 lei
Pe jumătate de an	9 „
Un numar	2 „

Abonaţii care nu-şi vor achita abonamentul în mod direct vor trebui să plătească în plus 4 lei pe an şi 2 lei pe ½ an, ca indemnizare pentru încasatori.

Pentru învăţători, preoţi de sat, primari şi funcţionari sateşti, studenţi şi elevi, pe an 15 lei, pe jumătate de an 7.50.— (Aceştia pot plăti în trei rate a cîte 5 lei trimise cu anticipare).

IN AUSTRO-UNGARIA:

Pe an	15 coroane
Pe jumătate de an	7 cor. 50 h.
Un număr	2 coroane

Abonamentul anual se poate achita în trei rate de cîte cinci coroane, din patru în patru luni.

IN BASARABIA:

Pe an	8 ruble
Pe jumătate de an	4 ruble
Un numar	1 rublă

Abonamentul anual se poate plăti la fiecare două luni cîte 2 ruble, până la achitare.

IN STRĂINĂTATE:

Pe an	22 lei
Pe jumătate de an	11 lei
Un număr	2 lei 50 b.

vezi urmare pag. 3-a coperţii

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XXV

ANUL VII

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1912

O istorie a partidelor politice în România *)

(sfîrşit)

Intimplarea joacă desigur un mare rol în viaţa popoarelor şi, favorabilă de data aceasta poporului romîn, ea a adus singurul eveniment dela care învinşii dela 1848 sperau ceva pentru realizarea idealului lor politic, înfrîngerea Rusiei, marea forţă de reacţiune a epocii, de către Puterile apusene. Un şir de împrejurări fericite au adus, de asemeni, întîlnirea politicii lui Napoleon al III-lea cu năzuinţile poporului romîn. Intre anii 1849 şi 1856, revoluţionarii romîni exilaţi, şi, sub influenţa lor, publicişti şi mari scriitori francezi, într'un avînt de nobilă dezinteresare, pledaseră în faţa opiniei publice europene, c'o activitate neobosită, în scrieri şi articole numeroase, publicate în reviste şi ziare de primul rang, drepturile poporului romîn asuprit, răspîndind ideia Unirii. Desigur, din aceste scrieri a fost prinsă ideia Unirii de împăratul francez, care văzînd în ea un mijloc de apărare a Turciei împotriva silniciilor ruseşti, a îmbrăţişat-o şi a susţinut-o cu atîta căldură. Cînd contele Walewsky o propuse la 8 Mart 1856 la congresul din Paris, ambasadorii Turciei şi ai Austriei întîmpinară că voinţa Principatelor trebuia mai întâiu consultată. Opoziţia Austriei la realizarea Unirii e uşor de înţeles; acea a Turciei, care pare mai stranie la prima vedere, se explică prin aceia că ideia Unirii era îmbinată în mintea Romînilor, aproape în chip nedespărţit, cu acea a unei dinastii ereditare străine, şi îndărătul acestei idei Turcia vedea realizîndu-se într'un viitor apropiat şi neatîrnarea complectă a Principatelor. Franţa văzînd această împotrivire, se sili să desfacă ambele idei, stăruind numai pentru Unire şi lăsînd desbaterea principelui străin pentru mai tîrziu.

Dacă împrejurările exterioare şi sprijinul puternic al Franţei au ajutat mult poporul romîn ca să-şi realizeze o parte cel puţin din aspiraţiile sale şi să facă un pas însemnat spre Unire, acest lucru nu s'a putut îndeplini fără luptă şi fără o mare sforţare a naţiunii. Cîmpul acestei sforţări a fost de data aceasta

---

*) **Istoria partidelor politice în Romînia, dela origini până la 1866, de *A. D. Xenopol*, 2 volume. Albert Baer, Bucureşti, 1906.**

Moldova. Dacă Unirea, ca combinație politică, nu putea fi decît pe placul poporului Muntean, fiindcă-i favoriza interesele și mai ales acele ale Bucureștilor, nu era tot așa pentru Moldova, unde Unirea se arăta mai mult ca o jertfă, decît ca un cîștig, pentru țara insăși.

„Cu toate acestea, instinctul de păstrare al neamului ripise pe acel al păstrării individuale și nu numai Moldova, dar și Iașul fură cuprinși de o înflăcărare neoprită pentru ideia Unirii, care puse stăpînire pe cele mai multe minți, ce se innălțau măcar cît de puțin peste nivelul zilnicei existenți".

Partidul unionist din Moldova a trebuit să ducă o luptă crîncenă și încordată împotriva necredinții, răutății, manoperelor ascunse ale unei autorități care sprijinea pe față ideia separatistă și voia să-i înăbușe glasul. Din comitetul unionist înființat în ziua de 21 Mai 1856 făceau parte mai toți boerii mari, mulți boeri mici și oameni din popor. Acest partid nu se putea sprijini decît pe pătura suprapusă a orașelor, căci țăranii, pe care numai chestia agrară i-ar fi mișcat, nu puteau desigur înțelege foloasele depărtate ale Unirii.

Separatiștii care aparțineau diferitelor clase sociale erau puțini la număr, dar erau tari prin sprijinul armatei austriace care ocupa încă Moldova, prin sprijinul Turciei și acel al întregului aparat administrativ al țării pus la îndămîna caimacanului. Sînt în deajuns de cunoscute prigonirile celor doi caimacani Balș și Vogoride împotriva unioniștilor, falșificarea listelor electorale și alcătuirea lor în chip arbitrar cu 4.658 de nume în loc de 40,000 cît ar fi trebuit să însumeze.

Se știe că partidul unionist, scos din răbdări, era gata de violență și că marele prieten al Rominilor, consulul din Iași Victor Place, a fost nevoit să ia calea amenințărilor. Totuși, sprijinită de Austria și de Anglia, Poarta refuză să încuviințeze revizuirea listelor electorale și după ordinul ei alegerile fiind efectuate, dădură un Divan alcătuit numai din adversari ai Unirii. Cauza unioniștilor părea perdută, cînd un fericit eveniment exterior schimbă iarăși mersul lucrurilor. Intr'o întîlnire avută cu regina Victoria la Osborne, Napoleon al III-lea renunță la Unirea totală a țărilor romîne, mulțumindu-se numai cu o unire vamală, militară și judecătorească, iar Anglia obținu dela Turci anularea alegerilor moldovene. Știrea primită în Moldova avu un efect innălțător și noile alegeri libere dădură un Divan in care numai doi membri erau dușmani Unirii.

* * *

In focul aprigei lupte pentru Unire partidul național fusese reintregit. Nu era vorba în realizarea acestui ideal de o luptă de clase, în care să se poată ivi tendinți liberale sau reacționare. Antiunioniștii nu alcătuiau un partid politic. Erau numai oameni alipiți, prin interesul lor individual, de caimacani sau de Puterile dușmane Unirii, sprijinitori ai intereselor străine. Unioniștii, deși despărțiți în tabere neprietene prin deosebirea de concepții sau de interese sociale, căutau să înăbușe aceste deosebiri, pentru a mîntui principiul cel mare al Unirii, care precumpănea așa de puternic pe toate celelalte, încît ele amuțiră sub vajnica lui presiune. Aproape toată boerimea mare și mică, deci toată clasa privilegiată, negustorii și meșterii, profesiile liberale și în deobștie proprietarii erau pentru Unire, și dacă o parte din proprietari și mai ales din boerii cei mari împărtășeau alte vederi asupra reformelor lăuntrice, decît sprijinitorii claselor rurale, această deosebire de principii nu-i împiedeca pe toți de a cere Unirea. Cînd însă în Divanurile adhoc ideile liberale și egalitare ale unora dintre membri apărură la suprafață, cînd reformele sociale fură atinse, partidul național care se arătase ca un singur dărab de marmură în chestia Unirii, se frînse iarăși in două.

In Muntenia, unde amintirea revoluției dela 1848 era încă vie, luptătorii de atunci, cu multă prudență, au evitat să pună în discuție chestiile de reformă internă.

In Moldova nu s'a intîmplat însă tot astfel. Ințelegerea cea mai deplină între deputații de toate nuanțele a avut loc în toate chestiile naționale puse la ordinea zilei. Marea propunere înfățișată de Kogălniceanu în ședința dela 7 Octombrie, în care se cerea realizarea celor 4 puncte: Unirea, principele străin, autonomia și regimul reprezentativ, a fost votată cu 81 glasuri pentru și 2 contra. Adunarea moldovenească socoti însă de datoria ei să intre și în cercetarea proectului de reorganizare lăuntrică. Ea votă cu mare majoritate o serie de măsuri însemnate. In ziua de 25 Octombrie oborîrea privilegiilor, egalitatea înaintea legii, așezarea contribuțiilor după averea fiecăruia, supunerea tuturor la slujba militară și accesibilitatea tuturor Rominilor la funcțiile statului. In ședința dela 9 Noembrie se ivi însă primul semn al furtunii atunci cînd Anastase Panu dădu cetire faimoasei propuneri a locuitorilor pontași. In această propunere starea nenorocită a țăranilor era descrisă în culori puternice și drepturile lor apărate cu o minunată elocvență. Propunerea arăta cum Regulamentul făcut de boeri căzuse pe capul țăranilor, micșorîndu-le pămîntul de hrană și mărindu-le în același timp zilele de boeresc. Nădăjduind în dreptatea celor șapte Puteri protectoare, țărănimea cerea desființarea clăcii și împroprietărirea pe două treimi din moșiile pe care se află. Propunerea locuitorilor pontași fu lăsată spre desbatere pentru mai tîrziu, după isprăvirea chestiilor generale. Amînată, ea vine pe tapet în ziua de 18 Decembrie.

Prin glasul lui Hurmuzache majoritatea boerimii manifestă profunda ei indignare împotriva acestor pretenții comuniste care tindeau la desființarea dreptului de proprietate. Dacă starea țăranilor nu era bună, vina trebuia aruncată nu asupra proprietarilor, ci asupra guvernelor și a administrației lor vitrige. Nerecunoscînd pe țărani decît ca chiriași ai pămîntului, boerii se a-

rătau gata să consimtă la desființarea clăcii și la eliberarea muncii. Cereau însă ca și proprietatea să rămînă liberă.

Țăranii să rămînă liberi pe brațele lor și proprietarii pe moșiile lor, iar raporturile dintre aceste două clase să fie regulate prin alcătuiri de bună voe. Cu alte cuvinte, boerii voiau să desființeze cu totul dreptul țăranilor de a se hrăni pe pămîntul țării care era declarat de pămînt boeresc. Un grup de boeri, avînd în frunte pe Kogălniceanu și A. Panu, nu erau partizanii acestei soluții. Ridicîndu-se împotriva pretențiilor exagerate și a formei în care fusese redactată petiția țăranilor, ei cer ca chestia să fie amînată pentru viitoarea adunare. Se mai prezentă un amendament la propunerea sătenilor subsemnat de cincisprezece deputați, între care: episcopul Ghenadie Șendrea, arhiereii Neofit Scriban și Melchisedec, V. Mălinescu. Acest amendament, care e un studiu documentat al chestiei rurale, combate statornicirea învoelilor de bună voe, arătînd cum acest regim ar lăsa sătenii cu totul la dispoziția proprietarilor, și, lipsiți de pămînt, ei ar deveni niște proletari nomazi. În încheerea sa, el propune răscumpărarea boerescului și lăsarea în întreaga și deplina stăpînire a sătenilor a clîmii atribuită lor după statu quo. Propunerea lui C. Negri, mare boer, dar partizan al țăranilor, e făcută în același senz. Puse la vot, niciuna din propunerile prezentate nu întruni majoritatea și toate fură declarate respinse. Adunarea moldovenească se frămîntase în deșert, ea nu putuse ajunge la o deslegare a chestiei rurale. Din dezbateri se poate vedea însă însemnătatea chestiei și totodată laturea ei primejdioasă. Cuvîntarea lui Kogălniceanu ne arată că el și grupul său renunțase deocamdată la rezolvirea chestiei rurale, amînînd-o pentru un moment mai prielnic. Încordarea relațiilor dintre proprietari și țărani periclita voturile naționale și liberale ale adunării și amenința să împiedice realizarea Unirii însăși.

După cum la 1848 proprietarii fuseseră în stare să cheme pe Ruși pentru a-i scăpa de primejdia aceia ce credeau ei că era o curată despoere, așa acum erau în stare să arunce Unirea peste bord, pentru a scăpa de aceiași primejdie.

*

Adunările care trebuiau să aleagă pe Domnitorii Principatelor, după convenția dela Paris, nu au avut să sufere aceiași atmosferă apăsătoare ca Divanurile adhoc. Pentru a păstra țărilor libertatea rostirii, Puterile europene nu încredințase ocîrmuirea unui singur caimacan, ci unui guvern provizor, alcătuit din trei persoane după prescrierile Regulamentului Organic. În guvernul provizor al Moldovei erau 2 progresiști, Anastase Panu și Vasile Sturza, și un partizan al trecutului Ștefan Catargiu. În Muntenia frînele țării erau în mînile a trei partizani ai foștilor Domnitori Bibescu și Știrbei: I. A. Filipescu, M. Băleanu și I. Manu. Din cauza tacticei greșite a partidului progresist, care nu luptase în alegeri unit și în vederea unui candidat la domnie, acest partid rămase în minoritate în ambele adunări față de partizanii vechilor Domni. În Moldova, din 64 de deputați 31 erau progresiști, iar 33 se împărțeau între Sturza tatăl (20) și Sturza fiul (13).

În Muntenia numărul cel mai mare de glasuri îl avea Bibescu. În Moldova se știe că alegerea candidatului progresist, Colonelul Alexandru Ioan Cuza, fu datorită numai neînțelegerii dintre Mihăileni și Grigorieni. În Muntenia până în ultimul moment nu s'a vorbit de candidatura lui Cuza, cu toate că partidul progresist, în urma venirii deputăției moldovene, îmbrățișase candidatura lui. Cu o zi înainte de alegere consulii telegrafiau guvernelor lor că Bibescu va fi desigur ales. Presiunea directă a poporului din București asupra adunării aduse alegerea neașteptată a lui Cuza. Noul Domn fusese ales împotriva majorității deputaților, printr'un concurs de împrejurări care le impusese voința minorității, ce era însă și acea a poporului.

Partidul național, cu toată alegerea unanimă (însă silită) a Domnitorului comun, iarăși se desbinase. El ceruse, în întregimea lui în Divanurile adhoc, Unirea sub un principe străin. Convenția de Paris respinsese însă această plăzmuire politică și țările rămînînd tot despărțite sub doi Domni băștinași, partidul unionist și cel separatist se desfăcuseră și se alcătuiseră alte împreunări pentru alegerea Domnitorilor.

„Despărțirea cea nouă a Romînilor fruntași în partide, spune d. Xenopol, nu avea caracterul exclusiv personal din vremile vechi, ci era și o deosebire de principii. Cu toată lepădarea mai mult silită a privilegiilor în Divanurile adhoc, majoritatea boerilor înțelegea să facă această jertfă cu socoteală și îngăduință și apoi dacă ei se lepădaseră de privilegiile sociale, ei înțelegeau să rămînă stăpîni pe acele politice, pe care și Convenția le garantase prin legea ei electorală. De aceia conducătorii țărilor romîne se deosebiră iarăși în progresiști sau liberali și naționali și conservatori, sau, cu termeni mai parlamentari, în stînga și dreapta. Dacă însă aceste 2 tabere erau dezbinate pe chestia Domnitorului cît și pe alte chestii de natură socială, punctul care le despărțea fundamental în alcătuiri dușmane era tot vechea 'protivnicie născută din chestia țărănească. Progresiștii erau cei mai mulți «comuniștii din 1848». Reacționarii erau cei ce combătuseră totdeauna împroprietărirea țăranilor".

Care era atitudinea ambelor partide față de alegerea noului Domn? Trecutul său îl arăta ca un luptător pentru ideile liberale, ca un partizan hotărît al reformei agrare, ca unul dintre deputații care votase în Divanul adhoc amendamentul lui Costache Negri pentru împroprietărirea țăranilor.

Partidul liberal trebuia să primească alegerea îndoită a omului nou în lipsa principelui străin, acest partid dorind îndrumarea unei vieți de egalitate și de dreptate și ținînd mai ales la îmbunătățirea soartei țăranilor.

Partidul conservator trebuia să combată pe alesul țărilor romîne ce fusese întronat prin siluirea voinții și a intereselor lui și să caute să zădărnicească aplicarea reformelor egalitare, o-punîndu-se mai ales la împroprietărirea țăranilor.

Dela început acest partid, care avea majoritatea într'o adunare obștească aleasă după un sistem electoral mai restrîns decît acel al Regulamentului Organic, caută să-și arăte puterea în fața novatorilor primejdioși. Prima dare pusă asupra proprietății fonciare nu trecu în adunare decît cu mare greutate și ea pricinui căderea celor dintâi guverne de contopire cu care Domnitorul încerca să guverneze (Sturza în Moldova și Epureanu în Muntenia). Atitudinea lor, conservatorii o justificau spunînd că nu pot avea încredere în guverne în sînul cărora se află oameni dela 1848. Conștienți de planurile reformatoare nutrite de Cuza, dela început conservatorii au căutat să-i micșoreze autoritatea, să-l reducă din poziția lui de Domnitor la acea de caimacan, urmărind mai departe cererea principelui străin pe care Convenția o înlăturase. Dacă principele romîn nu trebuia decît să caute a realiza aducerea unui princepe străin, rolul său de reformator înceta și privilegiații se mai puteau bucura cîtva timp încă de situația lor. Toate documentele epocii arată în chip neîndoios că în împrejurările externe de atunci realizarea domniei străine era ceva imposibil. Această idee servea însă în mînile conservatorilor ca o minunată armă de luptă împotriva Domnitorului.

Caracteristică e atitudinea conservatorilor în Comisia centrală, unde, ca și în Adunare, aveau majoritatea. Propunerea făcută de stînga comisiei cu privire la modificarea legii electorale a Convenției e respinsă pe motivul invocat de principele Grigorie Sturza că Adunările fiind alese pe șapte ani, ar fi destul timp pentru a se gîndi la reforma legii.

Nici o lege nu putea fi mai nedreaptă și mai absurdă ca legea electorală a Convenției. Ea restrîngea dreptul de vot numai la posesorii averilor mari, mărginind rostirea voinții Moldovei la 1724 de alegători și acea a Munteniei la 2072, alegători care firește aveau tot interesul să păstreze vechea stare de lucruri. Cum spunea cu drept cuvînt Tribuna: „Convenția pe deoparte ștergea privilegiul, pe de alta însărcina pe privilegiați cu facerea legilor de egalitate". Rezultatele acestei legi electorale erau ridicule. In unele județe numărul alegătorilor ajungea la 5, iar Ismailul avea unul singur, pe vestitul Vladimir Stoica, care se alegea pe el însuși „cu majoritatea de un vot, adică unanimitatea".

Părerea majorității clasei privilegiate că lucrurile nu trebue schimbate, ci păstrate cît se va putea mai mult, se poate vedea și din rapoartele Comisiilor oficiale care se plîng împotriva proprietarilor, care căutau să împiedice facerea catagrafiei, premergătoare înființării impozitului funciar.

In sînul Comisiei centrale Grigorie Sturza propune ca să se ia de normă pentru noua Constituție ce trebuia alcătuită Regulamentul Organic, de care tocmai țările Romîne se credeau scăpate prin Convenția din Paris.

Proectul de răspuns la mesaj al Comisiei centrale din 18 August 1859 nu se ocupă de loc de numeroasele propuneri de legi necesare pentru îndrumarea noei organizări, ci revine iarăși asupra temei iubite a conservatorilor: amintirea făgăduinței, dată de Domn atunci cînd se suise pe tron, de a stărui pentru Unirea Principatelor sub un principe străin. Această cerere rău văzută în Europa întreagă nu putea fi privită ca o rostire sinceră a dorinților partidului conservator, întrucît el știa prea bine că era zădarnică. Ținta ei nu era decît compromiterea și slăbirea autorității Domnitorului care era reprezentantul ideilor liberale.

„Partidul conservator voia ca starea țării să rămînă până la realizarea dorinților ei în statu quo în care se afla, și atunci se va vedea ce se va chibzui. Oborîrea privilegiilor se votase într'un moment de nevoe și poate de entuziasm, după cum se votase în Muntenia și alegerea lui Cuza și după cum privise și norodul din Iași ideia Unirii, dar lucrurile făcute cu chibzuință aduc, cînd sînt cercetate mai tîrziu cu răceală, părere de rău și dacă nu se poate îndrepta de tot nenorocirea amenințătoare, cel puțin cată să i se întîrzie îndeplinirea cît mai mult. Cum prea bine spunea «Curierul Principatelor Unite»: «Privilegiul vrea înainte de toate să păzască formele și formele aduc amînare, iar privilegiul în amînare caută o punte de scăpare».

Dacă Domnitorul nu se putea sprijini pe partidul conservator, care s'arăta profund nemulțumit de chipul cum se tirdea la reforma așezămintelor Principatelor, el nu se putea sprijini cu totul, nici pe liberali. Aceștia nu voiau să tolereze cea mai mică călcare a convenției, și înțeleși cu Domnitorul asupra fondului, nu se puteau împăca adeseori, cu forma în care reformele erau înfăptuite. Cuza credea că dacă conservatorii nu puteau da garanții pentru starea prezentă, liberalii erau imposibili printr'o sistematică dispoziție de a nu ținea samă de împrejurările politice în care se găseau cele două țări. Ferindu-se de ambele partide extreme, el va căuta să-și alcătuiască ministerele mai ales din progresiști moderați, care-i împărtășeau mai mult sau mai puțin părerile. Nu odată însă împrejurările l-au silit să se abată dela acest principiu și e ușor de înțeles că ministerele alcătuite de dînsul nefiind luate din majoritatea adunării, duceau o viață efemeră, de azi pe mîne.

Adunările nu erau constituite după placul său, majoritățile îl împingeau la acte contrare voinții Puterilor garante, de aceia îndată ce îndoita sa alegere fu recunoscută, Cuza se hotărî să le dizolve, încercînd să schimbe fizionomia reprezentării naționale chiar cu legea electorală în putere pe atunci. Speranțele lui însă fură înșelate, Adunările eșite din alegerile nouă nu se deosebeau aproape de loc de cele desființate. Corpul electoral, care le trimesese, era așa de îngust și așa de puternic închegat prin interesul de clasă, încît el nu putea fi rupt prin ademeniri guver-

namentale. După retragerea ministerelor Iepureanu în Moldova și Ion Ghica în Muntenia, Domnitorul chemă în Mai 1860 pe M. Kogălniceanu în Moldova și pe N. Golescu în Muntenia. Ministerul Golescu era format numai din liberali. Dar atitudinea imprudentă a lui I. Brătianu și a lui Rosetti în chestia Boliac față de Austria, una din Puterile semnatare ale tratatului de Paris, face pe Domn să ceară demisia cabinetului după șase săptămîni de guvernare. Deși în noul minister Iepureanu intră și cîțiva liberali, liberalii extremi din Muntenia se îndepărtează din ce în ce mai mult de Domnitor. In Moldova, încă din momentul venirii sale, Kogălniceanu accentuă cu putere necesitatea celor 3 mari reforme: legea electorală, chestia țărănească, chestia mînăstirilor închinate. Dacă cea din urmă, ca și toate măsurile de întărire națională, nu deșteptă împotriviri, cele dintăi ca toate măsurile de egalizare socială trebuiau să stîrnească nemulțumirea opoziției. Faimoasa circulară prin care Kogălniceanu oprea bătaea aplicată țăranilor, venită tocmai atunci cînd trebuia să se dezbată de Adunare proectul de lege rurală alcătuit de Comisia centrală, nu putea decît să crească această nemulțumire. După raportul lui Lascar Catargiu Adunarea dă în judecată ministerul Kogălniceanu pentru suspendarea și arestarea mitropolitului Miclescu, dar cauza adevărată a răsturnării ministrului nu era desigur decît atitudinea lui în chestia rurală.

Memorandul, pe care Domnitorul îl trimise Porței la începutul anului 1861 și în care pe lîngă Unirea definitivă cerea și modificarea unei legi electorale ce îndepărta dela reprezentarea națională pe toți cei ce aveau de așteptat ceva dela reformele sociale impuse de articolul 46 al Convenției, stîrni furia privilegiaților.

Prin glasul lui Lascar Catargiu, în ședința dela 31 Mai 1861 ei reînoiră, în Adunare, cererea principelui străin, tocmai în momentul în care Constantin Negri, în numele Domnitorului, întrebuința la Constantinopol toată energia și abilitatea lui pentru a obținea în sfîrșit dela Poartă realizarea Unirii definitive.

Ideia principelui străin fiind pe atunci respinsă de toate puterile, era ușor de înțeles că gestul opoziției amenința să dărîme ceia ce acțiunea diplomatică făcuse cu atîta trudă.

Cu toate aceste piedici, Unirea fu realizată și, la începutul anului 1862, Domnitorul încercă să atragă pe conservatori, însărcinînd pe șeful lor Barbu Catargiu cu formarea primului guvern al țărilor unite.

Prezența unui guvern conservator în ajunul discuției legii agrare tulbură adînc sufletele țăranilor, în care trăiau speranțele deșteptate de făgăduințile anului 1848 și nemulțumirea lor se manifestă în județul Buzău, prin revolta lui Niță Mălăerul, care voia să meargă la București să „ia capul grangorilor ce nu țin cu țara". In București, Tribuna Romînă cerea prefacerea legii electorale, spunînd că Adunarea nu reprezintă țara, ci numai 5,000 de proprietari. La aceste protestări Adunarea rămînea mută și

se ocupa cu amînarea schimbării felului impozitelor și cu votarea altor măsuri reacționare. Proectul legii rurale veni în dezbatere la 24 Mai 1862. In nemuritorul său discurs, Kogălniceanu atăcă proectul venit din Comisia centrală, proect care desființa claca, dar izgonea de pe pămîntul lor 3 milioane de oameni. In răspunsul său, Barbu Catargiu acuză pe Kogălniceanu că stigmatizează proprietatea sanctificînd faimosul principiu al lui Proudhon. „Romînul nu are nevoe de pămînt, spunea primul ministru, ci are nevoe să scuture lenea de care e cuprins de veci și care e un viciu al rasei latine".

Asasinarea lui Barbu Catargiu în ziua de 8 Iunie, omor politic care ne dă măsura încordării relațiilor politice ale timpului, nu împiedecă votarea legii rurale sub forma înfățișată de guvernul conservator.

Această lege care contrazicea toate vederile sale, Domnitorul refuză însă s'o sancționeze. Prin acest refuz războiul între privilegiați și Domn era declarat și partidul conservator răspunse printr'o înverșunată opoziție care, trecînd de data aceasta peste capetele miniștrilor, se îndreptă împotriva Domnului însuși. In cursul anului 1862 și mai ales în Ianuar 1863, cu prilejul răspunsului la mesaj, guvernarea lui e atacată cu violență în Adunare și cere chiar darea în judecată a lui Costache Negri, care transmisese Porții memoriul Domnitorului. Adversarii înverșunați ai Domnului nu erau însă de data aceasta numai conservatorii, ci și liberalii Munteni. Ambele partide se uniseră împotriva sa în faimoasa „coaliție monstruoasa". Liberalii moderați, puțini la număr, erau în Adunare singurii apărători ai Domnitorului. Dacă atitudinea conservatorilor în această împrejurare e perfect explicabilă prin poziția lor față de chestia rurală, nu e tot așa cu acea a extremei stîngi. Ar fi fost de așteptat ca acest partid, care luptase cu atîta foc la 1848 pentru împroprietărirea țăranilor și doborîrea privilegiaților, să meargă alături și în aceiași direcție cu Domnitorul, secondîndu-l în acțiunea sa.

Acest partid care cu cincisprezece ani înainte avea ca ideal rezolvirea chestiei rurale, o amînă acum pentru mai tîrziu sau se dezinteresează de dînsa. In discursul său dela 11 Februar 1863, Ion Brătianu spune că n'a venit încă timpul ca chestia proprietății să fie rezolvită și că rezolvirea ei prematură ar pune în joc existența națională provocînd războiul civil. Acest discurs, spune d. Xenopol, ne miră în gura unui om care la 1848 nu se sfiise ca împreună cu tovarășii săi să dezlănțue nu numai războiul civil, dar și revoluția împotriva a două mari împărății, pentru a introduce în Principate libertatea, egalitatea și mai ales dreptatea socială prin împroprietărirea țăranilor. Cuvîntarea sa era în contrazicere cu cerințile Convenției chiar, care prin art. 46 impunea grabnica revizuire a legilor care regulau raporturile dintre proprietari și țărani.

Tot așa de puțin limpede apare atitudinea gazetei „Romînul" în această vreme ca și demisiile lui I. Brătianu și C. Ro-

setti din parlament în ajunul dezbaterilor legii rurale. Afirmaţia lui Bolintineanu, după care partidul liberal renunţase la chestia rurală pentru a putea lupta alături cu conservatorii pentru răsturnarea Domnitorului, pare a fi întrucîtva o explicare a acestei greu de înţeles atitudini. O alta ar fi faptul că liberalii înaintaţi de atunci, ca şi acei din Franţa, erau în primul rînd pasionaţi pentru chestiile de formă, pentru libertăţile publice şi respectarea principiilor constituţionale, pe care, prin regimul său personal şi după modelul lui Napoleon III, Domnitorul le încălca. La acestea se mai poate adăoga probabil şi repejunea cu care liberalii Munteni fusese înlăturaţi dela cîrma statului.

Persoana Domnitorului numai era acum aşa de trebuincioasă după ce Unirea fu realizată. Venise timpul ca el să fie înlăturat şi un principe străin să încoroneze clădirea politicii noastre naţionale.

Principiul dinastiei străine era singurul punct care putuse să apropie din nou aceste două partide atît de depărtate prin năzuinţile lor.

Lupta împotriva Domnitorului putea desigur folosi mult conservatorilor, fiindcă făcea posibilă înlăturarea reformei rurale şi întîrzia reformele egalitare. Pentru a putea lupta însă alături cu conservatorii, printr'o stranie strămutare a jocului partidelor, liberalii părăseau pentru moment chiar principiile lor de existenţă.

Dacă însă chestia rurală era părăsită de acei care luptaseră pentru ea odinioară şi care n'o mai apărau acum, ea îşi găsi apostoli călduroşi şi puternici în Domnitor şi în primul său ministru Kogălniceanu.

Amîndoi ţineau ca trecînd peste orice împotrivire să rezolve această chestie.

Domnitorul crezu poate un moment că prin săvîrşirea secularizării, dorită de toată lumea, va recîştiga partidele. Ele îi mulţumiră pentru acest act însemnat, după cum îi mulţumiră şi pentru Unire. Nu dezarmară însă şi curentul de ură şi înverşunare oprit o clipă, se restabili din nou. Conştient de importanţa faptelor pe care le realizase, convins că Adunarea care-i stătea împotrivă nu era decît o reprezentare cu totul imperfectă a ţării, Domnitorul era în mod fatal tot mai împins pe calea măsurilor îndrăzneţe şi violente.

Spiritele erau adînc tulburate cînd Kogălniceanu aduse în dezbaterea Adunării proectul legii rurale, care trebuia să împroprietărească pe ţărani. Raportul Comisiei delegaţilor respinse punctul de căpitenie al proectului, împroprietărirea, primind-o numai pentru locul de casă şi de grădină. Kogălniceanu declarînd că face din acest punct chestie ministerială, este întîmpinat cu un vot de blam în şedinţa de 10 April 1864. Acest fapt convinse în chip neîndoelnic pe Domn că Adunarea aşa cum era alcătuită numai din reprezentanţi ai marei proprietăţi, cu tot mănunchiul de bărbaţi altruişti rătăciţi într'însa, nu va lăsa niciodată ca legea de împroprietărire să treacă în forma dorită de

dînsul. El făcu o ultimă încercare de a zdrobi împotrivirea marii proprietăţi, propunînd prefacerea legii electorale, una din cugetările care-l preocupaseră încă dela începutul domniei lui.

Demisia ministerului e respinsă şi la 2 Mai, în ziua în care Adunarea e din nou convocată după sărbătorile Paştelui, Kogălniceanu înfăţişează proectul de modificare a legii electorale. Domnitorul cerea Adunării să se desfiinţeze ea însăşi, pentruca o Adunare aleasă din alte elemente să dea fiinţă legii rurale. Ea nu se putea sinucide şi cum era de aşteptat repetă împotriva guvernului votul de blam. Orice speranţă de rezolvirea chestiei rurale pe calea legală rămînea închisă. Domnitorul credea că cea mai sfîntă din datoriile sale era îndeplinirea art. 46 al Convenţiei.

Faţă de obstacolele pe care le întîlnea în cale, nu-i rămîneau decît două căi: abdicarea sau călcarea legilor. El alese pe cea din urmă, avînd lîngă dînsul „pe omul ce putea să i stea mînă dreaptă la îndeplinirea gîndului său".

Lovitura de stat, făcută de Cuza în numele ideii superioare a dreptăţii sociale, a fost un act bogat în urmări importante pentru ţară şi pentru viaţa partidelor.

Dacă se poate spune, din punct de vedere naţional, că legea rurală din 1864 a alipit pentru cîtva timp de ţară masele mari ale poporului, din punct de vedere social şi economic ea desigur nu ş'a atins ţinta.

După d. Rosetti, valorosul istoric al ţărănimii noastre, arată şi d. Xenopol cum legea lui Cuza-Vodă a menţinut cîtimea de pămînt încuviinţată săteanului de Regulamentul Organic, lăsîndu-l în aceiaşi îngustime a mijloacelor de traiu, în care-l restrînse legiurea rusească. Ba chiar situaţia lui economică a fost înrăutăţită prin liberarea proprietăţii de îndatorirea de a da pămînt însurăţeilor pe $^{2}/_{3}$ din moşie. Nevoit să ia pămînt de hrană pentru vite sau pentru dînsul şi plătindu-l boerului în muncă, ţăranul recăzu iarăşi în robia proprietăţii mari, din care legea lui Cuza-Vodă voise să-l emancipeze. Chestia rurală fu departe de a fi stinsă prin această lege şi ea îşi urmă mai departe cursul ei ameninţător.

Pline de însemnatate au fost consecinţile legii electorale. Legea electorală în vigoare înnaintea loviturii de stat făcea parte din constituţia întocmită de Convenţia de Paris, încît trebuia răsturnată toată această constituţie pentru a putea reforma legea electorală. De aceia prin lovitura de stat s'a mers mai departe decît numai cu lovirea în clasa privilegiată. S'a scuturat deasupra ţării constituţia impusă ei de areopagul european şi s'a tins la dobîndirea adevăratei autonomii a Romîniei, autonomie care a şi fost recunoscută de Puteri prin modificările îndeplinitoare statutului. Prin aceste stipulaţii, Puterile Europei prevedeau că „Principatele Unite să poată în viitor modifica şi schimba legile care privesc la ocîrmuirea lor lăuntrică cu concursul legal al tuturor puterilor statului şi fără nici o intervenire din afară,

exceptîndu se bine înțeles legăturile ce unesc Principatele cu Imperiul Otoman".

Numai această recunoaștere a Europei a făcut cu putință chemarea dinastiei străine în 1866.

Actul lui Cuza-Vodă era desigur de o mare îndrăzneală, căci înfrunta deodată înnăuntru țara legală, în afară actul internațional în virtutea căruia statul romîn văzuse lumina zilei.

Legea electorală a loviturii de stat prevedea două colegii: acel al alegătorilor primari cu vot indirect, care alegeau pe delegați, ce la rîndul lor alegeau pe deputați, și acel al alegătorilor direcți, care votau personal. Alegători primari erau toți cei care plăteau o dare între 48—110 lei și patentarii până la clasa V-a inclusiv, adică toți țăranii, toți negustorii și meseriașii cei mici dela orașe și dela țară. Alegători direcți erau toți cei ce plăteau în orice comună o dare de cel puțin 4 galbeni și știau ceti și scrie. Erau scutiți de cenz: preoții, profesorii, avocații, inginerii și pensionarii cu 2.000 lei anual, cel puțin. Eligibili erau Romînii alegători de 30 de ani care știau ceti și scrie.

O sută de alegători primari alegeau un delegat. Numărul deputaților era de 1 la 25.000 suflete, în total 160 deputați. Nici într'o țară din lume nu se făcuse o săritură așa de uriașă dela un regim electoral așa de restrîns la unul așa de larg, ca acel reprezentat prin noua lege electorală. Inteligența cea săracă de bunuri materiale putu să pătrundă în Adunare în virtutea acestei legi ca și țăranii. Viața politică a Romîniei se democratizase printr'o singură lovitură mai mult de cum ar fi făcut-o ani îndelungați de silinți ale maselor, care ajunseră și ele să ocupe locul cuvenit în reprezentarea țării.

Cercetînd fizionomia Camerii alese în baza noei legi electorale, vedem că în Adunarea dela 1865 numele mari ale familiilor privilegiate au dispărut aproape cu totul. Din 160 de deputați, numai 11 sînt oameni cunoscuți de mai înainte prin ideile lor liberale, restul nume necunoscute care se auzeau pentru întâia oară. Deputații țărani erau în număr de 20. După cum observau toate gazetele timpului, nivelul intelectual al deputaților era foarte scăzut. Erau stîngaci, timizi, lesne influențați.

Desigur prima reprezentare democratică a Romîniei ar fi putut fi mai de samă, după chiar puținele elemente de care dispunea țara în acele vremuri. Totuși, oricum ar fi fost ea alcătuită, se realizase un principiu până atunci necunoscut în țările romîne, reprezentarea intereselor țării dată pe mîna tuturor. Dacă deocamdată nivelul intelectual al Adunării era prea jos pentru a putea îndeplini această menire, acest nivel era să se înnalțe deodată cu acel al țării; dar principiul era să rămînă și niciodată țara nu era să se întoarcă înapoi la reprezentarea intereselor tuturor printr'o singură clasă. Prin lovitura de stat, partidul conservator primise o teribilă lovitură și ideile liberale făcuseră un mare pas înainte. Progresul acestor idei nu se îndeplinise însă de partidul liberal dela 1848, ci era datorit acțiunii personale a

Domnitorului care, ajutat de o minoritate credincioasă realizase cel puțin în parte cele două mai însemnate cereri din programul dela 1848, împroprietărirea țăranilor și reprezentarea țării în adunare prin toate clasele societății. Cugetarea liberală isbuti să pătrundă mai adînc în conștiința poporului și să ridice nivelul vieții sale politice. Era privilegiului politic fusese înlăturată și reprezentarea țării se democratizase. „Pasurile făcute însă înainte în sfera politică se întorc numai foarte cu greu înapoi și pe aceasta se întemeiază puterea faptului îndeplinit". Constituția din 1866 va putea fi un progres iar nu un regres asupra acelei a loviturii de stat. Dacă din cele două mari idei patronate de partidul liberal libertatea fusese știrbită mai cu samă în focul luptei împotriva privilegiaților, egalitatea fusese desigur în mare parte realizată în timpul domniei lui Cuza Vodă.

*

Detronarea primului domnitor al țărilor unite a fost opera coaliției ambelor partide. De aceia locotenența întocmită la 11 Februar fu alcătuită dintr'un liberal Neculai Golescu, un conservator Lascar Catargiu și un personaj neutru, colonelul Haralamb. În ministerul prezidat de Ion Ghica, liberalii și conservatorii erau reprezentați în număr aproape egal și tot așa se formaseră și misiunile trimise la Paris și la Constantinopol. După refuzul principelui de Flandra căruia i se oferise corona, șeful liberalilor Ion Brătianu fusese însărcinat cu grelele negocieri privitoare la chemarea principelui Carol de Hohenzollern. Un fapt care pare curios la prima vedere e că guvernul dela 11 Februar, care protestase împotriva loviturii de stat a lui Cuza și dezaprobase plebiscitul, păstrează constituția întocmită pe baza acestui plebiscit și chiar corpurile legiuitoare existente în timpul domnitorului detronat. Guvernul trece chiar cîteva legi cu această cameră și îi cere proclamarea de domn a lui Filip de Flandra. Acest lucru se explică prin aceia că preambulul adaos de conferința europeană la Statutul lui Cuza stabilea dreptul Principatelor Unite de a schimba legile care priveau administrația lor internă, fără consimțimîntul marilor puteri și locotenența nu se putea întemeia decît pe el pentru a sprijini chemarea unei dinastii ereditare europene în fruntea principatelor. Cu drept cuvînt scria Gr. Păucescu în Romînul: „dacă guvernul ar fi desființat corpurile legiuitoare ar fi rupt și statutul lui Cuza Vodă care ne dă dreptul de a face orice legi înnăuntru, fără să fim datori a cere o sancțiune dinafară".

Totuși la 18 Martie, fără nici un motiv binevăzut și din cauze care nu apar în chip lămurit, camera fu dizolvată și colegiile electorale fură chemate între 9 și 17 April pentru alegerea unei noui adunări care trebuia să-și înceapă lucrările la 28 April, dar despre care nu se spunea în decretul de convocare dacă va fi constituantă. In același timp guvernul care criticase

plebiscitul lui Cuza Vodă supune alegerea principelui Carol unui plebiscit. Voturile acestui plebiscit nu puteau fi culese altfel decît cele din 1864, adică nu puteau fi sustrase presiunei autorităţilor. Totuşi rezultatul plebiscitului acum, ca şi atunci, purcedea desigur din voinţa majorităţii poporului. Cum spunea Tribuna romînă: „Generaţia de azi repudiază acum domnia electivă după cum repudiase la 1864 predomnirea oligarhiei feodale".

Purtarea confuză şi plină de contradicţii a guvernului în acest timp se explică însă prin marele dificultăţi externe şi interne în care se afla ţara. Aceste dificultăţi puneau în mare cumpănă însăşi Unirea, care fusese cu atîta greutate realizată. In afară, Poarta care nu încuviinţase decît o unire personală în timpul domniei lui Cuza impunea respectarea tratatului de Paris şi a Convenţiei şi cerea ca comisarii săi să facă în ţară o anchetă asupra rezultatelor pe care le dăduse Unirea. Inăuntru erau nemulţumiri împotriva Unirii, mai ales în Moldova, nemulţumiri cu care trebue pusă în legătură mişcarea separatistă dela 3 April. In faţa marei primejdii prin care trecea ţara, atît în timpul Locotenenţii domneşti cît şi în timpul alegerii principelui, ambele partide rămaseră reunite ca şi în timpul divanurilor ad-hoc şi al Unirii, formînd iarăşi un singur mare partid naţional. Dinastia străină fusese crezul ambelor partide ce răsturnase pe Cuza şi în privinţa alegerii principelui Carol înţelegerea între ele trebuia să fie unanimă. Dacă în Muntenia împotriva acestei alegeri nu protestă decît Cezar Boliac în „Trompeta Carpaţilor", în Moldova ea găsi oarecare împotrivire în grupul fracţionist care se formase sub influenţa ideilor lui Bărnuţ şi a cărui reprezentant mai de frunte era Neculai Ionescu. Fracţiunea reuşi să trimită în adunare cîţiva reprezentanţi şi cînd ea, după cererea Convenţiei, se pronunţă asupra plebiscitului, aceştia dădură nota discordantă. Din 115 deputaţi prezenţi la votare, 109 fură pentru omologarea plebicistului, iar 6 contra (Dumitru Tacu, T. Lateş, I. Negură, N. Iamandi, Ioan Leca şi Neculai Ionescu).

Camera întrunită la 28 April 1866 fusese aleasă tot după legea electorală a statutului din 1864. Această lege coborîse dreptul de alegător destul de adînc în rîndurile maselor, aşa încît adunarea aleasă prin ea şi care trebuia să voteze Constituţia nu putea să aibă decît un caracter progresiv şi liberal.

Din 160 de deputaţi, numai 19 aparţineau marilor familii boereşti. Totuşi în majoritatea ei, această cameră era conservatoare. Pentru locul prezidenţial Manolache Costache întrunise 76 voturi contra 46 date lui Ion Brătianu.

*

Incă înainte de a veni în dezbaterile camerii Constituţia, se răspîndi zvonul că prin proiectul redactat de guvernul Locotenenţii se încuviinţau drepturi politice şi Evreilor. Aceasta umplu de îngrijire ţara întreagă şi mai ales Moldova unde Evreii erau mai numeroşi. Incă din 11 Mai cînd proiectul nu fusese încă dat la lumină, Moldovenii trimit adunării o petiţie lungă şi motivată în care protestează împotriva încetăţenirii Evreilor. Inrîurirea profesorilor şi elevilor crescuţi în ideile Fracţiunii provoacă chiar tulburări antisemite în mai multe oraşe ale Moldovei.

După două luni dela convocarea adunării, se începe în sfîrşit, după stăruinţa personală a Principelui, în şedinţa dela 16 Iunie, desbaterea Constituţiei.

Prima chestie care venea la rînd era cea evreiască de oarece proiectul guvernului prevedea în art. 6 că „religiunea nu poate face obstacol la împămîntenire".

Comitetul delegaţilor pentru a îndulci chestia adăogise articolului, un aliniat în care, menţinîndu-se principiul conţinut în el, se lăsa regularea modului cum „această populaţie eterogenă ar putea dobîndi drepturi civile şi politice, fără a aduce vre-o leziune desvoltării noastre naţionale, adunării legiuitoare viitoare". Cu tot acest amendament poporul din Bucureşti nu înţelegea să facă nici o îngăduinţă Evreilor. Vizita lui Adolphe Crémieux şi convorbirile lui cu membrii guvernului şi cu o parte dintre deputaţi au contribuit desigur la aţiţarea spiritelor. Locotenenţa şi toţi membrii guvernului erau pentru încuviinţarea articolului privitor la Evrei în forma ce i se dăduse prin amendamentul comitetului delegaţilor cînd poporul din Bucureşti încunjurînd adunarea şi ameninţînd-o prin strigăte şi urlete înfricoşate a respinge pe Evrei, Brătianu, sub imperiul presiunii populare, declară că retrage articolul bănuit.

Care era atitudinea partidelor faţă de această grea chestie?

Liberalii nu puteau fi în deobştie împotriva întinderii drepturilor politice la Evrei. In Proclamaţia dela Islaz şi în „Dorinţile partidei naţionale din Moldova" erau înscrise între principiile reformatoare şi emanciparea Izraeliţilor. In „Romînul", Rosetti, partizanul înfocat al libertăţii de conştiinţă, punea chestia numai pe terenul religios combătînd înlăturarea încetăţenirii Evreilor ca o prigonire meschină împotriva unei confesiuni. Ion Brătianu, partizan şi el al nedeosebirii de religie în întinderea drepturilor politice, credea că trebue să se ţină însă samă şi de părerile mulţimii şi să se aibă în vedere aspectul social şi economic al chestiei evreieşti.

Manolache Costache şi cei mai mulţi fruntaşi conservatori erau favorabili împămîntenirii Evreilor. Masa poporului era însă împotriva oricărei concesiuni şi clasa conducătoare în majoritatea ei împărtăşea sentimentul instinctiv al maselor. De ruşinea principiilor umanitare şi de civilizaţie ea ar fi consimţit poate să primească articolul 6 aşa cum fusese formulat de autorii proiectului de Constituţie, se poate susţinea însă că majoritatea Camerii a fost mulţumită de presiunea poporană care a împiedecat-o să facă acest lucru. Acei care reprezentau pe faţă ideile mulţimii în chestia evreiască erau cei cîţiva deputaţi moldoveni fracţionişti şi din Muntenia cei grupaţi în jurul Trompetei Carpaţilor.

Antisemiții însă afară decît în micul grup al Fracțiunei nu alcătuiau un partid deosebit ci erau răspîndiți în toate grupările politice.

O altă chestie însemnată care fu dezbătută era acea a senatului, sau corpului ponderator cum i se spunea pe atunci. Senatul alcătuit de Cuza fusese închis fiindcă cea mai mare parte din membrii săi fuseseră numiți de fostul Domnitor și unii, dintre care Kogălniceanu era cel mai temut, ar fi protestat împotriva actului dela 11 Februar. Trecînd peste toate greutățile de logică juridică, camera adoptă propunerea comitetului delegaților care înlătură Senatul lui Cuza din rîndul așezămintelor constituționale.

In Constituția la ordinea zilei proiectul guvernului propunea o singură adunare. Raportul comitetului delegaților susținea sistemul a două corpuri legiuitoare: adunarea deputaților și senatul. O parte dintre liberali în frunte cu N. Ionescu erau pentru o singură adunare așa cum fusese și dorința divanurilor adhoc. Conservatorii și o altă parte dintre liberali susțineau necesitatea senatului.

La vot cei mai mulți dintre partizanii unei singure adunări votară totuși pentru senat. A. G. Golescu explică această discordanță între păreri și vot prin faptul că Europa cerea introducerea senatului, căci altfel se temea de vecinicul neastîmpăr al Rominilor și de neîncetatele lor revoluții.

Lipsa de documente ne silește să presupunem că majoritatea camerii cedase în privința senatului indicațiilor Principelui după cum cedase acestuia și în privința dreptului de veto absolut.

Dacă dezbaterile asupra libertăților publice au avut un caracter mai mult formal, acele asupra legii electorale au fost desigur interesante. Toți deputații liberali și conservatori cereau sufragiul universal, însă în alt înțeles decît acel ce se dă de obiceiu acestui termen adică dreptul de vot egal tuturor locuitorilor țării; căci toți admiteau să cheme pe toți locuitorii la vot însă nu în chip egal, ci ținînd samă și de reprezentarea intereselor, împărțind deci corpul electoral în colegii. Principiul sufragiului universal propriu zis era respins chiar de liberali pe motivul rostit de N. Ionescu că „nu este cerut de starea de cultură în care se află societatea noastră". Erau însă păreri răzlețe în afară de adunare care reluînd unele vederi, care apăruseră și în timpul revoluției din 1848, cereau egala împărtășire a tuturor cetățenilor la dreptul de vot. In „Romînul" apăruseră articole care apărau această teză. Dezbaterea se încinse în adunare asupra colegiilor.

Proiectul guvernului, prefăcut de comitetul delegaților prevedea 4 colegii pentru cameră și 2 pentru senat, în totul deci 6 și anume: pentru cameră unul al proprietății mari, unul al celei mici, al treilea al industriei, comerțului și inteligenții și al patrulea al tuturor contribuabililor, adică al masei poporului.

Liberalii sprijineau sistemul a 2 colegii, unul urban și ce-

tălat rural, în care să ia parte toată populația cu vot direct dela un cenz oarecare și cu vot indirect sub acel cenz. In acest sens era amendamentul lui N. Ionescu, amendament care fu respins de comitetul delegaților. Fruntașul conservator Manolake Costake era „pentru restringerea pe cît se poate a reprezentării naționale, căci nu este cea mai bună lege electorală acea care dă cel mai mare număr de alegători, de oarece nu se poate impune unei populații un drept politic cînd acea populație nu are conștiință de acel drept". I. Brătianu combătea și el sistemul a 2 colegii sprijinit de liberali întrucît spunea el „amendamentul nu dă niciun avantaj mulțimii care și după el votează indirect". In zădar caută N. Ionescu să pună chestia pe un tărîm mai înnalt, arătînd cum amendamentul lui putea contribui la formarea unei clase mijlocii; căci i se răspunse că „clasele în popor nu se formează în chip măestrit și prin artificii electorale, ci numai pe temelii economice și că clasa a III-a se va creia atunci cînd societatea se va liniști de patimile politice; cînd agricultura își va putea deosebi bogățiile, cînd tot atunci și comerțul va contribui la alcătuirea acelei clase".

Un fapt interesant în dezbaterea legii electorale e destăinuirea raportului în care noul proiect stătea față de legea electorală a Statutului lui Cuza Vodă.

Dacă conservatorii primiseră, împotriva părerii fruntașului lor Manolake Costake, votul universal cu 4 colegii, ei se supuseseră unei nevoi, neputînd face altfel, cum spunea el însuși, „de oarece moșteniseră aceasta dela regimul lui Cuza și acum nu mai puteau dezbrăca numărul, gloatele, de acest drept cîștigat prin statut". Conservatorul Ioan Strat recunoștea că populațiile rurale au fost înzestrate cu sufragiul universal prin statut iar conservatorul Blaremberg adăoga: „nu am voit a se zice că am făcut mai puțin decît Cuza Vodă și nu am putut uita mai vîrtos că noi chiar sîntem fructul votului universal. N. Ionescu și alții criticau legea lui Cuza Vodă după care cei mai mulți cetățeni nu votau deadreptul pe deputați, ci numai prin delegați care erau singurii alegători adevărați. Ca și cînd legea electorală din 1866 nu ar fi făcut tot așa și nu ar fi aruncat masele adînci ale poporului tot în votul indirect. Nu fără dreptate critica „Romînul" legea electorală a Constituantei spunînd că „se împarte corpul electoral în 6 colegii din care patru sînt ale proprietății funciare, ale averii, iar poporul nu are în el nici cea mai mică parte. Din ceilalți doi deputați, unul este al comerțului, industriei și inteligenții și tot unul numai ar fi să reprezinte interesele masei imense a majorității poporului. Dar acest colegiu cu votul indirect este numai o mare minciună. El este numai o zestre guvernamentală care se va colora totdeauna după coloarea partidului dela putere. Legea lui Cuza Vodă, urmează Romînul, cel puțin păstra o măsură pentru toți; ea impunea votul indirect tuturora. Legea comitetului delegaților nu

este nici dreaptă, nici francă. Ea stabilește privilegiul, monopolul reprezentațiunii naționale în favoarea averii".

Orictt de imperfectă fusese legea electorală a lui Cuza ea spărsese pentru întâia oară cetatea oligarhiei și rostise marele principiu după care orice Romîn are dreptul să trimită reprezentanți în parlamentul țării. Fără legea lui Cuza Vodă, legea din 1866 nu ar fi fost cu putință, ea hotărîse desigur. chiar pe conservatorii cei mai îndărătnici să voteze sistemul celor patru colegii, dintre care unul al țărănimii.

Pentru a înțelege opera Constituantei din 1866 trebue să ne dăm bine samă de elementele ce o compuneau. Am văzut că majoritatea lor era conservatoare, dar acești conservatori nu erau în totul asemeni celor vechi, căci o suflare liberală îi atinsese. Conservatorii din constituantă erau în felul lor tot liberali, deși nu așa de înnaintați în idei ca partidul Roșilor după cum s'a văzut din dezbaterile asupra chestiei senatului și a legii electorale. Conservatorii din 66 sînt acei ce votaseră în Divanurile adhoc oborîrea privilegiilor și care nu înțelegeau să mai considere poporul de jos prin perspectiva principiilor aristrocratice ale privilegiului ci prin acea a democrației și a egalității. In profesia de credință a ziarului conservator „Desbaterile" care apăruse la 24 Februar 1866 sub direcția lui N. Blaremberg, I. Cantacuzino, P. Carp, Pantazi Ghica și A. Lahovary erau declarații ce puteau fi subscrise și de liberali.

După lovitura de stat a lui Cuza, relațiile dintre liberali și conservatori nu mai puteau fi atît de încordate. Nu mai era acum în dezbatere interesul cel ascuțit al proprietății care inveninase atît de mult raporturile între cele două partide în 1848, 1862 și 1864. Legea rurală pătrunsese în aevea lucrurilor. Proprietatea se luase dela boeri și se dăduse țăranilor, fără ca prin aceasta cei dintăi să ajungă la sapă de lemn cum se temeau la început. Bunurile rurale date în schimbul moșiilor împărțite se plăteau regulat, atît ca procent cît și ca amortisment. Prin urmare ideia că proprietatea fusese dezbrăcată, trebuia să dispară și cu stingerea acestor temeri închipuite trebuiau să se înblînzească și raporturile dintre conservatori și liberali.

Opoziția nu încetase între aceste două tabere, dar ea se restrînse acum la dezbaterea unor chestiuni mai ideale, care puteau deștepta numai pasiunele, nu și patimele. Ziarul conservator „Constituția" spunea: „astăzi cînd nu mai sînt între noi discuții de clasă iar orice chestiuni sociale au dispărut și proprietatea foștilor clăcași s'a recunoscut prin Constituție tot așa de sacră ca și orice altă proprietate și cînd pe de altă parte drepturile politice sînt garantate tuturor cetățenilor, era revoluțiilor s'a închis".

Această primire din partea proprietarilor a noii stări de lucruri nu-i oprea însă de a căuta să înlănțuiască pe altă cale munca țărănească. Chiar sub guvernul Locotenenței domnești

și cu camera încă rămasă dela Cuza Vodă, se întocmise cea dintăiu lege de munci agricole dezbătută și votată în ziua de 16 Mart 1866 și care admitea execuția personală a țăranilor pentru acei ce nu-și îndeplineau tocmelile. Art. 14 al acestei legi rostea: „Primarul prin mijloacele executive de care dispune va aduce pe datornici la munca la care s'au tocmit".

E ușor de înțeles ce însămnau în moravurile timpului și în raporturile dintre țărani și proprietari, dintre care cei dintăi deabia eșise din lanțurile iobăgiei, rostiri de felul celor de mai sus. Nici un deputat nu ridică glasul său în favoarea țărănimii, nici unul nu protestă împotriva acestei execuții care asigura interesele tuturor proprietarilor, fără deosebire de partid politic.

Lovitura de stat a lui Cuza Vodă și urmările ei, legea rurală și cea electorală, căzuseră ca o lovitură de măciucă pe capetele conservatorilor. Ele trebuiseră să schimbe și mentalitatea acestui partid, mai întăiu în privința dreptului de proprietate pe care conservatorii se vedeau nevoiți a-l împărți cu țăranii, apoi în acea a îndrituirii de a reprezenta poporul pe care zdrobirea privilegiului politic o răspîndise de asemeni în mase. Ideile de libertate și de egalitate erau urmările neapărate ale unei asemenea prefaceri psihologice. Lovitura de Stat nu democratizase numai în deobștie societatea romînească, ci democratizase și partidul conservator.

Această nouă concepție a raporturilor dintre oameni își făcu locul în Constituția din 1866. Partidul conservator, care făcuse ideilor liberale atîtea concesii pe terenul libertății și al egalității, voi să mai rețină mersul lucrurilor pe povîrnișul pe care alunecau sub goana timpului, păstrînd pentru el reprezentația țării. El obținu aceasta dela liberali printr'un fel de tranzacție tăcută, prin legea electorală care dădu precumpănirea proprietăți i și mai ales proprietății mari, atît în cameră cît și în senat. „Este într'adevăr altfel aproape de neînțăles, scrie d. Xenopol, cum alăturea cu libertățile exagerate în forma încuviințată lor de Constituția din 1866, să întîlnim dispoziții electorale atît de restrîngătoare pentru reprezentația poporului. Din 6 colegii, numai unul pentru mulțime și acela mai mult cu vot indirect și altul, iarăși unul singur pentru industrie, comerț și inteligență; iar 4 colegii pastrate proprietății mari. Numai pe această tocmeală în folosul lor, consimțiră conservatorii a vota nămolul de libertăți grămădit în Constituție; apoi tot ei mai puseră mîna, încă de mai înnainte, pe legea tocmelilor agricole, încît pentru niște concesii mai mult de principiu, conservatorii deveniseră stăpînii tuturor coardelor de reală mișcare a țării".

Această transacție încheiată între liberali și conservatori dintre care nu se putea ști deocamdată cine va folosi mai mult sau cine va fi mai înșelat, explică primirea Constituției, de ambele partide reprezentate în constituantă, cu unanimitatea voturilor.

Constituția din 1866 poate fi privită ca opera comună a

celor două partide, conservator și liberal, reîntregite iarăși în marele și unicul partid național, în care cele două frînturi ale lui se contopiseră totdeauna cînd era în joc existența țării.

*

Desfășurarea vieții noastre politice, în cursul acestei epoci de aproape trei sferturi de secol, așa cum reiesă ea din opera d-lui Xenopol, nu e desigur lipsită, pentru orice cetitor, deprins să privească ceva mai departe de orizonul zilei ce trece, de un puternic interes dramatic. Uitîndu-se în urmă și îmbrățișînd dintr'o singură ochire, întreagă această desfășurare, partidele noastre politice apar înaintea privirii lui, născîndu-se, diferențiindu-se, evoluînd cu determinismul marelor procese biologice ale naturii.

Rezultînd amîndouă în mod firesc din condițiile organice și eterne ale vieții sociale, în mersul nepotolit al vremei, la noi ca și pretutindeni, unul din ele regrezintă forța de impulziune și de progres, celălalt acea nu mai puțin utilă de inerție și de resistență.

Născut sub influența marilor idei care transformase fața Apusului, dar răspunzînd în același timp unei adînci necesități naționale, partidul liberal păși la lumina zilei în 1822, anul în care mica boerime formulă pentru întâia oară revendicările ei politice, în fața unui regim oriental și semibarbar, de asuprire și de nedreptate. Oprit în mișcarea sa exterioară de împrejurări istorice din cele mai vitrige, care favorizase pe apărătorii acestui regim și aduseseră chiar consfințirea lui legală, acest partid fu nevoit cîtva timp să se retragă în refugiul tainic al conștiinților și accentuind mai ales tendința lui națională, să se manifeste mai mult pe terenul cultural.

Prin răspîndirea culturii, prin contactul mai strîns cu ideile Apusului, orizontul vederii lui devenea tot mai larg și alături de revendicările politice, el începea să îmbrățișeze și pe cele sociale. Elemente venite din clasa mijlocie îi îngroșeau mereu rîndurile. Mișcarea revoluționară care aprinsese Europa în 1848 îl făcu îndrăzneț, el păși cu curaj pe calea faptelor, căutînd să răstoarne vechiul regim și să rupă dintr'o singură dată cu instituțiile trecutului. Încercase însă un lucru care-i întrecea puterile. Sub greutatea enormă a împrejurărilor, el trebuia să cadă și căzu biruit.

Marea lui sforțare nu fusese însă făcută în zadar, ea contribuise în chip puternic la acea transformare a sufletelor care sub influența unor favorabile împrejurări externe i-a permis mai de vreme decît era de așteptat să-și poată constrînge vrăjmașul și reducîndu-l la neputință să realizeze o parte însemnată din idealul său.

În Divanurile adhoc, în timpul domniei lui Cuza, în momentul alcătuirii Constituției, acest partid izbuti să dărîme în mare parte clădirea înăbușitoare a vechiului regim și să modernizeze societatea romînească. Cu șovăiri, cu renunțări, cu compromisuri, în mersul său înainte, acest partid a transformat totuși în fapte o parte din ideile cuprinse în largul program al anului 1848 reușind să introducă în țară, instituții apusene și să-i democratizeze cel puțin fața, lăsînd ca democratizarea moravurilor s'o desăvîrșească opera lentă a timpului.

Partidul conservator, apăru dela început ca apărătorul hotărît al vechii stări de lucruri împotriva tuturor inovațiilor. Printr'o legislație alcătuită cu sprijinul Rusiei, el reuși să întărească vechile privilegii și să capete, pe socoteala clasei de jos, noi foloase economice.

Lovit în timpul revoluției dela 1848 și amenințat o clipă să-și piardă privilegiile și să-și micșoreze avutul, el nu ezită să ceară sprijinul străinului împotriva vrăjmașului său. Cu ajutorul acestuia, îl învinse, readucînd iarăși vechea stare de lucruri. Dar înfrîngerea marei monarhii reacționare, îl făcu să-și piardă pozițiile, din nou cîștigate. Ne mai avînd puterea să se opună valului ideilor liberale și presiunii Apusului, el se văzu silit să renunțe la cele mai multe din privilegiile lui sociale. Deținînd încă pe cele politice, el încercă și uneori cu riscul de a periclita iarăși ideia națională, dacă nu să oprească cu totul cel puțin să amîne mersul reformelor egalitare, care loveau în interesele lui de clasă. Dar aceste reforme fură îndeplinite pe o cale violentă și extralegală și neavînd putința să le înlăture, partidul conservator, unit acum cu vrăjmașul său de odinioară, în numele ideii naționale, răspunse prin răsturnarea celui ce le realizase.

In marea operă constituțională, pe care o întocmi împreună cu celălalt partid, el fu constrîns să accepte ideile democratice, reuși totuși să pună, și pentru multă vreme, o mare piedică în calea mersului lor accelerat, păstrînd pentru clasele superioare privilegiul politic.

Apărînd instituțiile vechi împotriva dușmanului care voia să le dărîme, poate din cauza atitudinii lui defensive, cu toate diviziunele dintre membrii săi, partidul conservator prezintă în această epocă, cel puțin în momentele sale critice, o cohesiune mai mare, un front mai unit, ca cel liberal. Acesta apare chiar în focul luptei mai divizat și, pe linie de atac, liberalii înaintează mai mult în ordine risipită.

Dacă aruncăm o privire asupra diferitelor faze ale luptei, observăm dela prima vedere, că niciodată ea nu a fost mai încordată și mai violentă ca la 1848, la 1862, la 1864, adică totdeauna cînd ridicarea chestiei agrare amenința mai mult interesele clasei stăpînitoare. Chestiile de o natură mai ideală, care nu erau în legătură directă cu aceste interese, n'au putut stîrni niciodată atîta ură și atîtea patimi. În acea culturală, ambele partide au mers multă vreme împreună și în toate chestiile subordonate marelui ideal național, apărarea autonomiei, unirea, domnia străină, de cîteori țara a trecut prin momente de grea pri-

mejdie, instinctul de conservare a neamului le-a apropiat și le-a unit într'o comună sforțare.

Considerînd scena pe care se desfășoară acțiunea partidelor, vedem că, îngustă la început, ea devine cu vremea mai largă și mai populată. Intr'un decor feodal, boerimea mică începe lupta împotriva celei mari pentru cucerirea puterii politice. Cîțiva din boerii mari luptă în rîndurile celor mici, rîpiți de farmecul unor idei care apar mai puternice ca barierile claselor. Dar iată că și pătura mijlocie a orașelor își face apariția, îngroșînd rîndurile micei boerimi. Mișcarea ei apare mai puternică în Muntenia unde starea ei economică e mai înfloritoare.

Partea pe care o ia în timpul revoluției dela 1848 e deja însemnată și la 1859 intervenția ei hotărîtă decide unul din marele momente ale vieții noastre naționale. Totuși, ea nu a avut și nu putea să aibă la noi, rolul pe care o burghezie puternică și avută l-a avut în țările apusene în lupta pentru triumful ideilor liberale.

In mișcările politice la care a luat parte clasa noastră mijlocie a primit totdeauna impulsul de sus și, dacă boerimea cea mare și cea mică în loc să fie despărțite în tabere vrăjmașe ar fi apărat împreună citadela vechiului regim, ele ar fi prezentat un bloc compact și formidabil, care ar fi oprit încă multă vreme în loc reformele democratice și a cărui rezistență elanul clasei mijlocii, desigur, nu l-ar fi putut sfărîma.

Pe scena pe care se desfășoară luptele noastre politice, masele mari ale poporului nu se zăresc. Totuși, deasupra tuturor problemelor care se agită, sceptrul chestiei agrare plutește parcă pe fondul întunecat. Un murmur se aude cîte-odată amenințător îndărătul scenei și deși invizibil, pentru cine privește mai departe de suprafață, poporul e pururi prezent.

Unul din partide, prin acțiunea celor mai generoși și mai clar văzători dintre reprezentanții săi, caută, odată, pe cale pașnică dar fără succes, să-i ușureze greutatea jugului; procedînd în mod violent, reușește a doua oară să-i dea libertatea și o bună stare aparentă, care în curînd trebuia să se transforme într'o apăsare mai grea. Aceste încercări și fapte care nu i-au schimbat aproape de loc situația, nu s'au putut face decît cu prețul rezistenței înverșunate a clasei stăpînitoare și dacă, de cîteori ambele partide s'au înțăles între ele, ideia națională și reformele democratice au făcut un pas înainte, despre reformele sociale în folosul marelor mase ale poporului, nimeni nu ar putea desigur, să spună același lucru.

La sfîrșitul acestei epoci și din nefericire și azi, și ridicarea economică, și deșteptarea prin viața și lupta politică a imenselor forțe inconștiente care zac în masele adînci ale poporului, rămîne încă, ceia ce era pentru nobila generație dela 48, un vis ascuns în tainele viitorului.

*

Opera d-lui Xenopol impune dela prima vedere prin seriozitatea considerațiilor generale, prin puterea de abstracție, de comprehensiune și de combinare logică, cu care domină mulțimea faptelor.

In ea simți afirmîndu-se la fiecare pas o cugetare ageră și lucidă, o judecată cumpănită și înțăleaptă, avînd la bază o cultură vastă și multiplă, o largă și bogată experiență.

D-sa știe să stabilească uneori cu o rară pătrundere și aproape totdeauna în chip fericit, legătura dintre diferitele categorii de fapte, să deosebească variatele aspecte ale unei situații, să lămurească interesele și ideile conducătoare ale grupărilor în luptă, să le dezvălească cu fineță sufletul și să explice atitudinea lor variată în fața împrejurărilor.

Dar dacă această operă temeinic și serios cugetată, mulțumește aproape întotdeauna nevoia noastră de a înțelege și cerințele noastre intelectuale, după ce o sfîrșim, curiozitatea noastră nu rămîne parcă cu totul satisfăcută.

Elementul pitoresc și concret, tot ceia ce dă culoare și contribue la evocarea vie a trecutului nu se întîlnește decît prea puțin aici. Acest element e condiționat de anumite facultăți native și probabil, el nici nu a intrat de data aceasta, în cadrul preocupărilor d-lui Xenopol.

Știu că Istoria e pentru d-sa înainte de toate o disciplină științifică care urmărește stabilirea adevărului în opera de reconstituire și de înțelegere a trecutului și față de acest mare scop, grija evocării vie și acea a efectului artistic în expunerea faptelor, rămîne cu totul secundară.

Totuși, partea pasională din sufletul nostru, regretă de a nu vedea mișcîndu-se în înfățișarea lor concretă și vie, alături de forțele sociale motrice a căror acțiune ne apare atît de clar în opera d-lui Xenopol, și individualitățile marcante care au avut o influență modificînd cu ceva intensitatea și viteza acestor forțe.

Imaginea lor ne apare, dar numai vag și întîmplător conturată și am vrea parcă să zărim ceva mai mult din trăsăturile particulare și expresive ale fizionomiei șefilor ș'a acelor personalități reprezentative, care în cursul acestei mari epoci de rodnică luptă, au concentrat în ele conștiința neamului și, cu un curaj și o neîntrecută tărie, au afirmat pentru întâia oară în fața lumii, valoarea menirii sale istorice.

Stilul operei d-lui Xenopol, care se adresează în primul rînd inteligenței și care exprimă cu claritate noțiunile abstracte, e curgător și limpede. Incolor de cele mai multe ori, el nu e lipsit însă cu totul de comparații și de imageni care ilustrează uneori în chip fericit ideile.

Ingreuiat cîteodată de unele repetiții cam dese și nu fără oarecare negligențe de stil, mersul expunerii e în genere vioiu și liber.

Tonul expunerii care e de obiceiu acel rece și liniștit al sa-

vantului, se ridică uneori şi atunci nu-i lipseşte cu totul căldura şi eloquenţa.

In faţa unora din marele momente ale trecutului, sufletul istoricului nu poate rămînea insenzibil, pulsul lui bate, şi ceva din vibraţiile acestuia trece parcă în accentul mişcat al frazei.

Scriind despre revoluţia dela 1848, unul din cele mai inălţătoare momente al acestei epoci, moment in care au fost puse, c'un idealism fără margini, toate ideile mari pentru care s'a luptat o jumătate de secol şi din care ~~ele îşi aşteaptă încă realizarea, un suflu din entusiasmul vremii cucereşte parcă pe autor. Ajungînd la sfîrşitul acestei mişcări pentru care unii din istoricii şi cugetătorii noştri nu găsesc decît cuvinte de ironie, el lasă să cadă din pana sa aceste calde cuvinte: „Căzuse deci revoluţia prin apăsarea străină, precum căzuse gîndul ei cel mai de samă, ridicarea stării ţăranului, prin împărecherile lăuntrice şi visul ce legănase cîtva timp minţele generoase şi înflăcărate pentru binele public, îşi luase iarăşi zborul din lumea aievea, către regiunile eterice din care se coborîse".

Opera d-lui Xenopol ca toate lucrările de acest fel, va fi avînd de sigur părţi imperfecte, şi afirmaţiuni contestabile, mai ales din punctul de vedere al amănuntelor şi al chestiunilor de detaliu şi în privinţa aceasta, specialiştii au cuvîntul.

Tabloul vieţii noastre politice în cursul primei epoci a secolului trecut, până în momentul alcătuirii constituţiei va fi desigur complectat şi desăvîrşit de istoricii viitorului. Unele detalii vor fi cu mai multă putere accentuate, altele retuşate sau corectate; printr'o execuţie tot mai perfectă înfăţişarea lui va deveni cu timpul din ce în ce mai exactă şi poate mai vie. D-lui Xenopol îi va rămînea însă totdeauna meritul, de a fi tras liniile mari ale tabloului, c'o mînă viguroasă, abilă şi sigură.

Octav Botez

CLIO

Mi-a îngînat stăpîna: „Nu 'n file 'ngălbenite
Stă 'mbălsămată taina măririi strămoşeşti.
Amurgul rug de purpuri aprinde; de-l priveşti,
Se 'nfiripă 'n vîlvoarea-i vedenii strălucite.

Căci, uriaşe stoluri la zare 'ncremenite,
Zac norii ce 'n adîncul genunilor cereşti,
Par pajeri încleştate de sgripţori din poveşti
Umbrind cetăţi în flăcări cu turnuri prăbuşite.

Dar ceaţa serii 'neacă troienele de jar.
Atunci, mergi de te-aşează subt un bătrîn stejar;
Ascultă mîndrul freamăt ce'n el deşteaptă vîntul,

Ca 'n obositu-ţi suflet, de vrajă răsvrătiţi,
Cînd negrul văl al nopţii înfăşură pămîntul,
În gemăt să tresalte străbunii adormiţi."

*

LAUDA CUCERITORULUI

Rois, barbares, sombres chasseurs d'aurochs...
Taine

O! tu care-ai minat barbare gloate,
Ca să sfărimi împărății bătrîne,
Și-ai cîștigat isbînzi nenumărate;

Tu, ce'n trufia inimii păgîne,
Ai pîngărit rîzînd altare sfinte
Și-ai ars cetăți, ai fost măreț, stăpîne,

Cînd, jefuind regeștile morminte,
Sdrobitei hîrci tu i-ai răpit cununa,
Și oaselor bogatele veșminte.

O! negre Domn, care-ai stîrnit furtuna
De năvăliri, și-ai zguduit pămîntul,
Dac' al tău nume îl săpase runa

Cea tainică pentru-a-ți slăvi avîntul,
L-a șters neîmpăcată-apoi uitarea
Precum ți-a spulberat cenușa vîntul.

Izvodul tău pierdut e în vîltoarea
De ani apuși ce vremea-a depăn at;
Dar umbra ta le mohorăște zarea,

Că nalt răsari, cumplit și nendurat,
Cuprins de flacări pe căzînde turle,
Cu peptul gol luptînd însîngerat

Beat de măcel... Asurzitoare surle
Cu spijele se întreceau turbate,
Și-ades făceai îngrozitor să urle

De buciumări pădurile carpate
Vinînd călare zimbrul și vierul
Și săgetînd jivine 'nspăimîntate.

In sumbri nori ce trec încomînd cerul
In zori, goniți de aspra vijelie,
Le mai zăresc cum fug mugind de ferul

Ucigător... sburau cu veselie
Deasupră-ți corbii, și de-atîta sînge
Răsar și-azi încă roșii flori din glie.

Dar îndelung nu ți-a fost dat a 'nfrînge
Pe-Aceia ce pîndise rînjitoare,
La sinu-i rece să te poată strînge,

Și ai perit, trădat într'o strîmtoare...
Amar te-a plîns pletoasa seminție,
Ea, ce pe-o culme într'un apus de soare,

Urlînd, te-a ars, cu'ntreaga-ți avuție,
Cu-ai tăi sirepi, cu roabele iubite,
Ce desfătau posaca ta beție.

*

Sînt seri, spre toamnă, adînci și strălucite
Ce luminîndu-mi negura-amintirii,
Trezesc în mine suflete-adormite

Demult, încît cad pradă nălucirii,
Cînd cerul pîrguit la zări cuprinde
Purpura toată, și toți trandafirii,

Și 'n sînge scaldă para ce-l aprinde
De vii văpăi... Privind atunci amurgul,
Un dor păgîn sălbatec mă încinde,—

Și văd, stăpîne, cum îți arde rugul.

PROHODUL RĂSBOINICULUI

Din goană-l săgetară, trădat într'o strîmtoare,
Şi'n adîncimi de codri, sub ceru'negurat,
Crunţi vînători de zimbri urlînd i-au înnălţat
O schelă uriaşă de prăzi şi de odoare,

De trupuri răstignite, de ţigve rînjitoare;
Şi prunci zdrobiţi, şi roabe cu sînul spintecat,
Se sbat în ghiara morţii pe rugu'nsîngerat,
Ce 'n vîrfu-i poartă leşul înţepenit călare.

In purpura înfiptă pe zalele-aurite,
Cuceritorul pare ordiilor cernite,
Un falnic zeu ce cată să se avînte 'n'nori,

Şi, ne'mpăcaţi, în juru-i cu suliţele întinse
I'arată către zare pletoşii luptători,
Cum ard îngenunchiate cetăţile învinse.

NOAPTE ROŞIE

Trecînd ca o nălucă, prin vifor, prin noroiu,
El fuge 'nvins, şi besna pădurilor l-înghite;
Nu simte că în valuri, din rănile cumplite,
Ii curge mîndrul sînge pe platoşe şiroiu.

Dar gîndu-i vajnic sboară sălbatic, înapoi,
Şi cînd îşi aminteşte cum de păgîni răpite,
Plăpîndele Domniţe în lanţuri zac robite,
Şi cum străpunşi pieriră coconii amîndoi,

Pe-un mal de ripă calu-şi opreşte deodată,
Priveşte plin de turbă spre zarea 'nflăcărată,
Şi alba barbă-şi smulge, şi blestemă hain,

Şi-ameninţînd văzduhul, cu pala'n mîna dreaptă
Se'ntoarce Voevodul, mînat de-un aprig chin,
In valea unde lupta şi moartea îl aşteaptă.

CĂLUGĂRIŢA

In sfînta mănăstire de-ai mei părinţi zidită,
Muncindu-mi fără milă sărmanul trup uscat,
Acoperit de zdrenţe, de ani împovărat,
Indur sub bolţi de jale o soartă urgisită.

Frumoasă-am fost odată, senină, fericită,
A Ţării mîndră Doamnă—dar lumea m'a uitat—
Şi-adesea, amintindu-mi de visul spulberat,
Crunt inima-mi svîcneşte şi sîngeră rănită.

Căci viaţa mea în lacrimi şi-a oglindit izvodul,
De cînd cu oastea-i, falnic, ursitul meu, Voevodul,
Purces-a să înfrunte păgînele ordii;

Din şea îl prăbuşiră hangerele haine...
De-atunci cad în ruină măreţe curţi pustii,
Şi eu îmi rog sfîrşitul, dar moartea nu mai vine.

BOERUL

Tăiat-au de Rusalii pre jupan...

Pe-o culme, lîng'un iezer, durează-o mănăstire
Boerul... Mult bătrîn e; dinţi nu mai are'n gură,
Posteşte, se grijeşte, bîrfeşte şi strîmb jură,
Stă cuvios în strană, şi cîntă din psaltire.

E mic de stat, făţarnic, semeţ şi crud din fire,
Viteaz spătar fu; însă, cum barba-i azi e sură,
Cu dreapta se închină, cu stînga smulge, fură,
Despoae şi ucide în setea-i de hrăpire.

De neam e Basarabă, şi rudă cu Voevodul,
De bogăţii e putred, şi-l blestemă norodul,
Dar la Stambul îi sapă Chislar aga, harapul,

Şi, tocma de Rusalii, cînd plin de veselie
Aşteaptă să-i sosească fermanul de Domnie,
Il prind cu pîri ascunse, şi armaşu-i tae capul.

ASPRA

Nimic nu o 'mblînzește, nimic nu o 'ncovoae ;
Ani are peste sută, și multe-a pătimit :
Tot neamu-i, soțul, fiii, de sabie-au pierit,
Dar n'a putut s'o frîngă durerea, nici s'o 'nmoae.

Și, fără preget, luptă, împilă și jupoae ;
Ea tae-n carne vie, și sufletu-i cernit,
Cu toată răsbunarea, e tot nemulțumit,
Așa cumplit o arde năprasnica văpae

A urii. Și cînd noaptea l'a candelei lumină,
Bătrîna ce veghează stingheră și haină,
Trecutul răscolește, din ochi îi dau scîntei ;

Nu plînge, dar veninul o năbușe ; greu geme ;
Afară, urlă vîntul, și peste capul ei,
Pogoară stoluri negre de groaznice blesteme.

INȚELEPTUL

Bea voios și ospăta...
la groparul cu cinci ulmi...

El de măriri deșerte, de faimă nu visează.
Domnia n'o rîvnește, de curte stă străin,
Ca dînsul nimeni altul bun nu e, nici blajin,
Pe toți îi miluește, cunună, creștinează.

Dar armele iubește, și caii, des vînează,
Și 'mbelșugata-i viață își toarce firul lin ;
Mărinimos și darnic, cu cugetul senin,
El tot mereu petrece, și bea, și ospătează.

Așa un veac trăit-a, voios și înțelept
Și cînd l-a dus în raclă cu mînile pe piept,
L-a plîns ca pe un părinte mulțimea 'ndurerată ;

Și dacă cronicarii uitării-l hărăzesc,
In cîntece-amintirea-i e de popor păstrată,
Și tainic pe mormîntu-i bătrînii ulmi șoptesc.

CRONICARUL

Cu ușa zăvorită, în dosnica-i chilie
In care raza zilei se cerne tainic, lin,
Departe de-orce zgomot, ferit de ochiu străin,
Bătrînul amintirea își deapănă și-o scrie.

An după an înșiră, domnie cu domnie,
Rănit de soartă însă, de părtinire plin,
El pana 'nverșunată își moae în venin,
Ca 'n viitor izvodu-i mai mohorît să 'nvie

Acel veac de restriște cu sîngerînde zări.
Iar pe asupritorii batjocoritei țări,
Amarnic îi hulește în măestrite rînduri,

Și-i tremură-atunci mîna de patimă ; dar cînd
Răsare printre umbre Domnița cu chip blînd,
Mișcat, închide cartea și cade trist pe gînduri.

DOMNIȚA

Verzi-tulburi ochii galeș revarsă pe sub gene
Ispite pătimașe și doru 'nveninat ;
E 'naltă, cu păr galben, cu mersul legănat,
In grelele-i veșminte pășind măreț și-alene.

Mișcările-i sînt line, molatice, viclene,
Și dulcele-i graiu curge duios și răsfățat,
Dar cine-i cată'n față se perde, săgetat
De negrul arc ce 'mbină trufașele-i sprincene.

Muiată 'n nestimate, și 'n horbote de fir,
In mîna-i—spelbă floare de ceară străvezie—
Ea poartă pe subțirea năframă năramzie,

Ca un potir de sînge, un roșu trandafir,
Și, tot ca el, rănită în plină tinerețe,
Tînjește, se 'nfioară și moare de tristețe.

LA ARGEŞ

Desprins din stemă parcă, spre depărtări senine,
Un corb bătrin şi 'ntinde puternic negrul zbor,
Şi 'n liniştea adincă, din cind în cind, uşor,
Din ulmi cad frunze moarte, plutind în clipe line.

Dar, ca odinioară, de ce azi nu mai vine
Domniţa să privească din naltul foişor,
Cum soarele-asfinţeşte împurpurînd de dor,
Zăvoaele umbroase de-atita farmec pline?

Cind se oglindă 'n ape murindele văpăi,
Şi, blind, văzduhul cerne cenuşă peste văi,
De ce nu mai răsare, zimbind, în faptul sării?

— Nu, căci demult ea doarme în ruinatul schit,
De taină 'mbălsămată, şi florile uitării
Ii troenesc posace mormintul părăsit.

TRÎNTORUL

In trindăvă-aromeală stă tolănit greceşte
Urmaşul lor. Urit e! bondoc, şaşiu, peltic;
El antereu alb poartă, mătănii şi işlic;
In puf, în blăni şi'n şaluri, se 'ngraşă şi dospeşte.

Şi gura-i strimbă numai măscări bolboroseşte;
E putred, deşi tinăr: sărmanu-a fost de mic
Crescut pe mini străine. El joacă din buric,
Injură, se răsgie şi ride-apoi prosteşte.

Il leagănă maneaua, e veşnic beat de vutcă,
Să 'ncalece i-e frică, pe braţe-l duc la butcă;
Dar el, ce os de Domn e, şi viţă de 'mpărat,

Ades, făr' a-şi da seama, îşi mingie hangerul,
Şi cind în faţa morţii odată s'a aflat,
In trintorul becisnic s'a deşteptat boerul.

CURŢILE VECHI

De veacuri, părăsite pe-ascunsele coline,
Zac curţi pustii. Acolo tăcerea stăpîneşte;
Şi'n verde mantă muşchiul cuprinde şi 'nveleşte
Surpata zidărie şi smulsele tulpine.

Şi 'mpodobind cerdacul cu grelele-i ciorchine
Sălbătăcita viţă pe stilpi se 'ncolăceşte
Cu edera cea neagră ce'n straşine 'mpleteşte
O lucie cunună uitatelor ruine.

Adinc, ca de o vrajă, par ele adormite.
Pe iaz visează-ostrovul de sălcii despletite,
Nu tremură o frunză, nu mişcă fir de iarbă,

Şi'n tăinuita culă, ţintind priviri viclene,
Zimbesc către Domniţe boeri cu lungă barbă,
Purtind pe 'nalta cucă surguciu cu mindre pene.

Mateiu Ion Caragiale

O sută de ani de robie

De te voiu uita, Ierusalime, uitată să fie dreapta mea.
Să se lipească limba mea de grumazul meu, de nu-mi voiu aduce aminte de tine.
De nu voiu pune Ierusalimul ca întru începutul veseliei mele...
Fata Vavilonului ticăloasă: fericit cel ce va răsplăti ție răsplătirea ta, care ai răsplătit nouă.

(David, *Psalm*, 136, 5, 8).

Bunul și ortodoxul nostru vecin dela răsărit, ca să ne scape —zicea el—neamul și credința de stăpînirea păgînilor Turci, dela 1870 până la 1812, ne-a bîntuit și sărăcit țara Moldovei, luînd cu sila și biruri și dări și merinde, și vite, și care, călcînd sămănături, tăind codri, batjocorind și schingiuind oameni. Și noi, de voe sau de nevoe, am crezut în vorbele eșite din gura lui și nu în faptele pe care le făcea din inima lui. N'am văzut cum fiii și frații lui, de același sînge și credință cu el: Lipovenii și Rutenii—fugeau la Turci și întemeiau sate în bălțile și stufurile din gurile Dunărei. Știau Lipovenii și Rutenii că crucea, credința și neamul mai bine se păstrează, trăesc și strălucesc sub razele semilunii decît sub oblăduirea milostivă a acelora care se cred moștenitorii Bizanțului. În sfîrșit, la 1812 în Maiu 16, bunul și ortodoxul nostru vecin dela răsărit și-a văzut împlinit o parte din visul inimii. Jumătate din Moldova, pămîntul dintre Prut, Nistru și Dunăre a fost rășluit: 240,000 Moldoveni au intrat sub oblăduirea Rusiei. *)

Sînt o sută de ani de atunci. Rusia sărbătorește acest cen-

*) Statistica lui Ciceagov și Garting arată la 1812 în Basarabia 41,160 familii, sau 240,000 suflete; statistica din 1813 arată 55,560 familii sau 340,000 suflete; iar cea din 1817 arată 96,000 familii sau 500,000 suflete.

tenar de izbîndă materială, pentrucă nu simte rușinea de care s'a acoperit pentru vecie atunci și acum. Sînt o sută de ani de atunci, și în acest timp, așa de scurt în viața popoarelor, s'a dovedit și pentru cei mai orbi că sub stăpînirea păgînilor, sub razele semilunii s'au păstrat neamul și credința, au întocmit state politicește independente, cu toate putințele dezvoltării sufletului lor și Grecii și Bulgarii și Romînii și Sîrbii și Muntenegrenii. S'a dovedit că sub străini catolici și protestanți și-au păstrat neamul și credința, s'au sporit cultura Polonii, Rutenii, Cehii, Croații și Romînii. Desigur nu așa de bine, cum ar fi putut dacă ar fi fost neatîrnați, sau sub Turci, dar mult mai bine ca sub pravoslavnicul nostru vecin dela răsărit.

Ce s'a făcut în această sută de ani în Basarabia de către bunul nostru vecin, care de sute de ani strigă că a fost, este și va fi „liberatorul popoarelor balcanice"?

Se poate răspunde printr'un singur cuvînt:

R u s i f i c a r e.

În diferite timpuri din această sută de ani rusificarea a fost mai mult sau mai puțin violentă, dar n'a încetat un singur moment.

La început, încurcată în războiul cu Napoleon, și nesigură de viitor, care îi putea zmulge prada, s'a încredințat supravegherea (acesta e termenul întrebuințat) provinciei amiralului P. V. Ciceagov, *) care comanda pe atunci armata. Ținuturile se cîrmuiau de pârcălabi și ispravnici, aleși din proprietarii locali. Toate treburile se tratau în limba moldovenească și se hotărau după obiceiurile locului. La 1818 s'a înființat consiliul superior al provinciei; dela acest timp consiliul cîrmuia țara tot după legile moldovenești. La 1828 Februar 29, s'a introdus o organizație nouă. Consiliul superior a rămas numai un organ nominal și consultativ pe lîngă guvernatorul general a totputernic. El hotăra totul personal sau prin diferite organe instituite după legile rusești din acel timp. Tot atunci s'a introdus și alcătuirea judecătorească rusească, păstrîndu-se din legile lo-

*) Bunicul lui Serafim, actual episcop al Basarabiei. Toate elementele istorice din acest articol sînt luate din: 1) *Zașciuc*: Basarabia, material pentru geografia și statistica Rusiei. Petersburg 1862. 2) *Z. C. Arbore*: Istoria Basarabiei. București.. 3) *Batiuscof*: Basarabia,—descriere istorică, 1892, 4) *Dr. Cazacu*. Petersburg ia Viedomostk No. 74 | 1905 și Voința Națională, 5983, 84, 85 | 905, „Cuvinte de rob: cei de alt neam n'au limbă".

cale numai codul Calimah. Astfel că dela 1828 avem în Basarabia administrația, justiția, poliția și alcătuirea comunală, organizate după legile rusești, în limba rusească, cu funcționari ruși; cu toate scăderile lor caracteristice: arbitrariul legilor se complectează cu arbitrariul funcționarilor și amîndouă se corectează cu mita, mînuită cu atîta măestrie de mult încercații Evrei sau prin mijlocirea lor. Odată cu modificările făcute legislaturii rusești, aceleași modificări s'au introdus în Basarabia. La 1869 s'au introdus consiliile județene, reprezentanțe pentru marii proprietari. La 1868 19 Iulie s'a făcut împroprietărirea țăranilor, la 1869 s'a introdus noua organizație judecătorească, la 1870 organizarea comunelor urbane, mai tirziu așa numiții „zemski nacialnic", la nevoe „usilenaia ohrana" (pază întărită) sau „voenoie pologenie" (pază militară), cu maximum de arbitrar, cu „pogromuri" și cele mai groaznice persecuții ale orcărei manifestări de naționalitate, ale orcărei încercări culturale sau politice.

Pe lîngă această sistematică rusificare: prin administrație, poliție, alcătuire comunală, județiană și judecătorească s'a urmărit rusificarea și pe calea bisericii și școalei. Eparhia Chișinăului și Hotinului (Basarabia) s'a încredințat dela început conducerii renegatului mitropolit Gavriil. Acesta în primul rînd a îngrijit de rusificarea clerului și boerimii, înființînd, din veniturile moșiilor închinate mănăstirilor, un seminar spiritual după modelul celor din Rusia și pe lîngă el un pension pentru nobili, acesta la 1833 a fost transformat în liceu. Toate învățăturile se predau în limba rusească, și limba moldovenească se preda ca un obiect separat de studiu, ca o limbă străină—franceză sau polonă. Mai tirziu s'au înființat școli pentru pregătirea clerului inferior, la mănăstirile Hîrjauca, Dobrușa, Kurky; s'au înființat deasemenea și școli orășenești rusești la Kișinău, Bălți, Hotin, Orheiu, Akerman, Bender, Izmail, Kilia și Reni. La 1828 s'a înființat Direcțiunea școalelor populare. Ea a mărit numărul școalelor din orașe și a înființat și la sate; dela 1885 s'au început școli parohiale bisericești în limba slavă bisericească. Acum sînt în Basarabia 56 școli secundare pentru băeți și fete, cu 11,025 copii, distribuiți astfel: 19.5% din nobilime și funcționari, 18.2% din cler, 45.4% din orășeni, 12% dela sate, 1.3% străini, 3.6% alt. Școli inferioare sînt 1,709; 1,038 depind de Ministerul instrucției publice și 671 de sfîntul sinod; aceste școli numără 109,607 școlari: 79,615 băeți și 29,992 fete. Sub stăpînirea Rusiei nu a existat, nu există și nu se permite să existe nici o școală moldovenească. Limba moldovenească introdusă în liceu și seminar ca studiu al unei limbi străine, a fost exclusă mai tirziu și nu se mai predă nicăeri.

Din biserică limba moldovenească nu a fost gonită așa de repede, pentrucă clerul nu o știa pe cea rusească. S'au pus însă toate silințile în acest scop. Din bisericile orășănești au scos-o mai repede; din cele dela sate și din mănăstiri mai greu.

Alt mijloc de rusificare a fost armata. Din Basarabia se recrutează pentru armată 20,157 creștini și 2,494 Evrei.*) Toți acești tineri sînt trimeși în Polonia, Caucazia, Siberia,—aproape nici un Moldovan nu face armata în Basarabia. La toate războaele Rusiei au participat Moldovenii din Basarabia și întotdeauna au dovedit că sînt buni soldați.

Ca mijloc de rusificare s'a socotit a fi colonizările; ele s'au început chiar dela 1812: 1) S'au adus în diferite rînduri Bulgari (puțini venise prin 1769, 1774, 1787, 1791, 1806); la 1812, 1828, și 1830—34 s'au fondat 43 colonii cu 9,641 familii cu 56,000 suflete; li s'au dat în Basarabia de jos peste 300,000 deseatine de pămînt; 2) s'au adus Nemți la 1814, 1816, 1817, 1832, 1834, 1836, 1839, 1840; s'au format 24 colonii, li s'au dat 130,613 deseatine pămînt și scutiri de orice biruri de recrutare, de încartierarea armatei pe timp de 50 ani și pe deasupra li s'au mai dat bani și material pentru construcție și instalare; 3) s'au adus Franțuji elvețieni în 1824—28, de aceștia puțini, și li s'au dat numai 5,000 des. de păm.; 4) Evreii, care ar fi vrut să vie în Basarabia, au fost scutiți de dări, la început pe doi ani, apoi pe alți 5; aceste și alte scutiri prelungite au făcut că de unde la 1817 erau numai 2,316 familii de Evrei, la 1856 erau 78.751 suflete.

Astfel a fost suprimată toată viața culturală națională în toate manifestările ei sociale. Ar părea că n'a rămas nimic, absolut nimic național în Basarabia. Cu asemenea mijloace și cu lipsa oricărei manifestații naționale s'ar putea crede că nu mai există nici Moldoveni în Basarabia și că Rusia poate să jubileze pe deplin.

Și totuși nu este chiar așa. Cu toată această stăpînire de fapt brutală și materială, cu toată suprastructura rusească—Basarabia este încă departe de a fi complect rusificată.

Basarabia numără astăzi după statisticile oficiale 2,448,354

*) Toate datele statistice din acest articol sînt luate din: 1) publicațiile comitetului statistic al Basarabiei; 2) publicațiile statistice ale Ministerului rus de finanțe și interne; 3) *Lașcov*: Basarabia. Centenarul anexării la Rusia. Chișineu, 1912.

suflete, dintre care 72,1% țărani, 23,5% tîrgoveți, 12,% străini, 1,1% nobili, 0,6% clerici, 0,2% negustori și 1.3% alte stări ; populația din orașe este 14,7% și dela sate 85.3%. „După datele oficiale 48% sînt Moldoveni, dar în realitate Moldovenii formează 70% din numărul total al populației" spune un popă renegat, Lașcu. *) Că statistica oficială este mincinoasă fixînd numărul de 48%, adică peste 940,000, se vede și din tabelele distribuirii populației după religie: Rușii spun că după religie populația Basarabiei se împarte în 827,% Ortodoxi, 11,8% Evrei, 2,8% Luterani, 1,5% Lipoveni, 1,0% Catolici, 0,11% alți Creștini, 0,1% Mahometani ; iar după naționalitate, după 47,9% Moldoveni, vin 27.8% Ruși, 11,8% Evrei, 5,3% Bulgari, 3,1% Nemți, 2,9% Turci, Tatari, 0,3% Poloni, 0,1% Armeni, 0,1% Greci, 0,17% alții ; acum dacă din numărul total al ortoxilor, 82,7%, vom scădea 27,8% Ruși, 5,3% Bulgari, 0,1% Greci, rămîn 49,5% care nu pot fi decît Moldoveni ; deci avem pe de o parte în aceiași statistică 47,9, iar pe de alta, după calculele din ea, 49.5%, și în plus declarațiile renegaților rusofili 70%. Astfel este evident că populația din Basarabia, care nu știe rusește și care este curat moldovenească, este de peste 50%, adică de peste 1,224,177 suflete, adică a crescut într'o sută de ani cu aproximativ un milion, avînd o natalitate de 45.2 și o mortalitate de 25.3 cu o creștere naturală de 19,9. **)

Este adevărat că boerimea moldovenească, negustorimea, bogătașii, o parte din tîrgoveți și din cler s'au rusificat complect și în mare parte au plecat din Basarabia, răspîndiți fiind prin toată Rusia în acel amalgam de Nemți, Poloni, Ruteni, Armeni, Greci, Caucazieni, Franțuji, Italieni, Finlandeji, Turci, Tatari, etc., care constitue intelectualitatea și biurocrația Rusiei.

Țăranul însă legat de pămînt a rămas Moldovan. Cu administrația rusească, poliția, justiția, organizarea comunală el se ferește să intre în contact, le plătește birurile și-și vede de gospodărie. Dacă împrejurările îl pun în fața stăpînitorilor, aceștia sau trebue să învețe moldovenește ca să vorbească cu țăranii, sau trebue să se slujească de tălmaci. Negustorul de cele mai multe ori Ovreu, arendașul de cele mai multe ori Grec, Armean, Bulgar, Ovreu, sau Polonez, care vrea să aibă afaceri cu locuitorii, trebue să învețe și învață moldovenește. Preotul dela sat, dacă vrea să-i vadă pe țărani în biserică, dacă vrea să-i încaseze

*) Basarabia. Centenar al anexării la Rusia, pag. 53.
**) Datele pe anul 1900.

(și cum vrea), trebue, cu toate stăruințile stăpînirii, să le facă slujba în moldovenește.

Școala și armata ar avea poate o putere de rusificare mai mare ; dar la cea secundară țăranul nu se duce, cea parohială este mai mult pe hîrtie, cu profesori inculți și flămînzi, cu limba care nu există în realitate, ci numai pe hîrtie—ea nu poate nici de cum rusifica, ci cel mult desgusta de carte ; rămîne școala primară a Ministerului de instrucție publică, care singură ar putea face ceva, dar și acestea sînt puține în raport cu populația școlară, — în școalele inferioare sătești și orășenești de abia intră 40% din populația școlară. *) Cel mai important factor, care se opune în mod pasiv, dar foarte puternic, rusificării, este familia și în special femeia ; în toate școlile din Basarabia nu sînt decît 29,992 copile. Bărbatul, care a învățat puțin rusește la școală reușește să uite această limbă grea și atît de străină lui, până cînd îi vine rîndul la armată ; acolo învață iar puțin, dar întorcîndu-se acasă, în mediul lui de sate compacte moldovenești,se însoară cu o Moldovancă, care îl face să uite repede toate sălbătăciile învățate la Ruși și nu știe să-și învețe copiii decît în limba ei — și așa va fi cît timp va exista săteanca moldovancă.

Incercările de rusificare prin colonizări nu au reușit. Coloniștii sau și-au păstrat naționalitatea, ca Nemții (în ultimii timpi persecutați) și Bulgarii, ori s'au romanizat. Acest lucru s'a întîmplat cu deosebire cu Bulgarii din Bugeac. Rusificarea, dacă a influențat pe coloniști, a făcut-o in mică măsură. E foarte interesant faptul petrecut în Basarabia luată dela Ruși la 1856 și retrocedată lor la 1878. In acest scurt timp de 22 ani România a înființat un liceu complect la Bolgrad, un gimnaziu la Izmail, 7 școli urbane și 124 rurale — în total 145 școli cu 3,944 elevi. Bulgarii au făcut o opoziție puternică acestor școli și acestei romanizări. Aceasta nu-i împiedică de a le regreta astăzi și a întrebuința limba romînească, tot așa cum face aristocrația noastră cu cea franceză.

Afară de rusificarea orașelor, boerimii și a negustorimii, Rușii au reușit în Basarabia să rutenizeze în mare măsură ținutul Hotinului. In celelalte județe, cu mase compacte de Moldoveni, colonizarea cu Ruși n'a reușit, iar stabilirea de familii ruse separate a avut ca rezultat romanizarea lor, de care se plînge așa de mult istoricul oficial Batiușcof.

*) *Lașcu*, op. cit.

Astfel Rusia într'o sută de ani de posesiune de fapt a Basarabiei nu se poate lăuda decît cu *distrugerea* vieții culturale naționale moldovenești. Moldovenii au rămas în țara lor așa cum i-a apucat 1812, fără să participe la dezvoltarea culturală a omenirii și a neamului lor. Mari comori sufletești înnăscute trebuiau să zacă în sufletele lor, ca ei să nu se îndobitocească, să nu se sălbătăcească cu desăvîrșire; toată viața lor intelectuală ca manifestație de neam este numai vorbită și memorizată: povești, legende, amintiri istorice gravitînd în jurul lui Ștefan cel mare și sfînt, cîntece, poezii, obiceiuri tradiționale, proverbe, ghicitori, cimilituri, rugăciuni bisericești cu cîntece, descîntece, farmece, superstiții.

Pe lîngă familie și femee, factorul cel mai însemnat care s'a opus rusificării a fost legătura săteanului cu pămîntul. In Basarabia se socotește a fi 3,834,824 deseatine*) de pămînt cultivabil, din care se cultivă 2,319,770. Țăranilor împroprietăriți le aparține 1,864,023 deseatine sau 48,6%; în proprietate particulară se afla la țărani 318,000, și la alte straturi sociale 1,338,109 adică 43,2% a statului; a mănăstirilor 314,692 sau 8,2%. Proprietatea particulară de pămînt se distribuia așa:

	la nobili	la țărani	la negust.	la orăș.
la 1877	72,7%	0,9%	18,0%	0,7%
la 1887	56,5%	17,1%	16,7%	2%

astfel că pămînturile pierdute de boerimea desnaționalizată trec în mînile țăranilor. Numai în cei din urmă 4 ani 1906—10, cu ajutorul Casei rurale, țăranii au luat 383 moșii în întindere de 92,499 deseatine.

Astfel astăzi țăranilor le aparține:

pămînt din împroprietărire	1.864	mii deseatine
proprietate a lor particulară	94,6	„
soc. țărănești	80,5	„
tovărășiilor „	142,7	„
In total	2.181,8	mii deseatine.

Nobilimea are 860,178 deseatine sau 22,4%, clerul 6,212 sau 0,2%, negustorimea 244,332 des. sau 6,4%, tîrgoveții 124,701 des. sau 3,3%, supușii străini 53,680 sau 1,4%.

Proprietatea statului este de	61,208 des.	sau	1.6%
„ bisericilor „	26,480 „	„	0,7%
„ orașelor „	38,572 „	„	1,0%
„ mănăstirilor „	188,432 „	„	4,9%

*) Deseatina=1 hectar 09.

Din supr. sămănată țăranii au avut	1,194,095 des.	sau	55,28%
ceilalți cultivatori	965,950 „	„	44,72%
Din proprietatea lor țăranii au cultivat			83%
„ ceilalți proprietari			60.3%

Vii și livezi sînt 101,295 deseatine sau 4.32% din suprafața cultivată.

Grădini de zarzavat și bostănării au fost în 1909 pe 32,959 deseatine. Sfecla de zahar s'a cultivat pe 1,200 deseatine. Vii sînt 90,000 deseatine, ceia ce ar reprezenta cam 90 milioane de butuci care dau aproximativ 12,480 mii de vedre vin. *)

Munca cîmpului, dragostea de pămîntul strămoșesc, neproletarizarea maselor țărănești au fost un factor puternic pentru păstrarea neamului în Basarabia. Incercările făcute de a-i duce în Caucazia și în diferite părți ale Siberiei nu au reușit; coloniile s'au întors înapoi acasă. S'au întins Moldovenii ca expansiune în masă peste Nistru formînd 6% din populația guvernămîntului Cherson, în special pe malul stîng al Nistrului, dar această expansiune a fost naturală.

Alt factor important pentru a împiedeca rusificarea Moldovenilor a fost firea lor blîndă și supusă și evitarea conflictelor cu stăpînitorii. Urmînd porunca lui Hristos, ei dădeau Cezarului ce e a Cezarului, îi plăteau birurile foarte regulat și 'și păstrau limba și sufletul lor în familie și în munca pămîntului, dînd Domnului cele ale Domnului. Dările pe care le plăteau țăranii din Basarabia (la început au fost scutiți de dări) se ridicau în 1819 la 121,814 ruble 21 copeici și 4,010,752 lei și 43 aspr. în bani turcești. Acum aceste dări se urcă la peste 80,000,000 ruble**) anual, adică peste 212,800,000 lei.

Din acești bani luați de statul rusesc dela Moldovenii din Basarabia, după cum am văzut, nu se dă nimic pentru cultura lor, nimic ce ar putea folosi neamului lor.

Intr'o sută de ani din 26.302 verste***) drumuri nu s'au făcut decît 340 verste șosele și în acestea intră și acele construite dela 1856 până la 1878 de către noi în Basarabia de jos; și 820 verste drum de fer, construit de o societate particulară (dela Bender la Ungheni 157 verste, dela Bender la Reni 330, dela Ribnița prin Bălți și Ocnița până la Noua Sulița 328). Intr'o

*) Toate datele de mai sus sînt pe anul 1908.
**) Rubla=2 lei 66 bani.
***) Versta=1,065 metri 8.

sută de ani nu au decît 62 oficii telegrafo-postale și 24 postale în toată Basarabia.

Asta ne dă măsura progresului material făcut de Basarabia sub Ruși. Un alt indiciu în această ordine de idei este faptul că în Basarabia există în mod endemic încă vărsatul mare, tifosul petechial și tifosul recurent, de care nu se mai știe nici la noi, necum în țările mai civilizate, și lucrul se explică și prin faptul că în Basarabia nu sînt decît 236 medici și 1,500 paturi de spitale.

E foarte interesant de văzut cum pravoslavnica Rusie a întrebuințat veniturile de pe moșiile dăruite de către vechii boeri moldoveni mănăstirilor pentru cultura națională și binefaceri, pentru rusificare și alte scopuri cu totul străine de Basarabia.

Suprafața acestor moșii, după ce s'au împroprietărit țăranii, este 160.391,16 deseatine; din acestea: 1) 47.782,23 deseatine sînt ale Sfîntului mormînt, a patriarhiei din Antiohia și mănăstirii Sinai, 2) 73.074,87 des. sînt ale mănăstirilor din muntele Athos, 3) 2.231,23 sînt ale celor două școli ș'a bisericii sf. Gheorghe Lozonsky, 4) 37.302,83 des. ale mănăstirilor din Romînia neînchinate,—afară de acestea mai sînt 8 moșii ale sf. Spiridon în suprafață de 15,262 deseatine.

Drepturile asupra acestor pămînturi au fost recunoscute proprietarilor lor de Rusia prin tratatul din București la 1812, prin un deosebit ordin imperial la 1817, deasemenea la 1846 și 1858. La 1859 s'au elaborat anumite regule după care să se arendeze acele moșii. Din arenzi se reținea o parte de guvernul rus pentru construire de biserici și școli pe moșii și în mănăstirile din Basarabia, iar restul prin consulul rus din Iași se distribuia superiorilor mănăstirilor respective. Cum averile mănăstirești dela noi au fost secularizate, guvernul nostru încasa veniturile mănăstirilor noastre. La 1866 s'a început administrarea acestor averi de guvernul rus, la 3 Martie 1873 s'a legiferat de Ruși ca moșiile mănăstirești să se administreze de Ministerul rus de domenii. Dela 1876 administrarea lor depinde de Ministerul de externe pe următoarele baze: 20% din venit se întrebuințează pentru administrație, rămășițele din aceasta se capitalizează pentru cheltueli extraordinare și împrumuturi aprobate de consiliul rus de miniștri și de împărat; 40% se dă mănăstirilor, iar 40% pentru biserici, școli și instituții de binefacere în Basarabia, după hotărîrile Ministerelor de externe, interne, culte și ale Sf. sinod. Banii proveniți din răscumpărarea pămînturilor, din împroprietă-

rirea țăranilor de pe aceste moșii formează un fond neatacabil. Venitul lui se împarte pe bazele de mai sus, adică 20% pentru administrație, 40% proprietarilor și 40% la ordinele miniștrilor ruși.

Veniturile averilor sf. Spiridon și a sf. Gheorghe Lozonsky dela Iași nu sînt supuse acestei dijmuiri. Biserica Sf. Gheorghe încasează tot venitul, afară de cheltuelile de administrație, iar sf. Spiridon administrează singur. Veniturile din moșiile celelalte în anul 1909 erau de 1,595,120 ruble.

Cheltuelile de administ. 330.159 r. 98; 40% încasate de statul rusesc pentru școli și biserici în Basarabia formau aprox. 500,000 ruble.

Din acești bani 30,390 se dădeau pentru școala fetelor de clerici din Chișineu, școala spirituală din Edeneț și 15 școli inferioare din mănăstiri, 50.000 pentru casa de nebuni dela Costiujeni, 50,600 r. pentru școlile din Căcărăzeni, Purcari și Grinеuți; întrebuințarea restului până la 500.000 nu se cunoaște.

Dela 1873 până la 1910 Ministerul rus de externe a încasat din veniturile moșiilor mănăstirești 27,356,333 ruble 80 cap. Scăzind plățile de 40% făcute mănăstirilor și acele făcute pentru școli și nevoi din Basarabia „și din ordine speciale a M. S. Impăratului pentru alte nevoi", la 1 Ianuarie 1911 se număra existînd în natură sau în împrumuturi: 1) capitalul mănăstirilor din Moldova—parte reținută din cauza secularizării în Romînia a averilor—2,163,467 ruble, 2) capitalul din răscumpărarea pămînturilor mănăstirești pe care au fost împroprietăriți țăranii—3,984,400 ruble, 3) fondul de rezervă din rămășițele de 20% pentru administrație—2.192.025, 4) rămășițe din sumele rezultate din vinzarea pădurilor după contractele dinnainte de 1873—687,960 ruble, 5) rămășițe din sumele puse la dispoziția Ministerului de interne 2,307,151 ruble, Ministerului de instrucție publică 2,168,208 ruble și a Sf. sinod 695,367 ruble. In total capitaluri în sumă de 14,198,578 ruble, din care 10.231,387 ruble în ființă, 2,359,971 ruble împrumutate statului din ordinul Majestății Sale Impăratului la 19 Febr. 1905 (războiul cu Japonia) și 1,607,620 ruble împrumutate diferitelor orașe și instituțiuni din Rusia.

Iată cum veniturile moșiilor dăruite pentru credința și cultura moldovenească de vechii Domni și boeri moldoveni au ajuns a sluji pe Ruși în contra Moldovenilor, pentru rusificarea lor și pentru a ajuta pe Ruși până și în războaele cu Japonia.

Rușii serbează acum jubileul de o sută de ani de stăpî-

nire materială a Basarabiei. Sufletul ei însă nu-l au şi nu-l vor avea. La serbarea Ruşilor, Moldovenii nu au decît partea de durere tăcută, adîncă. Intreg neamul romînesc ia parte la această durere şi nu pierde nădejdea că şi Basarabia şi neamul romînesc vor avea să-şi serbeze şi ei la rîndul lor ziua izbăvirii: ea va veni. Istoria se repetă aşa de des şi maxima istorică rămîne: a fost Vavilonul, a fost împărăţia lui Alexandru Machedon, a fost Imperiul Roman, a fost Imperiul Bizantin, va veni timpul să se zică şi de alte împărăţii... au fost. Nu aşa de mult a fost 1855 cu Crimea şi nu aşa de mult a fost Port-Arturul şi Ţusima,—şi, mare e Dumnezeu!—vor mai fi, sigur că vor mai fi.

Dr. Cazacu

LUNA

Aşa ca 'n feeria unei adînci visări,
S'aprinde cerul nopţii la capătul de zări;
Obloanele de nouri, bătute lin de vînt,
Deschid ferestre roşii cu faţa 'nspre pămînt,—
Şi'n cadrul lor de flacări, din scrinul unui nor,
Răsare globul lunii frumos şi călător.

Pe-o prispă de lumină mirată luna stă,
Priveşte 'n juru'i lumea şi farmec blînd îi dă;
Işi plimbă raza-i albă pe negrile păduri,
In care plîng izvoare cu şoptitoare guri.
Apoi, din înnălţimea balcoanelor de nori,
Ea zvîrle zîmbitoare buchete mari de flori.

E vis, e dor, e farmec, şi codrii dorm şi tac.
Splendori aeriene din luciu 'i se desfac,
Geamlîcul depărtării stă luminat ca 'n vis,
De felinarul lunii în patru zări deschis,
Ş'aşa cum tot pămîntul sub vraja-i doarme dus,
Căzînd de somn şi dînsa, ia calea 'nspre apus...

Const. Mironescu

Elementul romînesc în Bucovina

— După datele statisticei din 1910 —

O privire sumară asupra datelor furnizate de recensămîntul făcut la finea anului 1910 ne arată fizionomia națională a țării, pozițiile ocupate de taberele combatante, pierderile și cuceririle făcute în timp de zece ani.

Deși în urma felului specific austriac de a „alcătui" statisticele, datele acestea nu sînt icoana realității, totuși, în lipsă de altele mai sigure, ne dau putința ca să ne orientăm asupra a o mulțime de probleme de interes vital pentru neamurile din țară. Trăsăturile caracteristice ale ultimului recensămînt așa cum reesă ele evident din datele comisiilor de numărare sînt:

1. *O sporire considerabilă a elementului romînesc*, care a sporit dela 229.018 cît era în 1900 la **273.254** în 1910, deci o creștere absolută de 44.236 suflete, sau 19.32%,—și în legătură cu aceasta, precum e și natural, *o slăbire a elementului rutean*, care, dela 297.798 cît au binevoit „a constata" comisarii în 1900, s'a ridicat la 305.101, deci o sporire de-abia 7.403, sau 2.49%.

Oricine va înțelege că sporul de 44.000 ce ni-l aduce statistica din 1910 —dela 1880 la 1890 am sporit cu 18.000, iar în deceniul dela 1890 -1900 cu 20.001— nu este un spor natural prin nașteri și nici unul prin imigrație —Romînii emigrează peste ocean în număr mare, dar de imigrat din alte părți în Bucovina nici vorbă,— *ci e o recucerire de suflete pierdute și răpite în ultimile decenii.*

Acțiunea de reromanizare a început.

Și aceasta este trăsătura caracteristică a luptei ce s'a dat în jurul numărării poporului.

Dela 1849, cînd statistica constată în Bucovina 209.293 Romîni și 108.907 Ruteni, numărul acestor din urmă a sporit necontenit, așa că la 1900 ei aveau un plus de *70.000 de suflete.* Cauzele acestei apariții sînt prea bine cunoscute: 1) *rutinizarea unui mare număr de Romîni* lăsați fără apărare, în deosebi pierderea elementului răzășesc așezat peste Prut sau pe teritoriu

cuprins de apele năvălirii elementului galițian; 2) *sporirea elementului rutean* prin scurgerea elementelor galițiene ce găsiau și găsesc și astăzi fel-de-fel de ocupații, ce le oferă posibilitatea de a trăi mai bine și mai ușor decît în „patria cartofilor"; 3) *confusia* ce o producea și o mai produce încă terminologia formulariilor cu *„limba de conversație"*; și 4) *parțialitatea notorică* a comisarilor însărcinați să facă numărarea poporului.

Prin anii 1880 și 1890 preponderanța numerică pe hîrtie a elementului rutean îngrijia pe conducătorii romîni mult, deși trezise opinia publică a Romînilor, căci pe atunci Rutenii nu erau organizați atît de bine ca azi, nu-și formulaseră cu atîta îndrăzneală dorințile, treceau în ochii multor oameni superficiali de o cantitate neglijabilă demnă de disprețul neamului romînesc.

De aici și din naționalismul prea puțin pronunțat al conducătorilor romîni de pe acele vremi se explică în mare parte și *indolența* Romînilor ce-au manifestat-o față de însemnatul act al numărării poporului.

Că și indolența noastră a venit în ajutor tendințiilor de micșorare a elementului romîn din Bucovina o dovedește mai presus de orice îndoială rezultatul ultimului recensămînt. În cele două decenii din urmă, lupta dintre elementul romîn și cel rutean a intrat într'o fază hotărîtoare: Rutenii *înnaintînd* și Romînii fiind siliți să *cedeze.* Pe terenul administrației autonome, pe terenul școlar și bisericesc lupta a devenit vehementă și Romînii au avut ocazie să cunoască pe pielea lor ce rol important au datele statistice. Ce sînt Rutenii de azi față de Rutenii dela 1880 sau chiar și față de cei dela 1890? Cîte școli romînești s'au prefăcut de atunci în rutene, ce putere au cîștigat Rutenii pe terenul bisericesc în ultimele două decenii? Și toate acestea numai bazîndu-se pe *superioritatea numerică* a poporului lor!

De aici deșteptarea din datorie pe partea Romînilor, de aici pregătiri și organizație. Nu s'a făcut tot ce s'ar fi putut face și ce-ar fi trebuit să se facă, dar un început s'a făcut. Și acel început a dat roade frumoase. Azi plusul Rutenilor a scăzut dela 70.000 la 30.000, și dacă nu s'ar fi comis abuzuri dovedite, Rutenii ar fi rămas în urma noastră. Căci să nu se creadă că statistica din 1910 e o oglindă reală a puterii factice a fiecărei națiuni din Bucovina. Nici pe departe nu! Se va vedea, cînd vom intra în amănunte, cum s'a procedat față de elementul romînesc, care a fost intimidat, terorizat și călcat în picioare. Aici voim să amintim numai unul din multele servicii făcute de guvern Rutenilor.

În districtele Coțmanului, Văscăuțului, Vijniței și Zastavnei trăesc, după socoteala celor mai scrupuloși cercetători, vr'o 20.000—25.000 răzăși romîni, redeșteptați de curînd la viață națională. Dacă aduni însă cifrele Romînilor din aceste 4 districte, după statistica din 1910, afli suma de—uimire!—*517 suflete.* Că aceasta sumă nu corespunde nici pe departe realității, avem și o dovadă directă, pe care n'o pot respinge nici oficialii austriaci. La fa-

cerea cadastrului naţional pentru alegerile dietale s'a constatat în aceste 4 districte rutene, după cernere prin ciur şi sită, căci mii de reclamaţii din comunele răzăşeşti au fost răspinse fără motive, 717 alegători deci ar trebui să fie chiar după statistica oficială, socotind cîte 4 suflete de fiecare alegător, 3.000 Romîni. Aceşti 3.000 constataţi pe calea aceasta, numai ca să dovedim că statisticianii oficiali nu operează cel puţin logic, şi restul de 17.000 au căzut jertfă creionului roş al domnilor prefecţi de Coţman, Văscăuţi, Vijniţa şi Zastavna. Cei 517 lăsaţi ca 'n batjocură sînt un cadou făcut rominismului de aceiaşi prefecţi mărinimoşi, care dela masa verde hotăresc cîţi Romîni şi cîţi Ruteni „trebue" să fie într'un district.

2) *Strangularea elementului răzăşesc* este deci un alt semn distinctiv al numărării dela 1910.

Trezirea elementului răzăşesc la viaţă naţională a fost o dureroasă surpriză pentru Ruteni. Crearea de şcoli particulare romîne, înscrierea în cadastrul romîn, manifestarea zgomotoasă a ataşării la Romîni, lupta îndărătnică purtată cu convingere contra tuturor volniciilor le-a arătat Rutenilor cît de periculoasă e pentru ei chestiunea răzăşească. Dusă e unitatea teritorului rutean, dus e visul Ucrainei care să se întindă până sub zidurile Sucevii...

Cu operaţia de ştergere de pe hîrtie a răzăşilor din partea comisarilor nu s'a nimicit de loc caracterul romînesc al populaţiei răzăşeşti. Noi putem adăugi cu linişte la suma de 273.000, constatată de statistică, încă 20.000 de răzăşi, şi la aceasta încă minimum 10.000 care ni s'au luat în alte locuri, după cum vom arăta, şi astfel căpătăm cifra de **303.254** Romîni, cifră care s'ar apropia de realitate. Şi dacă dela cifra de 305.101 Ruteni ai statisticei oficiale scădem 30.000 Romîni, căpătăm *275.101*, care ar reprezenta cifra Rutenilor. Dar nici această cifră nu-i exactă, căci în ea se cuprind cam la 8.000 Lipoveni, rămînînd astfel cam *267.101* Ruteni,—în care cifră sînt cuprinse şi cele cîteva zeci de mii de Huţani şi cele cîteva zeci de mii de Ruteni galiţieni. Deci rămîne bine stabilit că numărul Rutenilor în Bucovina se poate urca la cel mult *270.000*. Aici o mică observare, fiind de actualitate.

Din cifra maximală de 270.000 Ruteni, cam 25.000 sînt greco-catolici, deci rămîn 245.000 Ruteni greco-orientali.—*303.000 Romîni greco-orientali şi 245 000 Ruteni greco-orientali!*—asta-i faţa numerică a chestiunii bisericeşti din Bucovina. *)

De unde deci paritate bazată pe egalitatea, ba chiar superioritatea, numerică?

Că numărul Rutenilor din Bucovina nu poate fi mai mare decît cel al Romînilor, o putem dovedi cu ajutorul datelor oficiale ale cadastrului naţional. La facerea cadastrului naţional s'au

*) Numărul greco-orientalilor în Bucovina e de 547.601, ceia ce corespunde aproape pe deplin sumei ce-o dau cifra Romînilor şi a Rutenilor greco-orientali.

constatat în Bucovina, cu toate volniciile şi abuzurile săvîrşite, 66.569 alegători romîni şi 64 673 alegători ruteni. Dacă înmulţim aceste cifre cu 4, căpătăm 266.276 Romîni şi 258.692 Ruteni,—deci ar rezulta pe partea Rutenilor un minus de aproximativ 8.000, dar un un plus de 30.000.

Recensămîntul dela 1910, oricît de meşteşugit ar căuta să ascundă cifrele adevărate, căutînd să salveze ceiace nu se mai poate salva; superioritatea numerică a Rutenilor,—a dovedit în mod definitiv că Romînii sînt cel mai numeros popor al Bucovinei.

Dovada cea mai bună că datele statistice finale i-au cauzat guvernului o mare surpriză şi l-a pus într'o situaţie neplăcută, din care a crezut că poate scăpa ştergînd cu creionul cîteva zeci de mii de Romîni, e întîrzierea ce-o pune în publicarea datelor recensămîntului dela 1910. In fapt, statistica dela 1910 e gata de mult, şi dacă guvernul n'o publică — cu toate că au cerut-o prin interpelări în parlament atît Romînii cît şi Rutenii — e că doreşte să cîştige timp, sperînd că astfel vor adormi nemulţumirile Romînilor şi Rutenilor, căci ambele popoare au motive puternice să fie nemulţumite: Romînii fiindcă guvernul a desfiinţat prin terorizări şi ştergeri cu creionul zeci de mii de Romîni, în primul rînd toată răzăşimea bucovinească; Rutenii fiindcă i-a „servit" rău, lăsîndu-i să se înmulţească numai cu 7.403. Noi înţelegem pe deplin situaţia guvernului. Numărarea dela 1910 a trebuit să dee, după calculele oamenilor de încredere ai Romînilor, care au făcut însemnări la masă cu comisarul, cam 300—310.000 Romîni şi cam 260—270.000 Ruteni, ceia ce ar fi însemnat că Romînii au sporit dela 1900—1910 cu 70—80.000 suflete, iar Rutenii au pierdut 30.000 din ceiace aveau la 1900. Ce să facă guvernul ca să scape din acest impas? A tăiat cam jumătate din numărul Romînilor, acoperind deficitul Rutenilor şi mai dîndu-le şi un cîştig de 7.000. Că s'a tăiat din numărul Romînilor, e lucru constatat. Din multele dovezi ce le avem pomenim numai două tipice. Cea mai aprigă luptă ce s'a dat în districtul Cernăuţului a fost cea din marea comună *Cuciur-Mare*. Statistica din 1900 ne arată că din cele 9.414 suflete 7.231 ar fi rutene şi numai 1.574 romîne. De astădată s'a avut grijă ca voinţa locuitorilor să nu se falşifice şi rezultatele numărării s'au urmărit zi de zi şi era lucru constatat că din cei 9.768 locuitori ceva peste 7.000 au declarat că sînt Romîni. Statistica din 1900 ne arată însă că în Cuciur-Mare sînt 5.339 Ruteni şi 3.781 Romîni, deci dintr'un condei s'au suprimat peste 3.000 de Romîni.

Cellalt caz e din districtul Sucevei. Locuitorii din Călineştii lui Ienachi şi Cuparencu, la un loc 2.000 suflete, s'au înscris toţi ca Romîni, iar în statistică aflăm 1.625 Ruteni şi 355 Romîni, deci cu a doua trăsătură de condeiu s'au desfiinţat încă 1.500 Romîni, cu toate drepturile lor. Pe lîngă scopul ce l-a urmărit guvernul ca să scape pe Ruteni de minusul cu care erau ame-

ninţaţi de statistica din 1910,*) a mai obţinut şi alt succes: a-nimicit majoritatea Rominilor tocmai dintr'acele comune în care de ani de zile se duce o aprigă luptă pentru şcoli romineşti. Nume ca Cuciur-Mare, Mihalcea, Călineşti, Breaza, Geminea spun de ajuns.

Pe de altă parte, trebue să constatăm cu satisfacţie, ca o-altă trăsătură caracteristică a statisticei dela 1910, *tendinţa de purificare a teritorului rominesc* de elementele rutene inventate.

Cînd cercetezi tabelele statistice din 1900, aproape nu afli comună rominească în care să lipsească cu desăvîrşire elementul rutean, pecînd acuma aflăm că multe sate s'au curăţit de aceste elemente nepoftite.

La 1900 locuiau în sudul Bucovinei, în districtele romineşti ale Cîmpulungului, Sucevei, Humorului şi Rădăuţului cam 28.947 Ruteni; la 1910 s'au constatat numai 23.578, deci cu 5.000 mai puţin, pecînd natural ar fi fost ca acea populaţie de 30.000 să sporească cu 10%, media generală a ţării, deci să se ridice la 33.000. De fapt populaţia ruteană din această parte a ţării a scăzut cu 10.000 suflete. Dacă apoi mai scădem din cele 23 000 vr'o 3.000 introduşi prin abuz administrativ în unele din comunele acestor 4 districte, ca în Călineşti, Geminea, Breaza, etc., rămîn în sudul Bucovinei 20.000 Ruteni, din care cei 7.308 din judeţul Seletinului (districtul Rădăuţului) şi cam tot atîţia în districtul Cîmpulungului, toţi Huţani, aparţin teritoriului compact rutean din vest, aşa că pe teritoriul rominesc al celor 4 districte sudice rămîn numai 5.000 Ruteni, cel mai populat sat rutean fiind Hatna (2.133) în districtul Sucevei. Acestor 5.000 le corespund în statistică numai 516 (în realitate vr'o 20.000) Romîni în districtele rutene de nord...

Pentru o mai bună înţelegere şi orientare a acestei părţi generale alăturăm tabela statistică A,**) care conţine rezultatele numărării poporului din 1880, 1890, 1900 şi 1910.

Babilonia de limbi şi neamuri ce trăesc pe pămîntul rominesc al Bucovinei ne îndeamnă să cercetăm şi situaţia fiecărui district în parte, ca să cunoaştem pe deplin situaţia elementului romin.

Incepem cu capitala ţării.

In capitala ţării elementul romin e, după număr, în rîndul al 4-lea după Nemţi, Ruteni, Poloni; din numărul total abia o treime locueşte în centrul oraşului, restul în suburbii, din care o altă treime în Roşa. Elementul burghez romin din centrul oraşului este neglijat cu desăvîrşire şi din cauza aceasta a îngroşat numărul altor popoare; cel puţin 1—2.000 de Romîni cernăuţeni au fost trecuţi la alte naţionalităţi. Intre aceşti pierduţi îi calcu-

*) Intr'o situaţie la fel s'a aflat guvernul la anul 1880, cînd prin cunoscutele metode ale comisarilor s'a constatat că Rominii în periodul dela 1870—1880 în loc să se înmulţească, cum era natural, au scăzut cu aproape 20.000 (dela 209.116 cîţi erau la 1870 la 190.005 în 1880); dar atunci a rămas obiectiv faţă de datele seci ale statisticei.

**) Vezi pag. urm.

TABELA A.

Populaţia din ţară, după limba de conversaţie, în anii 1880, 1890, 1900 şi 1910.

N-rul curent	După limba de conversaţie	Numărul celor ce vorbesc aceiaşi limbă				Creşterea (+), respectiv descreşterea (—)							
		1880	1890	1900	1910	1890 faţă de 1880		1900 faţă de 1890		1900 faţă de 1880		1910 faţă de 1900	
						absolut	în procente	absolut	în procente	absolut	în procente	absolut	în procente
1	Romini	190005	208301	229018	273254	+18296	+ 962	+20717	+ 995	+39013	+ 2053	+44236	+ 1932
2	Ruşi	239690	268367	297798	305201	+28677	+ 1196	+29431	+ 1097	+58108	+ 2424	+ 7403	+ 249
3	Nemţi	108820	133501	159186	168854	+24681	+ 2268	+25985	+ 1946	+50666	+ 4674	+ 9366	+ 587
4	Poloni	18251	22604	26857	36210	+ 5353	+ 2933	+ 3253	+ 1380	+ 8606	+ 4715	+ 9353	+ 3482
5	Maghiari	9887	8139	9516	10391	— 1748	— 1769	+ 1377	+ 1692	— 371	— 375	+ 875	+ 920
6	Slovaci	1738	536	596	1005	— 1202	— 6916	+ 60	+ 1119	— 1142	— 6571	+ 409	+ 6862
7	Sloveni	38	28	108	80	— 10	— 2632	+ 80	+28571	+ 70	+18421	+ 28	— 2592
8	Italieni	24	18	119	36	— 6	— 2500	+ 101	+56111	+ 95	+39583	+ 83	— 6974
9	Serbi-Croaţi	—	1	6	1	+ 1	—	+ 5	+50000	+ 6	—	+ 5	— 8333
		568453	642495	723504	794932	+74042	+ 1303	+81009	+ 1261	+155051	+ 2728	+71428	+ 987

lăm și pe acele cîteva zeci de intelectuali care, deși Romîni, vorbesc limba nemțească. Aceasta e soarta curioasă a „Nemților greco-orientali."

Tabela ce urmează ne arată locuitorii capitalei în 1900 și 1910.

I. *Populația capitalei și a suburbiilor.*

	Romîni		Ruteni		Poloni		Nemți	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Cernăuți	2960	4660	9048	10247	7085	11360	26684	31838
Horecea	672	728	124	72	28	80	109	78
Caliceanca	505	554	636	801	407	980	852	716
Clocucica	1568	1816	1675	1779	673	1478	1563	1748
Manasteriște	349	920	1074	924	331	646	1877	2439
Roșa	3346	3853	473	419	77	193	3356	2801
Militari	727	909	680	1012		156	865	740
Suma	9400	*13440*	13030	15254	8601	14893	34441	41360[1])

Din rubrica confesiunilor ne interesează faptul că în Cernăuți sînt 9.588 greco-catolici, din care 8.000 sînt Ruteni după naționalitate. (Numărul Romînilor cu al Rutenilor din Cernăuți 13.440+15.254=28.694, din care 20.613 fiind greco-orientali, restul de 8.000 sînt Ruteni greco-catolici). Dacă scădem pe cei 8.000 greco-catolici din 15 254 Ruteni, rămîn 7.254 Ruteni greco-orientali, care vreau să aibă în Cernăuți aceleași drepturi cași cei 13.440 Romîni greco-orientali.

Dealtmintrelea surprinzător e sporul Polonilor, atît în Cernăuți, unde s'au urcat dela 8.60, la 14.893, deci un spor de 6.000 cît și în țară. Acest spor se explică prin apropierea Galiției, de unde ne vin acești mosafiri în tovărășia altora, Evrei și Ruteni. In Cernăuți, la o populație de 85.458, sînt 17.397 străini nebucovineni, deci cam a $^1/_4$ a populației, și din aceștia marea majoritate sînt Galițieni.

II. *Cernăuți. Imprejurime.* Districtul Cernăuțului, cel mai populat district al țării, se desface în 3 județe: Boian, Cernăuți și Sadagura.

a) Județul Boianului, cuprinzînd 7 comune cu o populație de 16.418 locuitori, e un județ romînesc, căci din totalul locuitorilor 10.192 sînt Romîni. Rutenii au în acest județ o populație de 2.840 locuitori, și anume o comună mare ruteană: Slobozia-Ravancei și două comune mici, Luhucenii-Teutului și Gogolina, cu majorități rutene și minorități romînești. Romînii au comunele mari Boian și Mahala (însemnăm că în Mahala cu 2.413 sînt numai 17 Ruteni.

1) Din aceștia erau *Evrei*, la 1900, 2.1587: iar la 1910—23.613.

In privința confesiunii, e de notat că din cei 1.143 greco-catolici din județ 1.011 sînt Romîni din comuna Boian.

b) Județul Cernăuțului e un județ mixt; din populația de 44.130 sînt 18.060 Romîni, 22.351 Ruteni, restul Nemți, Evrei, Poloni. Numărul Romînilor în acest județ e însă mult mai mare decît ni-l arată statistica oficială.

Am arătat că numai la Cuciur-Mare, așezat în acest județ, ni s'au luat 3.000 de suflete; tot așa la Mihalcea, care, după statistica oficială, are 1.977 Ruteni și 911 Romîni, iar după statistica rectificată a realității are vr'o 2.000 Romîni și 900 Ruteni, —dovadă că școala ruteană publică din acest sat e boicotată și copiii se îngrămădesc la școala particulară romînească. Rectificînd statistica oficială, făcută cu ajutorul baionetei și a creionului roș, vom zice că în județul Cernăuțului avem cam 22.000 Romîni și 18.050 Ruteni.

Comune romînești în acest județ sînt:

Ceahorul cu 1.540 Romîni și 786 Ruteni (la 1900 erau 1.099 Romîni și 1 060 Ruteni),

Coravia cu 1.510 Romîni și 23 Ruteni,

Ludilorecea cu 528 Romîni și 168 Ruteni,

Malodia cu 2.676 Romîni și 815 Ruteni,

Ostrița cu 2.339 Romîni și 3 Ruteni,

Voroca cu 3.826 Romîni și 11 Ruteni,

și *Tureni* cu 728 Romîni și 8 Ruteni.

Teren de luptă națională e în Ceahor, Cuciur-Mare, Cotul-Bainschi (o mică comună la granița romînească, în care statistica arată 334 Ruteni și 91 Romîni, în dar unde raportul e invers) și Mihalcea.

c) Județul Sadagurei, cu 42.758, e rutean; în el se află numai o comună romînească: *Buda*, cu 1.184 Romîni; împrăștiați în județ mai sînt încă vr'o 100 și ceva de Romîni.

In acest județ au fost însă comune ca d. e. Ravancea, care aveau odată un însemnat procent de populație romînească.

Districtul Cernăuțului ni se prezintă cum urmează:

		Romîni	Ruteni	Nemți *)	Total
Cernăuți	Boian	10.192	2.840	2.291	16.418
	Cernăuți	18.060	22.351	3.419	44.130
	Sadagura	1.311	31.945	1.214	42.758
	Suma	29.563	57.136	12.924	103.306

*) In cifrele finale sînt socotite peste tot și frînturile mai mici, ca Polonii, etc., pe care nu le-am amintit în special.

sau faţă de 1900 precum urmează:

		Romini	Ruteni	Nemţi	Total
Cernăuţi	1900	23.184	58.378	13.395	98.282
	1910	29.563	57.136	12.924	103.306

III. *Gura-Humorului.* Districtul Gura-Humorului se desface în 2 judeţe: al Humorului şi al Solcii.

a) Judeţul Humorului cu 20 de comune, din care 12 n'au nici un Rutean, e judeţul cel mai curat de Ruteni. La o populaţie de 33.721 locuitori avem 122 Ruteni, din care 50 în orăşelul Humor, 34 în Valea-Sacă, graţie gospodăriei boereşti care lucrează cu venetici din Galiţia, şi restul împrăştiat. Din cei 33.721 locuitori ai judeţului 22.102 Romîni, 9.758 Nemţi şi Evrei în Humor, Paltinoasa, Ilişeşti, 1.121 Poloni, mai bine zis Slovaci,—pe care Polonii i-au încorporat (în Poiana Mikuli, Pleş şi Humor), şi 607 Maghiari în Vorniceni (Iosefíalva).

b) Judeţul Solca are 12 comune, din care una nemţască şi una slovăcească. In tot judeţul avem numai o comună fără Ruteni: *Vloiceni*.

Judeţul Solca are o populaţie de 27.521, din care 20.582 Romîni, 3.948 Nemţi, 1.814 Poloni şi 1.165 Ruteni (pe aceştia îi întîlnim şi în sate în care nu ne-am aştepta: 16 în Solca, 11 în Arbore, 10 în Botuşana, etc.). In acest judeţ avem două comune de luptă: *Cacica* cu 762 Poloni, 576 Ruteni şi 552 Romîni, şi *Glitul*, care înainte vreme trecea de pierdut (avea la 1900: 497 Ruteni şi 116 Romîni), cu 336 Ruteni, 351 Romîni şi 612 Nemţi.

Recapitulînd, avem pentru districtul Humorului.

		Romini	Ruteni	Nemţi	Total *)
G.-Humor	Humor	22.102	122	9.758	33.721
	Solca	20.582	1.165	3.948	27.521

sau faţă de 1900:

		Romini	Ruteni	Nemţi	Total
Humor	1900	38.427	1.472	12.194	55.492
	1910	42.684	1.287	13.706	61.242

IV. *Cîmpulungul.* Districtul Cîmpulungului are trei judeţe: al Dornei, al Cîmpulungului şi al Stulpicanilor.

a) Judeţul Dorna are 6 comune şi o populaţie de 14.781 locuitori, dintre care 8.217 Romîni, 5.912 Nemţi şi 541 Ruteni (343 în Cîrlibaba faţă de 84 Romîni şi 166 în Vatra-Dornei, 17 în Ciocăneşti, restul împărţit). Nici o comună fără Ruteni; e drept că'n Poiana-Stampei îi numai *unul*, dar este.

*) In sumele acestea sînt cuprinşi, 2.305 Poloni, 607 Maghiari şi 23 Cehi.

b) Judeţul Cîmpulungului, cu 14 comune, are o singură comună fără Ruteni: Valea Putnei (deci are 1); dealmintrelea cei 34.621 locuitori se repartizează după naţionalităţi după cum urmează: 18.952 Romîni, 9.223 Nemţi, 6.011 Ruteni (sate rutene: Ruşii Moldoviţei cu 2.078, Breaza cu 1.703 faţă de 154 Romîni, Rus-pe-Boul cu 942, Argel cu 465, Ciumîrna cu 399, apoi în comune romîneşti: 216 în Fundul Moldovei, 155 în Cîmpulung, 22 în Frumosul). Şi în acest judeţ cel puţin 1.000 Romîni au fost înghiţiţi de Ruteni, dintre care cei mai mulţi în Breaza, unde de vr'o doi ani s'a încins lupta naţională şi unde Romînii au deschis o şcoală romînească particulară.

Oraşele Cîmpulungul şi Dorna îşi păstrează şi mai departe caracterul lor de oraşe romîneşti: în Dorna din 5.431 locuitori 3.509 sînt Romîni, iar în Cîmpulung din 8.727 sînt 5.574 Romîni (în 1900 din 8.028 erau Romîni 4.698).

c) Judeţul Stulpicani are 9 comune, dintre care una nemţască (Schwarztal) şi una cu majoritate ruteană: *Geminea* (475 Ruteni, 225 Romîni). Comune fără Ruteni sînt Bucşoaia, Dorotea, Slatioara. Din populaţia de 9.963 locuitori 5.922 sînt Romîni, 2.833 Nemţi 1.001 Ruteni. Aceşti Ruteni aproape toţi sînt fabricaţi prin agitaţie şi terorizări. Lupta naţională se desfăşură aici, în Geminea, unde şcoala romînească a fost prefăcută pe furiş în ruteană şi unde Romînii se luptă să capete din nou o şcoală a lor, apoi în Ostra şi Frasin, unde şcolile-s romîneşti, dar Rutenii agitează ca să-şi poată întemeia deocamdată clase paralele rutene.

Icoana Cîmpulungului o arată tabela ce urmează:

		Romini	Ruteni	Nemţi	Total
Cîmpulung	Dorna	8.217	541	5.912	14.781
	Cîmpulung	18.952	6.011	9.223	34.621
	Stulpicani	5.922	1.001	2 833	9.963
Suma		33.091	7 553	17.908	59.365

sau în raport cu cifrele dela 1900:

		Romini	Ruteni	Nemţi	Total
Cîmpulung	1900	28.205	7.342	16.843	53.853
	1910	33.091	7.553	17.908	59.365

V. *Coţman.* Coţmanul, cu o populaţie de 45.107 locuitori, e un district rutean; în el sînt 39.432 Ruteni, 4.049 Nemţi, 1.373 Poloni, 133 Cehi şi *120 Romîni* (47 la Picdecăuţi, 12 la Şipeniţi, 11 la Nepdocăuţi, apoi subt 10).

Orașul Cofman are, la o populație de 5.577, 4.299 Ruteni.

VI. *Rădăuțul.* Districtul Rădăuțului are două județe: al Rădăuțului și al Seletinului.

a) In județul Rădăuțului sînt 26 comune, din care una e ungurească (Andreasfalva cu 2.247 Maghiari), 5 nemțești (Badeuțul, Frătăuțul, Satul mare nemțesc, Fürstenthal, Karlsbad). Caracteristică e omogenitatea populației în aceste 5 comune. La o populație de 5.693 locuitori care vorbesc nemțește sînt 33 străini; e drept că între cele 5 mii și ceva sînt 269 Evrei. Fără Ruteni sînt 10 comune în județ (Bilca, Costișa, Galanești, Badeuțul rom. Frătăuțul rom., Satul mare rom., Horodnicul-de-Jos, Voitinel, Volovăț). Cei mai mulți Ruteni sînt în Milișăuți unde la o populație de 2.826 s'au aflat 2.094 Romîni și 451 Ruteni (la 1900 erau în Milișăuți 2.236 Ruteni și 164 Romîni; aici se dă o luptă vehementă pentru școală), apoi 442 în Rădăuți, 86 în Frătăuțul nou, 46 în Horodnicul-de-Jos și 27 în Putna. Rutenii în cele 3 comune din urmă (fac mai mult decît toți Romînii dintr'un district rutean, Frătăuțul singur are mai mulți decît întreg districtul Zastavnei cu 65 Romîni) sînt pentru noi o mare surpriză; mînepoimîne vor cere o școală de minoritate.

Orașul Rădăuți, cu o populație de 16.225 suflete, are 11,187 Nemți, 4.274 Romîni, 337 Poloni și 442 Ruteni.

b) Județul Seletinului, cu cele 2 comune ale sale, e rutean; în el se află numai 52 de Romîni. Populația județului sînt Huțani.

Districtul Rădăuțului ni se prezintă cum urmează:

		Romîni	Ruteni	Nemți	Total
Rădăuți	Rădăuți	54.710	1.255	21 376	80.740
	Seletin	52	7 308	2.446	9.895
Suma		54,762	8,533	23,822	90.635

iar față de anul 1900 avem următoarea tabelă:

		Romîni	Ruteni	Nemți	Total
Rădăuți	1900	47.919	8.864	21.493	81.602
	1910	54.762	8.533	23.822	90.635

VII. *Sirete.* Districtul Siretelui cuprinde 39 comune, din care 2 ungurești (Hadikfalva și Istensegitz), 2 lipovenești (Fîntina-Albă și Climăuți), 1 nemțească: Tereblecea-nemțască. Districtul are o populație de 65.347 locuitori, dintre care 19.199 Romîni, 26.819 Ruteni, 9.956 Nemți, 7.050 Maghiari și 2.274 Poloni. E un district foarte împestrițat. Majoritatea relativă a Rutenilor nu e reală; de fapt, Romînii au majoritatea reală în acest district. Districtul acesta a fost în mare parte neglijat și la ultimul recensămînt, și urmarea a fost că aici ne-au șters după plac. In comune ca Camenca, Șerbăuți, Volcineț, Rogojești și altele ne-au

șters cu sutele, așa că putem spune cu conștiința curată că noi în realitate reprezentăm în acest district cu 4—5.000 de suflete mai mult. Comune romînești sînt: Bahrinești, Baineț, Băncești, Dimca, Grănicești, Calafindești, Mușenița, Stănești-de-Sus, Sinăuți-de-Sus, St.-Onufrei, Oprișeni, Poeni, Prevorochi, Tereblecea, Stănești-de-Jos, din care multe sînt comune mici; din toate aceste comune romînești numai 3 (Mușenița, Prevorochi și Poeni) n'au nici un Rutean, unele din ele au minorități considerabile, așa la Sf.-Onufrei 104, la Tereblecea 128. Minorități romînești avem în următoarele comune: în Hliboca cu 3.400 Ruteni și 601 Romîni, Camenca cu 2.552 Ruteni și 1.404 Romîni, Cîndești cu 651 Ruteni și 138 Romîni, Rogojești cu 1.035 Ruteni și 202 Romîni, Șerbăuți cu 1.824 Ruteni și 27 Romîni (în această comună în care se duce de 2 ani o violentă luptă națională, s'au declarat cel puțin 1.000 de locuitori ca Romîni; „statistica obiectivă" ne-a lăsat 27), Tărășeni cu 906 Ruteni și 117 Romîni, Sirăuți-de-Jos cu 936 Ruteni și 164 Romîni, Volcinețul cu 2.133 Ruteni și 474 Romîni (în 1900 această comună a avut 1.769 Ruteni și 545 Romîni). In cele mai multe din aceste comune Romînii s'au trezit și și-au înființat școli romînești particulare, ca să scape copiii lor de jugul școalei rutene.

Orașul Sirete are 7.815 locuitori între care 4.676 Nemți, 2.070 Ruteni și abia 715 Romîni; aici elementul romînesc e în stingere.

Tabela ce urmează arată situația populației din districtul Siretului în anii 1900 și 1910:

		Romîni	Ruteni	Nemți	Total
Sirete	1900	16.171	26.155	10.012	60.499
	1910	19.199	26.819	9.936	65.347

VIII. *Storojineț.*—Districtul Storojinețului are 27 comune, din care 3 nemțești (Althütte, Augustendorf și Neuhütte), 16 comune romînești, din care numai una (Crasna-Putnei) fără Ruteni, 7 rutene; din nici una nu lipsește populație romînească. In comunele romînești avem următoarele minorități rutene: în Broscăuți-Vechiu 679 Ruteni față de 2.110 Romîni, în Cireș 131 Ruteni față de 765 Romîni, în Davideni 1.107 Ruteni față de 1.731 Romîni, în Corcești 687 Ruteni față de 705 Romîni. Corcești e comună cîștigată (în 1900 erau acolo 1.095 Ruteni și 153 Romîni), dar Davidenii e periclitată (în 1900 erau 893 Ruteni și 1.282 Romîni). Cea mai crîncenă luptă se dă acuma în Corcești, unde în cursul anului s'au făcut și vre-o două morți de om. In comunele rutene avem următoarele minorități: 1.960 Romîni în Banila față de 2.267 (la 1900 erau 2.071 Ruteni și 1.374 Romîni), în Broscăuți-Nou cu 547 Romîni față de 914 Ruteni, în Panca cu 105 Romîni față de 1.680 Ruteni. In comunele răzășești Comărești și altele, unde-i o frumoasă mișcare romînească abia s'au salvat 138 Romîni.

Orașul Storojineț are o populație de 10.266, din care 4.203 Nemți, 3.039 Romîni, 1.905 Ruteni și 1.116 Poloni.

Repartizarea populației districtului pe naționalități în 1900 și 1910 o arată tabela aceasta:

		Romini	Ruteni	Nemți	Total
Storojineț	1900	27.925	15.183	12.381	57.755
	1910	33.469	17.845	13.819	19.147 *)

IX. *Suceava.* Districtul Sucevei numără 41 comune, din care 2 nemțești, 1 lipovenească și 5 rutene (Hatna cu 2.133 Ruteni și 302 Romini, Călineștii lui Cuparencu cu 1.040 Ruteni și 244 Romini, Călineștii lui Ienachi cu 585 Ruteni și 109 Romini, Slobozia cu 323 Ruteni și 158 Romini și Găureni cu 200 Ruteni și 63 Romini). Am arătat în alt loc că Rutenii din ambele sate Călinești și tot așa cei din Slobozia și Găureni sînt o invenție a comisarilor. Minorități rutene sînt 166 în Sf. Ilie, 143 în Ipotești (la 1900 erau 1.552 Ruteni și 51 Romini), 477 în Mărițeî, 30 Liteni, 81 Șcheia, 22 Teodorești (importați din Galiția de proprietari și arendașii lor), Suceava 435.

In acest district s'a pregătit totul în mod sistematic și rezultatul e satisfăcător, după cum se vede din tabela ce urmează:

		Romini	Ruteni	Nemți	Total
Suceava	1900	37.252	11.269	11.549	61.940
	1910	46.529	6.327	11.723	66.408

Dacă din cifra Rutenilor de 6.327 scoatem cam 2.000 de Romini trecuți din rubrica Rominilor la cea a Rutenilor, la masa verde rămîn 4.000 Ruteni în districtul Sucevei, și anume mai mult de jumătate în Hatna și restul împrăștiați.

In acest district s'au petrecut cele mai mari schimbări în ultimul deceniu. Comunele Ipotești, Dănila (avea la 1900: 541 Ruteni și 290 Romini, azi are *un* Rutean), Mărițeî, care treceau de comune rutene, azi sînt comune romîne. Din alte comune unde erau minorități rutene considerabile, ca în Iacobești (313 Romini, 149 Ruteni), Mitocul-Dragomirnei (1.575 Romini și 637 Ruteni), Pătrăuți (2.260 Romini și 527 Ruteni), au dispărut cu desăvîrșire (la Pătrăuți au rămas 8).

Orașul Suceava are 6.449 Nemți, 3.667 Romini, 749 Poloni, 435 Ruteni și 11 Cehi. Acest din urmă neam pare să fi îndrăgit foarte mult Bucovina căci îl aflăm împrăștiat în toată țara.

Ultimele trei districte: al Văscăuțului, Vijniței și Zastavnei sînt districte rutene, după statistica oficială chiar foarte rutene, însă după... realitate, nu așa de tare.

*) In deceniul dela 1900—1910 districtul Storojinețului a mai primit o comună din județul Stănești: Bobești.

X. *Districtul Văscăuțului* are, la o populație de 42.252 locuitori, 34.670 Ruteni, 5.625 Nemți, 1.700 Poloni și 242 Romini. In acest district sînt așezate mai multe sate răzășești, între altele Costești (unde este o școală particulară rominească), Voloca, etc..

XI. *Districtul Vijniței* are o populație de 55.462 locuitori, din care 42.779 Ruteni, 11.359 Nemți, 1.185 Poloni și 90 Romini. Și aici avem comune răzășești, ca: Carapcin pe Ceremuș (cu un curs pentru limba romînă), Vilancea, etc..

TABELA B.

Populațiunea în țară, în anul 1910, după limba de conversație.

No.	DISTRICTUL	Romini	Ruteni	Germani	Poloni	Maghiari	Cehici	Sloveni	Italieni	Sirbi-Croați	Suma
1	Cernăuți oraș	13440	15254	41369	14808	57	411	29	13	1	85458
2	Cernăuți district	29563	57136	12924	3565	—	118	—	—	—	103306
3	Gura Humorului	42684	1287	13706	2935	607	23	—	—	—	61242
4	Cimpulung	33091	7553	17968	689	6	47	—	11	—	59365
5	Coțman	120	39432	4049	1373	—	133	—	—	—	45107
6	Rădăuți	54762	8533	23822	845	2502	114	47	10	—	90635
7	Siret	19199	26819	9956	2274	7050	45	4	—	—	65347
8	Storojineț	33469	17845	13819	3997	—	17	—	—	—	69147
9	Suceava	46529	6327	11723	1636	169	24	—	—	—	66408
10	Vascăuți	242	34670	5625	1700	—	15	—	—	—	42252
11	Vijnița	90	42779	11359	1185	—	47	—	2	—	55462
12	Zastavna	65	47466	2543	1118	—	11	—	—	—	51203
		273254	305101	168854	36210	10391	1005	80	36	1	794932

In sfîrşit

XII. *Districtul Zastavnei* pare a fi cel mai rutean, căci din populaţia de 51.203 locuitori 47.466 sînt Ruteni, 2.543 Nemţi, 1.118 Poloni şi *65 Romîni*. Dar şi în acest district există puternice centre răzăşeşti, care se întind până la Nistru; amintim numai Horoşănţul, Cuciurul-Mic, etc..

Pentru orientarea mai repede şi o recapitulare mai sigură a situaţiei din districtele ţării alăturăm aici tabela *B*. *)

Depinde de energia ce va desfăşura-o elementul romînesc în cei zece ani până la numărarea dela 1920, de munca ce o vor depune conducătorii lor pentruca elementul romînesc să ocupe din nou poziţiile pierdute prin nepăsare şi abuzuri. Căci lupta naţională din Bucovina a intrat în faza ei hotăritoare.

G. Micu

*) A se vedea pag. precedentă.

HOMER

ILIADA

CÎNTUL AL XVII-LEA

Prinse de ştire curînd Menelas cel vrednic în arme,
Că 'n bătălie căzuse Patroclu lovit de protivnici.
Ese prin oaste 'nainte 'narmat în strălucie aramă
Şi-umblă în juru-i, cum tot 'şi-ocoleşte viţelul cu scîncet
5 Muma-i, o tînără juncă ce nu mai ştiuse fătatul.
Astfel încunjură mortul cu jale bălanul Menelas,
Suliţa asupra-i întinde şi pavăza 'i cea rotilată,
Gata să culce pe-oricine ar veni să se-atingă de dînsul.
Dar a lui Panthus fecior, în suliţi chitaciu, luă seama
10 Cînd a picat lăudatul Patroclu, şi-aproape venindu-i,
El cuvîntă lui Menelas, oşteanul la arme pornitul:
„Tu căpitane din viţă mărită, Menelas Atride,
Trage-te, lasă pe mort cu armele-i ude de sînge.
Nici un Troian de ai noştri, nici unul din soţii de arme
15 Nu-l nemeri colo 'n toiu pe Patroclu nainte de mine.
Las' dar ca eu între-ai mei să mă bucur de astă mărire.
Haide, că 'ndată te-ajung şi-ţi curm bucuria vieţii*.
Gura auzindu-i, aşa 'i se răsti roşcovanul Menelas:
„Doamne, ce rău e cînd prea se făleşte trufindu-se omul!
20 Nu se mîndreşte nici pardosul aprig atîta, nici leul,
Nu se mîndreşte nici vierul sălbatic, dihania care
Nu-şi mai încape în piele de-atîta curaj şi virtute,
Cum se încumetă fiii cei meşteri în lănci a lui Panthus.
Vezi că nici fratele tău, strunitorul de cai, Hyperènor

25 Nu-și mai trăi tinereța, cînd el îndrăzni să mă 'nfrunte
Și mă jigni 'ntre Ahei și mi zise că-s cel mai de-ocară
Intre oșteni. Dar îmi pare că nu s'a întors pe picioare
Spre-a 'nveseli pe cinstiții părinți și pe scumpa-i nevastă.
Pune-ți-voiu capul și ție la fel, dacă 'n fața-mea sta-vei.
30 De-asta un sfat îți dau eu: mai repede ia-ți tălpășița,
Cară-te 'n gloată și nu adăsta până cînd mi te-ajunge
Pacostea. Fii mai cu cap; cu pățănii se 'nvață doar prostul."
Zice, dar nu vrea să știe și-așa Euforb îi răspunde:
„Azi, o mărite Menelas, chiar azi îmi plăti-vei tu moartea
35 Fratelui meu Hyperènor, de care vorbești cu mîndrie.
I-ai văduvit pe femee 'n cămara cea nouă de mire
Și-ai cufundat pe părinți în durere și 'n jale nespusă.
Pentru sărmanii de ei ușurarea le-ar fi numai una,
Dacă eu armele tale și capul, ducîndu-le acasă,
40 Da-le-voiu tatălui meu, lui Panthus și mamei Frontida.
Insă nu-i vreme la vorbă de stat, ci-i aici pe cercate
Și pe luptat, să vedem cine birue, cine dă dosul".
Asta i-a zis, și ochitu-l'a 'n scutul deplin-rotunzitul;
Insă el nu l-a străpuns, căci sulița dete de blehul
45 Scutului și s'a strîmbat. Se izbește cu arma la rîndu-i
A lui Atreus fecior cu un doamne-ajută spre dînsul,
Cînd se dă 'n lături Euforb, bizuindu-se 'n mîna-i vînjoasă
Și sprijinindu-se 'n sine, atît de vîrtos îl împunge
El în grumaz, că 'n frageda-i ceafă-i răsare ascuțișul.
50 Cade cu bufnet Euforb, și zurue arama pe dînsul.
Sîngele acopere coama-i frumos pieptănată și 'neacă
Pletele lui încheiate în sponci de argint și de aur.
Ca o mlădiță de verde maslin, care-i bine 'ngrijită,
Singură 'n loc osebit, unde șurue ape destule,
55 Și legănată de line-adieri de tot felul se 'nalță
Mîndră, tixită 'n podoaba ei verde și 'n florile-i albe;
Dar de năprazmă venind cu vifor cumplit vijelia
Din rădăcină o smulge și-o culcă pe jos, pe țărînă;
Tocmai așa pe dibaciul în lănci Euforb, pe-al lui Panthus
60 Fiu, îl doboară Menelas Atride și-l pradă de arme.
Cum încrezîndu-se 'n sine un leu, care crește pe plaiuri,
Dela pășune din turmă răpește pe cea mai aleasă
Juncă; apucînd-o cu colții vîrtoși el o gîtue 'ndată
Și sfîșiind-o, înfulică-a ei măruntae și sînge,

65 Latră în juru-i dulăii și chiue, țipă haidăii
Și-l huiduesc de departe mereu, ci să 'ntîmpine fiara
Nu mai cutează nici unul, căci galbenă teamă-i cuprinde;
Tocmai așa dela dînșii acum nu se bizue nimeni
Sdravăn să stea în ponciș cu slăvitul Menelas Atride.
70 Și-ar fi pus mîna-așa lesne viteazul pe dalbele arme
A lui Euforb, dacă nu-l pizmuia luminatul Apolon,
Care pe Hector a 'mpins să tabere-asupra-i ca Ares.
Zeul, la chip fiind una cu domnul Ciconilor Mentes,
Vine la el și începe cu astfel de graiuri ce zboară:
75 „Hector, alergi și dai goană 'n zadar după carul și caii
Lui Eacid ortomanul, căci foarte anevoe pe dînșii
Un muritor va putea să-i înstrune-ori din chelnă să-i mîne
Altul afară de-Ahile, născutul de-o nemuritoare.
Iată cînd vremea tu pierzi, Menelas, păzind pe Patroclu,
80 Ne-a secerat pe voinicul de frunte din oștile tale,
Pe Euforb a lui Panthus, și storsu-i-a vlaga tăriei".
Astfel Apolon a zis, și din nou se vîra în desime.
Insă pe Hector amarnic îl doare, se 'ntunecă 'n suflet,
Caută printre șiraguri și-acolo zărește pe Atride
85 Arme vestite prădînd dela trupul lungit pe țărînă:
Sîngele-i negru curgea în șiroae din rana-i deschisă.
Deci se răpede nainte 'narmat în strălucie-aramă,
Iute ca flacăra nepotolitului foc, și dă strigăt
Răsunător. Cum glasul i-aude și-l simte Menelas
90 Geme de ciudă și zice așa către firea-i bărbată:
„Vai mie, vai! Dacă las nepăzită mîndreța de arme
Și pe Patroclu, acel ce murit-a spre-a mea răzbunare,
Mi-e că văzîndu-mă Aheii să nu se 'nciudeze pe mine.
Iar dacă eu de rușine mă bat cu Troenii, cu Hector,
95 Singur fiind, mi-e că poate să fiu cutropit de mulțime:
Uite că armia toată și-o mînă-acum Hector încoace.
Insă ce stau să mă judec cu mine și cuget acest-fel?
Dac' ai un zeu împotrivă, cînd vrei să te bați cu'n războinic
Ajutorat de acel zeu, potopenia 'ndată te-ajunge.
100 Nimenea dară 'ntre ai mei nu se supără, dacă mă vede
Dus de naintea lui Hector; un zeu doar pe el îl ajută.
De-aș auzi cumva glasul lui Aias! M'aș duce la dînsul
Și m'aș întoarce cu el și amîndoi ne-am încinge la luptă.
Fie 'mpotrivă și-un zeu: am smulge dușmanilor mortul

105 Să-l napoiem lui Ahil spre a-i fi mai ușoară durerea".
Până ce astfel de gînduri îi trec lui Menelas prin minte,
Vin a Troenilor cete, s'apropie 'n frunte cu Hector.
El se dă 'nlături atunci, pe mort părăsind, și privirea
Tot și-o întoarnă napoi. Ca leul cu coama zburlită
110 Cînd dela stane, zăvozi și păstori îl alungă cu țipăt
Și cu zvîrlitul de lănci, cu toată vîrtutea-i din fire
Se sgribulește de frică și pleacă cu sila din staul,
Tocmai așa părăsi pe Patroclu bălanul Menelas.
El la tovarăși sosind, se 'ntoarse și stete. Pe Aias
115 Il căuta pretutindeni, pe trupeșul Aias Telamon.
Numaidecît el îi dete de urmă la stînga oștirii,
Unde da suflet și zor la tovarășii săi spre bătae,
Căci o năstrușnică spaimă băgase într'înșii Apolon.
Repede-aleargă la Aias și stîndu-i aproape îl chiamă:
120 „Aias, încoace, fîrtate, degrabă, că mort e Patroclu,
Hai pe la el să ne batem. Măcar despoiat de l'am duce
Noi lui Ahile, căci armele-i toate-s în mîna lui Hector".
Zice, și vrednicul Aias se tulbură spusa-auzindu-i,
Ese naintea oștirii urmat de bălanul Menelas.
125 Hector acum pe Patroclu, de armele-i dalbe golindu-l,
Jos îl tîra și cu sabia capul voia să-i răteze,
Trupu-i apoi să-l azvîrle ca pradă la cînii din Troia.
Cînd se apropie Aias cu pavăza-i naltă ca turnul
Hector sărind în a carului chelnă se trage 'n desimea
130 Soților săi, iar podoaba de arme o dă ca s'o ducă
Oamenii săi în cetate ca semn de mărează izbîndă.
Trupul de dînsul lăsat îl acopere Aias cu scutul
Stîndu-i nainte: așa o leoaică își apără puii
135 Cînd ea și-i duce 'n pădure și-acolo o 'ntîmpină 'n cale
Niște bărbați vînători; dar plină de fala vîrtuții
Ea își pogoară sprîncenele și-ochii-și 'nvălue cruntă;
Astfel și Aias pe lîngă Patroclu într'una se poartă.
A lui Atreus fecior, la harță pornitul Menelas
140 Stete de dînsul alături, cu inima dusă de jale.
Domnul din Lycia, Glaucos, a lui Hippolohos odraslă,
Cată la Hector cu ochii pieziș și amarnic îl mustră:
„Hector, la chip ești viteaz; ce departe-i să fii și aeve?
Geaba dar pomina-ți merge: tu știi să dai bir cu fugiții.

145 Cugetă ce fel acum o să mîntui cetatea și-orașul
Singur cu oamenii tăi, cu armia-ți numai din Troia.
Iată, niciunul de-ai mei Lycieni nu mai merge să lupte
Pentru cetate, căci nu e la voi mulțumire nici una.
Dacă mereu ne tot batem, mereu ne căznim cu dușmanii.
150 Cum vrei, tu mare, să scapi un oștean prizărit în bătae
Cînd pe Sarpedon, un oaspe și bunul tovarăș de arme,
Tu l-ai lăsat de isbeliște, jaful dușmanilor noștri?
El care-ți fuse de-atîta folos și cetății și ție
Cît a trăit, iar acum nici de cîni n'ai fost vrednic să-l aperi.
155 De-asta, de vor să m'asculte pe mine de-acum Lycienii,
Mergem în țară la noi, și curînd va fi jăriște Troia.
Dacă Troenii erau îndrăzneți și luptau fără preget,
Cum se întîmplă cu cei care vrînd ca să-și mîntue țara
Armele iau, și pe viață și moarte se bat cu vrăjmașii,
160 Iute puteam să-l aducem în Troia tîrîș pe Patroclu.
Insă odată ce'n marea cetate a 'mpăratului Priam
Leșul i-ar fi încăput, dacă noi l'am fi scos din încaer,
Iute Danaii în schimb ne-ar fi dat frumuseța de arme
A lui Sarpèdon, chiar trupul puteam să-i luăm în cetate;
165 Doară Patroclu cel mort e prietenul celui mai mare
Dintre voinicii Danai, toți buni la bătae pieptișă.
Insă tu n'ai îndrăznit să răsai înaintea lui Aias
Mult-inimosul, cînd tu l'ai văzut colo 'n valma bătăii,
Nici să te măsuri cu el, căci este mai tare ca tine".
170 Clatină Hector din coif și-i zice privind pe sub gene:
„Ce mai vorbești, tu cumintele Glaucos, așa fără cumpăt?
Doamne, și eu socotisem că tu 'n chibzuință și 'n minte
Ești mai presus de tot natul din Lycia ta roditoare.
Dar judecată eu nu văd la tine deloc după vorba
175 Ce mi-ai grăit, că nu 'nfrunt pe namila ceea de Aias.
Nu m'am temut nicidecum de tropot de cai și de luptă,
Birue însă pe-a omului pururea voia lui Zeus,
Care silește la fugă pe cel mai bărbat și-i răpește
Lesne izbînda, măcar că el însuși la arme 'l împinge.
180 Hai dar, prietene, 'ncoa și mă judecă după ispravă:
Dacă eu am să mă port cîtu-i ziua, cum zici, ca mișelul
Ori voiu fi 'n stare să 'mpiedec pe-Ahei să-și mai apere 'n luptă
Leșul lui Menetiad, oricît se vor pune împotrivă."
Asta zicîndu-i, dă țipăt prelung la oștirile sale:

185 „Hei Lycieni și Troeni și Dardani, luptători din aproape,
Fiți, o prieteni, bărbați și siliți-vă acum și dați iureș,
Până ce eu voiu încinge ale lui Peliades Ahile
Arme frumoase ce mi-am dobîndit omorînd pe Patroclu."
Asta rostindu-le Hector, fălos-încoifatul, se duce
190 Din urgisitul războiu; el repede aleargă, și ajunge
Numai decît mai încolo, pe drum spre cetate, pe-aceia
Care duceau ale lui Peliade vestite și falnice arme;
Stînd mai deoparte de lupta cea plină de lacrimi, le schimbă:
El pe-ale sale le dă să le care la Troia cea sfîntă
195 Oamenii săi înarmați și-mbracă zeeștile arme
A lui Ahile, ce zeii cerești le dădură de zestre
Tatălui său, iar acesta copilului său i le dete
La bătrînețe, dar n'a 'mbătrînit și fecioru-i cu ele.
Cînd de departe pe Hector văzu nouratecul Zeus,
200 Cum se gătește cu armele celui născut din Peleus,
Dete din cap și așa după-aceia grăi către sine:
„Nenorocite, nu-ți trece prin minte măcar nenorocul,
Care te paște de-aproape; pui armele nemuritoare
Ale viteazului care 'ngrozește pe toți luptătorii.
205 Tu i-ai ucis pe prietenul blînd și atît de puternic
Și-armele 'n chip rușinos i-ai luat dela cap, de pe umăr.
Totuși de-o mare izbîndă și-acum te voiu face s'ai parte,
Despăgubire să-ți fie, că n'o să te 'ntorci dela luptă
Și-armele falnice nu va primi dela tine Andromahe".
210 Zice, și spre întărire 'și coboară sprîncenele negre.
Armele stau ca turnate pe Hector. Se furișă 'ntr'însul
Duhul războinic, avan; de vîrtute și vlagă-i se umple
Trupu-i întreg. După-aceia, dînd chiot vîrtos, el apucă
Spre lăudații tovarăși de arme, la toți se ivește
215 Strălucitor în gătelile celui născut din Peleus.
Cetele acolo străbate și mînă pe-orcine cu vorba,
Mînă pe Mestle, pe Glaucos, pe Medon și chiar pe Thersiloh,
Pe-Asteropeos, apoi pe Disenor și pe Hippothoos,
Ca și pe Forkys, pe Hromiu și pe ghicitorul Ennomos.
220 La 'ncăerare 'i întartă pe toți și cuvîntă din gură:
„Hei, auziți, ajutoare de-o sută de neamuri vecine,
N'am năzuit după-a voastră mulțime și nu de nevoe
Pe fiecare la mine v'am strîns din orașele voastre,
Ci doară numai ca voi pe femei și pe pruncii din Troia

225 Să-i străjuiți bucuros de Danaii cei dați la războae.
De-asta norodul îmi storc cu bir pentru voi și cu daruri
Și vă hrănesc și măresc răsboinica voastră pornire.
Pas dar oricine deadreptul, și fie-i tot una de moare
Ori va scăpa sănătos, căci asta e rostul bătăii.
230 Cine la noi, călăreții Troeni, apucînd pe Patroclu,
O să-l aducă chiar mort și cine va 'nfrînge pe Aias,
Are din prăzi jumătate din parte-mi, eu am jumătate,
Iar a lui slavă pe lume tot una cu-a mea o să-i fie".
Zise, iar ei spre Danai cu toată grăimea porniră
235 Lăncile sus ridicînd; aveau doar atîta nădejde
Mortul acuma tîriș să-l ia de sub scutul lui Aias,
Proștii! că multora Aias cositu-le-a viața pe dînsul.
Zice dar Aias atunci lui Menelas cel tare la țipăt:
„Bune fîrtate, mărite Menelas, nici înșine acuma
240 Din bătălie nu cred înapoi să ne 'ntoarcem în țară.
Nu mi-e atîta de mortul ce zace sub noi, de Patroclu,
Care curînd o să sature corbii și cînii din Troia,
Cît mi-e de capul meu însuș cum mi-e și de-al tău să n'o pată.
Vine potop de războiu și totul acum potopește
245 Hector, și iată, ne-ajunge cumplită urgie.
Chiamă tu dar pe mai-marii Ahei, dacă-i chip să te-audă".
Asta 'i vorbește, și-ascultă vîrtosul în strigăt Menelas.
Chiuie din răsputeri și strigă Danailor astfel:
„Voi căpetenii și domni ai oștirii din Argos, prieteni,
250 Toți care alături de-Atrizi, de-Agamemnon și mine, cu cinste
Beau la ospețe din vinul obștesc și au sub poruncă
Oaste de-a lor, că de sus li-i ursită domnia și slava;
Mi-este cu greu să vă pot osebi și să văd pe tot insul,
Căci se aprinse-a războiului vrajbă și clocote groaznic;
255 Vie dar singur încoace, și s'aibă păcat și rușine,
Dacă lăsa-vor a cînilor pradă s'ajungă Patroclu".
Zice, și iutele Aias Oileu îl aude de-odată.
El mai întâi se răpede, răzbate pîrjolul și vine.
Idomeneu după dînsul și alui vizitiu Merione
260 Cel deopotrivă cu Ares, calăul bărbaților. Cine
Poate numi pe ceilalți care acuma, urmîndu-i pe dînșii,
Au început a trezi la războiu înarmata Aheime?
Insă Troenii s'avîntă glotiș și-au în frunte pe Hector.
Cum pe la gurile rîului cel obîrșit dela Zeus

265 Urlă puternicu-i val spre albie 'ntors, de răsună
Țărmul înalt, peste care se sparge talazul în spume,
Urlă la fel și Troenii atunci năvălind. Dar Aheii
Steteră, toți cu un suflet, împreajma lui Menetiade,
Bine 'ngrădindu-se sub blehuitele scuturi. Iar Zeus din nouri
270 Peste lucioasele coifuri lățit-a o negură deasă;
Doar niciodată nu-i fuse urît răposatul Patroclu
Cît .. trăit ca prieten și bun slujitor lui Ahile;
De-asta simțea o mîhnire, ca trupu-i acuma să 'mbuibe
Cînii din Troia; drept-care a stîrnit pe-ai lui să-l ajute.
275 Insă Troenii respinseră 'ntîi pe Danaii cei ageri,
Care lăsat-au pe mort speriindu-se; dar pe niciunul
N'au sfîrticat inimoșii Troeni, ori și cît au dorit-o.
Traseră leșul spre ei, dar departe de dînsul Aheii
Vreme puțină au rămas, căci repede 'ntorsu-i-a Aias
280 Cel care n'avea potrivă 'ntre Ahei de frumos și de vrednic,
Insă era mai pe jos de Ahile 'ntru toate alesul.
Dete năvală prin oastea din față deadreptul, asemeni
Unui mistreț, care 'mprăștie lesne pe munte copoii
Și pe hăitașii voinici, cînd el într'o vale se 'nvîrte;
285 Tocmai așa îndîrjit și falnicul Aias Telamon
Lesne răzbate și 'mprăștie acum a Troenilor cete
Ce 'mpresurau pe Patroclu și-aveau așa multă nădejde
Leșul să-l ducă tîrîș la cetate, să secere slavă.
Cînd a lui Leitos, Pelasgul, fecior înălțat Hippolohos
290 Prinde să-l tragă de jos, de picior, în amestecul crîncen,
După ce-i trece cureaua și'l leagă 'ntre vine la glesne
Numai de dragul lui Hector și armiei lui, dar acolo
Moartea 'l ajunge și nimeni nu-i sare, oricît ar dori-o.
Aias Telamonianul s'aruncă în valmă la dînsul
295 Și din aproape-l pocnește în chivăra-i cea ferecată
Și-mpodobită cu creastă din coamă de cal, și i-o 'nțandără boldul
Lăncii trîntite de mîna-i de fier; iar a lui Hippolohos
Creer de sînge stropit țîșnește din rană-i la țeava
Suliței, și-astfel acesta e dus: i se curmă puterea,
300 Și-a lui Patroclu picior din mînă-i alunecă 'n țărnă
Și pe aproape de mort el însuși pe brînci se prăvale,
Bietul departe de țara-i mănoasă-a Larisei; nici poate
Grija părinților săi a plăti, doară scurt îi fu veacul
Și așa tînăr se stinse sub arma novacului Aias.

305 Hector ochește pe-acesta la rîndu-i cu-o lucie lance,
Aias o vede nainte, puțin se îndoae și scapă,
Sulița însă dă drept în Schediu, fecior lui Ifitos,
Al Foceenilor domn care-avuse sălașul la curtea
Lui Panopeus vestitul, stăpîn pe-o mulțime de oameni,
310 Și-l nimerește 'n andreaua din umăr; cu boldu-i străpunge
Umăru 'n partea de sus; lovirea-i de moarte, și Schediu
Cade pe loc răbufnind, și zurue-arama pe dînsul.
Aias la rîndu-i, cînd Forkys, cercatul fecior a lui Fenops,
Pe Hippothou ocolea, îl chiti pe la mijlocul burții,
315 Sparse pieptarul de-aramă și-afund măruntaiele-i rupse,
Și prăvălindu-se Forkys cu pumnul apucă pămîntul;
Dete-se 'n lături oștirea din față cu falnicul Hector,
Și chiuiră Danaii și traseră morții spre sine,
Pe Hyppothou și pe Forkys; și-acolo-i prădară de arme.
320 Iarăși Troenii atunci, siliți de Ahei, ca mișeii
Din slăbiciune bătuți, s'ar fi dat înapoi spre cetate,
Și în pofida lui Zeus, Aheii erau să cîștige
Slavă cu arma și-a lor vrednicie; dar Febos Apolon
A ridicat pe Eneas, la chip prefăcut în Perifas,
325 A lui Epytos fecior ce pe lîngă bătrînul său tată
A 'mbătrînit crăinicind ca meșter la sfaturi plăcute;
Și așa fel i-a vorbit feciorul lui Zeus, Apolon:
„Chiar peste voia de sus vreți voi ca cetatea să scape?
Faceți așa, o Eneas, cum eu am văzut și pe alții
330 Care 'n puterile lor se bizue și 'n vitejie,
Ca și în numărul lor, deși-s mai puțini ca dușmanii.
Zeus dă nouă mai mult decît la Danai biruința;
Dar în zădar, că voi strașnic fugiți și-abia vă mai bateți.
Zise, și Eneas, privindu-l în ochi, cunoscu pe Apolon,
335 Neîntrecutul arcaș, și prinse la Hector să strige:
„Hector și voi ceialalți, căpetenii Troeni și tovarăși,
Vai, ce rușine-i acum, siliți de Ahei, ca mișeii
Din slăbiciune bătuți să fugim înapoi spre cetate!
Iată, un zeu îmi veni și-mi spuse de-aproape că Zeus,
340 Capul puterii lumești, ne stă 'ntr'ajutor la bătae.
Deci să dăm drept înainte, să nu mai lăsăm ca Danaii
Pe îndelete să-și ducă la vase pe mortul Patroclu".
Zice, și sare 'naintea oștirii și acolo stă dînsul.
Iarăși să 'ntoarnă Troenii și Aheilor stau împotrivă.

345 Grabnic Eneas atunci înşuliţă pe Leocritos
A lui Arisbas, tovarăşul vrednic al lui Lycomedes.
Dar Lycomedes voinicul, văzîndu-l căzut, avu milă,
Stete pe-aproape de el şi zvîrli o sclipelnică lance.
Pe-a lui Hippasos fecior Apisaon, păstor de oştire,
350 El îl loveşte 'n ficat şi-i seacă puterile vieţii.
Bietul venise din ţara Peonia cea roditoare,
Şi la Peoni a fost el, după-Asteropeos, întâiul.
Asteropeos, văzîndu-l căzut, avu milă de dînsul
Şi fără preget şi el năvăli la Danai să se bată,
355 Ci i-a fost goana 'n deşert, căci ei se 'ngrădiseră 'n scuturi
Şi 'mpresurînd pe Patroclu stau ţepeni cu suliţi întinse.
Aias la toţi colindă şi grozav le da zor cu porunca
Nu 'ngăduia nimănui dela mort înapoi să purceadă,
Nici să se 'ndese 'n duşmani eşind înafară de rînduri,
360 Ci împrejur să s'aţie vîrtos şi să lupte de-aproape.
Marele Aias aşa le dă zor, şi 'neacă pămîntul
Sîngele cel porfiriu; şi morţii cad deşi, cu grămada;
Mor de-opotrivă Troeni şi puternici tovarăşi de arme,
Mor şi Danai, că şi dinşii se bat cu vărsare de sînge;
365 Însă cu mult mai puţini, căci nu năzuiau decît numai
Cum în amestecul crunt să-şi apere viaţa de moarte
Ei ca şi focul aşa se trudeau, şi credeai că acuma
Nu mai e soare deasupra pămîntului, nu mai e lună,
Negura-i acoperise în luptă pe toţi căpitanii,
370 Care steteau şi se tot străduiau împrejur la Patroclu.
Însă Troenii ceilalţi şi Aheii cu dalbe pulpare
Se 'ncăerau mai uşor sub cerul senin; peste dînşii
Vie lumină curgea dela soare. O pată de piclă
Nu s'arăta pe pămînt, pe vre-un munte. Din harţă pe-acolo,
375 Ei încetau uneori, cruţîndu-şi săgeţile-amare
Şi de departe ţintind; dar cei dela mijloc, de ceaţă
Şi de războiu pătimeau, şi erau chinuiţi de cruzimea
Lăncilor toţi cei viteji. Numai doi luptători mai de seamă,
Oameni vestiţi, Thrasymed şi Antihoh încă nu oblicise
380 Despre Patroclu, că-i mort, ci ei socoteau că eroul
Tot vieţueşte şi 'n rîndul întâi mai dă piept cu Troenii.
Tocmai fiind că văzuseră a soţilor moarte şi fugă
Ei se băteau mai departe, cum fuse porunca lui Nestor,
Cînd la bătae 'i trimise pe ei dela negre corăbii.

385 Cît era ziua de mare aprins fu încleştetul crîncen,
Înfricoşatul măcel. De zor şi de trudă deapururi,
Pulpile fieştecărui, picioarele lor şi genunchii,
Ochii şi mînile lor se sluţiseră 'n praf şi 'n sudoare—
La 'nghesuiala cea necontenită de lîngă Patroclu.
390 Cum dacă un tăbăcar dă slugilor sale să 'ntindă
Pielea cea mare de bou, cînd ea-i de grăsime muiată;
Ei priimind-o fac roată 'mprejur şi o trag de se 'ntinde;
Duce-se atunci umezeala, că 'n piele pătrunde grăsimea,
Trasă fiind de mai mulţi şi din părţile toate întinsă;
395 Astfel deoparte şi alta, pe locul puţin ce rămase,
Leşul de ici şi de colo 'l trăgeau, şi-aveau mare nădejde
Unii că duce-vor leşul în Ilion, alţii la corturi,
Şi împrejuru-i se tot hărţuiau aşa crunt şi sălbatec,
Cît ar fi stat mulţumit de ce-ar fi văzut viforosul
400 Ares el însuş şi Palas, oricît ar fi fost de pornită.
Astfel în ziua deatunci dela Zeus era urgisitul
Zbucium de oameni şi cai numai pentru Patroclu. De-acesta
Încă măritul Ahile nimic nu ştia 'n depărtare,
Căci naintase bataia prea mult dela repezi corăbii,
405 Până sub zidul Troian. El nu bănuise vreodată
C'are să'i moară Patroclu, ci viu aştepta să se 'ntoarne
După ce-ajunge la porţi, doar nici nu credea că Patroclu
Va încerca să ia singur cetatea, ba nici chiar cu dînsul
Asta în taină auzise şi bine-o ştia dela Thetis,
410 Care'i da veste pe-ascuns de ce cugetă marele Zeus,
Nu'i proroci însă-atunci şi nenorocirea'i nespusă
Ce l'a ajuns, că pierit-a prea scumpu-i tovarăş de arme.
Ci luptătorii pe cîmp dau întruna cu lănci agerite,
Se încolţeau fără milă şi moarte 'şi făceau între dînşii.
415 Şi glăsuia între Aheii cei împlătoşaţi oarecine:
„Hei, că ruşine-i, prieteni, deacum înapoi să purcedem
Spre adîncate corăbii. Mai bine pe toţi să ne 'nghită
Negrul pămînt! Şi ne-ar fi de o sută de ori mai cu cale
Asta decît pe-acest mort să lăsăm să ni-l ducă 'n cetate
420 Neîmpăcaţii Troeni şi fală să-şi facă cu dînsul".
Dar s'auzea şi din mijlocul oastei viteze din Troia:
„Chiar dacă toţi, o prieteni, e scris să perim deopotrivă
Colea, pe lîngă cel mort, să nu se dea 'nlături nici unul."
Asta zicea oarecine şi aşa 'mbărbăta pe tovarăşi.

425 Astfel a fost bătălia, și-un vuet puternic ca fierul
Se înălța în văzduhul pustiu pân'la cerul de aramă.
Stînd mai deoparte de luptă plîngeau telegarii cei mîndri
A lui Ahile, cînd ei își văzură căzut pe stăpînul
Și tăvălit la pămînt de mîna cea cruntă-a lui Hector
430 Automedonte intrasta, voinicul născut de Diores,
Parte din iutele biciu îi pleznea, le da zor să'i pornească,
Parte grăindu-le blînd și chiar speriindu-i cu vorba.
Nici la corăbii napoi ei nu mai vroiau să se ducă,
Spre Helespontos cel lat, și nici la războiu cu Aheii.
435 Steteră țapeni așa ca un stîlp, care stă pe mormîntul
Unui bărbat răposat ori al unei femei răposate;
Astfel ei stau neurniți sub hamuri la carul măestru,
Capul băgară 'n pămînt și tînguitori între dînșii,
Ei, pe Patroclu jălind, au prins din pleoape să verse
440 Lacrimi fierbinți, de udau și mînjeau a lor coamă stufoasă
Ce se lăsase sub perini la jug deoparte și alta.
Cum îi văzu pe-amîndoi tînguindu-se, fiul lui Cronos
Dete cu milă din cap și în sine grăi cu mîhnire:
„Bieți telegari, dece oare v'am dat lui Peleu domnitorul,
445 Un muritor, pe voi doi care nu știți ce'i vremea și moartea?
Ori s'aveți parte cumva de durerile bieților oameni?
Că 'ntre ființele toate, din cîte răsuflă și umblă,
Nu e nimic pe pămînt mai vrednic de plîns decît omul.
Hector, feciorul lui Priam, pe voi din măiastra teleagă
450 Nu va ajunge nici cînd să vă mîne, căci n'o să'i dau voe;
Nu e destul c'a pus mîna pe arme și-acum se mîndrește?
Iată, voiu pune virtute 'n genunchii și 'n sufletul vostru
Teafăr să scoateți pe Automedonte din toiu și să-l duceți
Spre albiate corăbii, căci da-voiu Troenilor încă
455 Slava să 'mprăștie omor până cînd vor sosi la corăbii,
Soarele va asfinți și-o să fie amurgul de seară."
Asta zicînd, telegarilor mare putere le 'nsuflă.
Caii apoi, scuturînd din coamă țărîna și colbul,
Zboară între Ahei și Troeni și trag după sine teleaga.
460 Automedonte, cu toată-a lui jale, se bate 'ntre dînșii
Și se avîntă cu caii, ca 'n stolul de paseri un vultur;
Dînsul ușor se tot smulge din clocotul gloatei dușmane,
Și mai ușor se răpede la goană prin deasa mulțime.
Dar în zadar se dă 'n vînt: nu poate strivi pe nici-unul;

465 Singur e doar în teleaga cea sfîntă, și nu i-e 'ndemînă
Lancea s'ațințe deodată și caii din fugă să 'nfrîne.
Peste puțin îl văzu un prieten al său înainte,
A lui Laerkes fecior Alkimedon, nepot a lui Emon;
Stete în dosul telegii și-i zise lui Automedonte:
470 „Spune-mi, tu Automedonte, ce zeu oare 'n inimă'ți puse
Gîndul acesta deșert și din minte te scoase cu totul?
Singur așa te tot bați cu Troenii în gloata din față!
Vezi că ucis e tovarășul tău, iar a lui armătură
Hector o poartă pe el și acum se fălește cu dînsa."
475 A lui Diores fecior se uită napoi și răspunde:
„Cine, Alkimedon, ca tine'i de vrednic în tabără ahee
Caii cei nemuritori să'i instrune ori slobozi să'i lase?
Numai sărmanul Patroclu era ca și zeii de meșter
Cît a trăit, dar acu e 'n puterea ursitei și-a morții.
480 Hai dar în mînă ia biciul și apucă lucioasele hățuri;
Eu mă dau jos dela cai să mă 'ncaer pieptiș cu dușmanii."
Asta i-a zis. Alkimedon urcîndu-se 'n carul cel iute
Repede biciul ia 'n mînă și strînge lucioasele hățuri.
Automedonte din car se dă jos. Atunci Hector zărindu-l,
485 Numai decît îi grăi lui Eneas, fiindu-i aproape:
„Tu al Troenilor sfetnic Eneas, eu văd telegarii
Lui Peleiades Ahile cel bun de picior: răsăriră
Iar la războiu, dar nu 'ndemănatici le sînt vizitiii.
Cred dar că pune-voi mîna pe ei, dacă tu cu 'nadinsul
490 Vrei să m'ajuți. Negreșit că îndată ce noi năvăli-vom,
N'o să cuteze niciunul din ei să ne stea împotrivă".
Zice, și bunul în arme Eneas pe el îl ascultă.
Deci o pornesc amîndoi cu umăru 'n pază de scuturi,
Tari și de piele uscată de bou, învăscută 'n aramă.
495 Doi din tovarăși, chiposul ca zeii Aretos și Hromiu
Merseră alături de ei, căci siguri erau că pe dînșii
Au să-i omoare și caii cei mîndri lua-i-vor cu sine.
Niște nebuni! de-Automedonte ei n'aveau să scape
Teferi și nesîngerați. La ruga rostită lui Zeus,
500 Pieptul lui Automedonte pe loc s'a umplut de virtute,
Zice viteazul atunci fîrtatului său Alkimedon:
„Tu Alkimedon, nu ține sirepii departe de mine,
Lasă'i să sufle la spatele meu, căci eu nu cred că Hector
O să-și domoale mînia războinică până ce dînsul

505 N'o să ne-omoare pe noi şi urcîndu-se 'n carul acesta
Şi de-aceşti smei după aceea purtat n'o s'alunge ale noastre
Cete, sau nu va fi prins de armia noastră din frunte".
Asta i-a zis, şi-a chemat pe Aias cei doi şi pe-Atride:
„Voi căpitani ai Argiilor, Aias şi Atride Menelas,
510 Leşul încredeţi-l celor ce sînt mai destoinici în arme,
Să-l împresoare şi tot să respingă-a vrăşmaşilor trîmbe
Şi apăraţi-ne viaţa şi nouă de ceasul peirii.
Căci năpădit-au aici la bătaia cea plină de lacrimi
Însuşi Eneas şi Hector, vitejii fruntaşi de la Troia.
515 Totul e însă în mînile zeilor; de-asta aţinti-voiu
Lancea şi eu, şi las celui de sus s'aibă grijă de toate".
Zice, şi-apoi învîrtind, zburătue suliţa lungă
Şi nemereşte pe-Aretos în pavăza'i cea rotilată.
Suliţa, ne'mpiedecată de pavăză, trece printr'însa.
520 Brîul de pază'l răzbate şi-acolo se 'nfige sub pîntec.
Cum uneori un voinic cu-o tăioasă secure izbeşte
Pe după creştet sub coarne un bou dela ţară, şi 'ndată
Vinele'i tae, iar boul se saltă şi-apoi se răstoarnă;
Astfel Aretos se saltă şi cade pe spate; ascuţişul
525 În măruntae răzbind şi clătindu-se 'i curmă răsuflul.
Hector într'asta ocheşte pe-Automedonte cu lancea,
Dînsul o vede 'nainte şi 'n faţă'i plecîndu-se, scapă
De lovitură uşor; deci dincolo suliţa 'i lungă
Cade cu boldu 'n pămînt, 'i se clatină încă cotorul
530 Până ce-acolo puternicul Ares tăria'i slăbeşte.
Gata ei steteră atunci să se bată din săbii deaproape,
Dar alergară spre ei şi aşa'i despărţiră vitejii
Aias prin gloată venind, căci fură chemaţi de tovarăşi.
Cum îi văzură, de frică pe loc înapoi o porniră
535 Hector, Eneas şi Hromiu acel arătos ca şi zeii.
Dar părăsiră pe-Aretos acolo cu inima ruptă,
Jos tăvălit. Automedon atunci, ca şi grabnicul Ares,
Armele'i pradă şi zice cuprins de mîndria izbîndei:
„M'am uşurat măcar cît de puţin de necazul ce-avut-am
540 Pentru sărmanul Patroclu, deşi mai de rînd e ucisul".
Zise, şi 'ndată luînd cruntatele prăzi dela dînsul,
Pusu-le-a 'n car; după-aceea şi el s'a suit, sîngerate
Mîni şi picioare avînd ca un leu care 'nbucă un taur.
Iarăşi se 'ncinse, pe lîngă Patroclu, bătae nebună,

545 Straşnică, plină de-amar, stîrnită de Palas Atena,
Care venise din cer ca trimisă din partea lui Zeus
Se 'nflăcăreze pe-Ahei, căci mintea 'şi mutase acum zeul.
Cum curcubeul sclipind ca porfira în slavă'l întinde
Zeus de sus, în văzduh, ca semn de războiu sau de iarnă
550 Mult friguroasă cu viscole grele, de 'şi lasă 'ntreruptă
Oamenii munca la cîmp şi oile stau toropite;
Tocmai aşa 'nvăluită în nor de porfiră zeiţa
Printre Ahei a pătruns şi tare-asmuţa pe tot insul.
Ea începu să întarte cu vorba pe craiul Atride,
555 Neobositul oştean—căci el îi era mai aproape—
Chipul lui Fenix luînd şi glasu'i nespus de puternic:
„Ce înjosire şi-ocară, Menelas, pe tine te-aşteaptă,
Dacă va fi ca prietinul, drag lui Ahile, s'ajungă
Hrană sub zidul Troian la corbii şi cînii cei sprinteni!
560 Hai dar, te-aţine vîrtos şi 'nflacără-ţi armia toată".
Însă zeiţei răspunse Menelas, la arme pornitul:
„Tată moş-Fenix, cinstite bătrîne, eu rog să-mi dea Palas
Mie puterea şi furia ţintei duşmane s'abată!
Numai aşa pe Patroclu putea-voiu să-l apăr de-aproape.
565 Nu ştii cît moartea-i de mult m'a mişcat şi rănitu-m'a-n suflet.
Hector e însă cu inima groaznic întocmai ca focul,
Arma'i tot face pîrjol şi Zeus îi dă biruinţa".
Asta i-a zis; fulgeratica zînă se bucură 'n sine,
Ei doar întâi ca zeiţă rostitu-i-a el rugăciunea.
590 De-asta zeiţa i-a pus în genunchi şi în umeri tărie,
L'a 'nsufleţit pe viteaz şi datu-i-a 'n piept cutezarea
Muştei, căci musca, deşi dela cel omorît o înlături,
Tot vrea să muşte din el, căci la sînge de om lăcomeşte,
Tocmai aşa-i îndrăzneala ce 'n inimă 'i dete zeiţa.
575 Deci a păşit spre Patroclu şi-acolo ţintit-a cu lancea:
Fost-a la neamul troian unul Podes, a lui Aetion
Fiu bătăios şi cuprins, la care mai mult ca la altul
Hector ţinea între ai săi, îi era doar prieten şi gazdă;
Tocmai pe Podes acesta, cînd el a împuns'o la fugă,
580 L'a nemerit roşcovanul Menelas. Răzbit de-a lui lance,
Dînsul picat-a buînind. Pe mort apucîndu-l Menelas
De la Troeni l'a răpit şi tîrîtu-l-a 'n tabăra ahee.
Însă la Hector venind a prins să-i dea suflet Apolon
Chipul lui Fenops luînd, a lui Asiu fecior, care-i fuse

585 Cel mai iubit ca prietin pe cînd locuia în Abydos.
Astfel la chip prefăcut, îi zise țintașul Apolon :
„Cine de-acu 'ntre Ahei se va teme de tine, o Hector,
Dacă fugiși speriat de Menelas, acel care pururi
Fu un becisnic oștean. Ah, iată că dus e, el singur
590 Leșul luînd dela noi, pe a lui Aetion odraslă,
Soțul tău bun și luptașul din frunte, ucis de el însuși".
Asta vorbi, iar pe el îl întunecă norul durerii.
Deci înainte dă proașcă în lucii veșminte de aramă.
Zeus în furie atunci ia pavăza-i strălucitoare
595 Și 'nciucurată, și 'nvălue muntele Ida în nouri,
Fulgeră, bubue, tună cumplit și își vîntură scutul :
Puse pe fugă pe Ahei și izbîndiră Troenii.
Beoțianul Penelas întâiul o rupse de fugă,
Căci pe deasupra la umăr de suliță 'mpuns fu voinicul,
600 Care fugea neintors, iar sulița lui Polydamas
Până la os i-a pătruns, căci el îl chiti de aproape.
Hector așișderea 'n pumn îl împunge pe Leitos, feciorul
Unui bărbat inimos Alectryon, și-i curmă luptarea.
Leitos ia seama și fuge, lipsit el fiind de nădejde
605 Arma să poată purta și la luptă să stea mai departe.
Idomeneus atunci, cînd Hector da goană lui Leitos,
L'a nemerit în pieptar pe aproape de sîn, dar cotorul
Suliței lungi i s'a frînt; aolit-au de spaimă Troenii.
Insă țintitu-l'a Hector pe Idomeneus Cretanul
610 Care 'n teleagă sta drept, dar lancea-i trecu pe delături
Și pe tovarășul lui Merione 'l brodi, pe Kiranos,
Care, ca soț-vizitiu, îl urma de departe, din Lyctos.
Idomeneus pedestru întâi a venit dela vase,
Și ar fi fost la Troeni răpunerea-i mare izbîndă,
615 Dacă Kiranos nu sta să-l ajute degrabă cu carul,
Viața să-i mîntue 'n toiu și să-l scape de ceasul peirii.
Insă pe acesta-l ucide cu mîna cea crîncenă Hector,
Lancea 'i înplîntă morțiș de desuptul urechii și 'n falcă,
Dinții din gură-i strivește și limba i-o tae din mijloc.
620 El se prăvale din car și frînele-i cad pe țărînă ;
Insă de jos le înșfacă plecîndu-se atunci Merione
Și ridicîndu-le, așa lui Idomeneu cuvintează :
„Biciue caii, pornește și du te curînd la corăbii,
Vezi și tu însuți că nu mai e dat să învingă Danaii.

625 Zice, iar Idomeneus cu biciul mîna spre corăbii
Caii cei mîndri comoși, căci teama 'l cuprinse cu totul.
Au priceput și Menelas și Aias acuma că Zeus
Dat-a Troenilor alunecoasa izbîndă. Deci spune
Trupeșul Aias Telamonianul așa lui Menelas:
630 „Vai, o 'nțelege deacuma și chiar un nerod, că din slavă
Insuși părintele Zeus priește dușmanilor noștri.
Ei, de sînt tari ori mișei, fără greș dau la țintă cu toții,
Cînd ne ochesc ; loviturile toate le 'ndreaptă chiar Zeus,
Iar ale noastre zadarnic tot cad la pămînt fără țintă.
635 Hai dar la sfat să vedem cu ce mijloc ar fi mai cu cale
Trupul iubitului nostru Patroclu să-l scoatem de-acolo,
Ca la întors să putem mulțumi pe tovarășii noștri,
Care spre noi cu mîhnire se uită și cugetă poate
Că neînvinsele brațe și furia cruntului Hector
640 Nu vom putea înfrunta, ci cădea-vom învinși la corăbii.
Meargă dar unul de-ai noștri curînd, lui Ahile să-i ducă
Știrea, căci eu socotesc că el nici n'auzi pîn' acuma
Vestea durerii, că scumpu-i prietin peri în bătae.
Ci între Ahei pentru asta eu nu pot vedea pe nici unul:
645 Acoperiți-s cu toții de ceață, și caii și dînșii.
Doamne tu Zeus Părinte, din tabără 'nlătură ceața,
Fă să răsară seninul și limpede ochii să vadă
Și la lumină măcar să perim, dacă asta ți-e voia".
Zice, iar tatăl ceresc se îndură, cînd lacrima-i vede.
650 Negura numai decît o răsfiră și-o dă la o parte :
Soarele iar străluci și eși la iveală războiul.
Zise dar Aias atunci lui Menelas Atride strigaciul :
„Caută-acum, înnălțate Menelas, să vezi dacă-i teafăr
Incă și viu Antiloh, feciorul măritului Nestor,
655 Și la Ahile grăbește-l pe loc să se ducă să-i spue
Jalnica știre, că-i mort prea scumpu-i prietin Patroclu".
Asta-i rosti, iar el nu șovăi să-i asculte cuvîntul.
Pleacă dar fuga precum de la staul napoi se dă leul,
După ce el obosește ațițînd pe păstori și zăvozii,
660 Care, veghind cîtu-i noaptea, nu-l lasă să intre 'n cireadă
Și să se 'nfrupte din boii cei grași ; dar el, lacom de carne,
Tot se aține, ci nu izbîndește, căci dese tot zboară
Lăncile 'n fața-i din mîni oțelite, și torțile-aprinse
Zboară mereu de se sperie leul, cu toată turbarea-i,

665 Și dimineața din zori o și mînecă plin de mîhnire;
Dela Patroclu tot astfel cu inima frîntă Menelas
Fuge napoi; doar el prea se temea să nu-l lase Danaii,
Groaznic de teamă fugind, în mîna dușmanilor pradă.
Dar a zorit înadins pe Aias și pe Merione:
670 „Tu Merione și voi amîndoi căpitanilor Aias,
Bine v'aduceți aminte ce bun era bietul Patroclu.
Față de toți a știut așa blînd și prielnic să fie
Cît a trăit, dar acu e 'n puterea ursitei și-a morții".
Asta vorbind, a plecat înapoi roșcovanul Menelas
675 Ochii țintind pe delături ca vulturul care-i, se zice,
Neîntrecut la vedere 'ntre toate-ale cerului paseri
Și că din slavă, de sus, ochește un iepure sprinten,
Chiar dacă zace 'ndosit undeva în tufiș, și la dînsul
Glonte se lasă, 'l apucă degrabă și-i sdrumecă viața;
680 Tocmai așa, o Menelas, și tu pretutindenea ochii
Scînteetori îi roteai prin multa desime-a oștirii
Și căutai pe-a lui Nestor fecior ca să vezi dacă-i teafăr.
Numaidecît îl zări la bătae prin aripa stîngă;
Armia și-o 'mbărbăta și o tot îndemna să se 'ncleşte.
685 Stete pe-aproape de el și-i zise bălanul Menelas:
„Vino mai repede 'ncoace, tu viță din zei, ca să afli
Vestea cea plină de jale ce bine ar fi fost să nu fie.
Cred că și tu vezi cu ochii și tot îți dai seama că zeii
Datu-ne-au nouă, Danailor, mare blăstem să tot pierdem
690 Veșnic bătuți de Troeni. Viteazul de frunte al nostru,
Bietul Patroclu e mort, și lăsatu-ne-a jale nespusă.
Du-te dar, du-te curînd la corăbii să-i spui lui Ahile,
Poate să ia înapoi și să-i mîntue repede trupul
Cel despoiat, căci armele-i se află în mîna lui Hector."
695 Asta-i a zis, și Antiloh pe loc a 'nghețat de cutremur.
Stat-a o vreme 'nlemnit și ochii de lacrimi, deodată,
I s'au umplut, și puternicul glas amuțitu-i-a 'n gură.
Totuși aminte 'și aduse porunca ce 'i dete Menelas
Și o pornește la fugă, dînd armele sale la bunul
700 Soț Laodocos, acel ce pe-aproape-i mîna telegarii;
El, de plînsori năpădit, părăsește războiul și-o 'ntinde
Iute spre-Ahile Pilidul să-i ducă solia cea tristă.
Nu vru într'asta Menelas să stea la bătae, s'ajute
Armia cea 'nghesuită, pe care Antiloh o lăsase,

705 Armia de Pylieni, care-atîta oftau după-acesta.
Dînsul le puse în frunte pe fiul de domn Thrasymede
Și se grăbi să se 'ntoarne pe unde căzuse Patroclu.
Stete din goană la Aias și amînduror le și zise:
„Iat'am trimis la corăbii să meargă feciorul lui Nestor
710 După Ahile cel bun de picior; însă nu cred să vie
Dînsul acuma, cu toată mînia turbată pe Hector;
Doar e de arme lipsit și nu poate lupta cu Troenii.
Înși-ne dar, chibzuind, să vedem în ce chip e mai bine
Mortul, de-acolo, din toiu să ni-i scoatem, și noi de urgie
715 Și de prăpăd izbăviți din focul dușman să ne smulgem".
Trupeșul Aias Telamonianul la asta-i răspunse:
„Toate cu bună dreptate-ai grăit, o slăvite Menelas.
Iute dar voi, Merione și tu, în mulțime pătrundeți
Și ridicați pe Patroclu și scoateți-l din bătălie.
720 Noi vom lovi după voi în Troeni și ne-om bate cu Hector
Cum ni e numele același ni-o fi și curajul, și sta-vom
Ca și nainte ne 'nfrînți amîndoi ajutîndu-ne 'n luptă."
Asta vorbește, și 'ndată cei doi apucară din țărnă
Mortul luîndu-l pe sus. Din urmă 'nceput-a să țipe
725 Oastea Troenilor, cum a văzut pe Ahei ridicîndu-l,
Și s'au luat după ei ca ogarii ce sar înnaintea
Unor voinici vînători după vierul rănit; ei aleargă
Cîtăva vreme-ahtiați cu colții să sfîșie fiara,
Însă cînd ea, bizuită 'n putere-i, dă roată prin haită,
730 Cînii înlături s'azvîrl și care 'ncotro se răschiră;
Astfel o vreme gloțiș întruna dau buzna Troenii
Și 'nghesuiau pe Ahei cu săbii și lănci ascuțite;
Însă cînd Aias cei doi s'au întors împotrivă și zdravăn
Stat-au țintindu-le piept, ei fețe schimbară și nimeni
735 Nu îndrăzni să s'avînte spre mort, pentru el să se bată.
Astfel vitejii grăbiți cărau pe Patroclu din luptă
Spre adîncate corăbii; și 'n urmă-le 'ndată se 'ncinse
Crunt și sălbatic războiu ca și focul ce-aprins de năprazna
Arde-o cetate degrab, și se mistue casele 'n flacări
740 Mari orbitoare, și dudue focu 'ntețit de un vifor;
Vue și dudue așa 'ngrozitor și năvala oștirii—
Oameni și cai—după cei care fug și duc mortul cu sine.
Cum cîteodată catîrii, cu toată 'ncordarea virtuții,
Trag dela munte la vale pe-o cale rîposă o grindă

745 Ori o tulpină de lemn, cherestea de corăbii, și 'ngrabă
Merg înainte, măcar că sînt rupți de sudoare și trudă;
Grabnici tot astfel ei leșul tîrau. Iară Aias, din urmă
Impiedecau pe Troeni amîndoi, cum puhoiu 'l oprește
Muntele cel păduros ce departe-i întins pe cîmpie;
750 Apele pustietoare pornite din vajnice rîuri
El le iezește, și-abate curînd spre cîmpie potopul,
Care 'nzădar cu tăria-i încearcă să-i spargă zăgazul;
Astfel și Aias cei doi stăvilesc a Troenilor valuri.
Insă Troenii se 'ndeasă în ei, mai cu seamă 'ntre dînșii
755 Doi: era falnicul Hector și-Eneas, fecior lui Anhises.
Cum se întîmplă cînd stolul de paseri, de gaiți și grauri,
Fuge cu țipete tari, dacă vede dînd goană spre dînsul
Uliul, care-i gelatul sărmanelor mici păsărele;
Tocmai așa, urmăriți de Eneas și Hector, Aheii
760 Fug și tot țipă vîrtos și uită cu totul de arme.
Multe frumoase armături dele dînșii în fugă pe 'mprejma
Șanțului cad, și războiul tot fierbe și nu contenește.

Traducere de **G. Murnu**

Doina la Romîni *)

Despre origina cuvîntului *doină* s'a scris îndestul, fără ca totuși să fie pe deplin lămurită. Toate etimologiile propuse nu se pot susținea în fața criticei. După ce voiu arăta în ce consistă aceste etimologii, mă voiu încerca să arăt și părerea mea.

Cihac în Dicț. său, partea II, pag. 98 pune *doina* în legătură cu ung. *dana*, despre care ne spune „sans doute pour *dalna*"=chanson ordinaire, chanson de paysan; *dal*=chanson, *dalla*, *dalal*, *danol* «chanter». Iar în alt loc îl derivă din serb. *dvoïnitsa*.

Din punct de vedere al sensului, etimologia propusă de Cihac din ungurește s'ar potrivi. *Doina* nu este altceva decît un „cîntec". Toată greutatea însă o întîmpinăm din punctul de vedere al prefacerii sunetelor. Este greu să explicăm foneticește pe *doină* din ungurește. Cît despre derivarea lui din *dvoïnitsa*, ea nu se potrivește nici semantic, nici foneticește.

Invățatul Hasdeu în *Columna lui Traian*, an. 1882, pag. 399 și urm. se întreabă: De unde vine *doina*? Apoi, înșirînd diferitele etimologii propuse până atunci, le supune unei critici, și dovedește netemeinicia lor. Așa cu derivarea *doinei* din gr. δαν, δαν=Jupiter, o variantă a lui δεύς. ζεῦς variată a lui ζαν.

Și tot așa cu etimologia lui Iordache Mălinescu (din *Foaia pentru minte*, Brașov, 1842), că ar veni din *donatum* sau după numele *Dunării*, ori în fine după numele zeiței *Diana*.

Arată de asemenea neputința derivării *doinei* din lat. *dolium* (vb. doleo), etimologie reluată de G. Pascu, ca datorită lui A. Philippide (Viața Romînească, vol. I. pag. 243) și care pentru prima dată a fost propusă de Laurian-Maxim (*dolina* din „doleo, dolere"=„luctus, vestis lugubris") zicînd: „*Dolina* și *mollina* (dela *mollis* „moale") nu ne întîmpină nicăiri în vreun fel de latinitate și nici într'un dialect romanic vechiu sau nou".

Același lucru îl repetă Tiktin, Dicț. Romîno-German, art. *doină*.

Amintind de părerea lui Cantemir (Descriptio Moldaviae, ed. Papiu pag. 141), care zice, că *doină* se va fi numit la Daci *zăul* sau *zîna* războiului, supune criticei cele două forme *doină* și *daină*, care se aude în Transilvania, și ajunge la concluziunea, că *doină* este la Romîni de origine dacică.

*) Publicăm acest articol, fără a crede că d. Papahagi a rezolvat chestia. Cetitorii, care se interesează de asemenea probleme, vor fi mulțumiți să ia cunoștință și de această ipoteză în privința originii cuvîntului *doină*. *(N. R.)*

Concluziunile istorice ce decurg din această constatare a-sa sînt rezumate de Hasdeu în *Columna lui Traian* 1882, pag. 529—536 în articolul intitulat: „Doina răstoarnă pe Rösler [1])", unde pledează pentru continuitatea Romînilor, întemeindu-se pe existența doinei la Romîni, ca de origine dacă.

Alții au propus derivarea doinei sau mai bine zis a *dainei* din limba lituană, cu care poporul romîn n'a fost niciodată în atingere.

Acesta este istoricul doinei pe scurt.

Nu voiu intra în considerațiuni istorice, care, după părerea mea, în cazul de față n'au ce căuta. In ce privește continuitatea Romînilor în Dacia, o chestiune atît de mult dezbătută, părerea mea este că poporul romîn s'a putut forma pe un teritoru întins, care putea fi așezat pe ambele maluri ale Dunării. Unitatea limbii romîne se poate explica și prin contactul viu și perpetuu ce a trebuit să existe între Daco-Romîni și Aromîni, până cam în sec. al XIII, date fiind mai ales cele două ocupații de căpetenie ale lor, anume *Păstoritul* și *cărvănăritul*, care-i făcea să se poată mișca în cuprinsul imperiului roman din răsărit, cu cea mai mare ușurință, dela un capăt până la cellalt. Romînii și în Dacia au continuat să ducă viața de păstori și să se ocupe cu economia vitelor până chiar la începutul sec. XIX, după cum asigură Hasdeu.

Apoi nu trebue să uităm nici de spiritul războinic al Romînilor. Vitejia este strîns legată de ocupația de păstori. De altfel aceasta este recunoscută și de cronicarii, care pomenesc, fie și în treacăt, de Romîni. Așa ne vorbește Pachymer și tot așa ni-i descrie Benjamin de Tudella și scriitori mai moderni ca Pouqueville, cînd vorbește despre ramura Romînilor din dreapta Dunării. Spiritul acesta de vitejie îi făcea să se miște fără mari riscuri dela sud la nord și întors și să întreție contactul dintre frați și frați neslăbit.

Prin urmare în cercetarea originei cuvîntului *doină* vom lăsa la o parte considerațiunile de inimă. Continuitatea Romînilor în Dacia-Traiană n'are nevoie de sprijinul *doinei*. Iar cînd s'ar mărgini la aceasta, un asemenea sprijin ar valora cași o nimica toată.

Doină ca cuvînt este împrumut în limba Romînă; și după cum vom vedea înseamnă „cîntec" și vine din limba Germanilor sași din Transilvania, cu care Romînii au avut în scurgerea veacurilor relațiuni și încă strînse, după cum reese din înrâuririle reciproce.

O primă considerare, deși nu absolută, pentru care cuvînt *doina* trebuește privită ca străină în limba romînă este și fap-

1) Rösler, *Einiges über das thrakische*, in „Zeitschrift f. d. österr.-Gymnasien", 1873, pag. 106: „Dacă vorba romînă doină „cîntec" e veche, atunci ea poate lesne să derive din l. dacică sau tracică din Mesia, fiindcă din graiurile învecinate n'o cunoaște niciunul, iar depărtații Litvani cu *doina* „cîntec poporan" n'au stat niciodată în contact cu Romînii" (apud. Hasdeu *Columna lui Traian* 1883 p. 533).

tul că lipsește din celelalte dialecte romînești, din dialectul aromîn, meglenesc, istro-romîn. Firește, nu urmează numai decît ca un cuvînt care ar lipsi din aceste dialecte și care s'ar fi păstrat în Daco-Roman să fie numai decît străin; de loc. Dar totuși, cînd dăm peste un cuvînt îndoelnic, cum e cazul cu *doină*, trebue să stăm pe gînduri și să ne întrebăm, dacă nu cumva este postdialectal și deci străin.

Cuvîntul *doină* este și postdialectal și străin. După cuprins este germanul (sas) *doene*, care a trebuit să existe și în limba Sașilor din Transilvania. In germana medievală *dôn*, respectiv *gedoene* și desigur *doene*, după cum arată compusul *doenediep*, însamnă „melodie", „cîntec". Trubadurii germani, lăutarii cum am zice noi astăzi, se mîndreau cînd produceau un cîntec, o melodie, pe care apoi o considerau ca proprietate a lor și dacă se întîmpla ca un altul să o cînte, acesta era privit drept *hoț de cîntec*, era un *doenediep* (*doene*=cîntec, melodie, și *diep*=hoț). Iată ce găsim cu privire la aceasta în Leixner, *Geschichte der Deutschen Litteratur*, Leipzig 1894, pag. 61:

„Über die Form der mittelalterlichen Lyrik lässt sich in Kürze überhaupt nichts sagen; jeder einzelne Dichter bemühte sich neue Weisen zu erfinden, was besonders in der Zeit des Verfalls Sitte war. Die Reimverschlingungen sind sehr künstlich, oft sogar verkünstlicht; jedenfalls aber wurde die Form und die Reinheit des Reimes so hochgehalten, dass kaum jemals hernach in dieser Richtung vollendeteres geschaffen wurde. Zumeist ist die Strophe nachweisbar, aber ganz verschieden in der Länge und Anzahl der Zeilen. Der Dichter erfand gewöhnlich selbst die Melodie zu seinem „liet", den „*Dôn*" oder das „*gedoene*", und betrachtete dieselbe so sehr als sein geistiges Eigentum, dass er jeden Nachahmer als *doenediep* (Dieb) bezeichnete. Die Stophe besteht meist aus zwei im Bau gleichen Teilen—Stollen—und einem dritten, der fast immer länger ist, dem „*Abgesang*".

Am reprodus pasagiul întreg. Se spune *dôn*, *gedoene* (resp. *doene*: *doenediep*) și înseamnă *melodie*, *cîntec*.

Din punct de vedere al formei, din *doene* rezultă regulat *doină*; rostirea lui *oe* fiind aproape aceiași ca în „oi". Ceva mai mult, dintr'un dialect al Germanilor sași, în care se va fi rostit *oe* ca *oai* sau chiar *ai* va fi rezultat *daină* în dialectul Romînilor maramureșeni.

Iar în ce privește senzul deasemenea cred că este tot ce poate fi mai firesc. „Liet" este *cîntec*, *melodie*. In popor nici nu există alt termin pentru exprimarea acestei noțiuni. *Doină* înseamnă cîntec.

Să vedem dacă și din punct de vedere cultural istoric a putut *doină* să intre dela Germani la Romîni.

Germanii cu care Romînii au venit în atingere sînt desigur Sașii și Șvabii din Transilvania. Aceștia s'au stabilit în țara aceasta între anii 1141—1162, aduși fiind ca „hospites" de regele

Geisa [1]), timp în care Romînii, şi după teoria lui Rösler, se aflau în Dacia. Mărturii istorice despre convieţuirea Romînilor cu Saşii sînt multe şi amintite de toţi istoricii poporului romîn. Că dela aceştia au împrumutat Romînii terminul *doină* dovedeşte şi un alt împrumut tot din domeniul terminologiei muzicale, cuvîntul *Lăută* (Banat) sau *lăută*. Acesta vine din germanul ardelenesc *Laute*. In l. germană *Laute* este un termin muzical şi înseamnă fr. *luth*, it. *liuto*, care de asemenea se derivă tot din germana, ci nu din l[illegible]ba arabă.

Răspîndirea lui *lăută* pela toţi Daco-Romînii (în dialectele aromîn, meglenesc, istro-romîn lipseşte), tot aşa de răspîndit caşi *doină*, arată că s'a introdus în romîna mai de mult; cui i-ar trece azi prin cap să privească pe *lăută* şi derivatul său *lăutar* ca cuvinte nerominești și nefăcînd parte din viaţa intimă a Romînului?

Despre aceste raporturi de natură intimă, dela popor la popor, ne vorbesc influenţele reciproce ale limbii romîne şi germane din Ardeal [2]). Limba germană a exercitat o influenţă asupra limbii romîne, tot aşa dupăcum limba romînă a înrăurit puternic limbagiul Germanilor din Transilvania [3]). Asemenea împrejurări se oglindesc şi prin cuvinte ca *pârgar* şi *şoltuz*, ce întîmpinăm deseori în monumentele istorice romîneşti şi care nu-s decît germanele *Bürger* şi *Schultheis*.

Atît semnificarea cît şi forma precum şi raporturile cultural-istorice arată că *doina*, caşi *lăuta* sînt elemente de origine germană-transilvăneană. Fiind amîndouă aceste cuvinte de ordin cultural, nu încape vorbă că concluzia ce decurge este că Romînii au dus convieţuirea lor cu Germanii transilvăneni în armonie.

Şi dacă poate regretăm, dimpreună cu Cantemir şi Hasdeu, că *doină* nu este de origină dacică [4]), trebue să ne mîngîiem totuşi că prin „studiul metodic al limbii romîne" [5]) reuşim să limpizim adevărul asupra *doinei*.

Cu privire la definiţiunile date despre doină, începînd cu Vasile Alexandri [6]) şi sfîrşind cu Delavrancea [7]), care susţine că doina a fost la origine cîntec rezboinic, ne-am putea deasemenea consola, cu constatarea firească, că au dreptate toţi, cîţi au definit-o. Doina a putut fi laolaltă cîntec de vitejie şi bărbăţie, de energie naţională a celui mai războinic popor de acum cinci

1) Dr. Emil Fischer, Die Kulturarbeit des Deutschenthums in Rumänien Hermanstadt, 1911, pag. 9.

2) *I. Borcia* a studiat elementele germane din limba romînă (Iahresbericht d. Inst. f. r. Spr., Leipzig; vezi de asemenea sumarul vocabular alcătuit de S. Mîndrescu: *Influenţa culturii germane asupra noastră*. Iaşi 1904. Este de prisos a spune că elementele studiate mai sus lipsesc la amîndoi. De altfel studiile amintite lasă mult de dorit.

3) Despre influenţa limbii romîne asupra dialectului german din Transilvania să se vadă studiul serios al lui *Brenndörfer Ianos:* Román (oláh) elemek az erdélyi szasz nyecoben, Budapest 1902 (o dare de samă apărută tot atunci în revista „Korrespondenzblatt" a Saşilor).

4) Ov. Densuşianu, în *Hist. d. l. langue roumaine*, passim, a arătat la ce se reduc dacismele în limba romînă.

5) Hasdeu, *Columna lui Traian* 1882, pag. 532.

6) *Poezii populare*, 1862, p. 223.

(7 *Calendarul Minervei* 1903, pag. 95—103.

secole, cum spune Delavrancea şi cum o lega Cantemir de fapte războinice; tot aşa de bine cum a fost şi este cîntec de dor, de jale, de melancolie [1]) etc.

Cuvîntul este foarte simplu. Doina însemna chiar „cîntec", după cum am văzut şi poporul nu ştie să facă distingeri amănunţite între felurItele sale cîntece. In genere el se serveşte de un singur cuvînt pentru exprimarea sentimentelor sale intonate melodic, de orice natură ar fi ele, anume de termenul „cîntec". Chiar cîntecele cele mai jalnice, cum sînt bocetele, poartă la Aromîni, între altele, şi numirea de *cînliţe di mortu* (=cîntece de mort). Şi aşa se explică de ce chiar unele hore în unele localităţi se numesc tot *doine*.

Apoi, chiar dacă ar fi să constatăm, că doina „nu-i cîntec vitejesc, ci jalnic; că nu-i strigăt de bărbăţie, ci plîngere; că nu-i energie naţională, ci melancolie, totuşi trebue să ne mîngîem, că sînt alte genuri de poezie populară la noi în care viază şi vibrează puternic şi „vitejia" şi „bărbăţia" şi „energia etnică a celui mai războinic popor de acum cinci secole", anume „cîntecele bătrîneşti, baladele".

Conchid din toate cele spuse până acuma, că în atingerea Romînilor cu Saşii şi Şvabii din Transilvania, aceştia, prin cultura lor muzicală superioară, adusă odată cu venirea lor depe plaiurile lui Mosel, din ţărişoara Luxemburgului şi din Eifel (vezi dr. E. Fischer, opul cit. p. 9) au putut impresiona pe Romîni, care nu numai că nu s'au arătat refractari, ci din contra foarte primitori, însuşindu-şi-o şi dezvoltînd-o mai departe, după cum au făcut cu multe din frumoasele şi gospodăreştele deprinderi ale oaspeţilor germani.

Per. Papahagi

1) G. Pascu, *Viaţa Romînească*, I, pag. 243.

Năluca

Ea a trecut prin sufletu-mi în pripă,
Cum trec prin toamnă paseri călătoare...
Și mi-a lăsat doar amintiri ușoare
Pe-un fulg din efemera ei aripă;

Iar astăzi, printr'a anilor risipă
Imi las avîntul dorului să sboare...
Și din trecutul fulg, un strop de soare
In gîndurile mele se 'nfiripă.

— Amicĭ, v'am spus povestea Fericiriĭ:
Ne vine doar pe razele-amintiriĭ,
In sborul ei himeric de nălucă...

...Și 'n vecĭ gonind spre fermecata-ĭ domă,
Tot brațu 'ntins ce crede c'o apucă,
Cuprinde 'n vid o umbră de fantomă....

Mihai Codreanu

Păcatele fratelui Daniil

...Se lăsase soarele după dealul Vovideniei, numai printre vîrfurile brazilor de pe culme, se mai zărea ca o văpaie de foc...

Și 'n seara asta, ca oricînd, ca întotdeauna, cîțiva călugări, tineri și bătrîni, stau de vorbă sub șopronul din „poarta" mănăstirii.

— Puțini musafiri ne-au venit anul ista, părinte Evghenie.

— Puțini, părinte Andronic. Azi, cînd mă întorceam dela tîrg, treceau trăsuri încolo, în sus; altădată le plăcea boerilor la mănăstirea Neamțului, acuma se duc mai mulți la Agapia și la Varatic.

— Ne încunjură și cu drept; maicile-i caută mai bine și chiliile lor nu-s călugărești ca ale noastre, zice îndesat părintele Andronic netezindu-și rasa.

-- Crede sfinția voastră că numai chiliile ?... urmează fratele Daniil—un călugăr tînăr—ce până atunci își încîicise mătăniile privind în zare. Crede sfinția voastră că numai chiliile ?...

— Ș'apoi ce să mai fie, frate? întrebă grăbit, părintele Evghenie, ridicînd dintr'o sprînceană.

Roșu, până în albul ochilor, fratele Daniil răspunde încurcat: „Poate că aerul, părinte".

— Frate, îmi pare mie ori se aud clopoței? zice un călugăr ce stă mai departe, tocmai în capul laviței.

— Or fi musafirii părintelui Isaia—o familie din București—au scris că vin astăzi, răspunde economul mănăstirii, cic'or să stea toată vara...

— Are să se îmbogățească Isaia, adăugă părintele Andronic, privind în jos și numărînd parcă boabele mătăniilor de odobac.

Landoul lui Ușer, din tîrgul Neamțului, se oprește 'n poarta mănăstirii; nimene nu se scoboară și musafirii, întorși cu fața 'n afară de trăsură, parcă ori așteaptă ori caută pe cineva cu privirea.

— Se vede că nu știe birjaru' unde șede Isaia, zice părintele Andronic; ia du-te, frate, de-l îndreaptă.

Cu pasul liniștit ce de-abia-i mișcă părul negru și buclat, smerit, se apropie fratele Daniil de trăsură și cătînd în jos, întreabă:

— Sluga dumneavoastră, bine-aţi venit, mă rog, la cine sinteţi in gazdă?

— La părintele Isaia Tănăsescu, se aud mai multe glasuri... „Nu ştie birjarul unde-i chilia" urmează o voce dulce care-l face pe fratele Daniil să-şi ridice ochii şi să-i lase să cadă pe pălăria şi pe vălul prin care se vede bine chipul drăgălaş al unei tinere fete.

— Mă rog, să mie la stinga, pe drumul cel pietruit; chilia părintelui Isaia e tocmai sus deal, arată fratele Daniil şi voind parcă a se indrepta intr'acolo işi pleacă iar ochii mari şi negri in pămint.

„Merg şi eu, lăsaţi-mă să mă scobor, am amorţit; dela Piatra stau nemişcată... şi, făcindu-şi loc printre cei din trăsură, fata sări jos, drept in faţa fratelui Daniil. Mergem impreună, zice ea, scuturindu-şi haina prăfuită şi ridicindu-şi vălul, mergem părinte?

— Sint frate.

— Cum te chiamă?

— Daniil.

„Frumos frate", şopteşte unul din cei doi tineri din trăsură.

Daniil se apleacă tăcut şi, făcind loc fetei se treacă innainte, o urmează liniştit.

Birjarul şfichiue, caii obosiţi se opintesc la deal şi roţile trăsurii incărcate hirie şi scintee pe prundişul drumului.

Fratele Daniil şi fata merg uşor innainte, pare că se intrec, s'au ajuns şi umăr la umăr, căutind unul la altul, vorbesc:

— E foarte frumoasă mănăstirea Neamţului, zice fata, rotindu-şi ochii şi tirind umbrela prin iarba de pe marginea drumului, imi pare bine c'am venit.

— Frumoasă, murmură fratele neputindu-şi lua ochii dela faţa gingaşă a fetei pe care in mintea lui o aseamănă cu *Maica Domnului* dela Innălţare...

Stringind ghem intr'o mină mătaniile de păr, intreabă sfios:

— Aveţi să staţi mult pe la noi, dudue?

— Toată vara, frate.

— Aţi venit cu familia?

— Da, cu mama, cu logodnicul şi cu frate-meu.

— Să fiţi sănătoşi!... poftim, colo-i chilia părintelui Isaia, cea cu cerdacul cenuşiu... sluga dumneavoastră, se inchină Daniil vrind să se depărteze.

— Stai puţin, frate, iaca vine trăsura, stai să-ţi mulţumească şi ai mei de osteneală.

— Pentru puţin, dudue, e datoria noastră..

— Atunci să-ţi mulţumesc eu pentru toţi, zice fata, aşăzindu-i-se 'n faţă şi intinzindu-i prietenos mina.

— Sluga dumneavoastră, repetă fratele, şi făcind doi paşi inapoi, făr' a-i atinge mina ce cade pe haina boţită, se intoarce pe alt drum in mănăstire.

Iarba de pe marginea cărăruşei fişie sub poala rasei fratelui Daniil şi din mina lui, galbănă şi asudată, mătăniile ghemuite se desfac incet şi mai rămin trecute după un deget.

Nu poate ocoli şopronul căci părintele Andronic ii strigă de departe:

— Ai dus musafirii lui Isaia?

— Dus, părinte.

— Mulţi sint?

— Nu ştiu... răspunde incurcat Daniil, căutindu-şi de drum.

La utrenie, fratele Daniil e in biserică cel dintăiu in noaptea asta. Rezimat de strană se uită innainte şi ochii lui mari şi trişti rătăcesc din lumea sfinţilor de pe pereţi, in aceia de pe catapiteasmă şi se opresc neincetat la icoana Maicii Domnului, lingă care pilpăe o feştilă ce-i luminează straniu faţa.

„Şi ochii şi fruntea...şi-i galbănă... ca sfinta! gindeşte Daniil...

„Doooamne mintueşte-mă de toată neştiinţa şi uitarea, Dooamne fereşte-mă de toată ispitirea, Doooamne luminează-mi inima pre care a intunecat-o pofta cea rea, Doamne nu mă duce pre mine in ispită, apără-mă de demoni, de patimi şi de toate lucrurile necuviincioase" citeşte, pe nas, un călugăr, din strana stingă. Daniil ascultă şi parcă nu inţelege, se lasă incet in strană şi ochii ii cad iar pe icoana Maicii Domnului până ce mărindu-se, mişcind şi apropiindu-se, sfinta Maria ii apare de odată, palidă şi frumoasă, sub chipul fetei ce văzuse. Cu mina grea işi face fratele Daniil cruce şi iesă din biserică innainte de vreme.

. . . .

Mai la deal de părintele Isaia, in capul unei potecuţe, intr'o chilie ascunsă in verdeaţă, stă duhovnicul mănăstirii, părintele Ilarion. Des de dimineaţă fratele Daniil, galbăn şi ostenit, pare a-şi tiri cu greu trupul spre chilia duhovnicului. Pe la portiţa părintelui Isaia, inceteneşte pasul, stă o clipă 'n loc se uită inapoi şi, furişind o privire spre chilie, porneşte innainte ştergindu-şi fruntea...

Cele citeva lovituri in scindura uscată a portiţei parcă-l trezesc.

— Blagosloveşte, părinte.

— Domnu, se aude, ca din depărtare, glasul slab şi tremurind al duhovnicului asurzit de hirtitul unui zăvor ruginit.

— Blagosloveşte părinte, zice iar fratele, petrecindu-şi trupul subţire prin intredeschizătura portiţei oprită 'n buruene.

— Domnu, răspunde bătrinul călugăr ridicindu-şi de-abia ochii spre fratele Daniil şi sprijinindu-şi, cu greu, intr'o cirjă, oasele slăbite de vreme. Ce vint te-a adus pe la mine frate?

— Păcatele părinte, păcatele...

— Păcătuit-ai, fiule?

— Cu gindu, părinte, cu gindu am păcătuit.

De pe poliţa inegrită, de sub un vraf de ceasloave, cu mina-i tremurindă, duhovnicul ia o carte, işi trece epitrafilul

peste cap și, acoperind cu el jumătatea trupului călugărului prosternat, murmură o rugăciune.

Incet, ca ostenit, se ridică de jos fratele Daniil, și duhovnicul, închizînd pe jumătate cartea, rostește:

„Și eu, nevrednicul, cu puterea ce-mi este dată, te iert și te dezleg de toate păcatele tale. In numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh...“

— Amin, îngînă Daniil, îndreptîndu-se încet spre portiță. In urmă-i, pe lespezile de piatră, se aud pașii și cîrja duhovnicului însoțindu-i cuvintele blînde:

— „Abate-te, fiule, din calea păcatului căci numai așa ți se va înnălța sufletul în împărăția cerului, altfel fi-vei în *lumea de-apoi* prada focului Gheenii.

In vale se aud glasuri și rîsete ce turbură acum liniștea lui Daniil. Ar vrea să se întoarcă, nu mai poate și rămîne neclintit în loc...

— Incotro, frate? întreabă ispita sub chip de fată, întinzîndu-i mîna de departe, încotro?

— Către mănăstire... la vale... d...dudue.

— Acuma stai, nu-i așa? nu mai ești grăbit ca aseară, hai să facem cu toții cunoștință: „Familia Stroescu și D-nu Dragu, logodnicul meu, zice fata făcînd o reverență și atingînd grațios umărul tînărului.

— Să fiți sănătoși, se înclină Daniil.

— Nu mergi cu noi la pădure, frate? e foarte frumos...

— Ertați-mă, dar...

— Ne-ai fi de folos, frate, sîntem străini, nu știm drumul. Aseară spuneai că-i o datorie...“

„Abate-te, fiule, din calea păcatului“, își amintește Daniil... Cu pași șovăitori, totuși, ca dus de altă putere, se îndreaptă spre pădure; și uitîndu-se pieziș la logodnicii ce-și vorbesc în șoaptă, oftează adînc...

— De cînd ești în mănăstire, frate? întreabă, cu interes doamna Stroescu.

— De mult, răspunde Daniil micșurîndu-și ochii și privind înnainte.

— Ți-i dragă mănăstirea? reia fata lăsînd brațul logodnicului și venind lîngă călugăr, ți-i dragă? repetă ea, înclinîndu-se într'o parte și uitîndu-i-se în ochi.

— Mi-i dragă... mi-i dragă cum nu mi-i altceva sub soare îngăimă fratele aiurit și rupînd o crenguță de brad i-o întinse fetei murmurînd „mi-i drag și *omu* și codru și soarele și luna și tot mi-i astăzi drag...“

. . . .

Intr'un tîrziu, spre seară se întoarse Daniil din pădure.

— De unde vii, frate? îl întreabă un călugăr în cale.

— De departe... din *lume*...

Și într'o Vineri, Daniil mărturisi iar duhovnicului.

„Din calea păcatului nu m'am putut abate, mințit-am și rîvnit-am la binele aproapelui, necinstit-am cele sfinte și păcătuit-am adînc cu gîndu.

— Rău, fiule, rău, grele pacate te apasă, geme duhovnicul, punîndu-și epitrafilul, apoi scoțînd de sub ceasloave pe cel mai vechiu deschise la „Canoane“ și încruntîndu-și sprincenile albe și stufoase citi:

„Cela ce ai dăruit vindecare slăbănogului și ertarea pacatelor lui, ușurează, lasă, iartă pacatele și nelegiuirile celor ce la rugăciune stînd mintea lor s'a abătut la viclenii lumești, sau frumuseță străină au văzut și cu dînsa și-au rănit inima, sau de rugăciune n'au îngrijit sau poruncile duhovnicului n'au păzit. Pentru toate acestea și cele știute și *neștiute*, milucește-i și le iartă lor toate.

In numele tatălui și al fiului și al sfîntului duh.

— Amin, îngînă fratele Daniil, oftînd.“

„In lăcașul acestei mănăstiri nu mai sta, frate, depărtează-te, du-te la Durău și acolo roagă-te, zi și noapte, la Dumnezeu să-ți izbăvească pacatele tale și ale acelora ce te-au îndemnat să le făptuești“.

. . . .

De ce stă fratele ceala de atîta timp nemișcat înnaintea Maicii Domnulu? întrebai, cîndva, pe un călugăr în biserica din Durău.

— E bolnav, îmi șopti acesta, numai la Maica Domnului se închină, împodobește icoana cu brad și apoi rătăcește prin codri despoind brazii și caută... caută un duhovnic...

O fi avînd păcate, fratele Daniil.

Constanța Marino

Note pe marginea cărților

ROSMERSHOLM

...Poate cea mai desăvîrșită dramă a lui *Ibsen*. Totul se desfășoară parcă nu după logica necesară a fenomenelor sociale, ci a acelor naturale: așa de mult impune sfînta putere de creație a geniului. Și cîte din marile probleme ale vieții nu sînt puse și discutate aici; căci Ibsen lasă să se deducă întregirea psicologiei personajelor sale din atitudinea ce iau în fața acestor probleme. Și apoi, cît e de înnălțătoare și de sănătoasă concepția creștinească a Nordului, față de concepția păgînă—cu drepturile pasiunii—din țările latine.

După cum înnaintașii prefacerii sensibilității, a sentimentalității noastre sînt artiștii, temperamente mai mult sau mai puțin dezechilibrate, degenerate—cum ar zice Nordau,—tot așa acei ce deschid orizonturi noi societății sînt de felul lui *Ulrik Brendel*, apostol zăpăcit și enigmatic, cu gesturi nobile și vulgare, cu o viață tot așa de dezordonată ca și mintea-i. Și ce se alege de viața lui? Pentru ultima oară mai apare în actul al IV-lea să ne anunțe că a eșit învins, cînd a vrut să facă suprema lui încercare; că numai gazetarul *Mortensgard* a știut să deslege problema vieții: el n'are nevoe de ideale ca să trăiască viața. Și pleacă în puterea nopții; încotro?... nu știe nimeni.

Cine din societate sînt mai influențați de curentele și ideile noi? După cum la noi, din cauza condițiilor sociale, un Evreu mai răsărit devine socialist, de unde și identificarea de către unii a mișcărilor noastre democratice cu mișcări jidovești,—tot așa în drama aceasta, personajul înnaintat este *Rebekka*, născută

și crescută în condiții neobișnuite, rămasă orfană prea curînd și avînd de moștenire dela tatăl adoptiv numai o ladă de cărți.

Și după cum în domeniul biologic, de schimbările mediului natural se resimt mai mult indivizii mai puțin înzestrați, tot așa, de schimbările mediului social, de curentele și ideile nouă se resimt mai mult cei slăbiți, inadaptabilii. In drama lui Ibsen, inadaptabilul este pastorul *Rosmer*, suflet ales și fără voință, ultimul vlăstar al unei vechi familii.

Imprejurările fac ca aceste două vieți așa de deosebite să se întîlnească și să se apropie. Cu degete delicate și cu sfințenie trebue să te atingi de economia sufletească a cuiva, așa sînt de neputincioase trupul și structura morală a omului cînd cată să urmărească mintea în zborul ei neînfrînat. Și ce se alege de aceste două vieți, care caută să meargă pe alte căi, decît pe căile bătute ale vieții?

Liniștitul, nobilul și puțin energicul pastor *Rosmer* devine ateu și democrat și e silit din pricina noului crez să-și încerce slabele-i puteri în lupta grea a vieții, unde complecta-i naivitate, lipsa totală de simț al realității și exagerata-i încredere în bunătatea oamenilor îi devin fatale. Iar liber-cugetătoarea, înnaintata și optimista Rebekka, venită în Rosmersholm cu dor de luptă și încredere în viață, ajutată și de o voință întreagă, ce nu putea fi întru nimic stingherită de o simplistă concepție morală, în contactul lui Rosmer se contagiază de liniștita bunătate a acestuia, se „înobilează". Incepe să aibă prejudecăți, începe a avea mustrări de cuget, căci pentru a obține apropierea complectă a lui Rosmer, în întunecata patimă a dragostei, ea se face indirect vinovată de viața primei soții a pastorului.

Natura relațiilor dintre dînșii, după ce Rebekka își mărturisește păcatul într'o scenă zguduitoare, și absoluta nevoe sufletească a lui Rosmer de sprijinul prietenei sale, fac ca amîndoi să eie hotărîri fatale, pentru a recăpăta încredere unul într'altul. In ultimile scene, sufletul lor trece prin zbuciume și crize, din care esă de o curățenie și o seninătate înspăimîntătoare ce prevestește moartea. Sacrificiile ce și fac unul altuia, recunoașterea unirii lor curate—tocmai în fața morții—drept căsătorie, sînt de o înnălțime ce abea o încape sufletul omenesc. Și ca probă a prefacerii lor sufletești și a unirii lor complecte, își sting în ei flacăra neliniștită a vieții.

Dar dacă pentru ei, ca indivizi, sinuciderea e cerută de mintea lor ca o dovadă de cea mai mare înnălțare ce pot atinge

bietele puteri omenești,—din punct de vedere social, obiectiv, ce interpretare poate avea această eliminare definitivă? Mintea și sensibilitatea omenească apar aici într'un rol înfricoșător: ca armă în mîna selecției sociale. Dacă mintea servă omului mai ales la adaptarea lui la complexitatea mediului social, tot mintea servă și pentru înlăturarea radicală din societate a membrilor ei netrebnici, așa de complicate au devenit relațiile sociale. Animalele nu se sinucid, selecția naturală și sexuală, în viața lor, se face brutal, dar sigur.

Cred că pentru a arăta și rolul acesta negativ al minții omenești, a scris *Anatole France* cugetarea: „Gîndirea e o boală particulară, care, dacă s'ar răspîndi, ar duce la distrugerea speciei".

Sonia

SONETUL

D-lui M. Codreanu

Eu te am cetit de-atîtea ori!—Sonetul
E-o temniță cu gratii și zăvoare:
O temniță cu lespezi reci, în care
Se zbuciumă încătușat poetul...

Intr'un sonet poți prinde tu secretul
Conturelor cu mlădieri fugare?
Sub razele lui Roentgen nu apare
Din trupul zînelor decît scheletul.

Sonetul e o cușcă suspendată
De-un fir de aur, unde zbuciumată
Privighetoarea își zugrumă trilul.

Sonetu-i racla strîmtă și rigidă
In care un nebun și-a'nchis copilul,—
Sub tirania formei să-l ucidă.

M. Sevastos

O excursie de plăcere

Lui George Diamandy

Nu-mi plac localitățile balneare. Las' că organismul meu n'are nevoe de ape miraculoase, dar din principiu sînt contra stațiunilor cu renume. Nu de mult însă, mi-a căzut în mînă un prospect care făcea cunoscut lumii suferinde calitățile minunate ale apelor dela Lacul-Amar. Pe două pagini se descria situația lor pitorescă și atracțiile pe care mîna omului le adăugase frumuseților naturii; pe a treia, o analiză minuțioasă a elementelor active dovedea că sînt superioare tuturor localităților similare din străinătate, iar la sfîrșit erau înșirate în două coloane lungi, maladiile care se vindecă aici.

Pe la începutul lui Iulie—sînt acum cîțiva ani—interese profesionale m'au adus în orașul Mangalchioi. De aici până la Lacul-Amar e o poștă depărtare, și drumul se face cu trăsura. M'am hotărît să las la o parte ideile mele preconcepute și să vizitez stațiunea balneară, unde să petrec cele trei zile reglementare.

La început am stat însă la îndoială și puțin a lipsit ca să nu renunț la această escursie de plăcere: prețul trăsurii mi s'a părut exagerat. Dar cînd birjarul m'a lămurit că sezonul e în toiu, am revenit la realitate.

Cele patru ore de drum, pe un șes frumos, unde ochiul călătorului nu e plictisit de monotonia verdeții, nici nu obosește contemplînd orizonturi nesfîrșite, mi-au rămas bine întipărite în minte. Iar movilele de pămînt care ră-

sar ici și colo pe lîngă drumul vicinal și mai departe, ca niște păzitori statornici ai cîmpiei, aruncă asupra tabloului o notă vagă de melancolie. Și dacă soarele n'ar fi trimes raze așa de perpendiculare, și colbul n'ar fi fost turnat cu dimerlia pe șoseaua nepietruită, desigur că ași fi gustat și eu, în toată plenitudinea lui, pitorescul localității. Cînd am ajuns pe aproape, hainele mele de culoarea castanei prăjite—port totdeauna stofe închise, de cînd m'a asigurat o tînără cuconiță că deschisul nu mă prinde—își schimbaseră cu totul înfățișarea. Eram cași călătorul surprins de bătaia khamzinului, căci trăsură, vezeteu și cei doi telegari nenorociți, dispăruseră aproape sub stratul gros de pulbere cenușie. Simțeam cum mă deschisesem și la figură, iar printre dinți scrîșneam mici corpuri anorganice. Așa am intrat în Lacul-Amar. Cunoșteam din auzite Otelul Imperial; m'am dus repede acolo. Nici un loc liber. Birjarul m'a sfătuit să mergem la Regal: toate camerele ocupate. Am trecut peste principiile mele monarhice și am voit să descind în Otelul Republican. Același răspuns. Am luat vilele pe rînd: la Cuibul cu Dor, la Vila cu Parc, la Zorile Albe... am bătut, am sunat, am parlamentat: degeaba!... toate erau pline „sezonul fiind în toiu". Incepu să-mi pară rău că am venit, iar situația mea jalnică o consideram ca o răsplată meritată. Și cum stăteam fără curaj lîngă trăsură, chibzuind dacă n'ar fi nimerit să mă întorc de unde plecasem, iată că amicul meu Sofian venind agale înspre noi. Cînd dădu cu ochii de mine își iuți mersul și auzindu-mi năcazul, mă întrebă:

— Ai fost la Vila Splendidă?

— Nu. Unde vine?

— Haidem împreună. Cunosc pe proprietar și cred că-ți va găsi loc.

Ne-am îndreptat spre vila numită, noi doi pe jos, iar în urma noastră trăsura. Caii, mergînd la pas, cu capetele plecate, păreau icoana vie a desnădăjduirii. Am găsit pe stăpîn chiar la intrare. Sofian mi l-a recomandat:

—„D. Boțaiani".

— *Rumun mațedonean*—adause proprietarul.

Dupăce D. Boțaiani a aflat ce-mi trebuia, a stat o

clipă pe gînduri, apoi m'a asigurat că-mi va găsi mai sub sară *„un culcuşu"* măcar că toate locurile sînt ocupate.

— Dar până atunci, unde aşi putea să mă schimb?

D. Boţaiani rămase iar gînditor. Apoi:

— Poftiţi la D. Sagamuţi.

— La cine?

— La D. Sagamuţi... ori la D. Cacarumba...

— Prefer la cel dintâiu.

— D. Sagamuţi e dus la *Cuştanţa*... Nu cred să vie încă...

Şi D. Boţaiani scoase ceasul, pentru a se asigura.

M'am despărţit de Sofian, iar Grecul m'a condus într'o odae mică şi nu tare curată. Aici am revenit la vechea mea înfăţişare, dar cam necomplect şi pe fugă, temîndu-mă să nu dea D. Sagamuţi peste mine. Apoi, încredinţînd patronului bagajul, am plecat mulţămit, să vizitez localitatea.

M'am plimbat în sus şi în jos, am admirat cei doi salcîmi din *parcul* vilei cu acelaşi nume, singurii copaci ai regiunii, am luat chiar o bae în apa minunată a lacului. Şi vorba unui pacient, care se îmbăia odată cu mine: „Se cunoaşte că e bună, după miros". Intr'adevăr, judecînd după acest indiciu, trebue să fie foarte bună. Şi, pe cînd, reconfortat, voiam să găsesc pe amicul meu Sofian, mă gîndeam că n'ar fi rău să plec adouazi.

Sofian, la despărţire, îmi zise: „Apropo... masa s'o iai la Boţaiani... e cel mai bun restaurant".

Soarele era încă sus, dar cele patru ore de drum şi baia întăritoare mă leşinaseră la stomah. Hotărît să-mi iau grija din partea asta, m'am îndreptat din nou spre Vila Splendidă. Aici, fui poftit *in restaurant*. Cu acest nume se designa o şandrama lungă, de scînduri negeluite; iar caracterul ei provizor era disimulat prin foarte multe steguleţe de hîrtie tricoloră, amestecate cu cîteva lampioane care atîrnau ca nişte armonici întinse. O căldură năbuşitoare te lovea la intrare ca un abur dogoritor. Am poruncit o supă.

Chelnerul îmi aduse farfuria comandată schiţînd cu ea uşoare figuri de jonglerie; dar cînd fu să mi-o aşeze dinnainte, deodată se uită cu atenţie întrînsa, şi fără multe forme, băgă degetul mare şi arătătorul dela mîna stîngă şi binişor scoase ceva de-acolo; apoi îşi şterse degetele

de grăsime într'un loc, pe unde unii obişnuesc să aprindă chibriturile. Ca încheere, mă întrebă foarte respectuos:

— Altceva... ce mai poftiţi?

— Aşi fi preferat musca—am zis eu uitîndu-mă cam sceptic în farfurie.

— Aşa? Pot să vă aduc alta—zise el punînd mîna pe blid.

— A!... nu ţin numaidecît...

Dar omul stărui şi eu mă lăsai convins. Mi se aduse altă porţiune, (operaţia extragerii se făcuse probabil în laborator). Chelnerul îmi spuse:

— Să le bată D-zeu!... Ce mai mîncaţi?

Studiasem lista. Văzusem „momiţe la grătar".

— Să-mi facă o momiţă.

Chelnerul, încîntat, se îndreptă spre ferestruica pe unde îşi făceau apariţia produsele culinare ale casei, şi scandă dorinţa mea într'un soiu de cantilenă pe care o mai ascultasem în unele birturi bucureştene: „mo-mi-ţe-la-grătar!"

Aşteptînd momiţa, o nostalgie subită mă cuprinse. De ce m'am gîndit la moş Gherasim prisăcarul şi la poiana lui Isac? Şi, pe cînd mă sileam să găsesc explicarea, un bizîit constant şi uniform îmi îndreptă privirea asupra legioanelor de muşte, care descriau cele mai extravagante figuri în sborul lor capricios...

Sosirea momiţei îmi strică reveria. Realitatea brutală mi se înfăţişă sub forma unei bucăţi informe de carne, aşezată pe un talger de lemn. Pentruce pe talger de lemn? Probabil, aşa era datina momiţei. M'am uitat c'o surprindere plăcută şi la talger şi la momiţă, însă venindu-mi în minte ce aştepta ea dela mine, m'am oţărît fără voe. Am fixat-o de aproape cu neîncredere, dar socotind că voiu descoperi mai bine natura ei, o cercetai îndată şi dela distanţa unui presbit. Apoi, am întors-o de departe binişor cu furculiţa şi apropiindu-mi cu precauţie obrazul de dînsa, aspirai de două ori...

Chelnerul mă urmărea cu mult interes.

— Ia-o de aici, băete...

— Ce are, vă rog?

— N'are nimic... dar ia-o repede!

Băiatul apucă ustensila de coadă, făcînd o schimă

prin care își exprima tacit, dar eloquent, părerea lui despre mine: „abraș om trebue să mai fii și d-ta!" Apoi tare:

— Să vă fac un șnițel garnit.

— Mulțămesc... nu-mi plac garniturile...

— Să vi-l fac atunci natur...

Eram din nou cufundat în studiarea listei.

Descoperii alimentul recomendat de Metchnikof, care „prelungește viața". Chelnerul aștepta.

— Iaurtul e proaspăt?

— Numai cît l-a adus...

— Il faceți aici?

— Nu... îl cumpărăm.

— Bun! Adă-mi unul.

— Il mîncați cu zahar?

— Ferească D-zeu!

Este drept că Metchnikof îl recomandă cu curmale, ca să-și producă efectul, eu îl preferai însă sadea.

Castronașul veni, iar aducătorul se depărtă iute, din prudență socot. Căci admițînd că conținutul felegeanului corespundea întocmai numărului respectiv de pe *menu*, rămînea de cercetat căror împrejurări datora colorația lui suspectă. Și fiindcă chestiunea, sugerată în chipul cel mai natural, aștepta un răspuns, de aceia mă adresai către un bunduc, care tocmai trecea pe lîngă mine, cu un clit de farfurii:

— Ce are laptele pe deasupra?

Omul interpelat îmi răspunse în treacăt, vorbind foarte repede și apăsat, mișcîndu-și fața întocmai ca un epileptic:

— *Așta asa vine dela fabricațiune a lui...*

„E *Rumun mațedonean*" îmi zisei eu.

Acuma, altă problemă se ivea: să-l mînînc „cum vine dela fabricațiune a lui" sau mai bine să nu-l mînînc? Aceasta era întrebarea. Mă gîndii la Metchnikof... „Oare ce-ar face el, dacă ar fi în locul meu?" La urma urmii... prelungește viața...

Cu acest îndemn am pus mîna pe coada linguriții, hotărît să'ncep atacul. Dar cînd să dau prima lovitură, am simțit neașteptat căzînd de sus ceva umed, și sub ochii mei, conținutul castronașului se mări. Mă uit cu mirare pe mînă, apoi, cu același sentiment în castronaș: era ceia ce orbise de demult pe sărmanul Tobie din Biblie. Rîdic ochii... cuiburi de rîndunele...

A! Sfinte păseri călătoare! Ospitalitatea de care vă bucurați îmi satisface sentimentele în privința persistenții obiceiurilor bătrînești... De cît... voi nu vă veți supăra că gusturile mele nu se asamănă cu ale fiilor din Imperiul Ceresc...

Am lăsat iaurtul, după cum lăsasem și momița, am plătit tot, am dat un bacșiș bun băiatului care m'a servit și care a rămas încredințat că nu sînt în toate mințile, și am eșit iute „din cel mai bun restaurant..."

*

Către sară m'am dus să-mi văd adăpostul; evenimentele zilei mi-l făceau cu deosebire prețios. Proprietarul, cum m'a văzut, m'a întrebat:

— Puteți dormi cu mai mulți în odae?

— Sub nici un cuvînt. Nu pot închide ochii.

D. Boțaiani rămase pe gînduri. Fui cuprins de o neagră presimțire.

— Atunci să vă dau un loc în odaia Madamei.

— Dar Madama unde-i?

Intrebarea a fost pusă bine înțeles în glumă...

— N'aveți nici o supărare. Este loc de două paturi.

Crezui că glumește, dar Grecul era foarte serios.

— Bine, d-le Boțaiani—am început eu să mă înfurii—sper că nu-ți închipui să dorm la un loc cu madama d-tale...

Și ușurința cu care-mi propunea lucrul, făcu să-mi treacă pe dinnainte o matahală scurtă și groasă, legănîndu-se pe picioare voluminoase. In fața acestei imagini, indignarea mea deveni și mai manifestă...

Grecul căzu din nou pe gînduri.

— Atunci... așteptați... să vorbesc cu Madama...

Revenind, mă anunță că în hatîrul lui Sofian, Madama a consimțit să doarmă aiurea, așa că voiu fi instalat tot în odaia ei, dar fără dînsa.

Ah, D-zeule! Dacă ar fi să trăesc de-acuma înnainte, cît a trăit Noe după potop, și încă n'ași uita noaptea pe

care am petrecut-o—vorba vine—în odaia Madamei din Vila Splendidă!

Vila Splendidă! De sigur că cel care a botezat-o astfel a fost un glumeț ori un mare mizantrop, altfel nu-mi pot explica ironia amară care se cuprinde în aceste două cuvinte...

Cînd am intrat în odae, am rămas consternat! La flacăra chibritului mi-a apărut în toată splendoarea încăperea care avea să mă adăpostească. Trei păreți, zugrăviți de vreme și de ploi cu desene variate; un morman de covoare eșite din uz, străjuind într'un ungher, și fundul de scări, care, printr'o combinație arhitectonică, alcătuia în bună parte și tavanul, rînjiră la mine într'o clipă sinistră. Mi-a trebuit tot curajul de care dispun în cumpene grele, ca să nu dau îndărăt. Iar patul... numai oaspeții lui Procust trebue să fi avut sentimentele mele. Am fost foarte mulțămit că n'am găsit nici o lumină, să nu mai admir și mobila în detaliu. M'am culcat, hotărît ca să dorm.

N'am apucat bine să mă întind în patul, care devenise al meu, și auzii un sgomot scurt de insectă sburînd, urmat de-o mică plesnitură de părete. Ascultai neliniștit. Imediat, din partea opusă, același sgomot și altă plesnitură la fel, apoi... o sfiriială de-asupra mea și însfirșit ceva îmi căzu pe față. Apuc repede: un gîndac. Il trîntesc de podele și mă culc iarăși. Altul... pe urmă încă unul... Ah, d-le Boțaiani!..

Gîndacii sburau prin odae în scurte explorații și cu mișcări inerte cădeau drept peste mine. Ii culegeam prin pat, apoi îi trînteam de pămînt cu gesturi grandioase. De prisos! Păreau că isvorăsc. Cercetai pe unde vin. Ușa și geamul erau închise. Pe ochiul de sticlă al intrării o rază dela o lampă vecină cădea drept în odaia Madamei. Eu însă, partizan acum al întunerecului absolut, am chibzuit cum să astup dira luminoasă care îmi scosese la iveală această neagră populație. Arunc o privire circulară: într'un cuiu deslușesc un vestmînt—fusta Madamei. O întind cu anevoe pe geamul dela ușă... dar operația nu reușește pe deplin. Dacă aș pune și surtucul meu? N'am unde să-l prind. Mai bine să mă culc. M'am apropiat de pat și cu sentimentul unui om care n'are încotro, m'am

aruncat în mijlocul lui, acoperindu-mă în întregime. Simții că mă înnăduș și din lipsă de aer și de mirosul cerșafului. Incerc altă stratagemă: îmi ascund capul sub pernă. Gînduri oribile mă năvălesc... arunc chilota cît colo. Alt gîndac... In bătaia razei de lumină mă uit la ceasornic: unu. Până în ziuă mai este. Părăsesc patul din nou și cu pași desperați măsor spațiul strîmt al odăii. Ochii mă usturä... capul îmi vîjîe. Cum străbăteam camera dela geam până la ușă, zăresc pe masă un vas cu lichid alb, în care niște forme negre pluteau pe de-asupra. Mă uit cu atenție: o oală cu lapte acru sau așa ceva, iar înlăuntru vre-o douăzeci de gîndaci își găsiseră o moarte prematură. Unii mișcau făcînd sforțări desperate. Mă uit prin casă... nu aflu ce caut. Scotocesc prin buzunările hainelor... găsesc un creion, și cu dînsul amestec laptele, cu intenții criminale. Un gîndac pe gît... îl înșfac repede și schițez un gest eroic... O idee sinistră... îl arunc în oala cu lapte. Din acest moment dușmanii mei își găsiră mormîntul. Dar ce folos? Zece pier... o sută mor... în lapte acru... sute vin în locul lor!

De multă vreme năcazurile vieții mi-au inspirat o filozofie. Mulți poate, în locul meu, s'ar fi revoltat, blestemîndu-și ceasul cînd au venit pe lume, sau cîrtind împotriva Creatorului, ori chiar făcînd un scandal nocturn. Eu... nu! Din contra: în astfel de ocazii mă resignez! Iată filozofia mea, pe care ți-o recomand și d-tale, cetitorule, dacă cumva păcatele tale sau ale unui neam îndepărtat, te vor aduce vre-odată în odaia Madamei! Imi alcătuii prin urmare programul: gîndacii în lapte acru și resignare complectă. Nu-mi închipuiam că geniul Madamei, pe care-l simțeam plutind ici și colo prin odae, îmi rezervă oarecare surprize; nu credeam că evenimentele acestei nopți vor depăși filozofia mea. Pentru moment remediul își produsese efectul practic. Intins pe pat, cu ochii închiși, cu mînile pe piept, mă învăluisem într'o blîndă ataraxie, care începuse să mă facă nesimțitor la neplăcerile locului. Aproape să ațipesc... cînd, de sus, din tavan, așa mi se păru... buf! sări pe pieptul meu un animal. Pipăii fără grăbire... o mîță... poate un motan, judecînd după mărime și greutate. „O mîță“ zic în gînd. „Bun! Mîța Madamei“. N'o așteptam, dar lucrul mi s'a

părut tare natural. M'am scoborît din pat și apucînd-o binișor de după ceafă, am deschis geamul și am expulzat-o fără mînie. Un țipăt omenesc... mai exact de femee... asvîrlisem mița nu afară, cum socotisem, ci peste o ființă de sex femenin, care probabil nu se înarmase cu filozofia mea. M'am aruncat repede pe pat, care s'a clătinat ca o barcă pe o mare cu talazuri. și cu inima zvîcnind am așteptat desfășurarea scandalului. Din fericire nu s'a întîmplat.

Gîndacii roiau. Sgomotul lor se amesteca de astădată cu un ronțăit ușor. Mă ridic pe jumătate și cu palpitații violente îmi ascut auzul, căutînd să deslușesc ființa nouă care își făcuse apariția. In lumina razei fatale se ivi un șoricel. El se opri brusc, mușluind în loc cu botișorul, apoi, cu pași mărunți, mai străbătu o etapă. După dînsul încă unul...

Aici trebue să fac o mărturisire:

De cîni nu mă tem—chiar dulăi să fie, știu să mă apăr. Caii nu-mi inspiră frică; copil, treceam pe sub pîntecele lor. Pe buhaiu îl admir. Leii și tigrii nu mă înspăimîntă; pot scoate răgete cît de sinistre, stau liniștit, mai ales dacă gratiile sînt solide. Dar de șoareci o groază stupidă mă cuprinde, numai cît îi văd. Să fie scîrba cît de mic, pentru mine e tot una. Stăpînit de panică, mă urc pe mobila cea mai înaltă, și cu mînile între picioare dănțuesc o tarantelă, până ce dihania se face nevăzută.

Cum i-am zărit deci în acea noapte memorabilă, m'am ghemuit în pat, ascultîndu-mi svîcnirile inimii. In desperarea mea regretai pisica! Auzeam cum rodeau ceva într'un ungher: „Oare se vor sui și ei pe mine?" Acest gînd îmi deslănțui întreaga forță de care dispuneam în acel moment și asvîrlind sălbatec din picioare, patul s'a clătinat și o prăbușitură infernală mă aruncă la pămînt...

— Nu-i nimic!.. am spus celor cîteva capete speriate și buhoase, care apărură pe la geamuri bombănind. Vă rog, nu vă deranjați... Patul...

Imposibil să mai dorm. Mă uit la ceas: două și un sfert. Mă îmbrac și es din odae. In sală, pe jos, dormeau cîteva ființi omenești. „Poate aici e și Madama". In vîrful degetelor mă îndrept spre eșire. Ușa încuiată! Ii aflu secretul și cu mișcări de asasin o deschid binișor. Ah! aerul nopții, după acel din odaia Madamei! Am

făcut cîțiva pași și... m'am oprit înmărmurit! Innaintea mea aveam un spectacol grandios! In jurul unui felinar aprins, milioane de gîndaci se învîrteau cu o adevărată frenezie. Sgomotul lor se auzea măreț în liniștea întunerecului. Am rămas aiurit! Mi se părea că mă găsesc într'o regiune misterioasă, la capătul pămîntului, în împărăția gîndacilor.

Dupăce am admirat îndeajuns priveliștea care nu era trecută în prospect, am apucat încotro am văzut cu ochii. Din cînd în cînd întorceam capul spre felinarul fantastic. Aveam vrasăzică cum să-mi petrec vremea până în ziuă. Cum mergeam, preocupat de gîndul dacă disdedimineață voiu găsi o trăsură liberă cu cai bine hrăniți... văd ceva înnainte. Deosebesc un bărbat. „Atît mai bine, ne vom uita împreună la gîndaci."

Și cu multă încredere m'am îndreptat în spre dînsul.

— Stăi! răcni omul meu, cu glas alterat.

M'am oprit spăimîntat. Recunoscui uniforma poliției. Fui neliniștit.

— Ce faci aici?

— După cum vezi... mă plimb.

— La ora asta?

— Da. N'am putut să dorm.

— Cine ești?

I-am spus numele, pronumele, ocupația, locul unde m'am născut și pentruce am venit la băi... escursie de plăcere...

— Mi se pare că te-am văzut pe d-ta și astă noapte pe lîngă Nicula Grecul, unde *tocmai* s'a făcut o spargere...

— Nu, D-le, te înșeli... nu m'ai văzut și nici nu cred să mă mai vadă cineva vreodată pe aici de mîne dimineață.

Omul siguranței a continuat să se uite bănuitor, voind se vede cu tot dinadinsul să stabilească o corelație între persoana mea și spargerea dela Nicula Grecul.

Dacă am văzut că plimbarea poate să-mi aducă neplăceri, m'am întors îndărăt, și până cînd aurora cu degetele ei de roze a împrăștiat întunerecul, am admirat gîndacii învîrtitori...

*

Dimineața—încă nu începuse pacienții să se îndrepte cu păturele în cap spre băile rău mirositoare, cînd eu îmi și luasem măsurile mele. Aveam să mă întorc cu tramcarul, care pleacă din Lacul-Amar în fiecare zi în spre capitala județului, la opt ore a. m. Cum așteaptă naufragiatul barca de salvare, așa am așteptat și eu vehiculul. Iar cînd clopotele și tălăngile răsunară melodios la capătul satului, mi-am luat geamandanul și am pornit vesel să-i es înnainte. Am mulțămit călduros D-lui Boțaiani, care, în hatîrul lui Sofian, mi-a luat numai 5 lei pentru odae, fără să aibă nici o pretenție asupra stricăciunelor, am dat un bacșiș bun Madamei—Sfinte D-zeule! —pentru mărinimia ei, și, cu sufletul ușor, mă simțeam gata să fac ocolul pămîntului. Iată și tramcarul! Mi s'a eliberat biletul, bagajul l-am așezat la loc sigur și măcar că mai era pân' la plecare—tot mai bine să fiu prin apropiere...

Caii—patru la număr—cu căpețelele scoase, ronțăiau niște ogrinji scuturînd în răstimpuri tălăngile dela git. Cineva a spus despre cal că e cel mai nobil animal de pe pămînt. Poate cu cîteva decenii în urmă să fi beneficiat și ei săracii ceva din această caracterizare—dar acuma aveau toți patru un aer tare plebeian. Ori cum, felul lor de a fi se împăca cu sentimentele mele democratice. Cînd s'a apropiat ora plecării, mi-am făcut cruce, căci așa făcea și bietul tata, D-zeu să-l erte, cînd pornea la drum. Am luat loc pe bancă, între un popă voluminos și un turc arămiu. Eram fericit! Pasagerii sosiau unul cîte unul și tramcarul se umplu. Ne avînd nimic de făcut, mă uitam la tovarășii mei de călătorie. O cuconiță cam corpolentă veni însoțită de un sergent-major, care rămînea pe loc și de un cățel flocos, care pleca. Doamna era îmbrăcată șic: fustă *champagne*, bluză albă *en choeur*, mîneci scurte, coate goale, dantele cu profuziune. Un șarpe de *doublé* îi încolătăcea mîna stîngă, iar pe cap o pălărie *bébé*, cu maci deochiați, o aranja de minune. Un voal mare îi cădea pe figură, și altele și mai lungi fluturau dinapoi în bătaia vîntului ca coadele unui smeu. Cățelușul

—un pudel—era și el împodobit cu o cordea albastră, strînsă într'un nod artistic, care-i atîrna într'o parte...

D. Sergent-major găsi un loc cuconiței, apoi o întrebă:

— Stai bine?

— Foarte rău. Știi că nu-s deprinsă cu tramcarul.

Popa tuși.

— Las' că nu-i mult... ajungeți îndată, o liniști d. Sergent-major.

— Mă doare capul, ne spuse nouă cuconița. Apoi, către d. Sergent-major, care rezemat în sabie, aștepta plecarea tramcarului:

— Nu sta în soare, Turel. Vrei să-ți fie rău? Na-ți umbreluța mea...

Și d-na îi întinse cortelul, asortat cu pălăria, pentru a-i procura un adăpost.

— Is deprins să stau în soare, zise Turel, respingîndu-i oferta.

— Teribil mă doare capul. De ce nu plecăm?

Intrebarea din urmă ne-a fost adresată nouă, cu un pronunțat accent de mustrare.

— Poate să mai vie pasageri, răspunse popa.

Insfîrșit vre-o cincisprezece persoane—locurile erau ceva mai puține—ocupară complect amîndouă băncile. Vezeteul—un țigan negru, cu o lată strungăreață—se urcă pe capră și puse mîna pe hățuri. Eu, îmi făcui iar cruce, dar cuconița zise:

— Te rog... un moment...

Și dîndu-se jos sărută dulce pe d. Sergent-major; apoi spuse vezeteului:

— De-acuma haide!—iar către Turel: „Să-mi scrii, puiule!"

— Se vede că vă despărțiți pentru multă vreme? zise popa.

— Ași! Unde pot? Peste trei zile vine și el...

— Caii se opintiră și harabaua porni plecîndu-se brusc pe partea dreaptă, apoi fără tranziție se lăsă tocmai la fel pe cea stîngă. In ultima alternativă fesul turcului se strîmbă pe urechea corespunzătoare.

Cuconița începu să vorbească cu cățelul:

— Ce mai zici tu, *mon cher?* Dar potaia obrăsnicindu-se :—Șezi binișor, Bibi!

D-na, cu toată durerea de cap, avea chef de vorbă. Pe cîțiva dintre noi ne cercetă amănunțit de unde sîntem, cînd am venit, care ne este starea civilă și mai ales ce boală ne-a adus aici. Apoi ne întrebă colectiv :

— Vă supără fumul?

Și punînd picior peste picior pentru a răsuci o țigară, lăsă să se vadă un pantof cam mare, prins cu o prea frumoasă buclă aurită.

Dupăce am străbătut o bucată bună, vezeteul opri caii, apoi, cu tonul unui conductor de tren cînd cere biletele: „Jos, D-lor!"

Era un deal. Noi ascultarăm de comandă, dar cuconița... nu!... că pe dînsa o doare capul. „Și-apoi eu pot să rămîn, că-s ușurică."

Dar vezeteul fu de altă părere:

— Dă-te jos, cucoană, nu vezi că boalele estea de-abea pot să se urnească, mîncale-ar lupu!...

D-na fu nevoită să descindă, arătînd de astădată un frumos ciorap albastru.

Vezeteul se coborî și el. Caii, cu gîturile întinse, se înțepeneau pe picioarele lor stricate, opintindu-se din toate puterile. Apoi, de odată se opriră, și, în clipa următoare, tramcarul dădu înapoi.

— Puneți mîna și împingeți... altfel rămîneți aici... răcni vezeteul.

Cuconița... nu... că ea nu 'mpinge, c'o doare capul.

Noi, auzind amenințarea, ne-am grăbit să dăm mînă de ajutor.

— Hi!... Hi-hi-hi!... ha!—răcnea vezeteul—Acu!... haida!... Odată-acu!...

Și țiganul, mergînd pe lîngă cai, îndemna vîrtos din hățuri și din gură, uitîndu-se cînd la noi, cînd la cele patru animale șoldite, învîrtind harapnicul pe de-asupra capetelor noastre.

Impingeam, de ne alunecau picioarele. Chiar cuconița consimțise la această corvadă, uitînd durerea ei de cap...

— Acu! odată toți! răcni automedonul, și în entuziasmul lui fu să ne croiască chiar cu biciul; dar luîndu-și de samă, unul din cai primi el o strașnică lovitură..

— Haide! ha-ha!.. Acu-acu!.. Odată toți! Cu toții, băeți! Nu te da!.. Hopa!...

Și vezeteul opri caii. Calvarul era trecut. Răsuflarăm din greu și noi și dobitoacele.

— Să se hodinească puțin caii, zise omul. Consimțirăm bineînțeles, căci beneficiam și noi de repaos. Popa scoase o batistă colorată cît un prosop, se șterse de sudoare pe cap, pe gît, își așeză apoi coada, și zise:

— Bre! d'apoi aici a fost muncă, nu glumă!.

— Impingeai, părinte, de mîncai pămînt, zise unul.

— Ce să faci, taică? N'ai auzit că altfel rămîneai pe deal?

Țiganul își aprinse luleaua, apoi suindu-se pe capră:

— De-acu țineți-vă bine că pornește *otămòbila...*

Merserăm cît vom fi mers, clătinîndu-ne cînd la dreapta cînd la stînga, ba odată cît pe ce să ne răstoarne într'un șanț, spre marea spaimă a cuconiții, și, cînd nici nu gîndeam, vezeteul opri caii:

— Jos, Domnilor!

După deal venise natural și valea.

Cuconița, nu... că pe dînsa o doare capul. Dar vezeteul răcni: Dă-te jos, cucoană, ori vrei să-ți sară alea din cap!—făcînd probabil aluzie, măcar că pusese mîna pe iușcă, la primejdia scoborîrii în tramcar...

Dar cucoana se înfurie de astădată:

— Las' că m'oiu întîlni eu cu stăpînul tău, să văd el te-a învățat să te porți mojic cu damele?

— ..Acu eram să-i zic și stăpînului! răspunse țiganul scoțîndu-și luleaua din gură și făcînd să funcționeze strungăreața...

Vezeteul pe jos, cu hățurile strînse, începu să potolească avîntul fugarilor:

„Ho-ho!... tpruci!... ho!... domol!... tot domol!... dar tramcarul greu, și piedica stricată... și bagaje multe... și valea cam mare... așa că coborîrea devenea precipitată....

— Puneți mîna, că se duce dracului de rîpă! răcni vezeteul începînd să alerge fără voe...

Am apucat de arcuri, silindu-ne să micșurăm viteza. De astădată trăgeam înnapoi, îndoindu-ne de șele și u-

mezindu-ne în răstimpuri palmele înfierbîntate. Dar harabaua își urma mersul tot mai grăbit, cu toate silințele noastre; iar noi, legănîndu-ne, alergam cu pas mărunt, sacadat, cu fețe congestionate, într'o învălmășeală comică, măcar că tragedia era atît de aproape...

Și după ce am fost tîrîți astfel din capul dealului până în vale, am ajuns la locul drept. Vezeteul opri caii și plecîndu-și pălăria pe ceafă, dădu drumul unei groaznice înjurături, fără se precizeze cui era adresată.

La primul popas—o cîrciumă—cuconița a comandat un păhărel de rom „dar nu mare!" iar eu o cafea turcească, care mi-a adus aminte de Nicula Grecul din mahalaua comisarului. Am ajuns în oraș fără alt incident. Aici m'am despăgubit de escursia de plăcere—dar de atunci am zis adio stațiunilor noastre balneare.

D. D. Pătrășcanu

Cronica teatrală

BUCUREȘTI

Teatrul Național: „In lumea de azi."—„Amicul Jack", comedie de Somerset Maughan, traducere de d. Emil Fagure

D-na Verzea este și să nădăjduim că va rămîne pentru cele scrise o debutantă.

In lumea de azi e înădirea citorva articole cum se pot citi în *Neamul Romănesc*, un soiu de „Anexe la Jidanii în presă," în care Cahalul se vede luat la vale și demascat fără milă; un voios analfabetism sufletesc. Mai multe umpluturi de un gust răsuflat, dansuri, cîntece toată vremea din culise, un patetism ridicol, o scenă de amor sau de amoare surprinzătoare.... *et c'est tout.*

Să povestesc subiectul mi-e cam imposibil deși cu o persiflare aplicată el ar putea sfîrși prin a fi descoperit.

E pueril și găgăuț în tot cazul. Cunoașteți tema... Un Jidan se bagă slugă și ajunge stăpîn. Că a muncit sau nu, că a trebuit să întindă norocului, care vine cu greu, singurul laț al desmoșteniților: răbdarea, aceasta nu se discută și nici nu trebue. Ce ne interesează, mă rog, este altceva, este calitatea de Jidov a parvenitului. Cea mai frumoasă pildă ce s'ar putea da celor inactivi sau avuți fără de merit, celor săraci și timizi, pilda tenacității și-a unei năzuinți de ascensiune, nestinsă, ajunge, se vede, criminală cînd e înfăptuită de un străin. Dar o să vorbim serios și nu face.

Cela ce m'a uimit la d-na Verzea mai mult decît mediocritatea încercării d-sale literare și decît niște porniri sălbatece care pot trece printre băeții de prăvălie drept idei—și de astă dată să vorbim serios,—e imoralitatea cugetării. Pentru un bărbat lucrul poate trece, căci sînt anume nuanțe de onoare pe care masculul s'a deprins să nu le apere nici chiar printr'o tăcere respectuoasă. O doamnă însă, o doamnă „din societate", doamnă care se vede că prețuește familia, și sînt sigur că-i laudă cu tremolo importanța socială, o asemene doamnă trebue, îmi închipuesc

să simtă ceva delicat, un soiu de fragedă pudoare, înfățișîndu-și căminul unui om care a crescut o fată ca pe un copil al lui. Evreul din piesă are o nepoată, cu el, la moșia boerului, pe care o învață să se arunce în alcova fiului de boer, îndrăgostit de dînsa, în schimbul unei iscălituri date dinnainte... E-o îndoită insultă; o dată pentru muma noastră, care fără să fie aristocrată știe să prețuească puritatea și nu cutează să o murdărească; a doua oară pentru familiile evreești din țara asta.

Nepoata Evreului se face mai tîrziu... cocotă. D-na Verzea ar avea aerul să ne spună că bulevardul și trotuarul Bucureștilor sînt bătute de Evreice și să insinueze că traficul femeesc în țara noastră este străin!... Să lăsăm acest capitol aci, căci s'ar putea ivi scandal național...

O ultimă „idee" a d-nei Maior Verzea, care își amintește cu plăcere, negreșit, originile ardelene ale d-lui d-sale soț, e mîntuirea prin Transilvăneni. Fericirea fetei boerului din culise, care a disprețuit până atunci pe toți Valahii și a fost înșelată de un inginer bucureștean escroc, o asigură un ardent frate de dincolo, cu care dacă ar semăna prietenii noștri Ardeleni ar fi niște proști și niște caraghioși. Apoi prejudecata scolastică, atît de desvoltată la primitivi, sperietoarea academică; junele nostru este ceva ca un agregat de universitate.

Nota comică s'a prelungit în afară din piesă printr'o serie de amănunte. Apariția cîte unei personalități guvernamentale, în timpul reprezintației, și îndată dispariția ei bruscă și opărită. Un public special, ca în conferințile de seară protestante din orașele catolice și liber-cugetătoare. Aplauze din anume puncte și multe rînduri de fotolii goale. Un coș în sfîrșit de flori cu panglici tricolore. D-na Verzea și amicii d-sale îmi păreau că se găsesc în țară străină.

Nu s'a cîntat „Deșteaptă-te Romîne!".

Amicul Jak. O seară veselă, un hohot sănătos de rîs. Inimile care pot rîde des ca 'n seara aceasta pot atinge mult mai bine bucuria morală, propovăduită aiurea de instinctele de rasă. Cel ce rîde se bucură mai bine și mai frumos, trăește mult și iubește.

De-o castitate deplină, comedia, tradusă cu dibăcie, își scoate efectele dintr'alte întîmplări decît ale căsniciilor infidele. E un fel de poveste extraordinară, o aventură turbată, cum place și gustului rafinat și viteazului suflet popular. Sensațiile umoristice de calibrul glumelor lui Twain și Allais se 'mperechiază cu emoții a la Conan Doyle. Un decor îmbelșugat și studiat, o lume fastuoasă, mare 'n număr și poze, în parte comică și totdeauna foarte interesantă. Piesă armonios jucată, personagii bine împletite, împletitură fină și trainică totodată.

E-adevărat că piesa începe și sfîrșește întâiu cam arbitrar, apoi cam alăturea cu ce te-așteptai; ești pregătit pentru o deslegare fenomenală și mult mai delicios absurdă.

Așî simți plăcere să povestesc istoria prietenului Jack, care, pecînd

într'un sanatorium din București își da sufletul bietul Petre Liciu, cucerea sala Teatrului Național în persoana desfătătoare a d-lui Livescu.

Dar e-o plăcere pe care trebue să o amîn pentru viitor.

Teatrul Davila: „La Flambée" (Văpaia), de H. Kistemackers

I s'a zis în romînește „Văpaia" și s'ar putea să nu fie o traducere prea greșită, mai cu seamă că dicționarele trebue să o recomande. Văpaia face din foc o parte; *la flambée* e focul întreg. Dar de ce ne-am întîrzia?...

Povestirea ce s'a trăit pe scena Teatrului Modern, într'o tăcere deosebit de atentă din partea unei săli îndeobște forfotitoare, lasă impresia dorită, chiar asupra unui public cu educația îngrijită, ca acela din loji, unde în timpul spectacolelor se vorbește cel mai mult. E-o piesă de două ori interesantă și un fel de piesă dublă. Motivul de discordii dintre cei doi soți e original și frumos; cu totul străină, și pricina restabilirii iubirii între ei e originală și frumoasă.

Colonelul Feld s'a căsătorit, cred că în Madagascar, cu femeia inteligentă, iubitoare și gravă care l-a păzit, bolnav de friguri, treizeci de zile, la căpătâiul patului, l-a îngrijit și s'a îndrăgostit de dînsul. Idila aceasta, subt aripa morții întrece în gingășie idilele din boschet și capătă un caracter de durată și o însemnare simbolică.

Cînd se petrec cele ce vor veni, soții Feld sînt găzduiți în otelul baronului de Stettin. Colonelul supraveghiază lucrările de întărire ale unui fort excepțional de însemnat. Surprindem o discuție de bărbat la bărbat între colonel și ministrul de justiție Beaucourt, deputatul localității, găzduit și el în casa primitoare a baronului. Ministrul iubește pe femeia colonelului cît și colonelul; numai că femeia nu mai își iubește soțul—sau mai bine zis îl urăște fiindcă îl iubise prea mult. Germenul acestei îndepărtări de soț e firea violentă și crincenă a acestuia. Colonelul, cum spune Beaucourt, și-a privit soția ca „o pradă de războiu". O pradă însă de care colonelul nu înțelege să se despartă cu niciun preț. E într'adevăr violent și a tot stăpînitor în concepția lui asupra celor ce-i aparțin, și firea lui a ajuns cu atît mai posesivă, ca să zicem așa, cu atît mai încleștată și mai orgolios dominantă cu cît colonelul a avut de luptat și de învins pretutindeni pentruca să ajungă unde este. Ceia ce nimeni nu știe și se va afla foarte tîrziu, este că imboldul neîncetat la oțelirea și întinderea forțelor lui până ce au ajuns dăunătoare propriei sale bucurii, a fost în secret tocmai soția lui care nu simte cît este de uriaș iubită.

Beaucourt, ministrul, e și el un om de onoare. Piesa nu-și scoate savoarea din scenele care comportă mirosul sufletesc greu și jalnic al viciului modern. Ea pune 'n rînd și 'n luptă bărbați puternici, întregi și respectabili, și-o admirabilă femee. Beaucourt iubește pe d-na Feld ca

să şi-o facă soţie, după ce va despărţi-o de colonel. Asupra colonelului, negreşit, el împărtăşeşte părerea greşită a femeii pe care o iubeşte — era să zic pe care o venerează — şi în duelul dintre dinşii, foarte frumos jucat şi de d. C. Mărculescu, se vede toată ura lui pentru un militar care-şi terorizează soţia taciturn şi armat cu o mîndrie rece. Beaucourt ameninţă pe colonel că-i va lua soţia şi-l va divorţa de dînsa. Colonelul afirmă că soţia îl iubeşte, că e sigur de asta şi că oricum o va cuceri din nou şi va fi din nou iubit de dînsa. Contrastul dintre siguranţa lui Feld şi nădejdea inamică a lui Beaucourt e de-o potrivire clasică.

D-na Feld se mai numeşte şi Monica.

La finele actului întăiu; după ce toată societatea dispare pe-o scară care duce sus, Feld e reţinut de bancherul Glogan. Intr'o scenă rapidă, minunat jucată de d. Florea Simionescu, un financiar şiret, foarte subtil, cu un zîmbet plin de curse, aflăm de suma la care se urcă datoriile enorme, centralizate în mînile lui Glogan, ale colonelului Feld. Bancherul, avînd, zice el, nevoe de bani, ar fi pus în circulaţie o poliţă de aproape 200 de mii de lei mi se pare. Colonelul, izbit în această nouă prăvălire, se vede compromis. O mătuşă a lui foarte bogată nu-l va putea scăpa, peste trei zile cîte mai rămîn pînă la plata datoriilor, de ruşine. Averea soţiei? Mai ales cînd Monica e hotărîtă să divorţeze!? S'ar putea? Bancherul, totuşi, cu desăvîrşire lipsit de mijloace ca să-şi mîntuiască „prietenul", nu este. In camera de sus, de culcare, a colonelului, se va găsi desigur soluţia. Colonelul sue scara cu absoluta siguranţă că soţia nu-l mai poate suferi.

In actul al doilea, odaia de dormit a Monicăi. Monica aşteaptă, evident, pe Beaucourt. E prima lor întîlnire care ar putea sfîrşi cu păcat, însă o întîlnire înnainte de toate pentru o înţelegere definitivă în ce priveşte persoana lor şi procesul de divorţ. Intră însă servitoarea, care auzind un zgomot, ca şi cum ar fi căzut ceva mare, îi e teamă să nu i se fi întîmplat ceva stăpînii. Monica se miră, ea n'a auzit nimic: servitoarea pleacă uimită şi tot cu grijă. Cînd se mai deschide odată uşa... intră colonelul. Abia vorbeşte, e palid, tremură. Monica îl goneşte. El cere apă; soţia se duce să-i aducă un pahar. In atitudinea lui moartă ea vede o cursă, un şantaj prin milă. Se revoltă. Scena durează, dureroasă, pînă ce Feld spune că a ucis un om... pe bancherul Glogan. Glogan era un spion nemţesc care propusese colonelului francez să-i vîndă planurile fortăreţei, în schimbul poliţei ce se va protesta peste două zile.

— Şi atunci ce-ai zis?

— L-am omorît!

— Bine-ai făcut! bine-ai făcut!

Suferinţa întoarce pe soţia conştientă, care în definitiv îşi iubea soţul fără să mai ştie, către Feld; — actul lui de bravură şi dreptate o cucereşte, ca în Madagascar, încă o dată. Feld îşi dă pe faţă brusc într'un lirism ţinut pîn'atuncea secret, toată iubirea. Cînd Beaucourt încearcă la uşă să între, el şi pierduse lupta.

— Acum trebue să mă duc să mă predau, să fiu închis; sînt liniştit, spune Feld.

— Nu! acum trebue să mă asculţi, să mi te supui mie, să faci tot ce voiu voi eu. Trebue să scapi.

Cortina se lasă pecînd, înspăimîntată de tăcerea nopţii şi de mortul din odaia de-alături, Monica deschide uşa, urmată de colonel... In antract, ei vor tîrî cadavrul spionului pînă în odaia lui şi-l vor aşeza pe un fotoliu, ca să pară mort la el în casă.

Al treilea act e aşteptarea justiţiei, în mijlocul bănuelilor celor din casă, adunaţi cu toţii la un loc. Bănuelile deputatului Beaucourt sînt întemeiate şi se simte încă dela începutul actului, în lipsa lui, că şi-a îndreptat mijloacele aşa fel încît vinovatul să nu poată scăpa. Dar în fiorul crimei, care ocoleşte pe cei adunaţi, se vede dragostea soţiei hotărîte şi iradierea senină a conştiinţei pure din pieptul mîndru şi liniştit al colonelului.

Intre patru ochi cu Monica, Beaucourt triumfă şi el: — Feld e un asasin! — dar din apărarea Monicăi înţelege că triumful lui nu mai poate fi decît răzbunător. Scena cea mai gravă este atuncea cînd cei doi bărbaţi se găsesc din nou singuri. Superioritatea voinţei faţă de pasiune apare însă imediat. Colonelul esă învingător. In descrierea „asasinatului" său, pe care o face ministrului de justiţie, Feld vorbeşte de patrie şi se pare că iubirea de patrie e mai mare decît cea de femee, căci Beaucourt, ca în actul al doilea Monica, aprobă omorul şi-l găseşte îndreptăţit. Beaucourt se supune în sfîrşit celui mai puternic şi de unde pornise să-şi sfărîme rivalul, îl ajută să scape, rătăcind pentru un scop mai superior decît justiţia, cercetările magistraţilor, subalternii lui.

Povestită *Văpaia*, şi mai cu seamă rău povestită, nu poate da o idee de frumuseţa ei adevărată. Ea trebue văzută cu d. Storin, care de data aceasta s'a întrecut şi s'a impus ca un artist de mîna întîia. Ne pare cu atît mai bine să o constatăm cu cît într'o cronică trecută reproşam excelentului comedian tocmai ce începe să aibă: varietate şi multiplicitate. D-na Voiculescu deasemeni, atît de imitativ lăudată, atît de consacrată în roluri cu adevărat rău jucate, împlineşte în *Văpaia* unul în care talentul d-sale bate cu puterea unui talaz masiv.

Teatrul Comoedia: „La Griffe" (In ghiară) de Henri Bernstein.

Dacă brutalitatea scriitorului francez adeseori mă jigneşte, şi m'aşi întreba mai la urmă pentruce, atitudinea lui în faţa unei societăţi fundamente imorale mă satisface. Lăsînd de-oparte furia Evreului, căruia talentul îi dă dreptul să se răzvrătească de situaţia lui specială în univers şi să asalteze graniţele naţionale cu armatele urii lui superbe, Bern-

stein îmi place ca o ripă cu fiare sălbatece la fund. Milă? Bunătate? Induioşare? Haida de! Nu cunoaşteţi pe om. Gîndirea lui violentă vrea să fie un rînd de cîrlige care să sfîşie ogoarele sufleteşti. In dramele lui răcneşte un hohot de rîs sinistru.

Sînt oameni, îndrăgostiţi de lucruri fine şi gingaşe, care string porcelane, sticlărie rară, vase sonore de majolică şi cristal. Ca să adune încîntătoarele obiecte fragile ei îşi consacră viaţa, cîtă le-a hărăzit-o întîmplarc E pentru dînşii fericirea şi poezia întreagă.

Ca un sălbatec, Bernstein sparge vitrinile etajerelor, sfărîmă sculele de preţ şi capodoperele delicate. Dacă i se frînge bastonul, el dă năvală în tot acest trecut de nuanţe cu picioarele, cu pumnii. Duşman intim al făpturii totale, Bernstein vrea să o distrugă...

E o tendinţă, bănuesc, de civilizaţie excesivă. Pornirea de-a deprecia prin analiză, de-a dizolva, de-a strîmba pirostiile lumii, pare mai ales modernă. Barbarii albi—„Les grands barbares blancs"— se înmulţesc pe zi ce trece proporţional cu zămislitorii. Sinteză rece a acţiunilor omeneşti confruntate cu lava individuală, deprecierea esă mai pretutindeni din acest extrem de complex alambic fantastic, ce-i creerul, înebunit de setea de forţă şi de izbîndă. Cugetătorul modern, de care s'a ocupat şi doctorul Grasset, e surprins adeseori, căutînd prin obscurităţile sufletului nostru uşa care cedează cheilor sale falşe... Spărgător de esenţă superioară, şi cel mai agil, geamurile se desgrădinează subt umărul lui fără de zgomot. De cîteori fermecat pe de o parte de sclipirea mijloacelor, nu te opreşti în mijlocul unei cărţi citite, muşcat de vipera cerebrală, care şerpueşte beată de talent şi stil printre rînduri.

Gîndirea, anarhică, face impresia unei gazele sătule de fugă care s'ar fi oprit, pervertită de pofta subită de-a-şi mînca picioarele dinapoi. Vezi uneori că dinţii au şi ajuns pînă la şolduri şi în vreme ce gura mai ronţăe şi clăfăteşte un capăt de organ intestin, ochii sînt întorşi într'altă parte, spre o viziune interioară şi sîngele lunecă la vale... Tot mai des, creerul pare o glandă absurdă de perdiţie, pe care natura n'a prevăzut-o. Nimic în univers asămănător cu el. Uşurinţa lui diabolică de-a destrăma natura, puterea lui de-a nimici şi de-a crea laolaltă, dacă s'au putut ridica atît de sus încît să tae şi drumurile la speranţă, şi să învingă şi ce pare mai durabil şi mai bine aşezat, să-l doboare din misterul lui şi pe Dumnezeu, sînt monstruoase. S'ar zice că funcţiunea ultimă şi fundamentală a creerului este atottăgăduirea. Cine-a mai contrazis şi negat atît de bine pînă la creer?... Omul? Dar omul e un animal grosomod şi laş.

Tendinţa de-a recolta cenuşă, zboară tot mai mult prin sufletele moderne. Gîndirea ne cheamă, s'ar zice, la un războiu imens de profanare.

Numai că Bernstein în dislocările pe care le operează, în violenţele lui e mai aspru şi cojeşte pe îns de orice poezie. Cu o plăcere cîdată el batjocoreşte şi fiinţile cele mai simpatice. El ar scoate ochii unei femei numai pentrucă sînt verzi şi i-ar da la rîndea sînii şi şoldurile pentrucă sînt în relief. Rîsul lui ascuns nu cunoaşte să cruţe. Il asculţi cu pumnul în buzunar: miroase a primejdie—arde pe undeva... Urăşti pe Bernstein pentrucă s'a putut curăţi de toate bălăriile înflorite —ah! şi cu cîtă rîvnă şi voluptate ai chinul mintea lui, îmbrăcată în armura dispreţului! El are cuvinte pe care le aruncă masive şi dreptunghiulare, ca nişte bolovani geometrici de bazalt, descărcaţi dintr'un car tras de patru cai normanzi cu copita mare. Lovesc întregi şi lovesc dacă se sparg.

Pentru toată această fire curioasă, mie unuia să-mi daţi voe Bernstein să-mi placă. S'a definit o tendinţă nouă în artă, cu un nume inexpresiv de „simbolism". Adevărul este că se petrece un fel de cataclism, lăuntric, încă nedefinit al simţirii, manifestat şi în pictură, şi în sculptură, şi în poezie, şi în filozofie, şi în politică, şi pretutindeni — o revoltă pe toată linia.

Pe mulţi compatrioţi de-ai mei Bernstein îi revoltă şi cu drept cuvînt şi mulţi sînt dispuşi să vadă în lucrările lui o simplă poză şi o virtuozitate de bun meşteşugar de teatru. Cum cuvintele sînt foarte încăpătoare nu-i nimica de zis. Insă e în Bernstein un vîrtej nou, ceva cu totul inedit, ceva care precizează mai mult caracterul unei epoci decît al unui simplu individ fie oricît de talentat. Ei! e atît de lesne să renunţi la sufletul pe care-l moşteneşti, intangibil, de-acasă, dela părinţi? Bernstein n'are nici-o contrafacere. E sinceritatea plictisitoare a ciocanului greu care cade şi zdrobeşte cu regularitate. Atîta ştie — dar o ştie bine.

Subiectul piesei e tras din luptele intersocialiste. Directorul ziarului temut *Poporul*,—o mare personalitate politică, Cortelon, e şeful mişcării socialiste, pe care o părăseşte pentru guvern şi mai ales pentru soţia lui prea tînără relativ, în vecinătatea căreia maturul şi apoi bătrînul ministru are iluzia cunoscută că întinereşte şi el. Viciul bătrîneţii, dorinţa absurdă de-a rămîne tînăr, îl sileşte să-şi trădeze odată cu prietenii şi ideile şi sentimentele de părinte. Fiica lui, care se îndeletniceşte cu sculptura, şi pe care o găsim într'un act modelînd un bust de noroiu, părăseşte casa. Căminul ajunge pradă exclusivă ambiţiilor nevestei, care îşi dispreţueşte bărbatul. Acesta intră într'o afacere de concesii industriale şi e mituit cu o sumă mare. Elevul lui de pe vremuri, Leclerc, de care s'a despărţit violent, e mai tîrziu şeful socialist recunoscut. Acesta reprezintă în piesă, el singur între atîtea personagii mînjite, binele şi frumosul. Intrebarea este dacă Bernstein l-a introdus acolo din convingere şi din simpatie pentru socialism. S'ar crede mai degrabă că această concesie autorul o face numai ca să scoboare şi mai mult pe Cortelon. E într'adevăr o scenă în care Leclerc se întîlneşte cu fostul şef, scenă crîncenă şi penibil de crudă; dispreţul lui Leclerc pentru bătrînul

trădător e neinchipuit; sectar înainte de toate, pentru un om ce se căește și-i cade în genunchi, el n'are decit conduita poruncită de principiile călcate în picioare. E de remarcat lașitatea lui Cortelon, care, scirbit de asuprirea și ușurătatea soției lui, nu poate trăi fără de dinsa și o adoră cu acel simț special la bărbații sterilizați, compus din sexualitate și porniri înjositoare.

In ultimul act, ministrul se pregătește să răspundă la o interpelare, a unui deputat documentat de acte compromițătoare. Repetă inceputul unui șir de fraze umflate și parlamentare. Subt geamuri, jos în stradă, urlă poporul. Vin comisarii să roage pe ministru să se grăbească. In fața dovezii că soțul îi este pierdut, acum că nu va mai avea nici o nevoe de un om pătat, nevasta îl părăsește, după o scenă de batjocură intensă. Rămas singur, ministrul se gindește la interpelare, la nevastă-sa și la vinovăția lui de-a fi furat Statul—și acestea se amestecă, se încurcă, îl uluesc. Ducindu-se la fereastă să se uite la gloatele revoluționare din stradă, o piatră din bolovanii aruncați în geamurile lui, îi sparge obrazul din care curge singele. Comisarii îl chiamă zădarnic să-și mai părăsească biuroul. El strigă furios și timp numele soției, pe care vrea s'o vadă și în sfirșit, cedind exploziei lăuntrice, înebunește. Suindu-se de-asupra biuroului său, el cîntă după poporul din uliță un cintec revoluționar. E-o explozie mai mult de ramolisment și imbecilitate.

Cortelon era d. Radovici, atitrat acum al Teatrului Comoedia. Un Leclerc nervos și sobru, d. Manolescu. D-ra Olga Culitza, temperată în primele acte, a fost pasionat și desgustător de bine în actul ultim al rolului său antipatic. Presa zilnică știu că a primit-o rău și cu considerațiuni drepte 'n parte și greșite în total...

Acum, ca în schițele pentru copii, rezolvați problema... Unde-i „ghiara“ ?.. Ghiara mi se pare că e pretutindeni și însă-și ea iscălește piesa dramaturgului francez.

T. Arghezi

Cronica economică

Criza locuințelor în București

Populația capitalei a crescut în ultimii zece ani în chip extraordinar și statistica, pe care o întreprinde actualmente Ministerul Agriculturii și Domeniilor prin serviciul său special, ne va aduce de bună-seamă o mare surpriză mai ales cu privire la București. De altfel și fără statistică e manifest fenomenul acesta al unei afluențe nemaipomenite a populației spre centrul țării. O mulțime de întreprinderi mari au trebuit să-și aducă un numeros personal, o mulțime de proprietari și arendași s'au stabilit după 1907 în București și toate energiile tinere, care răsar spontan în sate și în orașele de provincie, fac din capitală suprema lor năzuință.

Acest fenomen s'a petrecut și se petrece cu o neobișnuită repeziciune, favorizat de epoca de prosperitate generală prin care trecem.

Și odată cu el se accentuiază tot mai acut criza în deobște botezată „scumpirea traiului“ și mai ales o lature a ei: criza locuințelor. Ar fi firește extrem de interesant să putem pleca dela niște date statistice precise, pe care însă în această dulce țară foarte civilizată nu le poți avea. E de ajuns însă și o ilustrare prin citeva exemple: într'o stradă lăturalnică din București se plătește pentru o cameră și un vestibul 850 lei anual și chiria trebue plătită odată pentru o jumătate de an înainte.

Apartamente pentru familii cu 2 camere 1 bucătărie și o pivniță se plătesc dela 1.500 lei în sus. O cameră nemobilată se închiriază în strada Regală cu 100 lei lunar. O casă bunișoară pentru un profesionist liber: profesor de liceu, avocat mai modest, fără familie prea numeroasă, nu se poate închiria decit între 2.000 și 3.500 lei.

Chiriile sint așa dar duble, în unele cazuri triple decit sint în cele mai mari centre ale occidentului european, duble decit în Paris, duble decit în Berlin—excluzind firește din această comparație cartierile foarte aristocratice.

Bieții chiriași modești, hărțuiți, amăriți de barbara necesitate a mutatului din șase în șase luni, au relatat în infructuoasele lor întruniri de protestare, lucruri extraordinare.—S'a putut auzi astfel cum un proprietar a îndoit chiria în interval de un an, pentruca în cele din urmă cedind unei supraoferte tot să dea afară pe chiriașul incapabil de a plăti cît concurentul lui.

Jumătate ori două treimi cîteodată, din ceia ce cîștigă un bun uvrier, un funcționar, un liber profe ionist modest, se duce pentru chirie, cînd aceștia doresc să locuească potrivit cu nevoile lor materiale și sufletești. Te întrebi atunci cu groază cum poate trăi în București un funcționar cu 300 lei lunar, un profesor de liceu, un ofițer inferior, cînd în majoritatea cazurilor toți aceștia au familie și n'au averi moștenite. De unde es veniturile secundare, cu care se poate etala chiar în stradele cele mai modeste ale acestei clase de liber-profesioniști un lux pretențios și bătător la ochi? Nu este acest fenomen îngrijitor? Nu trebue să ne gîndim fără voia noastră la existența unor ascunse mijloace impure de cîștig?

Și dacă nu sînt acestea, e mizeria, mizeria care obosește, revoltă sau conrupe.—Am văzut funcționari titrați trăind cîte doi în subsoluri umede, am văzut avocați înghesuiți în funduri de curți întunecoase și murdare.

In astfel de împrejurări întrunirile de protestare ori propuneri ca aceia a exodului chiriașilor pe străzi, sînt de o tristă simplitate grotescă. Trebue căutată cauza adîncă și reală pentruca din cercetarea ei să poată rezulta mijloacele de îndreptare.

S'a vorbit mult în discursuri, dizertații și articole de revistă de cauzele scumpirii traiului și s'a stăruit prea mult asupra uneia de ordin general, sugerată mai mult de autorii străini și scoasă mai puțin din realitatea noastră economică: ieftenirea banului.

Această ieftenire nu există încă la noi în măsura, în care se presupune, pentrucă dacă ar exista ea ar trebui să fie relativ generală în toată țara. De fapt scumpirea traiului, criza locuințelor mai ales, e un fenomen care se manifestă acut numai în capitală. Cauza deci e cu caracter local: *Ne-a surprins o epocă de mare dezvoltare economică și culturală, într'un hal de nepregătire oriental.*

Viața noastră economică a dobîndit intensitatea celei din occident, aglomerările de oameni există la noi cași acolo. Și totuși noi n'avem mijloace de aprovizionare: n'avem trenuri speciale pentru lapte și victualii, n'avem un cordon de grădinării și de crescătorii de vite în jurul Bucureștilor. Ne-a surprins epoca de dezvoltare fără case, cu acest mare oraș prosper închis ca într'o centură de fier în propria lui mahala infectă, în care nimeni nu vrea să locuească.

E elementar: chiriile sînt duble, fiindcă n'avem decît jumătate casele ce ne trebue. Și era de prevăzut că va veni această criză a locuințelor, pentrucă până anul acesta la noi nu se construia de loc. In marile orașe ale străinătății se construește mereu, chiar cînd s'a ajuns la limita momentană a dezvoltării, fiindcă se dă jos și se construește mai bine, mai potrivit scopului. La noi nu se construia de loc, parcă am fi trăit într'o țară de ocupație, pe care ne gîndiam s'o părăsim curînd.

Inerția economică ținea și ține încă capitalurile în agricultură cu toate că arenzile s'au urcat într'o măsură mai mare decît prețurile produselor agricole.

Și chiar cînd se construește—de anul trecut a început o activitate mai intensă în acest sens—se construește ineconomic, datorită psicologiei noastre de oameni comozi și lipsiți de solidaritate, mai mult decît nepriceperii arhitecților.

Se construesc astfel admirabile hoteluri mari, de o perfectă armonie a stilului clasic francez modernizat—așa dar locuințe pentru milionari. Iar pe străzile mai periferice se construesc încă maghernițe numai cu parter, care revin relativ mult mai scump decît casele mari. N'am văzut încă construindu-se acele case cu 3 etage, împodobite cu balcoane înflorite la stradă, cu terase mari în dos, care servesc de curți, case în care fiecare etaj e locuit de o familie și care sînt podoaba noilor cartiere din Berlin ori Charlottenburg. In astfel de case studențimea de pildă găsește camere estetic mobilate cu 25 mărci lunar, pecînd la noi cu dublu se trăește în chilii igrasioase și murdare.

Rominul nu e învățat însă să trăiască în astfel de case pentrucă el vrea să aibă poarta lui, scara lui, curtea lui și nu e capabil să împartă cu altul uzajul scării principale, al podului sau al pivniței.

In București se lasă în jurul fiecărei maghernițe curți mari, adesea grădini, ceia ce e ineconomic, dar explicabil și îndreptățit de altfel într'un oraș murdar, mai plin de praf decît cel din urmă oraș din occident, cu totul lipsit de grădini și de squaruri.

Pe lîngă că se construește puțin, pe lîngă că se construește ineconomic, Bucureștii a început să ofere și el spectacolul speculei exagerate cu terenurile de clădit, abuzuri cu pămîntul, care a trebuit să fie combătută în occident prin legi speciale. Au fost cîțiva norocoși, care au putut pune mîna mai de mult sau mai de curînd pe terenuri de clădit, pe care le-au reținut. A venit desvoltarea generală a țării, desvoltarea agricolă a capitalei în ultimii zece ani, dezvoltare care se datorește societății întregi, muncii noastre a tuturora. S'au deschis străzi, s'au creat bulevarde, s'au construit gări, localuri publice, linii de tramvae etc., care toate la un loc au dat cutărui loc o importanță specială, ce se traduce într'o *plus-valoare* extraordinară, care nu se datorește, evident, vreunei munci sau vre-unui risic al proprietarului ci dezvoltării generale a orașului, a societății. Aceasta-i așa de adevărat, așa de îndeobște recunoscut că statul a putut veni în Anglia și chiar în Germania, considerată așa de reacționară, cu legi speciale de impunere, prin care plus-valoarea pămînturilor, creată de societate, e încasată sub formă

de impozit, de către stat, care o întrebuinţează apoi fireşte în înbunătăţiri de ordin general *).

Prin urmare aceia ce e anormal se poate remedia cu înţelegere şi iniţiativă hotărîtă. Să se creeze o mare societate pe acţiuni care să construească locuinţe. Nu locuinţe pentru cîte o familie, cu grădină, cu caracter de vilă la marginea Bucureştiului, ci locuinţe mari pe locurile virane şi pe maidanele din centru. O scară comună, fiecare etaj pentru o familie, pivniţă împărţită în atîtea compartimente cîte etaje, podul de asemenea, iar din scara comună acces în sala de intrare a fiecărui etaj. Ne vom deprinde să locuim astfel fiindcă n'avem în cotro. Să se construească locuinţe care să fie închiriate în scopul de a se amenaja cîte una şi două odăi, pentru studenţi, militari şi funcţionari, căminuri adevărate pentru oamenii siliţi a trăi singuratici.

Şi ca o condiţie necesară pentru crearea, pentru trăinicia şi izbînda unei astfel de societăţi: impozitul pe plus-valoarea funciară, care răpind proprietarului nădejdea unui extraordinar cîştig viitor, să-l facă să vîndă atunci cînd i se oferă un preţ conform valorii reale.

Aceste măsuri vor rezolva criza locuinţelor. Ele însă nu se vor lua curînd, pentrucă Statul e încă prizonierul marilor cenzitari, care sînt fireşte şi proprietarii terenurilor de clădit din Bucureşti.

G. Ionescu-Şişeşti

*) Impozitul pe plus-valoarea funciară în Germania, V. R., No. 7 anul 1908.

Cronica veselă

Din carnetul unui impiegat

12/26 Ianuarie 190...

Nu mai ninge de-o săptămînă.

Singuratecă, în mijlocul cîmpiei ce-şi întinde de jur împrejur albul strălucitor al zăpezii până 'n marginea zării albastre, gara noastră îşi ridică zidurile roşcate ca o arătare ciudată. Sfîntului soare, de sus, trebue să-i pară o trufanda rară pe o farfurie; iar bolta naltă şi senină a cerului, un imens clopot de sticlă ce o acopere.

La început, în pustietatea asta, zilele îmi păreau lungi, dar acuma, după doi ani, m'am mai deprins.

Cu şeful nu mă 'mpac. Adică mă 'mpac eu, dar nu ne potrivim; prea are casă grea şi mulţi copii. Am încercat într'o vreme să mă apropii de inima lui, dar n'a fost chip; totdeauna se nimerea ori să fie certat cu Madam Aspazi, soţia dumnealui, ori să-l bată alte năcazuri şi n'avea chef de vorbă.

In toată gara n'am alt prietin decît pe Marcu, motanul meu vărgat.

Timpul nu stă 'n loc şi o viaţă de pisică-i scurtă. Iată de ce sînt hotărît să-mi fac nemuritor tovarăşul de zile bune şi rele, încredinţînd hîrtiei albe povestea vieţii lui modeste şi tainele prieteniei noastre.

Motanul mustăcios, ce dormitează acuma strîns ghem în colţul lui, este părtaşul fericit şi martorul discret al clipelor fugare ce m'au făcut altădată să tremur de teamă şi speranţă că se vor împlini aevea neliniştitoarele-mi visuri de iubire.

*

Acum trei ani, într'o vacanţă, l-a găsit sub un dos de gard duduia Tincuţa, fiica restauratorului din gara Lungeni. Pesemne îl aruncase cineva, ca să scape de el.

Era mic şi slab—o scîrbă. Cînd duduia Tincuţa l-a adus în sala goală a restaurantului şi i-a pus dinainte nişte lapte, a intrat cu lăbu-

ţele de dinnainte, cu tot, în farfurioară, ca 'ntr'un lac din raiul plin de minuni al lui Mahomet. Lepăia lacom din limbuţa lui subţirică şi roză şi se înneca într'una. Duduia Tincuţa îl ridica triumfătoare în sus, ca pe un odor rar, ţipînd ascuţit de bucurie; iar pisoiul, cu firele mustăţilor pline de picuri albi de lapte, ca nişte boabe strălucitoare de mărgele, strănuta grozav şi scutura minios lăbuţele ude.

Până la sfîrşitul vacanţiei Marcu a dus-o numai în alintări. Duduia Tincuţa nu se mai despărţea de el—şi cum îl mai îngrija! Il purta cu panglici de matasă la gît, ba-i făcea şi scăldătoare în fiecare Sîmbătă. Dar el, ticălosul, mieuna înt'una nemulţumit ca un copil răsfăţat.

Cînd s'a deschis şcoala, şi duduia Tincuţa a trebuit să plece la oraş, mi l-a încredinţat mie. Madam Zanaidi, mama dumisale, nu putea să-l vadă 'n ochi pe Marcu; nici nu-i zicea altfel decît „spurcăciune mititică".

La plecare, cînd şi-a luat rămas bun dela pisoiul ei, fata plîngea cu lacrămi, şi nu ştiu de ce, dar şi mie mi se ridica un nod în gît.

Nu degeaba am fost cinstit cu atîta încredere! Ca o dădacă adevărată l-am crescut şi l-am hrănit până cînd l-am văzut mare. Şi dacă s'a făcut coşcogea motan voinic, mi-a răsplătit, ca oamenii, cu neagră nerecunoştinţă osteneala şi grijele mele. De cum a dat căldura, şi-au înflorit liliecii în grădiniţa gării, a uitat de mine. L-a fermecat o pisicuţă albă cu ochi albaştri şi mişcări drăgălaşe ca de fată şi n'a mai vrut să ştie de nimic. Zile întregi nu mai da prin odăiţa noastră.

In nopţile de Mai cu lună plină, faţă 'n faţă întinşi pe cărbunii de peste linii, o privea înamorat cu ochii lui verzi, în care luna visătoare îşi răsfrîngea misterul. Unind glasurile lor într'un duet plin de duioşie, slăveau măreţia firii şi veşnicia iubirii, până cînd domnul şef, pe care acest imn vibrant de simţire nu-l mişca, dar îl împedeca să doarmă, se hotăra să-şi jertfească vătraiul sau vre-o altă unealtă casnică. Fereastra iatacului dela rîndul al doilea se deschidea brusc, domnul şef apărea numai în cămaşă pe fondul întunecat al pervazului şi, alungînd vraja nopţii senine cu strigătele-i furioase şi desperate, arunca vătraiul zăngănitor spre grămada de cărbuni, tulburînd paşnica idilă a celor doi îndrăgostiţi.

Eu bănuesc că de atunci, din pricina dragostei nenorocite a motanului meu, şeful a prins pică pe mine şi m'a dat gata în rapoartele lui către Direcţie, de-am fost permutat la cea dintâi boroboaţă.

Cînd florile de liliac s'au pălit şi s'au trecut şi prin frunza deasă din tufişuri au rămas numai ciorchinile lor goale, patima lui Marcu s'a domolit. Fie c'a suferit amare dezamăgiri în iubirea lui, fie că vremea i-a răcit încetul cu încetul inima înferbîntată de dogoarea arzătoare a dragostei dintâiu. Şi-a adus atunci aminte de tovarăşul uitat şi de viaţa noastră tihnită de altădată şi s'a întors prăpădit ca vai de el, umilit şi plin de căinţă.

L-am primit cu braţele deschise, cum şi-a primit părintele din pa-

rabolă fiul rătăcit şi de atunci nu ne-am mai despărţit. In ceasurile mele libere de slujbă, în cămăruţa noastră de burlaci, visăm împreună tăcuţi.

La începutul lui Cuptor, cînd lanurile de aur ici şi colo au prins a bate 'n ape arămii şi oamenii au eşit la secere, duduia Tincuţa s'a întors după un an de zile, să-şi treacă vacanţa cu ai săi, în gară.

Chiar din ziua întâiu a vrut să-şi vadă copilul adoptiv, de care-şi aducea ades aminte în ceasurile lungi de clas. Cum a intrat pe uşă şi l-a zărit, s'a şi repezit să-l ridice în braţe. Dar el, speriat ca de-o străină, s'a ascuns prudent sub canapea. I-am ajutat şi eu Tincuţei să dea mai degrabă la o parte adăpostul sub care ingratul îşi căta scăparea. Marcu, din nou descoperit în faţa inamicului presupus, ce-l ameninţa (prin mişcări ciudate şi exclamaţii înfiorătoare) cu grozăvii inimaginabile, ţîşni ca o săgeată, prin geamul deschis, pe acoperişul peronului.

Ne-a lăsat singuri. Tincuţa roşi ca un bujor, iar eu o priveam mut, fără să găsesc o vorbă potrivită... Şi-a lăsat în jos pleoapele cu gene lungi şi a eşit tăcută, lăsîndu-mă împetrit în mijlocul odăii goale.

Ce s'a întîmplat? De ce roşeşte fata şi de ce pălesc eu? Ce simţiri stranii ne-au tulburat?....

O dulce înfiorare, delicioasă nădejde! Tu încolţeşti sfioasă în inimi tinere, ca din sămînţă un fir plăpînd de mac. De nu te vor usca vînturile aspre, tu vei purta floare, floarea roşă a iubirii. Tu tremuri în toată făptura şi eşti nemărginitul dor de viaţă al firii întregi.

Toată vara am rîs şi eu şi Tincuţa de spaima nejustificată a motanului şi l-am mustrat amar. Dar acum încep a-l înţelege: Ce-aşi face eu dacă, de pildă, expresul de dimineaţă în loc să treacă pe lîngă gara noastră şi să se piardă 'n zare, s'ar ridica năprasnic de pe şine şi s'ar da la mine şuerînd îngrozitor?—Aşi căta scăpare în gară.—Dar dacă o mînă uriaşă ar ridica gara, lăsîndu-mă iarăşi descoperit în faţa locomotivei rău intenţionate?—Aşi înnebuni de groază.

Aşa şi bietul Marcu.

Icoanele din afară, pătrunzînd prin crăpătura neagră a ochiului său, în mintea-i întunecată, îi lămuresc în felul lui lumea aceasta.

Judecata lui de pisică hotărăşte că firea cunoscută se 'ntrupează în forme nemişcate ca: masa, canapeaua de lîngă părete, etc., şi forme care mişcă, cum sînt: cînii (pentru care simte o aversiune înnăscută) şi oamenii, aceste chipuri bizare ce se agită de colo până colo fără vre-un rost vădit. Marcu ştie din experienţă că poate fi călcat pe coadă. De aceia se fereşte de picioarele lor, ce se bălăbănesc ameninţătoare prin spaţiu, dar încolo nu-mi acordă decît mie o însemnătate mai deosebită, —pentru restul omenirii e cu totul indiferent.

Intîmplarea cu Tincuţa, desminţind adevărurile eterne pentru Marcu, i-a zdruncinat toată construcţia metafizicii lui elementare şi a luat în ochii săi proporţii catastrofale.

Cît a durat vacanţa, Marcu s'a bucurat de favoruri ne mai dăruite

nimărui. Il aduceam Tincuței în grădiniță. Fata cetea în umbra salcîmului bătrîn, motanul se făcea colac pe genunchii ei, iar eu îi priveam o clipă pe amîndoi și mă depărtam suspinînd.

A plîns și 'n toamna aceia fata, cînd s'a despărțit de Marcu, dar inima-mi șoptește tainic, că printre lăcrimile vărsate atunci, una, tremurînd în colțul genei, se desprinse ca o steluță și, strălucitoare, căzu poate.... și pentru mine.

— Ah, Direcțiune generală! Tu ții samă numai de interesul serviciului și pe ziua de 1 Octombrie stil nou m'ai transferat telegrafic!

Ce era să fac? L-am închis pe Marcu într'un paneraș, mi-am făcut buccelele, și am plecat.

Pe drum motanul mieuna jalnic din panerul în care și-a făcut călătoria și mă privea din întuneric cu ochii scăpărînd de groază. Amîndoi ne simțeam zdrobiți.

...Și iată doi ani aproape decînd trăim în sihăstria aceasta. Marcu nu părăsește chilia noastră decît accidental. In curtea de lîngă gară—domeniul cînelui de pază—nu-i place să se coboare. Cînd s'au întîlnit dintăiu, Codei, în calitatea lui de gazdă, doritor să facă îndată chiar cunoștința noului venit, se prezintă gudurîndu-se, plin de cordialitate. Dar Marcu, aristocrat din fire, găsi de prost gust această familiaritate nemanierată și, pufnindu-i batjocoritor în față, îi întoarse coada plin de dignitate.—De atunci să nu se mai vadă în ochi!

A mai avut odată Marcu o aventură, cu final neplăcut, în bucătăria șefului. Nu știu ce se petrecuse anume, dar l-am văzut într'o zi alergînd extrem de grăbit, cu coada 'n sus (semn de exclamație), pe scară spre odaia noastră, pecînd Lina bucătăreasa îl amenința din prag cu mătura, dăruindu-i cu cele mai jignitoare epitete. Din ziua aceia a renunțat la zbuciumările din lumea largă și duce o viață meditativă în schimnicia noastră.

— Măi Marcule, cotoiu-filozof cu suflet rece, mai ții tu minte minușița albă care te netezea altădată, pecînd tu îți încovoiai spinarea torcînd voluptos? Eu n'am uitat-o, și tot mai trag nădejde să 'ntîlnesc vreodată privirea blîndă a ochilor căprii. Dar... cine știe?

S. Roman

Scrisori din Basarabia

Anul 1912, care pentru imperiul rus este un an de mare sărbătoare, n'a vrut să ne lese fără mîngierea lui și pe noi, Moldovenii din Basarabia. Mîngierea, despre care vreau să vorbesc aici, este tare mică; dar totuși fiind una din prea puținele, nu putem s'o trecem cu vederea.

E vorba de o broșură de poezii a d-lui T. Roman, apărută de curînd în Chișinău, cu titlul de „Poezii moldovenești".

Pe d. T. Roman îl știm personal. E un răzeș din Chiperceni, ținutul Orheiului. Pe timpul cînd apărea primul ziar moldovenesc în țara noastră, ziarul „Basarabia", în 1906, se prezintă la redacție un flăcăuan sfios și stingaciu, care se recomandă Tudos Roman din Chiperceni. Redactorii ziarului fură uimiți de bogăția cunoștințiîor de povești și cîntece populare, pe care o probă T. Roman, și de modul cum știea să le spue. T. Roman fu reținut la redacție pentru mai multe funcțiuni, dela curier și fălțuitor până la colaborator la partea de poezii populare a gazetei. Aici el începu să-și scrie primele poezii în genul poeziei populare, parte din care „Basarabia" le și publică în coloanele ei. Aici el învăță să citească romînește cu litere latine, căci până atuncea nici nu văzuse aceste litere, făcîndu-și școala primară la sat, firește, școală primară rusească. T. Roman stătu la Chișinău cît timp apărură „Basarabia" de sub direcția d-lui E. Gavriliță și apoi „Viața Basarabiei" de sub direcția d-lui A. Nour. Dispărînd aceste gazete, una după alta, T. Roman se întoarse în satul său natal Chiperceni, unde trăește și astăzi, ocupîndu-se cu agricultura.

Am ținut să dau aceste explicații, pentruca mai bine să fie apreciată opera. Aceasta la rîndul ei aruncă cîteva raze de lumină asupra autorului și ne face să vedem că 'n acel răzășel din Chiperceni, care se hrănește de pe urma plugușorului lui, trăește un suflet nobil, pentru care frumosul însamnă ceva, un suflet trezit din somnul fraților lui, —căci iată ce spune d. T. Roman în precuvîntarea la volumașul său de poezii:

„Multe năcazuri și dureri sufletești a suferit și sufere și astăzi no-

rodul nostru; năcazurile din trecut l-au schimbat pe dinsul, i-au schimbat sufletul şi toate cele evlavioase ale duhului. Pentru a face un fel de mingiere naţiei mele, am socotit de bine a tipări în limba noastră o carte de poezii, sau versuri moldoveneşti, în care ca în oglindă să se arăte toate dorinţele şi simţirile naţionale"...

Iar intr'o poezie, intitulată „Daţi lumină", T. Roman scrie:

Daţi lumină, daţi lumină,
Voi, stăpini pe-acest popor,
Că o naţie întreagă
Doarme 'n somn omoritor.

De ce ţineţi hăţu 'n mină,
Şi dormiţi şi voi ca noi?
Dintr'o baltă daţi în alta
Şi din lipsă în nevoi.

Ce ascundeţi voi lumina
Dela faţa tuturor?
Daţi-o, ca să se deştepte
Duh de naţie 'n popor...

In general vorbind, T. Roman nu se ţine de promisiunea, făcută în precuvîntare, „să arăte toate dorinţele şi simţirile naţionale". Ceia ce însă doreşte dinsul şi ceia ce se rapoartă la starea actuală a lucrurilor în Basarabia, este totdeauna exprimat exact, şi aceasta nu-i puţin, cind te gindeşti la săracia vocabularului unui sătean, care habar n'are de literatura artistică romînească. Iată, de pildă, în ce chip zugrăveşte poetul nostru desimea populaţiunilor străine în Basarabia,—desime ce de mult s'a semnalat şi care devine un pericol pentru populaţia autohtonă, moldovenească. In poezia „Ulmului" poetul zice:

Ce şezi, ulmule, mihnit,
Crengile ţe-ai polegnit,
Ce iţi este, ce jăleşti?—
Tu, văzind, te vestegeşti!..
Bate vintu, iar tu taci...
Ce nu-ţi spui ca alţi copaci
Al tău dor? Şi a ta jele
Ce n'o spui la păsărele?
— Eu de unde n'oi jăli,
Vesel cum oare aşi fi,
Dacă vlaga rădăcinii
Pic cu pic mi-o sug vecinii,
S'o 'ndesit duşmanii mei,
Nu mai pot trăi de ei:
In aşa desime şăd,
Că nici soarele nu-l văd.
N'am văzduh de răcorit:
Frunza mi s'a dogorit:
Cite crengi şi frunze am,
Pentru toate vlagă n'am.
Cită am, văscul mi-o ie

Şi-mi usucă frunza me...
Iaca cum mă chinuesc
Şi n'am cui s' mă jăluesc...

Atinge T. Roman şi chestii sociale. In poezia intitulată „Plingi, ţărane", el astfel zice despre răzeşii desmoşteniţi:

Dacă n'ai tu răzăşie,
La boeriul cu moşie
Du-te şi smerit te roagă,
Cu *condraturi* tu te leagă:
Dind din griul şi săcara,
Cit ai strins întreagă vara,
Trei părţi lui şi două ţie,
Că-i stăpin el pe moşie...

Poezii cu subiect social T. Roman are multe. Ele privesc mai dese ori soarta de robi a ţăranilor. Ne mărginim însă la fragmentul de mai sus, ca să putem da în aceste rînduri şi alte părţi din opera cintăreţului nostru. Iată, de pildă, citeva fragmente din tabloul pe care îl face el asupra bisericii din Basarabia:

In biserica din sat
Am intrat cu umilinţă
Să mă rog lui Dumnezeu
Cu nădejde şi credinţă.
Şede dascalul la strană,
Mihnit cintă „Aliluia",
Iară popa la icoane
Tot cădeşte cu căţuia.
Diaconu dintr'o carte
Iute-i dă din slavonie,
Dar creştinii *chicurează*
Aşteptind, cind o să vie
Pălămariul cu triodu,
Ca să cinte moldov'neşte
Cintecul de pocăinţă,
Care inima trezăşte...
Şed şi sfinţii nu prea veseli
In icoane aurite...
„Amin!"—zice pălămariul
Spre aducerea aminte...
Tresar toţi din *chicurare;*
Grăbit mintea-şi grămădesc,
Şi oftează, işi fac cruce,
Spre-ascultare se gătesc...
Cu glas tare pălămariul
Rar citeşte din canoane,
Iar creştinii pun cu rugă
Luminări pe la icoane.
Lăcrămează, greu oftind,
Toţi bătrinii prin unghere;
Bat mătănii 'ngenunchează
Ce-i mai tineri şi 'n putere...

Dar bietului „pălimar"-ii sint rezervate numai puţine clipe din slujba

religioasă la biserică; el are atîtea pe capul lui: să tragă clopotele, să întreție focul pentru „cățue" (cadelniță), să vîndă luminările, să tae prescurea, să scrie pomelnicile, să slujească pe preot și pe diacon în altar, etc., încît cîntarea lui din „triodu de pocăință", sau cetirea lui din „cazania cu viețile sfinților", care singurele se fac în moldovenește și deci pot fi pricepute de poporănii moldoveni, vor dura foarte scurt. Și atunci cînd el va termina cîntarea sau cetirea în moldovenește, creștinilor nu le va rămînea altceva de făcut decît iarăși să cadă în „chicurarea" lor, așteptînd nafura. Dar mai este și alt mijloc de scăpare pentru cei ce se plictisesc de „slavonie": unii bărbați și aproape toate femeile esă din biserică și se pun undeva (în pridvor, la ușa bisericii sau pe sub pereții ei) la sfat. Numai astfel creștinii ucid timpul până la împărțirea nafurei, fără care nici un Moldovan nu se va întoarce dela biserică acasă.

Cer ertare cetitorului, că am deviat puțin dela opera d-lui Tudos Roman. Dar tabloul d-sale m'a transportat în biserica satului meu natal (Cubolta, din ținutul Sorocei), in care lucrurile se petrec tocmai așa, cum le descrie poetul, și cum se petrec în toate bisericile sătești din Basarabia moldovenească.

Innainte de a termina, îmi permit să mai transcriu aici măcar două poezii din broșura d-lui T. Roman, care—poate—sînt cele mai reușite și care fac parte din domeniul poeziei pure:

Pe maluri pustii printre stînci
O fată frumoasă pășea,
Mînată de gînduri amare,
Și tare, cu hohot plîngea.

Blăstămu-i din gură, ca focul
Cu pară, pe buze-o ardea...
La Nistru ajunse degrabă,
Căci gîndul de moarte-i spunea:

— La ceriuri Tu, sfinte Părinte,
Primește și sufletul meu!
Lasă că știe Ghiorghiță,
Ce voi să fac acum eu...

Părinții și rudele mele
Lasă să știe cu toții,
Că eu 'n durere nespusă
De voe datu-m'am morții.

Lasă să știe flăcăii
Și fetele toate din lume,
Cît de ușor e a vinde
A fetelor cinste și nume...

...Ca fulger în jos se răpede,
Și cade ca piatra în apă,
Iar rîul cu mare grăbire
Adînc făcutu-i-a groapă...

* * *

Bate vîntul vălurele
Și-mi aduce dor și jele,
Vîntul bate, abureşte
Din trecut îmi pomenește...
Vîntișorule, mai bate,
Dar nu-mi spune chiar de toate!

Aceste am avut de spus despre broșura de versuri a d-lui T. Roman. Pentru cultura generală romînească, aceste versuri, firește, nu înseamnă nimic. Dar pentru începutul culturii romînești în Basarabia noastră ele vor fi una din primele trepte, care vor avea darul să urce masele populare la un nivel cultural superior celui de astăzi. Din punctul acesta privită, broșura de versuri a d-lui T. Roman prezintă o mîngiere pentru noi, care așteptăm cu atîta răbdare să vedem un început cultural moldovenesc în Basarabia, pornit dela mai mulți și susținut cu mai multă tărie. Și totuși această mîngiere e prea mică, ca să ne facă să uităm durerea cea mare, că noi Moldovenii din Basarabia n'avem măcar o singură foae moldovenească, în care să se oglindească viața noastră cu năcazurile și dorințile noastre și 'n care cărturarii noștri să-și poată așterne ideile și sentimentele lor.

P. Cubolteanu

MISCELLANEA

Iarăşi d. Radu D. Rosetti

Notiţa noastră din No. trecut, care cuprindea o apreciere a activităţii literare a d-lui Radu D. Rosetti (căci noi n'am avut în vedere decît opera literară, iar nu persoana d-lui Rosetti), ne-a atras un răspuns prin Portărei.

D. Radu D. Rosetti invoacă articolele din Codul penal care se referă la anume texte din vechea lege asupra presei, anterioară Constituţiei,—spre a ne impune colaborarea d-sale.

Nu vom discuta aici cu d-sa chestia juridică. Dar colaborarea d-lui Radu D. Rosetti n'o putem accepta nici chiar sub ameninţarea baionetelor.

Oamenii culţi din această ţară vor aprecia această încercare a unui *poet* de a răspunde la o critică literară prin tertipuri advocăţeşti şi invocînd fulgerile Codului penal.

Iar pentruca d. Rosetti să nu creadă că ne înspăimîntă însuşi cuprinsul somaţiunii d-sale, îl rugăm să binevoiască a ne indica chiar d-sa un organ, afară de Viaţa Romînească, în care ar voi să vadă publicată această somaţiune. Şi noi ne angajăm a suporta cheltuelile pentru eventuala publicare a ei la anunciuri sau la „mica publicitate", în cazul cînd organul respectiv n'ar consimţi s'o publice aiurea.

Rectificare

Colaboratorul nostru d. Topîrceanu primeşte o mulţime de condoleanţe pentru o parodie cam slăbuţă pe care ar fi publicat-o în Flacăra.

Oricît de lipsit de vanitate ar fi d. Topîrceanu, interesul său pur material îl forţează să-şi apere semnătura împotriva contrafacerilor.

Şi orice profesionist îl va înţelege.

Colaboratorul nostru deci transmite condoleanţele primite, adevăratului autor al parodiei cu pricina.

Dela redacţie

Intîrziind apariţia N-rului acesta din împrejurări independente de voinţa noastră, Nr. viitor va apare dublu, pe lunile Mai şi Iunie.

*

In editura revistei noastre au apărut:

Intuneric şi Lumină, nuvele şi schiţe de d. Ioan Al. Brătescu-Voineşti.

Versuri şi Proză, de Gh. din Moldova (G. Kernbach).

In cursul lunei aceşteia vor apare:

Pe drumuri de munte, impresii şi amintiri de C. Hogaş.

Opera literară a d-lui A. Vlahuţă, studiu de istorie şi critică literară, de d. G. Ibrăileanu.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

St. O. Iosif. *Cintece.* Edit. revistei „Flacăra" Bucureşti.

„Cintecele" lui St. O. Iosif sint în mare parte un strigăt de durere de un lirism plin de avînt şi de sinceritate. Totuşi, delicateţa şi perfecţiunea formei, muzica ripitoare a versurilor, dau o aşa impresie de încintare artistică, încit nu putem să nu zicem cu poetul acel caracteristic „De Profundis":

O, Doamne, cite ţi-am cerut
Şi ce mi-ai dat tu mie!
Potop de chin la început
Şi-abia un strop de bucurie...

Dar dacă-mi îmbieai plăceri
Curind nu mă scirbeam de ele?
Mai jalnici astăzi decit eri
N'ar trece anii vieţii mele?

Şi-aş resimţi atit de des
Fiorul sfint de poezie
Şi-adincul farmec ne 'nţeles
Ce numai cine-a plins il ştie!

. . . .

De aceia azi cind nimicit
Văd visul cel mai scump, văd bine:
Nu-i nimeni mai nefericit,
Nici, vai, mai fericit ca mine!

Mi se pare în adevăr că niciodată duiosul cintăreţ al „Patriarhalelor" n'a realizat mai artistic simţimintele sale decit în aceste cintări. Viersul e atit de mlădios, de variat ca ritm, atit de bogat în frumuseţi neaşteptate şi e atît de spontaneu, de nesilit şi de firesc, încit avem întocmai impresia poetului din poezia *„Cintecelor"*...

O cintece de dor şi jale
Ce-adinci în mine-aţi izvorit
Cum apa 'n stinci îşi face cale
Şi năvăliţi în jurul meu
Acum, ca roiul viu de-albine
Pe care-l tot alungi mereu
Dar murmurînd, mereu, revine...

. . . .

Prea multe 'ntr'una v'adunaţi
Precum privighitori s'adună
În Mai, prin tei încunaţi
De flori, în mindre nopţi cu lună...

Nu găsim în cintecele lui Iosif accente de revoltă, furtunatice izbucniri de desnădejde, ură sau minie, ci tinguirea unui suflet blind, covirşit uneori de suferinţă, o tinguire cu note adeseori ascuţite, în care vibrează prelung durerea şi care te pătrund, te mişcă şi te zgudue, mai ales în cintecele acele care, ca *„Romanţă Veche"*, *„Rana"*, *„Cu mine"*, nu sint expresiunea directă a sentimentelor poetului, în care cintăreţul izbuteşte să fie cel din cintecul său:

Să poarte pururea o mască
Pe faţa lui de chin brăzdată,

Să treacă nebăgat în seamă
Ca şi o umbră prin mulţime
Ce nici să ştie cum il chiamă
Pe tristul făurar de rime.

Doar seara, cind, trudit de cale,
Se 'ntoarce 'n casa lui sihastră
S'audă cintecele sale
Cintate dela o fereastră!

ca adevăratul şi firescul glas al durerilor din omenire. Totuşi fără să vrei te gindeşti la *„Furtuna"* din „Patriarhale" şi ai impresia că durerea, suferinţa sint nori ce 'ntunecă numai o clipă limpedele cer al poeziei lui Iosif. Poetul nu e dintr'acei ce se complac în suferinţi, sufletul său are puterea de a se bucura de frumuseţa veşnică a unor iubite statornice pentru totdeauna: natura şi muza populară; şi această putere renaşte mai vie, mai intensă şi mai strălucitoare după suferinţa care a învăluit şi a întunecat o clipă orizontul poetului. Ca în sfirşitul cintecului „Bolnav":

Dar o lumină orbitor de vie
Fără de veste ochii mi-a deschis
Şi-am plins de jale şi de bucurie
Văzind că tot n'a fost decit un vis!

simţi, cind muza lui încearcă iarăşi cintecele vechi pe strunele ce-au vibrat atit de puternic şi de intens la glasul lor odinioară, „lumina orbitor de vie" din cintec, şi ni se pare că iar l-am regăsit şi că s'a regăsit el însuşi, mai desăvirşit, mai profund şi mai artist decit oricind:

Fantastici joacă rindunici zglobii
În cerul plin de umbră şi lumină
Şi-i linişte adincă în grădină,
Sub persicii cu flori trandafirii....

Cu braţele sub cap, ce bine mi-i
Cum stau aşa, în liniştea divină,
Pămîntu-i cald şi chiamă la hodină
Întocmai ca o mamă pe copii...

Pămint, bătrină gazdă primitoare
A tuturor tradiţiilor de lume,
Ce bun eşti tu în zilele cu soare!

Tu-i hodineşti, i-adormi, îi legeni lin
La sinul tău, şi nu-i întrebi de nume,
Nici unde merg, şi nici de unde vin...

Şi acea minunată şi muzicală „Toamnă" şi „Stelele" şi basmul povestit cu un colorit atit de nou şi original „Inşiră-te Mărgăritare" şi fără să mai vorbesc de „Mărgăritare străine", traducerile lui Iosif de o valoare literară mai pre sus de multe opere originale, voiu sfirşi citind tabloul atit de fin nuanţat şi plin de atita emoţie stăpinită şi atita gingăşie: *„Doi prieteni"*

S'a stins pe uliţi cel din urmă zvon.
Arar un pas răsună monoton
Pe trotuarul luciu şi pustiu...

La colţ în umbră micul vizitiu
Aşteaptă un tramvai întirziat
El şi căluţul lui, doi bieţi firtaţi
Bătuţi de vint şi ploi,
Ce bine se 'nţeleg ei amindoi!
Pe după git el i-a trecut un braţ
Şi fruntea şi-a 'ngropat-o 'n coama
Tovarăşului credincios şi blind...

Iar calul, nemişcat şi el de teama
Să nu-i alunge visul prea curind,
Ciuleşte doar urechea, cind şi cind
În liniştea tirzie ascultînd...

Şi ninge peste ei şi nu-şi dau seama.

I. S.

***

Spiru C. Haret. *Criza bisericească.* Bucureşti, 1912. Institutul de arte grafice Carol Göbl.

Frămintările care în timpul din urmă au tulburat biserica noastră s'au potolit pentru moment cu condamnarea fostului Episcop de Roman şi cu demisia fostului Mitropolit Primat. Şi dacă primul nu recunoaşte condamnarea şi scoaterea sa din scaun, ci prin atitudinea sa şi prin petiţiile pe care mereu le adresează celor din drept şi le publică în ziare caută să menţie agitaţia, chestiunea bisericească a căzut azi cu totul în umbră, ea nu mai formează preocuparea de căpitenie a opiniei publice.

Cu toate acestea, chiar pentru cei care au urmărit desfășurarea evenimentelor în timpul crizei bisericești, au rămas o mulțime de momente nelămurite în chestiunea aceasta. Pentru unii problema canonicității ori necanonicității legii d-lui Haret a rămas încurcată în ițele pe care discuțiile adesea interesate le-au țăsut în jurul ei; pentru alții rolul pe care agenții catolicismului l-au jucat în această tristă afacere nu a fost judecat în adevăratele lui proporții; pentru foarte mulți apoi rolul și atitudinea fostului Episcop de Roman au rămas nelămurite, unii judecîndu-l ca un maniac iresponsabil, alții ca un sfînt și ca un erou, care s'a sacrificat pentru biserică.

Cartea d-lui Haret vine să aducă lumină. Ea dă la iveală ascunsurile crizei, arată mobilele în genere necunoscute care au împins pe unii și pe alții să ia poziție în această chestiune, împrejurările care au ajutat și mijloacele prin care s'a ajuns să se dea proporții atît de întinse afacerii bisericești.

D. Haret își imparte expunerea sa în patru mari capitole. In cel dintăiu se ocupă de chestiunea legii sinodale, arătînd starea rea în care se află biserica noastră, necesitatea ce s'a simțit de a se da un oarecare rol și clerului mirean în conducerea afacerilor bisericești și de a se face o mai mare apropiere între acesta și clerul innalt, tendințile legii sinodale din 1909 și modificările care i s'au adus în 1911. In al doilea capitol d-sa tratează chestiunea fostului Episcop Gherasim al Romanului, arătînd că pentru acesta necanonicitatea legii din 1909 nu a fost decît un pretext pentru a deschide lupta în contra fostului Mitropolit Primat, și scoțînd în relief personalitatea și rolul fostului Episcop Gherasim. Tot aice d-sa arată care a fost atitudinea oamenilor și partidelor politice în criza bisericească și care au fost rezultatele acestei atitudini. In capitolul al treilea, d. Haret vorbește despre procesul dela Sinod. Cauzele acestui proces au fost următoarele cinci: setea de răzbunare a fostului Episcop Gherasim contra fostului Mitropolit Primat Atanasie, dorința de a-l înlătura pe acesta a acelora care sub păstoria lui pierduse multe avantaje obținute pe căi piezișe, teama unora de energia și inteligența Mitropolitului Atanasie, amestecul dușmanilor bisericii noastre și lipsa de prevedere și simțul realității a unui partid politic. Toate aceste cauze autorul le arată pe larg și convingător. Vorbind de desfășurarea procesului dela Sinod, d. Haret arată lipsa de seriozitate a dovezilor și martorilor ce s'au adus contra fostului Primat și lasă a se înțelege că demisiunea acestuia, îndată după achitare, i s-a smuls prin mijloace care ar arunca blamul asupra celor ce au pus-o la cale. In sfîrșit în cel din urmă capitol d. Haret arată influența dezastroasă pe care această criză a avut-o pentru țară și biserică.

Cartea d-lui Haret e o demascare. D-sa arată cu hotărîre, fără șovăire și în mod franc, adevărul. D. Haret spune lucrurile pe față și le numește cu numele lor. Prin aceasta d-sa face un adevărat serviciu publicului doritor de a cunoaște adevărul, își îndeplinește o innaltă datorie cetățenească.

De aceia recomandăm cartea d-lui Haret tuturor acelora care simt trebuința de o orientare onestă în mult încurcata criză care a frămîntat biserica noastră în timpul din urmă.

M. C.

***

1907. *Virgil Arion*. „Pagini din timpul răscoalelor țărănești", 144 pag. in 16, Văleni de Munte, 1912. Prețul 1 leu.

C. Anghel. „Răscoalele din 1907. Amintirile unui fost prefect", 139 pag. in 16, București 1912. Prețul 60 bani.

Două mici volume din cele trăite în timpul răscoalelor de doi orășeni culți,

inteligenți, buni mănuitori de condei; unul, cum se și cuvine la noi, liberal, și altul conservator; amîndoi simpli intelectuali și proprietari numai de idei. Nu sînt necunoscuți, nici în publicistică, nici în politică, și se bucură de o bună și bine meritată simpatie în cercuri, pe cît se poate la noi, de largi. Mai sînt, cum se zice, și dintre fruntașii partidelor, unul chiar ministeriabil. Toate acestea măresc interesul pentru broșurile lor, pe lîngă subiectul 1907, capabil să intereseze prin el însuși fără de numele, calitățile și titlurile autorilor.

D. Arion începe cu d-sa și pentrucă este ministeriabil ne dă 43 articole, publicate în gazetele conservatoare cu începere dela 25 Februar până la 25 Decembrie 1907.

E așa de caracteristic începutul cărții d-lui Arion, încît nu mă pot lipsi de plăcerea de a-l reproduce: „Știu, scrie d-sa, că nu am dreptul să am o părere în chestiunea revoltelor țărănești. Prea e importantă chestiunea asta politică și socială, pentruca un obscur membru al partidului conservator să-și permită să aibă o părere asupra ei, fără să i se ceară imediat explicațiuni. Renunț". E caracteristic acest început; în aceste fraze se cristalizează o stare de fapt nu numai din partidele politice, ci și în afară de ele, și cînd oameni culți, inteligenți, cinstiți și chiar cu situațiuni de ministeriabili (poate chiar din cauza asta) renunță, atunci natura nesuferind golul absolut, vin să-și spue părerile ca dogme toți acei anonimi, care se plătesc pentru a avea anumite păreri izvorite din interesul, ura, sau ambiția patronului. Totuși d. Arion nu renunță de tot, alt el ar fi trebuit să tacă și n'am fi avut nici articolele, nici cartea. Unele puncte ale scribilor anonimi și unele porniri ale partidului său sînt atacate, dacă nu cu multă vehemență, în schimb întotdeauna cu argumente inteligente, cu mult bun simț, și cu excesiv de mult tact; așa în primele articole ridiculizează hotărîrea consiliului de miniștri din Februarie 1907 de a se pedepsi revizorii școlari („Răscoalele țărănești") și studenții basarabeni și alți ziși instigatori („Instigatorii"), pentru a se pune stavilă revoltelor, și opune părerea „lecuind relele se poate pune stavilă, nu aruncînd vina asupra așa zișilor instigatori"; denunță ca instigatori „mizeria", „administrația" (primar, subprefect, prefect); în articolul „Armata" combate pe acei care visau (d. Carp) intrarea armatelor străine, pentru potolirea răscoalelor; în articolele „Partid agrar" și „Reacțiune" combate pe acei care visau (d. Carp) întemeierea unui partid agrar; în articolele „Vorbe goale", „Iar țăranii" pe acei (d. Filipescu) care denunțau proiectele de reforme agrare ca socialiste și pe acei care (d. B. Catargiu) nu credeau că proprietarii și arendașii măsoară fals pămîntul pentru țărani; în articolul „Schimb de păreri" pe acei care credeau în 88 că mizeria a fost cauza răscoalelor, iar la 1907 nu mai credeau fiindcă erau în opoziție (partidul conservator); în articolul „Juisorii" pe acei care socotesc „că orice restringere a unei libertăți care degenerează în spoliațiune ar fi o crimă, orice atingere a unui drept absolut de proprietate... ar fi un sacrilegiu"; în articolul „Datorie" contra acelor care fac critica violentă a reformelor propuse, dar critică de absolută, negație (partidul conservator).

Sînt două puncte din cartea d-lui Arion care merită o subliniere. Voiu sublinia dar: în articolul „*Ințelepciune*": „*Țăranul așteaptă. El așteaptă afară din Cameră. Să sperăm cu dînsul că cele făgăduite i se vor da. Și cu toate acestea, mai important chiar decît a-i da ceia ce i s'a făgăduit, ar fi fost pentru dînsul și ar fi fost pentru țară, ca țăranul să fie adus în Cameră. Dacă e că energia poporului*

să nu devie revoluționară, trebue ca ea să se cheltuiască în acțiune legală. Conștiința de clasă se întărește prin înlăturarea de fapt a țăranilor din parlament. Ei sînt puși astfel în situațiunea curioasă de a aștepta tot binele lor de la acei, pe care îi socotesc, pe drept sau pe nedrept, de adversari ai lor și în contra cărora s'au răsculat eri. Sentimentul că și politicește ei atîrnă tot de grația acelora în a căror dependență economică trăesc și de-a căror asuprire se plîng, nu poate decît să-i amărască". Vom mai sublinia din articolul „Juisorii": „*Admir din ce în ce mai mult pe acei, care pot, privind mizeria imensei majorități a țării, să se dea la o parte, să se despartă de ceilalți ca de o rasă impură de paria și afirmînd contra celor mulți dreptul lor deosebit și sfînt să se izoleze într'o quisență nepăsătoare..... Nepăsători, ca natura indiferentă, privind cu curiozitate mulțumită jocul fatal al fenomenelor economice, convinși de utilitatea mizeriei celor mulți pentru a asigura fericirea elitei, ei au sentimentul curios de mulțumire al omului care privește de pe mal la corabia bătută de valurile furioase ale mării. Orice atingere a unei libertăți, care degenerează în spoliațiune—ar fi o crimă, orice atingere a unui drept absolut de proprietate care, găsindu-și în alcătuirea socială origina și garanția sa, nu poate prin abuzul său să devie destructiv al societății—ar fi un sacrilegiu. Tari pe drepturile lor ei se izolează într'însele ca într'o cetățue și privesc de sus loviturile mulțumii neputincioase. Chestiunea socială se reduce astfel pentru dînșii la o chestiune de forță, și fiindcă sînt cei mai tari vor să continue a oprima*".

Am subliniat aceste cuvinte din cartea d-lui Arion pentrucă cred că *ideile necesității lărgirii dreptului de vot și restrîngerea proprietății mari rurale pentru a lărgi proprietățile țărănești sînt singurile adevărate învățăminte de tras din 1907*. D. Arion și-a dat asentimentul în favoarea acestor idei în mod vag, dar și l-a dat. De atunci, de cînd s'au stins flacările, n'am auzit ca d-sa să fi revenit asupra lor, fie susținîndu-le, fie renegându-le franc. E chestie de escesiv de mult tact, de renunțare... Pentru aceasta vom cita tot din cartea sa: „Nu închizînd ochii cînd e liniște, nu așteptînd să se ridice larma clopotelor noilor răscoale, nu răspunzînd cu gesturi violente și încăpățînate, care parcă-ți numerotează voințele la argumentele ce ți se dau, se rezolvă chestiunile grele și mai cu seamă nu aminînd soluțiile se suprimă problemele și se lecuesc relele sociale. O politică de aminare este o politică de slăbiciune. Este o mărturisire de neputință—*este încă o manifestare a acelei renunțări, din care s'a făcut o dogmă*". Și în altă parte tot d. Arion ne spune: „Și dacă de multe ori, vedem că nu știm să facem bine, pricepem însă că sîntem datori să încercăm să-l facem. Și că oricîte decepțiuni ne așteaptă, *numai această sforțare poate să dea demnitate existenții noastre*".

Nu voiu spune aceste cuvinte d-lui Arion personal, deși d-sa a aderat la programul din 1910 cu neschimbarea constituției, dar mă gîndesc cît trebue să sufere el văzînd după 1907 pe oamenii în care are încredere la fapte și constatînd că în doi ani n'au dat decît alegeri cum au fost, scandal bisericesc, tramwaye, fuziune-concentrare, concentrare-fuziune.—„*Juisorii*"!...

Cartea d-lui Arion este bună și merită să fie citită cu atenție, dar îmi vine să cred că ar fi fost și mai bună dacă autorul n'ar fi fost ministeriabil și „n'ar fi renunțat"; atunci ar fi avut și el satisfacția de a face după cum scrie —și cititorii mulțumirea pe care o dă constatarea consequenței cu sine însuși a autorului.

Cartea d-lui Anghel ne dă o serie de tablouri plastice asupra răscoalelor propriu-zise, cu atmosfera care s'a creat atunci, atmosferă care ne-a dat execuțiuni sumare constatate juridicește și achitate tot astfel, izbucnire de uri personale și de clasă, cum e aceia din ordinul unui general: „Nu-mi mai comunicați numărul prizonierilor făcuți, numai pe acel al morților", devastări nebune și sălbatice și potoliri lugubre. Ne dă d. Anghel și multe exemple documentare și clasice de nedreptăți făcute țăranilor, dijmuire tîrzie, măsurare falșă, etc., etc.. Sînt scene tragice și sînt scene comice, cum e aceia cu garda civică din Slatina. Peste tot domină spiritul primitiv și naiv,—nu numai al țăranului.

Un pasagiu însă din această interesantă broșură, ne inspiră reflecțiuni cu deosebire triste asupra chipului în care reprezentanții ordinei își înțelesese rolul în aceste clipe tragice.

Iată-l în întregime:

„La intrarea satului (Drăgoeștii), ale cărui case albe se etajau în amfiteatru pe coline—stăteau toți bărbații și flăcăii adunați pe un platou de-a lungul șoselei.

„Ei stăteau nedumeriți dar dirji, până ajunseră trupele în dreptul lor și tunurile luară poziție de luptă dincolo de șosea, cu servanții gata a trage. La o comandă sonoră a colonelului, se produse o panică indescriptibilă în rîndurile lor. Ei fugiau în toate părțile, strivindu-se unii pe alții, într'o învălmășeală nebună; dădeau în genunchi, își fringeau miinile cu disperare, se rugau de ertare,—în timp ce nevestele lor din satul în amfiteatru, cu părul vîlvoiu, cu ochii eșiți din orbite urlau cît puteau de *groază*.

„A fost pentru toți actorii acestei drame un moment de emoție așa de cumplită, încît gurile tuturor se încleștaseră și d. *Iliescu întîrzia să spună vorbele mîntuitoare, care să pue capăt scenei*. Fu un secol, până în sfîrșit, el își recăpătă glasul și, eșind înaintea trupei, începu a striga:

— *Domnule colonel, iartă-i! Sînt oamenii mei; față de mine au greșit și eu i-am ertat*. **Iartă-i și d-ta!**" (p. 112—113).

Cum vedeți aici, în momentul sosirii armatei, însoțită de prefect, *satul nu mai este răsculat*. Dacă greșise în trecut, bine înțeles, justiția avea să-și spună cuvîntul, administrația putea începe deci cercetările, face arestările necesare, etc.. Dar armata nu mai avea nici un rol, fiindcă armata, dacă este datoare să reprime răzvrătirea, întrucît autoritățile civile recurg la concursul ei, ea însă nu e în drept *să pedepsească* o răscoală *după* potolirea ei și deci nici *să erte* pe cei ce s'ar fi dovedit vinovați. Atunci, ce rost avea în asemenea împrejurări „comanda sonoră a colonelului"? Și pentruce era nevoe de „ertarea" proprietarului, pentru a se pune capăt „acestei drame"? Prefectul care era de față, avea o singură datorie și foarte limpede: să spună comandantului oștirii, că n'are nevoe de serviciile sale, întrucît urmează, în această situație, numai ca administrația și justiția să pășească la cercetare și judecată, în condițiunile și în limitele legii.

Această scenă ne poate lămuri mai bine decît volume de studii asupra spiritului de legalitate ce caracterizează chiar pe reprezentanții de elită ai erarhiei noastre administrative...

Autorul închee prin întrebarea: unde mergem? - și pare a constata că n'am învățat nimic din nenorocirea care a lovit țara.

Cartea e scrisă în stil curgător, se

ceteşte cu plăcere şi pune pe cetitori să se gindească la lucruri serioase.

Sint două cărţi utile.

Dr. C.

***

Dr. C. I. Istrati. *Citeva date relative la diferite chestiuni de Arheologie privitoare la Romini.* Bucureşti, Academia Romină, 1912, 1 broş. in 4° de 21 pag. + 8 stampe, preţul 1 leu.

1. *Chipurile divinităţilor Gäea şi Rhea aflate în Romînia.* — Se face o descriere comparativă a statuetelor celor două zeiţi găsite la noi, în Oltenia. Urmind pe N. Densuşianu autorul trage concluzia că cultul celor două zeiţi s-a născut în Dacia; iar vechea coroană a împărăteselor zeificate se păstrează până azi în portul aşa numitei *cîrpe*, —un cerc de nuia învălit intr-o petică colorată sau nu, care se poartă pe cap de către femei, a doua zi de cununie.

2. *Arta olăriei din prima fază a apariţiunii ei a beneficiat de artele preexistente şi în special de cioplirea în lemn.*— Această concluzie o scoate autorul pe baza a două vase preistorice găsite în Romînia, dintre care „primul este desigur un vas destinat cultului, pentru ars arome la templu; se vede că e chiar văpsit în roş la margina superioară; pe el se observă pătrăţele, scobite ca în lemn, în mod foarte clar", al doilea „pe care se văd liniile trase, ca la un desemn regulat, şi scobiturile făcute cu un os, sau cu un vîrf de cremene, întocmai cum se făceau şi se fac încă crestăturile pe lemn".

3. *Armele răsucite (întoarse) dela înmormîntările vechi găsite în Romînia.*—Sint lănci, săbii, suliţi. Faptul nu este izolaţ. Asemenea obiecte îndoite, ba chiar rupte, s-au găsit şi în Ungaria şi în Franţa. In urma studiilor făcute de învăţaţi franceji, s-a ajuns la concluzia că aceste arme se îndoiau şi se rupeau intenţionat, deoarece se puneau în mormîntul oamenilor, cărora ele aparţinuse în viaţă, pentruca mîini profane să nu se mai poată servi de ele: „mortul—spune Sal. Reinach—este un om sfărmat; obiectele care-l întovărăşesc în mormînt trebue să fie şi ele sfărmate".

D. Istrati este chimist. In prefaţa acestei comunicări academice D-sa a ţinut să previe pe cei pe care i-ar surprinde că, în orele libere, D-sa se dedă arheologiei, amintind activitatea unor colegi de ai săi, în Academia franceză: *chimistul* Berthelot, care era un *elenist* de forţă; *hirurgul* Lannelongue, care a produs lucrări de valoare în *arheologie.*

G. P.

***

Inginer Th. C. Lecca. *Elaborarea şi comercializarea invenţiilor* (Sfaturi pentru inventatori). Iaşi, 1912. Tipografia „Dacia". Preţul 2 lei.

Ceteam mai dăunăzi, în notele zilnice ale unui ziarist din Bucureşti, o mică şarjă împotriva inventatorilor. Se pare că sint foarte mulţi acei pe care mirajul gloriei şi a înavuţirii subite îi face să-şi frămînte mintea pentru a pune mina pe cheia de aur care să le deschidă porţile palatului fermecat. Cel puţin aşa eşea din scrisele ziaristului bucureştean, care se plingea că aproape zilnic e asaltat de tot felul de inventatori veniţi pentru a-i cere sprijin ca să-şi breveteze invenţiile. Şi mai eşea din şarja sa că cei mai mulţi dintre inventatorii romîni sint victimele fantaziste ale propriei lor naivităţi.

Dar dacă sint mulţi inventatori cărora nu poţi să le acorzi decit doar zîmbetul cu care primeşti cererea unui copil de a-i da jos luna, ca să se joace cu ea,—apoi nu e mai puţin adevărat că trebue să fie şi pe terenul acesta oameni care lucrează serios şi raţional. Alături de copistul dela minister, care vrea să inventeze un nou... aeroplan, trăeşte şi lucrează desigur şi inginerul specialist care, mai modest tocmai pentrucă stă pe teren bine cunoscut, urmăreşte o perfecţionare ori o adaptare simplă, dar utilă.

Cartea d-lui Th. Lecca nu poate fi decit foarte folositoare amînduror acestor categorii de inventatori.

Dl. Th. Lecca e un „inventator incurabil", cum singur îşi zice undeva. A încercat multe, s'a izbit de toate greutăţile, a cugetat îndelung asupra chestiei şi a venit în atingere cu toţi factorii problemei. A urmărit multe invenţii, a avut oarecare reuşite şi... multe decepţii.

Inţelege dar oricine cit de folositoare trebue să fie „sfaturile pentru inventatori" ale unui om atit de încercat în materie.

Sintem siguri că ele vor avea, aşa după cum speră şi autorul, rezultatul dublu de a descuraja şi îndepărta, pe de-o parte dela îndeletnicirile de inventatori, pe fantaziştii nepregătiţi care fatal nu ar putea ajunge la nici un rezultat, iar pe de altă parte de a îndruma şi a ajuta pe „inventatorii de rasă", cum le zice autorul, scutindu-i de a face singuri o sumă de experimente şi demersuri pe care un altul le-a făcut înaintea lor.

In această credinţă, recomandăm cu cea mai deplină convingere broşura d-lui Th. Lecca tuturor inventatorilor romîni.

L. H.

***

D. G. Vasiliu. *Monografia Obştei „Comana".*— Bucureşti, Ionescu, 1912 1 broş. de 74 pag.

Dl. D. Vasiliu ne vorbeşte în această broşură despre înfiinţarea, activitatea şi roadele obştei „Comana" din com. Comana jud. Vlaşca.

In ziua de 5 Mai 1903, obştea locuitorilor din Comana, ia în arendă pe un period de 10 ani moşia „Comana" dela Ministerul de Domenii, cu preţul de 56,010 lei arendă anuală.

Un consiliu de administraţie cinstit şi însufleţit de dragostea pentru obşteni, face ca obştea să prospereze văzind cu ochii.

Sătenii neîncrezători la început, vin apoi cu droaea de se aşează în rîndurile celor 61 de membrii, care formase obştea în zilele dintăi ale lui Mai din 905... Aşa că găsim în primăvara anului 1906 încă 234 obşteni cu un capital subscris de lei 20.380, iar vărsat de lei 13.682,50, iar la un an mai vin 91 de nevoiaşi aducind şi ei un capital de 2.126 lei.

Inainte de a se începe exploatarea moşiei, s'a procedat la împărţirea şi clasificarea terenului arabil (802.98 hect. (30%) din 2.676 hect. întinderea întregii moşii) după calităţi, împărţindu-le în 3 calităţi. Şi-au fost mulţumiţi obştenii de cum s'au format loturele: un lot de 10 pogoane cuprinde, 4 pog. cl. I., 5 pog. cl. II şi un pog. cl. III. Minunată împărţeală; nici cum nu se mai poate!...

Iată un an trecut. Ce-a dat bunul Dumnezeu, precum şi munca oamenilor?

Bilanţul întocmit este cit se poate de elocvent, căci el ne arată constituirea unui fond de garanţie de 14.513.41 lei, iar cel de anul trecut (1911—1912) arată un *fond de rezervă* de 20.138.72, lei şi un fond disponibil de lei 53.908.23.!!

In acest timp situaţia economică a membrilor s'a îmbunătăţit. De unde înainte vreme de-abia se încărcau 2—3 vagoane de bucate pe an—în gara locală—acum (după spusele şefului de gară) se încarcă 20—30 vagoane de griu şi tot atitea de porumb pe an!

Vinzarea 'n comun s'a văzut că aduce mult mai mult profit, decit cea individuală, cu toate că ţăranii se cam tem să nu fie... înşelaţi. Dar administraţia obştei este cea mai bună chezăşie pentru interesele obştenilor!

După o statistică—cu aproximaţie bine înţeles—făcută tot de d. Vasiliu—averea membrilor se ridică la suma de *un milion* (socotit numai capitalul fun-

ciar și cel stătător de exploatare). Contul general al asociațiilor de pe 1911—12 arată că a rezultat un beneficiu probabil de 133.470,18% lei, sumă rămasă în pungile sătenilor și care altă dată intra în aceia a arendașilor.

Pacostea vechilor învoeli agricole a pierit din aceste locuri, iar rentabilitatea pămîntului pentru sătean a sporit simțitor. A ajuns să aibă o rentă de 126,25 lei la hect. !... De unde sub vechea întocmire arendășească, dacă da D-zeu ploae îi venia ruminului cam 27.06 lei la hect. De nu era ploae ?... Atunci vai de om : se îndatora la arendaș și nu eșia din belea multă vreme !... Să nu se mai uite faptul important că sătenii nu secătuesc locurile, ci an cu an le gunoesc, așa că valoarea pămîntului se ridică mereu.— Un pogon de pămînt în cimp a ajuns până la 600 lei !...

Paralel cu progresele făcute cu exploatarea moșiei, ad-ția obștei s'a gîndit să deprindă pe membrii și în alte ramuri ca grădinăria și cultura viței americane.

A înființat și un magazin de conserve pentru a scăpa din ghiarele speculanților pe membrii obștei și ai băncii.

Ca fapte sociale notăm că membrii au început să-și dee copii la școală, obștea dînd gratuit elevilor săraci, haine și cărți.—Tot obștea a contribuit la ridicarea unei biserici în satul „Vlad Țepeș", a ajutat pe membrii cărora le-au murit vitele, etc...

Este interesantă occidentalizarea din sinul vieții țărănești. Faptul că au în mijlocul lor un agronom sub conducerea căruia merge carul obștei, ilustrează dorința sătenilor de a se încălzi la razele calde a civilizației moderne.

Cultura e mai sistematică, avînd și unelte bune puse *gratis* la dispoziția obștenilor. Plugurile sînt toate de oțel; nici nu se mai pomenește de pluguri de lemn care zgîriiau coaja pămîntului. Casele nouă, încăpătoare, higienice, iau locul celor vechi mici, pipernicite, lipsite de soare !... Vitele închircite s'au înlocuit cu vite frumoase.

Banca populară „Stînjenul" care este într'o strînsă legătură cu obștea, a făcut progrese uimitoare. Țifrele ilustrează aceste progrese : începînd cu un număr de 43 de membri cu un capital de lei 104,50%, la 31 Decembrie 1911—întrecînd toate așteptările—a ajuns să aibă un număr de 353 membri și cu un capital vărsat de 114.564,19%.

Inchee lucrarea sa d. Vasiliu, prin arătarea dorinții de a se mai lua de către obștie, moșia în arendă, iar de acum încolo, o parte din fondul de rezervă să se întrebuințeze la *educația și împuternicirea economică a membrilor ei*.

I. *Educația*. 1) Organizarea de cercuri cooperative, 2) înființarea unui cîmp de demostrație (în care să se facă lucrări practice de viticultură și pomicultură), 3) înființarea unei mici școli de agricultură, 4) obligația fiecărui obștean de a-și trimete copiii la școală.

II. *Imputernicirea economică*: 1) Asigurarea, vitelor contra morții, 2) procurarea de mașini agricole și unelte eftine, 3) îmbunătățirea vitelor de prăsilă, 4) modificări radicale pe moșie (secarea bălților mai ales).

Termin cu recenzia, care-i și așa prea mare, regretînd că nu pot reda în acest mic spațiu toate amănuntele prețioase ce ni le dă d. Vasiliu în această broșură de 74 pagini. D. Vasiliu merită toată lauda noastră atît pentru munca ce-o depune la ridicarea economică a sătenilor din Comana cît și pentru această broșură-oglindă, care desminte insulta boerească că „țăranul e leneș" !...

S. M.

REVSITA REVISTELOR

Luceafărul. No. 15, 16.—D. Goga tipărește o melancolică *Scrisoare* „contesei de Noailles n. Principesa Brîncoveanu". Se știe că nu de multă vreme, talentata contesă—această mîndră „odraslă basarabă"—și-a tăgăduit origina, cu o nepăsare și desinvoltură de marchiză. Acest lucru a indignat pe mulți, iar pe alții i-a întristat adînc. D. Goga a dat glas acestei tristeți :

Din țara ta ți-a mai rămas pămîntul,
Ai griu în el, dar ți-ai uitat de moaște...
. . . .
Cînd vei simți o jale vag' adese
Și 'n liniștea amurgului de toamnă
Te vor fura îndemnuri ne 'nțelese,
Nu te mira : sînt Brîncovenii, doamnă !

De altminteri pe noi toată afacerea asta nu ne surprinde. Foarte mulți dintre boerii noștri sau dintre cei deveniți boeri și-au căutat o nobleță mai fină, grecizîndu-și numele sau descoperindu-și o origină bizantină. Kogălniceanu spune undeva că a cunoscut boeri romîni care ziceau că dac'ar ști că au în vinele lor o picătură de singe rominesc, și-ar tăia o mînă... ca să se poată purifica de picătura murdară.

In No. 15, o interesantă convorbire cu d. George Enescu. Aflăm unele lucruri surprinzătoare. „Muzica romînească, spune marele artist, e complexă, foarte întunecată încă, în fașe. E o compoziție din muzica arabă, slavă și ungară, posedînd însă și o atmosferă proprie ce n'o găsiți în muzica altor popoare —e adevărat— o atmosferă căreia nu-i pot da o caracterizare expresivă. Aceste influențe străine sînt prea vădite, ca să mai fie negate. In Muntenia muzica e mai mult turcească, în Moldova mai mult rusească, în Ardeal mai mult ungurească. Să nu se supere n'meni de adevăr". „Ceia ce trebue să se elimine din muzica noastră sînt „romanțele" care s'au cîntat și se mai cîntă încă prin saloane, pe la concerte chiar... D'al de „Steluța" de Florescu, „Ce te legeni codrule" de Scheletti, „Alinta" de Cavadia, numai rominești nu sînt ; sînt melodii curat italienești, care nu-și au rostul în muzica noastră". „Țiganilor să le mulțumim că ne-au păstrat muzica, această comoară ce abia acum o prețuim ; numai dînșii ne-au desgropat-o, au trecut-o și au dat-o în păstrare din tată în fiu, cu acea grijă sfîntă ce o au pentru ce le e mai scump pe lume : cîntecul !"

Autoritatea incontestabilă a intervievatului, dă acestor afirmații o greutate deosebită.

Țara Nouă No. 7 și 8. D. M. Dragomirescu răspunde pe larg Vieții romînești, pentruce nu vrea „să revină iarăși la... („..." sînt ale d-sale. N. R.) puterea literară".

D. Dragomirescu are o meteahnă : e cam prezumțios. Această meteahnă inofensivă ne explică pentruce d. Dragomirescu nici de data asta n-a putut ob-

serva la d-sa disproporţia amuzantă dintre arsenalul pe care-l întrebuinţează (ton grav, exuberanţă de argumente, duioşie, ironie, etc.)—şi obiectul discuţiei. (In articolul acesta, obiectul discuţiei e chiar d-sa).

Incă odată: dacă d. Lovinescu ar afirma că poetul Stamatiade in lirica subiectivo-filosofico-descriptivă e mai mare decit poetul Davidescu care prin excelenţă e un simbolisto-mizantropico-diabolic,—d. Dragomirescu ar fi in stare, prin metodul tri-clasificant al criticei dogmatico-impresionisto-psicologice să scrie cu multă seriozitate trei articole ca să dovedească d-lui Lovinescu că se înşală.

Şi se mai miră d. Dragomirescu de ce il regretăm? De ce il rechemăm să „revină iarăşi" să reia... puterea literară?

> O, vin odorul meu nespus,—
> Dece nu vii tu? Vină!

Dar să lăsăm gluma. Cu toate marile defecte şi cu toate *tartarinadele* d-sale, d. Dragomirescu făcea sforţări să inţăleagă operele scriitorilor şi adesea reuşea să releve unele din calităţile şi defectele lor. Iată pentruce l-am regretat şi-l regretăm.

Arhiva (April). Remarcăm şi în numărul acesta Scrisorile din copilărie („Cum se începe viaţa") ale d-nei Clemenţa Hîrjeu, care se disting prin tonul de sinceritate şi prin perspectiva in care autoarea ne infăţişează viaţa de altă dată.

Noua Revistă Romină. Apar revistele, apar necontenit ca nişte insule din apa vremii,—dar nici n'apuci să le semnalezi apariţia, c'au şi dispărut iarăşi in valurile indiferenţii... Iată pentruce, cu o duioşie involuntară şi cu un ciudat sentiment de solidaritate, ne uităm la această veche cunoştinţă care, cirtindu-ne din cind in cind, îmbătrîneşte odată cu noi.

Mercure de France (April, 1912). In articolul intitulat **Criza statului modern**, cunoscutul scriitor socialist *Paul Louis* sistematizază ideile sale relative la raporturile dintre mişcările proletariatului şi organizarea statului actual, ca reprezentant al intereselor clasei dominante. Lupta claselor de jos contra structurii politico-sociale moderne e azi un fapt general, care interesează toate ţările civilizate; criza statului modern nu priveşte numai forma sa exterioară, ci insuşi mecanismul intern, structura intimă a organizării sale şi problema constă in a se şti dacă statul se va putea menţine ori va fi răsturnat. Criza se datoreşte organizării capitaliste, care imparte societatea in două grupe mari, o minoritate dominantă care are toate drepturi e şi avantajele şi o mejoritate care e lipsită de toate, şi care creşte mereu şi conspiră, pregăteşte ruina statului. Acest proletariat e creat de insuşi regimul capitalist, care se bazează tocmai pe punerea in valoare a puterii de muncă a claselor de jos. Lupta de azi dint e proletariat şi burghezime e mai aprigă decit acea de odinioară dintre burghezime şi nobilime, pentrucă atunci burghezimea avea cel puţin puterea economică, dacă onorurile, locurile inalte, puterea politică erau in miinile nobililor, pe cind azi proletariatul e lipsit şi de una şi de celelalte.

Proletariatul atacă din două părţi statul modern, inlauntru atunci cind luptă să pătrundă in angrenajul maşinei politice, prin deputaţii şi ceilalţi reprezentanţi ai săi, şi in afară, atunci cind proclamă greve ori face mişcări violente. Socialismul armează mai ales prima tactică, sindicalismul pe cea din urmă. Autorul articolului arată apoi cum se manifestează criza statului modern in cele trei ţări mai însemnate ale Europei: Franţa

(prin discreditul parlamentarismului şi prin pătrunderea grevelor în serviciile publice), Anglia (prin grevele generale) şi Germania (prin scăderea prestigiului imperial, prin discreditul militarismului şi prin reuşita mişcării socialiste) şi conchide că impreună cu statul modern va fi lovit de moarte insuşi sistemul capitalist pe care acest stat il reprezintă.

La Nouvelle Revue (April, 1912).

Pentru reorganizarea armatei Greciei, aceasta a făcut apel la Franţa, care i-a trimis o misiune militară sub conducerea generalului Eydoux. După un an de zile de lucru, misiunea militară franceză a adus îndreptări importante şi a inlăturat foarte multe din relele de care armata grecească suferea. O dare de samă asupra rezultatelor la care s'a ajuns, ne dă *Jean Leune* in articolul său intitulat: **Sforţarea militară a Greciei.** Ceia ce punea mai ales in inferioritate armata greacă era lipsa de metodă şi de unitate in conducere, lipsa de competenţă a şefilor, frica de responsabilităţi şi mai ales starea de spirit a ţării faţă de instituţia armatei. Contra tuturor acestor împrejurări a luptat cu succes misiunea de sub direcţia generalului francez Eydoux şi azi in armata greacă s'a introdus unitatea, metoda şi priceperea; s'a îmbunătăţit hrana şi echipamentul, reorganizindu-se aprovizionarea, s'au construit cazărmi sistematice, s'a sporit materialul pentru artilerie, magazinele s'au umplut, in sfirşit peste totul s'a introdus ordinea şi disciplina. Totodată s'a reuşit a se interesa spiritul public pentru armată, aşa că s'au obţinut deja insemnate donaţiuni pentru construirea de cazărmi şi pentru alte nevoi ale armatei. Mulţumită dar misiunei franceze, Grecia poate pune azi pe picior de războiu 135,000 de oameni echipaţi şi instruiţi, avind posibilitatea de a se ridica până la 185 000 cu rezervele şi cu garda naţională.

Italieni şi Francezi in Tunis e titlul unui articol al lui *R. Raqueni*, in care acesta arată că ambele puteri europene au interes una de alta in Tunis, intru cit dacă Franţa duce direcţia activităţii pentru exploatarea resurselor naturale ale acestui teritoriu, apoi braţele de muncă acolo sint italiene mai ales, aşa că emigrarea Italienilor din Tunis, emigrare care merge crescind dela războiul din Tripolitania, din cauza atitudinii ostile a musulmanilor din Tunis, face rău şi francezilor. Pentru aceia autorul crede că Franţa şi Italia, reprezentind una capitalul şi cealaltă munca, trebue să meargă mină in mină in Tunis.

Les Documents du Progrès (April, 1912).

Cu ocazia unor conferenţe, organizate de „Institutul internaţional pentru răspindirea experienţelor sociale", Dr. *R. Broda* a avut prilej să facă oarecare observaţiuni personale asupra stării de lucruri din mult incercata Finlanda, pe care le publică acum sub titlul de **Problema finlandeză.** Această provincie care face parte din cel mai inapoiat stat al Europei in privinţa sistemului de guvernămint, se află in anumite privinţi in fruntea mişcării politice şi sociale a Europei, devenind un fel de laborator in care s'au incercat pentru prima oară ideile cele mai innaintate şi mai indrăzneţe: Finlanda a avut in Europa primul parlament ales prin sufragiu in adevăr universal, in Finlanda femeile au drept de vot şi dreptul de a fi alese, in Finlanda s'a votat legea pentru interzicerea importării, fabricării şi vinderii alcoolului, etc. Afară de aceasta, procentul analfabeţilor e in Finlanda numai de 1% (mai mic decit in Franţa şi Anglia!), administraţia e model, judecătorii sint impar-

ţiali, etc. E astfel un abis enorm, din toate punctele de vedere, intre această provincie şi restul imperiului Ţarilor. Se inţelege dar groaza cu care Finlandejii au trebuit să primească incercarea Rusiei de a le răpi autonomia. Pierderea acestei autonomii ar insemna pentru locuitorii Finlandei o intoarcere cu sute de ani inapoi, o revenire la barbarie. Deocamdată calea pe care ţarismul o urmează e aceia de a paraliza acţiunea dietei finlandeze nesancţionindu-i legile, de a dezorganiza finanţele provinciei, de a o da pe mina unor funcţionari incapabili şi conrupţi. La aceste incercări finlandejii rezistă prin răbdarea la care lungile suferinţi i-au deprins şi prin stăpinirea de sine.

Autorul articolului crede insă că e de datoria lumii civilizate să impiedice „asasinatul moral" pe care absolutismul incearcă să-l săvirşească in contra unei naţiuni care e in fruntea mişcării spre progres a omenirii.

Nuova Antologia (April 1912) *Giovanni Cena*: **Giovanni Pascoli.** De curind Italia a pierdut pe marele său poet, pe succesorul lui Carducci la catedra din Bolonia. In acest articol, cunoscutul critic literar *Cena*, dă o caracterizare a operei sale artistice. Relativ tirziu a inceput Pascoli să publice. Primul său volum, *Myricae* l-a publicat la 1892, cind era deja in vristă de 37 de ani. Erau tablouri mistice, descrise cu o neasemănată justeţă de ton şi de amănunte. Aveau ceva comun cu poezia lui *Severino Ferrari*, mult lăudată pe-atunci, azi, pe nedrept aproape uitată: aceiaşi inspiraţie agrestă şi aceiaşi formă a poeziei populare. Pe cind insă tablourile lui Ferrari erau insufleţite de figuri omeneşti şi in cintecele sale predomnea iubirea, schiţele lui Pascoli dădeau o egală importanţă plantelor şi păserilor caşi oamenilor, fără a fi colorate de vre-un sentiment personal al poetului. Caracterul lor fundamental era reprezentarea obiectivă a naturii. Toate aceste poezii datau, desigur, dintr'o epocă anterioară: pe cind le publica poetul era deja cuprins de obsesiunea tragică, care avea să-i inspire mai tirziu o poezie mai adincă şi mai dureroasă. Aceasta nu apărea acum decit in prefaţă, in care povestea grozavul asasinat al tatălui său. Doi ani mai tirziu, apăru o nouă ediţie, mult amplificată; cuprindea intre altele „Il Giorno dei Morti" şi „Colloquio". Imediat urmă volumul intitulat „Poemetti". In aceste nouă poesii, poetul nu se mulţumea numai să zugrăvească, ci da un suflet nou tablourilor sale, mişcind violent uneori sufletele cetitorilor. Cu acest din urmă volum, faima lui Pascoli, mărginită intăiu numai in cercurile studenţeşti, se intinse şi la marele public. Italia avea un nou poet. Intre prima şi a doua ediţie a volumului *Myricae* se ascunde o problemă psicologică; intre seninătatea cam sentimentală a primelor schiţe rustice şi furtuna din „Ziua Morţilor" trebue să se fi intimplat ceva adinc in sufletul poetului. Pascoli trebue să fi simţit tirziu tragicul vieţii şi să fi retrăit in el nenorocirea familiei sale. Cind s'a intimplat asasinarea tatălui său şi apoi după un an moartea mamei sale, căreia i-a urmat in mormint trei fraţi, Pascoli era un copil. Apoi veni studiul sirguincios şi absorbant, un period de participare la agitaţiile politice şi de nehotărire, până ce imbrăţoşă modesta carieră de profesor de gimnaziu. Poetul a inceput să cinte cind in sufletul său se instăpini renunţarea. In această epocă literatura italiană era supt influenţa şcoalei simboliste franceze; Pascoli rămase insă cel mai personal din toţi poeţii italieni contemporani, deşi resimte toate aspiraţiile moderne, dela marile curente intelectuale şi sociale europene

până la durerile şi bucuriile patriei sale. In simbolul unui „copil" a vrut Pascoli să incarneze poezia. I s'a intimplat şi lui ca altor artişti care socotesc drept adevărată artă numai aceia pe care ei o practică. Fiecare om, zice el, poartă in sine un copil, fiindcă orice om e in unele momente poet. „Poetul, dacă e adevărat poet, adică dacă cintă numai aceia ce-i dictează copilul din el, e inspiratorul moravurilor bune, a iubirii de patrie, de familie, de omenire... se vede că nepoetic e aceia ce morala recunoaşte drept rău şi estetica proclamă drept urit". Aceste păreri nu sint decit teoretizarea *après coup* a poeziei ce lua fiinţă in el şi care ne-a dat *Andrée, Nel carcere di Ginevra, La Quercia di Hawarden, Il Bolide, La Vertigine, Il Ciocco.*

Rivista d'Italia (Mart 1912) *Frederico Persico*: **Il posto dell'arte nello spirito.** Spiritul omenesc, zice autorul, nu se manifestă numai prin raţionamente, sisteme filozofice şi ştiinţifice; alăturea de acestea are şi fantazia o funcţiune proprie. Pe cind intelectul e analitic, anatomizează obiectul pentru a extrage noţiunile; fantazia e sintetică, creiază obiecte nouă, care deşi numai simulacre de obiecte, exprimă mai bine decit obiectele reale şi concrete, o idee ori un sentiment. Această formare de simbole care o atitudine specială şi produsele ei se numesc arte. Artele sint dar un produs al fanteziei, care nu servesc insă comodităţii vieţii nici nu au ca scop utilul. Care e rostul lor atunci? De un timp se repetă fraza, care ar avea aerul unei definiţii: „arta pentru artă". „M'am năcăjit mult, zice P., să găsesc un senz in această frază şi mărturisesc că n'am găsit niciunul". Cine ar afirma că ştiinţa şi in special filozofia, e gindire pentru gindire, n'ar părea că spune cea mai goală de senz frază? Gindirea, dacă are o valoare, nu e pentrucă are de obiect cercetarea şi descoperirea adevărului? Şi arta trebue să aibă o ţintă către care artistul tinde cu toată puterea sa. *Vico* nu se incearcă să definească adevărul; se mulţumeşte de a-l arăta cu un echivalent: adevărul, zice el, e faptul. Urmind acest exemplu, zice P., a ajuns la concluzia că frumosul, obiectul artelor, e *ordinea*, a cărei condiţie e *forma*, atit in lumea materială cit şi in cea morală. Viţiul, pasiunea fără friu, răutatea etc. sint urite fiindcă sint contrare ordinei morale. A le zugrăvi in artă se pare o contrazicere cu obiectul ei, care e frumosul. Dar contrazicerea dispare in arta mare şi adevărată. E de ajuns ca imaginea acelor urîţenii să inspire disgustul şi oroarea care e in ordinea morală a sentimentelor. Scopurile artei nu sint, desigur, acelea ale moralei; şi dacă aceasta vra să zică „arta pentru artă", s'ar putea suporta această frază. Dar dacă arta nu e insăşi morala, cine ar putea afirma că adevărata artă ar putea contrazice şi jigni morala? Frumuseţa şi virtutea sint surori, nu duşmane. A le confunda, cum se pare că a făcut Tolstoi, e o greşală; dar nu se poate nega artei in sine, oficiul de educatoare. Alfonso Casanova dorea ca azilurile infantile fondate de el, să fie impodobite cu copiile tablourilor celor mai distinse, pentruca sufletele copiilor odată cu dragostea pentru frumos să capete cultul virtuţii. Arta trebue să rămină innălţătoarea spiritului omenesc.

Deutsche Revue (April, 1912) *Dr. Benedetto Cirmeni*: **Condiţiile şi concesiunile Italiei pentru pacea cu Turcia.** Autorul, deputat in parlamentul italian, a scris acest articol—după cum ne informează o notiţă din partea redacţiei revistei—in inţelegere cu cele mai marcante personalităţi politice ale Italiei. Pentru a incheia

pace Italia pune o singură condiţie: recunoaşterea deplinei şi neţărmuritei sale suveranităţi asupra Tripolitaniei şi Cyrenaicii. Germania şi alte puteri au incercat să convingă Italia de a se mulţumi ca **Anglia** in Egipt cu o simplă ocupare ori ca Franţa in Tunis, cu un protectorat. Aşa ceva e peste putinţă: prea sint deosebite situaţiile politice ale Egiptului şi Tunisiei de ale Tripolitaniei şi Cyrenaicii. Anglia s'a putut mulţumi cu o simplă ocupare a Egiptului, de oarece domnitorul şi guvernul acestei ţări sint cu desăvirşire la dispoziţia reprezentantului englez din Cairo. Kedivul şi miniştrii săi nu pot nici să deschidă gura fără prealabila incuviinţare a Angliei. In Tunis, in urma faimosului tractat dela Bardo, Beiul a devenit un simplu funcţionar al Franţii. In Tripolitania şi Cyrenaica insă, lipseşte un domnitor local; dacă aici ar răminea suveranitatea turcească, s'ar naşte o stare de lucruri imposibilă: Italia n'ar avea niciodată mijloacele de a exercita o influenţă precumpănitoare asupra sultanului din Constantinopol; ar fi un izvor nesecat de intrigi şi certe. Aceste consideraţii au făcut pe Italia să proclame la 5 Noembre, anul trecut, suveranitatea sa asupra provinciei lor africane. Această declaraţie n'a fost decit aducerea la implinire a voinţii intreg poporului Italian. Orice propunere care ar tinde să inlăture neţărmurita suveranitate italiană, e de mai innainte condamnată să rămie fără succes: nici un guvern in Italia nu ar putea prezenta ţării o asemenea propunere.

Dacă Turcia ar conveni asupra acestei unice condiţii a Italiei, atunci s'ar putea uşor incepe tratativele de pace. Un armistiţiu in orice caz Italia n'ar acorda, căci un asemenea armistiţiu ar fi folositor numai Turciei, care ar putea in acest timp intări armata din Africa şi trimete o nouă oştire in Jemen, pentru a incepe apoi ostilităţile cu mai multe şanse. Dacă insă s'ar recunoaşte deplina suveranitate a Italiei şi s'ar renunţa la armistiţiu, Italia ar fi dispusă să facă Turciei concesiuni; ar fi gata să facă o excepţie dela regula generală, după care invinsul plăteşte despăgubiri, şi ar oferi Turciei o despăgubire bănească sub forma unei participări la datoria statului otoman, intrucit aceasta priveşte Tripolitania şi Cyrenaica. Ar recunoaşte autoritatea religioasă a sultanului, in calitatea sa de Kalif, asupra Musulmanilor din Africa. Apoi, dacă celelalte puteri ş'ar lua răspunderea pentru integritatea imperiului otoman, Italia n'ar face nici o dificultate in a se alătura lor. S'a spus că Italia ar trebui să renunţe la privilegiul capitulaţiilor pentru supuşii săi care locuesc in imperiul turcesc; aşa ceva ar putea admite Italia, cind măsura s'ar aplica şi celorlalte puteri. Orice altă concesie, de exemplu, un schimb de teritorii, saŭ o despăgubire teritorială in altă parte a Africei, este absolut exclusă.

Deutsche Rundschau (April 1912) *Richard Garbe:* **A fost influenţată dezvoltarea Budismului de către Creştinism?** Religia budistă a pătruns prin veacul al 3-lea a. Ch. in partea extrem nordvestică a Indiei. Aici a avut o dezvoltare aparte caracterizată prin indumnezeirea *persoanei* lui Buddha şi transformarea concepţiei despre Nirvana in reprezentarea unei vieţi după moarte. Această evoluţie, cu totul deosebită de a Budismului din sud, duse la formarea unei nouă şcoale, numită *Mahāyāna*—spre deosebire de cea din sud, numită *Hinayāna*—care a durat până prin sec. al 8-lea. Această direcţie a Budismului, prezintă un nou ideal moral, in locul idealului cam egoist al vechiului Budism—liberarea nu numai de pasiuni ci şi de orice

simţire omenească,—anume acela al dragostei de aproapele şi al milei active. Apoi in Mahāyāna, găsim credinţa in un Dumnezeu şi in nemurirea personală a sufletelor. Se credea pănă acum, că fondatorul acestei direcţii ar fi Nāgārjuna, care a trăit pe la mijlocul sec. al 2-lea p. Ch.; in realitate el a fost numai organizatorul. Prima expunere literară a acestei doctrine, are loc vreo 70 de ani inainte de Nāgārjuna, şi e opera călugărului *Asvaghosha*, care a trăit in a doua jumătate a primului veac după Christ.

Multora le-a venit ideea că această specială evoluţie a acestei şcoale budiste ar fi datorită unei influenţe a ideilor creştine. Aşa a afirmat sinologul *Samuel Beal* şi misionarul Dr. *Timothy Richard*. Acel insă care a incercat să dovedească ştiinţificeşte această ipoteză e jesuitul *Joseph Dahlmann* (Indische Fahrten 2 vol. Freiburg 1908). El vrea să dovedească mai intăiu că arta budistă a teritoriului Gandhāra, care oglindeşte concepţiile şcoalei Mahāyāna, trădează adinci influenţe creştine. Aşa d. p. figura lui Buddha, care in arta budistă nu e niciodată reprezentată, decit numai prin un simbol, apare in Gandhāra pentru prima dată. E just, zice Garbe, că figura lui Budha apare aici pentru intăiaşi dată; lucrul se poate explica prin aceia că budiştii, cind au simţit nevoia cultului imaginelor, au imitat modelele greceşti cunoscute lor. Aceasta presupune insă o transformare premergătoare a doctrinei budiste. In budismul primitiv, Buddha era numai un om—nu putea deci să existe un cult: doctrina era mai presus decit persoana invăţătorului. Arta din Gandhāra arată că acum personalitatea lui Buddha devenise obiectul cultului. Un alt argument scoate Dahlmann din rolul pe care in doctrina Mahāyānei il joacă viitorul Buddha, care are să vie ca mintuitor, subt numele de *Buddha Maitreya*. In vechiul budism, Buddha Gotama este al 25-lea Buddha şi inchide pentru totdeauna seria invăţătorilor omenirii. După D. aşteptarea incă a unui mintuitor, după Buddha, este o influenţă creştină. Argumentele lui Dahlmann, zice Garbe, nu rezistă unei critice ştiinţifice. Mai intăiu cronologiceşte o influenţă a creştinismului e imposibilă. Arta din Gandhāra a inflorit, e adevărat, in primul şi al doilea veac p. Ch., dar inceputul ei—după cei mai buni cunoscători, Grünwedel şi Aurel Stein—trebueşte pus in primul dacă nu chiar al doilea veac a. Ch.. Dar chiar dacă această artă s'ar fi ivit după Christ, nu se poate admite că creştinismul a ajuns chiar in primul veac in valea Indusului. Punctele caracteristice ale doctrinei Mahāyānei se explică prin evoluţia naturală a doctrinei budiste; acest lucru il dovedeşte autorul printr'o amănunţită analiză a doctrinei budiste, aşa cum apare in Hinayāna şi Mahāyāna.

Sozialistische Monatshefte (April 1912). *Dr. Ivanoe Bonomi*, **Campania din Tripolis şi partidul socialist italian.** Războiul cu Turcia a sămănat discordie in sinul partidului socialist italian şi adus o adincă nelinişte in mişcarea muncitorilor. Cu toate acestea ar fi falşă afirmarea că criza care zgudue acum socialismul in Italia, ar fi provocată de o deosebire de păreri in privinţa chestiunii coloniale, că ar fi o ceartă de idei intre partizanii şi duşmanii sistemului colonial. Spiritul italian nu se prea pasionează pentru chestii pur teoretico-ştiinţifice. Majoritatea socialiştilor italieni a refuzat de a cerceta problema principială a expansiunii coloniale şi s'a mărginit numai in a-şi exprima intr'un senz sau in altul părerea asupra poziţiei pe care partidul trebue să o ia faţă de războiu şi urmările sale. Dacă atunci cind s'a votat

suveranitatea Italiei asupra Lybiei, toţi deputaţii socialişti au votat contra, au făcut-o pentru a nu lăsa partidului răspunderea războiului. Deosebirea de idei stă numai in măsura in care grupările socialiste vor să facă opoziţie războiului. *Stînga* socialistă cere ca să se facă o opoziţie violentă tuturor partidelor care au dorit sau au permis războiul; *dreapta* crede că trebue să se mărginească in a separa responzabilitatea partidului, faţă de guvern. Pentru a inţelege motivele acestor două atitudini, trebue să examinăm situaţia politică a Italiei in momentul de faţă. Astăzi Italia nu mai e ceia ce era acum 15 sau 20 de ani, cînd era vorba de cucerirea Erythreii. Pe atunci Italia era foarte săracă; muncitorimea agricolă trăia in mizerie. Orice incercare de imbunătăţire se sfărma de reacţionarismul guvernului; finanţele erau veşnic in deficit. Se'nţelege că 'n asemenea imprejurări, o expansiune colonială părea o nebunie. Nu numai socialiştii ci şi intreaga democraţie burgheză duşmănea proectul. Astfel dezastrul dela Adua, 1896, nu apăru ca o nenorocire naţională ci ca sfîrşitul unei politice nenorocite. Astăzi imprejurările sint altele. Agricultura in părţile nordice a ajuns in bogăţie pe cele mai bune ţinuturi ale Europei; industria a făcut progrese mari; finanţele ţării pot face faţă nevoilor economice. Din pricina emigrării intensive, de vre-o zece ani incoace, condiţiile economice ale Sudului Italiei s'au imbunătăţit mult. Ţăranii, care au strins bani in America, şi care intorşi in mare număr, şi-au cumpărat in Sicilia pămint, deprinzindu-se să facă drumul peste Ocean, au devenit prieteni ai colonizării. In asemenea imprejurări o opoziţie in contra războiului, nu mai e cu putinţă in aceiaşi măsură ca in trecut. Şi situaţia politică nu mai e aceiaşi. In 1894 şi 1896, intreaga democraţie italiană lupta contra lui Crispi, care urmărea desfiinţarea socialiştilor. Acum, Giolitti a propus unui socialist intrarea in minister! De aceia dar *Dreapta* socialistă, supt conducerea lui Bissolati, crede că nu e oportună o agitaţie violentă contra războiului şi o opoziţie inverşunată contra guvernului; *stînga*, răspunde cu o argumentare foarte simplă: socialiştii sint in contra războaelor, deci, pentru a-şi menţinea idealul, trebue să lupte cu toate puterile contra acelora ce voesc războiul. Cum are să se sfirşească această divergenţă de opinii? Congresul viitor din Reggio Emilia va hotărî. Se poate ca hotărîrea să fie: *despărţirea*, şi, in adevăr, conchide autorul că poate aceasta ar fi soluţia cea mai bună.

Srpski Knjizevni Glasnik. (Belgrad, Mai).

Intr'un articol cu titlul **Autonomia Macedoniei**, cronicarul obişnuit al acestei reviste despre politica balcanică, anume *„Inostrani"*, expune pe scurt tendinţele politice de acum ale Bulgariei cu privire la Macedonie. Acest „Inostrani" e pseudonimul unui fost ministru plenipotenţiar al Sirbiei la Cetinge (Muntenegru), anume al lui Jovan Jovanovic, care acum e secretar general al Ministerului de externe din Sirbia. Arată că, deşi partidele politice din Bulgaria, mai toate erau stăruitor pentru autonomia Macedoniei, acum, cind au văzut şi ele, insfirşit, că Austria urmăreşte să-şi făurească o politică proprie in Balcani: de a stăpîni pieţele comerciale, in care cuprinde şi Scadar, Skoplie, Salonic şi Bitolia, şi cind au văzut că această politică Austria urmăreşte să şi-o sprijinească pe *Romînia* şi Turcia, amindouă duşmane Bulgariei,—acum, zice „Inostrani", mai toate partidele politice din Bulgaria pare că au renunţat la tendinţa lor unilaterală şi păgubitoare de autonomie, şi caută să se lege de Sirbia, cu care sa conlucreze in sensul slavismului iar nu, ca până acum, in sensul germanismului. Iar ceia ce ii impinge acum pe Bulgari şi mai mult in această direcţie e rezultatul cu care s'au reintors la Sofia profesorii universităţii lor Miletic (care a fost in Iaşi cu prilejul jubileului, spre a transporta la Sofia corpul delegatului bulgar Agura, mort aci subit) şi Georgov. Aceşti doi, ca delegaţi ai organizaţiei revoluţionare macedono-adrianopolitane, s'au dus acum vre-o două luni să ceară autonomia Macedoniei pela curţile din Petersburg, Paris, Londra şi Roma. Dar s'au reintors fără nici o izbîndă in acest sens.

De aceia acum, Bulgarii au inceput să se apropie de Sirbi, renunţind la autonomie pe care aceştia de pe urmă nu o primesc. De altfel, continuă „Inostrani", pentru Bulgaria, astăzi, o Sirbie tare şi sănătoasă trebue să aibă mai multă valoare decit o Macedonie autonomă, decit prietenie cu Turcia, alianţă cu Grecia şi decit chiar prietenie şi alianţă cu Austro Ungaria.

Dar, desigur că „Inostrani" işi face iluzii, dacă crede că se poate stabili o conlucrare pe tema Macedoniei intre Bulgaria şi Sirbia; căci, de fapt, Bulgaria nu va renunţa niciodată la Macedonia, iar Sirbia, la rindu-i, nu va putea primi ca nu ea ci Bulgaria să-şi croiască drumul la Marea Egee spre Salonic. Dovadă de aceasta, e că din aceiaşi pricină n'au izbutit să infăptuiască apropiere sinceră intre Sirbia şi Bulgaria incercările făcute in acest sens dela Belgrad nu numai de guvernul lui Simic din 1897, al lui Vujic din 1901, dar nici chiar incercarea făcută la 1904 de Pasic, şeful partidului radical care şi acum se află la cirmă in Sirbia.

The Contemporary Review. (April, 1912).

Ultimele manifestări violente ale sufragetelor din Londra au compromis deocamdată mişcarea politică feministă. Dar violenţa in manifestare dacă uneori poate dovedi slăbiciune, nu totdeauna poate implica o nedreptate. Mişcarea sufragetelor engleze mult timp a fost privită ca o manifestare ce trebue tratată cu un „tolerant amusament". Cind actele de „isterie" s'au inmulţit şi geamurile au inceput să fie sparte cu miile, situaţia s'a schimbat,—dispreţul insă a rămas aruncat asupra acestor manifestări. Eroinele politice au fost condamnate pentru tulburarea ordinei publice, şi „greva foamei" din inchisoare a fost tratată medicaliceşte prin regimul hrănirii cu sila. Grevistele au fost declarate ca nebune de doctori şi tratate deci ca pacienţi de spital, conform ordonanţelor medicale,—nu ca eroine politice. Indărăptul manifestărilor „isterice" insă e o chestie socială serioasă, pe care publicul englez nu o ignorează şi nu o contestă. Şi tocmai această parte serioasă o compromit sufragetele, prin tactica lor sălbatică. De această părere e majoritatea femeilor din Anglia. Pe de altă parte insă spiritele reacţionare caută să se folosească de greşala de tactică a sufragetelor pentru a nega in totalitate dreptatea cauzei. D-na *Elizabeth Robins*,—**Rugăciuni in Pietre**—arată dreptatea cauzei feministe, nu neagă greşala sufragetelor, dar arată că asemenea greşeli, nu sint totdeauna greşeli, şi insoţesc totdeauna mişcările mari sociale. Mai totdeauna reformele mari n'au fost lipsite de manifestări violente, sălbatice chiar. Violenţa, ca mijloc provizor, e necesară pentru a da alarma şi a trezi lumea. După aceia va veni timpul liniştei. Gladstone a declarat in Parlament că: Dacă in crizele politice, din Anglia, nu

s'ar fi recomandat poporului decît să urască violența, să iubească ordinea și să practice răbdarea, libertățile Angliei n-ar fi fost niciodată cîștigate. De asemenea Burke a declarat că nu-i de părerea acelor care-s împotriva tulburării hodinei publice: „Imi place zgomotul ori decîte ori e un abuz. Semnalul de alarmă la miezul nopții îți tulbură somnul, dar te ferește de a fi ars în pat".

The North American Review. (April, 1912). Un articol caracteristic—**Sint Evreii o rasă inferioară?**—datorit d-lui *Nahum Wolf.* Autorul găsește lucrul curios că în America, unde până acum nu se auzia de teorii antisemite, se pare că a început să încolțească un antisemitism doctrinar. Chiar în această revistă, spune autorul, s'au putut strecura, într'un articol despre China, următoarele rînduri: „Evreii au supravețuit imperiilor asupritorilor lor, dar niciodată n'au avut un imperiu al lor propriu. Dacă succesul a urmat sforțărilor lor, cu tot caracterul lor atît de puțin atrăgător, aproape respingător, cu toate neajunsurile lor, chiar și în simțul dreptății, și cu toată lipsa lor de personalitate în toate manifestările; fără poezie, fără știință, fără artă și fără caracter, ce se va întîmpla cu Chinejii?" Autorul face citația de mai sus ca un exemplu de enormitate și în privința adevărului istoric, și în acea a limbajului, de obiceiu cumpătat, din revistele engleze și americane. Asemenea afirmații nu compromit decît pe cel ce le face, de aceia autorul nici nu le răspunde. Tonul acesta însă e obișnuit în anumite țări. Publicațiile antisemite caută aici să dovedească științificește inferioritatea rasei. Antropologia și Psihologia sînt siluite la contribuția arsenalului de argumente. In Germania s'au făurit cele dintăi teorii științifice antisemite. Reprezentanții lor sint oameni iluștri: Fichete, Schopenhauer, Duhring, Wagner, Hartman. Numele acestor genii necontestate nu dovedesc însă decît, că și geniile pot fi supuse prejudecăților mulțimii. Autorul răspunde la toate aceste teorii, prin fapte și nume proprii. De sigur nu poate fi nimic mai lesne și mai doveditor decît exemplele. Evreii au produs nenumărați oameni de mîna întăi, în toate ramurile de manifestare ale spiritului omenesc, ceia ce formează, fără îndoială, o dovadă vie că rasa nu e inferioară.

Discuția pe acest teren ajunge aproape o copilărie. Intrebarea însă pentruce teoriile absurde antisemite încep să prindă teren și în America nu e discutată de autor.

Nu adevărul științific antropologic poate lămuri însă această întrebare.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Dr. Paul Sollier. *Morale et Moralité.* Paris, F. Alcan, 1912

Autorul caută să stabilească raportul dintre aceste două noțiuni care adesea au fost luate una drept alta, ceia ce a îngreuiat întotdeauna deslegarea problemei morale.

Baronne Staffe. *Développement des facultés morales pour jeunes gens et jeunes filles.* Paris, Flamarion, 3.50.

Sint sfaturi și observații cu privire la educațiunea morală a tinerimii.

ISTORIE

Maximin Deloche. *La Maison du Cardinal de Richelieu,* Paris, Champion, 30 fr.

Bazat pe un document inedit, contul cheltuelilor pe 1639 al Casei Cardinalului de Richelieu, autorul studiază viața pe care marele om politic al Franței o ducea ca particular.

R. Academia dei Lincei, *Cinquanta anni di storia italiana.* Edit. Hoeple, Milano.

Cu ocazia cinquantenarului serbat de Italia. Academia face să apară o serie de monografii asupra progresului diferitelor ramuri de activitate, în ultimii 50 de ani. Au apărut pănă acum două volume.

Erich Marks Männer und Zeiten. Zwei Bände, Leipzig, Quelle v. Meyer 1911.

O serie de studii asupra unor evenimente istorice și asupra unor mari istorici ca v. Sybel, Treitschsce, Mommsen etc.

ȘTIINȚĂ

Dr. M. A. Legrand. *La Longévité à travers les âges.* Paris, Flamarion, 3.50.

O încercare de a determina factorii de care atîrnă lungimea vieții și însemnătatea lor relativă.

Dr. Terwagne. *Portez-vous bien!* Paris, Giard et Brière, 2 fr.

Noțiuni elementare de higienă populară și rațională.

Dr. Roger Dupony. *Les opiomanes, mangeurs, buveurs et fumeurs d'opium.* Paris, F. Alcan, 6 fr.

E un studiu critic și medico-literar: autorul arată influența opiumului asupra organismului și rolul pe care acest toxic l-a jucat în viața unor scriitori ca Coleridge, Edgard Poë, Baudelaire, Gérard de Nerval, etc.

SOCIOLOGIE

René Marchand. *Les grands Problèmes de la politique intérieure russe.* Paris, F. Alcan, 3.50.

Chestiunea naționalităților (polonă, finlandeză, etc), chestiunea agrară, militară, etc, iată problemele mari ale politicei rusești de care autorul se ocupă.

Henri Dagan. *L'Art de gouverner, d'après les Philosophes et les Grands Hommes d'Etat.* Paris, Michel, 5 fr.

Sub forma unor convorbiri intre diferite personalităţi mari, reprezentanţii celor mai principale teorii, autorul discută deosebitele forme de guvernare.

L. Goyard. *La Crise du petit commerce et le syndicalisme.* Paris, Giard et Brière, 1912.

Autorul caută să arate că prin vindicarea micilor comercianţi s'ar aduce o indreptare relelor de care aceştia sufăr.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

Austin de Croze. *La Chanson populaire de l'île de Corse.* Paris, Champion, 5 fr.

Un studiu asupra diferitelor specii de cintece populare ale Corsicanilor, cintece istorice, politice, nupţiale, etc.

W. Jackson. *From Constantinopole tothe home of Omar Khaygam.* New-York, Macmillan Company, 15 sh.

E o monografie istorică, arheologică, etnografică a Persiei septentrionale.

M. v. Brandt. *Der Chinese wie er sich selbst sihkt und schildert.* Berlin, Dietrich Reimer.

Cuprinde 82 de desenuri din un ziar chinez ilustrat, care ne-arată felul de a simţi al Chinejilor. Fiecare ilustraţie e insoţită de autor cu explicările necesare.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Félix Sartiaux. *Willes mortes d'Asie Mineure.* Paris, Hachette, 4 fr.

Autorul aduce date insemnate cu privire la civilizaţia Pergamului, Efesului, Miletului, Crienului, etc.

Brieux. *Voyage aux Indes et en Indo-Chine.* Paris, Delagrave, 3.50.

Impresii din călătoria intreprinsă de autor prin India şi Indo-China.

Heinrich Schüler, *Brasilien. Ein Land der Zukunft.* Mit. 115 Abbildungen 16 Tafeln und 2 Karten. Stuttgart—Leipzig, Deutsche Verlags-Anstall.

O descripţie a Braziliei, in care autorul urmăreşte mai cu samă laturea economică.

CRITICA LITERARĂ ŞI ARTISTICA

Georges Duhamel. *Propos critiques,* I-re série. Paris, Figuièrr, 2.50.

Sint analize critice asupra poeziei şi poeţilor celor mai noi din Franţa.

Gustav Pauli, *Max Liebermann. Des Meisters Gemälde in 304 Abbildungen.* Stuttgart u. Leipzig 1911. pr. 10 mk.

Un volum din colecţia „Klassiker der Kunst in Gesammtausgaben", care cuprinde reproduceri după tablourile şefului şcoalei secesioniste.

Sir Sidney Lee. *Principles of Biography.* Cambridge University Press.

Sidney, care a scris una din cele mai bune biografii a lui Shakespeare, tratează aici teoretic modul cum trebue să se scrie o biografie.

LITERATURA

Francis Vielé-Griffin. *La Lumière de Grèce.* Paris, Éditions de la Nouvelle Revue Française, 3.50.

E cel mai nou volum de versuri al cunoscutului poet francez.

J. H. Rosny. *La Mort de la Terre.* Paris, Plon, 3.50.

Autorul descrie moartea pămintului prin epuizare, prin secare a tuturor forţelor sale. Romanul are o prefaţă in care Rosny vorbeşte de asemănările dintre opera sa şi povestirile englezului Wells.

BIBLIOGRAFIE

Preotul Ioan Antonovici. *Documente Bîrlădene.* Vol. I. 1911, Bîrlad, Tipografia Neculai P. Peiu. Preţ 6 lei.

Spiridon Popescu. *Moş Gheorghe la Expoziţie.* (Nuvele) 1911, Bucureşti. Preţ 2 lei.

G. Halchiopol. *Note răzleţe.* 1911, Bucureşti, Tip. Carol Göbl. Preţ 3 lei.

Alexandru Ciura. *Amintiri.* Schiţe şi Nuvele. 1911, Orăştie, Edit. „Librăriei Naţionale", S. Bornemisa. Preţ 1.60 cor.

Ioan Urban Iarnik. *Toast.* 1911, Iaşi, Tip. „Dacia" Iliescu.

Stelian Petrescu. *Odoarele dela Neamţu şi Secu.* Cu două planşe in fotogravură şi 108 autotipii pe aramă după fotografii originale. 1911, Bucureşti, Atelierele Socec.

Const. Calmuschi. *Relaţiunile politice ale Ţărilor Romîne cu Rusia,* 1911, Galaţi Tip. „Buciumul Romîn". Preţ. 3.50 lei.

Theophile Gautier. *Arria Marcella.* Trad. de N. Davidescu. 1911, Bucureşti, Biblioteca „Lumina" No. 20. Preţ. 30 bani.

Delavrancea. *Linişte. Trubadurul. Stăpinia odată.* Bucureşti, Editura Librăriei Socec et Co., 1911. Preţul 2.50.

N. Zaharia. *Tipuri sociale.* 1912. Bucureşti, Tip. George Ionescu. Preţul 1.50 lei.

Adèle Xenopol. *Education et Religion.* 1911, Genève, Imprimeria Froreisen. Prix 1 fr.

Intrebuinţarea Ingrăşămintelor in Agricultură. 1911, Bucureşti, Inst. de Arte Grafice „Universala".

H. Sienkiewitz. *Doamna Elzen.* (Trad. de M. Negru). Bib. „Minervei" No. 109. Preţ. 30 b..

Charles Lane Poor. *Sistemul solar* (Trad. de Victor Anestin). Bib. „Minervei", 2 vol., Nr. 110 şi 111. Preţ 30 b. fiecare volum.

Goethe. *Hermann şi Dorotea* (Trad. de Oreste). Bib. „Minervei" Nr. 112. Preţ. 30 b..

Ivan Turgheneff. *Faust.* (Trad. de N. Pastia). Bib. „Minervei" Nr. 113. Preţ. 30 b..

Tit. Liviu. *Legende eroice.* (Trad. de N. Pandelea). Bib. „Minervei" No. 114. Preţ. 30 b..

H. de Balzac. *Amorul mascat sau Nesocotinţă şi fericire* (Trad. de D. Karnabatt). Bib. „Minervei" Nr. 116. Preţ. 30 b..

Brieux. *Brănduşa (Blanchette).* (Comedie in 3 acte, trad. de Em. Gîrleanu). Bib. „Teatrului Naţional" Nr. 15. Preţ. 40 b..

N. Scurtescu. *Rhea-Silvia* (Dramă in 5 acte). „Bibl. p. toţi" No. 704. Preţ. 30 b..

E. Lovinescu. *Scenete şi fantezii.* Editura Revistei „Flacăra". 1911, Bucureşti, Socec & Co.. Preţ. 1.25 l..

Dr. Const. Popescu. *Ciuma.* 1911, Bucureşti, tip. „Cultura". Preţ. 1 l..

D. N. Ciotori. *Calea Robilor.* 1912, „Neamul Romănesc". Preţ. 1.50 l..

Spiridon Popescu. *Contribuţiune la munca pentru ridicarea poporului* (Scrisori către invăţători, preoţi şi către cei ce vor să-şi cunoască nea-

mul). Lucrare premiată de Acad. Rom.. Ediț. II-a. 1911, București, edit. „Librăriei Naționale". Preț. 2 l.

Gala Galaction. *Lîngă Apa Vodislavei.* Biblioteca Facla. Societatea de editură „Facla". Un vol. de 32 pag. Prețul 15 bani.

Preot Ioan St. Popescu. *Biblioteca ortodoxă răsăriteană.* No. 1. 1911, Iași, Tip. Ștefăniu. Preț. 20 bani.

Carmen Silva. *Mărioara.* Dramă in trei acte. Trad. de A. Steuermann. 1911, Iași, Tip. N. Ștefăniu.

Leon Șadbey. *Din carnetul unui magistrat.* 1911, București, Tip. „Vocea Poporului" Alex. Agapie. Preț. 1.50.

Vasile N. Madgearu. *Bursele muncei in Anglia.* 1911, București, Tip. Socec. Preț. 50 bani.

Vasile Mihăilescu. *O incercare de „Junime" a lui Ioan Maiorescu la Craiova.* 1911, Inst. Carol Göbl. Preț. 25 bani.

Analele Acad. Romine. *Partea Administrativă și Dezbaterile* 1910—1911, 1911, București. 4 lei

Dicționarul limbii romine. Tomul I, fascic. VII, tom. II fascic. II, 1911, București.

Dr. G. Pascu. *Cimilituri Rominești.* 1911, București. 40 b..

Dr. Iosif Popovici. *Paliia dela Orăștie.* 1911, București. 20 b..

Tudor Pamfile. *Sărbătorile de vară la Romani.* 1911, București. 2 lei.

Dr. V. Babeș. *Studii Critice asupra actualei organizațiuni sanitare.* II. 1911, București. 20 b.

Dr. Gh. Marinescu. *Studiu asupra audițiunii colorate.* 1911. București. 1 l.

Spiru C. Haret. *Despre Mecanica Socială.* 1911, București, 20 b.

Dr. C. Istrati. *Călătorie la Rominii din Macedonia.* 1911 April. 1911, București, 50 b.

Zach. C. Panțu. *Contribuțiuni nouă la Flora Ceahlăului.* 1911, București, 60 b.

Duiliu Zamfirescu. *Metafizica Cuvintelor și Estetica Literară.* 1911, București, 40 b.

N. Docan. *O povestire in versuri încă necunoscute despre Domnia lui Mavrogheni.* 1911, București, 1 l. 20 b.

D. A. Sturdza. *Insemnătatea divanurilor ad-hoc din Iași și București* III, IV, V. 1911, București, prețurile: 1.60, 1.60, 1.00.

Dimitrie Dan. *Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul.* 1911, București, 1 l.

N. Iorga. *Partea Rominilor din Ardeal și Ungaria în cultura romînească.* 1911. 90 b.

Dr. Atanasiu Mironescu. *Dinastia lui Radu Negru.* 1911, București. 1 l.

Ioan Pușcariu. *Munții Tâmaș și Tâmășel.* 1911, București, 20 b.

N. N. Beldiceanu. *Neguri.* 1911, Librăria Nouă.

Consultațiuni juridice pentru Societatea Comunală a Tramvaelor 1911, *București.*

N Iorga. *I Privilegiul din 1815 al Tîrgului-Frumos. II Din viața moșnenilor ceri ai ținutului Săcuenilor*: 1911, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl". Preț. 1 leu.

Dr. D. Ionescu-Bujor. *Contribuțiuni la studiul petrografic al Carpaților meridionali.* Incluziuni de corneenă cordieritică cu andaluzită din Granitul de Șușița.

Dr. Augustin Bunea. *Stăpînii Țării Oltului.* Discurs de intrare in Academia Romînă. Preț. 1 leu.

Claudia D. Zaharia. *24 Ianuarie.* Conferință. 1912. Vălenii-de-Munte. Tip. soc. „Neamul Romînesc". Prețul 40 b.

St. P. Morcovescu. *Lacrimi de copil.* 1912, Ploești, Tip. „Progresul" Preț. 1 leu.

N. Chicireanu. *Politica noastră economică.* 1912, Brăila. Tip. Minerva. Prețul 60 bani.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți, etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească" strada Golia 52, Iași.**

Numai articolele științifice (științi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Știrbey-Vodă, 111 bis, București.**

Pentru tot ceea ce privește administrația: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administrației revistei „Viața Romînească" strada Golia, 52, Iași.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, și a face angajamente în privința anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viața Romînească,* sînt rugate să se adreseze Admnistrației prin mandat postal.

1912. ANUL VII — MAIU, IUNIE. No. 5 şi 6

Viaţa Romînească

Directori: C. STERE şi DR. I. CANTACUZINO

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Cuza-Voda 52.

1912

Viaţa Romînească

REVISTĂ LUNARĂ

Sub direcţia d-lor Prof. Univ. C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

vezi urmare pag. 3-a coperţii

Nunta Domniţei Ruxanda
(1652)

După căsătorirea Domniţei Maria cu Cneazul Radziwill din Litvania, lui Vasile Vodă Lupul îi mai rămăsese Ruxanda, fata cea mezină, cu mult mai frumoasă şi mai învăţată decît soră-sa. Se spune că ea vorbea cu uşurinţă patru limbi: romîneşte, greceşte, turceşte şi ruseşte. [1])

Dar frumuseţa Domniţei Ruxanda şi zestrea ei cea strălucită au fost numai izvor de nenorociri şi primejdii pentru ţara Moldovei, pentru dînsa însăşi şi pentru întreaga casă a lui Vasile Vodă Lupul.

Turcii priveau cu ochi răi încuscrirea acestuia cu Radziwilii Litvaniei, şi de aceia Vasile Vodă, ca să potolească bănuiala Turcilor, încă din 1645 o trimise ostatecă la Constantinopol pe Ruxanda, cea mai frumoasă floare a Moldovei, care petrecu cîţiva ani departe de ai săi în seraiul Bogdaniei (Moldovei), fără să ştie că în lipsa ei de acasă s'au fost ridicat o mulţime de peţitori, care, robiţi de frumuseţa şi de zestrea ei, o cereau în căsătorie dela tatăl ei cel bogat în planuri şi iscusit la intrigi. Acesta o menise însă, de cînd se ridicase copilandră, pentru Rákóczy Zsigmond, trimeţîndu-l spre acest scop la Domnul Ardealului, Gheorghe Rákóczy, pe solul său Gheorghiţă Ştefan, ca să pue logodna la cale. Se vede că mijlocirea solului a avut succes, de oarece Lupul trimise în grabă la Poartă după Domniţă pe un boer polon, care cu mare greu şi cu multă cheltuială de bani a scos-o de acolo. [2]) Capuchehaia Moldovei la Constantinopol, un oarecare Paulachi, făgăduise în primăvara anului 1651

1) Din călătoriile diaconului *Paul de Aleppo*, în Archiva Ist. a Romîniei, vol. 1^1 pg. 111, Bucureşti, 1865.

2) *Neagoe Popea*, Memoriile lui Kemeny Ianos, pg. 46, Bucureşti, 1900; apoi *Dora D'Istria*, Gli Albanesi in Rumenia, Firenze, 1873, pg. 6 şi 7.

unui magnat străin, în schimbul unei sume de 20.000 de piastri, că-l va îndupleca pe Vasile Vodă să-și mărite fata după dînsul, dar Domnul Moldovei zădărnici toate aceste planuri necurate.

Pe drum către Moldova Domnița avu nenorocirea să fie răpită de Cazaci, încît mulți bani trebui să plătească tatăl ei ca să o răscumpere din mînile lor. [1]

Murind însă Zsigmond Rákóczy în floarea vieții, se iviră alți pețitori în locul lui; ba înnainte de 1645 chiar însuși Ianuș Radziwill, cumnatul de mai tîrziu al Ruxandei, îi ceruse mîna. [2] Cei mai numeroși pețitori erau Poloni și Litvani: Ștefan Potocki și Dimitrie Wisniowiecki, amîndoi înrudiți cu familia Movileștilor, [3] apoi Albrecht Radziwill, mare cancelar al Litvaniei, vestit prin înțelepciunea lui și pentru zelul ce-l desfășura pentru biserica papistașă, [4] și în sfîrșit al patrulea Polon, Samuil, fiul lui Martin Kalinowski, Voevodul din Czernigow, care avea moșii întinse în Pocuția și în Podolia. Și acesta era o rudă a Movileștilor. Insurîndu-se însă Samuil cu o Polonă, locul de pețitor i-l luă bătrînul său tată Martin, numai ca să-l îndepărteze pe cel mai primejdios rival, pe Timuș, fiul lui Bogdan Chmielnicki, Hatmanul Cazacilor Zaporojeni. [5]

Turcii și Tătarii se împotriveau însă căsătoriei Ruxandei cu Timuș, căci ei vedeau în această înrudire sîmburele unei prea strînse legături între Lupul și între Cazaci, și prin urmare o ispită pentru cel dintăi ca să stăpînească asupra Moldovei nestingherit de nime. Și Rákóczy tot din această pricină era împotriva acestei încuscriri, [6] ceia ce-l bucura nespus de mult pe Domnul Moldovei, care nu vroia să-și mărite odorul de fată după un Timuș, care era urîțenia lumii. De sălbatec ce era, îi mersese vestea. Trimețînd odată Patriarhul pe un călugăr cu daruri la vitrega lui Timuș, acesta-l prinse, îl îmbătă cu rachiu și apoi îi pîrli barba cu o luminare. Solii lui care veniră la Iași în pețit, fură primiți cu mare uimire de Vodă, iar Ruxanda, pe care o pețise un Potocki și un Wisniowiecki, se îngrozi la gîndul numai c'ar putea fi soția unui Vîntură-țară

1) *Iosef von Hammer*, Gesch. des Osm. Reiches, vol. III, pg. 372, Budapesta, 1835.

2) *Eduard Kotlubay*, Viața lui Ianuș Radziwill (în limba pol.), Wilna, 1859, pg. 78—81.

3) *Kochowski*, Annalium Poloniae, Climaster I, pg. 195.

4) *Kotlubay*, l. c.

5) *Kochowski*, o. c., pg. 399.

6) *Hurmuzaki*, Fragmente zur Gesch. d. Rumänen, vol. III, pg. 200, 207 și 218, București, 1884.

care pîrlește bărbile călugărilor. Vasile Vodă, ca să scape de pețitori, le spuse că fiică-sa stă supt epitropie turcească și n'o poate mărita fără învoirea Porții. [1]

Bogdan Chmielnicki era însă hotărît ca cu sabia să o pețească pe Ruxanda pentru fiul său slut, din care pricină Vasile Vodă fu nevoit să o logodească deocamdată cu Timuș, până se vor mai limpezi lucrurile. Dar Bogdan nu se mulțumi numai cu atîta, ci-i ceru din nou fata, și ca să arăte că nu glumește cu amenințările sale, intră, în primăvara anului 1650, ca o vijelie în Moldova, în fruntea unei armate cotropitoare de 16.000 de Cazaci și 20.000 de Tătari, pustiind țara cu sabie și cu foc dela o margine la alta. Vasile Lupul părăsi Iașul și fugi în păduri, iar pe Doamna, pe Domnița Ruxanda și pe ceilalți copii îi trimise la începutul războiului în cetatea cea tare a Sucevei. Țara ardea în toate părțile, iar Lupul Vodă, ascuns în codrii Bucovinei, temîndu-se să nu-l afle Tătarii și Cazacii, punea mereu oameni cu ochiul ager să se urce în copacii cei mai înnalți și să vadă din care parte se ridică suluri de fum și de flăcări. La urmă, neputînd scăpa țara de pîrjol, fu silit să plătească Tătarilor o sumă uriașă, numai să-l lase în pace; pe de altă parte, se înțelese însă în taină cu Polonii împotriva Cazacilor. [2]

In răstimpul acestor nenorociri și plăgi care le aduseră peste țara Moldovei frumuseța Ruxandei și lăcomia pețitorilor, Lupul o trimesese pe dînsa și pe Doamna, împreună cu toate avuțiile, la ginerele său Radziwill în Litvania. [3]

Se povestea că Ruxanda s'a logodit acolo în taină cu cavalerescul Petru Potocki și nici nu voia să știe de Timuș, [4] din care pricină tatăl acestuia amenință în anul următor că va trimite în Moldova 100.000 de nuntași înarmați și că nu va lua nici o răspundere pentru felul cum vor face nunta. Moldovenii socotiră însă că atîția oaspeți erau totuși prea mulți pentru bordeele lor sărăcăcioase și de aceia i-o spuseră verde lui Vodă ca să-și jertfească sau fata, sau tronul. [5]

1) *Kochowski*, o. c., pg. 199.

2) *Ioh. Christian von Engel*, Fortsetzung der Allgem. Welthistorie der neueren Zeiten, etc., 30-ter Theil (Gesch. der Ukraine und der Kosaken), pg. 183., Idem, Gesch. d. Moldau und Vallachei, 2-ter Theil, pg. 269; *Karl Szajnocha*, Szkice Historyczne, tom. IV, pg. 32—33, Leov, 1869.

3) *Gazette de France*, Paris, 1651, pg. 41 și 66, după epistole din Varșovia cu data 5 și 14 Decembre 1650; apoi *Dora D'Istria*, o. c., pg. 6 și 7.

4) Ibid., Paris, 1650, pg. 1573 și 1610, după epistole din Varșovia cu data 6 și 16 Noembrie 1650.

5) *Engel*, l. c.

Războiul începu în primăvara anului 1652, cu succes schimbăcios. Dar la 1 Iunie a aceluiaşi an Leşii fură înfrînţi de Cazaci lîngă Batow. Tătarii, aliaţii acestora, voind să intre în Moldova, fură mituiţi cu bani de Vasile Lupul, din care cauză se retraseră apoi în Bugeacul lor. [1])

După înfrîngerea amintită şi după baterea cetăţii Cameniţa, Bogdan Chmielnicki trimise soli la Domnul Moldovei ca să-i aducă aminte de făgăduiala dată că are să-şi mărite fata după fiul său Timuş. Vasile Vodă, ajuns la mare şi grea strîmtoare în faţa duşmanului ce voia cu de-asila să-i fie cuscru, trebui să se înduplece nu atît de voe, cît mai mult de silă, trimeţîndu-I mai întăi zălog la Cehrin pe un nepot al său. [2]) Incă înnainte de a se întîlni cu acesta, Timuş pornise spre hotarele Moldovei în fruntea unei armii numeroase, pe care putea s'o schimbe după împrejurări în nuntaşi sau în duşmani. Innainte de a fi sosit Timuş la hotar, Vasile Vodă îi trimise următoarea scrisoare:

„Zeiţa războiului este la orice nuntă o rea soacră, şi tristă are să fie hora în mijlocul zîngănitului de arme. Dă-le drumul Tătarilor, înduplecă-l pe tatăl tău să rămîie cu Cazacii pe hotarele lui, şi vino însuţi cu tovarăşi cuviincioşi, căci fata mea te va aştepta la treptele altarului". [3])

In faţa acestui nou pîrjol ce era să cuprindă Moldova, Domniţei i se făcuse milă de ţară, hotărîndu-se să-şi jertfească fericirea pentru ţara ei scumpă, deşi-l iubea mai mult pe Wisniowiecki. [4])

Era urît şi crunt Timuş, acest fiu al stepelor Ukrainei, dar de altfel un viteaz fără păreche. La asediul Sucevei din 1653, el eşia des din cetate pe un cal alb, urmat numai de puţini tovarăşi; ucidea, rănia pe duşmani şi-i punea pe fugă. Cîteodată el trăgea arcul său cu mîna dreaptă, apoi cu cea stîngă; totodată tăia şi împungea cu sabia, apoi îşi descărca muschetul, făcînd întrebuinţare de toate armele sale, pe care le mînuia chiar supt pîntecele calului, până ce ucidea pe toţi duşmanii dinnainte-i. Pe dînsul însă nu era nime în stare să-l nimerească cu vre-un glonte sau să-l lovească cu orice altă armă, căci era atît de meşter în arta călăriei, încît se sucia ca fulgerul pe spinarea calului. [1])

1) *N. Iorga*, Acte şi fragm., I, p. 208, Bucureşti, 1895.
2) Idem, pg. 209; apoi *Hurmuzaki*, Suplem. III, pg. 37.
3) După mss. lui *Wilh. Schmidt* din Bibl. Muzeului Naţional din Budapesta, copiate după originalul din Bibl. Ossolinski din Lemberg, cu sign. No. 231, pg. 223 (Nunta lui Timuş).
4) *Szajnocha*, IV, pg. 35—36.

Un astfel de viteaz cu sufletul de fiară aştepta pe la 16 August 1852 în Iampol, la hotarele Moldovei, un răspuns cu veste de nuntă sau de război! In urma scrisorii lui Vasile Vodă el dădu drumul unei părţi de oştire să se împrăştie, şi rămase numai cu 3.000 de Cazaci călări aleşi pe sprinceană,—cu toate acestea cei mai mulţi din ei aveau o înfăţişare foarte jerpelită.

După multe ciorovăeli se înţeleseră şi unii şi alţii în privinţa nunţii, în ce port şi cu ce suită să vie Timuş la nuntă. Vasile Lupul, ca un adevărat şi cuminte Domn, ca să-l îmblînzească pe nepoftitul său ginere, trimise la Soroca pe Marele Vornic Toma cu o parte din oastea sa şi cu un rădvan tras de şase cai sirepi întru întîmpinarea lui Timuş. Mai trimise apoi tot felul de bucate: vin, mied şi alte bunătăţi, voind să-l omenească pe tînărul Chmielnicki ca pe un ginere şi apoi să-l aducă la Iaşi, unde avea de gând să-l întîmpine în fruntea oştirii sale.

Ce făcu însă Timuş cel bănuitor? Il pofti pe Marele Vornic Toma să meargă singur dela Soroca la Iampol, iar acesta nebănuind nimica, trecu Nistrul şi merse la Timuş, care-l opri la dînsul, de oarece se temea să nu i se întîmple ceva în Iaşi. Nu se mulţămi însă numai cu atîta, ci scrise carte lui Vasile Vodă, cerîndu-i drept zălog şi pe fratele acestuia, pe Gavril Hatmanul.

Vodă n'avu ce face şi încruntînd din sprincene se înduplecă. După sosirea Hatmanului în tabăra din Iampol, Timuş se ridică cu oastea sa Luni în 26 August şi trecu Nistrul. Miercuri înnoptă în Bălţi, Joi la Coişani pe Prut, iar Vineri înnainte de prînz răsări înnaintea cetăţii Iaşului cu Zaporojenii săi.

In fruntea lor călăria el, coada oştirii stătea însă supt ascultarea unor Cazaci vestiţi, Paul Wychowski şi Fetera, care era un mare prieten al Polonilor. [2])

Timuş era însoţit de zece călăreţi, ai căror cai erau bitioani şi fără preţ; numai două şele erau mai scumpe, una din ele cusută ca mărgăritare, iar cealaltă tivită cu fire de aur. El purta, după moda leşască, un contăş de atlas cărămiziu şi o manta de catifea căptuşită cu samuri, care însă nu era croită pe trupul său. La chip un flăcău tînăr, stricat de vărsat caşicum i-ar fi

1) Archiva Istorică, vol. I, pg. 84, Din călătoriile patriarhului Macarie, scrise de *Paul de Aleppo*,—publicate şi de *Emilia Cioran*, în volum separat, Bucureşti, 1900
2) *Kochowski*, o. c., pg. 340.

bătut grindina obrajii; la stat nu prea mic, dar vînjos și nesăbuit.

Mai adusese cu dînsul două trăsuri din lemn de molid, trase de cîte șase cai una, o haraba cu sculele lui, și încă alte patru sute de cărucioare rele, pe care încărcase sare de vînzare. Ceilalți polcovnici călăriau pe cai buni și erau îmbrăcați cu haine leșești muiate în aur și 'n argint; nu prea vedeai însă mulți de aceștia, de oarece restul îl formau oameni de toată mîna, și mai avuți și mai săraci.

Toată această mulțime de oameni cu șiragul nesfîrșit de cară se apropia ca un șarpe uriaș de capitala Moldovei.

Vodă Lupul împreună cu boerii săi, cu garda sa îmbrăcată în uniforme roșii și cu alte 8 mii de oșteni aleși, îi eși nepoftitului ginere înnainte. La dreapta sa Vodă avea șase curteni îmbrăcați, după moda turcească, cu caftane scumpe, apoi alți 8 oșteni călări pe cai împodobiți cu sarsamuri strălucitoare. Ținuta lui era mîndră și demnă ca a unui monarh.

Intr'o vâlcea, departe de un sfert de milă de Iași, se rînduiră oștenii lui Vasile Lupul în două șiraguri pe amîndouă coastele, iar Timuș, cuprins de teamă cași cînd ar fi fost în războj, se cobori pe coastă la vale în sunetul muzicei soldaților săi. Intîlnindu-se cu Vodă, amîndoi descălecară și se îmbrățișară în fața oștilor: Timuș îl îmbrățișă pe socru-său, iar acesta-l sărută la rîndul său pe frunte. Lupul Vodă rosti o voroavă scurtă, spunîndu-i viitorului ginere că se bucură din inimă de venirea lui. Acesta nu scoase însă nici o vorbă din gură, ci rămase nemișcat, mușcîndu-și numai buzele, așa că în locul lui trebui să răspundă Wychowski.

După ce-și dădură bineţele, Vasile Lupul și Timuș călărîră alăturea. La intrarea în oraș începură să bubue tunurile, iar meterhanelele turcești și tarafurile de lăutari țigani îi făcură o urare veselă. Domnul îl pofti pe Timuș în odăile sale gătite cu covoare scumpe, unde i-l înfățișă și pe fiul său, pe coconul Ștefăniță. Toată vremea vorbi Vodă prietenește și părintește, spunîndu-i cît se bucură de venirea lui,—Timuș tăcea însă ca pămîntul, întocmai cași mai înnainte, numai Wychowski răspundea pentru dînsul.

Fetele începură îndată să joace în iatacul miresei și Țiganii să cînte „*sîrba*" lor. Domnul însă se retrase în odăile sale, după ce-i dădu mirelui sfatul să se odihnească după atîta zdroabă și greutăți, și să se spele de colbul de pe drum. Puse apoi pa-

jii săi să-l servească după cum se cădea unui ginere. Din suita lui Timuș făceau parte Pan Wychowski, Fetera și o mulțime de slugi, al căror număr era mare; mai rămaseră să-l însoțească și vr'o cîțiva boeri moldoveni, pe care Timuș îi privia chiondorîș, ca un lup prins în mărăcini. Ba odată le întoarse spatele, își scoase cuțitașul și începu să-și tae unghiile în fața nobililor boeri moldoveni, a polcovnicilor săi și a altor căpitenii de oaste.

Polcovnicilor, asaulilor și atamanilor li se dădură în oraș conacuri bune, slugi și ovăs pentru cai. Oastea căzăcească tăbărî însă afară de oraș în niște podgorii, făcînd mare pagubă tîrgoveților ieșeni. Evreii nici nu cutezau să se arăte pe ulițî și pe piețe, căci vr'o 60 dintr'înșii fuseseră prinși fără de veste și trebuiră să plătiască bani grei ca să se răscumpere din mînile Cazacilor. Sosind și o ceată de Căzăcoaice, li se împărți și acestora tain pe la gazde.

După ce s'a fost întins masa, Vodă îl pofti pe ginerele său la prînz, dar trebui să aștepte multă vreme până ce Domnialui binevoi să se îmbrace în camera sa. In sfîrșit sosi și Timuș, îmbrăcat în costum leșesc. După ce-l așeză Vodă lîngă dînsul, începu să bee în cinstea oaspelui și să dea cu tunurile; Timuș rămase însă și mai departe cu gura încleștată, ceia ce-l amărî nespus de mult pe Domnul Moldovei. Lăutarii moldoveni și meterhanelele turcești cîntau, iar Turcii făceau caraghioslîcuri de ale lor.

A doua zi, Sîmbătă, Timuș se pregăti de cununie, din care pricină trebui să lipsească dela masa obștească a Domnului. Toate boeresele și fetele lor, foarte frumos și scump îmbrăcate, începură să joace cu Vodă în curțile domnești, numai Timuș „*bea*" lîng'o fereastră tutun, în fața întregei lumi, privind cu nepăsare la jocurile moldovenești. Duminică dimineața jucară iarăși cucoanele boerilor și fetele și feciorii lor. După aceasta Vodă și Doamna dădură—spre marea lor durere—odorul cel scump, pe Domnița Ruxanda, acestui Vîntură-țară stîngaci, neghiob și mut, care plecă apoi la cununie în biserica sf. Nicolae Domnesc, călare pe-un cal turcesc, pe cap avînd căciulă cu surguci și fiind îmbrăcat c'o dulamă scumpă, dăruită de Domnul Moldovei. La dreapta și la stînga lui mergea cîte un copil de casă. Boerii îl însoțiau pe de lături, cași cînd ar fi fost cine știe ce persoană însemnată! Pe covorul din biserică, de-a dreapta și de-a stînga mirelui, stăteau doi vornicei.

Ajunși înnaintea altarului, mirele și mireasa îngenunchiară

şi-şi jurară unul altuia credinţă în căsnicie. După cununie, „cilibiul" mire se întoarse vesel dela biserică şi-şi sărută mireasa în faţa mulţimii care alerga să-i vadă.

Se descărcară tunurile şi lăutarii începură să cînte din nou, dar Domniţa vărsa lacrimi amare din pricina mirelui ei, cu toate că mai înnainte îl aşteptase cu nerăbdare şi punea adese ori lăutarii să-i cînte arii căzăceşti din Ukraina. [1]) „Mare netocmeală în de potriva caselor şi firilor. Această parte (Vasile Lupul) era o Domnie de 18 ani şi Impărăţiei cu belşug şi cu cinste semănătoare; iar cealaltă parte (Bogdan Chmielnicki) de doi ani eşită din ţărănie, Ruşcele cu «Lado, lado», [2]) prin toate unghiurile", [3]) iar mireasa nu mai contenia cu plînsul. Insă cîte trebuiau la o nuntă domnească, nimică n'au lipsit". [4])

Se aşezară apoi la masă, trimeţînd şi după femeile Cazacilor, pe care nu le aflară însă la conacul lor, ci în crîşme bînd rachiu, de unde le luară şi le aduseră la curte bete cum erau şi desmăţate ca nişte spărietoare. Şi toate femeile aceste—care erau rude de ale lui Chmielnicki—urîte şi scîrnave, îmbrăcate cu bluze negre evreeşti, căptuşite cu samur, purtau la gît gulere înnalte, voind poate să maimuţărească portul Moldovencelor. Multe ai putea scrie pe socoteala lor, dacă te-ar ţinea obrazul. Pe toate aceste mueri le omeni Doamna în alte odăi.

Domnul îl îndemna mereu pe ginerele său să mănînce, să bee şi să se veselească, şi abia acum începu acesta să-şi descleşteze gura şi să vorbească, răzămîndu-se de Pan Konarski şi şoptindu-i acestuia tainic la ureche: „Mulţămesc Măriei Sale Domnului că e belşug în toate; mai e lipsă de altceva?"

Slavă Domnului că în sfîrşit l-au auzit vorbind pe întunecatul Timuş! „Dumnezeu m'a învrednicit", zise Vodă, „să aud un cuvînt bun, de aceia daţi poruncă să cînte meterhaneaua şi să se descarce tunurile în cinstea încuscririi casei noastre şi a lui Chmielnicki!" Timuş prinse curaj şi trimise şi el după taraful său: un organist (?), trei viorişti, trombon (gurdună) şi un gornist, care începură îndată să cînte arii poloneze. Abia acum

1) *N. Iorga*, o. c, pg. 212; *Hurmuzaki*, Suplementul III pg. 39.
2) *Miron Costin*, pg. 321—2, din Cronicele României, de Mih. Kogălniceanu, tomul I, Bucureşti, 1872.
3) Cîntecul miresei: „Lado, lado, nu mai plînge
Că la mă-ta te-om aduce,
Cînd a face plopul pere
Şi răchita micşunele"... (Nota autorului).
4) Idem.

se înveseli şi mirele, poroncindu-le Cazacilor săi să joace. Aceştia intrară în sală şi începură să sară în toate părţile, „întocmai ca nişte dobitoace într'o mlaştină". După aceia băură până la un ceas după miezul nopţii.

Cusătoarele şi croitoresele (druştele) Cazacilor fură scoase în mod cinstit, încă de cu bună vreme, din sală, de oarece cucoanele boerilor moldoveni le-au fost spus nişte vorbe cam neplăcute. Una dintre Căzăcoaice, cu numele Halszka Karpicka, o femee foarte neruşinată, vorbi astfel în faţa Doamnei către cucoanele Moldovenilor: „Ce? am venit aici la pradă, de vă bateţi joc de noi? Deşi sînteţi mai bine crescute decît noi, totuşi aţi dat-o pe Domniţa voastră după un Cazac!"—Ea mai adause cîteva vorbe obraznice, apoi scobori treptele scării, dar căzu jos, rostogolindu-se la vale, căci era grasă şi se îmbătase de-abinele, încît cu mare greu o putură ridica într'un rădvan. Celelalte se mai ţineau încă pe picioare, şi de cîteori surugiul şi camerierul lui Vodă le petreceau până la rădvan, sprijinindu-le să nu cadă, ei primiau totdeauna bacşişuri grase.

Intr'un tîrziu se sculă şi mirele dela masă şi merse în odăile sale, iar de acolo în iatacul de dormit, „unde se sfîrşi cu norocul şi fecioria miresei". Nici a doua şi nici a treia zi nu părăsi Timş iatacul său, ci abia Miercuri eşi călare în ţarină la plimbare. Joi însă atît Vodă, cu Doamna lui, cu Domniţa Ruxanda şi cu Timuş, cît şi boerii cu cucoanele lor luară masa într'o sală, unde fu lăsată numai puţină lume, de oarece pe lîngă fetele din casă chiar Vodă şi cu Doamna serviau la masă. Timuş, pe care-l serviau Wychowsky şi Fetera, jucă un dans cu soţia sa, iar Vodă-i dărui de bucurie o bucată de brocard. Timuş însă nici nu ştiu măcar cum să mulţămească, aşa de cuminte era! [1])

La Iaşi era veselie şi chiote şi dansuri, colo departe însă în ţara căzăcească, în oraşul Cehrin, şedeau la opreliştě nepoţii lui Vasile Vodă—feciorii lui Gavril Hatmanul şi ai lui George Hatmanul—şi din feciorii de boeri din ţară Neculai Buhuş şi Ion Prăjescul, apoi Toma Vornicul, cu toţii drept zălog pentru Timuş, care nuntia la Iaşi. [2])

In dimineaţa aceleiaşi zile (Joi) făcu şi Timuş daruri lui Vodă şi boerilor celor mai de samă, şi anume lui Vodă îi dă-

1) *N. Iorga*, o. c., pg. 211—213; *Hurmuzaki*, Suplement III, pg. 39—40.
2) *Miron Costin*, l. c.

rui o dulamă de samur, Doamnei un pieptărel de damast căptușit cu samur, iar fiecărui boer cite o sută de taleri, la care ei nici nu se uitau. La rindul său Domnul Moldovei îi dărui ginerului său patru cai, doi turcești și doi moldovenești, înșăuați și înfrînați truspatru. Tot astfel făcu plocon un cal turcesc întărnițat și solului muntenesc care venise la nuntă, iar miresei îi dărui un covor frumos și o bucată de brocard.[1]) Afară de solul muntenesc care adusese mirelui un cal turcesc înșăuat și înfrînat,[2]) și afară de trimișii orașului Bistrița din Ardeal, care încă nu veniseră cu mîna goală,[3]) alți soli străini nu erau de față.

Vodă făcu apoi fiicei sale un dar de 20.000 de taleri, fără să socotiască zestrea; pe lingă acești bani Domnița mai primi încă 2.000 de ducați, un rădvan și o mulțime de cară și de alte lucruri de ale gospodăriei. In cinstea Domniței Ruxanda, Vasile Lupul dărui lui Fetera 10 coți de catifea, 20 de coți de atlas și 150 de taleri; celorlalți asauli și hotnogi le-a dăruit bani, cu atît mai mult că ei înșiși avură nerușinarea să ceară. Lui Wychowski, celui mai de frunte Cazac după Timuș, Domnul îi făcu plocon 10 coți de catifea, 20 de coți de atlas, un sac cu blăni de rîși și 300 de taleri.

Vineri în 6 Septembre părăsi Timuș Iașul, iar Lupul Vodă îl petrecu până la locul unde-l întîmpinase la sosire. Doamna și cucoanele boerilor încă-i însoțiră pe însurăței pân' afară de oraș. După ce descălecară și Vodă și Timuș de pe cai, își luară rămas bun unul dela altul. In vremea aceasta, mai la o parte, Domnița Ruxanda o ținea cuprinsă pe mama ei și o săruta plîngînd cu amar. După aceia apropiindu-se de Vodă, își luă rămas bun și dela dînsul. Vodă o îmbrățișă și o sărută ca un părinte iubitor, prefăcîndu-se că-i vesel, numai ca să nu-i strice inima bietei Domnițe. După ce-l binecuvîntă Ruxanda pe tatăl său, se sărutară amîndoi însurățeii în fața părinților și a boerilor, făcînd fețe vesele, măcar că inima Domniței era zdrobită de durere, neputînd biata să rostească o singură vorbă măcar. In sfîrșit își luară și boerii și cucoanele lor rămas bun dela cei ce plecau în Ukraina. Vodă rămăsese încă cu capul descoperit, cînd Timuș încălecă și, îndesîndu-și căciula pe cap, se depărtă spre stepele lui pustii.

1) *N. Iorga*, o. c., și *Hurmuzaki*, o. c. l. c.
2) *Szajnocha*, o. c., vol. IV, pg 57 și 59.
3) *N. Iorga*, Documentele Bistriței, vol. I, No. CI.

Domnul Moldovei împreună cu toată curtea sa, bucuroși că s'au cotorosit de un astfel de oaspe neplăcut, se întoarseră în cetatea Iașului.[1])

. . . .

Tristă i-a fost viața acestei Domnițe: cei mai frumoși ani din tinerețele ei i-a petrecut ca ostatecă în Constantinopol, iar la întoarcerea acasă, se iscară din pricina ei războae, și atunci, ca să-și mîntue țara de pustiire, își jertfește fericirea și norocul, cununîndu-se cu un om crunt și fără de milă. In căsătorie n'a avut parte de dragoste și de milă dela soțul ei, căci în scurtă vreme după nuntă sălbatecul Timuș se purtă de tot mojicește cu ea, care era gingașă ca o floare de grădină, bătînd-o în două rînduri și învinuind-o pe nedrept că în timpul petrecerii ei ca ostatecă în Stambul a fost iubita marelui vizir. In zădar încerca bătrînul Bogdan Chmielnicki să-i bage feciorului său mințile în cap, dîndu-i povețe cum să se poarte cu o fiică de Domn,[2]) căci Timuș, după vorba lui Miron Costin, numai chip de om era, dar firea de fiară sălbatecă.

In anul următor 1653, tatăl ei e alungat din scaun de către Gheorghiță Ștefan, iar mai tîrziu zace în temnița din *Cele șapte turnuri* la Stambul, unde și muri. Tot în Stambul muri și fratele ei drept, Ion. Nici nu trecuse anul dela căsătorirea ei, și soțul ei Timuș muri lovit de o ghiulea de tun în șanțul cetății Suceava, tocmai în clipa cînd nevastă-sa-i trimesese vestea îmbucurătoare că a născut doi băeți gemeni.[3])

Maria, sora ei mai mare, trăia departe în Litvania, măritată după Ianuș Radziwill, iar maica lor vitregă, Doamna Ecaterina—maica lor adevărată, Tudosca, fata Vornicului Bucioc, murise de mult—petrecea, după căderea Sucevei, în Constantinopol, străduindu-se să-l scape pe Vasile Vodă din închisoare. Numai fratele ei Ștefăniță avu pentru scurtă vreme norocul să fie Domn,—ceva mai bine de un an,—dar și el muri în 1660 de lingoare, în frageda vîrstă de 17 ani, așa că Ruxanda rămase străină pe lume.

După moartea soțului ei—pe care i-l aduseră înbalsămat la Cehrin, într'un sicriu tras de patru cai și încunjurat de stea-

1) *N. Iorga*, o. c., pg. 213—214; și *Hurmuzaki*, o. c., pg. 40.
2) După o epistolă din Varșovia cu data de 15 Noembie 1652, publicată în „Gazette de France" din 1652, pg. 1153.
3) *Maiolino Bisaccioni*, Historia delle guerre civili di Moldavia, Veneția, 1656, pg. 407; *Emilia Cioran*, Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în țările romîne. 1653—1658, pg. 70, București, 1900.

guri [1])—Ruxanda trăia în orașul Rașcov, dar mai ales în Sobotow, unde umbla îmbrăcată ca o Circasiană, avînd pe cap un calpac de stofă blănită cu samuri. In jurul frumoasei văduve vedeai servitoare circaziene și moldovence, îmbrăcate în același mod. Trăia, departe de țara-i iubită și de rudele ei dragi, în palatele repausatului Timuș, din care Hatmanul Bogdan Chmielnicki făcuse un castel întărit cu șanțuri, și, pentruca să fie mai mare splendoarea, zidise pe o înnălțime din fața castelului o frumoasă biserică de piatră cu hramul S-tului Ilie. [2])

La bătrîneță se retrase în țara copilăriei ei, în Moldova. Intrînd în 1688 Leșii și Cazacii în această țară, ajunseră și pre sub munte la cetatea Neamțului, unde o aflară pe Ruxanda, care se retrăsese acolo din pricina jafurilor Cazacilor. Aceștia cu multe munci au muncit-o, cerîndu-i bani cu de-asila. De fapt ei și aflară la dînsa 19.000 de galbeni, pe urmă însă îi puseră capul pe prag și i-l tăiară cu toporul. [3])

I. Grămadă

1) Arhiva Istorică a Romîniei, vol. II, pg. 16.
2) Ibid., vol. I[1], pg. 111, București, 1865.
3) *N. Costin*, Letopiseți, vol. I, pg. 41.

Cu prilejul discuțiunilor asupra filosofiei lui Bergson

Filosofie! Bergson! Iată două cuvinte de-opotrivă de neatrăgătoare pentru marea majoritate a publicului cetitor dela noi. Cel dintăiu suggerează mai mult o frazeologie goală și gravă, cel de al doilea nu spune nimic—e un anonim. Că publicul nu are dreptate în cazul întăiu, și se află într'o situație puțin măgulitoare în al doilea e un fapt sigur; nu e răspunzător însă, căci *el* e nedreptățit de acei care, pregătiți prin mijlocirea banului public, pentru a întreținea facla luminii în mijlocul concetățenilor lor, preferă să-și depoziteze erudiția numai în „opere de mare valoare", ce merg direct la senatele universitare,—ferindu-se să rătăcească prin librării pentru marele public.

Intelectualii noștri, formați în cea mai mare parte prin intervenția statului, cu bugetul soldat de țara ce aproape ține recordul analfabeților din Europa,*) deși trăiți în țări civilizate, pare că nu admit îndatorirea ce li se cuvine de a fi servitorii și informatorii publicului, ci preferă tradiția noastră istorică de a se încunjura de privilegii în instituții și caste aristocratice disprețuitoare față de marele public. Titluri moderne, boerii vechi!

*

Numele lui Bergson e azi celebru.

Niciodată, în timpurile moderne, filosofia n'a avut un reprezentant de care publicul cult să se intereseze atît de mult,

*) Nici într'o țară din Europa,—n'am date asupra Turciei,—bugetul statului, față de suma lui totală și față de nevoile învățămîntului primar, nu contribue cu atît de mult pentru învățămîntul superior, ca la noi. Acum zece ani un licențiat în științile naturale dela facultatea de științi din Iași costa pe stat 70,000 lei,—socoteala a fost făcută de un profesor dela acea facultate. Nu știu cît costă acum, dar știu că cheltuelile au sporit mult, iar studenții fără *bursă* nu numai că s'au împuținat, dar chiar au dispărut cu totul. In orice caz, nu vreau să șicanez pe licențiații ieșani pentru cîteva zeci de mii de lei, dacă așa cer interesele științii. Cred însă că Iașul produce pe cei mai scumpi licențiați în științi din lume. Nu cunosc contribuția universităților noastre la patrimoniul internațional al științii. Desigur, această contribuție îndreptățește sacrificiile ce țara le face pentru ele.

Descartes, Kant, Hegel au fixat date epocale în istoria filosofiei, cercul popularității lor a fost însă totdeauna restrîns. Spencer are încă popularitate mare, dar... nu între specialiști. Bergson interesează în primul rînd pe specialiști, între care i s'a recunoscut locul de frunte, dar orice om de cultură, din orice țară, nu poate să ignoreze puternicul curent bergsonian.

Bergson nu este numai creatorul unui nou sistem filosofic și un om de știință care a contribuit cu date de întâia însemnătate la progresul psicologiei; el a adus puncte nouă de privire ce aruncă lumini necunoscute încă asupra biologiei, eticei, și religiei. Teoria cunoștinții, teoria evoluției și a desvoltării vieții și conștiinții, cași teoria cosmogonică stau în perspectiva filosofiei acestui mare cugetător. Cărțile lui sînt traduse în toate limbile popoarelor civilizate; revistele mari îi consacră necontenit articole; expunerile critice în volume groase asupra filosofiei lui pot forma singure o bibliotecă respectabilă. In Anglia, numai în cursul celor șase luni din urmă, au apărut trei volume nouă asupra filosofiei lui Bergson, și articolele din reviste trebuesc socotite cu zecile. Directorii revistelor mari, cu reputație în toate țările, ca *„Hibbert Journal"*, *„Mind..."* reviste la care colaborează și Bergson, au căutat anume să aibă articole de oameni cu competință recunoscută asupra filosofiei lui Bergson. Intre aceștia, după cum vom vedea, e și Balfour. Universitățile engleze au invitat pe Bergson să-și desvolte teoriile în fața auditorului englez, și astfel marele învățat al Franței de azi a ținut de curînd o serie de conferinți la universitățile din Birmingham, Oxford și Londra, vorbind despre *„Viață și conștiință"*, *„Percepția schimbării"* și *„Natura sufletului"*.

Lui Bergson i se recunoaște și o înnaltă valoare literară: cărțile lui au farmecul adevăratei literaturi artistice. Cu toată valoarea lor pentru specialiști, pot fi cetite și gustate și de nespecialiști. E un dar foarte rar la oamenii de această specialitate. Dar ceia ce se degajează din întreg sistemul filosofic al lui Bergson, după cum vom vedea, e un nobil idealism,—e *apoteoza libertății*. In toată existența firii conștiința luptă fără preget să învingă materia, să capete libertate. Libertatea e supremul bine, e supremul scop în toată materia vie din univers,—*ea* e legea evoluției și a progresului. Vom desvolta la locul ei această idee fundamentală din sistemul filosofiei lui Bergson. Nu oare această idee a libertății suverane explică faptul că Bergson nicăiri nu e azi atît de popular ca în Anglia,—nici chiar în propria lui țară?

*

Domeniul filosofiei a fost în timpurile nouă micșorat ori mărit prin deosebite definițiuni; mărginind-o uneori numai la metafizica pură, alte ori acordîndu-i și coordonarea adevărurilor gene-

rale ale știinților. William James,*) găsind mai legitimă concepția antichității, îi acordă întregul ei teren, confiscat de atîtea ori, și-o definește: „Omul gîndind mai mult asupra generalităților decît asupra particularităților". Nu vom discuta definițiunile, dar, înnainte de a desfășura sistemul filosofiei lui Bergson, vom aminti din treacăt peripețiile lungii vieți a filosofiei și vom menționa drepturile ei permanente față de științile pozitive.

Filosofia a fost în mai multe rînduri discreditată și reabilitată, în cursul desvoltării civilizației omenirii. Cînd a locuit în cer, cînd s'a scoborît pe pămînt; a fost sclava religiei, apoi tirana științii; uneori s'a îngîmfat prea mult, alteori a făcut concesii prea mari,—totdeauna a fost cam idealistă și sentimentală. Oscilațiile, aroganțele și umilințile ei desfășură o adevărată dramă în Istoria Filosofiei.

Increzută prea mult în sine, filosofia mai totdeauna a disprețuit să observe lucrurile mici, și totdeauna și-a impus să rezolve problemele mari ale existenții. A dat răspunsuri atît de contradictorii, s'a dezis de atîtea ori, ne-a înșelat,—deși cu bună credință,—în atîtea rînduri, încît nu-i de mirat că a ajuns să nu inspire încredere. A stat atît de mult cu ochii în sus, căutînd *absoluturi*, formulînd rețete pretențioase, pentru a ne potoli setea de a înțelege complexitatea infinită ce cade sub simțurile noastre:—materialism, spiritualism, dualism, panpsihism!

...Acum pare că a simțit ridicolul și-a plecat ochii înspre pămînt: vrea să lege prieteșug cu *bunul simț* și tovărășie cu *știința*. W. James și Bergson au contribuit mult și decisiv la această trezire din catalepsie a filosofiei. Ei au silit-o să admită și ca ceia ce toată lumea admite ca evident,—acele nenumărate „fapte" sigure,—nu pentru a rămînea la aceste „fapte", dar spre a pleca dela ele. I-au arătat un punct de razim, nu i-au mărginit însă aspirațiile; au făcut-o să se sprijine pe pămînt, în loc să se atîrne de cer,—în termini tecnici: i-au impus metodul inductiv în locul celui deductiv.

Apoi egoiști cum sîntem, crezîndu-ne centrul universului, am silit filosofia să-și schimbe „ordinea de zi", să-și amîie problemele cosmogonice, și să caute mai întâiu să ne satisfacă curiozitatea noastră de a ști: Cine sîntem? Unde ne ducem? Ce căutăm aici? Ce-i viața? Ce-i conștiința?

Iată chestii atît de departe de interesele practice imediate ale traiului—fie el scump ori eftin. Cu toate acestea sînt țări în care oamenii au asemenea interese, atît de ridicule în țările moderne care-și trăesc acum vrîsta eroilor și profeților. In aceste țări micile curiozități abstracte se pitulesc în fața marilor interese ale științii concrete din laboratoare, și mediocra virtute a

) W. James, marele filosof american, se asamănă în multe puncte cu Bergson, în sistemul lui. Teoriile asupra raporturilor dintre percepții și noțiuni sînt identice la amîndoi. Sistemul lui James—„pragmatismul"*—are acelaşi caracter empiric cași sistemul filosofic al lui Bergson.

demnității omenești e silită să roșească între privirea superbă a celor de sus și îngenunchiarea umilă a celor de jos. Contururi epice, ca în toate epocile eroice!

*

Cu toată suficiența ei, cu toate erorile ei, filosofia propriuzisă, ținîndu-se totdeauna în sferele ideale, n'a făcut rău omenirii, n'a ajuns instrument de apăsare și torturare a semenilor noștri. Religia, care a căutat să-i ripească acest prestigiu de idealism, a amestecat mult rău, cruzime și nedreptate în binele pe care l-a adus omenirii. E drept că și religia creștină a avut perioada ei de înnaltă sinceritate și idealism: atunci cînd reprezenta aspirațiile mulțimii suferinde; cînd a creat acele simboluri neîntrecute de iubire, bunătate și sacrificiu de sine ale Madonei și martirului depe Calvar și Gethsemane,—izvoare eterne de înnălțare sufletească a omului, inspiratoare a atitor capodopere artistice neperitoare, și atitui eroism în viața celor mici, cu care religia creștină a întărit apoi puterea celor mari care au compromis-o.

Ca întotdeauna excesul de putere și avere ucide partea nobilă a sufletului omenesc, îl usucă și-l degenerează, mai mult chiar decît mizeria. El pune în loc lipsa de umanitate, cruzimea, lăcomia și îngîmfarea, după cum mizeria aduce suferința, umilința și perderea demnității omenești. Numai *între* extremele puterii și averii pe de-oparte și ale mizeriei și apăsării pe de alta, sufletul omenesc își poate găsi echilibrul pentru o nobilă desvoltare. In ambele extreme nu înfloresc decît viciile și începe degenerarea și descompunerea: istoria întreagă a omenirii dovedește acest lucru; de aceia s'a prăbușit marele imperiu roman.

Nici binele adus omenirii de știință nu-i lipsit de mult amar. Spiritul omenesc a risipit atita geniu și a cerut atita abnegație multora pentru a supune natura. Comfortul vieții a sporit; globul pămîntesc a ajuns ferecat de șine de drum de fer și sîrme de telegraf; astronomia calculează precis datele eclipselor; chimia a înmulțit atît de mult culorile încît curcubeul a rămas ridicul; estetica a găsit legile frumosului; etica și sociologia,—acestea sînt cam prea schimbătoare, și deci, pe drept, suspecte,—au proclamat eterne, principii... care de multe ori se contrazic. Dar strigătele de suferință ale milioanelor de asupriți se aud din toate părțile: din minele subpămîntene cași depe ogoarele verzi din bătaia soarelui,—singura notă deosebită e doar țipetul copiilor, pentru copilăria cărora „munca națională" n'are milă. Sînt oameni,—puțini,—care au de mulțumit progresului științii, dar sînt atît de mulți care îl blastămă. Știința le poate răspunde cu „darwinismul social", cu teoria economică „laissez-faire", cu „fatalitatea progresului"... la urmă cu „rațiuni de stat".

Adevărul unei teorii științifice poate fi pus la îndoială, suferința e însă sigur reală.

Nu odată, în trecut, cași azi, sub scutul principiilor sfinte confecționate de religie sau de științile sociale pot sta interese restrînse omenești. Libertatea, autonomia de multe ori pot fi deghizări pentru tiranie și privilegii.

In dosul științii să cauți totdeauna *omul* cu interesele vieții.

*

Filosofia, ținîndu-se departe de interesele vieții practice, poate interesa pe puțini, poate face greșeli, dar e ferită de a contribui la sporirea suferinții omenești; poate plictisi pe unii, dar poate deschide orizonturi infinite minții altora. Ea evită laboratoriile, statisticile și se dedă mai cu plăcere *speculației*. Nu ne prea dă lucruri *pozitive*, fapte *concrete*, credinți *dogmatice*, dar întreține necontenit vie cugetarea omenească. Și, nu-i oare acesta instrumentul de investigație al tuturor știinților? Neoprindu-se nicăiri, nemulțumindu-se cu *un* răspuns pozitiv, ea suggerează nenumărate altele. Nedescurajată de zidurile necunoscutului, ea le atacă necontenit din toate părțile, pecînd știința pozitivă campează într'un loc fix și-și închipue că i s'au deschis porțile. Știința pozitivă dă hrană solidă, comfortul fiziologic al stomahului sătul, și somnolența gravă a digestiei. Filosofia nu potolește foamea niciodată, ci o ațiță și ferește spiritul de închistare: ea ne arată necontenit nu ceia ce știm, ci *ceia ce nu știm*. *Cristalizarea* nu-i un semn de superioritate nici în lumea ideilor, după cum nu-i nici în lumea materiei: diamantul, fixat pentru vecie în forma lui de cristal sclipitor, e mai atrăgător pentru ochi decît celula mobilă de protoplasmă, și cu cît aceasta stă mai sus în scara evoluției!

Dar știința pozitivă nu-și poate legitima *datele ei elementare*, în fața filosofiei. Poate să spue Chimia ce-i atomul? Și poate să facă un pas fără să creadă în existența lui? Poate Fizica da vre-o lămurire asupra materiei, Astronomia asupra gravității?

Pot admite eterul și calcula eclipsele, dar nici acum, cu toată teoria lui Newton, toate științile la un loc nu ne pot spune pentruce mărul cade din copac spre pămînt. Dar adevărurile Matematecilor chiar, ale celor mai exacte științi, sînt ele precise în cazurile concrete? Matematecianii contestă exactitatea riguroasă a acestor științi în cazurile cele mai simple... suma unghiurilor dintr'un triunghiu nu-i egală cu două unghiuri drepte pentru un triunghiu pe suprafața apei, căci face parte dintr'o sferă; 2+2 în nenumărate cazuri concrete nu fac 4.

Toate axiomele și postulatele știinților de fapt nici nu sînt evidente, nici nu pot fi dovedite, dar ne sînt *folositoare*: aici stă *valoarea* lor, și de aceia nici nu le putem arunca,—credem în ele. Știința, cași religia, pleacă dela: „crede și nu cerceta". Adevărurile abstracte nu pot fi *riguros* exacte pentru cazurile concrete,

prin însăşi definiţiunea lor: căci un caz concret totdeauna se află angrenat în infinita complexitate a universului întreg, pe care nici o ştiinţă nici mintea noastră nu o poate cuprinde. Ar trebui ca mintea noastră să fie astfel făcută încît într'o clipeală să poată prinde în ea eternitatea timpului şi infinitatea spaţiului în actul observării unui simplu fapt concret. Şi după ce ar prinde astfel complect această lume a simţurilor, Filosofia poate pune întrebarea legitimă a realităţii acestei lumi.

Nu există *dată sigură* ştiinţifică care să nu fie redusă la un tragic semn de întrebare, cînd cercăm să o înţelegem. Trăim într'o închisoare şi oriunde ne aruncăm ochii spre scăpare ni se arată o enigmă insolubilă, un semn de întrebare. Filosofiei îi place să alunece din întrebare în întrebare, cît mai departe de faptele şi principiile pozitive ale ştiinţii, pe care calcă doar ca pe trampoline ca să se poată înnălţa cît mai sus. Din această călătorie aeriană, în care hotare nu se văd, mintea noastră se întoarce cu acea umilinţă intelectuală care ne măreşte *înţelegerea* şi bunătatea pe pămînt; şi pe lingă acest folos practic, călătoria însăşi nu e îmbătătoare? E puţin lucru să nu mai auzi zgomotul luptelor, să nu simţi apetiturile *savanţilor* şi *eroilor* şi să nu vezi degradarea naturii omeneşti prin aroganţă ori înjosire! Te simţi deslegat parcă de toate, te simţi cetăţeanul universului întreg, atît de mult ţi-ai lărgit lumea cu un singur volum de filosofie. Dar pentrucă viaţa concretă impune îndatoririle ei nemiloase, pentrucă strategia luptei cere lovituri pentru victorie, pentrucă toată această învălmăşală depe pămînt distruge necontenit ce avem bun şi înnalt în noi, oricărui om i se impun *escapade* cît mai dese în lumea aceasta suprapămînteană.

*

Intreg sistemul filosofic al lui Bergson e cuprins în celebrul volum „*Evoluţia creatoare*", *) care se razimă pe volumele „*Materie şi memorie*", şi „*Timpul şi voinţa liberă*", dintre cele mai însemnate contribuţii la desvoltarea ştiinţii psicologiei.

Bergson pleacă dela faptul atît de banal, pentru toţi, al existenţii conştiinţii şi materiei. Care dintre noi nu are experienţa directă, în propriul lui corp, a prezenţii acestor două „fapte" pozitive, care cînd vrai să le pricepi se transformă în două semne de întrebare? Care dintre noi nu simte trecerea firească dela o sensaţie, o gîndire, o hotărîre,—dela o stare de conştiinţă,—la un act, la o mişcare a corpului nostru, şi invers? Cu toate acestea

*) De oarece mi-am putut procura mai curind traducerea engleză a acestui volum, mă voiu raporta, în acest articol, la traducerea autorizată de autor a d-lui Arthur Mitchell; iar pentru expunerea acelor idei din volum, care au fost popularizate de Bergson însuşi, prin conferinţele ţinute în Anglia, mă voiu folosi, găsind forma mai potrivită pentru un asemenea articol, de conferinţa ţinută la Birmingham şi publicată cu adaosuri în limba engleză, de Bergson: „*Life and Consciousness*".

cînd căutăm să *pricepem* această uşoară trecere pe care noi o *facem* atît de lesne în fiecare minută, în faţa noastră se deschide o prăpastie atît de mare între cele două terenuri, încît nu putem *întrevedea* măcar cum s'ar putea stabili o punte de trecere între ele: căci dacă un picior al punţii l-am putea sprijini pe *materia* care *ocupă* un *loc în spaţiu*, al doilea picior al punţii va rămînea veşnic suspendat, căutînd malul opus, deoarece *conştiinţa nu ocupă loc în spaţiu*. Dar Bergson nu voeşte să se certe dela început *cu bunul simţ* şi cu *consensul general*, — el vrea să meargă sistematic pe drumul comun tuturor ştiinţilor,—drumul „faptelor" ce se pot observa şi controla. El nu admite procedeul vechilor filozofi care căutau deadreptul absolutul Existenţii, Fiinţii, Substanţii... din care apoi deduceau toate cazurile particulare printr'un simplu silogism.

Pe Bergson nu-l interesează absoluturile, ci acele probleme care ne interesează pe noi toţi ca *fiinţi*, şi pe care metafizica veche le a subordonat totdeauna altor probleme. Vrea să găsească cîteva adevăruri probabile, — ca toate adevărurile ştiinţilor,— care să ne dea oarecare lămuriri asupra originii materiei, conştiinţii, vieţii.

El pleacă dela constatarea că în diferite domenii ale cunoştinţii omeneşti se găsesc grupuri deosebite de „fapte", care pot forma nişte linii de direcţii, ce pot arăta în prelungirea lor ideală un punct de intersecţie, unde aceste probleme ar găsi o soluţie sigură. Până la găsirea soluţiei definitive însă, e mult că ştim direcţia acestor linii. Cu timpul, cu adunarea „faptelor", prelungirea lor tot va creşte până ce întretăierea lor se va face în realitate. Până atunci nu putem dobîndi decît adevăruri probabile, cu tendinţi tot mai accentuate de a se transforma în adevăruri sigure. Să ne mulţumim că sîntem pe drumul cel drept, şi că munca noastră va putea fi sporită de alţii, nu spulberată de furtună.

Sistemul inductiv al lui Bergson îi impune dar o vastă erudiţie, pe care să o mînuiască cu uşurinţă. Şi aceasta e cea dintâiu impresie ce o ai cînd ceteşti opera lui. Toate datele biologiei, ale ştiinţilor naturale, psicologiei... teoriile asupra evoluţiei, teoria cunoştinţii, sistemele filosofice, sînt mînuite cu atîta uşurinţă, cu atîta claritate încît uiţi că toate aceste adevăruri sînt contribuţia a sute de ani de muncă şi cugetare a nenumăraţilor muncitori. Modul cum acest imens de bogat material e întrebuinţat de Bergson pentru a-şi dovedi teoriile lui,--căci măcar că el declară că merge după indicaţia „faptelor", e evidentă dominarea ideii generale filosofice,—produce o puternică impresie şi impune repede convingerea.

*

Ce-i mintea, conştiinţa, sufletul? Bergson refuză să dea orice definiţie, pentru motivul că orice definiţie, a *conştiinţii* e mai

puțin clară decît ceia ce simțim direct prin observarea asupra noastră înșine. In loc de definițiune, Bergson dă o caracterizare a conștiinții. Mai presus de orice, *conștiință însamnă memorie*. Orice formă de conștiință este „o păstrare și o acumulare a trecutului în prezent". Memoria, după Bergson, nu-i însă o facultate:

„Memoria nu-i facultatea de a strînge amintirile într'un sertar ori de a le înscrie într'un registru. Nu există niciun registru, „nici un sertar; propriu vorbind nu există o facultate deosebită, „căci o facultate lucrează intermitent, cînd vrea și cînd poate, „în timp ce suprapunerea trecutului peste trecut se continuă fără „întrerupere. In realitate trecutul se păstrează prin sine însuși în „mod automatic. In activitatea lui, probabil el ne urmărește în „fiecare moment; tot ce am simțit, gîndit ori voit, din frageda „copilărie, e de față, aplecîndu-se spre prezent, — care îi esă întru „întîmpinare, îndesindu-se în portalele conștiinții ce bucuros ar „deschide largi intrările..... acestor mesageri ai inconștientului".*)

O altă caracteristică a conștiinții e prevederea;

„Orice formă de conștiință e o anticipare a trecutului... sîntem în mod irezistibil atrași, înclinați oarecum spre viitor, pentrucă sîntem creaturi active, și orice acțiune e ca o săritură în „viitor — în momentul următor."

Astfel conștiința nu-i decît o clipă de suspensie între infinitul trecutului și viitorului. Căci trebue să știm că Bergson admite *realitatea* duratei timpului, în afară de simțurile noastre:

„A aminti trecutul imediat și a anticipa viitorul imediat e „cea mai izbitoare funcțiune a conștiinții. In adevăr, ceia ce noi „numim momentul prezent e ceva ce aproape nu există decît „doar în teorie, căci el a încetat deja să existe cînd ne-a atras „atenția. Incearcă să prinzi momentul prezent, el nu mai e, e deja „dus departe. De fapt, ceia ce numim prezent e ceva ce „are oarecare lungime ori lățime de durată, și e compus din „două jumătăți, una fiind trecutul imediat, alta viitorul imediat. „Ceia ce simțim în noi înșine la un moment dat e ceia ce tocmai eram înainte și ceia ce tocmai devenim: ne lăsăm spre „trecut și ne aplecăm spre viitor, și această balansare pare a fi „însăși esența conștiinții. Astfel conștiința e, mai presus de toate, „o trăsătură de unire, o legătură între trecut și viitor".

La întrebarea în ce raport stă conștiința noastră cu corpul nostru, Bergson răspunde:

„Conștiința e deosebită de organismul pe care îl însuflețește, deși ea trebue să urmeze vicisitudinile lui. Cum acțiunile posibile pe care o stare de conștiință le indică sînt în fiecare moment pe punctul de îndeplinire în centrii nervoși, creerul dublează în fiecare moment indicațiile motrice ale stării de „conștiință; dar atîrnarea reciprocă între conștiință și creer se „mărginește aici; destinul conștiinții nu e legat din această cauză „de soarta materiei cerebrale. In definitiv, conștiința e esențial „liberă; e libertatea însăși; dar nu poate trece prin materie fără „să se adapteze la ea: această adaptare e ceia ce noi numim „intelectualitate." *)

*) *H. Bergson*: Creative Evolution, pg. 5.

Așa dar între ceia ce simțim, gîndim și voim pe de-oparte și cele ce se întîmplă *în* corpul nostru, fără să știm, precum și ce *facem* cu știință prin mișcările corpului nostru, pe de alta, nu e decît un paralelism de adaptare a două specii de existenți absolut independente, din punct de vedere al cauzalității.

*

In privința extensiunii conștiinții în univers, Bergson nu găsește motive să o mărginească numai la actele conștiente; căci, dacă am lua acest criteriu, ar trebui ca fiecare să o mărginească strict numai la conștiința lui proprie, de oarece numai de ea avem cunoștință directă: orice stare de conștiință în afară de *eul* nostru o admitem prin analogie numai. Analogia însă nu poate fi un criteriu sigur pentru a fixa limite, căci atunci, prin analogie cu digestia stomahului, am putea admite că această operație fiziologică nu are loc la animalele fără stomah.

„E probabil, și aceasta e ultimul meu cuvînt asupra acestei chestii, că conștiința e în principiu prezentă în orice materie vie, dar că ea este adormită ori atrofiată oriunde această „materie renunță la activitatea spontană, și, dimpotrivă, ea devine mai intensă, mai complexă, mai complectă, tocmai unde „materia se îndreaptă în direcția activității și mișcării. Aceasta „o putem experimenta în noi înșine. Indată ce acțiunile noastre „încetează de a fi spontane și ajung automatice, conștiința se retrage din ele; cînd învățăm un sport nou, de exemplu, și trebue să hotărîm fiecare mișcare și să alegem pe cea mai potrivită, avem conștiință de fiecare. Cînd ne am obișnuit cu „noul exercițiu și el a ajuns astfel automatic, conștiința dispare. „Cînd conștiința noastră e mai acută, mai intens vie? Nu e în „acele momente de criză internă, cînd stăm la îndoială între mai „multe acțiuni posibile din partea noastră, care sînt de-opotrivă „posibile? Conștiința în fiecare din noi, deci, pare a exprima puterea de a alege sau, dacă voiți, de a crea, după voia noastră, „mișcări și acțiuni. Analogia ne îndreptățește să conchidem că „ea e aceiași în întreaga lume organizată."

Dela apariția ei în univers dar, conștiința se caracterizează prin *libertate: o libertate care nu-i stăpînită nici de determinismul cauzal, nici de finalitatea teleologică*. Bergson respinge concepția mecanistă a naturalismului, care crede că acțiunile omenești s'ar putea calcula caşi eclipsele solare ori orbitele planetare, dacă am cunoaște toate datele: de oarece ele sînt hotă-

*) *H. Bergson*: Creative Evolution, pg. 285.

rite încă decînd sistemul solar era în nebuloasa primitivă. Respinge de asemenea şi concepţia teleologică: că toate se întîmplă în lume conform unui plan prestabilit.

De fapt ambele aceste concepţii susţin acelaşi lucru: *înlănţuirea conştiinţii*. Cea dintăiu o pune la ordinele determinismului mecanic, cea de a doua la dispoziţia capriciilor teleologice ale unui creator. Bergson o eliberează şi o face creatoare prin ea însăşi.

*

Care sînt, în general, raporturile dintre conştiinţă şi materie? Nimeni nu le va spune mai bine decît însuşi Bergson:

„Conştiinţa şi materia apar ca două forţe antagonice, care, „cu toate acestea, ajung la o mutuală înţelegere şi convin oare-„cum să meargă înnainte împreună. Ele sînt antagonice în în-„ţelesul, că materia este teoreticeşte imperiul fatalităţii, în timp „ce conştiinţa este, în mod esenţial, al libertăţii;—şi totuşi vi-„aţa, care nu-i decît conştiinţa întrebuinţînd materia pentru sco-„purile ei, izbuteşte să le împace pe amîndouă. Viaţa, dar, tre-„bue să fie ceva ce se foloseşte de o oarecare elasticitate a ma-„teriei—oricît de mică este ea, probabil—pentru a o pune în ser-„viciul libertăţii, furişîndu-se în acea fracţie infinitisimală de in-„determinism pe care materia o poate prezenta."

Viaţa dar nu-i decît lupta conştiinţii cu materia pentru libertate. E subjugarea materiei şi punerea ei în serviciul progresului, căci:

„*Viaţa e ca un curent ce trece din germine în germine prin „mijlocirea unui organism matur.* E caşi cum organismul însuşi „ar fi numai o escrescenţă, un mugur silit să se deschidă de alt „germene de mai înnainte ce se sforţează să se continue pe el „însuşi în alt germene: Esenţialul e *progresul continuu* urmărit „fără preget, un progres invizibil pe care fiecare organism îl să-„vîrşeşte în scurtul timp care i-i dat să trăiască."*)

Mecanismul vieţii, colaborarea conştiinţii şi materiei, Bergson o explică astfel:

„Dacă ne întrebăm *cum* un animal poate să obţie dela ma-„terie—adică dela propriul lui corp—execuţia mişcărilor pe care „el le-a hotărît, aflăm că metodul lui constă în a se folosi de „nişte substanţe speciale ce pot fi numite „explozibile." A-„ceste substanţe sînt materiile alimentare, în special cele numite „ternare, ale căror elemente esenţiale sînt cărbunele, oxigenul şi „hidrogenul. În aceste alimente se află acumulată o mare canti-„tate de energie potenţială, gata de a exploda îndată, caşi ener-„gia cuprinsă în praful de puşcă. Această energie a fost încet „şi treptat extrasă de plante din soare; şi animalul care s'a hră-„nit numai cu plante sau cu carnea altor animale erbivore, etc., „înmagazinează astfel în corpul lui un exploziv fabricat de viaţă

*) *H. Bergson*: Creative Evolution, pg. 29.

„prin acumularea energiei solare: cînd acest animal face miş-„cări voluntare, el le săvîrşeşte producînd numai infinitisimala „scîntee care aprinde explozibilul. E caşicum ar atinge pie-„dica cucoşului unui pistol încărcat, şi ar pune astfel de odată „în libertate o forţă considerabilă, în direcţia aleasă după voe."

*

Cu această „*piedică a cucoşului*", pe care Bergson vrea să o facă atît de mică, nu se poate trece însă marea prăpastie între lumea materiei şi conştiinţii, şi vechea întrebare de mii de ani rămîne fără răspuns. Aici e nodul gordian al tuturor sistemelor filosofice, pe care Bergson pare că vrea să-l rezolve cu o armă mai modernă decît sabia lui Alexandru cel Mare.

Următoarea obiecţie, ridicată de Balfour, pare cu totul întemeiată.

„Adevăratul punct important în teoria lui Bergson, punctul „unde filosofia lui rupe definitiv legăturile cu mecanismul, „punctul unde libertatea şi nedeterminismul sînt în adevăr in-„troduse în lumea spaţiului şi a materiei, e în mod indirect nu-„mai în legătură cu simplul fapt că în viaţa organică energia „acumulată se descarcă. Ceia ce în adevăr e esenţial e *modul* „acestei descărcări. Dacă descărcarea se face printr'un simplu „mecanism, fatalitatea necesităţii rămîne în picioare. Dacă, pe „altă parte, este ceva în modul descărcării, fie cît de mic acel „ceva, care nu poate fi prins în legile materiei şi mişcării, a-„tunci libertatea cîştigă teren în chiar citadela necesităţii. Poţi „să faci cucoşul care provoacă descărcarea mai delicat decît un „fir de păr, totuşi dacă el e mişcat de forţe ce atîrnă cu totul „de configuraţia şi energia universului material în momentul des-„cărcării, n'ai înnaintat în rezolvirea problemei cu nimic. Deter-„minismul te ţine puternic în ghiarele lui. Dacă însă ai introdus „în sistem o forţă nouă—cu alte cuvinte, o creaţie nouă—fie ea „mai mică decît ar putea fi înregistrată de vre-un instrument, a-„tunci cînd această forţă infinitisimală pune cucoşul în mişcare „ori dă o direcţie exploziei, realitatea necauzalităţii se stabileşte „de-odată, şi întreaga noastră concepţie a lumii fizice este ra-„dical transformată. *)

*

Raporturile între conştiinţă şi materie formează problema fundamentală a oricărui sistem de filosofie: e explicabil dar de

*) *A. J. Balfour*: „Creative Evolution and Philosophic Doubt", în „*Hibbert Journal*", Oct. 19 1. Balfour e fostul şef al partidului conservator şi unul din marii oameni de stat ai Angliei de azi. Are şi o reputaţie bine stabilită în mişcarea filozofică internaţională prin două opere filozofice: 1) *A Defence of Philosophic Doubt* şi 2) *Foundations of Belief*.

ce Bergson insistă atît de mult sub diferite forme asupra ei, pentru a o clarifica cît mai mult. Această insistenţă însă poate arăta şi starea sufletească a lui Bergson însuşi: nevoia de a-şi lămuri singur această problemă, de rezolvirea căreia nu va fi nimeni mulţumit niciodată, cît timp mintea omenească nu-şi va schimba *calitatea* ei însăşi.

Iată încă un pasaj lămuritor asupra acestei probleme extras din conferinţa lui Bergson ţinută la Birmingham: *„Life and Consciousness“*:

„Dacă considerăm conştiinţa faţă de materie, găsim că ea „se caracterizează prin faptul, că într'un interval infinit de scurt „ea prinde într'o singură formă indivizibilă milioane şi miliarde „de fapte ce s'au întîmplat succesiv în materia inertă. De exem„plu, senzaţia indivizibilă a luminii, pe care o avem în momen„tul cînd deschidem ochii, e condensarea unei imense lungi is„torii care se desfăşură în lumea materiei: în acel singur mo„ment sînt milioane şi miliarde de vibraţii succesive—adică o „serie de întîmplări, pe care dacă am voi să le numărăm, chiar „cu cea mai mare repeziciune, ne-ar trebui mii de ani pentru „această enumerare. Această imensă istorie o prindem deo„dată sub forma unei foarte scurte senzaţii de lumină. Şi ace„laşi lucru putem spune despre toate celelalte senzaţii ale noas„tre. Senzaţia, care e punctul în care conştiinţa atinge materia, „e, deci, condensaţia, în durata specifică a acestei conştiinţi, a u„nei istorii, care în ea înseşi,—în lumea materiei,—e ceva infi„nit de întins şi care ocupă perioade enorme din ceia ce se „poate numi durata lucrurilor. Astfel conştiinţa, privită din punct „de vedere al senzaţiei, ne dă aceiaşi impresie care ne-o dă „din punct de vedere al mişcării. Conştiinţa e ca o putere care „intră în materie pentru a se folosi cît mai mult de elasticitatea „ce o poate găsi în interiorul ei, pentru a stăpîni astfel materia „şi din latura mişcării cît şi din a senzaţiei: din partea mişcă„rii, prin punerea în libertate a unei acţiuni explozive, într'un „fulger,—energie extrasă din materie în curs de ani,—şi îndrep„tarea acestei energii într'o direcţie voită; din partea senzaţiei, „prin sforţarea unei concentrări care prinde într'un tot, într'un „singur moment, miliarde de fapte ce au loc în lucruri şi ast„fel ne îngădue să le controlăm.“

*

Deşi Bergson se sileşte să fie prudent, să procedeze totdeauna după metodul oamenilor de ştiinţă, ajunge în mod fatal în domeniul metafizicei pure. Şi e imposibil să se întîmple altfel, cînd nu-ţi impui mărginirea şi oprirea ştiinţilor. Drumurile pavate cu „fapte“ sigure sînt scurte, cine vrea să străbată mai departe trebue dela un timp să iasă din ele.

Care e origina conştiinţii şi materiei?

„Că aceste două forme ale existenţii, materia şi conştiinţa, „au în realitate o origină comună, mi se pare probabil. Cred că „întâia e opusă celei de a doua, că în timp ce conştiinţa e ac„tivitate ce necontenit creiază şi multiplică, materia e activitate „ce necontenit se descompune şi se uzează; şi cred de aseme„nea, că nici materia care constitue lumea, nici conştiinţa care „utilizează această materie nu pot fi explicate prin ele însile, şi „că nu-i decît *un singur izvor pentru amîndouă.* Văd în în„treaga evoluţie a vieţii pe planeta noastră o sforţare a acestei „forţe esenţiale creative de a ajunge, străbătînd materia, la ceva „care a fost atins numai în om, şi care, chiar în om, e realizat „numai în mod imperfect“.

Odată intrat în domeniul metafizicei, Bergson uită cu totul rezerva omului de ştiinţă, şi pare că apreciază mult libertatea pe care o găseşte aici pentru desfăşurarea imaginaţiei:

„Materia, care în mod esenţial e *automatism* şi *necesitate*, „întemniţează conştiinţa care caută să o asalteze, o reduce la „propriul ei automatism, şi o adoarme în propria ei inconştiinţă. „In unele stadii ale evoluţiei, de exemplu, în regnul vegetal, a„cest automatism şi inconştiinţă au ajuns regulă generală, şi *li„bertatea* forţei evolutive nu se poate manifesta decît în crearea „formelor care sînt, în adevăr, adevărate lucrări de artă. Aceste „forme, ce nu se pot prevedea, odată create, se repetă automa„tic, şi *individul* nu are nici o putere de alegere. In alte stadii ale „evoluţiei, conştiinţa izbuteşte să se emancipeze îndeajuns, pentru „ca *individul* să poată avea o libertate de alegere, un oarecare „sentiment, dar *necesităţile* vieţii fac din această putere de a„legere un simplu auxiliar al existenţii materiale. Astfel de-alun„gul întregului curs al evoluţiei vieţii, libertatea este mărginită „de automatism, şi în lungul ei drum este înăbuşită de el. Nu„mai în om lanţul automatismului a fost rupt... In om *libertatea* iz„buteşte să se emancipeze ea însăşi punînd o *necesitate* să lupte „împotriva altei *necesităţi*.“

„Mă îndoesc dacă evoluţia vieţii ar putea vreodată să fie „explicată prin o simplă combinaţie de forţe mecanice. E evi„dent că există un *impuls vital: un impuls spre o necontenită „înnălţare*, ceva care necontenit se sileşte să se întreacă pe sine, „să scoată din sine însuşi *mai mult* decît este—într'un cuvînt, „să creeze. O forţă dar, care extrage din ea însăşi mai mult „decît conţine, care dă mai mult decît are, e tocmai ceia ce se „numeşte o forţă *spirituală*: de fapt, nu ştiu cum s'ar putea „defini *spiritul* altfel. Dar, pe de altă parte, greşim cînd, în ex„plicarea lumii organice, nu luăm în seamă obstacolele de ori„ce natură pe care această forţă le întîlneşte. Priveliştea evolu„ţiei vieţii, dela începutul ei până la om, ne suggerează imagi„nea unui curent de conştiinţă care curge prin materie ca prin„tr'un tunel, care se sileşte să înainteze, care face sforţări în „fiecare direcţie, sfredelindu-şi astfel galerii, din care cele mai „multe sînt oprite de stînci prea greu de străbătut, dar care, cel

„puțin într'o direcție, a izbutit să-și urmeze drumul până la sfîr-„șit, să sfarme toate obstacolele și să iasă la lumină. Aceasta „este direcția evoluției care a ajuns la om".

*

Explicarea evoluției vieții ocupă un loc însemnat în filosofia lui Bergson. Toate teoriile sînt examinate cu rigurozitate științifică, toate „faptele" observate compact grupate pentru stabilirea noilor concluzii. Teoriile lui Darwin, Lamarck, Weismann, De Vries strict cernute. Concluzia?

„Există un *impetus original* al vieții, trecînd din genera-„ția noastră a germenilor în generația următoare a lor, prin or-„ganismele desvoltate care servesc de punți de trecere peste in-„tervalele dintre generații. Acest *impetus*, activ de-alungul di-„recțiilor evoluției între care el ajunge împărțit, este cauza fun-„damentală a variațiilor..." *)

Despre principiul *adaptării la mediu*, unul din elementele explicării evoluției, după Darwin, Bergson spune:

„Această necesitate de adaptare explică, după înțelegerea „mea, mai curînd, oprirea vieții la anumite forme decît mișca-„rea prin care viața devine mai complexă și se ridică către „forme tot mai înnalte. Cea mai rudimentară creatură e tot atît „de bine adaptată mediului încunjurător cît și omul, de oarece „izbutește să trăiască în el: pentruce, dar, dacă adaptarea ex-„plică orice, viața a mers înnainte complicîndu-se, și, încă mai „mult, complicîndu-se din ce în ce tot mai delicat și mai *pri-„mejdios?* Moluscele de specia Lingulae, care trăesc astăzi, „trăiau și în epocile cele mai depărtate ale erei paleozoice. Pen-„truce viața a mers mai departe? Pentruce, dacă nu admitem „îndărătul vieții un impuls, un imens impuls de a se ridica tot „mai sus, de a învinge primejdii din ce în ce mai mari, pentru „a ajunge tot mai sus?"

Iar despre sistemul evoluționist al filozofiei lui Spencer, Bergson se exprimă cu ironie:

„El ia realitatea în forma ei actuală, o sfarmă în bucăți, a-„poi amestecă fragmentele și le aruncă în vînt. După aceia le „«integrează» și «disipează mișcarea lor». Dupăce a *imitat* ma-„rele Tot prin o confecționare de mozaic, Spencer își închipue „că i-a descoperit forma și a refăcut genesa..." **)

Operația aceasta, Bergson o asamănă cu fapta unui copil care ar rupe o cartă poștală ilustrată în bucăți, i-ar strînge apoi bucățile, le-ar pune unele lîngă altele, și și-ar închipui că desenurile ce s'ar contura din această operație și culorile lor sînt desenate și colorate de el. Dar actul de a desena și colora

*) *H. Bergson*: Creative Evolution, pg. 92 și urm.
**) *Ibid.*, pg. 385. și urm.

nu are nimic aface cu actul de a pune alături fragmentele cărții poștale deja desenate și colorate.

Pe aceiași pagină:

„Metodul lui Spencer e de a reconstrui evoluția cu frag-„mentele rezultatelor evoluției. Dar nici din fragmentele, nici din „totul complex nu poți conchide la genesă și alipirea părților nu „arată mișcarea evoluției".

*

Pentru a explica diversitatea formelor evoluției, Bergson nu are nevoe de principiul adaptării și al selecției naturale, ci pune în funcțiune acel impetus original și lupta continuă a conștiinții împotriva materiei pentru a o învinge, pentru a dobîndi libertatea:

„Socot că e greu să consideri evoluția vieții, în totalul ei, „fără să nu ai impresia că acest impuls e o realitate. Greșala e „în a crede că acest impuls a proectat materia vie într'o singură „direcție, că speciile se pot clasifica în aceiași scară, că totul a „mers lin fără oprire ori împedecare. Dimpotrivă, e evident că „forța de care vorbesc a găsit rezistențe în materia pe care avea „să o utilizeze; că a fost silită să se dividă—adică să ducă „de-alungul unor forme deosebite de evoluție diferitele tendinți „ale ei; că de-alungul acestor direcții deosebite sînt nenumărate „neizbutiri, devieri, dări înapoi; că multe din formele evoluției „nu au putut merge prea departe; că numai două par a fi ajuns „la un oarecare succes, parțial într'un caz, relativ complect în „altul Aceste două forme de evoluție sînt ale artropodelor și „vertebratelor. La capătul celei dintâiu găsim instinctul în for-„mele lui cele mai miraculoase; la capătul celei de a doua, in-„telectul omului. Pare, în adevăr, cașicum forța de care vor-„besc ar fi o forță ce ar conținea în ea însăși, cel puțin poten-„țial și confuz, cele două forme ale conștiinții, numite instinct „și inteligență.

„Lucrurile par' că se întîmplă cașicum un imens curent „de conștiință (o conștiință ce implică o mulțime de potențiali-„tăți, toate îngrămădindu-se și stînjinindu-se una pe alta) ar fi „traversat materia pentru a o sili să se organizeze, și a face „din această materie, care e în sine *necesitate*, un instrument al „*libertății*."

Lupta conștiinții împotriva materiei însă este un suprem bine, căci numai prin această luptă, numai prin prezența materiei, conștiința poate ajunge la forme superioare:

„Cînd considerăm conștiința și materia, din punct de ve-„dere al reacțiunilor lor mutuale, avem impresia că materia are „rolul la început, față de conștiință, al unui instrument ce o tae „în bucăți pentru a realiza o mai mare precizie. O cugetare de-„vine mai precisă numai cînd e despărțită în cuvinte,—a-„dică dacă poate fi astfel despărțită; un orator nu știe cu de-a-

„mănuntul ce are să vorbească, și ce vrea să vorbească, până „ce n'a luat o foae de hîrtie și a așezat pe ea, cu claritate, în „fraze deosebite, unele lîngă altele, ceia ce în mintea sa exista „sub forma unei interpenetrații mutuale. Astfel materia desparte „intâiu ceia ce era amestecat, și clarifică ceia ce era confuz. I-„deia ce e numai idee, opera de artă ce e numai în stadiul de „concepție, poemul ce e numai un vis nu costă încă sforțare: „ceia ce cere o sforțare e realizarea materială a poemului în „cuvinte, a concepției artistice în statue ori pe pînză. Această „sforțare este chinuitoare, poate fi grozav de chinuitoare; și to-„tuși, cînd o facem, simțim că e tot atît de prețioasă, și poate „mai prețioasă decît lucrul care rezultă din ea, pentrucă mulțu-„mită ei, noi am tras din noi înșine nu numai tot ce era, dar „mai mult decît era: ne-am înnălțat pe noi deasupra noastră „înșine."

„Această sforțare nu ar putea avea loc fără materie, care „prin simpla rezistență ce o opune și prin unica docilitate la care „poate fi adusă, joacă în același timp rolul de obstacol și de „stimulent, ne face să simțim forța noastră și să izbutim în a o „intensifica."

*

Aici îl găsim pe Bergson în pragul unui sistem etic, pe care îl suggerează aproape cu entuziasmul inspirației poetice. El spune în *Evoluția creatoare*, că teoria cunoștinții și teoria vieții sînt același lucru. Se pare că nu numai teoria cunoștinții intră în teoria vieții, ci întregul sistem filosofic al lui Bergson nu-i decît o teorie a vieții:

„Filosofii care au speculat asupra rostului vieții și destinu-„lui omului, n'au observat îndeajuns că natura a purtat de „grijă să ne facă cunoscut ori de cîteori acest destin este în-„deplinit; ea a creat un semn care ne înștiințează în fiecare dată „cînd activitatea noastră e în complectă desvoltare; acest semn „e bucuria. Zic bucuria; nu zic plăcerea. Plăcerea, de fapt, nu-i „decît un instrument pentru a obținea dela individ păstrarea și „propagarea vieții; ea nu ne dă nici o informație privitoare la „direcția în care viața merge. Adevărata bucurie, dimpotrivă, e „un semn apăsat al *triumfului* vieții. Dacă urmărim faptele în „această direcție, aflăm că oriunde găsim bucuria acolo a fost „creația, și că cu cît creația e mai fecundă cu atît bucuria e mai „adîncă. Mama care-și privește copilul simte bucurie, pentrucă „are conștiința că l-a creat, în mod fizic și moral...

„Gîndiți-vă la bucuriile excepționale ca acele ale marelui artist „care a produs o capodoperă, sau ale inventatorului. Uneori „credem că ei au lucrat pentru glorie și că-și dobîndesc cea „mai mare satisfacție din aplauzele publicului. Profundă eroare! „Noi umblăm după laudă în exactă măsură în care nu sîntem „siguri că am izbutit; căutăm lauda și gloria pentrucă voim

„să ne reasigurăm despre valoarea noastră și a faptei săvîrșite „de noi. Însă cel ce este sigur, absolut sigur, că a adus o o-„peră vie la lumină, nu-i pasă de laudă, și se simte dincolo „de glorie, pentrucă nu este o bucurie mai mare decît aceia de „a te simți creator. Dacă, în orice direcție, triumful vieții e ex-„primat prin creație, nu trebue oare să ne gîndim că ultima ra-„țiune a vieții omenești este creația, care, spre deosebire de cea „artistică ori inventivă, poate fi urmărită în fiecare moment și „de-opotrivă de toți oamenii,—vreau să zic creația eului omenesc „prin sine însuși, continua îmbogățire a personalității, prin e-„lemente nu trase din afară, dar silite să izvorască din însăși „personalitatea noastră?" *)

*

A ridica obiecții în partea pur metafizică a sistemului filosofiei lui Bergson e a deschide o discuțiune, tot atît de zădarnică cași acea asupra existenții ori neexistenții lui Dumnezeu,— chestiune ce nu se mai discută azi decît cînd eșli sau ai rămas de optsprezece ani. Cine poate da loc la obiecții întemeiate în sistemul lui metafizic nu se poate spune că e un învins, pentrucă pe acest teren încă n'a fost și nu se va arăta niciodată un victorios desăvîrșit. Dacă vîrfurile edificiului, ridicat de sistemul lui Bergson, nu le putem urmări până dincolo de innălțimile ce întrec puterile noastre, temelia și corpul lui ne dau în schimb impresia de mare trăinicie, căci e zidit din material controlat de știință. Și dinăuntrul acestui edificiu imens un imn străbate întreaga fire: e imnul libertății; e sărbătorirea triumfului conștiinții libere asupra materiei inerte în universul întreg.

*

Spiritul filosofiei lui Bergson e un semn al vremii; iar neobișnuita popularitate, de care se bucură sistemul filosofului francez în Anglia, se datorește, în mare parte, importanței deosebite ce Bergson o dă libertății conștiinții în înlănțuirea determinismului mecanic și fatal.

Libertatea, în Anglia, nu-i un simplu principiu aplicat la normele vieții, ci-i un instinct elementar și ireductibil al sufletului poporului. „Englezul nu poate trăi decît liber",—acesta e

*) Am căutat, anume, să citez cît mai mult din conferința lui Bergson ținută la universitatea din Birmingham, pentru a se putea aprecia, direct, strălucirea literară și talentul rar al lui Bergson, în popularizarea grelelor probleme filosofice. Azi, poate, nimeni altul, dintre marii scriitori, nu întrunește aceste însușiri într'un grad atît de înnalt, și, răspîndirea filosofiei lui Bergson, atît de mult, în cercurile specialiste se datorește și acestor însușiri.

crezul fanatic al fiecărui Englez, și-a fluturat pe steagurile tuturor mișcărilor sociale din Anglia, dela începutul istoriei acestei țări până astăzi. Nici aureola instituțiilor, nici respectul autorității statului, nici chiar „dezastrul național" nu pot fi invocate pentru a știrbi libertățile cetățeanului englez. Aceste libertăți au fost *cucerite* de puterea conștiinții poporului: n'au fost *cerșite* de mulțime, nici *dăruite* de cei privilegiați; și, astfel, ele nu-s pătate de umbra nedemnității la cei de jos, nici de rușinea îngîmfării la cei de sus. Prestigiul autorităților, principiile de ordine, rațiunile de stat nu implică în Anglia, ideia de *stăpînire* asupra poporului, ci de *supunere* față de voința lui. Nici o instituție nu e mai presus de această voință: nici chiar *Corona* Angliei, de atîtea ori centenară!

De aceste sentimente, izvorîte din această *stare de fapt*, sînt însuflețite concepțiile politice ale marilor oameni de stat engleji. Gladstone, cu toată răspunderea lui de om de guvernămînt, spune, în unul din discursurile lui:

„Dacă în crizele politice, nu s'ar fi dat poporului acestei „țări decît sfatul de a urî violența, a iubi ordinea și a practica „răbdarea, libertățile acestei țări n'ar fi fost niciodată dobîndite".

Iar marele Burke,—acel care mai mult decît oricare altul, dintre oamenii de stat, din toate țările și timpurile, a căutat să dea o rațiune mai înnalt filosofică activității sale politice,—nu se sfiește să facă, în parlament, apologia revoluției, atunci cînd libertățile cetățenești sînt încălcate:

„Eu nu sînt, spune Burke, de părerea acelor domni, care „sînt împotriva tulburării ordinei publice. Îmi place alarma ori „de cîteori se săvîrșește un abus. Semnalul de foc, la miezul „nopții, vă tulbură somnul, dar vă scapă de a arde de vii în „pat. Țipetele și strigătele alarmează țara, dar apără toate pro„prietățile ei".

I. Botez

Decor simbolic

Domnului G. Ibrăileanu

Ascultă-mi cîntecul: E o poveste
Șoptită Lunei de-un izvor sălbatic,
Care 'și îneacă plînsul singuratic
În valurĭ recĭ ca rîndurile-aceste.

Doar de 'l asculți mai bine, prinzĭ de veste
Că freamătul izvorului lunatic,
Ascunde sub cenușa lui jăratic,
Deși ca ghiața glasul par'că'ĭ este...

El poartă 'n vers metalice ecourĭ
Sorbite din libațiunĭ de nourĭ,
Pe care le-a făcut în vîrĭ de munte...

...Și cade 'n văĭ cu ritmice meandre,
Ca o cascadă peste-a cărei frunte
S'aprind în noapte miĭ de policandre...

Mihai Codreanu.

Rîşnovul de lîngă Braşov

I

Satul Rîşnovul

Predealul, pe unde se trece la Braşov, devine pe fiece zi mai mult un loc de petrecere pentru vară, cercetat de acei ce nu se tem de aerul său prea aspru, fiind aşezat la 1.000 de metri deasupra nivelului mării. Predealul este departe de a avea îndemânările luxoase ale Sinaei şi nici măcar acele socotite pentru pungile mai cumpenite, ale Buştenilor. Dacă nu poţi închiria o vilă şi a-ţi face gospodăria acasă, ci eşti nevoit a duce viaţa de otel, simţi îndată scara de tot joasă pe care stă, în această privinţă, cea mai *înnaltă* staţie a căilor noastre ferate. Singurul otel din această aşezare este *Otelul Predeal*, prost întreţinut, mai prost mobilat şi de curăţenia cea mai îndoelnică. Cît despre mîncare, acea pe care o poţi găsi la cele două-trei birturi, cuprinzînd în ele şi pe vestitul *Klein* aşezat peste hotarul ţării în partea austro-ungară, ea este pregătită toată cu grăsime de mascur şi, pe lîngă că-ţi strică stomahul, nu are nici un gust.

Cerînd o odae cu un pat, mi se dădu una în catul de jos, mare poate de vr'o 6 metri pătraţi, înzestrată cu un pat, o masă cu lighean de spălat, un scaun şi în părete un cuer rupt,—atîta tot! Privind patul cu proporţiile lui cele de tot reduse, îmi veni în gînd să imitez pe profesorul de matemateci care, în situaţia mea, supusese la nişte calcule foarte adînci geometrice, trigonometrice şi infinitezimale, pe de-oparte mărimea patului, pe de altă parte acea a propriei sale persoane, pentru a *deduce* apoi că poate încăpea în acel instrument de tortură. Eu însă neprofesînd matematecile, am recurs la un mijloc mai simplu, acela de a mă întinde pe pat, şi am constatat cu oarecare plăcere că strîngînd numai puţin picioarele, puteam încăpea în el, fără a fi expus ca un Procust să mă supună la operaţia cunoscută din mitologie. Observam însă că era cam periculos de a te întoarce în pat, şi întrebînd pe servitorul ce-mi arătă odaia, pentruce e-

rau paturile aşa de înguste de nu te puteai învîrti în ele, el îmi răspunse cu o mulţumire de sine: „că cine vine la noi este aşa de obosit de drumul de fier sau de preumblarea prin munţi, încît pe care coastă se culcă pe aceia se şi scoală". Probabil că îndemnat de acest sfat indirect al servitorului, mă hotărîiu şi eu a colinda Predealul cît voiu putea mai mult, spre a nu da de sminteală reputaţia culcuşurilor otelului. Munţii Predealului însă nefiind încă străbătuţi de cărări înnadins cioplite pentru preumblare, mă hotărîiu să-mi întind paşii pe mîndra şosea ce-şi pleacă ambele cline din culmea Predealului, cea sudică către România, cea nordică către Transilvania. Trebue luat aminte că pentru locuitorii Predealului, de ambele părţi ale hotarului este învoită trecerea acestuia, încît nu prea înţelegem formalitatea paşpoartelor, care poate fi foarte uşor înconjurată, prin eşirea pe jos în Ardeal sau pătrunderea din el în ţara noastră, trimeţîndu-ţi bagajele la o staţie oarecare.

Cît am stat în Predeal, timpul fiind foarte priincios, nu am lipsit a străbate şoseaua în ambele direcţii, abătîndu-mă uneori de pe ea, peste văi sau prin păduri, pe cărăruşi tăiate de picioarele acelora ce au căutat să scurteze drumul.

Preumblarea cea mai lungă ce am întreprins-o a fost până la Azuga, vre-o 8 km., punînd pentru dus, cu popasurile trebuitoare, aproape 2 oare. De osteneală nici vorbă nu putea fi, plecînd dimineaţa şi răsuflînd aerul cel învietor al muntelui. Şi cu toate acestea ochii şi mintea fiind necontenit atraşi către tablourile încîntătoare ce se perindau înnaintea lor, îngrămădeau puterea nervoasă în creer, încît picioarele nu erau hrănite decît de rămăşiţa ce mai prisosea. Se ştie însă cît de mult, din această pricină, oboseşte preumblarea prin un muzeu: dar se vede că abaterea fluidului nervos către funcţiile simţurilor era răscumpărată, prin înviorarea lui neîncetată de aerul dătător de putere, ceia ce tocmai lipseşte într'un muzeu.

Fiindcă voiu avea prilejul de a vorbi de frumuseţile naturii în bogata în ele ţară a Ardealului, de aceia trec de-ocamdată pe lîngă dînsele, fără a le resfira din condeiu, cu toată nerăbdarea lui de a aşterne pe hîrtie minunile ce am văzut.

Cînd eşiam din Predeal către Azuga şi ajunsesem la ultimele lui case, aruncîndu-mi ochii în valea din dreapta a şoselei, unde era locuinţa unui cantonist, văzuiu o fetiţă cam de vre-o şapte ani care se muncea să deslipească un ied de ugerul mamei lui, spre a-l duce în altă parte. Trăgea fetiţa cît putea de o frînghie legată de gîtul micului animal; dar el bine înţeles nu se dădea deloc dus... Veni un alt copil mai mic care se puse să ajute fetei, trăgînd el de frînghie, iar fetiţa apucase iedul de cap şi de trup. Iedul începu a se zbate şi a arunca din picioare. Copiii strigară atunci pe mama lor care, eşind din casă, luă frînghia în mîni şi desprinse iedul de ugerul caprei începînd să-l tîrască, iar fetele îl împingeau. Diavolul de animal însă se opu-

nea cu destulă izbîndă și la sforțările mamei, încît fetița, desperată, spuse de-odată: „am să-l iau mamă în brațe să-l ducem așa până la deal". Zis și făcut! Copilița înhăță iedul pe sub piept și, cu toate că el era aproape tot așa de greu cași dînsa și se zbătea în brațele ei, îl ridică în sus și așa îl duseră în păring până la un tapșan de iarbă, iedul însoțind această preumblare silită de nechezăturile particulare caprelor, cărora sunete cea bătrînă, rămasă dincolo de portița prin care eșise transportul, răspundea cu un glas mai gros, însă tot atîta de duios cași acel al puiului ei. In timpul cînd iedul se frămînta mai tare în brațele fetei, un purcel blînd cași dînsul se apropie de el și îl mirosi la bot, cași cînd ar fi voit să-l mîngîie și să-l sărute. Ajunși pe dîmb, iedul fu priponit aici. Mai schimbară el și cu născătoarea lui cîteva chemări de rămas bun, apoi se liniștiră; iar mama spuse fetei: „du-te de leagănă pe Ionică că-l aud plîngînd".

Această scenă cîmpenească mă mișcă mult, arătîndu-mi încă odată în ce se mărginește viața celor din straturile de jos ale poporului.

Pecînd eu mă preumblam admirînd munții și văile, colnicile și dumbrăvile, apele și cerul,—ceia ce interesa viața femeii și a copiilor ei erau iedul, purcelul și pruncul din casă.

Mintea mea își puse fără să vrea întrebarea: Oare nu sînt ei mai fericiți decît noi, fiindu-le viața împletită în mrejele aceste mici ale existenții, pecînd pe noi ne cuprind ochiurile cele mari ale nevoilor omenești? Nu e vorbă, și ei își au partea lor din durerile nedespărțite de firea de om: pierderile materiale, boalele și moartea celor iubiți; căci de moartea proprie nu se poate spune că este un rău. Ea este numai capătul vieții și atîta tot; ba adeseori e și capătul suferinților, și dacă moartea este un rău, el nu răsare decît din raportul în care stătea cel ce s'a dus cu cei ce au rămas. Aceste dureri sînt însă singurele care ating pe cei mici, pecînd noi ne sporim sfera grijilor și a suferinții și din alte pături ale vieții decît din acele ce ne încunjură nemijlocit. Noi muncim, ne îngrijim și simțim neplăcere și durere, nu numai pentru ceia ce ne lovește pe noi și pe familiile noastre, ci și pentru neajunsurile ce le întîmpină orașul, partidul, școala, biserica, țara și neamul din care facem parte; ba adeseori ne încruntăm și ne oțărim la răsunetul chinurilor care frămîntă omenirea în întregul ei. Nu e vorbă, dacă sfera durerilor e mai cuprinzătoare pentru noi, și acea a bucuriilor se lărgește prin acele procurate de artă, de știință, de izbînzile noastre în viața cea mare a întregului. Dar dacă socotim că oaspele care se așază mai des la căminul nostru nu este plăcerea, ci durerea, vedem că mărirea sferei simțimintelor ce ne ating se face totdeauna în dauna fericirii noastre, încît în realitate tot sînt mai fericiți oamenii cu viață simplă decît acei al căror traiu se complică cu năzuinți obștești.

*

Sosindu-mi din străinătate și familia în Predeal, ne-am hotărît a trece înnapoi granița și a petrece cîteva săptămîni la satul Rîșnov de lîngă Brașov. Il numim sat, fiindcă locuitorii lui, din care 1.800 sînt Sași și vre-o 3.800 Romîni, se îndeletnicesc cu lucrarea cîmpului. De altfel atît zidirile din el cît și întocmirea lui obștească îi dau mai mult caracterul de orășel.

După toate probabilitățile, originile acestui sat sînt romînești sau poate slavone, și lîngă sîmburele vechiu s'au așezat coloniile germane la 1211 sub regele unguresc Andrei al II-lea. Originea romîno-slavă reesă din numele german al satului de *Rosenau*, care nu are nici o rădăcină firească, de oarece în Rîșnov nu se întîlnesc trandafiri, dar încă cîmpii întregi de aceste frumoase plante, cum ar cere-o etimologia cuvîntului *Rosen-au*. Se vede de departe că numele german este numai o potriveală fonetică a cuvîntului vechiu romîno-slav Rîșnov (Roznow). Numele unguresc al satului nu este poporan, de oarece Unguri nu se întîlnesc în Rîșnov decît prin excepție, fiind mai ales funcționari. El are origină oficială datorită tendinții Ungurilor de a maghiariza toată terminologia geografică a țărilor romîne din cuprinsul regatului lor. Acest nume oficial este Rosznjo; ba chiar, pentru a arăta că e *Rîșnovul din Bîrsa*, este în forma lui deplină *Barcsa-Rosznjo*.*)

Dacă însă origina satului pare a fi romînească, fața și caracterul lui sînt săsești. Partea lui cea mai de samă, dacă nu ca număr, dar ca întocmire, este acea locuită de Sași, cu casele lor frumoase, mari și minunat întocmite ca gospodărie. Locuințile sînt toate înghesuite una lîngă alta și aliniate în uliți drepte care cad perpendicular pe o mare arteră mediană. Atît casele cît și curțile sînt lungi, dar puțin largi; înzestrate însă cu toate cele trebuitoare unei bogate și îndămânătoare așezări: odăi de locuit încăpătoare și înnalte, cu ferești mari prevăzute cu obloane la stradă; toate odăile bine mobilate cu paturi bune de odihnit, cu mese, scaune, oglinzi, dulapuri pline de rufe și de scule. Deosebit de odăi se află totdeauna o bucătărie separată, adeseori două, una de vară și una de iarnă, pivniță, șură, grajdiu pentru cai și vite, cotețe pentru mascuri, poeți pentru păseri. Curțile sînt toate paveluite cu un canal de scurgere, și închise de o poartă mare și înnaltă care cuprinde locul între casa proprie și casa vecină, așa că toată strada este mărginită de două îngrădiri puternice în care nu se poate pătrunde nici cu piciorul, nici cu ochiul, decît prin porțile caselor atunci cînd se deschid. Casa săsească are înfățișarea unei mici cetăți, în sînul căreia familia își duce traiul ascuns, retras și despărțit de restul lumii.

Se află mai multe zidiri mai mari: o cazarmă, un otel

*) Este știut că adresele pe scrisori trebue să poarte totdeauna forma ungurească a numelui localității, fără de care ele nu sînt distribuite.

mare pe lingă altele mai mici; o sală de bal în otelul cel mare parchetată și cu galerii pentru privitori, cu o sală de toaletă alăturea. Cînd te duci la bal, găsești acolo printre domnișoare pe chelnerița ce te-a servit la birt cu o zi înnainte și pe femeile și bărbații pe care i-ai întîlnit pe drum cu coasa în spete. Un serviciu de pompieri foarte bine organizat stinge pojarurile întîmplătoare. Drumurile prin sat sînt așternute cu piatră, prevăzute cu trotuare și măturate în fiecare zi în urma trecerii vacilor și a bivolițelor care le străbat dimineața cînd se duc la pășune și sara cînd se întorc. Vitele sînt de o nespusă frumusețǎ, toate de rasă elvețiană, roșcovane cu pete albe, vacile adeseori cu aspectul de tauri, iar taurii de o mărime și putere extraordinară. Este un grajd comunal în care se țin taurii de prăsilă în număr de 16, 2 harmasari și mai mulți vieri, toate aceste animale de o frumusețǎ și putere neîntrecută. Numărul vitelor Sașilor trebue să treacă de 1.000. Frumusețea lor se explică din îmbelșugarea nutrețului, iarbă și fîn de pe coastele munților, din apa cea rece și limpede ce izvorește din toate părțile; nu mai puțin însă din îngrijirea deosebită ce li se dă, fiind ținute în grajdiuri călduroase, iarna, secelate și întreținute în cea mai mare curățenie. Acest mare număr de vite se cultivă însă nu numai pentru foloasele directe ce se trag din ele, ci și pentru nevoia îngrășării pămîntului celui nu prea favorabil culturii cerealelor, ce se află'n țara Bîrsei.

Sașii sînt un popor model nu numai în privința îngrijirii de viață materială. Buna rînduială în toate este nota lor cea mai caracteristică. Bine înțeles, nu există tablou fără umbre, și caracterul sas are și el pe ale lui. Foarte bine-i zugrăvește d. Silvestru Moldovanu în minunata descriere a Transilvaniei, pe care a început să o dea la lumină: „La Sași n'a existat boerime nici iobăgie, ci toți au fost cetățeni egali în viața publică. Sașii țin foarte mult la datinile lor și la tot ce au moștenit dela bătrîni și sînt statornici în toate. O bună însușire a lor este hărnicia, în care întrec pe Romîni și pe Unguri; apoi cruțarea și moderația. Acestor însușiri este a se atribui că sînt oameni agonisitori și cu stare. Sînt economi și meseriași harnici; țarinile lor sînt foarte bine cultivate, casele și curțile bine îngrijite. Sașii sînt foarte cu grijă în lucrurile lor fie publice fie private; dar și oameni închiși la fire și neîncrezători în străini, și pentru aceia nu prea primitori. Ei sînt în o măsură oarecare egoiști și au în vedere mai mult interesul propriu. Țăranul sas nu se prea poate lăuda cu o inteligență naturală deosebită, și cu toate acestea Sașii sînt un popor cult, cu întocmiri culturale și școale bune atît în orașe cît și la sate, și au o clasă inteligentă considerabilă. *)—Cu drept cuvînt a răspuns o gazetă săsească unui ziar romîn care spunea că Sașii s'ar micșura necontenit în număr și că ar fi apucat pe clina peirii, că ei au o mare putere care înlocuește toate lipsurile, puterea morală (etische Kraft)". De aceia bună oară cînd un Sas apucă pe o cale rea, îl dojenește întîiu capul familiei căreia aparține, apoi preotul, învățătorul, primarul, și cu toții caută să-l aducă iară la drumul cel drept. Totuși nu rămîne mai puțin adevărat că nația săsească scade necontenit în număr și se restrînge față cu Romînii. Puterea lor morală și situația lor materială, productul unei vieți privilegiate de secoli, le menține încă întăetatea; dar în relațiile sociale hotărește la sfîrșit, și mai ales în vremile noastre, tot numai numărul.

*) *Ardealul.* I: *Ținuturile de pe Olt.* 1911, p. 20.

Dela Sași au luat Romînii atît în satele unde trăesc alăturea cu ei, ca în Rîșnov, Cristian, Codlea, St. Petru, Bod și în altele multe, pe cît și în acele curat romînești, precum în Tohan și Zernești, îndrumarea aproape deplină a întregii lor vieți. Casele romînești sînt tot așa de înghesuite și întocmite în orînduirea lor gospodărească cași acele săsești, cu deosebire numai că mai puține din ele sînt așa de mari și de încăpătoare ca acele ale Sașilor, și că în deobște toate așezările romînești: drumurile ce trec pe lîngă ele, vitele ce le posed, într'un cuvînt toată întocmirea este mai puțin îngrijită decît cea săsească. Așa bună oară vitele, deși de aceiași rasă, elvețiană, deși ținute și ele în grajdiuri și hrănite în același mod, nu sînt secelate cu aceiași îngrijire ca acele ale Sașilor; ogoarele Romînilor sînt iarăși, deși gunoiate și ele, mai slabe decît ale poporului model. Se vede tendința de a imita, dar imitația rămîne îndărăptul originalului. Progresul însă existent în comunele unde Romînii locuesc alăturea cu Sașii, sau în vecinătatea satelor unde ei trăesc, este învederat datorit acestui element etnic superior. De aceia bună oară în satele mai îndepărtate de Sași, acele din Hațeg sau, cum vom vedea, în comitatul Haromsegului dincolo de Olt, unde Romînii locuesc sau singuri sau alăturea cu Ungurii, starea lor e mult mai înnapoiată. Și lucru vrednic de băgat în samă: acolo unde lipsesc Sașii, se întîlnesc îndată Evreii, element ce pare a se găsi bine tocmai unde puterea de împotrivire este mai mică. In Rîșnov bună oară și în toate celelalte sate săsești-romînești din țara Bîrsei nu se află nici un Evreu, cu toate că ei nu lipsesc din Brașov nici din Sibiu, unde sînt vr'o 1.200 de suflete. In Tohan și Zernești sînt numai cîțiva, aduși de Ungurii ocupați la fabricile din acele sate.

Ca parte morală, Romînii țin mult la religia și biserica lor. Am asistat la o liturghie de Duminică în marea biserică romînească din Rîșnov. Slujba dumnezeiască frumos săvîrșită de doi preoți, fără diacon, și cu ajutorul unui cor sătesc condus de învățătorul Bratu Tipeiu, a fost sfîrșită prin o predică la care preotul Em. Proca adăogi pe lîngă cele bisericești și îndemnuri la păstrarea legii și a limbii ca paveze ale neamului romînesc. La biserică erau mulți țărani de toate vrîstele și multe țărance, mai ales bătrîne. Un obiceiu straniu oprește fetele de a veni la biserică pănă se mărită. Femeile stau, cași la noi la țară, îndărăptul bărbaților, ba chiar locul lor e despărțit de al acestora.

Lumea aceasta țărănească, adunată spre a asculta in limba ei cuvintul lui Dumnezeu, îmi dădu o puternică întipărire istorică. Vedeam parecă prin veacuri, dela introducerea limbii romine în biserica creștină din țara Carpaților, poporația de jos care a alcătuit pururea miezul și puterea Rominilor de aici, strînsă în jurul altarului, inviorindu-și simțirile și solidaritatea de neam la auzul cuvintului sfint în limba strămoșească și sorbind de aici puterea de luptă contra apăsărilor și necazurilor de tot felul ce ploau din toate părțile pe capul poporului romin. Pentru Rominii din Transilvania se poate susținea cu drept cuvint că religia și biserica lor ortodoxă le-a apărat existența națională; pentrucă aici elementul religios fiind deosebit de acel al popoarelor cotropitoare, întărea în ei virtutea de împrotivire contra copleșirii neamului. Nu se poate spune același lucru despre Rominii din Principate, unde ortodoxismul a fost pricina infiltrării elementului grecesc și a înriuririi rusești, ambele pîrghii de peire pentru neamul rominesc. Aici era primejdie, și dacă Rominii au scăpat de dinsa și au putut să învingă virtejurile ce'i amenințau, ei au datorit aceasta pe de o parte puterii lor înnăscute de păstrare, pe de alta jocului întîmplării, care se amestecă cu atita tărie în mersul lucrurilor omenești. Cu atit mai mult ne-a mișcat această împărtășire a țăranilor romini la slujba dumnezeiască, cu cit știam că peste munți biserica este susținută, cași școala, din contribuțiile lor de bună voe. Astfel Rominii de acolo sprijin prin puterile lor întreaga organizare socială, atit pe acea a statului unguresc care le întrebuințează banii spre a le ucide sufletele, cit și acea națională romînească: biserica, școala și presa, care caută să-i apere de peire. Mă mai gindeam apoi că din aceste trei stavili ale vieții romînești, una este aproape desființată, școala, de oarece și în școalele primare, din 30 de oare de învățătură pe săptămină, 23 sint date în limba maghiară și numai 7 sint păstrate pentru învățarea celei romînești.

Presa deși găsește mulți cetitori între țărani, totuși nu este un mijloc conștiut obștesc de întărire a graiului, de oarece 35% din Romini nu știu carte, încit tot biserica rămine pentru Romini marele așezămint care face să apară limba romină ca un organ de rostire a gindirii poporului, nu numai în sinul ascuns al familiei, ci la lumina zilei și în fața lumii. Dacă Ungurii nu izbutesc să maghiarizeze pe Romini, piedeca cea mare este în acea lucrare ascunsă a relațiilor sociale și familiare întărite mult prin propoveduirea religiei în limba neamului. E drept că dacă Ungurii nu izbutesc a maghiariza pe Romini prin școală, ei le întîrzie și paralizează cultura minții, căci puterile intelectuale ale copiilor fiind măcinate în zădar în învățătura pe din afară a unor fraze și texte pe care nu le pricep, introducerea ideilor în mintea copiilor—ținta de căpitenie a învățămintului—este stingherită. Nu știm dacă Ungurii urmăresc în conștiință acest scop pierzător. In orice caz, este rodul într'adevăr nefast al silinților de maghiarizare.

De altfel Rominii de peste munți sint pe deplin conștiuți de interesele lor naționale. Din mai multe convorbiri cu țăranii din Brașov și din împrejurimi ne-am convins pe deplin de acest adevăr îmbucurător. Intre altele, luindu-ne de vorbă cu un țăran din Cristian, în tramvaiul ce duce la Săcele, el sfîrși, cind se sculă să plece, cele ce ne spunea, cu cuvintele: „Pe noi ne-a adus aici Traian, și pe dinșii Attila". Nu este ca la noi în Rominia, unde apărarea intereselor naționale este lăsată numai în sama clasei superioare, iar țăranul pare a fi menit numai spre a procura acesteia mijloacele materiale ale traiului. In țările de peste munți, fiecare om străjuește cetățuia națională, și de aceia pătrunderea maghiarismului este așa de slabă, cu toate mijloacele desperate pe care Ungurii le aplică de 50 de ani în această privință. Unele regiuni sint expuse acestei primejdii, cum vom vedea mai jos; dar cu o încordare a puterilor, primejdia poate fi înlăturată. Și este firesc lucru ca să fie așa, întrucît niciodată prin prigonire nu s'a stins o idee, și *o naționalitate este o idee întrupată într'un neam.*

In ce relații însă stau Sașii cu poporul romin? Mai întăiu se vede limpede că situația acestor Germani în Ungaria este mult mai bună decit acea a Rominilor. Ungurii simt că primejduirea lor nu poate veni decît dela Romini, care sint cei mai numeroși dintre toate popoarele de altă rasă decît ei. Apoi Sașii decrescind necontenit în număr, merg dela sine spre stingerea lor, pecind Rominii, adăogîndu-se necontenit prin bogatele nașteri, amenință pe Unguri cu copleșirea. De aceia bună oară maghiarizarea școalelor săsești este urmărită cu mult mai puțină stăruință decît acea a școalelor romînești, asupra învățătorilor cărora cade toată urgia guvernului unguresc, pentru lipsa de propășire a copiilor în limba maghiară și pentru iscoditele atentate contra ideii de stat maghiar. Cit de mult se silesc Ungurii de a da uitării desăvîrșite pe poporul romin, se vede dintr'un fapt în aparență foarte neinsemnat. In vagoanele care străbat Transilvania se află scris, cași aiurea, pe cercevelele ferestrelor, povața de a nu se pleca afară, și anume în trei limbi, întăiu bine înțeles în cea maghiară: *Kiaholni veszelyes,* cuvinte pe care un glumeț le-a tradus pe romînește prin: *chiue și te veselește*; apoi în germana: *Nicht hinausbeugen*; iar a treia limbă, în loc de a fi cea romînească, acea a imensei majorități a poporului, este acea slovacă: *O pasno ie van se nagnuti.* Romînește nu este scris nimic. Ungurului îi este absolut indiferent dacă capetele Rominilor ar fi retezate. Nu știm dacă, împingînd această părere la extrem, le-ar conveni să dispară poporul romin ca element fizic, întrucît el dă mănoase contribuții atit bănești, cit și de singe. Ca element etnic însă desigur că Ungurii nu au mai mare dorință decît să-l vadă stins de pe fața pămîntului, spre

a îmbogăți cu el numărul cel atît de subțire al elementului lor propriu.

Sașii nu sînt iubiți și nici nu iubesc pe Romîni, cu care au trăit secoli întregi în cea mai neîmpăcată dușmănie, alimentată fără încetare prin apăsările din partea celor dintăi și răzbunările din partea celor din urmă. Ne dusesem la o lăptărie romînească, care strîngea laptele cules dela vecini și-l prefăcea în unt pentru a-l vinde la Sinaia. Lăptarul lipsea și era acasă numai mama l[illegible] o bătrînă de vre-o 80 de ani, dar încă isteață și vorbareță. Luîndu-ne la vorbă cu dînsa, ea începu între altele a blăstăma pe Sași, fiindcă ei „s'ar încrunta pentru fiecare vacă a unui Romîn". Căutînd să deslușesc pricina acestei dușmănii, baba care, după cît se vede, nu era prea tare în principiul cauzalității, nu știa decît să-mi repete jălania. Alții însă ne explicară lucrul, întinzîndu-l și complectîndu-l. Sașii invidiază pe Romîni pentru fiecare pas al lor făcut înnainte în starea economică, de oarece ei care mai înnainte aveau monopolul întregii producții, slujindu-se de Romîni numai ca de instrumente care să o înlesnească, acuma întîlnesc pretutindenea spornica lor concurență. Ceia ce nu pot mai ales erta Romînilor este substituirea lor în gospodăriile săsești, cînd nenorocul sau viciile silesc pe Sași a se desface de ele. In fiecare an cad cîteva averi săsești în mînile Romînilor. Aceștia care la început locuiau în mahalaua cea mai îndepărtată a satului, oare cum în *ghetto* romînesc, acuma au străzi întregi în stăpînire, unde au înlocuit pe Sași, și înnaintează mereu între centrul așezării, piața cea mare cu primăria, poșta și otelul cel mare. Marele comerciant romîn Gheorghe Ilie, cel mai înnaintat din toți Romînii în această direcție, este acuma departe numai vre-o 200 de metri de piață, și după casa unui Sas, tîmplarul Fischer, vine îndată casa altui Romîn, a învățătorului Bratu Tipeiu, cumpărate și una și alta dela Sași scăpătați. Pentru a înlătura această cumplită nenorocire și rușine, Sașii din Brașov au înființat o bancă de răscumpărare, *Vorchuss-Verein*, menită a cumpăra pe sama obștiei săsești *sesiunile* pe care Sașii ar fi nevoiți să le vîndă. Cu toate aceste măsuri, anul trecut tot au intrat 8 gospodării săsești în mînile Romînilor. Satul Avrig de lîngă Sibiu, patria lui Gheorghe Lazăr, era altă dată aproape întreg locuit de Sași. Astăzi au dispărut mai toți, fiind înlocuiți cu Romîni.

Romînii sînt așezați în număr total, cum am spus, îndoit de al Sașilor, de ambele laturi ale centrului care e german, și îi strîng din ce în ce mai mult ca în un clește care cu timpul trebue să-i strivească. De-ocamdată însă tot Sașii, deși sînt în minoritate, păstrează întăietatea în conducerea intereselor comunei, prin aceia că în consiliul comunal alcătuit din 40 de membri, 35 sînt Sași și numai 5 Romîni. Iată cum se poate explica această stranie anomalie: După lege $^1/_2$ din numărul membrilor se iau dintre persoanele cele mai bogate și mai greu impuse din comună. Sașii au aici precăderea, fiind ei cei mai bogați. In această clasă de consilieri au încăput până acuma numai 2 Romîni: comerciantul Gheorghe Ilie, al 3-lea bogătaș al Rîșnovului, și preotul Gh. Proca, al 6-lea; toți ceilalți 18 sînt Sași. Dar cum se face că și din numărul celorlalți 20 de membri aleși după majoritatea alegătorilor, care sînt Romîni, și ar trebui deci să fie și ei din această naționalitate, tot Sașii să aibă 17 membri, iar Romînii numai 3? Iată cum. Mai întăiu cei mai mulți din Romîni sînt lucrători pe la fabricile din Azuga și Bușteni— vom vedea mai jos pentru ce—și nu pot veni la vot; apoi mare parte din Romîni și toți Țiganii destul de numeroși și care sînt priviți tot ca Romîni, fiind oameni neînstăriți, lucrează pe ogoarele bogaților Sași și sînt nevoiți să le dee votul, pentru a nu-și pierde pînea. Prin o convenție încheiată între Sași și Romîni, pentruca aceștii din urmă să nu mai protesteze, s'a hotărît proporția de mai sus a ambelor naționalități în consiliul comunal al Rîșnovului.

Conform cu alcătuirea consiliului comunal, și conducerea intereselor satului favorizează mai mult elementul săsesc. Așa mai întăiu subvenția comunală la bisericile și școalele din Rîșnov este mai mare pentru cea săsească, 5.800 de coroane, decît pentru cea romînească, 3.500 de coroane. Indreptățirea acestei neegalități este dată de Sași prin faptul că ei fiind mai bogați, contribue cu mai multe dări la nevoile comunei. Nu se pot controla actele publice din cauză că nici budgetul comunei, nici desbaterile consiliului nu se publică. Budgetul numai se afișază 15 zile înnainte de votarea lui, în biserici, cu cifrele în total și fără amănunțimi, încît controlul este aproape exclus. Se'nțelege pe de altă parte la cîte abuzuri în dauna Romînilor și la cîte hatîruri în folosul Sașilor poate da loc o administrație astfel alcătuită.

Dacă însă această constituire a autorității administrative poate da loc la nemulțumiri în afacerile curgătoare ale satului, cu cît mai apăsătoare fu una de același fel care preșăzu la orînduirea unui mare interes al întregii așezări, anume la așa numita *comasare*. Se numește așa adunarea tuturor părticelelor de pămînt stăpînite mai înnainte de locuitori în locuri deosebite, într'o singură întinsoare de pămînt, orînduire fără îndoială priincioasă locuitorilor care-și vedeau prin ea pămîntul împreunat într'o singură bucată,—zicem priincioasă, în cazul cînd realizarea ei ar fi fost îndeplinită cu bună credință, ceia ce însă tocmai nu s'a întîmplat, ci a fost întoarsă în defavoarea Romînilor.

Comisia însărcinată cu această operație grea și delicată era compusă bine înțeles în majoritate din Sași, cătră care se alăturaseră și cîțiva Romîni fruntași. Din nenorocire pentru poporul romînesc din Rîșnov, reprezentanții lui îl vîndură Sașilor pentru un folos material personal, și comisia întocmi o comasare, în care se dădu locuitorilor romîni abia $^1/_3$ din întinderea bucățelelor comasate, sub cuvînt că pămîntul ce li se da în

schimb era de calitate mai bună, pecind în realitate el era şi mai prost şi mai restrins. De aici nevoia neapărată pentru Romini de a-şi întinde stăpînirea pămîntului, pentru a-şi putea face finul trebuitor vitelor lor, care fin este, cum am spus-o, neapărat pentru întreaga agricultură din ţara Birsei, vitele alcătuind izvorul cel mai mănos de ciştig al săteanului, din cauza preţului lor destul de urcat în Austria, şi a nevoii îngrăşării pămîntului. Rominii sînt deci nevoiţi să adune bani, pentru a cumpăra pămînt; ceia ce fac deştărîndu-se spre a căuta de lucru. Cei mai mulţi trec în Rominia, la fabricile dela Azuga sau Buşteni, sau la exploatarea petrolului. Unii mai îndrăzneţi se duc în America, de unde, după o muncă încordată de cîţiva ani, se întorc cu bani buni pentru a-şi cumpăra o bucată de pămînt. Cei care nu-şi părăsesc ţara lucrează finul la bogătaşi în parte, $^1/_3$ lor şi $^1/_3$ stăpînului.

De altfel dacă sînt nevoiţi a-şi hrăni vitele pe imaşul străin, plata e foarte mare: 8—16 coroane de văratul unei vite.

Aceasta este starea Rominilor aşa cum ne-a desvăluit-o locuitorii din satul Rişnovul. Arătări culese şi din alte părţi vor complecta tabloul şi cu alte ştiri.

II

Incunjurimile apropiate ale Rişnovului

Satul Rişnovul este aşezat la baza unor culmi îndestul de înnalte, ramificările cele din urmă ale munţilor mai îndepărtaţi. Aceste culmi sînt în număr de 5, din care trei mărginesc satul, iar cele două din urmă întovărăşesc şoseaua ce esă din el şi merge către Bucegi. Printre aceste puternice moşinoae, străbat văi adînci care se prelungesc către muntele înnalt ce desparte, în această regiune, ţara Birsei de Rominia, munte pe care Rominii îl numesc *Postavarul*, iar Nemţii *Schuller*.

Pe cea dintăiu din aceste înnălţimi se află ruinile destul de bine păstrate ale unui castel sau, mai bine, din pricina mărimii lui, ale unei cetăţi medievale, ridicată de cavalerii cruciferi ospitaliţi (Teutoni) în vremile cele dintăi ale aşezării lor în ţara Birsei, ceva după anul 1212, de cînd datează privilegiul dat lor de regele Andrei al II-le al Ungariei pentru a lua în stăpînire ţara Birsei şi a apăra Ungaria de năvălirile Cumanilor („ad munimen regni contra Cumanos"). Cetatea poartă, după sat, numele de *Rosenauer Burg, Cetatea din Rişnov*. Dîmbul pe care ea este ridicată este o stîncă prăpăstioasă din partea satului şi din partea răsăritului, unde se prăvale aproape de-a dreptul dela înnălţimea de mai bine de 300 de metri în valea unui pîrău, afluent al Rişnovei, apa principală a locului, care pîrău curge pe o matcă de stînci sfărămate şi căzute în ea din crestele de sus. Această apă poartă numele de *Valea Cetăţii*. Cine îndrăzneşte să înfrunte greutatea nespusă a drumului şi nu se

teme de a sări de pe piatră pe piatră, a se căţăra pe malurile rîpoase şi colţorate ale pîrăului, cu riscul de a cădea la fiecare moment în apă, poate străbate prin această cale către o potecă mai dămoală pentru suişul la Cetate. Il sfătuesc însă să aibă piciorul sigur, un talent de căprioară încercat, mai ales ochi foarte buni, ca să nu ee nişte frunzi late şi descolorate ce plutesc uneori pe apă, drept pietre pe care să-şi razime piciorul, pentru a nu lua o bae pe îmbrăcatele, cum am luat-o noi. Pe partea cealaltă a Văii Cetăţii se înnalţă un al doilea dîmb, cunoscut numai sub numele german de *Schleife*, dîmb mai blînd decît acel al Burgului, coperit cu păduri de brazi, din talpă până în creştet, si ascunzînd sub ei trupul lui de stîncă ce numai pe alocuri se mai arată ochiului. De ceia parte de Şlaifa nemţească se înnalţă al 3-lea dîmb numit Şlaifa romînească, coperit de păduri în partea prin care s'aşterne către soare şi cucoasta răsăriteană căptuşită numai cu o iarbă bogată.

Saşii s'au îngrijit de timpuriu să se folosească de frumuseţa locurilor în care ei se aşezaseră. Ei au aşternut o preumblare prea frumoasă la baza şi de-alungul dîmbului Cetăţii, prin valea care se prelungeşte până aproape de satul *Cristian*. Aleea, foarte bine pietruită şi întreţinută, se întinde la poalele pădurii ce se coboară din deal şi e străjuită de ambele părţi de copaci plîntaţi înnadins, şi plîntaţi de mult, de oarece unii din ei pot să numere sute de ani. De-alungul acestei *Promenade*, cum o numesc toţi localnicii, sînt bănci de şezut, un joc de Lawn-Tenis, o gimnastică şi un chioşc mare de adăpostit contra ploaei.

In afară însă de acest loc de preumblare pentru cei mai greoi de picioare, dîmburile ce mărginesc Rişnovul şi mai ales cele două dintăi sînt străbătute de cărări în toate părţile, până la îndepărtare de mai mulţi kilometri. Cel mai bogat înzestrat în această privire este Şlaifa nemţească, ale căreia cărări tăiate în pădurea cea deasă de brazi, par nişte lungi tuneluri de verdeaţă ce cînd sue, cînd coboară clinele capricioase ale muntelui.

Din loc în loc spărturi sau deschideri neaşteptate asupra orizonului celui larg şi întins luminează parcă mintea de întunerecul frunzişului, şi apoi iar te afunzi sub bolta umbroasă; gîndirile ce-şi luase zborul către nemărginire se adună iarăşi asupra lor înşile, şi nu ştiu zău cînd te simţi mai fericit: atunci cînd te pierzi în totul ce te încunjură, sau atunci cînd te strîngi în propriul tău suflet!

Una din cărările cele mai fermecătoare este acea care duce peste o mică vale şi un mic părăuaş uşor de păşit, de pe Şlaifa nemţească pe cea romînească. Cărarea este umbrită de mesteacăni cu coaja albă şi cu frunzişul verde deschis, încununaţi mai departe de un umbrar de pini argintii cu frunzele în adevăr cu resfringeri de argint şi încă şi mai în depărtare, încadrată cu o cunună de brazi care înnegresc împrejurimea ca un privaz întunecos. Dela o întorsătură de sus se vede cărarea cum şerpueşte la vale, cu întreitu-i scut. La lumina lunei, acest joc de colori dă pădurii un as-

pect de tot fantastic și, cind pui piciorul să te cobori la vale, te cuprinde parcă o teamă și un neastimpăr ca nu cumva să intilnești suindu-se la deal ființi din alte lumi.

Această carare este însă singura ce strătae pădurea din partea stingă a Șlaifei romînești. Rămășița acestui dimb este lipsită și de podoaba pădurii, și de cărări care să o strătae, și de bănci pe care să te poți odihni. Șlaifa rominească simbolizează, ca munte și ca petreceri, și inferioritatea șesului Romînilor și a muncii care-l rodește

Dacă însă umbra aleelor și a cărărilor răcorește și liniștește, orizonul cel larg ce se desfășoară privirii de pe unde el poate fi văzut, innalță și desfătează sufletul.

Chiar de pe Promenadă vederea este încîntătoare. De pe părțile mai ridicate asupra șesului Birsei, se deschide o prea frumoasă priveliște până la munții ce opresc vederea la 20—30 de kilometri îndepărtare: *Măgura Codlei* ce se innalță de-odată asupra șesului ca o căciulă vajnică pusă pe capul unui uriaș, și *Piatra Craiului*, a căreia spinare, venită din depărtare, se prăbușește de-odată în șes dela o innălțime de mai bine de 2.400 de metri. Din cauza formei trăgănate a acestei din urmă, văzută din depărtare, se pare mai puțin ridicată decît rivala ei, Măgura Codlei, cu toate că în realitate aceasta din urmă este mult mai joasă. Ambele innălțimi însă străjuesc parecă împreună șesul Birsei, pe care-l stăpînesc în toată lungimea lui. Privirea lunecă peste cimpia întrepusă între privitor și munți, peste șesul cel de un verde așa de vesel, strătaet pe ici pe cole de aurul grîului copt.

Minunată este însă colorația munților în deosebitele momente ale zilei. Dimineața bătuți din față de soare, ei par străvezii, și sub mantia ușoară de negură ce-i învălește, ei samănă mai mult cu niște închipuiri proectate de mintea noastră pe afundurile cerului, decît cu niște forme aevea ce s'ar răsfringe în oglinda ochilor noștri. Cînd soarele trece îndărăptul lor, umbra ce-i acopere le întunecă coloarea, coborînd-o treptat dela surul închis la verdele adînc, apoi la albastrul vioriu care trece către apusul soarelui în negrul nehotărît. Nimic însă mai încîntător decît aspectul munților, atunci cînd ei sînt acoperiți de ploae, pecînd șesul este încă muiat în deplină lumină. Șiragurile de ploae, „perdelele cînepii" cum le numește un mare poet, și pînza de raze ce învălește munții, le dă un aspect vaporos și diafan, o arătare nedefinită și plutitoare în dosul gazei care-i tăinuește. Resfringerea luminii din șes, strecurată și limpezită prin văzduhul umezit, îmbogățește cu cele mai fine nuanțe coloarea mai întunecată a munților. Jocul de lumini asupra umbrei e de o veșnică bogăție; ochiul rămîne înmărmurit tîrînd mintea și sufletul în lumea înminunării.

Trebue să adaog că cetatea de pe dimbul Burgului merită

a fi vizitată pentru ea însăși și nu numai pentru mîndria panoramei ce se desfășoară de pe înnălțimea ei. Ea este mare și încăpătoare pentru a fi putut sluji de scăpare oamenilor dela piciorul dimbului, cînd erau atacați. Bastioanele ce o sprijinesc sînt foarte tari și cu zidurile de o grosime neobișnuită. Zidurile sînt străbătute de mici deschideri pentru a putea vedea dușmanul, căci pe atunci nefiind încă cunoscută iarba de pușcă, ele nu puteau sluji spre a-l ochi. Pentru a nu suferi însă de lipsa de apă în vîrful unui dimb ce nu putea fi hrănit de nici un izvor, întemeetorii cetății săpară un puț de aproape 140 de metri adîncime, unde găsiră apă. Puțul a fost așa de bine zidit, încît astăzi, după aproape 700 de ani dela a lui întocmire, peretele lui circular pare ridicat abia de cîtva timp. Păzitorul cetății aprinde un fanar pe care îl lasă pe un scripete să se coboare până în fundul găurii, și trebue să aștepți trei minute până cînd razele luminii desgolesc ultimele ei straturi de piatră. E o lucrare uimitoare prin îndrăzneala ei, de oarece greu iți poți închipui cum a putut ea să fie adusă la îndeplinire, cînd și astăzi ar constitui o grea problemă inginerească de deslegat. Și cînd ne gîndim că ea fost săvîrșită în suta a XIII-a, în plin Veac de mijloc, în o epocă unde tecnica era desigur mult mai înnapoiată de cum este astăzi, rămînem cu drept cuvînt uimiți.

După ce întorci ochii din adîncimile pămîntului și-i arunci din înnălțimea destul de mare la care te afli—peste 300 de metri—la cimpenia*) ce se desfășură din toate părțile, descoperi alte frumuseți decît acele ce te lovesc de pe Promenadă. Innălțimea este tocmai cea mai potrivită pentru a da privirii un întins orizon, fără însă ca prin marea ei ridicare peste regiunea pe care o stăpînește, să șteargă toate acele forme deosebite și acele nuanțe de colorație care contribue la frumusețile tabloului, cum se întîmplă la cimpeniile privite de pe munți prea înnalți, care ucid cu totul frumosul, înlocuindu-l cu mărețul, cu sublimul.

Văzuți de pe cetate, munții Codlea și Piatra Craiului, în loc de a scădea cu înnălțimea urcată, par mai ridicați decît priviți de jos; aceasta din pricină că sînt văzuți întâiu de-a dreptul și nu sub un unghiu; apoi cimpia putînd fi măsurată de sus în întreaga ei mărime, și nu ca de jos, fugînd sub ochi, dă o perspectivă mult mai largă munților, ambele împrejurări care trebue să adaoge la aparența proporțiilor lor. Eram tocmai pe puntea cea prevăzută cu o sprijinitoare,**) care trece deasupra rîpii de lîngă cetate și se lărgește, apoi, prăbușindu-se în cumplitele prăpăstii ce se coboară către Valea Cetății, și de pe care punte se poate cuprinde din o ochire tot tabloul naturii încunjurătoare. Tocmai atunci soarele se stinsese între cele două piscuri care străjuesc cimpia Birsei: Codlea și Piatra Craiului, aprinzînd văzduhul din

*) Așa numim noi ceia ce numesc Francezii *paysage* și Germanii *Landschaft*.

**) In franțuzește, *balustrade*.

dosul lor. Colorația munților, deși întunecată din cauza umbrei în care erau afundați, era preserată de o pulbere de aur care se cobora din razele galbene ce cădeau ca o ploae deasupra lor din înnălțimile cerului. Verdele închis al Codlei celei mai apropiate și albastrul fumuriu al celuilalt munte, ceva mai îndepărtat, păreau că se confundă din cauza resfringerilor galbene de care erau brăzdate. Crestele ambelor măguri erau tivite cu o dungă de foc care, în partea în care se atingea cu pămîntul, se risipea în fumul negriu ce părea că esă din munții cei aprinși. Încet-încet însă focul se stinse, cerul se înroși întâiu, apoi deveni tot mai palid, tot mai vioriu, coborînd și văpsala munților către tonurile mai adînci ale gamei colorilor, până cînd la sfîrșit totul pieri în umbra ce se lăsase pe pămînt. Razele soarelui urcîndu-se tot mai sus, cu cît pămîntul își întorcea mai mult fața dela el, păreau că se prind acuma cîte una răzleață de bolta cerească, aprinzînd pe ea sclipitoarele stele. Pe pămînt însă nu se mai vedea aproape nimic; noaptea venise. Ne coborîrăm dela Cetate, luminați de niște torți.

In timpul ce admiram strălucitorul tablou al apusului de soare, în vale cirdul imens de vaci și de bivolițe înnainta încet pe artera cea mare a satului, desfăcîndu-se mereu din el grupuri mai mici de animale care apucau prin străzi laterale către casele lor. Mergeau toate cu pasul lor greoiu și lin, ducînd oamenilor ugerile lor pline de laptele în care se prefăcuse iarba poenilor și apele munților.

Ochii mei se strămutau fără încetare dela tabloul cel mare ceresc către vietoarele pămîntului, chemați fiind către ele de zăngănitul talancelor ce străbătea din vale către munte, ca sunetul aerian al unor clopote îndepărtate.

Nu mă putui opri, cu mintea cea stricată de cugetare și care nu mai este în stare să resfrîngă numai cît realitatea, fără a o frămînta cu gîndiri izvorîte din rațiune, nu mă putui opri, zic, a nu filosofisi asupra acestor două puternice întipăriri. Vedeam pe de o parte natura supusă omului și întoarsă spre folosul lui, în puternicile animale ce-și plecau lui nu numai sînurile lor pline de băutură învietoare, dar și sîngele lor chiar cînd omul li'l cere; pe de alta însă altă natura mîndră și stăpînă netăgăduită a lui, soarele ce se coboara către asfințit, fără ca nime să-l poată opri, cum nimeni nu-l poate împiedeca de a răsări din umbra în care a fost îngropat. Multe au fost până acuma descoperite de om din legile naturii și întoarse spre folosul său; dar nenumărate sînt încă acele ce nu voesc să se desfunde minții lui cercetătoare. Este de așteptat ca propășirea să se facă în stăpînirea naturii din partea omului, precum de alta ar fi de așteptat ca ea să răsară și din înfrînarea egoismului, din scăderea tot mai mare a stăpînirii omului asupra omului, și din egalizarea nu numai a condiției juridice, ci și a celei economice. Omul va ajunge să stăpînească multe din fenomenele naturii; multe altele se vor împotrivi totdeauna acestei tendinți și-l vor

stăpîni pe el. Până unde va merge izbînda omului asupra naturii, cine ar putea-o prevedea? Dacă însă omul izbutește a întrebuința spre binele său legile firii, el nu poate pătrunde taina ce le învălește înțelesul, și care se innalță pretutindeni ca un sfinx nepătruns în fața celor mai strașnice sforțări ale inteligenții.

Modul cum fenomenele se petrec, se cunoaște pe fiece zi mai cu desăvîrșire; cauza pentru care ele se petrec astfel rămîne însă tot atît de ascunsă și dacă mintea poate pătrunde, pentru unele din ele, cauzele cele mai apropiate, după puține trepte urcate pe scara cauzalității ea dă de întunericul nepătruns al cauzelor ultime. Și este de luat aminte că, cu cît sfera naturii supuse se întinde și se mărește, cu atîta se îngroașă vălul necunoscutului care o încunjură. Cînd nu se cunoșteau încă drumul de fier, telegraful, telefonul, fonograful, telegrafia fără sîrmă și cîte altele din domeniul chimiei, microbii în biologie și medicină, omul se credea mai aproape de a pătrunde în tainele lucrurilor. Acuma însă cînd fenomenele neînțelese îl copleșesc din toate părțile, desnădăjduind de a le mai pricepe rostul, el se mulțumește cu constatarea și folosirea de ele, fără a le mai cerceta cauzele. De aici provine părăsirea aproape deplină a metafizicei. Această părăsire însă dovedește totodată convingerea tot mai adînc înrădăcinată în minte, că silințile ei de a pătrunde lăuntrul naturii sînt zădarnice; că ea trebue să se mulțumească cu cunoștința chipului *cum* se petrec fenomenele, fără a adăogi la aceste cunoștinți și acea a cauzelor *pentru ce* aceste fenomene se îndeplinesc în chipul cum o fac. Cu cît facla științii se aprinde mai tare, cu atîta și întunericul metafizic își îngroașă pînza, și cu cît sfera cunoștinții se mărește, cu atît încunjurul ei se face mai de nerăsbătut.

Și cu toate aceste, această lume nu poate rămînea neînțeleasă în ea însăși. Dacă se pune problema înțelegerii ei, trebue să fie *cineva* care să o deslege.

Viața a dat două forme cunoscute ale raportului ei cu universul în care se desvoltă: acea animală, pentru care problema înțelegerii nici nu este pusă; acea omenească, pentru care ea există, fără putința deslegării și rămînînd numai cu chinul unei zădarnice sforțări.

Dacă „e sens în lume", atunci trebue să fie și o a treia formă care să aibă nu numai năzuința, ci și putința pătrunderii tainei lucrurilor. Această a treia formă ar fi Dumnezeirea. Care este felul ei, bine înțeles că omul nu-l poate concepe; căci dacă ar înțelege Dumnezeirea, ar trebui să înțeleagă și lumea.

Aceste gîndiri mă chinuiau, cînd în natură soarele se cobora după dealuri, iar vacile și bivolițele se întorceau liniștite și sătule dela pășune.

Bivolițele și taurii fac însă o excepție la blîndeța animalelor Rîșnovului, cași oriunde. Ele se supără mult de culoarea

roșie, și nu trebue îndrăznit a întîmpina pe buhaii ce pășesc în urma cîrdului vacilor, sau armata bivolițelor, îmbrăcat în haine de această culoare supărătoare pentru ele. Dar și fără aceia bivolițele sînt adese neliniștite. Intr'un rînd eșisem mai mulți pentru a face o plimbare prin sat. Era către apusul soarelui, cînd cîrdul de bivolițe se întorcea dela cîmp. Ne hotărîrăm să stăm pe loc și să le numărăm. De-odată observarăm că ele se opreau în grupuri uitîndu-se țintă la noi, cu ochii lor cei roși și urîți, mișcînd urechile și ridicînd capul în sus. Această cătare a lor către noi ne puse dela o vreme pe gînduri. Desigur că ele erau lovite de înfățișarea și îmbrăcămintea noastră, cu care ele nu erau deprinse, cu toate că pe hainele noastre nu era nici o umbră de coloare roșă. Bivolițele aveau aerul de a ne întreba: „Voiți să ne numărați? Să nu vă numărăm noi acuș pe voi, de nu se va alege nici praf pe urma voastră." Ingrijirea noastră culmină în persoana damelor care o croiră cam repegior pe o stradă mai laterală, pecînd noi bărbații vroiam să dovedim un curaj care, față cu 300 de monștri ca bivolițele, ne cam lipsea în realitate. De-odată una din ele făcu cîțiva pași către noi. Atunci o luarăm și noi după tovarășile noastre; dar cînd eșirăm în strada paralelă celei pe care o părăsisem, dădurăm peste alt cîrd de bivolițe. Voind să le lăsăm să treacă—de astădată fără a le mai număra—ne apropierăm de o Săsoaică ce stătea lingă poartă, pentruca la vreme de nevoe să ne putem adăposti în casa ei. Ne luarăm de vorbă cu dînsa despre bivolițe, și Săsoaica nu lipsi de a ne povesti cele ce se întîmplase cu o bivoliță nărăvașă care trîntise pe o femee jos și o rănise cu coarnele, prilej și mai mare de spaimă pentru partea femeiască a grupului nostru și poate și pentru cea bărbătească.

Folosindu-ne de un răstimp mai mare între două cîrduri, trecurăm repede strada, spre a scăpa de această supărăcioasă întîlnire, și ne hotărîrăm să tăem drept spre Promenadă, fiind siguri că pe acolo, nefiind case, nu aveau ce căuta bivolițele, cînd de-odată tocmai, la colțul unde se apuca spre aleea cea frumoasă, izbucnește din o trecătoare o bivoliță speriată, gonind mai repede decît un cal, cu coada ridicată și lovind aerul în dreapta și în stînga cu coarnele ei. Mai mulți oameni o fugăreau pentru a-i eși înnainte și a o întoarce către casa pe care nu o nimerea, fiindcă i se schimbase poarta chiar în acea zi. Se vede că și bivolițelor se aplică zicătoarea: „ca vaca la poartă nouă". Cei mai mulți dintre noi—de astădată fără deosebire de sex—o apucară la fugă strigînd însă toți: „nu fugiți, nu vă temeți",—povețe care corespundeau foarte puțin cu fapta. Doi-trei din noi înnarmați cu puternice bețe de munte se opriră să întîmpene pe furiosul animal, care nepuțînd răzbate printre oamenii ce-i eșiseră înnainte, se repezise înspre noi. Strigătele și bastoanele noastre ridicate îl făcură să se întoarcă; dar una din damele al cărui frate era mai tare amenințat de bivoliță, crezînd că el fusese lovit, fu apucată de o spaimă cumplită, pierzînd aproape

conștiința. Numai cu greu putu fi liniștită, cînd frățiorul ei însuși îi aduse o cană de apă din fîntîna apropiată ca să-și răcorească sufletul de prea marea zguduire.

Pecînd noi toți eram foarte mișcați și îngrijiți de pățania tovarășei noastre, o Săsoaică, femee naltă și frumoasă, începu să ne probozească că ce speriem bivolițele; că nu trebuia să o amenințăm cu bețele și să strigăm ca niște sălbatici, că nu ne-ar fi făcut nimic. Unul din noi însă luînd-o probabil și pe ea drept bivoliță, ridică bâțul în sus și-i spuse cu o energie concentrată: „schauen sie dass sie weiter kommen" (cată-ți de drum), amenințare de care și Săsoaica ascultă cași bivolița cea furioasă.

III

Ellőpatak

In ziua de 23 Iulie, pe un timp cam îndoelnic, pecînd cei doi munți stăpînitori ai Țării Bîrsei, Piatra Craiului și Măgura Codlei își pusese comanacele lor vestitoare de ploae, plecarăm cu trăsurile către baia ungurească *Ellőpatak*, al căreia renume este mult mai presus de ce s'ar cuveni, după aevea lucrurilor. Trecurăm prin satele săsești-romînești Cristian, Sf. Petru și Bod, toate la fel cu Rîșnovul, cu case frumoase și gospodării întemeiate atît la Sași pecît și la Romîni, deși la aceștia pretutindenea în o măsură mai mică, dar totuși absolut deosebit de ceia ce se vede de obiceiu la noi în țară, și care îți dă o idee cu totul alta de ceia ce pot să fie țăranii, cînd trăesc în bune condiții.

Starea cea relativ destul de bună a țăranilor din țara Bîrsei, precum în deobște în Transilvania, vine de acolo că aici nu mai sînt proprietari mari, stăpîni, *boeri* la care țăranul să fie nevoit să lucreze pentru a-și întreținea existența. Deși unii țărani romîni fac fînul în parte cu Sașii cei bogați, această lucrare în parte nu robește pe țăran în felul cum o fac tocmelile agricole dela noi din țară, chiar în Muntenia, unde predomnește sistemul părtășiei în cultivarea cîmpului. La Romînii din Transilvania lipsește absolut raportul de proprietar mare și de muncitor agricol, de stăpîn și om năimit. Cînd se întîlnesc raporturi de subalternare, ele sînt numai excepționale: nu alcătuesc sistemul întreg al economiei cîmpului. Apoi îndepărtarea dintre dătătorul și îndeplinitorul muncii nu este așa de mare. Și acel ce ia în ajutor munca răsplătită a celui mai mic, lucrează alăturea cu el; nu vine numai în căleașcă să vadă cum se poartă muncitorii. Aceștiia nu sînt *țăranii, oamenii lui*, ci sînt elemente libere și liber alcătuite cu acei pe care norocul sau alte împrejurări i-a urcat mai sus pe scara avuțiilor. Aceste deosebiri în relațiile sociale au efecte și asupra celor economice. Proprietatea mare a dispărut aproape cu totul din Transilvania; marile proprietăți unguresti din vremile feodale au fost stinse prin legea

urbarială din 1848. Toți țăranii sînt stăpîni pe brațele și pe soarta lor și nime nu dispune de munca lor, decît întrucît ei singuri vrau să și-o înstrăineze. Nu este o constrîngere obștească care să silească pe țăran, ca *clasă*, să fie supus proprietarului, iarăși ca *clasă*, și cînd se întîmplă relații de acest fel, ele au totdeauna un caracter întîmplător și individual.

Ce e drept aceste condiții mai bune le au Rominii din satele săsești-romînești, pecînd la cei din satele unde trăesc în regiunile locuite și de Unguri, ele sînt mult mai înjosite. De acest lucru avurăm prilejul a ne încredința îndată ce trecurăm rîul Oltului în comitatul Haromsegului, unde elementul săsesc dispare și este înlocuit cu acel unguresc: așa bună oară cel întăiu sat prin care se trece, după podul Oltului, *Aropatakul*, locuit de Romîni și de Unguri, înfățișează o mare deosebire de satul Bod, ultimul sat săsesc-romînesc din țara Bîrsei. Casele în Aropatak sînt proaste, mici, cu ferești înguste și nesimetric așezate, adăugînd uriciunea pe lîngă sărăcie; acoperite cu scînduri, adeseori cu stuh în loc de țigle; lipsite de îngrădituri puternice, de heiuri pe lîngă ele, ca grajdiuri, șuri, șoproane, hambare; cu grădinile neîngrijite. Drumul ce străbate satul deasemenea e rău întreținut, plin de gropi și de hîrtoape, murdar și necurățit niciodată; întocmirea satului neregulată, casele aruncate unde au apucat, fără nici o regulă, fără nici o aliniere. Intr'un cuvînt mizeria și urîtul se rînjesc din toate gospodăriile și fac un constrast izbitor cu casele Romînilor din satele săsești, în care dacă chiar se poate ascunde sărăcia sub unele acopereminte, ea este mascată în afară prin buna stare a încăperii în care oamenii sînt adăpostiți. Tot așa stau lucrurile și în alte părți ale Transilvaniei, ca în comitatul Hațegului sau al Huniedoarei, după cele ce mi s'au raportat.

Am căutat să-mi dau samă de cauza acestei deosebiri în starea economică a țăranilor romîni. Toți cărora m'am adresat mi-au dat același răspuns, și anume că satele din țara Bârsei fiind așezate pe loc regesc—fundus regius—ele nu au fost niciodată sate iobăgești, lucru ce tocmai a existat în satele ungaro-romîne din restul Transilvaniei. Dar noi știm că țăranii din țara Bîrsei nu erau mai bine tratați de Sași, de cum erau cei de pe moșiile nobililor unguri. Nici ei nu aveau pămînt, și pentru a-și pășuna vitele trebuiau să intre cu puterea în pămînturile ce le fuseseră răpite de Sași, singurele lor mijloace de traiu. De aici se nășteau uri înverșunate între Sași și Romîni, cei dintăi căutînd să stîrpească pe Romîni prin crîncene pedepse; cei din urmă răzbunînd prin prădăciuni și foc starea de nedreptate în care fuseseră reduși. Cînd se decretă împroprietărirea tuturor țăranilor din Transilvania, și cei din țara Bîrsei și cei din comitatele unguresti fură împărtășiți cu pămînt. Cum se face de unii se înnălțară, iar ceilalți stăruiră în sărăcia de mai înnainte, se poate explica, după noi, nu din faptul invocat de acei pe care-i consultasem, că în *fundus regius* Romînii nu fuseseră niciodată iobagi, ci din exemplul cel îndrumător la o bună gospodărie pe care Sașii îi dădeau Romînilor din satele lor, exemplu care-i puse în situație de a se putea folosi de schimbata lor poziție, și care exemple le lipseau în satele unde locuiau singuri sau alăturea cu elementul, și el inferior, al Ungurilor.

Văzusem țara Bîrsei din fuga ochiului de pe cîmpie și de pe Promenada din Rîșnov; o văzusem apoi din înnălțimi de pe cerdacul lui Arpad din Brașov, de pe cetatea și de pe vîrful Șlaifei din Rîșnov — și cu toate că o cuprinsesem din aceste puncte răsărite deasupra șesului în toată a ei întindere, până la cercul de munți ce o încunjură din toate părțile, de nicăiri nu ne dădurăm așa de bine samă de forma și de întinderea regiunii ca de pe un mic dîmb în drumul cătră Ellöpatak; căci acolo fiind aproape în centrul țării Bîrsei, putui să-i prind în ochi întreaga periferie. Această țară este un șes lungăreț de formă ovală, aproape cu desăvîrșire plan și mărginit iarăși aproape fără tranziție de munți înnalți care o împrejmuesc din toate părțile, cu o coborîre a înnălțimilor cătră nord, spre Orăștia și Cluj, pe unde străbate și calea ferată. Chiar la colțul acestei știrbături, pe stînga, se înnalță *Măgura Codlei*, apoi după un lanț de culmi ceva mai joase răsare de-odată muntele *Piatra Craiului*, ce-și prelungește spata lui trăgănată până cătră Bran și Cruce, din colo de care se înnalță cel mai puternic masiv al regiunii, *Bucegii*, cu piscul lor *Omul* de 2.506 de metri deasupra nivelului mării sau 1.900 deasupra pieței Brașovului, el însuși așazat cu 600 de metri peste acel al mării. Dela Bucegi înnainte, întorcîndu-se spre sud, se ridică munții Brașovului, cu piscul cel mai ridicat *Postavarul*, iar dinspre răsărit aburesc în depărtare Carpații moldovenești.

După ce treci Oltul, și natura își schimbă caracterul. Munții se stîng după dealurile în sinul cărora intri, orizonul se închide și măreția cîmpeniei dispare, fiind înlocuită cu niște priveliști blînde și drăguțe din lumea mai apropiată de noi. Drumul pe care mergi este foarte rău îngrijit, și aceasta până la intrarea chiar în localul băilor. Satul premergător Ellöpatakului, locuit aproape în întregime de Romîni și numit *Vâlcele*, este tot așa de rău condiționat cași Aropatakul, cu toate că vecinătatea unor băi vizitate în fiecare an de peste 1.600 de oaspeți ar trebui să-i ridice starea de avuție. Același fenomen straniu se întîlnește bunăoară și în jurul Iașului, ale căruia sate vecine sînt poate cele mai sărăcăcioase din toată Moldova.

Localul de băi el însuși este cu totul neînsemnat, neputîndu-se nici de departe asemăna cu Slănicul din județul Bacăului dela noi din țară sau cu Govora și Călimănești din județul Gorjului. Vizitat mai mult de Unguri, el are caracterul unui mic feredeu (fürdö, pe ungurește) absolut local. Pe *Promenada* de tot scurtă, dar bine pavată cu asfalt, se află un cerdac în care lăutari Țigani-Unguri cîntă în fiecare zi de două ori aproape a-

celeaşi arii, obligatoriile melopee ungureşti, alternate cu citeva valsuri germane. Bucăţile ungureşti încep totdeauna cu o melodie trăgănată compusă din game suitoare în acordul septimei dominante, urmate de game coborîtoare în acordul deplin, din cînd în cînd introducîndu-se şi acordul de quart-sexta pentru a mai varia monotonia. Această melodie samănă mai mult cu vîjiitul vîntului prin frunzişul pădurilor sau cu concertul urlător al fiarelor lor, decît cu nişte accente din sufletul omenesc. Incetul cu încetul însă elementul intelectual, ritmul, vine să învioreze bucata, mai întăiu leneş şi greoiu, apoi din ce în ce mai viu şi mai săltăreţ, până ce izbucneşte în sălbaticul, dar mişcătorul *ceardaş*. Cînd ai auzit o bucată de muzică ungurească, le-ai auzit pe toate, şi rapsodiile lui Liszt, chiar cu toată împodobirea lor artistică, nu îndepărtează sărăcia inspiraţiei. Tonul muzicii maghiare este jalnic, cu intermezii în major, numai pentru a adînci tonul minor, cum este în deobşte muzica poporană a tuturor neamurilor; căci poporul pretutindeni a avut mai mult a suferi decît a se bucura de viaţă, şi această durere îngrămădită s'a revărsat în afară prin accentele duioase ale muzicii. Puterea sufletească a poporului se arată însă în bogăţia inspiraţiei melodice, săracă la Unguri caşi intelectul lor. Dacă Ungurii au avut şi ei personalităţi mari în deosebitele domenii ale minţei, acele personalităţi erau totdeauna de origine străină. Liszt, Petöfi, Kossuth—Slovaci; Ioan Corvin de Huniade, Mateiu Corvin, Deak—Romîni; Munkacsy—Evreu, şi aşa mai departe. Forma exterioară a inspiraţiei lor e maghiară; sîngele care o hrăneşte este însă de alt neam. Numai prin asimilarea altor elemente a putut poporul maghiar să-şi înnobileze neamul; nu prin puterile originale ale sufletului său.

Elöpatak fiind mult vizitat de Unguri, a avut o înrîurire covîrşitoare asupra satului romînesc Vâlcelele, din sînul căruia a răsărit, aceasta cu atît mai mult cu cît acest sat fiind cu desăvîrşire sărac, nu a putut întreţinea o şcoală confesională romînească, încît a trebuit se sufere înfiinţarea unei şcoale ungureşti de stat, în care toate materiile se predau în limba maghiară. Această îndoită înrîurire a şcoalei şi a mediului superior a dus pe Romîni spre un început de maghiarizare, care, împins mai departe, ar putea aduce asupra locuitorilor acelui sat romînesc cumpăna peirii firii lor proprii, după cum s'a întîmplat lucrul mai de mult cu satele nu prea îndepărtate din ţinutul Secuilor, unde Romînii au pierdut cu totul limba lor şi nu au mai păstrat conştiinţa naţională decît prin religia ortodoxă de care se ţin, ascultînd şi astăzi slujba bisericească în limbă romînă, pe care ei însă nu o mai înţeleg. Această lăţire a maghiarizării în satul Vâlcelele s'a putut întîmpla din cauză că preotul romîn din localitate fiind bătrîn şi cu puterile slăbite, nu avea cine lupta împrotiva ei. Tînărul paroh ce l-a înlocuit, Dimitrie Soiu, este un om pe deplin conştiut de rolul său de păstor nu numai al sufletelor omeneşti, ci şi al celor romîneşti, şi a început o reacţie puternică contra curentului de maghiarizare.

Fiind şcoala din Vâlcele şcoală de stat, învăţarea religiei trebue să se predee de un catihet ortodox care este totdeauna preotul romîn din localitate, pecînd la şcoalele confesionale învăţămîntul religios poate fi predat şi de învăţători mireni. La şcoalele de stat maghiare, unde toţi învăţătorii sînt Unguri şi catolici, religia ortodoxă trebue propusă de preotul romîn. Asupra limbii în care este să se facă această predare există o controversă între organele superioare ale conducerii afacerilor, care încurcă mult spiritele. Anume, o circulară a ministerului de culte unguresc impune *predarea religiei ortodoxe în limba maghiară*, în contra celor mai elementare noţiuni de toleranţă şi de libertate de conştiinţă, întrucît *învăţămîntul religiei ortodoxe nu este decît prelungirea bisericii în şcoală*, pe lîngă că limba ungară nu posedă termenii trebuitori pentru reproducerea ideilor ortodoxe în ea. Mitropolitul Meţianu, sub a căruia direcţie şi supraveghere stă biserica neunită din Transilvania, a ordonat tuturor preoţilor catiheţi să nu îndrăznească a propune religia ortodoxă în altă limbă decît în cea romînă, sub ameninţarea pierderii scaunului preoţesc, pecînd circulara ministerului îngrozeşte pe aceiaşi catihiţi cu pedepse pentru agitaţii contra ideii de stat maghiar. Bieţii catiheţi stau acuma între ciocan şi nicovală. Până acuma a precumpenit împotrivirea mitropolitului, întrucît ministerul a simţit că merge prea departe cu măsurile de maghiarizare atingînd biserica prin învăţămîntul religios. In orice caz este un straniu simptom al anarhiei pe care ideia de stat maghiar o aruncă în organizarea acestui stat însuşi.

Cînd preotul Soiu voi să aplice chiar din ziua întâia învăţămîntul religios în limba romînească, el întîlni o împotrivire chiar în copiii Romînilor pe care îi avea înaintea lui. La toate întrebările lui în romîneşte, copiii sau tăceau, sau răspundeau pe cît îi tăea capul în ungureşte. Preotul îi luă întâiu cu binişorul pentru a-i face să vorbească romîneşte. Văzînd că nu izbuteşte, începu să-i probozească, arătîndu-le ce urît era ca copiii să nu vorbească cu profesorul romîn limba pe care o vorbesc acasă cu părinţii lor. Văzînd că nici cu aceasta nu eşia la nici un capăt, recurse la mijloace mai aspre, şi atunci mai mulţi copii îi mărturisiră că fuseseră aspru ameninţaţi de învăţătoarea maghiară ca nu cumva să vorbească limba *valahă* cu preotul *valah*. Aşa numesc Ungurii pe Romînii din statul lor, păstrînd numele de *Romîn* numai pentru Romînii din Romînia. Acelaşi îndemn îl făcea şi un întreprinzător de lucrări ungur, oprind oamenii lui să vorbească romîneşte. Din toate părţile Ungurii vreau să înnăbuşe uriciosul graiu care le răsună în urechi ca clopotul de moarte a propriului lor neam.

Preotul Soiu îmi mai spuse şi despre greutăţile ce le are pentru a împiedeca pe Romîni dela împestriţarea limbii lor cu ros-

tiri maghiare. Aşa bună oară într'o zi veni un ţăran la el, care-i spuse că „el căpătase un *idezeş* (citaţie) şi *mundjark* (îndată) a plecat la *elögarosag* (autoritatea comunală), căci avea un *liatrulek* (rămăşiţă) de plătit". Nu este aşa de gravă întrebuinţarea cuvintelor, pentru a zice astfel, tecnice ungureşti, ca idezeş sau elögarosag, căci Rominii auzindu-le necontenit aşa denumite în toate trebile oficiale, este destul de firesc lucru să le repete în limbagiul comun. Mai îngrijitor este însă cuvîntul *mundjark* (îndată), care este un cuvînt de legătură a gîndirii romîneşti, un adverb. Să se observe că verbele, elementele logice ale gîndirii, sînt cele mai împrotivitoare la înstrăinare, şi de aceia în fraza împestriţată de mai sus toate verbele sînt date în limba romînă: *căpătase, plecat, avea*. Dar cu încetul şi aceste părţi ale vorbirei ajung a fi înlocuite cu cuvinte străine, şi atunci graiul poporului începe a se stinge sub înnăbuşirea celui de alt neam. Jargonul romino-maghiar se preface cu încetul în unul maghiaro-romîn, în care contextul frazelor este alcătuit în miezul lui de elemente maghiare, împestriţat la rîndul lui de cele romîneşti, până cînd la sfîrşit limba nouă se substitue cu desăvîrşire celei vechi.

Dar limba romînă e săpată şi răşluită nu numai în ţările de peste munţi de elementul stăpînitor al Ungurilor, ea este tot aşa de mîncată în Bucovina de graiul german şi de cel rutean care o germanizează şi-o rutenizează; în Basarabia de cel rusesc care rusifică cugetarea romînească. In Romînia însăşi, ea este coruptă întâiu de Evrei, care o amestecă cu jargonul lor inform germano-semit, alcătuind o plămadă desgustătoare de germană stricată şi romînească. Apoi chiar între Romîni este o parte din aşa numita pătură cultă, mai ales în sfera femeiască, în care se practică altă siluire a limbii romîneşti, prin jargonul franco-romîn sau romino-francez, şi în care se amestecă la olaltă, fără nici o măsură şi fără nici un rost, cuvinte franceze în fraze romîneşti sau de cele romîneşti în fraze franceze, dînd astfel naştere unui mixtum-compositum sarbăd şi idiot, ce nu este nici franţuzeşte, nici romîneşte.

Aşa hărţuită şi chinuită limba romînă de Unguri, Nemţi, Ruteni, Ruşi, Evrei şi de *high-liful* romînsec, ne mirăm cum mai poate ea nu numai trăi, dar chiar propăşi şi înflori cu putere, spre a-şi crea un loc între rostirile cele mai înflorite ale gîndirii omeneşti.

Acest rezultat este datorit mai întâiu păturii de jos care, din cauza neculturii ei, păstrează cu sfinţenie graiul strămoşesc; apoi vieţii noastre publice: desbateri parlamentare, pledoarii înaintea justiţiei şi presa de toate feliurile; în sfîrşit mai ales scriitorilor, care, luînd de temelie graiul poporului, îl întind, îl îmbogăţesc şi-l înfrumuseţează fără încetare, luptînd astfel cu izbîndă contra elementelor distrugătoare. Inaintează şi graiul ca şivoiul ce pleacă din munte către vale, spărgînd toate zăgazurile, încunjurînd toate stîncile, umplînd toate adîncimile, zburînd peste prăpăstii, de se frînge în cascade, fuge prin răpezişuri, se adună în lacuri, alunecînd ba la suprafaţă, ba în ascunsul pămîntului,— dar tot ajunge la sfîrşit a găsi o albie lată şi adîncă, în care să poată liniştit răsfrînge razele solare. Nicăiri literatura nu ar trebui să fie preţuită mai mult decît la Romîni, la care ea *slujeşte nu numai pentru a împodobi, ci şi pentru a apăra limba.*

Cu toată această prigonire a elementului romînesc ca limbă, Ungurii sînt nevoiţi să recurgă adesecori la el pentru îndestularea trebuinţilor lor, cînd Romînii se arată ca singuri în stare a o face cu izbîndă. Aşa bună oară în băile dela Ellöpatak, toate fetele care slujesc la împărţirea apei oaspeţilor şi care trebue să aibă o înfăţoşare plăcută şi o purtare mlădioasă, sînt Romince.

Tot Romince sînt femeile şi fetele întrebuinţate în marea fabrică de postav din Rîşnov a fraţilor Papp, nişte Armeni unguriţi, din pricină că ele sînt deprinse din copilărie cu ţesutul şi aplică mai uşor cunoştinţile lor manuale la conducerea maşinilor.

Cînd mă întorceam din Ellöpatak, cerul devenise de tot ameninţător. Piscul Codlei era acoperit cu o mare ciupercă de nouri, al căreia picior părea un sul de fum gros ce eşia din munte pentru a se rotunzi în pălăria uriaşului criptogam. Din mijlocul acestui strat de fum se înnălţa un surguciu de nouri albi înroşiţi de razele soarelui de apus care sămăna cu flacăra ce ar fi eşit din fumul unui vulcan în fierbere. Muntele Codlea îmi amintea până la înşelare pe acel al Vezuviului aprins, pe care-l văzusem cu cîţiva ani mai înainte. Piatra Craiului era cumplit de încruntată şi posomorîtă, fiindu-i capul întreg şi până la bărbie învălit în un puternic turban de nouri negri, cu marginile albe, conţinători de grindină, fulgere şi trăsnete. Pe coasta falnicilor Bucegi, un leviatan alb, uriaş, cu o gură căscată ca pentru a înghiţi piscul către care înainta, plutea pe la jumătatea înnălţimii lor, colorîndu-şi şi el solzii, pe alocuri, cu răsfrîngerile roşietice ale soarelui de asfinţit. Toţi munţii mari şi mici păreau că fierb în neliniştea unui cer încărcat cu fluide, pe care voia să le reverse asupra pămîntului fie în potop de foc, fie în potop de apă.

De-odată un trăsnet lung despică văzduhul, şi aerul cel greu apăsat de nouri ce se lăsau tot mai jos se revărsă în un vînt şi o furtună cumplită asupra pămîntului. Cînd îmi luai ochii de pe Bucegi, de pe care mă lovise orbitoarea lumină, şi îi dusei iar spre Piatra Craiului şi Codlea, văzui că o prefacere deplină se petrecuse în învălişurile de nouri ce le acoperea. Comanacele şi turbanele dispăruseră, pentru a se schimba în o pînză bătută şi deasă de ceaţă şi nouri, care cuprindea întreg orizonul spre nordul ţării Bîrsei, şi care ca nişte „perdele cinepii" sloboziau scursorile lor pe pămînt. Negreaţa şi grosul nourilor, înainte-mergătorii revărsărilor apei din ceriuri, se lăsară acuma pe Bucegi şi înnaintară apoi spre sud, pentru a cuprinde şi fruntea Postăvarului. Unde şi unde prin cîte o crăpătură a nourilor se

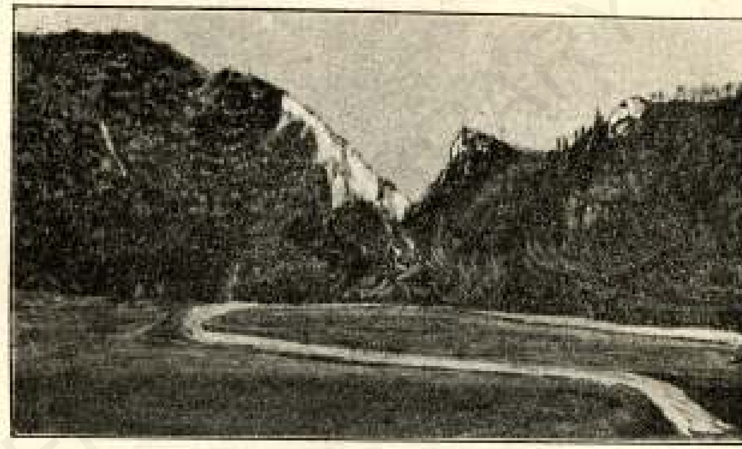
furișa cite o rază de soare care aurea zarea nourilor sau arunca pe păduri cite o mare pată galbănă ce dispărea in curind sub vălmășagul nourilor frămintați de furtună. Cind vedeam grămada nourilor înnaintind pe cer, neputind-o asemălui cu ceva mai mare, de oarece mai măreață priveliște nu era cu putință de închipuit, îmi veni s'o asămuez cu o oștire ce ar voi să răpună seninul cerului—întăiu prin artileria ei care cutremura văzduhul cu greaua ei povară; după aceia spărgea cavaleria ultimii împrotivitori, și apoi venia infanteria ca… cuprindea tot cimpul lăsat liber de dușman.

In vălmășagul elementelor, noi, bieții, înnaintam încet în trapul cailor, experimentind încă odată neinvinsa putere a naturii în furia ei.

IV

Prăpăstiile.

Lingă Zernești, sat mare curat rominesc din apropierea Rișnovului, se află un gușter îngust de stînci, prelungit adinc în lăuntrul muntelui, între coastele Pietrei Craiului și un munte mai mic numit *Măgura*, pe tăpșanul superior al căruia se află unul din satele comunei Bran, numit tot *Măgura*. Ajungînd în Zernești, mă oprii întăiu la învățătorul pensionar I. Bude, tatăl d-lui Valentin Bude, tovarășul nostru cel mai harnic și mai plăcut de excursie. Avui prilejul a cunoaște o personalitate din inteligența Ardealului, din acele facle ce răspindesc alăturea cu preoții lumina în straturile poporului, și care întreţin în el veșnic nestins focul iubirii de neam. Om cu traiul simplu dar îndămânatec, cult în toată puterea cuvîntului și cu care poți vorbi orice; înțelept și cumpănit în gîndiri, băgător de samă în vorbire; în un cuvînt un om întreg, sănătos la corp și la minte, și un Romîn adevărat ce face cinste neamului. Acești apostoli ai Ardealului nu se rușinează a munci la ogor alături cu țăranii sau în grădina școalei, frumoasă și bine întreținută. In timpul cit ară sau prășesc alături cu țaranii, ei găsesc prilejul de a le înnălța gîndul și inima prin convorbiri potrivite, fie asupra gospodăriei cimpului pe care caută să o ridice la un nivel mai științific, fie asupra feliuritelor interese ale oamenilor. In privința dintăi, ei sunt liberi a îndruma pe țărani la altoirea copacilor, gunoiarea pămîntului, la aratul mai adinc, la alesul sămînții sau hrana de dat vitelor,—nimeni nu-i supără în această a lor activitate. Nu stă lucrul tot astfel cu rolul celălalt de educator al poporului romin. Aici au de luptă cu privigherea autorităților unguerești, deșteptate uneori prin denunțuri trădătoare, autorități care stau totdeauna la pîndă pentru a descoperi uneltiri contra ideii de stat maghiar. Invățătorii sînt expuși la grele cenzuri și pedepse pentru cea mai mică umbră de bănuială de răspîndire a ideilor naționale

Intrarea la Chei

Casa și prăvălia neguțitorului romin Gh. Ilie

Biserica rom. gr.-or.

Şcoala rom. gr.-or.

„Viaţa Romînească"

printre consătenii lor, sau printre copiii din şcoală. Istoria Romînilor fiind cu desăvîrşire exclusă din materiile învăţămîntului atît în şcoala primară, cît şi în cele secundare, geografia ţării fiind apoi schimonosită prin maghiarizarea întregii ei terminologii, învăţătorul poate numai pe furiş strecura cîte o idee asupra desvoltării neamului sau îndrepta vre-un nume geografic după adevărata lui fire. El e nevoit să spună copiilor să tacă aceste destăinuiri,—care dacă ar fi aflate, l-ar supune la suspendări sau chiar la pedepse mai mari, pentru aceste crime comise contra statului maghiar.

Tot aşa sînt privighiaţi şi preoţii în predicile lor, şi de aceia ne-a cam mirat indrăzneala preotului Proca din Rişnov care a îndemnat, in predica de Duminică la care am fost faţă, pe poporănii săi la păstrarea credinţii *şi a limbii* strămoşeşti. Tot pentru a înnăbuşi ideia naţională romînească, este oprită intrarea in Ardeal a celor mai multe din ziarele Regatului romîn şi acea a cărţilor suspecte de inteţire la romînism, mai ales acele de istorie. Totuşi reviste şi cărţi de acestea, crezute primejdioase pentru ideia de stat maghiară, pot pătrunde în Ardeal, dacă numai li se schimbă titlul şi se pune pe coperta *cea colorată* un alt titlu decît acel ce ar deştepta bănuieli, bună oară pe o carte de istorie: tratat de pomologie; căci vameşii maghiari sînt tot atît de şovini pecît de nepricepuţi şi de neştiutori. Ne mirăm cum de nu înţeleg Ungurii că cu cenzura nu s'a împiedecat niciodată răspîndirea ideilor, şi că acestea nu pot fi înnăbuşite, ci numai sînt zădărite prin apăsări fizice.

Zerneştii sînt un sat de aproape 6.000 de suflete de Romîni, pe lîngă vr'o 500 de străini veniţi în el la marile fabrici întemeiate aici. Intre aceşti străini sînt şi cîţiva Evrei unguriţi. Intrînd în marele otel de acolo pentru a sta la masă, am văzut, caşi in Rişnov, o instalare destul de desăvîrşită; odăi de călători, cafenea cu biliard, restaurant cu bere, vin şi mîncări pe gustul clasei superioare a societăţei, în deobşte reprezentată prin Unguri, a căror limbă răsună pretutindene unde se văd oameni mai de sus. Ungurii şi-au alcătuit foarte bine statul lor. Aproape toate foloasele le trage poporul domnitor, adică ei şi Saşii, iar popoarele conlocuitoare slujesc de platnici şi de apărători ai acestei întocmiri politice. Şi Secuii se împărtăşesc din această situaţie priviligiată, iar Romînii sînt elementul pe spetele căruia se menţine măestrita şi nedreapta clădire. Tot constituţia *trium nationum*, adică a celor trei naţiuni priviligiate ale Ardealului, predomneşte şi astăzi în întocmirea acestei ţări, cu toate prefacerile îndrumate de apăsarea civilizaţiei. Tot Ungurii, Secuii şi Saşii sînt stăpînii ei, iar Romînii—oamenii de muncă; după cum în alcătuirile lăuntrice ale statelor celor mai civilizate chiar, sclăvia şi şărbirea, primele trepte atît de urîte ale stăpînirii unei clase de oameni asupra celeilalte, nu au dispărut, ci s'au transformat în lucrătorii din mine, care nu văd cu săptămînile lumina sfîntului

soare, sau acei din fabricile de fier și de metal care sufăr căldurile cele mai chinuitoare, sau încă acei întrebuințați la lucrările de sub apă, cărora le plesnesc plămînii sub apăsarea aerului comprimat. Pretutindeni însă se vede aburirea unei vieți noi, unei împărțiri mai drepte a foloaselor potrivit cu munca depusă, și aceşti zori ai unor vremi mai bune au început să se ridice și pe cerul, până acuma întunecat de nouri atît de groși, al Transilvaniei.

Lupta care însă aiurea se dă între clasele aceluiași popor, în țările romîne de peste munți se ascute prin faptul că aceste clase sînt reprezentantele și ale unor naționalități deosebite. Se adaogă la interesul egoist al apăsării celui slab din partea celui tare și ura instinctivă de rasă. Ungurii vrau nu numai să se folosească în chip material de poziția lor de popor stăpînitor, ci mai vrau încă ca și strălucirea culturii regatului lor să fie dată numai de razele soarelui maghiar, pecînd popoarele supuse doresc, odată cu emanciparea lor economică, să întunece și acel soare care le orbește fără a le încălzi. De aici se explică înverșunarea mult mai mare a luptelor de peste Carpați.

Dela Zernești duce o șosea foarte rău întreținută cătră vestitele *Prăpăstii*, ținta preumblării noastre. Acest nume s'ar cuveni văgăunii în care pătrunzi, dacă ea ar fi văzută din susul rîpelor și al stîncilor prăpăstioase și drepte ce o mărginesc de ambele lături, iar nu de jos, cum se întîmplă lucrul în realitate, și pe unde trece drumul

Acest gît îngust și lung se prelungește în lăuntrul munților cale de vr'o 3 kilometri, închis fiind de o parte și de alta de stînci uriașe ridicate perpendicular până la o înnălțime de cel puțin 500 de metri. Pe alocurea stîncile se apleacă chiar din ambele părți unele peste altele, încît pare că vrau să închidă cu totul lumina din sus. Soarele nu străbate în această îngustime decît 2—3 oare pe zi. El răsare pe la 11 și apune la 1 sau 2; de aceia e aici răcoare ca în lăuntrul unei pivnițí. Stranie este însă împrejurarea că prin acest guşter nu străbate nici o apă, cum se întîmplă lucrul la toate guşterele de acelaşi fel văzute de noi și probabil la cele mai multe de pe suprafața pămîntului, ca la acel al Aarului dela Meiringen din cantonul Berna în Elveția, la acel al Taminei dela Ragatz în cantonul St. Gall, acel dela St. Iohann în Pongau în Austria, la peșterile Dîmbovicioarei și a Ialomicioarei în Romînia și la uriaşul gîtlej al Dunărei dela Cazane. Această lipsă de apă înlătură explicarea acestor desfaceri uriaşe ale stîncilor sub presiunea licvidă, și pare de crezut că și acele unde gușterele sînt străbătute de apă, croirea lor nu este datorită puterii de săpare a acestora, ci unor mișcări tectonice ale pămîntului, poate unor cutremure de pămînt care au rupt stîncile și le-au îndepărtat, deschizînd, unde sînt ape, și drumul șivoaelor.

Neființa apei însă dă prăpăstiilor un caracter de tot trist, lipsite fiind absolut de orice mișcări, și înțepenind totul în formele fixe ale morții. Lipsa apei îndepărtează apoi de prăpăstii toate vietoarele. Nu se vede în ele nici un animal, nici o pasere, nici un fluture, nici o muscă. O tăcere de mormînt, o liniște de cimitir te încunjură și îți vîjie în urechi, mai supărător decît un vuet. Greu se va putea găsi o întipărire de natură mai întristătoare decît guşterul dela Zernești. Efectul ce l-a produs asupra noastră ne-a amintit acel ce l-am simțit pe valurile lui Königssee, lacul de lîngă Salzburg, și acela cuprins între niște munți ce par a atinge cerul, și cu toate că alcătuit din elementul mișcător al apei, tot atît de neclintit caşi stîncile uriaşe în sinul cărora e cuprins, și de oarece niciodată nu este atins de aripa vîntului. Dacă valuri îi încrețesc cîte odată oglinda, ele sînt datorite vîslelor luntrașilor ce par a duce pe vizitatorii lui peste Styx în infern. Și prăpăstiile par a fi un drum croit spre împărăția morților; ele samănă cu niște mari catacombe care din cînd în cînd se lărgesc în forme de temple unde să se prohodească morții ce vor fi închiși în pereții stîncilor de pe margine. S'ar putea pune pe intrarea înfiorătorului guşter versurile lui Dante:

„Per me si va nella citta dolente."

Se'nțelege că aceste morminte par croite nu pentru pitici de talia noastră, ci pentru uriași de pe vremea cînd sfarmă-piatră și strîmbă-lemne împărățeau în lume.

V

Cheile

O altă îngustime stîncoasă se află în valea ce străbate, din drumul cătră Bucegi, printre ridicătura a 3-a din coasta Rișnovului și dealurile de mai departe. E strîmtoarea cunoscută sub numele de *Chei*.

Pentru a ajunge la ea, treci întâiu prin o vale încîntătoare, largă și frumoasă, presurată cu colnici de formele cele mai variate, coperite cu pîlcuri de păduri, strătăiată în toate părțile de poeni mai mari sau mai mici, toate căptușite cu iarbă deasă, smălțuită cu cea mai bogată floră a muntelui. Unde și unde cîte un brad stingher împodobește cu mîndra lui statură verdele poenii. Adeseori vezi printre brazi cîte o stîncă ce'și arată colții, făcînd să pătrundă afară măruntaele pămîntului înșelător, ascunse de mantaua înverzită care face să te miri cum de poate crește o astfel de podoabă pe o astfel de matcă. Ceia ce te pune în mai mare mirare este cînd vezi cîte un brad bătrîn și puternic eșind din creștetul unei stînci acoperite pare că de rușine cu un mușchiu verde ce-i dă aspectul pămîntului. Pe lîngă a-

ceste stînci răsărite în dumbravă, sînt multe daraburi mai mici presurate pretutindeni, împodobite toate cu muşchiul cel verde şi înflorite de cununi strălucitoare de albaştri clopoţei. Pe marginea drumului, din loc în loc, tufişuri de aluni cu poamele închegate şi, cu toate că încă verzi, foarte bune de mîncat, care adaog la frumuseţa cîmpenească percepută prin văz şi auz şi mulţumirea mai realistă pătrunsă prin simţul gustului. Cărări alăturate pe lîngă drumul mare îţi duc paşii prin iarba poenilor atît de moale şi de deasă că întrece dulceaţa celor mai scumpe covoare. Perdele lungi de brazi tineri aşezaţi pe lîngă cărări aşa de atocmai că'ţi par puşi cu mîna, aruncă umbra lor dinţată pe verdele întins sub ei. Din toate părţile ochiul e atras de o frumuseţă amăruntă, iar cînd îi ridici mai sus, aceste toate se îmbină în o nespusă armonie de forme şi de colori sub albastrul boltit al ceriului, peste care nourii îşi tîrîe mantalele lor zdrenţuite.

Dar cine e în stare să redee în cuvinte toate mîndreţele raiului prin care treci; cine ar putea îmbrăca în graiu desfătarea ochiului? Dela o vreme însă valea se îngustează repede prin apropierea năprasnică a şiragurilor de dealuri ce o mărginesc mai pe departe şi aceste înnălţimi cresc tot mai sus până iau caracterul de munte. Ai intrat în *Chei*. Stînca goală străbate pretutindene din verdele pădurii şi în curînd ea ţişneşte de-odată la 600 de metri înnălţime, în o formaţie uriaşă şi impunătoare care stăpîneşte toată natura încunjurătoare şi toate întipăririle sufleteşti adunate până aici. Ridici capul până la ameţeală şi de abia îi vezi piscul împodobit cu un brad secular, care de jos însă pare aproape un paiu. Întipărirea e cu atît mai puternică cu cît este singura ce răsare din valea aceasta încîntătoare, care mai departe se îmblînzeşte tot atît de repede precum se sălbătăcise de curînd.

De acolo înnainte deşi stînca urmează a răsări sub mantea cea verde, în curînd valea se lărgeşte iarăşi luînd chipul cel dulce şi atrăgător care te atrăsese la început la intrarea *Cheilor*. În tot timpul cît lungeşti această vale atît înnainte de stînca cea mare, cît şi după ce ai trecut de ea, te însoţeşte fără încetare murmurul adeseori clocotitor al unui bogat şivoiu de munte, ce se coboară din răpezişuri în răpezişuri, din cascadă în cascadă, sărind peste stînci, adunîndu-se în bulboane, ascunzîndu-se în desişuri, pentru a eşi iarăşi la lumina soarelui, aruncînd în jurul lui stropii sclipitori, în nelinişţea şi nerăbdarea de a găsi odată cumpenirea mult dorită. Pecît de sălbatic şi de mort părea încunjurul în *Prăpăstii*, pe atîta de viu şi de mişcat se arată el în *Chei*. Fluturi de tot felul îşi clătinau zborul pe erburi şi flori, păseri înveseleau cringul, iar sus deasupra stîncii celei mari şi deasupra bradului ce o încunună, un vultur plutea în seninul cerului, pîndind desigur cu ochii săi ageri vre o pradă nevăzută pentru noi. Adese ori apa eşind din matcă se revarsă pe drumul pe care înnaintează, reînnoind îngrijirile pentru feritul picioarelor de ascuţişul pietrelor şi de călcatul alăturea cu ele.

Ochiul ocupat iar cu mersul, poate să admire natura numai în timpuri de oprire, căci nebăgarea de samă este îndată urmată de o bae de picioare pe încălţatele, dacă nu chiar de una întreagă pe îmbrăcatele.

Ajunşi la o poiană încîntătoare, poposirăm pentru a prînzi din merindele aduse cu noi, prînz frugal compus din brînză, slănină şi carne friptă pe frigare de lemn, la un foc mare de brazi aprins pe tapşanul de iarbă. Gustul fu dres la sfîrşit prin zmeură cumpărată dela nişte Ţigance ce-şi duceau nenumăratele încărcături la fabrica de sirop de zmeură din Rîşnov, a unui Sas priceput şi întreprinzător care a cîştigat cu această fabricare mai multe sute de mii de lei. Ca băutură deşi aveam vin, el fu aproape neatins, răcorindu-ne cu apa cea rece şi limpede de munte. Am mîncat la multe banchete, dar nu-mi aduc aminte să fi avut o poftă aşa de mare ca la acest prînz rudimentar din *Cheile* Rîşnovului. O veselie foarte mare însoţi toată preumblarea noastră, şi ea culmină în timpul popasului din poiană. Damele se împodobiseră cu flori în păr, de păreau nişte zîne din poveşti. Tovarăşul nostru Bude dispăruse dintre noi, cînd de-odată auzim răsunînd din flaut de pe un pisc de stîncă din umbra unui puternic brădet, iubita doină, cîntată cu o mare măestrie, căci Bude este un foarte bun flautist. Ea răsuna din instrumentul ei, în încunjurimea ei firească, cu valul ei melodic sporit şi adaus de răsunetul munţilor. Reîntors lîngă noi, Bude ne mai cîntă *Mîndruliţă dela munte* de Ştefănescu, acea arie minunată în concepţia ei atît de artistică şi tot odată atît de romînească. Ea samănă cu aria Toreadorul din Carmen, şi prelucrarea ei este tot atît de măeastră în spiritul romînesc pecît a lui Bizet în spiritul muzicii spaniole. Rugarăm pe Bude să pună cunună melodiilor cu care ne desfătă, cîntînd *Ce te legeni codrule* de George Schelete, iarăşi una din capodoperele inspiraţiei naţionale în cîmpul artistic, pe un fond romînesc. S'ar crea fără îndoială un stil nou în muzica europeană, dacă s'ar găsi un geniu care să închege o inspiraţie în felul acelora ale lui Ştefănescu şi Scheleti, dar mai susţinută. La noi inspiraţia în domeniul artei, deşi puternică şi adîncă, este scurtă şi pripită. De aceia şi în literatură izbutim mai bine în nuvele decît în roman. O singură artă la care poate nu ne-am putea aştepta, pare a da speranţe mai mari pentru viitor. Este arhitectura cu încercările ei de *stil romînesc* care ar putea croi drumul, dacă ar fi prelucrat cu mai mult gust şi cu mai multă pricepere... Pentru a reveni la muzică, pentru ce oare s'a putut turna în forme artistice, s'a putut crea lucrări neperitoare în spiritul muzicii naţionale polone de către Chopin, a celei boeme de Smetana, a celei ruseşti de Glinka, a celei suedeze de Grieg, însfîrşit chiar a celei ungureşti de Liszt, şi nu s'ar putea face acelaşi lucru cu geniul absolut original al muzicii romîneşti? Avem un muzicant de mare valoare, *Gheorghe Enescu*, înzestrat cu o bogată inspiraţie şi cu o ştiinţă vastă a armoniei. Compoziţiile lui au însă un caracter mai mult

cosmopolit decît rominesc. Singură lui bucată națională, *Poemul romin*, este turnarea melodiilor romînești în formele artistice și nu o producere artistică originală eșită din inspirația rominească.

Ne puserăm la povestit anecdote din cele iscodite pe socoteala popoarelor apăsătoare ale neamului nostru și care au în lume reputația nu prea măgulitoare de a hrăni gluma pe sama lor. Gheorghe Ilie ne povesti una asupra Sașilor. Niște Sași văzură odată cîteva fire de iarbă crescînd pe vîrful unui turn. Se gîndiră că ce bine ar mînca-o buhaiul satului. Repede se sui unul pe turn, întărește bine un scripete, leagă cu o frînghie taurul de gît și încep a-l urca spre înnălțimea înverzită. Dela o vreme bietul animal scoase limba de un cot, gîtuit de strînsură. Sașii însă se bucurau, văzînd cum taurul, înnainte chiar de a ajunge sus, scosese limba pentru a apuca iarba ! Tot despre Sași se mai spune și următoarea znoavă care caracterizează totodată egoismul lor și lipsa lor de omenie. Rominii dintr'un sat prinseseră un mare hoț de cai și hotărîseră să fie spînzurat ; dar neavînd spînzurătoare au rugat pe Sașii din satul vecin să le împrumute pe a lor. Sașii au refuzat, spunînd că spînzurătoarea o țineau numai pentru ei și copiii lor.

Dar Gheorghe Ilie, care e membru în consiliul comunal din Rîșnov, ne raportă chiar o împrejurare reală pe care am adeverit-o apoi cu ochii, și din care rezultă o lipsă de cunoștință și judecată care nu face deloc cinste unor oameni așa de culți cum se pretind Sașii că sînt. Există lîngă gară un mare avuz (basen[1]) de apă de o capacitate de mai mult de 40 de metri cubi și prin care trece o puternică vînă care împrospătează apa necontenit. Fiind cam rece pentru bae, consiliul comunal se gîndi cum s'o încălzească, și găsi deslegarea problemei în înfierbintarea apei prin sobe de spijă în stare de a încălzi 1.000 de metri cubi de aer. Cîțiva membri sași susținură părerea că, dacă sobele pot încălzi 1.000 metri cubi de aer, cum să nu o poată face cu 40 de metri cubi de apă ! Nu se gîndiseră însă că apa aceia să primenea necontenit; că prin urmare ar fi fost același lucru cași cînd ar fi vrut să încălzească 1.000 de metri cubi de aer liber de afară, cuprins între păreți fără acoperemînt. Apoi nu întrebară măcar pe un inginer, care le-ar fi arătat că chiar dacă ar fi fost apa închisă în abuz, încă cele două sobe erau absolut neîndestulătoare pentru a încălzi cele *patru zeci de mii* de litri de apă conținute în el. Membrii romîni din consiliul comunal făcură întîmpinări contra sistemului de încălzire apărat de Sași ; dar ce voiau să asculte Sașii pe proștii de Romîni (die dummen Rumänen). Urma însă alese cine în adevăr erau cei proști. După mai multe zădarnice încercări, sobele fură depuse într'un hambar, unde le-

1) Neștiutorii scriu *basen*, ceia ce este o absurditate, de oarece este un cuvînt împrumutat dela Francezi, care-l scriu cu ss=*bassin* și nu *basin*. E curios ca neștiutori să fie tocmai ziariștii, dascălii cei mai cetiți ai poporului ! Tot așa scriu : seziune, seiziune, dezidență, dizertație, inzista, dizolvare. Care e explicarea unei astfel de idioate ortografii ? Numai ignoranța !

am văzut ruginite și stricate, și 800 de coroane cît costaseră ele fură aruncate pe gîrlă.

Dela Sași trecurăm la Unguri, unde eram în largul nostru, fiind cunoscute nenumăratele anecdote care se referă la lipsa de judecată sănătoasă a Ungurilor și care se arată ca susținînd totdeauna că ei au dreptate ; pe lîngă că ,ei sînt de o nespusă fudulie.

Cu toții cîți eram Ilie, Bude, Ursu, proprietarul șarabanei ce ne adusese, Stăniloiu, spuserăm cîte o anecdotă pe socoteala stăpînilor, aici în dosirea munților și desișul pădurilor, unde nu era nici un agent unguresc care să ne audă și să ne dee în judecată pentru crima în contra ideii de stat maghiară, temă care prin necontenita ei repetare a ajuns a fi ridiculă.

Așa Ilie ne spuse că în un spital erau internați un Romîn și un Ungur, amîndoi suferind de picior. Cînd doctorul lega pe Romîn, acesta se văita de durere. Ungurul dimpotrivă rîdea și glumea, cînd i se făcea legătura. Rominul curios îl întrebă : bine, bre, cum îți umblă doctorul cu piciorul ?—Hm, răspunse Ungurul, eu nu sînt prost ca tine, să-i dau piciorul care mă doare,—îi dau pe cel sănătos !

Stăniloiu adaogă următoarea : Un Ungur venea cu trenul în un compartiment pe care era scris că fumatul nu este învoit decît cu consimțimîntul tuturor călătorilor. Coborît din tren, își aprinde iute pipa, spunînd către un Romîn, că nu a putut fuma două oare, căci venise într'o cabină unde trebuia să ceară voe pentru a putea fuma. „Și ți-a fost rușine să o faci ?"—„Ba aș fi vrut, dar nu era nimene în vagon !"

Altul, nu știu cine, povesti una mai puțin cunoscută. Un Ungur dormea lungit în drum. Un țăran romîn trecînd cu carul, strigă Ungurului : „trageți mă piciorul , că de nu, trec peste el." Ungurul se deșteptă și văzînd că-i lipsea pintenul dela ciubotă, răspunse : „Poți să treci, că piciorul nu-i al meu."

Bude, pe care toată lumea îl aștepta să spue ceva cu haz, își aminti următoarea convorbire petrecută între un Romîn și un Ungur la muzeul etnografic din Budapesta.

Văzînd un schelet foarte mare, Rominul întrebă pe Ungur : Oare a cui să fie ?

— No a cui vrai să fie ! a lui Matiaș Corvin.

Dînd apoi de un schelet mic, Rominul repetă întrebarea.

— No, răspunse cu îngîmfare și oarecum părîndu-i rău de neștiința sau prostia Rominului, a cui ! Tot al lui Matiaș Corvin, cînd era micuț !

Mai adăoseiu și eu pe următoarea : Un căpitan ungur muștruluise într'o zi compania lui. El comandă : piciorul stîng în sus! Din greșală un soldat ridică piciorul drept, încît erau două picioare alăturea în aer. Căpitanul se repede furios strigînd. Care e dobitocul care a ridicat amîndouă picioarele în sus ?!

Se'nțelege că veselia ce domnea între noi nu avea nevoe de multă ințețire pentru a porni rîsul, și fiecare din aceste vorbe

de glume erau urmate de nesfirşite hohote de ris, cu toate că unele din ele erau cunoscute de mai înainte.

Din veselie la gînduri serioase este o trecere prin contrast care prea uşor se înfăptueşte. Desbăturăm între altele întrebarea că celelalte popoare rid aşa de mult pe Unguri în znoavele lor, iar Ungurii nu'şi bat joc de nici unul din popoarele care rid de dînşii. Mai multe deslegări fură date acestei probleme, din care unele se coborîră pe calea simţimîntului către regiuni de acele pe care rîsul nu le străbate niciodată. Aşa trecurăm pe încetul dela veselia înnăscută a Romînului la tristeţa lui impusă de urgia veacurilor.

Ioan Ursu, care era între noi, observă cum, din cauza religiei noastre, noi vlăstarii Romei furăm răspinşi şi declaraţi eretici de stăpînul medieval al marei noastre mume, papa, şi cum acesta se alipi să sprijină interesele unor popoare ce nu aveau nici-o inrudire strînsă cu Italienii, ca Polonii şi Ungurii. Dacă am fi fost catolici, observă unul dintre noi, mai existam noi oare ca popor deosebit, sau eram absorbiţi de popoarele mai puternice în sinul cărora ne-ar fi contopit tainele nedesluşite ale desnaţionalizării? Pentru ce să filosofăm asupra ceia ce ar fi putut fi, procedare cu totul neistorică, întrucît ceia ce s'a îndeplinit în trecut nu mai poate fi întors niciodată. Aşa a fost să fie, e zicătoarea poporană şi această zicătoare este motto cel mai înţelept al istoriei, întimpinăiu eu.

Ioan Ursu scoţînd din buzunar volumul Ririei *Cîntece şi Poeme*, o rugă să citească din el acea închinată Romei, din care răsărea cu atîta putere legătura noastră cu oraşul veşnic din care ne tragem.

După mai multe stăruinţi ale tuturora, Riria se hotărî să le facă pe plac şi ceti poezia *Romei*, scrisă la 1903 cu prilejul congresului de psicologie din acel oraş, la care luase parte şi dînsa.

ROMEI

O Romă, sfînt pilastru al vremilor bătrine,
Tu ce-ai lucit ca astru prin pături nesenine
Din cerul cel albastru al viţelor latine,
Şi ai purtat izbîndă în veci înfloritoare
Pe-acei ce stînd la pîndă, cu arme-otrăvitoare,
Voiau a ta osîndă, voiau să te doboare,—
Rămas-ai pe vecie al ginţei falnic far
Şi 'ndrumi cu bucurie spre sfîntul tău altar
A inimii mîndrie şi-a gîndurilor har.

Noi cei făr' de părinţi, din Dacia Traiană,
Ce-am fost acoperiţi de-a hoardelor pulpană,
Uitat-am vechi credinţi, nu gintea cea romană;
Căci Roma, glasul mumei, cînd chiamă puii săi
Din cercul larg al lumii: „Veniţi copiii mei",
Venim, ca floarea spumii, noi vecinic cei d'intăi,

Venim sub bolţile 'nvechite, mezini vlăstari ai ginţii,
Să vadă Roma cum rodit-au puterile voinţii;
Să simtă gîndul ne 'ncetat biruitor prin vrere
Cum răsărit-au mii şi mii din marea lui putere,
Şi cum trăi, răbdînd mereu, izbăvitor cuvîntul,
Şi 'n zile negre de 'mpilări, cum birui mormîntul
Ce-i deschideau Tătari şi Leşi şi Greci şi Musulmani
Şi cum rămas-am, prin urgii, vlăstare de Romani.

(*La Congresul din Roma, 1903*).

Adînca întipărire lăsată de această poezie în mintea ascultătorilor gonise cu totul veselia şi zburdălnicia din rîndurile lor.

Riria fu rugată să mai citească ceva. După ce răsfoi volumul, se opri la

DOR VIU

Acum cînd fierb zizanii şi aprige furtuni
În jurul vetrei noastre, sfărmate de străbuni,
De-ai celor ce-azi înruntă slăbiri de temelii
Se nasc credinţi în steaua atît de aşteptată
A 'ntregii Romînii.

Să facă viitorul ca să 'ntregim odată
Al nostru mîndru trup,
Şi să vedem veleaturi menite spre sclăvie
Din secoli că se rup;
Iar marea 'ntinsă a vieţii pe vajnicu-i altar,
Din sînul Romînimii să 'njghebe-o Dacie iar,
Cu Tisa, cu Balcanul, cu Nistrul drept hotar.

Tu ce ai trimis pe *Carol* stîlp mare de-ajutor,
Cînd frămîntau dihonii al ţării tînăr sîn,
Pe o 'nchegare mare, pe-un falnic viitor
Fă-l, Doamne, acum stăpîn!

Adună vremuri mîndre pe fruntea veşniciei
Şi sfinte scumpe nume pe steagul Romîniei...
Să cînte zorii luptei, fă barzi cu doruri mari;
Să scrie-amurguri sfinte, fă iarăşi cronicari...
Iar din odraslă nouă, fă Domni de viţă veche,
Cu inimă de Ştefan, cu gînd făr' de pereche...
Fă grabnic să tresară, în sîn de bucurie,
O mare, scumpă ţară, o 'ntreagă Romînie!...

Această poezie care corespundea dorului şi gîndului tuturor adînci încă mişcarea sufletească care începuse zguduirea ei

prin flautul lui Bude și pe care în zădar căutase s'o împrăștie rîsul anecdotelor. Intrunirea noastră a Romînilor de dincoace de piscuri cu cei de dincolo de ei nu putu să nu facă a sări scînteia dorului unei vieți comune, ultimul gînd și cel mai adînc care se mișcă în mintea romînească, care-i trimit însuflețirea și'i încoardă puterile la luptă pentru viitor.

O a treia poezie cetită de Riria, acea dedicată *Memoriei lui Ștefan cel Mare*, în care se află frumoasa gîndire:

Oricît de mare ne-ar fi dorul, putere ne-o dă gîndul,
Desleagă vise viitorul cînd vremea le dă rîndul

și care sfîrșită prin cuvintele înnaripate

Veni-va doar o vreme cînd n'or mai fi răzoare
Și între cei de-o limbă zdrobite-orice zăvoare
Și sub un steag și-o voe, iubitule stăpîn,
Vor sta toți cei ce poartă simțire de Romîn

puse culmea înduioșării. Toți cei care la povestirea anecdotelor rîseseră până la lacrimi, acuma lăsau acestora cursul lor firesc, care nu este de a stropi bucuria, ci tristeța. Și trist este doar viitorul poporului romîn, cînd își dă samă de munții ce'l despart, atît de acei ridicați de natură între două ramuri de frați, cît și de acei făuriți de oameni în nedreapta curgere a istoriei.

La *Chei* sînt două stînci roșietice care în forma lor aduc cu două chipuri omenești. Legenda s'a prins de ele. Se povestește că pecînd năvăleau Turcii, ei voiseră să prindă două fete care, văzîndu-se urmărite de aproape, săriră de pe acele stînci în apa ce curge prin Chei, spunînd frumoasele cuvinte:

Decît prada Turcilor, mai bine masă peștilor și văpsală stîncilor.

VI

Branul și Crucea

Dela Rîșnov o foarte bună șosea conduce la comuna *Bran* (pe slavonește=Poartă), compusă nu cum sînt comunele săsești din un singur sat, ci ca cele din Romînia, din mai multe, din care unul central care-i dă și numele. Comuna Bran se alcătuește din vr'o 12 sate mai mici, care împreună numără vr'o 14.000 de suflete. Satele sînt altfel întocmite decît acele în care locuesc Sașii pe lîngă Romîni, sau acele întocmite de Romîni curați în vecinătatea celor dintâi. Casele nu mai sînt strînse grămadă într'un loc, ci răsfirate și îndepărtate unele de altele, fiind încunjurate de locuri mari, de grădini, ba chiar de curți. Deși cuprinsă în țara Bîrsei și la o depărtare destul de mică de satele de caracter săsesc, ele nu au împrumutat decît prea puțin din felul de viață al acestora, cu toate că bună oară satul central Branul nu este mai depărtat de Rîșnov decît Zerneștii.

Cauza acestei deosebiri stă în împrejurarea, că toate satele comunei Bran au făcut până la 1836 parte din Muntenia, și că numai atunci, la așezarea hotarelor dintre Austria și Muntenia, Branul a fost răsluit de Austriaci, după sistemul lor de cucerire în timp de pace.

Satul central Bran este așezat într'o poziție din cele mai pitorești, în mijlocul unor dîmburi care-l străbate în mai multe părți. In deosebire de Rîșnov, în care dîmburile se înșiră numai pe laturea lui, în Bran aceste ridicături fac parte din însăși așezarea omenească care și-a zidit casele pe coastele sau în văile lor. Și în Bran este o cetate veche datorită Sașilor, care ridicau asemene întărituri nu numai în așezările lor, ci și pe locuri mai îndepărtate și străine, spre apărarea propriilor lor căminuri. Cetatea poartă pe nemțește numele de *Törzburg*, adică *Cetatea Turcilor*, și pîrăul ce curge prin localitate se numește și pe romînește *Turcul*, încît se vede, în aceste denumiri, amintirea năvălirilor turcești de care Sașii căutau să se apere. Epoca mai nouă a construirii castelului Törzburg se vede și de pe starea lui de păstrare mult mai bună decît a cetății din Rîșnov. Prin o idee stranie, dar destul de înțeleasă la țăranii romîni, nu prea cunoscători în ale esteticei, consiliul comunal din Bran a dispus repararea și *văruirea* cetății, ceia ce-i dă aspectul unei zidiri noi ștergîndu-i ceia ce Nemții numesc la statui *nobila rugină* (edelrost) a timpurilor.

Branul este patria familiei *Pușcariu* așezată în el, după cum mi-a arătat-o membrii ei cei mai în vrîstă, de pe la jumătatea veacului al XVII-le și apoi răspîndiți de aici în deosebite alte locuri. Din această familie capul ei era *Ioan Cavaler de Pușcariu*, de curînd reposat la vrîsta de 86 de ani, membru al Academiei Romîne, autorul unui bun studiu asupra familiilor nobile romîne din Transilvania, adică de origină nobilă, căci astăzi sînt toți simpli țărani din care se ridică o nouă nobleță, acea a inteligenții, adevărata clasă superioară a unui neam. Fiul d-sale, doctorul *Emil Pușcariu*, este profesor la facultatea de medicină din Iași. Un frate a lui Ioan este arhimandritul *Ilie Pușcariu*, iar alt frate este avocat în Brașov și tatăl d-lui *Sextil Pușcariu*, profesor la universitatea din Cernăuți, membru corespondent al Academiei Romîne și alcătuitorul marelui Dicționar al limbii romîne. Alt Pușcariu este preot în Bran. O ramură a acestei familii s'a așezat în Bistrița.

Mai multe vile frumoase din satul Bran aparțin membrilor acestei numeroase familii de buni Romîni, care vin din toate părțile unde soarta i-a aruncat, să-și împrospăteze puterile, în fiecare vară, în liniștea și aer uldătător de viață al muntelui, și să-și strîngă iarăși legăturile ce-i unesc. Familia și-a ridicat aici o

criptă, în care sînt îngropați acei ce au părăsit pămîntul. Cîtă ironie în această rostire creștină, cînd tocmai acei despre care se spune că-l părăsesc sînt mai adînc afundați în el; dar pentru creștini, corpul nu e nimic și sufletul este totul! În grădina vilei Cavalerului de Pușcariu se află ridicat de familia lui bustul bătrînului, lucrat în bronz de un tînăr romîn, elev în sculptură din Paris, Th. Ștefănescu.

Locuitorii comunei Bran erau în o poziție destul de bună până în timpurile mai nouă, îndeletnicindu-se cu oeritul. Ei pășunau întinsele lor turme pe tăpșanele Transilvaniei până către sfîrșitul toamnei, cînd le treceau în Muntenia pentru ale cobori către șes, „la baltă", în stuhul de pe malurile Dunărei și mai ales în Dobrogia, unde ele ernau, pentru a se întoarce iar în Transilvania în primăvara următoare. Această necontenită perindare a oerilor transilvăneni dincoace și dincolo de piscuri a avut însă și un efect intelectual din cele mai de samă asupra făuririi unității sufletești și limbistice a poporului romîn. Probabil pentru a tăia această necontenită atingere și reîmprospătare a legăturilor străvechi între Romînii de pe ambele laturi ale Carpaților, Ungurii, care jărtfesc totul ideii statului unitar maghiar, au oprit, la ultima convenție comercială încheiată cu Romînia, trecerea oilor Romînilor în pămîntul Regatului romîn, ruinînd prin această oprire o întreagă poporație romînească supusă lor.

Deși nu aveau nevoe să ceară consimțimîntul statului romîn la această dispoziție, ei prevăzusă oprirea trecerii păstorilor brăneni în un articol din convenția încheiată, și guvernul nostru de atunci avu slăbiciunea a consimți la această clauzulă care lovește de moarte o frumoasă comună romînească. Dar ce nu se face la noi de hatîrul Triplei alianțe! Și cu toate aceste erau destule mijloace de a se înlătura un articol de prisos, prin care se lovea în Romînii de peste munți. Înțeleg că nevoile politicii înnalte, pe care nu este dat fiecărui muritor să-i înțeleagă adîncile taine, să împiedece pe guvernele noastre de a se face apărătorii intereselor fraților de peste munți; dar nu știu care putere omenească ar fi în stare să îndoae niște cugete tari, spre a le face calăii propriului lor neam. Cînd aceste cugete sînt însă slabe, atunci nu e de nevoe să fie îndoite de nimene: se îndoae ele singure.

Mi se pare că o altă politică și demnă și neprovocătoare ar trebui urmată față cu Ungurii. Avem în țară mai multe sute de mii de locuitori, Unguri de neam, *supuși romîni*, și cari până astăzi nu vorbesc romînește. Pe aceștia ar trebui să-i tratăm tocmai cum tratează statul maghiar pe *supușii lor*, Romînii din Transilvania. Fiecare lege asupritoare iscodită de șovinismul maghiar pentru a desnaționaliza pa Romînii de peste munți, ar trebui *copiată ad litteram* și aplicată de noi Ungurilor supuși ai statului nostru din locurile pe unde se află. Bună oară acuma

se ia dispoziția ca să se maghiarizeze numele de botez și de familie al tuturor copiilor din școalele de peste munți. Să se ee și la noi aceiași dispoziție, a se romaniza numele de botez și de familie al tuturor copiilor de Unguri ce învață în școalele Regatului. Se opresc oile Romînilor de a pășuna în munții noștri. În loc de a consimți la o asemene măsură, să se fi găsit o oprire echivalentă pentru comerțul sau industria ungurească în țara noastră, și așa mai departe. *)

Ungurii nu ar putea să se supere, de oarece nu am face decît se copiem modul lor de a lucra, și dacă s'ar supăra, le-am putea opune dreptatea, un principiu ce în zilele noastre plătește cît o bună oștire.

Aceiași măsură a ruinat și pe oerii din cele 7 sate frumoase de lîngă Brașov, numite *Săcele* (Saticele).

Ungurii mai urmăresc încă o țintă în lovirea intereselor economice ale Romînilor, anume acea de a-i sărăci, slăbindu-le puterea de împotrivire contra desnaționalizării, căci este cunoscut că starea bună materială înlesnește desvoltarea culturală.

Nici un stat înțelept nu poate lucra la sărăcirea propriilor săi supuși, întrucît este inviderat că scăderea condiției economice a acestora slăbește puterile statului însuși. Dar Ungurii sînt constrînși a nu respecta acest principiu, prin o nevoe neînduplecată: acea de a înmulți numărul neamului lor sau de a pieri ca element etnic deosebit. Ei țin la neamul lor, pe care-l privesc ca cel mai nobil de sub soare; la limba lor ca la cel mai armonios și mai bogat mijloc de rostire a gîndirii; la civilizația lor ca la cea mai înnaltă întrupare a culturii pe pămînt; la libertatea realizată în statul lor ca la cea mai desăvîrșită formă a vieții politice, și așa mai departe. Așa văd ei prin ochelarii șovinismului lor, care le arată pe poporul lor sub o văpsea trandafirie pe care este departe de a o avea în realitate. Dar acești ochelari sînt înșiși ochii lor alipiți fiziologicește de a lor ființă și pe care nici o argumentare, nici o filosofie, nu-i poate despărți de creeri. Pentru a mîntui ideia maghiară, ei sînt în stare să jărtfească totul, și buna stare economică a popoarelor ce nu cugetă ca ei, și silința de a spori încă dezarmoniile sociale cu sunetul covîrșitor al celor naționale.

Că aceasta este ținta lor față de Romîni, de a-i reduce, prin sărăcire, la neputința de a mai lupta pentru păstrarea ființii lor particulare, se vede în afară de chestia oeritului Brănenilor și a Săcelenilor, din modul cum statul maghiar a îngăduit să se desăvîrșască comasarea în Transilvania, în defavorul Romînilor și în acel al Sașilor și al Ungurilor. Apoi—lucru asupra căruia mi-au atras luarea aminte mai mulți preoți din cătunul Branului și mai ales un tînăr avocat din Brașov, al cărui

*) Ungurii ne-au făcut cinstea de a se gîndi la o asemenea măsură de *retorsiune*; de aceia au cerut ei ca statul romîn să consimtă la acea oprire. Dacă Ungurii ne-ar fi cunoscut mai bine, nu ar fi avut nevoe de asemine *precauțiuni*.

nume îmi pare rău că l-am uitat,— tot din această tendinţă a statului maghiar se explică goana lui contra aşăzemintelor romîneşti de credit, a numeroaselor bănci poporane ce răsar şi sporesc din toate părţile, întărind puterile materiale ale Romînilor. Prigonirea lor se face pe calea impozitelor. Intrebînd pe convorbitorii mei, cum se putea face una ca aceasta, cînd toate băncile, deci şi cele ungureşti, trebue să fie supuse aceluiaşi regim, mi s'a răspuns, cu drept cuvînt, că sînt o mie de moduri de a evalua materia impozabilă, adică *afacerile* băncilor, mai ales în legislaţia şi dispoziţiile ministeriale absolut haotice din Ungaria. Protestările tuturor aşezămintelor romîneşti sînt respinse sistematic, şi chiar fără a fi cercetate, sau după anchete făcute de Unguri, încît dreptatea niciodată nu-şi poate face calea, cînd e vorba de Romîni.

Tocmai cînd mă dusesem la Bran, se întîmplase să moară medicul comunei, un tînăr Romîn, Gheorghe Stoian, om de 35 de ani, ce după multă muncă ajunse medicul locului în care se născuse. El îndeplinea rolul său nu ca un om de meserie, ci ca un apostol, şi contractînd o răceală în timpul ernei, în vizitele sale făcute prin satele din creerii munţilor, fusese răpit în puţine zile. Aproape toată poporaţia Branului era faţă la acea tristă sărbătoare. La cuvîntarea parohului Puşcariu, toţi, bărbaţi şi femei, plîngeau şi jăleau pe tînărul lor prieten binefăcător. Luăi aminte cum ţăranii şi ţărancele înţelegeau vorbele frumoasei cuvîntări rostite de preot, şi cum ei simţeau nu numai durere, dar şi plăcerea intelectuală de a vedea aşa de mîndru înnălţate meritele iubitului lor doctor.

Mi se păru foarte stranie îngroparea lui, nu la cimitir sau la biserică, ci în grădina casei lui, unde locueşte încă numeroasa lui familie. Deşi admiram pe de o parte această dorinţă a tuturor de a avea totdeauna aproape pe dragul lor dispărut, îmi păru că acest sistem loveşte în toate apucăturile şi nevoile sufleteşti ale omului. Mortul este menit a fi uitat sau a se şterge în orice caz tot mai mult din amintirea celor vii. „Morţii cu morţii şi viii cu viii" este o zicătoare romînească foarte înţeleaptă; căci dacă moartea, cu marea durere ce o pricinueşte în cei rămaşi, nu s'ar pierde cu timpul în zarea îndepărtării, atunci nu ştim zău ce s'ar mai alege din viaţă. De aceia este bine şi cuminte a aşeza morţii în un loc mai îndepărtat, la mormîntul cărora este datoria noastră cea mai sfîntă a ne duce din cînd în cînd; dar a-i înmormînta în preajma casei, aşa ca piciorul să poată totdeauna călca peste ţărna ce-i acopere, ca umbra lor să ne pară totdeauna că răsare din perete, ne pare o aiurare fără noimă şi fără rost. Altă luare aminte pe care o făcui este privitoare la lungimea cuvîntării funebre, cu mult prea întinsă a preotului Puşcariu. Dacă asemenea porniri oratorice pot să încînte pe cei ce le rostesc, la auzul propriei lor elocvenţi, şi pe ascultătorii nepăsători de stingerea omului, pentru familia sau

pentru acei ce l-au iubit, ele sînt o adevărată tortură care ar trebui scurtată pe cît se poate mai mult. Tot din acest punct de vedere trebue desfiinţată muzica la îngroparea morţilor. Este un obiceiu absolut barbar, care în ţările civilizate nici nu se mai practică. O însemnată taxă comunală ar fi cel mai bun mijloc de a stîrpi acest ridicol obiceiu.

Dela Bran se întinde înnainte şoseaua spre locul numit *Crucea*, unde este hotarul Transilvaniei şi al Munteniii pe înnălţimele însemnate ale *Pasului Branului*.

De cum eşi din sat, şoseaua, pe o cale lungă de 14 kilometri, urcă mereu muntele peste care treci, cu o clină foarte dulce, de 6%, prin nenumărate şerpuiri (serpentine) săpate în coasta lui. Cu cît te sui, cu atîta valea din stînga şoselei se coboară mai mult. Ea este presurată în tot lungul ei de case răzleţe, aşezate la îndepărtări şi mai mari una de alta decît cele din Bran, încît nu par a constitui mai multe sate, ci unul singur prelungit în toată întinderea văii. Par aşa de frumoase aceste case văzute de pe înnălţimea ce creşte tot într'una, îngroşind pînza de aer adeseori încărcat cu aburi de apă ce te despart de ele, şi dîndu-le o arătare tot mai vaporoasă, tot mai fumurie, pe verdele vesel al erbii pe care ele stau şi pe acel mai adînc al pădurilor de brazi din care ele se desfac. Vremea era a ploae—căci rare ori în munţi soarele străluceşte în plinele lui raze—şi lumina mai difuză a zilei adîncea încă coloraţia întregului. Din colo de vale se înnălţau munţi mai puternici, care se răzămau de uriaşele coaste ale lanţului Bucegilor, pe care nourii se preumblau caşi cînd le-ar fi avut de pardosală.

Soarele, ascuns pentru noi, arunca din cînd în cînd cîte o rază, furişată printre balaurii nourilor, care lumina de-odată ca o eclipsă strălucitoare vr'o pată de zapadă din încreţiturile piscurilor. O poezie nehotărîtă plutea în văzduhul mohorît şi se cobora din sus asupra acelor locuinţi omeneşti ce păreau tăinuite nu numai de vuetul lumii, dar şi de patimile şi de relele ei. Iţi părea că în acele căsuţe ascunse în adîncul văii, oamenii trebueau să ducă o viaţă idilică şi liniştită, acea a păstorilor, împărţită între familiile şi turmele lor. Parecă te cuprindea un dor neînţeles de a te cobori spre ele şi a căuta între zidurile lor, la adăpostul brazilor, apărarea şi mîntuirea de necazurile turburatei noastre vieţi. Şi cu toate aceste era aproape cugetarea că liniştea era numai în închipuirea noastră. Cîtă amărăciune, cît zbucium, cîte patimi şi cîte dureri nu urlau poate în acele căsuţe ce ne păreau aşa de tăcute; căci omul e sortit să sufere ori în ce poziţie s'ar afla el, şi suferinţa e un proteu ce ştie să-şi schimbe forma pentru a se potrivi cu locul în care ea intră.

După ce ai ajuns pe culmea muntelui, se desface deodată, pe partea dreaptă a şoselei care până acuma era închisă de un perete, o vale tot atît de adîncă caşi cea din stînga, vale ce se întinde cu deosebite învăluiri de dîmburi, ponoare şi rîpi a-

dinci până la celălat mare masiv al regiunii, Piatra Craiului, așa că drumul pe care înaintezi de acolo înainte calcă pe creștetul a două văi repezi ca niște prăpăstii, mărginite mai în depărtare, ca închidere de orizon, de cei doi mai mari și mai impunători munți ai țării Birsei. Ambii lasă mantalele lor de brazi să le cadă pe umeri și ridică titvele lor goale spre a privi la îndrăznețul călător ce se încumentă să le pătrundă tainele și tainițile. Neliniștiți parecă și supărați de turburarea ce le-o pricinuea înaintarea noastră, în o mișcare nervoasă și nestăpinită, își puneau și-și scoteau mereu cînd căciula de nouri din cap, cînd baiderul de după gît. Aducîndu-mi aminte de niște tablouri ce înfățoșau mai mulți munți ai Alpilor cu fizionomii omenești, proectam acele icoane rămase în minte asupra piscurilor ce le aveam înainte, părîndu-mi a vedea în stîncile ce le încununau piscurile—nasuri, ochi, frunți, guri care se încruntau și se rînjau la noi in niște schime îngrozitoare.

In mersul trăsurii însă, formele munților se schimbă necontenit din cauza prefacerii perspectivei din care sînt văzuți. Ceia ce părea o figură omenească ia pe rînd aspectul unui leu uriaș, al unei spinări prelungite, al unui vălmășag de pietre rostogolite. Formele pămîntului par a se întrece în varietatea lor cu acele ale nourilor care și ei joacă pe ceruri și pe fundul munților un danț din cele mai stranii și copleșesc ochiul și mintea cu aceste schimbări fără țărm și hotar. Ploaea începînd a cădea pe cînd spre apus soarele eșia din nouri, o gază subțire de văzduh galben-vioriu întinsă pe munți înșăla încă ochii, arătîndu-le culmele mai înnalte, săpînd mai adînc văile, întunecînd sau luminînd pădurile și poenile, colorînd toată natura cu niște văpsele așa de vii, cum nu le pot produce decît razele de soare, picăturile de ploae, albastrul ceriului, vioriul nourilor și nuanțele nesfîrșite ale verdelui pămîntesc.

De-odată în partea opusă soarelui abia dispărut, un curcubeu, care se rotunji tot mai deplin cu cît înnaintam către axa lui de răsfringere, cuprinse întreaga boltă a tăriei, acoperite de niște nouri subțiați prin revărsarea bogatului potop de apă ce aruncaseră asupra pămîntului. Deasupra acestui curcubeu se ivi în curînd un al doilea mai lat, dar mai palid decît cel dintăiu, și care nu era decît oglindirea lui în nourii ce veneau deasupra lui, din care pricină și orînduirea colorilor era pe dos din ceia ce era în curcubeul principal. Semicercul lui uriaș făcuse un cadru geometric și strălucitor la tabloul din natură pe care-l cuprindea, mărginindu-l de restul universului și dîndu-i o greutate mai mare în cumpăna frumosului. Cu cît înnaintam, curcubeul își schimba locul. Gurile lui, cu care, după credința poporului, el bea apa ce-l alimentează, își răzămau buzele lor de rubin și de smarald cînd pe o pădure întunecată, cînd pe o stîncă udată de ploae, cînd își strămutau trompa în o crăpătură de munte, de unde păreau a se adăpa mai cu îndestulare. Schimbarea aceasta de loc a curcubeului arăta adevărata lui fire: un joc de lumini alcătuit, în ochi, de resfringerea razelor solare pe umezala văzduhului.

Această constatare îmi abătu gîndul asupra rolului minții omenești în alcătuirea concepțiilor realității; căci este netăgăduit că curcubeul este o icoană *reală*, de oarece este percepută de *simțul ochiului*, și cu toate aceste el nu are o existență *obiectivă*, de oarece dacă ne-am apropia de el prin partea unde atinge pămîntul, nu am mai găsi nimic, căci unghiul razelor solare schimbîndu-se prin apropierea noastră, jocul de lumină, și cu el și curcubeul, ar dispărea.

Iată deci o întipărire *reală* căreia îi lipsește însușirea *obiectivității*. Cum se poate ca ceva *real* să fie numai o întipărire *subiectivă?* Iată o problemă care ne aduce la teoria lui *Kant* că lumea exterioară, așa cum o percepem noi, nu este datorită, în întregimea ei, numai resfringerii realității în mintea noastră, ci *că este pentru o parte o plăzmuire a însăși acestei minți*. Pentru ce nu ar fi, cași curcubeul, întreaga noastră concepție a realității tot numai resfringere a soarelui inteligenții noastre în boabele de rouă ale lucrului în sine? Și cu toate aceste, cugetarea mai realistă a timpurilor mai nouă nu se poate împăca cu asemene teorii, ci cată a identifica tot mai mult lumea așa cum ea ne apare cu ceia ce este în lăuntrul ei; căci altfel cum s'ar putea prevedea prin calculele matematice mersul corpurilor cerești? Acest zbucium al minții noastre între cele două concepții dovedește însă un singur lucru: neputința ei de a pătrunde în tainele universului, atît ale celui din afară de noi, cît și ale celui mai adînc poate din sufletul nostru.

Cît de departe mă dusese curcubeul! Cînd îmi revenii în fire din încordata cugetare, frumosul arc dispăruse de pe cer.

VII

Urcușul *) pe Bucegi.

Trebuind să mă întorc în țară mai curînd decît credeam, mă lepădăi de gîndul mai multor excursii, precum pe *Runcu*, munte nu prea înnalt, dar cu o privire de pe el din cele mai încîntătoare, pe *Măgura Codlei* și *Codlea*, orășel foarte înnaintat în civilizație și între altele iluminat cu electricitate; la o ruină ce se presupunea a fi rămășița unui lagăr roman, și în mai multe alte locuri interesante. Nu puteam însă părăsi Rîșnovul fără a face urcușul muntelui celui mai înnalt al regiunii, *Omul*, piscul cel mai de samă al lanțului Bucegilor. Ne pregătirăm deci în ziua de 1 August a întreprinde această mare și obositoare suire. Pentru a ajunge în vîrf se pune de obiceiu două zile. Pleci din Rîșnov cu trăsura pela 12 oare și ajungi la 2¼ la poalele mun-

*) Pentru Franco-Romîni explicăm cuvîntul adevărat, romînesc, prin *ascensiune*: Ziiot Rominul spune; „cînd vre un *urcuș* era mai tare" (*Damé*, Dicționar rommino-francez).

telui,*) Urci până la 6 oare, cu caii sau pe jos, până la o casă de adăpostire așezată la 1.500 de metri înnălțime, unde dormi peste noapte. A doua zi pleci înainte de a răsări soarele spre Omul, pentru a urca încă 1.000 de metri de suiș mai greu;**) ajungi pe pisc pela 9, de unde după 2 oare de odihnă începi coborîșul. La casă, mai poposești vre-o oră și apoi cobori și clina a doua, ajungînd la poalele muntelui pe la 6-7, de unde te întorci în Rîșnov cu trăsurile ce așteaptă în vale.

Programul e simplu; executarea lui însă ceva mai grea; căci atît suișul cît și coborîșul sînt foarte anevoioase, mai ales pentru picioare nu prea deprinse cu mersul în direcție verticală sau de tot apropiată.

Cum te apropii de baza muntelui, te apucă un fel de tainică frică la vederea celor două puternice ale lui bastioane: *Țigăneștii* și *Bucșoiul*, care înnegresc după pădurile de brazi, mai mult prin întunecarea stîncii din care sînt alcătuiți, decît prin perspectiva îndepărtării, mai cu totul suprimată prin apropierea de ele. Drumul însă apucînd prin pădure și mergînd mai tot timpul, până la casă, prin ea, înlătură vederea acelor doi străjeri amenințători și-ți lasă liniștea sufletească trebuitoare pentru a trage din ea puterea fizică de lipsă la învingerea greutăților drumului. Cînd urci pe jos, ai numai osteneala; cînd o faci călare, osteneala mai mică este cu prisos răsplătită cu necontenita teamă ca să nu cadă animalul pe care te afli,—ca să te ții în cumpenire la salturile și zbuciumările ce le face spre a învinge și el greutățile urcatului; aceasta cu atît mai mult că acești cai de munte au totdeauna *mania*—căci nu poate fi numită altfel—de a merge pe marginea ripilor și a prăpăstiilor, niciodată pe partea din sus a cărării, și nu este voe să-i îndrepți din frîu, spre a nu-i face să se poticnească. Îmi aduc aminte că ajunși într'un loc, văzui înnaintea mea niște adevărate scări pe care mă minunam cum le va putea sui calul. Un țăran ce întovărășea îndosul meu pe un copil călare pe un măgăruș, îmi strigă de-odată: „ține-te bine, cuconașule, și nu ai nici o grijă". Calul ajuns la scări se ridică drept în două picioare și le lasă să cadă pe o treaptă mai lată de mai sus; apoi pipăind treptele sărite cu picioarele dinapoi, se urcă până la tapșanul cel mai mare. Aici el stătu un moment să se reculeagă și căută un al doilea loc mai larg, făcînd o sforțare și mai mare spre a-l ajunge în săritura lui și dîndu-mi o zguduială mai puternică. Mai sus însă treptele erau toate aproape de aceiași mărime; iar calul le suia cum le urcăm și noi, cu deosebire numai că el intrebuința patru picioare în loc de două.

*) Omul este la 2.500 metri înnălțime verticală. Cu șerpuiturile, urcatul face calea de 14 kilometri.

**) Aceasta ne aduce aminte de un început foarte nostim prin naivitatea scriitorului al unei descrieri de călătorie. „Ne hotărîserăm a face o preumblare *pe jos* în munții Moldovei. Conform hotărîrii noastre *angajarăm o trăsură*"... Subînțeles, dar nespus: *care să ne ducă până la ei.*

După aproape două oare de suiș ajunserăm la o lumină, o spărtură a pădurii asupra văii sau mai bine zis a prăpăstiei *Mălăeștilor*, o ripă adîncă care se prelungește departe în vale, deschizînd între cele două coaste ale ei o priveliște măreață asupra cîmpiei Bîrsei și a celorlalți munți ce o împodobesc. De acolo înnainte până la casă, încă vre-o ¾ de oară, urcarăm pe jos, pe loc mai drept, afară de două piepturi foarte aspre și rîpoase, unde îmi fură de mare ajutor brațele vînjoase ale lui Gheorghe Ilie și Valentin Bude. Aproape pe înseratele ajunserăm la casa de odihnă ridicată aici de societatea sasă alpinistă din Brașov. Casa este de bîrne, cu două despărțituri, una pentru femei, mai mică, și alta mai mare pentru bărbați, prevăzute ambele cu paturi mari de lemn ce se țin într'una, dela un perete la altul, și însemnate cu numere: în despărțirea bărbaților 43, în acea a femeilor vre-o 18. Găsești aici și ceva de mîncare și de băut și, lucru de căpetenie, te poți odihni peste noapte pe mindire și perini de fîn cosit, și învălit cu cergi de lînă. Păzitorul de aici, un Romîn, ține cîteva vaci, al căror lapte este un foarte prețios întăritor pentru urcarea mai departe pe munte.

După ce făcurăm un mare foc și pregătirăm cina, parte din merindele aduse de noi, parte din cele găsite la ospătărie, dormirăm „ca la Predeal" neîntorși până la dimineață, cînd trebuea să apucăm în sus cătră vîrful *Omului*, de astă dată pe jos, căci caii ar fi fost poate primejdioși, din cauză că stînca dimineața este alunecoasă, fiind umezită de noapte, iar drumul dela casă în sus nu mai merge prin pădure, ci pe tîtva pleșuvă până la vîrf. Chiar la deal de casă, observaiu cum brazii se circesc, se strîmbă și, în loc de a-și îndrepta luminările lor spre cer, se tîrîe pe pămînt, zvîrcolindu-se parcă de moarte în regiunea prea rece în care s'au rătăcit. Acești brazi așa piticiți se numesc *jneapăni*. Mai sus ceva ei sînt înlocuiți cu iniperi, tot un soiu de coniferi, însă de tot mici și reduși, în formă de tufă lată și lățită pe pămînt. Dincolo de ei vegetația arboroasă dispare cu totul și lumea plantelor este reprezentată numai prin o floră alpină foarte frumoasă și bogată în forme, din care cea mai de samă este *Floarea reginei*, numită în unele părți *Albumița* și cunoscută mai ales sub numele ei poetic german de *Edelweiss*. Această floare crește însă de obiceiu pe malul prăpăstiilor, de unde este culeasă numai cu primejdia vieții și mulți chiar au și plătit cu dînsa cele cîteva floricele care le-au împodobit mormîntul în vâgăunile munților.

Suișul dela casă în sus este interesant, dar e mai mult un sport decît o plăcere. Ce se înfățișează ochilor e măreț și impunător. Treci din amfiteatru în amfiteatru, mai întâiu căptușiți cu brazi, după aceia cu jneapăni și în sfîrșit de stîncă goală. De cum corpul muntelui ese la lumină, și el se desbracă de haina pădurii, formele cele mai capricioase întîmpină vederea din toate părțile și cînd oprirea îți dă răgaz a te uita la el, îți pare că vezi tot ce închipuirea cea mai deșanțată poate deștepta în minte.

Nu este deci de mirare, de a găsi întrupate, în legende, stîncile munţilor în babe, oi, dochii şi alte fiinţi parte reale, parte legendare, de oarece ele în adevăr iau acest aspect, mai ales văzute la oarecare îndepărtare şi sub efectul schimbător al luminii şi al umbrei...

Cu cît te urci, cu atîta orizonul se întinde cînd dintr'o parte, cînd din alta, după şărpuirile cărării scobite în stîncă, dar cîmpenia văzută dela marile înnălţimi pierde din farmecul frumosului; formele variate care-i dau fiinţă contopindu-se în mase nedeosebite. Frumosul este înlocuit cu măreţul, cu sublimul, şi el un simţimînt zguduitor de suflet, însă pe altă cale, pe acea a înminunării de mărimea acestei lumi, înminunare altoită pe un tainic răsunet al micimii noastre, ca o teamă şi o groază ce ne cuprinde cînd tremură în noi instinctul păstrării, faţă cu nesfîrşitul ce poate să ne zdrobească.

Cu această simţire deşteptată în sufletul meu, m'am coborît de pe Bucegi, după ce am scris în cartea de amintire dela casa de odihnă următoarele două versuri:

„Omule, Caraimane, de ce staţi voi despărţiţi,
Cînd prin stînci voi chiar din fire sînteţi aşa strîns uniţi?"*)

A. D. Xenopol

---

*) Omul este în Transilvania, Caraimanul în România, ambele piscuri din Bucegi.

BROAŞTELE

D-rei Alice Călugăru

Am ascultat din umbră fanfara lor înaltă...
Buchetele de trestii dormeau cu foşnet lin,—
Era o lună plină în fiecare baltă
Şi 'n fiecare undă, o piatră de rubin.

Iar nuferii, pe care lianele-i dezgroapă
Cînd i-a 'nchegat în tremur lumina unui val,
Păreau luceferi galbeni căzuţi adînc în apă
Să 'nsemne calea lunei spre 'ntunecatul mal.

Ostroave mari de umbră închipuiau corăbii
Şi papura, mişcată în treacăt de zefiri,
Nălţa, mănunchi în aer, tremurătoare săbii
Prin pînza de lumină a undelor subţiri...

*

Şi broaştele semeţe cîntau cu glasuri multe,—
Pe cînd, din înălţime, privindu-şi faţa 'n lac,
Un nour singuratec stătea uimit s'asculte
Cum bat ca toaca toate şi-o clipă toate tac.

Se ridicau departe prelungi bătăi din palme
Şi note-adînci de flaut ieşeau de jos, din stuh,—
Părea că lapidează tăcerea nopţii calme
O grindină de note zvîrlite în văzduh.

Şi cum de-asupra apei s'amestecau într-una
Umplînd singurătatea de freamăt viu,—părea
Că toate laolaltă apostrofează luna,
Că fiecare broască se ceartă cu o stea...

Erau ocări în larma lunaticei orhestre
Şi rugă arzătoare în nesfîrşitu-i zvon,—
Spuneau nemărginirii durerile terestre
Cu imnul lor zădarnic, solemn şi monoton...

*

Cum le-ascultam din umbră aquatica fanfară,
Sub cerul vast al nopţii cu ele-am retrăit
O noapte luminoasă din era terţiară,—
Nefericit şi singur ca 'ntăiul troglodit.

G. Topirceanu

GHEORGHE BACIU

Gheorghe Baciu. Ţigan negru şi destul de urit, era o prelungire a autorităţii în tîrguşorul nostru. Pe-o tunică veche şi jerpelită purta cîteva decoraţii de veteran; o şapcă de ofiţer, fără trese, îi sta «reglementar» pe-o ureche şi pe-o sprinceană. In ţinuta aceasta, cu pieptul scos în afară, foarte pătruns de importanţa lui, deseori începea să bată dela deal, din capătul uliţelor, o darabană—într'un duruit prelung. Se oprea din cînd în cînd şi c'un glas grozav începea să zvîrlă cetăţenilor ordonanţele stăpînirii.

«Ascultaţi, oameni buni! să ştiţi poruncă de sus, precum că nu este îngăduit să lăsaţi slobode *animăliile* pe uliţi!...»

Copiii se ţineau droae după el, fericiţi de duruitul darabanei şi de glasul lui Gheorghe Baciu. Negustorii ovrei eşeau în pragurile dughenelor şi c'un zîmbet ascultau ordonanţa şi priveau procesiunea de capete goale, picioare desculţe şi băsmăli felurit colorate, în mijlocul căreia păşea mîndru crainicul.

In tîrguşorul nostru erau doi vardişti. Baciu era unul dintre ei;—era plătit cu zece ori cincisprezece lei pe lună, însă era slujbaş al stăpînirii, şi el ştia să preţuiască această cinste. Şi ca să fie mulţămiţi cei mari, Baciu îşi împărţea puterea braţelor lui între domnu' primar, domnu' ajutor şi domnu' notar. De altfel sluba lui de vardist era mai mult în gospodăria părinţilor comunei. Din cînd în cînd mai bătea darabana, şi îşi umfla glasul şi privea de sus pe negustori. In zile de iarmaroc, putea să fie şi mai fudul de altfel, căci atunci, în mijlocul mulţimii îndesate, adunate din toate satele dimprejur, Baciu se înnălţa pe catalige cu darabana lui—şi trecea încoace şi'ncolo amenințător, ca un uriaş sosit din ţara poveştilor.

Crainicul nostru locuia supt dealul tîrgului, spre cîmpia Si-

retului, într'unul din bordeele rămase de demult, de pe vremea sălașului celui mare țigănesc, din care eșiseră robii și mai pe urmă slugile curții boerești. In cocioaba lui, avea o laiță și cîteva țoluri, și drept podoabă o sabie turcească ș'o pușcă veche și ruginită. Trăia singur acolo. Sabia o arăta unora și altora ca să poată istorisi niște așa zise întîmplări din războiu; iar pușca o scotea la soare ș'o pregătea de vînătoare, căci Gheorghe Baciu era și pușcaș.

«Nu prea am, eu vreme, zicea el, căci sînt *acupat* cu serviciul, dar altfel eu sînt grozav vînător... Numai cînd și cînd mă pot repezi până'n zăvoiu și pân'la baltă...»

Crescusem în admirația lui Baciu, și ajunsesem băetănaș de doisprezece ani. Indrăznisem și eu a-mi întinde recunoașterile vînătorești până'n coturile și huceagurile Siretului. Ba supt haliciurile puștii mele căzuseră chiar cîteva rațe. Ași fi voit însă să am tovarăș pe Baciu. El strigase ani și bătuse darabana, spre bucuria mea; își scosese la soare pușca la care priveam sfios. Acuma mult ași fi dat să am asemenea tovarăș deosebit la o pîndă pe Siret...

Dorința mi s'a împlinit, și fără să dau prea mult. Intr'un amurg m'am oprit în fața cocioabei lui Baciu c'un *pac* de tutun în buzunar, cu pușca în spate și cu torba la șold. Cînd a primit tutunul în degetele lui negre și osoase, Gheorghe Baciu a înțeles dintr'odată despre ce-i vorba.

«Apoi ași merge, îmi zice el rîzînd și privindu-mă cu ochi mici negri; da' nu prea am praf de pușcă...

— Nu face nimic, am eu...

— Apoi n'am nici halice. Da' altfel ași merge. Și n'am nici *capse*...

— Iți dau eu tot.

— Ehei! apoi atuncea stăi să-mi iau pușca... Dumneata ești un domnișor bun,—te cunosc eu, de pe cînd erai ia așa, numai o palmă dela pămînt... Dacă vrai să'nveți vînătoarea, apoi numai eu ți-oiu fi maistru. Ca mine nu mai cunoaște nimene pușca și vînatul. Ți-o spun eu... Cîte dihănii am împușcat!... Phii! cînd mă gîndesc mi se ridică părul măciucă în vîrful capului!...»

In adevăr, ca o mărturie parcă a adevărurilor pe care le rostea, părul lui negru, cu puține fire cărunte, stătea zbîrlit, încîlcit, învîrtejit în vîrful capului. Iși căută șapca veche ș'o puse re-

glementar peste grămada de mițe. Apoi intră în casă și eși cercetînd cu grozavă luare-aminte oțelele puștei.

«Asta-i pușcă!» îmi zise el cu admirație.

Mă alăturai de el, și privii spre minunea, pe care până atunci numai de departe o admirasem.

Era o pușcă ruginită, numai c'o țavă, și, ca'n poveștile cu pușcașii,—legată cu sîrmă...

«Te uiți că-i veche și-i legată cu sîrmă? îmi zise zîmbind Gheorghe Baciu. Apoi așa cum îi, eu, domnișorule, n'ași da-o nici pe toate puștile boerilor din tîrg...»

Il crezui bucuros. Mai ales că primise să-mi fie tovarăș. Apoi voiam să-l fac și binevoitor față de sărmana mea pușcă nouă, cu două țevi.

«E bună ș'a dumitale...» îmi zise el cu bunăvoință, după ce-mi cercetă arma.

Pecînd ne îndreptam pe malul unui pîrău spre Siret, Gheorghe Baciu își umplu luleaua cu tutunul meu. Așteptam să-mi spue o istorie strașnică de vînătoare, ori o întîmplare din războiu; el mergea tăcut lîngă mine și trăgea cu mare mulțămire din pipă. Pe fața lui neagră, stricată de vărsat, parcă nu era nici un gînd, nici o dorință. Suferinți vechi și amărăciuni în zbîrcituri dese păreau acuma liniște adîncă pe obrazul lui nemișcat.

Soarele asfințise, topindu-se parcă într'un lac de aur și foc; intrarăm în huceag.

«Aici e balta lui Brumă, zise Baciu; aici s'a înecat unu' Brumă la doi ani după războiu...

— L-ai cunoscut? întrebai eu, dîndu-i încărcătura de praf și halice.

— Cum nu? Am fost amîndoi în bătălie, ș'am scăpat cu viață... Lui de apă i-a fost dat să moară...»

Iși încărcă pușca ș'o cercetă iar, cu luare-aminte, la oțele.

«De-acu trebue să vie și rățele... zise el zîmbind. Poartă-te bine...»

Intre răchițele dese și nalte, așteptarăm tupilați, pecînd creștea umbra și de pe baltă izvorau aburi ușori. Era liniște desăvîrșită; în cerul albastru mai luceau raze de ale asfințitului... Se auzi un rîs de țarcă, apoi țipătul unei paseri mărunte; un fîlfiit de rațe șueră prin dosul sălciilor.

«Ia seama!» îmi șopti Baciu, și ochii îi scăpărară.

Tiptil începu a se strecura prin tufe.—Eu nu'ndrăzneam să vorbesc. Dascălii mei într'ale vînătoriei hotărîseră că pînda e

nemișcare strașnică și răbdare; și nu'nțelegeam cum un vînător ca Baciu calcă porunca unei legi.

La ușoara înmlădiere a sălciilor, la trosnitura unui vreasc, rățele simțitoare, săriră măcăind într'o bătae mare de aripi. Atunci rămăsei și mai uimit la repezile mișcări ale crainicului. Nu știa ce să facă cu luleaua... Nu nemerea trăgaciul... Scuipă luleaua jos și ridică pușca la obraz. Intâiu plesni petița, apoi pocni ca un vreasc pușca. Rațele se înnălțară și se înșirară în cerul amurgului...

Pușcarul își căută luleaua pe jos și se întoarse la locul lui, fără nici-o vorbă. Ii dădui altă încărcătură. Iși aprinse iar luleaua, și catadixi să dea o lămurire.

«M'a încurcat o creangă, și nu mi-a venit îndămînă...»

Eu zîmbeam și simțeam în mine o mare părere de rău: omul meu, omul cu pușca minunată, omul cu care doream de-atita vreme să fiu tovarăș la baltă, nu era vînător! Și pușca îi era un hîrb netrebnic!

Rățele nu mai veniră,—nu putui să dovedesc lui Baciu cine sînt și ce pușcă am. Seara era viorie între ape, și stele umede începură a luci în aer.

Ne întorceam spre tîrg. Și întrebam pe Baciu despre întîmplări din războiu.

«Vrai să-ți spun întîmplări din *războĭ*? zise cu mîndrie crainicul. Phii! cînd ți-oiu spune, ți se ridică părul măciucă în vîrful capului...»

Scoase iar tutunul și mă privea cu bunătate.

«Apoi cînd am trecut Dunărea, eram multă oaste... Eu știu cîtă să fi fost? Cîtă frunză și cîtă iarbă! Și *Impăratu'* era în frunte...

— Care împărat?

— Impăratu nostru, *Regiul!*—Și ne-am dus tocmai la Plevna și ne-am bătut noi cu Turcii,—strașnic ne-am bătut! Cînd nu ne băteam, ședeam în șanț.

— Da' la Grivița ai fost?

— Fost.

— Și ce-ai făcut acolo?

— Apoi ne-am luptat... Și după ce ne-am luptat la Grivița, ne-am luptat la Plevna...

— Da' dumneata ai fost în foc? Văd că ai decorații...

— Cum nu? M'am luptat... Cînd mă gîndesc, mi se ridică părul măciucă în vîrful capului...»

Săracu' Baciu, clipă cu clipă scădea din mărirea lui. Că-

zuse jos de pe catalige și, pictînd din pipă, se uita cu bunătate la mine, clipind din ochii lui mititei...

«Apoi să-ți spun una strașnică, îmi zise el aproape de tîrg. Intr'un rînd eram flămînzi tare—și ne-am strecurat până la un sat... Am cotrobăit noi la un Bulgar, am dat peste făină de popușoi. Am legat pe nevastă de stîlpul hornului, ș'am luat din-tr'un poloboc o mulțime de carne murată... Pe-acolo oamenii murează carnea de porc...»

La amintirea asta, tovarășul meu nu părea nici vesel, nici trist. Eu zîmbii; zîmbi și el; și cașicum și-ar fi adus aminte de un lucru prea important, își trase pușca din spate și o cercetă cu luare-aminte.

«Pușca asta, halal!... Da' nu știu cum, cu rața nu mi-a fost îndămînă...»

Până la cocioaba lui, îmi mai povesti o întîmplare, vrednică și războinică cît și cealaltă.—După asta ne despărțirăm.

Mai trecură în alte seri spre pușcașul meu pachete de tutun,—dar îl lăsam liniștit la serviciul lui ș'acasă, și mă duceam singur la baltă. Făptura crainicului devenise deodată neînsemnată, cași rugina lui, cași războiul de care știam mai mult eu din cărți, decît el care fusese față.—Aveam pentru el acuma ș'un fel de milă. Zîmbeam totdeauna, gîndindu-mă la pușca lui legată cu sîrmă, care pocnise așa de ciudat—întâiu petița, pe urmă pulberea...

Intr'o zi moșul meu Mitache, colonel în infanterie, sosi la noi în concediu. Ca vînător mare ce era, nici nu așteptă să-și dezmorțească bine picioarele; desprinse din cui pușca tatei, și mă luă cu el spre huceagurile Siretului. Eram fericit; îi spusei rîzînd întîmplarea cu Baciu. Pe urmă 'l oprii în fața cocioabei și-i arătai pe crainic.

«Hai, Baciule, cu noi la vînat... îi strigai eu. Ia-ți pușca...»

Gheorghe Baciu salută milităreşte, intră în bordeiu și eși cu pușca.

«Apoi eu îl cunosc pe Baciu, zise moșu-meu Mitache. A făcut războiul cu mine... Ce faci, Gheorghe? A fost și cu mine la vînat. Tot *rabla* ceia de pușcă o ai?

— Tot aceia, răspunse cu umilință Baciu.

— Și tot așa tragi, Baciule? Ai izbutit în sfîrșit să nemerești un epure ori o rață?...»

Baciu zîmbea fericit și nu răspundea. Aștepta ceva. Moșu Mitache trase o tabachere mare de piele, alese o țigară de foi

ș'o întinse Țiganului; luă și el una. Scăpărînd, aprinse un fitil, dădu lui Baciu să aprindă și aprinse și el.

«Ei, hai, de-acû să mergem...» zise moșu Mitache.

Pornirăm; Baciu venea liniștit, pășind ușor, fumînd mulțămit, la cîțiva pași în urma noastră.

După o vreme de gîndire și de tăcere, moșu Mitache întoarse spre mine obrazul lui de leu, cu musteți și sprîncene cărunte.

«Știi tu, Codinuță, de ce nu l-am uitat eu pe Baciu și-i dau foc să-și aprindă el întăiu țigara? Să vezi tu de ce. Într'o noapte, în războiu, fiind în șanțurile Griviței No. 1,—au eșit Turcii din întăriturile lor... A fost luptă scurtă, dar a curs sînge mult... În învălmășeală, un sergent a strigat: La drapel!—În lumina felinarelor, repezindu-mă, am văzut zbătîndu-se în luptă sergentul cu cîțiva, sub năvala Harapilor... Căzu unul, căzură zece. Drapelul se cumpăni la pămînt... Gheorghe Baciu, gîfîind, bătea cu stratul puștii și împungea cu baioneta, apoi îl zării rînjind și c'un urlet repezindu-se spre cel din urmă Turc, cu dinții... Dacă l-a apucat de beregată nu știu. Știu că a rămas singur, tremurînd și gîfîind, ș'a cuprins în brațe drapelul... Se uita rătăcit în juru-i. Cînd m'a cunoscut, a început a rîde, și mi-a zis atîta: Trăiți, don' sublocotenent, nu l-am dat!»

Moșu Mitache fuma pe gînduri și se uita spre huceagurile tainice care întovărășesc apa Siretului. Gheorghe Baciu venea în urmă. Întorsei capul spre el c'un fel de sfială. El era fericit numai pentru țigara lui, își ducea în cumpănă pușca legată cu sîrmă, și nu se gîndea la nimic...

Mie îmi bătea inima; eram mișcat, aveam păreri de rău... Figura lui Baciu se luminase deodată închipuirii mele,—deodată se ridicase iar pe cataligele vechi...

Intrarăm în zăvoae; moșu Mitache își alese loc. Eu trecui lîngă Baciu, în altă parte de baltă. Abia așteptam să-i pot vorbi. Îl întrebai, c'un glas înfierbîntat de tulburare și bucurie:

«Ei, Baciule, poți să-mi spui cum a fost la Grivița? Mi-a spus și moșu Mitache!»—Îl privii triumfător. El întoarse capul spre mine:

«Ți-a spus domnu' colonel? Bun om e domnu' colonel. Pe-atuncea era tînăr, era numa' sublocotenent.

— Cum a fost cu drapelu'?...

— Apoi m'am luptat pentru drapel...» zise încet Baciu, fără să se uite la mine de data asta.

Pe cuibul de foc al bălții, deodată fulgeră zborul unei rațe.

Ochii grabnic; pușca pocni, paserea căzu.—Gheorghe Baciu întoarse spre mine ochi grozav de uimiți.

«Ai împușcat-o!» zise el cu un fel de îndoială.

Eu începui a rîde.

«Am împușcat-o. Ce? Te miri?

— Nu, zise încet pușcașul, c'o descurajare subită. Da' iaca, eu n'o mai pot scoate la capăt cu pușca. Nu mai trage vinatul la ea...»

Tăcu un timp, uitîndu-se la oțelele ruginite. Stătu mult așa, parcă mă uitase.

«Eu am avut o dragoste, urmă el, cu tristeță,—da' de mult, pân' a nu mă duce la *război*. Era una Răduca, Țigancă de-a noastră. Aicea mă întîlneam eu cu dînsa. Era frumoasă și eu eram tînăr. Da' tot cu pușca asta... Și cînd pușcam eu cîte-o rață—ea intra în apă și mi-o scotea... Și rîdeam amîndoi... Și tare-mi mai era dragă, domnișorule...—Ș'apoi cît am umblat eu printre gloanțe, n'am pierit; da' ea acasă a murit... Și parcă de-atuncea eu în zăvoiu la Siret nu mai am noroc... Rar pot nemeri... Eu știu ce să fie? Pe urmă nici plăcere n'am mai avut să iubesc pe alta!... Am trăit așa pe lume...»

O salcie fremătă ușor, și lumini mărunte, ca lacrimi, tremurară pe obrazul Țiganului.

— «Baciule...» zisei eu cu blîndeță...—Și nu știam ce să-i spun. Vorba lui îmi apărea deodată dramatică și sufletul lui începea să aibă interes... Omul meu devenea romantic.

«Spune-mi istoria cu Răduca, Baciule...

— Care istorie, domnișorule? Apoi ți-am spus-o. Era fata lui Zailic Judele. Și cînd intra în apă rîzînd, ridica fusta... Avea o fustă roșie ca sîngele... Pe urmă a murit, cînd eram la bătălie...

— Cînd ai apărat steagul, Baciule!...» Și-mi tremura inima în piept, cînd rostii vorbele acestea.

Omul meu făcu un semn din cap—adică *da*,—și oftă. Și deodată balta se acoperi de lumini.

Cu imaginația mea aprinsă, în taina zăvoaelor vedeam o dragoste din trecut, și un erou în negura Griviței; deși lîngă mine Gheorghe Baciu sfîrșindu-și capătul de țigară, nu îndreptățea cu nimic ațîțarea mea. Privea neclintit, cu fața lui brăzdată și tristă întoarsă spre baltă. Acuma mă gîndesc că poate vedea ceva înnainte-i: lucirea amurgului întindea într'un loc o pată de sînge, care părea rochia roșie a unei înecate...

Mihail Sadoveanu

SONETE

Vieriţa

Ce dulce mustul murmură pe vrană!
Lungi chiote răsună prin podgorii.
Cu doniţi pline, fetele, feciorii
Glumesc, s'alungă, cîntă, se hîrjoană.

Aduceţi must, să 'nchin şi eu o cană!
S'ascult o clipă cîntecul viorii,
Că-s mort de sete şi străin ca norii...
Vreau să petrec şi eu cu voi o toană!

Mulţi ani şi toate bune, vieriţă!—
Ce bine-i sta în păr cu foi de viţă...
Dar soarele-i de mult ascuns sub creste...

M'am dus... De-atunci pluteşte o şuviţă
În ochii mei—şi-s ani... Şi totul este,—
Ori mie 'mi pare numai?—o poveste...

In hostes

Toţi m'au lovit! Şi sufletu-mi e-o rană,
Că tremur de-orice-atingere şi sînger;
In el azi orice glas deşteaptă plîngeri
Şi lacrimele's otrăvita-i hrană.

Naiv am fost,—copil ce cîntă 'n strană
In zi de Paşti;—vedeam în om un înger.
Abia acuma, dup' atîtea 'nfrîngeri
Văd peste tot că Ura-i suverană!

Dar de-am făcut un rău voit, oricui,
Sau de-am avut prilej de-ai face bine
Şi n'am voit să-l fac, atît vă spui:

Arunce-mi piatra dintre voi oricine
Şi Domnu 'ntoarcă-şi faţa de la mine,
Cel mai nemernic dintre robii lui!

După boală

Atîtea nopţi de sbucium şi veghere
Ce slab şi palid te-au făcut la faţă!
Ca un drumeţ din văi pierdute 'n ceaţă
Te bucuri azi, cînd vezi că noaptea piere

Şi cum întâia rază te răsfaţă
Pe frunte,—dulce, sfîntă mîngîiere
A Celui-ce dă tuturor putere
Din nesecatul lui isvor de viaţă!

Ascultă ciocîrliile departe
Cum trîmbiţează imnul biruinţii!
Jos, ară omul în sudoarea feţii.

Sus! Sus! Imbracă platoşa credinţii
Şi-aruncă-te viteaz în toiul vieţii:
Iubeşte, cîntă, luptă—păn' la moarte!

CÎNTECE

Adie vînturi lin
În faptul serii
Şi-un cer senin
Cu farmecul tăcerii
De stele plin,
Mi-aduce-aminte iară
De-un vis divin
Al unei nopți de vară,
Şi toate 'mi vin
În gînd şi mă 'mpresoară
Şi plîng de chin
Şi dor ca 'ntăia oară...

***

Alunecă
Zorita undă rece,
Şi 'mi spune că
Zorită, unda vieții trece...

Se 'ntunecă
Văzduhul peste mine
Şi-mi spune că
E giulgiul morții care vine...

***

Nu vă cerui, nu vă chemai...
De ce veniți voi, totuşi, oare?
De ce veniți, dulci nopți de Mai
Cu tei îmbălsămați de floare?

Privighetoare, taci! Nu mai
Cînta,—o taci, privighetoare!...
Că tu mă faci să plîng numai
Tu mi-aminteşti tot ce mă doare...

***

Cernit acuma 'n nor
S'ascunde soarele.
Se duc cucoarele
Şi florile mor.

Ci eu rămîn
Pe țărm pustiu...
Ah, unde, încotro să mîn
Vîntreaua mea?... Nu ştiu.

St. O. Iosif

In voia valurilor

(Icoane din Siberia)

I

Ion Răutu nu-şi mai da seamă de ce se petrece cu el şi în jurul lui.

După trei zile de goană nebună în căruţa poştei, l-au pornit din Tobolsk, cu destinaţie necunoscută, în jos pe Irtiş, pe *barjaua* de ocnaşi.

De-atunci, el se sbate fără somn, întins pe laviţa cămăruţei „secrete“, şi mereu îi vin în minte, chinuitoare, aceleaşi întrebări: „Incotro ?... Ce va fi ?... Ce va face cînd nu mă va găsi ?...“

Deodată el se ridică într'un cot şi îşi încordă auzul.

De după păretele subţire de scînduri, din sgomotul surd al mulţimii, întretăiat de zornăitul lanţurilor, se desluşiau două voci.

Un tenor stins parcă gemea, pe nas:

— „Ah, măicuţă, încă puţintel... hai... hai... aşa, aşa-a !... încă puţin... iaca...ia-a !“...

— „Ha-ha-ha“,—huruia un bas profund dar răguşit:—„geaba, frăţioare !... Tot roibul meu mai acătării ! O-ho-ho-ho !... Acuşica, acuş... Ha-ha-ha !“

Răutu îşi lăsă picioarele jos de pe laviţă, îşi opri ochii un moment asupra păretelui din faţă, căutînd parcă să-şi dea seamă unde se află,—şi lunecîndu-şi privirea peste cîteva pete roşietice, care păreau urme lăsate de degete însîngerate, peste arabescurile fantastice de inscripţii făcute cu creionul sau crestate cu cuţitul,—cu o tresărire de desgust îşi întoarse capul spre ferestruica pătrată tăiată, în partea de sus a uşii şi zăbrelită cruciş de două gratii de fier.

Doi ochi suri, despărţiţi printr'un nas mic ce se ridica mototol deasupra pufului albicios al buzei, îl priveau curioşi printre gratii.

Se ridică brusc în picioare şi păşi spre ferestrue.

Sentinela,—un băeţan rotofeiu şi bălan, — făcu un pas

înapoi lovind podeaua cu patul puştii, şi-şi îndreptă ochii cei suri în lături, cu o indiferenţă prefăcută, ştergîndu-şi buza cu dosul mînei stîngi.

Ferestruia dădea într'o încăpere mare, foarte lungă şi îngustă, împărţită în două etaje prin *„nare“*,—laviţe largi ca nişte podele, rînduite pe amîndouă laturile în lung, şi cari nu lăsau decît o strîmtă trecătoare. *Narele* aruncau în jos o umbră deasă pe care abia dacă o împrăştiau, la capătul celălalt al trecătorii, pătratul de lumină al uşii larg deschise în afară, tăiat de silueta unei alte sentinele răzămate în ţava puştii, şi cîteva ferestruici chioare aşezate sub tavan, scunde şi late.

La început Răutu nu putu desluşi aproape nimic.

Sgomotul surd, ce abea răsbătea până la conştiinţa lui cît timp stătuse întors cu faţa spre păretele de scînduri, în cuşca-i izolată, — se desfăcu acum deodată într'un haos de voci şi de sunete disparate: tropot de paşi, plînsete de copii, ţipete de femei care se sfădeau, sudălmi cinice, huidueli, strigăte de comandă, ţăcănit de străchini şi talgere,—şi peste tot, într'o armonizare ciudată, zuruitul metalic, neîntrerupt, al lanţurilor.

In umbră mişunau sute de fiinţi stranii, cari, îngrămădite între „nare“, în vălmăşagul de figuri întunecate, luau în lumina scăzută forme fantastice, fără chip şi asămănare.

Şi această cloacă răsufla un aer acru şi greu de pivniţă în care stau îmbîcsiţi zi şi noapte sute de oameni, o atmosferă încărcată cu toate mirosurile de trupuri nespălate, de copii neîngrijiţi şi de rufe nepremenite, de varză acră şi scrumbie stricată, —totul învăluit în duhoarea covîrşitoare a sudoarei zăcute şi a fumului de „mahorcă“.

Stăpînindu-şi leşinul şi ameţeala, stîrnite de aceste emanaţiuni ale mizeriei şi ale decăderii omeneşti, Ion Răutu, după ce i se mai deprinseră ochii cu lipsa de lumină, începu să deosebească cu încetul oarecare amănunte din vîltoarea haotică ce-l uluise.

In faţa lui, sub podeaua de sus, o femee, aplecată peste o albie, spăla rufe. Răutu nu-i vedea decît fusta de pînză groasă şi sură, stampilată în cîteva locuri cu pecetea oficială, picioarele încălţate cu nişte papuci de piele crudă şi braţele cu mînicele suflecate mai sus de cot, cari în mişcări sacadate frămîntau ceva în covată. Din cînd în cînd femeia îşi îndrepta spinarea şi, ridicînd dreapta, căuta să-şi şteargă sudoarea cu partea de sus a braţului nemuiată în apă, sau îşi potrivea părul căzut de sub basmaua făcută din aceiaşi pînză grosolană ca şi fusta, arunca cîte-o privire nepăsătoare împrejur, apoi ofta şi se încovoia iarăşi asupra albiei.

La dreapta ei, şi mai aproape de uşă, o femee mai tînără, cu faţa bugetă, aşezată jos cu picioarele supt ea, pieptăna o fetiţă, zmuncind fără milă pieptenele prin păru-i încîlcit. Copila slăbuţă şi ofilită, în genunchi, lăsîndu-şi capul în voia smunciturilor de pieptene, nu înceta să legene în braţe un sul de petici

murdare, care închipuiau o păpuşă: „*baiu-baiu, baiu-baiu, bainchi baiù!*"... cînta ea încetişor, zîmbind, şi duioşia sentimentului precoce de maternitate îi lumina obrăjorii străvezii.

Alături, la dreapta, o namilă de om,—cu tichia de postav sur ce-i cădea pe ceafă lăsînd în lumină toată partea de dinainte a capului, cu părul ras pe jumătatea din dreapta şi cu faţa pămîntie tăiată de o grozavă cicatrice vînătă, ce mergea dela sprinceana ochiului drept, peste nas, spre colţul din stînga al gurii, —hîţîna pe picioarele-i ferecate un copil de ţîţă, ţăcăind din gură; copilul se înăbuşea de rîs şi de mulţumire, şi la fiecare săltare a piciorului zornăitul lanţului nuanţă sinistru rîsul nevinovat...

Pe o sfoară, întinsă între stîlpii care sprijineau podeaua de sus, atîrnau pelinci murdare. Deasupra, pe podea, un moşneguţ alb şi uscat îşi premenea cu îngrijire obielele, strecurîndu-le cu băgare de seamă pe sub inelele fearelor dela glezne; perii argintii, scurţi şi rari din barbă şi mustaţă, nu-i acopereau buzele descolorate, cari se mişcau necontenit, mestecînd parcă ceva. Din cînd în cînd moşneagul îşi ridica mînios ochii şterşi, cu pleoapele sîngerate fără gene, asupra unui flăcău, care stătea în trecătoare zădărîndu-l, şi-i arunca cîte-o sudalmă, stropind din gura-i fără dinţi.

Flăcăul acesta era, desigur, un fante al ocnei: deşi îmbrăcat în aceiaşi uniformă sură, el o purta cu mult pitoresc, ceia ce-l făcea iresistibil în ochii sexului slab, mai cu seamă mulţumită oarecăror uşoare abateri dela regulament, ca tocurile înnalte de la ciubote sau cuele de alamă de pe cureaua care îi atîrna de brîu lanţul, ca să nu se tîrie pe jos. Cu tichia trasă voiniceşte pe o ureche, spre a-i acoperi jumătatea rasă a capului, şi cu mantaua lăsată pe umăr, el, încîntat de impresia ce producea în juru-i, sclipind din ochii negri şi dinţii albi, şi ridicîndu-şi provocător sfichiurile mustăcioarelor răsucite în inele, *tachina* pe moşneag:

— „Te faci frumos pentru raiu, tăicuţule? Hai? Da' să-ţi stropeşti lanţul cu aghiasmă, să te lese Sfîntu Petru"...

— „Ce nechezi... hărmăsarule!"—îi scuipă furios bătrînul, clipind iute din rănile roşii ale pleoapelor: — „ai omorît o babă de o sută de ani, ca să-i furi nişte piei de cloşcă!... Mîncate-ar..." şi o înjurătură cumplită răsună prin aerul otrăvit.

— „He-he-he"—rîse subţire fantele.

— „Hi-hi-hi!"—chicoteau şi mai subţire, ţinîndu-i isonul, admiratoarele.

Şi din toate părţile, în atingere strînsă, în înghesuială şi promiscuitate silită, grupuri de bărbaţi şi femei, bătrîni şi tineri, copii, băeţi şi fete, stăteau de vorbă, se certau, mîncau, chefuiau, îşi îngrijiau odraslele sau îşi căutau de alte treburi ale „gospodăriei"... Cu tot sbuciumul acesta infernal, întinşi deacurmezişul laviţelor largi de sus, sau pe podelele de desupt, mulţi dormeau, adăogînd la groaznicul sabat dinprejur scrîşniri de dinţi, gemete, şi întreaga gamă a horăiturilor unui somn de plumb.

In această mulţime tipurile variau, fiind reprezentate aci toate cele „opt-zeci de limbi" ale imensului Imperiu: Ruşi, Ruteni, Poloneji; Nemţi, Finlandeji, Estoni; Evrei, Armeni, Greci Ţigani; Circasieni, Tătari, Calmuci; Laponi, Osteaci, Samoezi,—toate seminţiile, toate nuanţele de coloraţiune, toate caracterele antropologice, toate psihologiile de rasă... Dar,—în atmosfera de mizerie şi degradare comună, în miazmele aerului înciumat, în groaznicul *Leitmotiv* al zornăitului neîndurat de lanţuri,—peste tot, oarba Nemesis arunca vălul ei nivelator: peste tot aceleaşi capete rase, retezate parcă pe jumătate, aceiaşi şapcă rotundă fără cozoroc, aceiaşi manta sură de postav „ocnăşesc", de aceiaşi croială pentru bărbaţi şi femei, aceiaşi pînză aspră pentru basmalele şi fustele femeilor, pentru cămeşile şi nădragii bărbaţilor, cu aceleaşi stampile oficiale,—chiar copiii erau însemnaţi cu aceiaşi pecete de *paria*...

Privirea lui Răutu fu atrasă de un grup absorbit într'o îndeletnicire ciudată, pe care el nu şi-o putea explica:

In dreptul unei ferestruici, doi oameni stăteau faţă în faţă cinchiţi, rezemîndu-se în pumni şi privind cu atenţiune încordată pe scîndurile podelei goale dintre ei. Unul, tînăr scund şi spălăcit, cel cu glasul de tenor stins, gemea pe nas, tremurîndu-şi nervos capul:

— „A! nu te lăsa! drăguţă! numai un pas, încă unul!"...

Celălalt, basul, un individ gros şi ciupit de vărsat, cu albeaţă pe ochiul stîng, tuna într'un hohot de rîs:

— „Mucosule, nu te'ndes-a-a! şterge-ţi caşul dela gură! Ha-ha-ha!"

In jurul lor se adunase, pe podea şi în trecătoare, un grup numeros, şi cu toţii priviau scîndura goală, cu aceiaşi încordată luare aminte, cu gîturile lungite, cu răsuflarea oprită. Spectatorii se împărţise par'că în două tabere, manifestîndu-şi simpatiile prin exclamări pasionate:

— „Brava, roibule, brava! E-hei, al nostru!.."

— „Ţine-te, bălae! Dă-i zor!..."

— „N-na, chioaro!..."

Deodată tenorul gemu o înjurătură:

— „Crăpare-ai, blăstămato!...

Şi cu o mişcare suggestivă, strivi cu unghia degetului mare ceva pe scîndură.

— „O-ho-ho-ho!"—izbucni triumfător ciupitul, lăsîndu-se în genunchi şi frecîndu-şi mînile: „tot eu am cîştigat! Te pui tu cu mine, mînzule! Ha-ha-ha! L'am rămas, băeţi! Pune banii ici, puiule... Aşa! Ho-ho! Să mi-l păstrez pe roib de prăsilă,—e de rasă, pur sînge englez, băeţi! Ha-ha-ha!..."

Şi Răutu îl văzu, cu mirare, luînd între două degete cu băgare de seamă ceva de pe scîndură, şi—după ce-şi ridică şapca—punîndu-şi acest misterios „ceva" în cap...

Intre spectatori se împărţiau gologanii...

Inţelese! Era o cursă *sui generis*, cu pariuri... Jocurile de-

hasard sînt aspru oprite", îşi aduse el aminte; gura lui se strîmbă:

— „Phu! Cimpanzei... cimpanzei!" — şopti el cu dezgust.

Copiliţa din faţă încetă deodată să-şi legene păpuşa, şi, arătîndu-l cu degetul:

— „Ih! Mămucă, mămuc'ăi!" — chemă ea pe mă-sa între două sminciturі de piepten: „i-ote politicu din *sicret*!..."

— „Stăi binişor, diavole!" — o îmbrînci aceasta.

Spălătoreasa se îndreptă din şale şi, cu mînele în lături, privi şi ea o clipă, curioasă, spre ferestruia „secretului".

Dar Răutu nu mai auzia şi nu mai vedea nimic; cu ochii fixaţi drept înainte, spre sentinelă, şoptia în neştire, cu aceiaşi grimasă de scîrbă:

„Cimpanzei... cimpanzei!... Bestii!..."

Sentinela, uluită, cu gura căscată, îşi holbă ochii suri asupră-i, — apoi deodată se roşi de mînie şi, ridicîndu-şi puşca, se răsti:

— „Ce te uiţi?.. Nu-i voe!... La loc!..."

Răutu, cu o tresărire nervoasă din umeri, îşi întoarse spatele, şi privirea îi alunecă din nou asupra paravanului de scînduri împestriţat de pete roşietice şi inscripţii: eşafodul şi locul de execuţiune al... ploşniţelor, şi analele „secretului".

Prin cîmpul conştiinţii sale, pe jumătate amorţită, se strecurau, printre cadavrele uscate ale... executaţilor, în împleticire inextricabilă, date, nume, indicaţiuni practice, sentinţe filozofice, versuri din marii poeţi ai tuturor literaturilor europene, alături de desene obscene, sudălmi şi inscripţiuni de un cinism brutal şi grosolan, — imaginea simbolică a promiscuităţii degradatoare în care soarta îl aruncase pe el şi pe predecesorii săi din acest „secret"...

Cu un gemăt printre dinţii strînşi, el se repezi spre singura fereastră a celulei, zăbrelită şi aceasta, şi cu coatele rezemate de privaz, rămase în nemişcare.

Fereastra lumină o faţă tînără de băetan de vre-o 20—22 de ani, cu şuviţe de păr negru căzute în unde pe o frunte îngustă, dar înnaltă şi albă. Sprîncenele stufoase, curba exagerată a nasului fin cu nări delicate i-ar fi dat o expresiune de energie şi mîndrie, dacă tăetura gurii aproape copilărească cu buzele-i roşii întredeschise, linia moale a bărbiei, pe care nu o puteau ascunde cîrlionţii mici ai unui început de barbă mătăsoasă, şi privirea sfioasă a ochilor negri, nu ar fi vădit mai curînd o fire blîndă şi lipsită de voinţă.

Ţinîndu-şi capul între palme, privea Răutu afară printre gratii, cu ochii larg deschişi şi fixi, şi lumina nu le însenina adîncul negru.

Nu auzia ropotul de valuri ce se izbeau de păreţii de lemn; nu vedea pînza cenuşie de apă, care, puţin agitată, cu luciri de oţel, se întindea până în ţărmul îndepărtat, colorat de verdeaţa deschisă a mestecănişului; nu vedea cum fugiau la dreapta

trunchiurile-i albe şi svelte, lăsînd din cînd în cînd să se întrezărească printre ele, pe fondul de verdeaţă tînără, ochiuri limpezi de apă; nu vedea nici cerul senin şi palid, cu fulgi de nouri albi.

Istovit de nopţi de insomnie, de revolta şi ura ce clocoteau de atîtea zile în sufletu-i domol din fire, înnăbuşit de simţul neputinţii înjositoare, copleşit de desgustul amarnic de toţi şi de toate, de viaţă şi de sine chiar, el se simţi cuprins de o toropeală ciudată.

Toată viaţa din juru-i îi părea cufundată ca într'o ceaţă, departe, redusă, străină şi mută, — pe sine însuşi se vedea, nu ştiu cum, din afară, mic şi *străin*. Şi totuşi această amorţire a simţurilor se îmbina straniu cu o luciditate acută de gîndire şi imaginaţie.

Frînturi de icoane, în repejune fulgerătoare, într'un amestec haotic, dar cu vioiciunea colorată a realităţii, îi trec pe dinainte.

Iată, o vie pe coasta stîncoasă a Nistrului; în arşiţa soarelui de amiază dorm plecate în jos frunzele viţelor noduroase şi ale nucului bătrîn de lîngă cramă; în vale, pe lama argintie a rîului, fug în toate părţile, ca nişte musculiţe, luntri de pescari, şi greoiu se mişcă la vale, ca nişte gîndaci de apă, şlepurile negre; dincolo, joasă şi netedă, se întinde miriştea galbănă a Podoliei, presurată de stogurile mişcătoare ale carelor încărcate cu snopi, şi se pierde în zarea adîncă... În umbra vînătă a cramei, Trezor, alb, cu o pată neagră în stînga capului, *—parcă-i un cap de ocnaş*, — cu limba de un cot, suflă greu de căldură, şi din cînd în cînd îşi întoarce capul şi muşcă în şagă, — *el e bun*! — pe un băeţel prizărit cu ochii negri şi faţa îmbujorată, care se saltă din picioare, încălecat pe spinarea lui, — *merge călare la arie, ca tata*; este el, *Ionică*...

Clasă de latină; profesorul, — un „frate slav", lung, uscăţiv, adus de spate, cu o barbă sură neîngrijită pe faţa-i verzue, din care sticlesc ochii răutăcioşi, şterşi, — bate furios cu pumnii în masă:

„Rrromanilor!... *Maldaviniești, prindi popa piești!*.. Latin!... şi nu ştii să scandezi:

Sed interea fugit irreparabile tempus!...

Rrroman!... *Lapti dulși*... !... He-he-he!... *Lac, lactis*, gogomanilor!... *Lac dulce*, mă!... Latini de... *mamaliga!... Lapti dulși?* hei, năsosule?!.."

În faţă-i, în uniforma de postav vînăt cu bumbi albi, cu căpşorul tuns neted, stă palid Răutu, elev al „Liceului nobleţii" din Chişinău... Şi'n fereastră bate ploaia de toamnă, şi clasa parcă-i întunecată de negură...

Bulevardul Nicolae din Odessa; printre pădurea de catarguri din port, pe crestele de spumă ale valurilor mării lunecă în zare stoluri albe de pînze nenumărate; lumina de Maiu, răsfrîntă în miliarde de sfărămături de oglindă, învăluie cu razele-i tinere pe studentul Răutu. Pe-o bancă din faţa portului, cu pletele-i negre căzute pe spete de sub pălăria cu borduri largi, el vorbeşte însufleţit; doi ochi albaştri, adînci îl privesc, şi îi în-

senineazā surîsul feciorelnic al gurii roşii, cu un şir de dinți sclipitori de fildeş alb... Ce fericire-i sā comentezi teoria plus-valoarei a lui Karl Marx...

Noapte,... zāngānit de pinteni... bātae nāprasnicā în uşā... „In numele legii!"... Tropot de paşi... Luminā subitā...Umbra albā a „nihilistului" Rāutu, cu picioarele desculțe, între doi oameni cu sābii şi revolvere, cari îl țin de brațe...

Golul fārā sfîrşit al celulei izolate, de şese metri pātrați: tācere grea de cimitir. Intinsā pe un pat de fier, se proecteazā silueta nedesluşitā, inertā, a „deținutului No. 17"... Paşi apāsați afarā... Şi un strigāt prelung: „Ci...ne-i...i!"...

Bordeiu întunecat la marginea unui sātucean prāpādit, îngropat sub zāpadā adîncā, între mlāştini îngheţate şi pāduri de brazi nestrābātute, cu crengile încārcate de povarā albā.. „Politicul" Rāutu cu o scrisoare în mînā, stā adîncit în gînduri lîngā masā, şi sub firele subțiri ale mustății îi şerpueşte o razā de zîmbet... „Curajoasā!... Nu se teme... Spre varā, cînd se va topi zāpada şi în mlāştinile dezghețate vor veni lebedele albe, va veni şi *ea!*"...

Apoi, ca un vifor... în *troicā*, trei zile fārā nici un popas... Apoi, aici... Coşmarul... cloaca aceasta... „Pentru ce? Incotro?... Ce va fi?"...

Şi acelaşi gînd, cu puterea unei obsesiuni, îi sfredeleşte creerii: „Ce va face cînd nu mā va gāsi?... Unde-i acum?"...

Un muget de sirenā, jalnic şi lung, strābātu vāzduhul.

Rāutu tresāri...

II

Iunie 188...

„Curganul", noul vapor de cālātori al firmei „Frații Toporov & Co.", coboarā la vale pe Irtiş, trāgînd la remorcā barjaua cu convoiul de deportați.

Deşi vaporul înainteazā de douā zile spre miazā-noapte, peisajul din juru-i rāmîne aproape neschimbat.

Acelaşi pustiu monoton de ape revārsate peste malurile mlāştinoase, însemnate de brîul tufişurilor sārace de sālcii pe fondul pādurilor de mesteacāni sau de brazi; aceleaşi sate rare cu casele lor de bîrne înegrite, înveselite numai de sclipirile acoperişurilor albe ale bisericilor. Sub aceleaşi plāgi de ruginā ale *tundrei* dispar pe alocurea malurile, cînd apele tulburi ale rîului se înfundā pe nesimțite în mlāştinile care se întind pânā la marginea zārii....

Numai satele se întîlnesc tot mai rar, tot mai dese ajung tundrele ruginite şi pādurile tot mai joase, iar în ele se tot rāresc petele albe de mestecāniş şi se închide tot mai negru codrul nepātruns de brazi, în nemārginirea lui întunecatā.

Ş'apoi, şi cea din urmā umbrā a nopții a dispārut. Soarele alb se roteşte necontenit deasupra pustiului şi abia dacā s'afundā o clipā în dosul codrului, flācārile apusului se confundā cu zorile dimineții, şi—înainte de a se aşeza amurgul peste tundra amorțitā—rāsare, aproape în locul unde apusese, pe seninul spālācit al cerului de Nord.

Şi în nepremenita lui luminā, rece şi fārā scînteiare, numai stolurile de rațe şi de gîşte sālbatice, cînd se ridicā în calea vaporului, în sborul lor tremurat, dau viațā acestei naturi obidite, în vecinica-i tācere mohorîtā.

In acest cadru, „Curganul",—întrupînd parcā biruința geniului omenesc asupra firii inerte,—îşi sālta vesel trupul azuriu peste valuri, aruncînd cu sfidare în albastrul ofilit al cerului nori negri de fum; şi între cele douā dungi ce fugeau în urmā-i, se furişa îndārātnicā ca umbra, tîrîndu-se lin prin apa tulburatā, carcasa neagrā a *barjalei*, cu o enormā cuşcā de fier aşezatā aproape peste tot bordul ei, în care se sbāteau figuri sure de ocnaşi...

Publicul adunat pe bordul „Curganului" era ca orice public din societāțile civilisate:

Doi mari negustori, care reprezintau capitalul menit „sā pue în valoare" bogāțiile inerte ale Siberiei; un general din Petersburg, cu mustața cānitā şi ochii bulbucați, care mergea în regiunea Amurului sā „regenereze" nu ştiu ce ori sā „reprime" ceva; un vestit inginer, cu vr'o trei ajutoare, pornit sā exploreze traseul proectatei cāi ferate; un asortiment de administratori ai binelui public, de diferite ranguri şi calibruri; un protopop, cu o decorativā barbā albā, un director de circ, un medic, un student, etc.;—iar în clasa a treia *poporul*: țārani în cāutare de „pāmînturi libere", meseriaşi şi lucrātori chemați sā colaboreze la „punerea în valoare" a comorilor siberiene; soldați concediați, în drum spre cāminurile lor; cîțiva „cārturari" sectanți, şi un cālugār, în întoarcere dela „locurile sfinte"....

Sexul frumos era reprezentat şi el, potrivit cu aceastā gradație socialā: începînd cu o „guvernatoreasā" care se întorcea direct din Paris, şi trecînd peste institutoarele şi moaşele din clasa a doua, pânā la țārancile şi vāduvele de soldați, din clasa a treia.

Tot publicul acesta îşi petrecea vremea, iarāşi, ca în toate societāțile civilizate.

Generalul, inginerul, unul din capitalişti şi un administrator mai cu vazā se rāzboiau tot timpul la „poker", uitînd de somn şi de mîncare. In schimb celalt capitalist,—un uriaş burtos, cu ochi ce abia se zāreau din crāpāturile înguste de sub sprincenele fārā peri,—cînd nu devasta bufetul, tot timpul horāea, rostogolindu-şi „sans façon" enorma masā de carne inertā pe canapeaua salonului comun. Damele îşi exercitau talentul satiric, fiecare în parte pe seama tuturor celorlalte, sau discutau cu reprezentanții mai tineri ai sexului tare despre vecinica tainā a amorului şi despre dificultatea de a gāsi un „suflet înrudit". Ceilalți fāceau pe „chibiții" sau, izolîndu-se de partea femeiascā, îşi povesteau anecdote, cari dacā nu se potriveau totdeauna cu ide-

alismul disertațiunilor asupra înrudirii sufletelor, totuși dădeau putință fiecăruia să-și arăte fineța spirituală.

Opincarii și ceilalți din poporul clasei a treia ascultau povestirile călugărului despre minunile sfîntului mormînt, desbăteau chipurile celei mai drepte împărțiri a pămîntului, „care e dela D-zeu", sau—parte mai practică,—se informau de prețurile curente ale cărnii, lemnelor sau gazului, discutau șansele de „a-și găsi norocul" la eventuala punere în valoare a măruntaelor pămîntului siberian.

Intr'un cuvînt,—toate cum se cuvine.

Și tot cum se cuvine, întrucît călătoria cu vaporul între Tiumen și Tomsk ținea vr'o zece zile, în izolare desăvîrșită de restul lumii, *publicul* se închegă dela sine în *societate*, cu toate ciocnirile de ambițiuni și pofte, pentru onoruri sau avantaje materiale,—un loc mai bun la masă, o cabină mai spațioasă sau mai comodă,—se împărți în partide și disidențe, cu lupte fățișe și combinațiuni și intrigi de culise, acte de eroism sau de lașitate, năzuinți de exploatare sau opresiune și clipe de generositate; fiindcă,—pe lîngă împărțirea naturală în cele trei clase, după prețul biletului de călătorie,—se formă îndată și un cerc de „elită", cu o barieră, deși nereglementată de nici o condică de legi, dar foarte lămurită atît pentru cei dinăuntru, cît și pentru cei din afară de ea. Biata natură omenească se arătă și aici ceiace este sub toate longitudinile și latitudinile, și ceiace a fost în toate timpurile. Și pe bordul „Curganului", un sociolog ar fi putut chiar găsi condițiuni prielnice pentru a observa și studia legile naturale de cristalizare a „elitelor", dintr'o masă în aparență amorfă, și procesul de repartizare și echilibrare de forțe între grupurile diferențiate.

Publicul „Curganului" nu se prea interesa de populațiunea barjalei, ignora parcă însăși existența ei, nu vorbea de ea, și desigur aproape nici nu se gîndea la ea: era în afară de cadrele *societății*.

Numai într'un rînd, pe punte, la ora aperitivului, capitalistul burtos, după vr'o trei păhărușe de „triplu bazamac extra-sec" (după recomandația bufetarului), cu cuvenitele intercalări de tartine cu icre, șuncă și „somon", întrebă pe general arătînd cu capul spre enorma masă întunecată ce se lungea în urma lor:

— „Or fi fiind mulți?"

Generalul ținînd între două degete piciorul subțire al păhărușului cu „bitter", îl goli repede, își clăti un moment gura cu un semn de aprobare, și—alunecîndu-și de sub pleoapele umflate ale ochilor săi bulbucați o privire leneșă spre barja,—îl înghiți, apoi răspunse cam tărăgănat: „se zice, vr'o șapte sute!"... și îmbucă din tartina cu „anchois", pe care o ținea în cealaltă mînă.

Și atîta tot.

Doar o tînără institutoare, mică de stat și slăbuță, din clasa a doua, privea adesea cu interes și cu milă spre furnicarul de umbre cenușii al barjalei, iar un bătrîn meseriaș din clasa a treia își

puse la o parte un colac ca să-l dea „nenorociților" de pomană, la cea dintăi oprire.

E adevărat că și populația barjalei răsplătea cu aceiași indiferență *societatea* de pe vapor.

Dacă, cîteodată, vr'un suflet pierdut din cloaca otrăvită a barjalei, iritat de pitorescul multicolor al toaletelor și al „complectelor" corecte de pe puntea „Curganului", îi arunca cu cinism un cuvînt înaripat,—din fericire otgonul gros, ce servea de unica trăsătură de unire între aceste două aglomerate omenești rătăcite în sălbateca pustietate a tundrei, era destul de lung pentru ca aspectul mizerabil și toate răsuflările puțin edificatoare ale drojdiei de pe barja să nu poată atinge delicatețea de simțuri a societății de pe vapor.

Astfel „Curganul", ca un simbol al civilizației cu umbrele ei, tîra tot mai aproape de deșerturile oceanului glacial drojdia și spuma din clocotul de viață al unei uriașe îngrămădiri de popoare...

Cu toată prăpastia ce despărția aceste două lumi,—în fața naturii posomorîte care le învăluia în nepăsarea ei,—otgonul gros simboliza blăstămul destinului pentru toate crimele și scăderile vieții istorice; și, între cele două dungi lăsate în fugă-i prin apele pustii, imensă și sinistră umbra neagră a barjalei urmărea îndărătnic, ca și cugetul necurat al făcătorului de rele, silueta cochetă a „Curganului", cu societatea lui elegantă și veselă....

III

In cușca de fier de pe bordul *barjalei* ocnașii aveau voe să iasă numai pe rînd, în grupuri mari, „pentru aer." La ora reglementară, după „apelul de noapte," cușca fu golită, și toată populația nevolnică a barjalei încuiată în „cămări." Pe bord nu mai rămaseră decît sentinelele și cîțiva mateloți. Din sînul negru al barjalei nu se mai auzia în afară decît un clocot nedeslușit.

In cabina comandantului convoiului, așezată la proră și mobilată cu oarecare confort și pretenții estetice, căpitanul Polosoff ședea în fața biuroului său și cetea o gazetă. Pe biurou, lîngă o sticlă pe jumătate goală, un păhăruț plin de cognac. Căpitanul se uită la ceas, lăsă să-i cadă gazeta jos, căscă, își întinse mînele împreunate deasupra capului trosnind din degete; apoi sorbi din păhăruț, l-umplu din nou și se uită la plicul galbăn, cu peceți mari roșii, pe care era scris cu o caligrafie de cancelarie:

„Secret.

Innalt născutului

D-lui Ispravnic al districtului Berezov,

Cu o persoană anexată."

După două lovituri discrete în uşă, intră în cabină vagmistrul convoiului, un soldat înnalt, mustăcios, bărbos, cu părul roş, cu faţa aprinsă şi cu ochii injectaţi.

— „Ce-i, mă, Andreev ?"

— „Să trăiţi Innălţimea Voastră," — salută milităreşte vagmistrul şi-şi începu raportul, furişîndu-şi privirea spre sticla cu cognac: „Totul e în bună rînduială; am făcut apelul; bărbaţi—413, familişti, femei, copii—267; politic—unu, în *sicretul* din secţia familiştilor; bolnavi—14"...

— „A!... politicul?... Ce-i?... hm!..." aruncă a lene căpitanul.

— „Cam tulburat, Innălţimea Voastră, altfel—nimic"... Şi vagmistrul, strîmbîndu-şi gura şi privind într'o parte, rînji discret: „Khi-hi-hi"...

— „Ce-i?"...

— „Zice: Unde mă duceţi?... Khi-hi-hi!"...

— „Ei?"...

— „Zic: *sicret*, domnule, nu se poate.. ni-ni!"...

— „Şi?"...

— „Zice: şump... şamp... şimpanii... khi-hi-hi"...

Căpitanul se lăsă, căscînd, pe speteaza fotoliului:

— „Du-te... Spune jandarmilor să fie gata... Cînd vom ajunge la Samarscoe, să-mi spui... Du-te"...

Vagmistrul salută, aruncînd o privire la sticla de cognac, şi eşi...

Căpitanul se sculă în picioare, se uită încă odată la ceas, se întinse, sorbi păhăruţul, ridică gazeta de jos şi, aprinzîndu-şi o ţigară, se lungi pe canapea să-şi urmeze cetirea...

Vagmistrul Andreev se cobori în cămara caraulei, unde cei mai mulţi dintre soldaţi dormeau îngrămădiţi pe laviţă, pe cînd alţii, în aşteptarea rîndului lor de strajă, stăteau în jurul unei mese corogite şi murdare, în capul căreia, la locul de cinste se găsiau doi sergenţi de jandarmi. Tunica lor albastră şi „eghiletele" roşii impuneau vădit „răcanilor" din caraulă, şi ei înşişi erau plini de conştiinţa superiorităţii lor faţă de plebea căzărmii.

In vocea vagmistrului însuşi se auzi o notă de respect, cînd le spuse:

— „Cică, să fiţi gata."

— „Ne scoborim, se vede, la Samarscoe?" — îl întrebă unul din sergenţi.

— „Pe semne... O să primiţi instrucţia". Sergentul, — lung şi deşirat, cu o stufoasă barbă căruntă şi cu urechile mari, clăpăuge, ca nişte aripi păroase, — îşi închise ochiul stîng şi se întoarse spre tovarăşul său, suflînd cu înţeles din nasu-i ascuţit şi coroiat; apoi se ridică şi, luîndu-şi de pe laviţă mantaua şi revolverul, începu să-şi pue în regulă ţinuta de războiu.

Dar tovarăşul lui, un om negricios, scurt şi îndesat, cu o mustaţă groasă ca o perie, rămase nemişcat.

— „Imbracă te, mă 'nţelegi!" — se răsti atunci către el celălalt, sîsîind puţin prin ştirbăturile dinţilor de sus, dar cu toată autoritatea ce i-o dădea un galon mai mult la mînecă.

— „Ce te grăbeşti aşa?" — răspunse negriciosul, cu o nepăsare în care se auzia însă o uşoară intonaţie de „insubordonare"...

...Soarele era încă pe orizont, însă cu toată lumina lui opacă, în aer se simţia suflul nopţii. Viaţa tundrei se stingea cu încetul; stolurile de raţe, pornind de pe rîu, se lăsau în mlăştinile de pe lături; treptat, sgomotele codrului amuţeau.

Convoiul se apropia de căderea Irtîşului în Obi, de unde urma să pornească în sus pe Obi, spre răsărit.

Rîul se lărgi. Dacă ţărmul drept, ceva mai înnalt, mărginea încă cu oarecare preciziune albia lui, — la stînga însă nu numai că tufişul de sălcii dispăru sub pînza gălbie, dar apa năvăli codrul, sticlind printre trunchiuri în răsfrîngeri sumbre, iar peste sorburile putrede ale tundrei ea îşi întinse luciul adormit peste tot orizontul.

Şi tot acest cuprins nesfîrşit îşi rostogolea somnoros valurile tulburi la vale.

La dreapta, de după un buchet de mesteacăni, se zări o cupolă albă de clopotniţă sclipind cu crucea-i aurită pe fondul întunecat al codrului. „Curganul" trecu prin faţa a două uliţi de căsuţe negre, ce se desvăliră de după tufişurile de sălcii ale ţărmului, de care le despărţia un alt braţ de apă, larg şi galbăn. Apoi satul se ascunse după o cotitură, dar, dînd un semnal lung, maşina se opri ceva mai la vale şi vasul se apropiă, cu roţile nemişcate, de o ridicătură a malului, şi rămase în loc ca la o bătae de puşcă de mal.

Otgonul se slăbi şi căzu în apă Barjaua, — pe care deodată se ivi oarecare animaţie, — mişcîndu-se încet după curent, îşi îndreptă prora spre ţărm.

Dela vapor se desprinse o luntre cu doi vîslaşi şi porni spre pupa barjalei.

IV

Ion Răutu se trezi din reverie, îşi întoarse spatele spre fereastră şi, încovoiat, se apropiă de laviţa lustruită de trupurile celor ce i-au premers în acest „secret", şi se culcă din nou cu faţa spre părete.

Tropotul de paşi de pe bord nu-i atrase băgarea de seamă, nici zuruiala zăvoarelor dela uşa din afară. Dar tăcerea subită ce-i urmă în cămara cea mare şi zănGănitul de puşti îl făcu să se aşeze în capul oaselor pe laviţă.

Sentinela dela ferestrue se dete înlături şi, în uşa deschisă cu zgomot, apăru statura înnaltă a vagmistrului Andreev.

— „Poftiţi," — îi zise acesta.

— „Unde?"...

Roșcovanul nu-i răspunse nimic, ci își rězimă spinarea de ușor, ca să-i facă loc.

Răutu, dînd din umeri, se îndreptă spre ușă. Dar Andreev îl opri:

— „Luați-vă lucrurile, Domnule!"...

Răutu se uită un moment la el, apoi ridică de pe laviță un sucman galbăn, cum poartă țăranii din Siberia, și-l puse peste cămașa-i de pînză cu dungi roșii, luă subsuoară o legăturică într'o batistă murdară, și porni nervos prin trecătoare, urmat de vagmistru și urmărit de priviri curioase de pe nare și de dedesuptul lor. O băbușcă sbîrcită, lăcrămînd, își făcu cruce:

— „Dumnezeu cu el, că-i copil crud încă... Unde-l duc?"...

Răutu simți un fior, dar fără să se oprească urcă repede scările.

In spațiul liber dinnaintea cuștii de fier dela pupă—lingă cei doi jandarmi, înnarmați până 'n dinți și înțepeniți în fața superiorului—îl aștepta căpitanul Polosoff, ținînd în mînă un plic galbăn cu o pecete mare, roșie.

Căpitanul se uită la „persoana anexată"—el era!—dela pălăria „studențească" cu borduri largi până la ciubotele țărănești, aruncă o privire în jur, apoi întrebă scurt:

— „Unde ți-s lucrurile?"...

— „Am fost arestat pe neașteptate... Nu mi s'a dat răgaz... Iată... Atît am putut strînge",—și Răutu își arătă legăturica.

Căpitanul își întoarse capul, își acoperi mustața gălbie cu buza de jos, și-și adînci privirea în cer...

— „Bani ai?"

— „N'am,"—răspunse încruntat „politicul."

Căpitanul tăcu o clipă, stăruind în cercetarea adîncimilor cerești,—apoi tot scurt, fără a-și întoarce capul:

— „Vei primi zilnic... rațiunile de nobil... dela șeful escortei..."

— „Dar unde... mă duceți?"—întrebă tînărul, înghițînd un nod.

Tăcere. Căpitanul scruta mereu cerul; apoi luîndu-și în dinți buza de jos, începu să-și inspecteze vîrfurile ghetelor...

— „Nu știu"... îngăimă el însfîrșit: „atîta știu... vei fi pus la dispoziția ispravnicului de Berezov... Mai departe..."

Apoi întorcîndu-se brusc către sergenți:

— „Sinenco!",—se adresă el jandarmului celui scurt cu mustața neagră: „Iată plicul... Il vei înmîna după adresă, împreună cu... d-domnul Răutu... Vagmistrul îți va preda îndată banii de rațiune.. pentru cincisprezece zile... Instrucția o știi"...

Urmă o nouă tăcere.

— Mergeți cu Dumnezeu!"—spuse după cîteva clipe căpitanul cu voce scăzută.

„Persoana anexată" se întoarse spre bord, și se îndreptă spre scîndura aruncată de pe barja în luntre, unde doi matelotți o țineau de capătul de jos.

— „Stați!"... îl opri de-odată căpitanul, și răsucindu-și cam jenat un nasture dela tunică: „Domnule Răutu... am o manta... veche, dar călduroasă... n'am nevoe... o puteți înapoia cu sergenții.. Poate o sticluță de cognac.. e bine, știți... și zahar..."

— „Nu-mi trebue, nu-mi trebue",—îl fulgeră din ochi-i negri, cu o notă isterică în voce, Răutu, și porni din nou spre bord.

Căpitanul roși:

— „Stai!"—răcni el de-odată cu tonul de comandă, dar cu un tremur în voce. Și, către sergenți:

— „Sabia... afar'! Arestatul la mijloc!... Ați uitat instrucția, go-go-manilor!"...

Un zăngănit de fier, o fulgerare scurtă în aer, un tropot de pași...

„Feighin înnainte!... Marș!"...

Feighin,—sergentul lung, cu urechile clăpăuge,—ezită un moment, alunecînd o privire spre galoanele lui Sinenco, dar îndată păși pe scîndură și începu să se coboare cumpănindu-se din mîni, bălăbănind cu sabia în văzduh. După el se aruncă orbiș în luntre Răutu. Sinenco, cu plicul galbăn băgat în îndoitura mînecii, coborî, cu pași mărunți, cel din urmă, reușind să țină sabia reglementar lipită de umăr.

Și luntrea o luă spre ridicătura malului.

La debarcare, o nouă ezitare din partea lui Feighin. Dar Sinenco ridică liniștit capul spre pupa barjalei, și Feighin sări pe uscat, bodogănind ceva în barbă, urmat de Răutu și celalt. Și se înșirară tustrei—Răutu la mijloc— cu fața spre fluviu.

Luntrea ajunse la vapor, și fu legată dinapoi; matelotții se suiră pe bord; „Curganul" dădu un nou semnal; roțile se puseră în mișcare rostogolind valuri de apă; otgonul se ridică, se întinse; barjaua își îndreptă prora, și lin, ca o umbră, porni în urmă-i; pe bord nu se mai zăreau decît sentinelele și cîrmaciul...

După o cotitură acoperită de brazi, dispăru întăiu vaporul albăstriu, apoi carapacea neagră a barjalei; valurile din urmă se netezîră; peste cîteva clipe nu se mai auzi nici hurduiala mașinei,—numai o dungă de fum negru se ridica spre cer...

Pe țărmul pustiu n'au mai rămas să reprezinte civilizația și ordinea în stat, decît săbiile și revolverele jandarmilor, și între ele—un băetan scund și palid, în sucman țărănesc, cu o legăturică subsuoară,—spuma și drojdia ei...

Trecură cîteva clipe în nemișcare.

Răutu, cufundat un moment în gînduri, ridică deodată capul și se uită cu mirare la străjerii săi: Sinenco privia liniștit, cu îndărătnicie de adevărat Hahol, drept înnainte, numai sub mustața-i groasă tremura umbra unui surîs malițios; Feighin nervos își sucea gîtul lung, deschidea gura să spună parcă ceva, dar nu zicea nimic ci mînios își smîncea cu mîna stîngă teaca goală a săbiei. In sfîrșit, strecurînd printre dinți cu jumătate de gură o înjurătură, întrebă posomorît:

— „Până cînd o să stăm aici?"—și porni în sus pe țărm.

Pentru moment el se lăsă învins în acest conflict ierarhic, provocat de gestul nesocotit al căpitanului, care—din nebăgare de seamă, sau din considerații de politică mai înnaltă—încredințase plicul cu „persoana anexată" și banii de rațiune lui Sinenco, ca „șefului escortei", fără să țină seamă de numărul galoanelor !...

Răutu neînțelegînd nimic, îl urmă. Surisul lui Sinenco se lărgi, și în pașii lui îndesați se simțea triumful.

Până la satul Samarscoe, ascuns după o ridicătură, era de mers mai bine de doi kilometri.

Soarele se scufundă pentru o clipă după pădurea de brazi de pe celălalt țărm ; o dungă de roș aprins lumina tot apusul, și pe fondul ei, ca printre flacări, se profilau vîrfurile negre ; sub cerul senin razele viorii se răsfrîngeau în fâșii roșietice pe oțelul întunecat al apelor întinse și aruncau luciri irizate pe tufișurile de sălcii și pe mestecănișul de pe malul drept. Totul era învălit în lumina zilei, dar natura dormea ! Nici un sunet de viață nu rupea tăcerea limpede a acestei feerii luminoase, nici un ciripit de pasăre nu învia văzduhul, nici o țîșnitură de peste nu frîngea oglinda sumbră a apelor,—nici o făptură nu venea să împrăștie coșmarul singurătății sălbatice a acestei nemărginiri mute, cu atît mai apăsătoare în zorile vii ale dimineții. Seara și dimineața, noaptea și ziua se topiră într'un vis de tăcere și de lumină...

Și în mijlocul acestui decor, peste cîteva clipe, primele luciri ale răsăritului de soare aprindeau scîntei tremurătoare pe săbiile goale ale jandarmilor, între cari călca Ion Răutu, tăcut și cu capul plecat, dealungul țărmului pustiu.

Și după cum, conform cu legile la cari se supun toate lumile bolții înstelate, orice părticică, aruncată în spațiu de un astru, urmează a se roti după impulsul inițial, tot așa în această așchie ruptă din convoiul „Curganului", viața sufletească tindea să se așeze după chipul și asămănarea lui.

În lupta surdă dintre ei, în care nu s'a schimbat încă nici o vorbă, nici Feighin care fugia înnainte fierbînd de obida galoanelor sale, nici Sinenco, care închidea convoiul, radiind de mulțumire reținută, nu puteau slăbi rigorile „instrucțiunii",—nici băetanul acela, cu pieptu-i apăsat de scîrbă și revoltă, nu era în stare să sfărme, isbucnind într'un hohot de rîs, fantasmagoria absurdă a acestei solemne procesiuni în golul nopții albe a pustietăților de miază-noapte...

După un marș de vre-o jumătate de oră în pas cadențat, convoiul intră printre casele întunecate ale Samarscului. Pașii răsunau a gol : satul dormea și el, cu obloanele închise de zăvoare groase și cu ulițele pustii, în care nu se zăreau nici cînii,—și nici un lătrat nu se auzea. Scăldat în lumina albă, el părea o icoană din povești a somnului vrăjit aruncat peste lume.

Convoiul trecu vre-o două hudiți în tăcere, apoi, brusc, se opri.

Atmosfera de irealitate ce-i impresura, deconcertase și pe realiștii cu săbii și revolvere, impresionați de dizarmonia ce răsărea dintre desfășurarea aceasta de arme și zorzoane, și liniștea fermecată dimprejur....

La dreapta, la stînga—nici o țipenie de om, și nici măcar o umbră de fum, ieșind dintr'un coș, nu le dădea nădejdea de a găsi vre-o ființă trează.

După cîteva clipe de nehotărîre, clocotitorul Feighin rupse farmecul, repezindu-se spre casa din față și—parcă întărîtat de cele patru ferestre astupate și de poarta înnaltă zăvorîtă,—începu să bată furios, cu mînerul săbiei, în obloane, în păreți, în poartă :

— „Care-i acolo, mă !... Mînca-v'ar muștele !... Vă umflați de somn !... Deschide !... Izbi-v'ar stîlpii telegrafului !... Soare-le-i aproape de ameazi, mă !"...

Tăcere. Doar un lătrat subțire, mai mult o scîncitură,—cînii de nord nu știu să latre,—îi răspunse din fundul curții, urmată de alte două-trei scîncituri, ceva mai departe.

Numai după mai multe asalturi, repetate tot cu mai multă violență, cari treziră toți cînii din sat, se auzi din casă un glas plîngător :

— „Îndată, îndată, ce dați ca orbii, mă !"...

Ușa se deschise și pe cerdacul înnalt, numai în cămașă și în niște nădragi largi albaștri, desculț, apăru, somnoros, un țăran bătrîn, chel și scurt, cu o bărbuță gălbie de țap :

— „Ce-i războiu ăsta ? asta-ceia, vin tătarii ?"— începu el repede, parcă tocînd, tremurîndu-și bărbuța ca o coadă de codobatură. Dar văzînd impozanta apariție din fața porții, glasul i se tăia îndată :

— „Ce doriți, oameni buni ?"—își reluă el tocătură repede, dar cu alt ton.

— „Unde-i starostele, moșule, sau casa de obște ?" —îl întrebă Sinenco așezat.

— „Ce staroste, ce casă de obște ? ?" —îl întrerupse spumînd Feighin : „ce să ne batem picioarele prin deșertul ăsta afurisit, ducă-se în fundul iadului ! Des-chi-de, javră bătrînă ! Sîntem oameni împărătești, mă'nțelegi,—să stăm la adăpost până ce ne vom regula daraverile !"...

Sinenco tăcu.

— „Îndată, îndată, prea cinstiților domni, asta-ceia... eu... acuș",—și bătrînul se repezi în pași mărunți pe scări în jos, ținîndu-și nădragii.

Deschise poarta, sprijinind-o să treacă musafirii nepoftiți în ogradă, și tocînd mereu și repede, fluturîndu-și bărbuța de țap :

— „Poftiți, poftiți, prea cinstiților domni, poftiți scumpi musafiri !"...

Și după ce închise din nou poarta, moșnegutul îi urmă pe scări, cu pași măruntei.

Cortegiul intră în tinda îmbâcsită de miros de pește.

— „Aici, aici, la stinga, preacinstiților domni. Dincolo nu-i grijit, poftiți... asta-ceia"...

In odaea mare, pătrată, îi salută o bătrinică, cu tulpan negru, strins legat in jurul capului, cu ochi stinși și blajini:

— „Poftiți, vă rugăm de cinste, boeri d-voastră, să ne fiți musafiri"...

Odaia o împrejmuiau din toate părțile laviți de brad acoperite cu pisle și rogojini; in colț sub icoane, înnaintea cărora ardea o candelă, stătea o masă albă de teiu; păretele din dreapta ușii era aproape întreg ocupat de o enormă sobă cu cuptor, deasupra căreia pornea, la vre-un metru mai jos de tăvan, și se întindea peste mai bine de jumătate din odae un fel de al doilea tăvan, o podină largă de scinduri—„polate", locul de culcare al familiei întregi în casele țărănești.

Pe aceste *polate*, in spațiul dintre cele două tăvanuri, se zăria o femee tînără ce-și îmbrobodea grăbit capul cu un tulpan înflorit, și la marginea polatelor se înșira un rînd de ochișori limpezi,—albaștri, verzui, suri,—cari, curioși și puțin speriați, priveau de acolo această năvălire năprasnică.

Răutu se așeză pe lavița din față,—ochi-i îi erau învăliți de o ceață, urechile-i vîjîiau, — și rămase în nemișcare cu capul răzimat de părete, cu privirea îndreptată în neștire în văzduh.

Feighin luă, cu toată siguranța, in stăpînire teritoriul cucerit.

— „Hei, moșule!"—comandă el: „să mi-l tîrîi aici îndată de urechi pe dracul ăla de staroste al vostru, la minut!.. Mă'nțelegi... Un picior aici, celălalt dincolo!... Priceput-ai?... Și un samovar, iute!... Și celelalte.. Sîntem oameni împărătești, mă'nțelegi?... Ha?... Ai adormit?"...

— „Eu... asta-ceia... acușica",—începu zorit să toace din nou bătrînul, tremurîndu-și țăcălia la fiecare cuvînt: „Matriono!" —ridică el capul către femeia de pe *polate*: „ia să vezi de samovar, asta-ceia... Și tu, mamă, îngrijește...!" aruncă el către babă și țîșni afară din odae scuturîndu-se în pași mărunței.

— „Ia nu te prea întinde la comandă!"... zise atunci posomorît Sinenco tovarășului său de arme.

— „Ba am să dorm aici cu tine... până.. și pe nemincatele!.., Ghi-ne-ra-rule!.." se oțări acesta. Și băgîndu-și sabia în teacă, Feighin își scoase dela gît o gentuliță neagră și o aruncă cu ciudă pe laviță—fusese pregătită - vai! în zădar—pentru hîrtii și bani,—se descinse de sabie și revolver, și începu să se desbrace de manta.

Anevoe, îi urmă pilda și celalt.

Femeia de pe *polate* lăsă în jos picioarele-i goale, și ținîndu-se cu mînile de podină, se coborî cu tact, punîndu-și un picior pe laviță; apoi începu să umble prin odae și prin tindă, cu surcele, cu jăratec, cu samovarul, cu străchini, umplînd toată casa de sgomotele unei gospodării întemeiate; înaltă și pieptoasă, cu șolduri puternice, peste cari cădea în jos în cute dese, o fustă vînătă de pînză groasă de casă, ea lumina parcă și încălzea totul în juru-i, cu privirea ochilor ei suri, puțin bulbucați, și cu brațele ei harnice și sănătoase, goale până dincolo de coate.

Unul cîte unul se coborîră și copiii; un buburuz bălan își întinse sfios mîna la o sabie; fetițele mai mari, cu codițe subțiri legate dinapoi, ajutau pe mama lor; cei mici se strinseră în jurul babei și se uitau, serioși și tăcuți, la lumea străină din jurul lor.

Intr'o clipă, pe fața roșie întinsă pe masă, începu a cînta samovarul; lîngă el fură așezate străchini cu murături, plăcinte cu hribi și un „pirog" cu pește.

Stăpînul, încins și cu ciubote de pîslă în picioare, se întoarse și puse pe masă o sticlă mare cu lichid suggestiv de culoare verzue.

— „Vine, vine îndată... asta-ceia! Abia l-am putut scula,—dormia, trudit; poftiți, luați loc, preacinstiților domni!"—se zorea el să tragă lavițele în jurul mesei, mișcîndu-și codița de codobatură.

Jandarmii aruncară cîte-o privire întrebătoare către Răutu, care nu se mișcase din locu-i de pe lavița de lîngă părete. Baba, care se așezase lîngă el și-l privia cu obrazul în palma dreptei răzimată în cot de cealaltă, îl întrebă încetișor:

— „Tu, dragă,—ce?... nu vrai să guști ceva?.. Hai, să îmbuci puțin, ăi fi obosit de drum"...

Răutu clătină din cap, dar nu putu spune nici o vorbă; toate lucrurile îi păreau într'o depărtare ciudată, și mici, mici...

Feighin și Sinenco luară loc la masă și, cu toată încordarea dintre ei,—dînșii vădit evitau să-și vorbească,—ospățul se începu cu destulă animație, mulțumită bătrînului căruia nu-i mai tăcea gura și care primi cu toată filozofia smerită a țăranului invaziunea locuinței sale de către „oamenii împărătești".

— „Bun, bun, rachiuțul, preacinstiților domni",—clempănea el întruna,—nu-i ca la D-voastră, asta-ceia, prin tîrguri, numai apă goală",—și turnă grăbit cîte un păhăruț precinstiților domni și sie-și, furișă o privire către baba, care nu-și lua ochii dela Răutu, și șoptind „sănătate!"—răsturnă iute păhărutul pe gît.

Un zîmbet sclipi ușor în ochii bulbucați ai tinerei, care stătea lîngă sobă, liniștită, cu mînele subpuse sub sînu-i înnalt, frecîndu-și cu podul piciorului drept pulpa celuilalt.

Pe guralivul bătrîn nu-l descuraja faptul, că numai Sinenco, tacticos, îi mai ținea isonul la vorbă; el turna cu găleata întrebările, și-și răsufla năcazurile, și după fiecare nou rînd de păhăruțe, parcă toca tot mai repede, fluturîndu-și țăcălia gălbie.

— „D-voastră de unde sînteți, preacinstiților domni? Așa... asta ceia... din Tobolsk?... Și unde-l duceți pe *alistant*?... La Berezov?... Îi greu... asta-ceia, apă multă.. Am și eu un băiat la Tobolsk, *sirjent*,— Terentiev, Vasile Terentiev... Îl cunoașteți, preacinstiților domni? Așa... asta-ceia... E... un netrebnic!"— răcni el deodată, și vocea i se mai ascuți încă, ochi-i sticliră răutăcioși: „Scrie: mă însor... Ia pe una din cele dela tîrg, care

mătură podeaua cu coada... *șur-șur*... cu *galuși* și cu *cotrel*, iar în pungă—tufă. . Trăsni-le-ar ciuma în măruntae!... Nu vreau, asta-ceia, *galuși* și *cotrel*... Eu sînt stăpînul... da!... asta-ceia"...

In odae plutea mirosul tare al basamacului.

Bătrînul țipa, scuturîndu-și bărbuța și bătînd cu pumnul în masă; chelia aprinsă, periată de bobițe de sudoare, îi lucia...

Feighin mînca și bea sdravăn; urechile-i mari și păroase se mișcau în tact cu fălcile; el se agita nervos pe laviță, dar tăcea aruncînd din cînd în cînd lui Sinenco cîte o privire mînioasă. Acesta, îndărătnic, nu-l băga în seamă.

Nevasta cea tînără, de lîngă sobă, senină, cu pieptu-i monumental ieșit înnainte, își îndrepta părul dinapoi, sub tulpan, ridicînd în sus coatele goale și pline.

Copiii se jucau, neștiutori,--piciul cel bălan își pusese șapca de jandarm, care-i cădea pe umeri și, încins cu sabie, umbla de colo până colo, mulțumit de sine.

Baba își întoarse o clipă capul spre stăpînul mînios, apoi se plecă din nou spre Răutu:

— „Ai tu, puiule, părinți, mamă?" — îl întrebă ea iar, în șoaptă.

Acesta din nou clătină numai din cap.

— „Orfan, sărmănelul!"—ofta ea: „dar ai poate vre-o drăguță, ori ai lăsat chiar o nevestică acasă?"...

Răutu înghiți numai nodul care, greoiu, i se ridicase din piept și-i strîngea gîtul.

— „Ești de departe, puiule?"—nu-l slăbia bătrîna.

— „Departe... din Basarabia",—se sili el să răspundă. Il înăbușia duhoarea rachiului; capul îi vuia.

Baba nedumerită își ridică sprîncenele rare în sus...

— „La dracu—*cotrelu* și *galușii*!... Am eu o noră, cea dela sobă, și ea cît o sobă caldă... gospodină!... Bărbatu-su îi dus după treburile gospodăriei... Băiat bun... Muierea ceia",—svîrlindu-și bărbuța spre babă, răcnea amărîtul părinte de familie—„ca-i capul răutăților, cu afurisitele ei de alintări... Eu sînt stăpînul, asta-ceia... *Cotrel* îmi trebue mie?.. ha?... *galuși*?"...

Feighin care, agitat, tot mînca și bea în tăcere, deodată se opri; sîngele i se sui la cap,—până și enormele aripi ale urechilor sale clăpăuge, i se roșise; cu ochii injectați, el își ațintì privirea fioroasă asupra lui Sinenco și, răsuflînd greu, îi șuerà printre dinții știrbi:

— „Mă, Sinencule, știi tu, țîncule,—că ești, mă'nțelegi, încă un țînc,—știi tu *reglementul*? Cine e mai mare dintre noi, mă? Cine e șef de escortă? Cine are mai multe galoane, mă?"

— „Cui i s'a încredințat plicul și *persoana*? hei? Cine are hîrtiile și banii?",—îi răspunse măsurat și apăsat celălalt—„atunci, cine *răspunde*, mă?"...

— „Plicul... persoana"... îl strîmbă Feighin după o clipă de ezitare, privindu-l țintă, întunecat: „Da' ești tu, mă'nțelegi, *dator* să mă saluți, mă? Poți tu să-mi comanzi mie, că eu am

trei galoane? Cine *are drept* să comande, ăla îi mai mare, ăla trebue să fie șef, hahol afurisit ce ești!"...

Acum îi veni vremea și lui Sinenco să i se înfunde: conflictul ierarhic, vădit, nu avea nici o ieșire.

— „Ce te stropșești așa la mine", — aruncă el ciudos— „jidan parșiv!"..

Feighin sări în picioare și, apucînd de pe masă un cuțit, îl vîntura în fața-i:

— „Ha!... Eu, jidan... jidan?... Is creștin! Creștin, ca și tine, mă... cine spurcat!"...

— „Creștin, creștin, dar... nu tot", rînji celălalt...

— „Am să-ți bag limba pe gît, fecior de lele!"...

Capul lui Feighin tremura, ochii îi eșiau din orbite și glasul i se stingea.

Sinenco se îngălbeni, și se ridică și el în picioare:

— „Ia ascultă, mă!", zise el răspicat: „lasă cuțitul! Uite colo, cine are să răspundă pentru acela?... Te-ai îmbătat ca un porc"...

— „Eu... eu... eu m'am îmbătat, ha?"...

In acest moment intră pe ușă un țăran spătos, cu un sucman lung până la glezne, încins cu un brîu; peste tot capul, până în sprîncene, îi creștea un păr negru, des și țepos, și barba i se începea de sub ochi, lăsînd în afară numai un nas larg ce fugea în jos pe deasupra mustății, să atingă buza:

— „Iată starostele, preacinstiților domni",—se grăbi să zică stăpînul casei desmetecit și spăriat de întorsătura pe care o luase conflictul.

Feighin deodată se repezi la cel intrat:

— „Pe unde-mi umbli, pui de cățea? Crăpi de somn? ha? Noi avem *orden*.. urgent... Până cînd să stăm aci? Trebue să plecăm în grabă... Indată să-mi fie aci luntrea cu vîslașii, dobitocule!"...

Starostele își îndreptă ochii, din pădurea-i de păr negru, spre pămînt și răspunse mohorît, cu o voce înnăbușită, ce parcă îi ieșea din pîntece:

— „Mai degrabă decît grabnic nu vei pleca, domnule... Vezi bine, oamenii îs duși cam departe... cu vitele... vezi ce apărae-i împrejur... mai-că numai femeile și copiii au rămas... Trebue îngrijită și luntrea"...

— „Taci din gură, tâlharule,"—și turbatul, înăbușindu-se, îl apucă pe staroste de guler,—„au să-ți putrezească oasele în pușcărie!"...

Răutu sări plin de groază în picioare, și se repezi să despartă pe cei încăerați, dar deodată simți că odaea se învîrte cu tot ce-i în ea, și tavanul se răstoarnă în jos. „Ce-i asta?—se gîndi el speriat: „Cine urlă așa de prelung și sălbatec, încît acopere tot sgomotul?... Și într'o clipă văzu ochii plini de spaimă și larg deschiși ai babei, care, în picioare, îndrepta spre el mînele-i tremurătoare; copiii împrăștiați ca un stol de păsăruici spăriate; o mișcare

protectoare a brațelor goale și rotunde, lingă sobă; pe Feighin in picioare, indoit de mijloc, cu minele-i lungi in aer; starostele, Sinenco, stăpinul—toți incremeniți la locurile lor și cu ochii ațintiți spre fața lui; și *auzi* limpede urletul acela groaznic răsunind in pustiul unei tăceri subite...

„Dar acesta eu, *eu sint ?!*" — ii fulgera prin gind: O, Doamne!"... Și intunerec...

Răutu se sbătea in neștire pe laviță, intr'o violentă criză de nervi; baba grăbită, ii descheia gulerul cămeșii și il stropia cu apă rece, ii freca timplele cu un ștergar muiat, șoptind incetișor: „sarmănelul de el, ii orfan și străin"...

Cind Răutu iși reveni puțin in fire, in odae nu mai erau decit Sinenco, care stătea tăcut lingă ușă, cu o lulea in gură și bătrina, care umbla, cu pași liniștiți, stringind prin casă...

Capul parcă ii e strins intr'un cerc de fer, și timplele ii svicnesc. Culcat pe laviță cu fața spre părete și invălit intr'un șal gros, el nu-și poate stăpini plinsul; in luptă cu hohotele ce-l inăbușă, umerii i se cutremură spasmodic și ginduri amare ii trec prin cugetul apăsat: „Ce rușine, ce rușine.. ca o muere isterică... in fața lor... cimpanzei... cimpanzei"...

Prin fereastra deschisă, in odae intră in valuri reci aerul din afară și sgomotele satului deșteptat; la ușă Sinenco, tăcut, tot pufăe liniștit din pipă, și baba incetișor robotește prin casă...

Cu incetul Răutu se potoli; gindurile i se amestecară și se intunecară; și intăia oară după atita tulburare sufletească și nopți lungi nedormite, il birui un somn greu...

V

Sufletul nestatornicit incă al lui Răutu a fost pus la o cumplită incercare.

Fiu de boerinaș de pe malul Nistrului, Ion Răutu, prins incă din școală de curentul mișcării revoluționare, iși inchegase o concepție asupra vieții, din toate ideile disparate care frămintau deosebitele straturi ale „inteligenții" ruse de pe vremuri, — „poporanism", marxism, anarhism,—intr'un amestec haotic de teorii contradictorii.

„Poporanismul" il impingea „in popor", dar el nu cunoștea decit pe țăranul moldovan din Basarabia, cu cămeșa-i de pinză albă incinsă de briul larg, cu ițari de lină și cu opinci,—și cu inerția-i seculară, ce l-a dus dela năvălirile tătărești și turcești, prin domniile fanariote, până la stapinirea rusească... Dacă astfel in inima lui Răutu incolțea un fel de naționalism confuz,—el nu putea să nu-și dea seamă că acest țăran seamănă prea puțin cu filosoful și sociologul rustic, al „narodnicilor" ruși, care ar fi adus la indeplinire, in intunericul satelor din Impărăția Țarilor, toate visurile omenirii civilizate...

Pe de altă parte marxismul il făcea să creadă că țărănimea însăși, e o forță reacționară, menită să dispară in „societatea viitoare",—iar anarhismul ii suggera zădărnicia tuturor sforțărilor de propășire in cadrul vieții de stat.

In fond, totul se reducea la un vag umanitarism sentimental, cu o notă violentă de revoltă...

Arestat la vrista de 18 ani,—pentrucă ar fi inlesnit, ca locuitor al unei provincii mărginașe, un transport de cărți oprite și pentrucă ar fi făcut parte, pe cind invăța incă la Chișinău, din «Asociația teroristă a liceiștilor din Sud-West",—Răutu nu fusese intimidat de fulgerele „tiranilor",—ba dimpotrivă, aproape copil, el era, la inceput cel puțin, nesimțitor la neajunsurile regimului de inchisoare; și-l bucura chiar gindul că și el, in sfirșit, e un „martir al libertății"...

Și era foarte mindru de atitudinea lui „superbă" in timpul interogatorului luat de căpitanul de jandarmi Cațevici,—un om gros, cu o față palidă și buhavă, cu ochi mici ascunși după pleoapele umflate și cu o impunătoare barbă roșie, bine ingrijită.

Refuzind să dea vre o lămurire asupra „activității sale revoluționare", el era convins că dă fiori de groază „călăului" in uniformă albastră prin răspunsurile lui „teribile" la intrebările formale:

— „Naționalitate ?"...

— „Sint Romin"...

— „Cum Romin ? Sinteți supus al regatului vecin ?"...

— „Nu sint *supus* nimănui pe pămint,—sint un cetățean liber"...

— „Dar, ori și cum, din punctul de vedere *legal*"...

— „Disprețuesc mascarada D-voastră legală, și nu recunosc registrele in care ați bine-voit să mă inscriți fără știrea și voia mea"...

— „Dar ce religiune aveți ?"...

— „N'am nici o religie inventată de popi"...

— „N'ați fost botezat ?"...

— „Tăgăduesc orice ințeles faptului, că am fost supus acestor manipulații superstițioase, in copilăria mea... Sint liber cugetător !"

— „Hm !... Atunci nu sinteți supus nimănui, nici in afară de pămint..."

— „Nimănui !"...

Ochii reci ai „călăului" nu spuneau nimic, dar in colțul gurii ii licărea un surîs... disprețuitor, cind iși nota in carnet: ...„neprimejdios, dar incomod"... (Administrația siberiană era mai simplistă !...)

Dar revoluționarul de 18 ani se primbla triumfător prin celulă, căutindu-și mustața pe buză și așteptind judecata istoriei...

Și luni lungi se scurgeau după luni, și Răutu incepea să-și simtă greutatea „coroanei de spini"... Dar și printre crize de apăsare sufletească, il mingiia gindul că doi ochi albaștri adinci și plinși viseazā cu dragoste și mindrie la martirul intemnițat, și ii incălzea inima tăinuita nădejde, că dintr'o zi intr'alta poporul răsculat impotriva tiraniei va sparge porțile temniții...

Și atunci!...

Trecuseră doi ani, poporul nu dădea semne de viață... Și Răutu se trezi, „pe cale administrativă,“ într'un sat din districtul Turinsk, în Siberia apuseană, pentru prima oară față în față cu „țăranul rus“, pe care îl cunoștea atît de bine din literatura poporanistă...

Și aci îl așteptau cele dintăiu și crude desamăgiri.

Țăranul siberian, rece și neîncrezător, îl ținea cam la distanță, cu toate avansurile ce i se făceau.

Incercările de a-i dovedi, în tundrele Siberiei, datoria de a lupta pentru emanciparea de sub jugul țarismului și de sub exploatarea capitalismului, s'au isprăvit... în așa chip încît amintirea lor provoca totdeauna roșeață pe obrajii încă copilărești ai lui Răutu...

Pentru țărani, acest teribil revoluționar, împotriva căruia statul spre a-și apăra existența a fost silit să ia măsuri năstrușnice, —era mai întăiu un.. „mucos“, care ar fi trebuit „să-și șteargă cașul dela gură,“ înainte de a căuta să-i învețe minte, pentrucă „oul nu-i mai cuminte decît găina“... Apoi el era un „cuconaș,“ care „sburdînd de bine“ s'a stricat cu stăpînirea.. În sfîrșit, un om care nici cruce nu-și face, nici la biserică nu se duce, și vorbește în bobote,—un om de nimic, bun numai să-i ceri un gologan-doi mai mult pentru un ulcior de lapte sau pentru un săculeț de cartofi..

Viața apărea mai complexă, și realitatea nemiloasă tot mai mult îi îngheța inima... El începuse să aibă presimțirea, că pot trece mulți ani încă până ce poporul emancipat de robia „politico-economico-socială“ îi va sfărma lanțurile și îl va chema la glorie din ghețurile Siberiei...

Dar la două-zeci de ani e greu să te împaci cu imaginea anilor fără sfîrșit, îngropați sub zăpadă...

Și numai nădejdea pe care i-o dădea dragostea lui tînără îl făcea să simtă încă tot farmecul și bucuria vieții.

Și iată, aproape în ajunul sosirii logodnicii lui, o arestare neașteptată și expediția aceasta spre cercul polar, „la dispoziția ispravnicului de Berezov“... „în cel mai strict secret... sub pază severă... zi și noapte“... și cu toate accesoriile cu care înțelepciunea administrativă a Siberiei știe să-și agrementeze măsurile în interesul ordinei de stat.

Și de-odată în fața lui Răutu s'a ridicat parcă un zid care l-a despărțit de tot trecutul lui, atît de apropiat totuși,—un zid peste care numai putea trece îndărăt.

Dar este oare ceva, fost-a vrodată ceva în dosul acestui zid?...

In jur numai cruzime, brutalitate, sălbătăcie abjectă... Nici o licărire de omenie...

VI

Cînd plecînd din sat, convoiul ajunse la mal,—jandarmii în ciuda „instrucțiunii“, acum nu-și mai scoaseră săbiile și nu se mai înșirară în procesiune,—acolo, lîngă o luntre mică și neagră, cu numeroase crăpături astupate cu cîlți smoliți, îl aștepta starostele înconjurat de țărani.

— „Ei, unde ni-s vîslașii?“—întrebă Feighin.

— „Vîslașii, s'au găsit ei, cu chiu cu vai,“—îi răspunse posomorît starostele cu vocea-i din pîntece: „se codesc oamenii... nu-i rîndul lor... lumea-i împrăștiată... cu vite, cu treburi... Sînt cam multe angarale... Umblăm mai mult pe drumuri... Două zile cel puțin pentru dus și întors, la Troițcoe... Faceți socoteală... tot cîte trei oameni, cel puțin... alte dăți cinci și șapte... Satu-i mic... Iată nu găsesc cîrmaciu... Nu-i greu să stai la cîrmă“,—zise el; în sfîrșit cu sfială: „n'ar putea cineva dintre boeri d-voastră să țină cîrma?... Nu-i greu“...

— „Ce?“—sbieră pe dată ca mușcat de șarpe Feighin: „Ai căpchiat?... Să mă pun eu?... Noi sîntem oameni împărătești, mă!... Să-mi scoți din pămînt, mă 'nțelegi, încă un om!... Altfel te fac să vezi îndată stele verzi!... Fără cîrmaciu, ha?... Da' ăștia ce sînt?“...

— „Aștia acum au căzut dela drum, au dus pe *ișpectur*... Nu-i pot sili... nu-i pentru bani, știți d-voastră“...

— „Să te pui chiar tu la cîrmă, diavol păros, doar nu ești cine știe ce boer mare... Destulă vreme am pierdut aici! Ai să răspunzi pentru toate“,—amenință „omul împărătesc“.

— „M'aș duce și eu... dar ai să răspunzi pentru mine, dacă vine în sat vr'un *nacialnic*?“...

Feighin înghiți în sec...

— „Am să stau eu la cîrmă... numai să pornim odată!“ —interveni de odată, cu o tremurătură nervoasă în voce, Răutu.

Starostele nici că se uită la el:

— „Du-te tu încă odată Fiodore... ce să faci?“—se adresă el către un țăran voinic cu pistrui dese pe fața-i roșcată, care rodea niște alune de cedru.

— „Cum să mă duc?“—zise acesta stupind coji de alune: după trei zile, alte trei?... Vezi ce apă-i... meargă, iaca, Mașca“, —arată el spre o fată sdravănă, cu un tulpan roș, legat după gît, cu colțurile lăsate în jos; ea stătea cam la o parte cu mînile după spate și cămașa îi desina sînii tineri.

— „Dar să nu stea boerește numai la cîrmă, și noi tot să vîslim“,—se amestecă în vorbă un flăcău cu brațe și picioare lungi ca niște aripi de moară de vînt.

— „Nu mă duc“,—își svîrli fata capul în sus: „taica n'a fost săptămîna trecută?“,—și porni spre sat, săltîndu-și șoldurile.

Dar Feighin se repezi după ea:

„Stai, tulpan roș—spinare lată, stai!“,—și apucînd-o de mi-

necă o îmbrînci spre luntre: „N'am să mă murez aici cu voi, mînca-v'ar ciorile!"

— „Du-te, fă, Mario",—îi zise nehotărît şi starostele, „are să se socotească lui tat'tu"...

— „Dar n'am măcar sucmanul cu mine"...

— „Lasă, că ţi-a da careva"...

— „Marş în luntre!"... o îmbrînci încă odată Feighin, care nu o mai slăbia din mini. „Scoate-ţi sucmanul, tărcatule",—porunci ei ţăranului pistruiat, ş'acesta şi începu să se descingă,—iar răsboinicul sergent trecînd pe lîngă Sinenco bodogăni printre dinţi: „Plicul... persoana!... Am putrezi aici"...

— „Ce să-mi rup degeaba gîtlejul sbierînd!... Pentru atîta treabă eşti şi tu bun",—îl înţepă acesta.

In sfîrşit după ce în luntre fură aşternute nişte poclăzi şi puse sub bănci coşuleţe de merinde, toate rechiziţionate de „oamenii împărăteşti" cu aceleaşi procedeuri sumare, se aşezară şi călătorii, grămădiţi în strîmtoarea ei: — fata cu tulpanul roş la cîrmă, lîngă ea Feighin, apoi Răutu cu legăturica lui subsuoară, Sinenco şi vîslaşii, — flăcăul cu picioarele lungi şi un ţăran cărunt şi tăcut;—şi luntrea porni în larg, urmărită de privirile duşmănoase ale celor de pe mal, care învăluiau deopotrivă în ura lor pe „oamenii împărăteşti" şi pe slăbuţul *alistant*, sgribulit între ei, pricina nevinovată a năpastelor lor...

Dar gazda lui bătrînă plîngea făcînd semnul crucii în urma luntrii, şi gospodina cea tînără, înnaltă şi pieptoasă, cu mînile subpuse sub sîn, învăli încă odată pe Răutu în lumina ochilor ei bulbucaţi şi limpezi...

...Indepărtîndu-se de malul pustiu al Samarscului, Răutu perdea cel din urmă contact cu „civilizaţia", reprezentată fie şi numai prin coşul fumegînd al vaporului, care odată pe săptămînă, în cele trei sau patru luni de navigaţie, tîra la remorcă spre răsărit cîte o barja cu ocnaşi. Ori cît de subţire şi şubredă era această legătură, ruperea ei parcă îl scotea cu totul din sfera morală a lumii de azi, şi-l arunca, cu milenii în urmă, în starea unui primitiv care în faţa naturii nepăsătoare nu mai poate găsi resursele pe care le dă omului civilizat munca acumulată a generaţiilor dispărute.

Şi chiar noţiunile lui geografice asupra naturii şi a aspectului exterior al rîurilor, aci parcă erau răsturnate

Primind în apele sale Irtîşul,—acest „afluent" el însuşi mai mare ca Volga,—Obi descrie aci aproape un unghiu drept şi curge apoi, larg şi pustiu, peste o mie de kilometri, drept spre miazănoapte, spre ţărmurile îngheţate ale oceanului boreal, ajungînd nu arare ori, chiar în scăderile cele mai mari ale apelor sale, până la o lăţime de 8—10 kilometri, în afară de nenumăratele braţe lăturalnice, despărţite prin şuviţe înguste şi mlăştinoase. Dar cînd odată cu primăvara, din sus dinspre miazăzi,—dela obîrşiile depărtate la peste trei mii de kilometri, pierdute în stepele arse de soare ale Asiei centrale sau în munţii Mongoliei,—

toate zăpezile adînci, de pe cîmpiile întinse cît Europa întreagă, topindu-se, se revarsă până în punctul acesta de împreunare a Irtîşului cu Obi, şi mai la vale, spre miează-noapte, unde desgheţul întîrzie cu mai multe săptămîni,—întîmpină în calea lor stavila neclintită încă a gheţurilor: atunci nu numai că toate braţele cursului de jos al uriaşului fluviu se împreunează într'un singur canal fantastic, care pe alocurea poate atinge o lărgime de peste 100 kilometri, ci toată această enormă masă de apă trece peste zăgazurile ţărmurilor, rupe din cînd în cînd chiar pereţii malului înnalt din dreapta, şi se întinde în lacuri şi mlaştini neţărmurite, iar înspre tundrele din stînga, însăşi ideia hotarului între apă şi uscat dispare,—„uscatul", pe întinderi de zeci şi zeci de mii de kilometri pătraţi, nu mai e reprezentat de cît de puţine suprafeţe mai înnalte şi de vîrfurile codrilor înnecaţi. Tot pămîntul pare un burete neînchipuit, care din toţi porii săi scoate valuri de apă tulbure, ce isbutind însfîrşit să frîngă stavila de gheţuri, se scurg cu încetul, cît ţine vara scurtă a acestor latitudini, spre Ocean...

In această Sahară de apă se înfundă luntrea, care purta convoiul lui Răutu, dupăce clopotniţa albă a Samarscului se şterse în depărtare.

Un vînt uşor bătea dinspre apus încreţind pustiul cenuşiu al fluviului, şi valurile, isbindu-se de ţărmul drept, se sfărmau în spumă gălbie.

Spre a se pune mai la adăpost de vînt, luntrea se apropiă de ţărmul stîng, închipuit de vîrfurile rare ale pădurilor scufundate, printre cari pînza întunecată a apei se topea în vălul fumuriu al cerului, lăsat greu în jos, ca o manta de ocnaş, încît şi conturele şterse ale ţărmului îndepărtat din cealaltă parte păreau înnecate în ceaţă.

In această monotonie sură, nici măcar rotirea soarelui nu mai putea însemna hotarul între zi şi noapte... Şi numai loviturile încete de lopeţi măsurau leneş curgerea vremii...

Sufletul lui Răutu, îngheţat de măreţia moartă a acestei pustietăţi sălbatece, era apăsat şi de atmosfera morală ce domnea în luntre: între cei şase oameni aşa de deosebiţi, aruncaţi în coaja cea de nucă între valuri, viaţa sufletească se desfăşura tot după impulsul primit pe puntea barjalei de ocnaşi, accentuat încă de „culoarea locală".

Fata cu tulpanul roş de la cîrmă se hărţuea într'una cu flăcăul cu picioare lungi:

— „Se mai vîră şi el, cu jalbele lui la staroste!"—bombănea ea, uitîndu-se chiorîş: „erai lipsă la sfat! Mai bine îţi căutai de treabă, decît să te ţii numai de pozne!"...

— „Hodoronc-tronc!.. Nu te răţoi degeaba! Acu grija mea o ai? Ai uitat se vede, cum te-ai băgat pe fereastră la tătarul cela cu testemele?"...

— „Nu-mi eşti duhovnic, şi nici nu-ţi sînt datoare cu nimica, mangositule"... şi fata dînd din umeri, provocătoare, îşi repezi în sus capul. Cîrma şovăi în mîna ei, şi luntrea se îndreptă brusc la stînga, spre tufele înnecate, culcîndu-se puţin pe coastă.

— „Ce faci, fă?...Ai turbat, încotro dai?"—începu să sbiere

speriat Feighin, şi sări în picioare; dar pierzîndu-şi cumpăna şi imprimînd luntrei oscilări violente, căzu îndată şi mai speriat la fund, peste Răutu; acesta, cu năcaz, se dete la o parte.

— „Ascultă, fă!",—se stropşi şi mai tare atunci Feighin: „vacă de Holmogori... Ce-ţi scoţi ugerul?... Bagă-ţi minţile în cap, mă 'nţelegi, că acuş te apuc de un picior şi te arunc în mijlocul apei!"....

— „Ia-a-a!"—făcu fata, fără să se înfricoşeze: „Singur erai cît pe ce să ne răstorni luntrea!.. Nu te strîmba aşa la mine... mă rog.., Făt frumos!"...

— „Şi ce tot te ţii pe lîngă tufele astea blăstămate?"—nu se potolea celălat: „cîrmeşte mai la dreapta, mă'nţelegi, fă, unde-i cursul mai repede... Aşa nu ajungem la Berezov nici la a doua înviere!"...

Fata aruncă o privire întrebătoare spre ţăranul cel tăcut dintre vislaşi. Acesta clătină din cap fumîndu-şi luleaua.

— „Da' astîmpără-te odată, mă Feighin",—interveni plictisit şi Sinenco: „mă doare şi capul de atîta huet zădarnic!... Ptiu!"...

...Şi luntrea luneca încet tot la vale, în voia valurilor, şi ceas după ceas, vremea era măsurată numai de loviturile domoale ale vîslelor...

Toate raporturile s'au împletit într'un ghem, în care nu li se mai putea da de capăt.

Cei doi jandarmi, conştienţi de rolul lor de reprezentanţi ai ordinei în stat faţă de Răutu, se răsboiau încă şi împotriva vislaşilor,—un trib cucerit, care nu avea altă menire decît să le procure rechiziţiuni de merinde şi să-şi îndeplinească „prestaţiunea naturală" de transport; dar în acelaş timp chiar între „oamenii împărăteşti" se ridica vecinica problemă ierarhică, care le punea otravă în fiecare cuvînt.

Vislaşii, dacă rămîneau uniţi în ostilitatea lor surdă, în care cuprindeau fără deosebire pe Răutu cu paznicii lui, atribuindu-le o răspundere solidară pentru toată cazna acestei munci grele şi nerăsplătite, totuşi nici ei nu se înfăţişeau ca un grup omogen, ci duceau cu ei toate zizaniile de acasă.

Dacă Răutu se simţia jignit de absurditatea crudă a acestei neîncetate clocotiri de mici patimi şi duşmănii, în strîmtoarea luntrei purtate pe valuri în imensitatea pustie a Obiului, el însuşi la fiecare pas nu-şi putea stăpîni isbucnirile de revoltă împotriva sălbătăciei şi a inepţiei unora, sau împotriva grosolăniei şi a răutăţii altora.

Rupţi de oboseală, argonauţii noştri ajunseră în sfîrşit la prima „staţiune", după o zi întreagă de drum, care părea cu atît mai lungă şi mai istovitoare, cu cît în monotonia ei fumurie perdeau parcă orice înţeles chiar cuvintele de „zi" şi „noapte".

Satul Troiţkoe avea înfăţişarea lăcuinţilor lacustre: pe malul stîng, cu totul năvălit de apă, se ridicau deasupra ei pe stîlpi, în jurul bisericii, cîte-va căscioare; numai temeliile bisericii se înnălţau pe o dungă îngustă de pămînt mlăştinos.

—„La staroste!"—comandă Feighin. Şi luntrea, evoluînd printre clădirile de bîrne ale acestei Veneţii septentrionale, trecu vre-o două ulicioare, şi abordă drept la cerdacul înnalt al unei case mai răsărite.

Neastîmpăratul Ferghin sări îndată pe scări, şi întinzîndu-şi picioarele amorţite, începu să tune:

— „Hei, staroste! Unde te doseşti, mă? La minut să fie aici trei vislaşi! Noi sîntem oameni împărăteşti, mă 'nţelegi, şi trebue să plecăm îndată"...

— „Dar ce? Nu ne-om odihni aici puţin de luntrea asta, fire-ar a dracului?"—îl întrebă Sinenco.

— „Ai uitat instrucţia?"—se răsti Feighin: «*fără zăbavă zi şi noapte*»?... Hei? Cu odihnitul tău, avem să ne înnăcrim prin pustietăţile astea!"...

Răutu se surprinse simpatizînd cu Feighin: această primă etapă îl deprimă atîta, încît gîndul că ei nu făcuseră încă nici a zecea parte din cale până la Berezov, îl îngrozea; apoi numai acolo, la Berezov, putea el să afle definitiv de la ispravnic,—la „dispoziţia" căruia plicul cel galbăn punea „persoana anexată",—soarta ce-l aştepta. El era gata să indure orice, numai să se isprăvească odată promiscuitatea aceasta desgustătoare şi tortura necunoscutului,—„cu ori-ce preţ, numai să se isprăvească!"...

Sinenco dete resemnat din umeri, şi urmă pe scări pe Răutu.

Vocea răguşită a lui Feighin răsuna din casă:

— „Samovar!... Şi ceva de' mbucat! Iute!... Rachiu ai? Şi merinde pentru drum! Prin sălbătăcimea ceia de Osteaci, mă'nţelegi, n'avem să mai găsim nimic!... Vorrbă!"—răcni el deodată la cine-va, ale cărui cuvinte nu fuseseră auzite de cei de afară: „Ce?... Avem să crăpăm de foame, de hatîrul vostru, mă?... Noi suntem oameni împărăteşti, mă'nţelegi... Dacă nu colaci, s'or găsi ele turte!... Şi trebue să ai ceva morun afumat şi nişte bribi muraţi... ouă răscoapte... Numai ouă de raţă sălbatecă, zici?... Is bune şi ouăle de raţă!"...

Răutu se întoarse cu sfială spre Sinenco:

— „Să-mi daţi... banii de raţiune... să-mi cumpăr şi eu ceva"...

Acesta îl privi lung, apoi întoarse poala mantalei, scoase o mare pungă soioasă, şi-i întinse doi gologani de cîte cinci capeici,—cu o strîmbătură de zîmbet sub mustaţa-i groasă:

— „Numai să nu încarci prea mult luntrea cu cumpărăturile d-tale... boierule!"...

Răutu se roşi şi, stingherit, se uită la cei doi gologani,—„raţiunea lui de nobil". Şi toată grozăvia şi josnicia situaţiunii sale îi apăru într'o lumină nouă: ce putea cumpăra cu aceşti bani în locurile astea, la mii de kilometri de cele mai apropiate vestigii de cultură, şi unde numai prin îngrijirea stăpînirii vine odată pe an, lăsată pe apă, o plută, care aduce puţină făină, sare şi praf de puşcă, pentru cele cîteva sate prăpădite de pescari şi vînători, împrăştiate printre tundre dealungul apei?...

Cu voe sau fără voe, el trebue, deci, să trăiască din rechizițiunile „oamenilor împărătești", dacă.... dacă nu vrea să moară de foame... Dar nu e stăpîn nici măcar pe viața lui....

El simția cum tundra parcă îl soarbe, puțin cîte puțin, în bezna-i mlăștinoasă....

Intrînd în casă, Răutu se simți vinovat și se rușină la salutul posomorît al starostelui, un bătrîn sdravăn și rumân, cu o lată barbă albă,—dar fu și jignit: „Ce sînt eu de vină"—se gîndi el: „doar n'am venit cu voia mea!... Oameni fără milă!... Sufăr *pentru ei, pentru ei*!... Fiare!"...

Și pe cînd jandarmii ospătau cu chef, fără a se sinchisi de nimic, Răutu stînd alături cu ei la masă, se simția *complice* la extorsiunile lor nerușinate, și mîncarea i se oprea în gît.

La plecare, el puse stingaciu în mîna starostelui cei doi gologani:

— „*Toată* rațiunea mea... n'am mai mult"... zise el înăbușindu-se.

Starostele se opri o clipă cu mirare parcă; se scărpină în cap, apoi îi întinse nenorociții de *pitaci* de aramă,—„cu dispreț" se gîndi Răutu:

— „Ia-i, Domnule, o să ai mai multă nevoe de bani acolo, în jos"....

Dar Răutu se repezi în luntre, cu dinții strînși și cu lacrimi de rușine în ochi...

VII

... Iarăși în luntre, între vălul întunecat al cerului și nesfîrșita pînză a apei....

Răutu de mult s'a încurcat în socoteala zilelor nețărmuite de noapte; trece o stațiune după alta; la început un sat două rusești,—apoi tot mizerabile așezări de Osteaci; cîteva clipe de tulburare și sgomot, și apoi sute și sute de kilometri pustii...

Aceleași patimi mici, aceiași sălbătăcie, aceiași cruzime și înjosire; lumea redusă la cîteva scînduri șubrede, mereu departe de țărmurile ascunse în ceață;—și în acest microcosm niște ființi înrăite și învrăjbite își duceau toată viața materială și se sbuciumau într'o abjectă intimitate și strîmtoare, necompatibile cu cel mai elementar simț de demnitate omenească, fără posibilitatea de a păstra vre un decor sau vre un respect de pudoare, chiar cînd pe bord se afla o femee....

Incordarea dintre Răutu și paznicii săi ajunse să stingă în ei ultima licărire de simpatie omenească; fiecare cuvînt, fiecare gest putea să provoace isbucniri sălbatece.

Tundra îl sorbea pe Răutu tot mai adînc...

Istovit, flămînd și nedormit, lipsit de toate acele îngrijiri de sine ale omului cu deprinderi culturale, cari leagă regulele igienii de respectul de sine; strivit moralmente și scîrbit de el însuși, tînărul își simția sufletul pustiit și sălbătăcit,—tot stratul de

cultură, toate preceptele moralei umanitariste parcă se topiseră pe valuri; și apăru sărmana fiară omenească în exasperarea instinctului animalic de conservare...

El perdu până și puterea de a simți oroarea isprăvilor lui Feighin care, mai ales de cînd luntrea se înfundase printre satele oropsite ale Osteacilor, ajunsese la adevărate saturnalii de cruzime și sadism față de inofensivii fii ai tundrei, cu totul dezarmați înnaintea strălucirii și a tot puterniciei „omului împărătesc"...

„Numai să se sfîrșească, să se sfîrșească odată acest drum!...."

Prin ceața conștiinții, cași pe dinnaintea ochilor păinjeniți, treceau una după alta, nesfîrșite, scene de groază și de scîrbă...

.... Șatlimsk, pe țărmul drept al fluviului vr'o zece bordee de Osteaci, cu totul înnecate, în afară de mica ridicătură de pămînt în jurul a vre-o două „*iurte*" dărăpănate dela margine.

Cînd luntrea se apropiă de țărm, pe această ridicătură se observase o mișcare neobicinuită, și un sgomot nedeslușit de glasuri omenești tremură prin pustiul tundrei.

Prora se izbi de țărm; uimiți, călătorii rămaseră o vreme în nemișcare:

In mîzgă hleioasă cîteva zeci de pitici, pociți și stranii, se sbăteau într'un vălmașag de forme omenești împleticite,—capete însîngerate, picioare pe jumătate goale agitate prin văzduh, brațe încordate, mîni încleștate.

Din grămadă, ca dintr'un enorm mușinoiu omenesc, se auzea cînd un țipăt de femee, cînd un geamăt înăbușit, sau un răget fioros, în care aproape nu se mai putea ghici o voce omenească.

In răstimpuri, de sub svîrcoleala de trupuri încolăcite, isbutea să se smulgă cîte un chip bestial, rupt și plin de glod și, abia ținîndu-se în picioare, apuca o scurtătură și căuta să dea în grămadă; dar căzînd asupra ei, era îndată acoperit de alte trupuri. Sau vre-o femee, cu părul vîlvoiu, numai într'o cămașă sdrențuită, se cățăra în vîrful piramidei omenești, spre a se prăbuși îndată în mijlocul ei, cu țipete sălbatece...

In această încăerare năprasnică, nu se mai putea spune cine cu cine se bătea, ci fiecare în deosebi lovea orbește în toate părțile, și cu toții se năpusteau cu o furie nebună asupra fiecăruia în parte...

Un sat întreg părea căzut în demență: cu toții erau beți,—așa cum pot să se îmbete numai Osteacii, degenerați înnainte de a ieși din sălbătăcie, și cărora civilizația le-a adus numai alcoolismul și boale abjecte.

Se putea numai decît ghici, că nu de mult a trecut pe aici vr'un mare „negociant" de blănuri, care a uzat prea larg de instrumentul de schimb,—clasic pentru aceste regiuni, deși oprit de lege,—basamacul otrăvit..

In focul luptei, nimeni nu băgă de seamă sosirea luntrei.

Feighin, bine-înțeles, cel dintâiu își simți chemarea; el sări din luntre și vocea lui răgușită acoperi sgomotul bătăliei:

— „Mă, liftă spurcată!... Unde-i măgarul cela de staroste al vostru? Acuş bag sabia în el!"...

Abia vr'o două sau trei capete se întoarseră pentru o clipă...

— „Acuş vă vin eu de hac, păgînilor!"—se repezi Feighin, îndată adus în stare de incadescență. Suduind cît îl ținea gura, el dădea cu călcăele ciubotelor în gramadă, lovea orbiş în toate părțile cu teaca săbiei... Loviturile răsunau ca în lemn... De geaba!"...

D...dată el apucă din grămadă un picior, şi începu să-l tragă din răsputeri:

— „Las' că te scot eu, faraoane!"...

Şi un om desprins cu sila din ghemul acela de trupuri încîlcite, tîrît de picior, ca un cîne de coadă, bălăbănindu-şi capul prin mîsga cleioasă, căutînd să se razime în mînile tremurătoare, fu tăvălit aşa până la mal şi aruncat, cu ajutorul isbiturilor de ciubotă, în luntre; căzu ca un sac şi rămase, mototol de peteci murdare, în nemişcare; peste puțin nenorocitul se îndreptă pe bancă şi începu să se scuture de noroiul ce-i curgea din cîlții negri ai capului, peste ochi, pe nas, pe obraji, peste gură,—stropind în toate părțile... Răutu se feri la o parte....

Un urlet de fiară se auzi de pe mal: Feighin, care apucase de păr o femee, o trăgea fără milă spre luntre, dar ea, încleştîndu-şi mînile de alții şi mugind de durere, nu se lăsa....

— „Da' voi ce-mi stați acolo boereşte, mă puturoşilor, uscavi-s'ar picioarele!... Ia puneți mîna şi voi ici pe scîrba asta de muere"...

Vîslaşii Osteaci din sus, cari coborîseră luntrea până la Şatlimsk, se aruncară, supuşi şi par'că speriați, la femee şi izbutiră să o smulgă; ea căzu la pămînt; numai capul, cu gîtul lungit, îi atîrna de părul strîns în pumnul lui Feighin; şi pe cînd acesta o tîra spre mal, împinsă de vîslaşi, ea se sbătea ca o pisică turbată, înfundîndu-şi picioarele în mîzga lunecoasă; zdrențele cămăşii fîlfîiau prin aer, lăsînd aproape gol trupu-i slab, plin de noroi şi de sînge. Odată ce se văzu în luntre, această caricatură de femee se linişti şi, tăcută, începu să privească în lături, potrivindu-şi zdrențele...

Al treilea vîslaş recrutat în acelaş chip, fu însfîrşit zvîrlit lîngă ceilalți...

Luntrea se depărtă de țărm....

Pe îngusta limbă de pămînt înconjurată de apă, încăerarea sălbatecă urma înainte; luptătorii parcă nici nu băgaseră de seamă dispariția tovarăşilor....

Numai cei trei vîslaşi din sus se proectau impasibili pe țărm: ei nu avuseseră parte de „instrumentul de schimb"...

Răutu se uită la cei din luntre.

Mici, cu spetele largi şi cu picioarele scurte, cu fețele galbene-pămîntii, acum mînjite şi pline de sgîrieturi şi vînătăi grozave, ei nici o clipă măcar nu-şi îndreptară spre satul abia părăsit ochii lor negri şi mici, înfundați deasupra nasurilor largi şi

turtite. Abia rupți cu sila din învălmăşeala aceia şi amețiți încă de băutură,—şi nimeni nu s'a interesat de au mîncat ceva şi de vor avea ce mînca în cele douăzăci de ceasuri, poate, până la stația următoare,—aceşti gnomi ai Obiului, muți, trăgeau automatic la lopeți... Şi nici un cuvînt de protestare! Nici o întrebare măcar, cu ce drept şi cu ce scop au fost prinşi din mulțime şi puşi la muncă!... Şi lopețile în ritm măsurat frîngeau valurile...

— „Oameni sînt ăştia?"...

...O ploae măruntă acopere cu pulbere de beşici gălbii fața neagră-vînătă a apei...

Nu se mai vede nici umbra țărmului drept, nici tufele înnecate ale celui stîng...

Luntrea stă parcă pe loc, închisă într'un cerc. În zădar cad lopețile prin apele moarte, ele nu mai pot rupe acest cerc vrăjit, mărginit de rețeaua umedă şi rece.

Răutu, în sucmanu-i subțire şi'n cămaşa-i de pînză, muiat până la piele, tremură de frig. Frigul l-a răzbit şi pe Feighin, învălit într'o pocladă. Şi chiar liniştitul Sinenco îşi pierde răbdarea şi tot zoreşte pe vîslaşi; aceştia îşi încordează o vreme brațele obosite,—dar țărmul rămîne mereu ascuns după vălul îndărătnic al ploaei...

Cerul coborît îşi cerne neobosit lacrimile mărunte şi dese...

În sfîrşit! Sosinsk... Numai vr'o 5—6 *iurte*, îngrămădite pe o colină destul de înnaltă, la adăpost de apă.

— „Aici avem să ne odihnim, să ne uscăm puțin ciolanele,"—zice apăsat Sinenco.

Însuşi Feighin parcă e bucuros că li se impune această înfrîngere a „instrucțiunii."

Satul ar părea pustiu, dacă prin acoperişurile iurtelor tăcute nu ar ieşi valuri de fum gros, ce se aşterne a lene pe pămînt. Oamenii s'or fi adăpostind de ploae, sau poate e *noapte* şi dorm,..

Feighin se îndreptă hotărît spre iurta mai arătoasă dela margine, se plecă de-a buşile şi anevoe se strecură prin gura uşii, joasă şi îngustă, în care chiar un om mai puțin lung n'ar fi putut intra decît aproape tîrîndu-se.

Răutu îl urmă, dar nu apucă să-şi plece capul, cînd o lovitură puternică în piept îl răsturnă aproape pe spate. Feighin, ghemuit, sări parcă ars din iurtă şi, frecîndu-şi fruntea, începu să scuipe, şi să înjure:

— „Ptiu!... Spurcăciune!... Ca cînii!..."

Sinenco rîdea pe sub mustață:

— „Bre, bre, bre!... Să crezi că-i fată mare!... Se vede că n'ai mai fi fost prin meleagurile astea..." Şi intră liniştit în iurtă.

Bordeiul clădit din bîrne negre, fără fereşti, fără tavan, fără sobă,—în locul căreia la mijloc ardea un rug mare,—era plin

de fum, care eșia jumătate pe ușă, jumătate pe o gaură tăiată drept în acoperiș,—acum astupată puțin cu niște coajă de mesteacăn, ca să nu bată ploaia înlăuntru.

Inăbușit de fum, Răutu plecă capul.

In jurul focului ce pălpăia in rug, pe o ridicătură joasă de pămînt bătătorit, erau lungiți mai mulți Osteaci, bărbați, femei, copii, goi sau abia acoperiți cu cîte o zdreanță. Cu toții dormeau duși, afară de vre-o două perechi care nu păreau impresionate, nici jenate de musafirii neobicinuiți...

Cu tot fumul și ventilația largă, prin iurtă duhnea miros greu de untură de pește rîncedă...

Feighin, plecat peste genunchi, spre a se feri de fum, scuipa și înjura fără astîmpăr:

— „Ptiu, lighioane spurcate!... Scoală-te, cîne nerușinat!" :—se năpusti el clocotind de mînie asupra unuia din bărbații cari nu dormeau, și ridicîndu-l de spate de lîngă nevastă-sa îl aruncă cît colo în picioare.

Omul besmetic se clătină.

„Acopere-ți pielea, mă, pocitură scîrboasă!,"—îl îmbrînci în rug pudicul jandarm.

„Pocitura" sări în lături dela foc, își puse o cămașă în spinare, stătu puțin ca să-și mai vie în fire, apoi cinchit lîngă rug, începu liniștit să-și umple luleaua de rădăcină de mesteacăn.

Nevasta,—numai în cămașă, desbumbată, cu o tăetură largă dela guler în jos, încît pînza soioasă îi servea mai mult ca ornament decît ca apărare de priviri indiscrete,—rămase intâiu răzimată cu nepăsare în cot; peste o clipă însă veni și ea spre rug cu o lulea în colțul gurii...

Prin valuri de fum, Feighin călca furibund cu ciobotele pline de apă peste trupurile lungite în jurul rugului; din svîrcoleala de forme nedeslușite, oamenii săreau speriați din somn...

Sinenco se desbrăcă, își atîrnă cu socoteală mantaua și amuniția pe o grindă mai la o parte, și se așeză, numai în cămașă și nădragi, lîngă foc, pe locul rămas liber la marginea patului de pămînt.

Răutu îi urmă pilda, cu umerii strînși de sfială și desgust...

— „Ce poți găsi de mîncare la dihăniile astea?... Crăpare-ar și le-ar fi de cap!"—bodogăni posomorît Feighin, lăsîndu-se greu alături de ceilalți și luîndu-și genunchiul între brațe, cu un aer de desnădejde.

— „Ia, tot s'a găsi ceva pește proaspăt pentru ciorbă,"—răspunse netulburatul Sinenco,—„se chiamă că-i fiertură... și cu ce avem și noi... Nu ești aici la mama acasă... Ia, îngrijește-te, gospodino!"—se adresă el către o bătrînă scurtă și osoasă, ce stătea în colț, legîndu-și capul despletit cu o petecă.

Bătrîna se repezi să ia dintr'un cuiu de lemn un mic ceaun, care purta încă urme de oase de pește și solzi din ciorbele anterioare, aruncă în el niște peștișori mărunți dintr'un coșuleț de coajă de mesteacăn, îl umplu cu apă, și îl puse, fără sare, într'un cîrlig de lemn deasupra rugului...

„Poate omul sta mai jos?"—se întrebă Răutu, urmărindu-i

aproape cu spaimă mișcările: „—ceaunul ăsta e, fără îndoială, singurul obiect de cultură, cu care s'au îmbogățit gospodăriile lor în timp de trei sau patru milenii"...

...El nu avu tăria să guste din bucătăria babei și se mulțumi cu o coajă de pîne, vechie de mai multe zile și muiată de ploaie. Feighin, scoțînd ciorba din ceaun cu o lingură de lemn, se strîmba și înghiția în silă; numai Sinenco, ca un adevărat stoic, vorbea măsurat:

— „E bună udătura caldă pentru stomac... Dacă faci pe duduca delicată, n'ai ce căuta prin locurile astea... Doamne, Doamne, sînt neamuri, cari, ci-că, mănîncă și broaște, și viermi,—și mulțumesc lui Dumnezeu, că au și atîta... Mai rău e cînd omul n'are ce pune în pîntece"...

Osteacii, cu ochi mici și stinși, stăteau pe vine în cerc și-și fumau în tăcere lulelele din care eșeau inelușe vinete ce se topeau în valurile întunecate ale fumului de rug... O fetiță de vr'o cinci ani, gălbănă-verzie și sbîrcită, toată goală și plină de bube suspecte, sugea un cap de pește ce-i întinsese Sinenco... După jandarmi, cu toții se aruncară la ceaun, strîngînd cu lăcomie fărămăturile de pîne lăsate de străini... Iar ce mai rămase după ei, cu oase și solzi, baba puse, în acelaș ceaun, la ușă—pentru cîni...

Răutu sări afară din iurtă...

VIII

...Apă și cer plumburiu... Țărmurile îndepărtate se topesc în ceață... Soarele nu mai străbate vălul de nori, fără sfîrșit dăinuește amurgul monoton...

Și tundra fără fund soarbe tot mai adînc în bezna-i neagră viața luntrei pierdută pe valurile pustii...

...Răutu, sleit de puteri, ațipi stînd pe banca-i îngustă cu capul între mînile sprijinite pe genunchi. Alături, la spate, dormea Sinenco cu fruntea răzimată de spinarea lui; în față, sta încolăcit Feighin, cu ceafa pe banca cîrmaciului și cu genunchii aduși în sus peste pîntece. De-odată o lovitură puternică făcu pe Răutu să-și deschidă ochii: Feighin, întinzîndu-și fără voe prin somn piciorul, îl izbise în piept. Răutu se uită un moment în obrazul acesta roș-vînăt, la nasul coroiat ridicat spre cer, la urechile păroase, îndepărtate ca niște aripi, la gura știrbă deschisă, care duhnea încă de răchiul rechiziționat la ultima stație; și de-odată, scuturîndu-se cu ciudă de capul lui Sinenco, el aruncă cu putere de pe genunchii săi piciorul lui Feighin. Acesta, buimăcit, sări din somn, și dîndu-și seamă de gestul lui Răutu, se și înfurie și începu să sîsie, amenințînd cu degetul:

— „Ce izbești, domnule? Nu mă scoate din sărite cu fasoanele astea!... Nu ești decît, mă'nțelegi, un pîrlit de *arestant*... Dă-te la o parte, mă 'nțelegi, este acolo loc și pentru piciorul meu!"...

Lui Răutu îi tremurau buzele și ochii i se aprinseră:

— „Ascultă, canalie bețivă!"—și însuși Răutu se miră de vocea *străină* ce-i șueră printre dinții încleștați: „dacă nu te liniștești odată, răstorn luntrea"...

Feighin, prostit, rămase cu gura căscată, holbînd ochii. El văzu din mișcarea isterică, cu care Răutu își și puse mîna pe bordul luntrei, că e în stare să aducă la îndeplinire amenințarea-i nebună...

Pe nesimțite, visătorul blajin și delicat se urcă până la diapazonul brutalului jandarm, mereu clocotind de ură; și chiar Sinenco își perdea calmul și-i dădea prilej de revolte, provocînd ciocniri urîte, de care nici odată înainte nu s'ar fi crezut capabil, el, om bine crescut și deprins să idealizeze firea omenească.

Și cine știe unde mai putea duce pe Răutu viața înciumată din acea coajă de nucă, rătăcită prin nesfîrșirea Obiului răvărsat, dacă o întîmplare năprasnică nu venea să tulbure, până la adîncimi nebănuite, tot sufletul lui tînăr.

La Condinsk, pe la jumătatea drumului spre Berezov, locuitorii atraseră băgarea de seamă a jandarmilor că vîntul pare a se schimba, și-i sfătuiră să mai aștepte, căci de se întoarce cumva dinspre meazănoapte, împotriva cursului apei, îi amenință o mare furtună, ca întotdeauna pe aceste șesuri întinse și plecate spre nord.

Dar micul convoiu, care își pierduse prin tundre până și rîndul zilelor, se exaspera la gîndul că în cazul cel mai bun mai au încă de făcut până la Berezov măcar cinci șase zile, încît orice întîrziere li se părea o catastrofă. Pentru Răutu, sentimentul de degradare, înjositoarea atîrnare de capriciile și răutatea unor ființi grosolane ori decăzute, și în același timp grija chinuitoare de soarta ce-l aștepta la capătul drumului; pentru cei doi jandarmi—teama de răspundere și echivocul raporturilor dintre ei; pentru toți—oboseala, greutățile și neajunsurile materiale, cît și atmosfera de dușmănie și aversiune reciprocă, ajunseră intolerabile. Oamenii aceștia nu se mai puteau suferi, nu se mai puteau privi fără iritație, și pe toți îi stăpînea aceiași dorință: să se despartă cît mai curînd și pentru totdeauna...

Nu numai Feighin, dar chiar și cumpănitul Sinenco nu mai era dispus să asculte sfaturi de prudență.

Pe Răutu, nu-l întreba nimeni, dar el era și mai zorit de cît ceilalți.

De altfel, aspectul fluviului părea neschimbat. Sub cerul înnourat, o ușoară tălăzuire a apei frîngea lîngă țărm valuri mici în spumă gălbie.

Dar cînd luntrea ajunse la mijlocul fluviului, apucînd spre malul înnecat din stînga, se simți că valurile încep să bată cam în coastă, și cîrmaciul, un Osteac scund, cărunt și posomorît, cu peri rari și scurți în barbă, fu silit să îndrepte luntrea mai în cursul apei.

Mai departe, pe toată întinderea revărsată printre păduri și tundre, unde apa nu avea multă adîncime, vîrfurile de tufe și păduri ce răsăriau deasupra ei, potoleau loviturile de vînt, cu toate că el bătea acum mai din jos.

Călătorii se liniștiră, dar cîrmaciul arătă cu mîna spre adînc: acolo valurile brăzdau, tot mai împotriva apei, pînza întunecată a Obiului, și crestele galbene se sfărmau din cînd în cînd până la mijlocul lui. Bătrînul Osteac părea cam îngrijit, și ridicînd mereu capul în sus, urmărea direcția norilor grei.

Vîntul se tot întărea, intrînd în luptă cu cursul apei; vîslașii lucrau din lopeți mai cu stăruință.

Vremea curgea leneșă...

Crestele galbene se tot înmulțiau, valurile tăiau acum fluviul deacurmezișul și ajungeau până la malul de dincoace.

Cîrmaciul se încrunta tot mai mult.

Pe la jumătatea drumului spre Șarcalinsk, unde trei brațe paralele se împreunează ca într'o mare, țărmul drept abia se mai putea ghici în depărtare, iar la stînga apa se pierdea în fundul zării. Ea nu mai înfățișa aici nici slabul scut de vîrfuri înnecate, —și toată fața ei clocotea...

Intre valurile negre, toate acum încrestate, se săpau brazde tot mai adînci, și spuma lor ajungea tot mai *albă*...

Pe cerul întunecat fugeau, tot mai repezi volburi de nori groși, vîntul creștea iute într'un uragan și vîjîia printre crestele de valuri...

— „N'o fi mai bine să trecem dincolo, și să așteptăm pe mal?"—întrebă încet Feighin.

— „Numai de-am avea vreme... Cîte ceasuri ne trebue până la țărm!"—îi răspunse cîrmaciul.

Dar altă cale nu mai era, și bătrînul cîrmi puțin la dreapta. Luntrea șubredă și veche nu se mai putea îndruma drept spre țărm, dealungul valurilor tot mai înnalte; vîslașii își încordară brațele, și prin șuerul vîntului și ropotul tot mai puternic al talazurilor nu se mai auzea decît scîrțîitul sacadat al lopeților în cuele lor... Botul subțire al luntrii tăia crestele spumegate, și ea trecea peste valuri în salturi tremurate și repezi...

Cei dinlăuntru tăceau... Din cînd în cînd un val, sdrobindu-se de bord, îi împroșca cu spuma-i măruntă și rece...

Dar salturile luntrii ajung tot mai rari și mai lungi, mai înnalte; în urletele uraganului, care se azvîrle ca o fiară scăpată din lanț, luntrea cînd se cațără spre creasta spumoasă a valurilor, cînd lunecă la picioarele lor; iar în față se ridică ziduri de apă tot mai amenințătoare... Dunga înnegurată a țărmului drept nu se mai zărește decît o clipă, pe coamă, și șubreda plută îndată se înfundă în adîncimile prăpăstiilor tot mai negre...

Mînile bătrînului, încleștate pe brațul cîrmei, abia pot ținea în sînul valurilor jalnica ruptură de scîndură, și lopețile tot mai des cad neputincioase prin văzduh...

Luntrea nu mai este decît o jucărie a stihiei întărîtate. Iată— un val se răstoarnă peste ea... al doilea... al treilea... Și la stîn-

ga un munte negru și prăpăstios se rostogolește drept spre bord.

— „Innapoi"—strigă cît îl ține gura Feighin, dar în vuetul furtunii se văd numai buzele lui albe tremurînd peste dinții știrbi...

Insă nici într'acea parte nu e mai bine: o clipă pe coamă, Răutu zărește tufele negre plecate, peste cari sar sdrobindu-se în pulbere stînci de apă... Dar tot e mai aproape până acolo... Și o nădejde de adăpost...

Luntrea e plină de apă...

Cîrmaciul își face cruce, aruncă poruncitor lui Feighin un căuș de lemn... nu s'aude ce spune... din nou s'apleacă peste minerul cîrmii, pîndind cu încordare clocotul valurilor... Bătrînul Osteac parcă a crescut și pare acum un uriaș... Spre el sînt ațintite toate privirile...

A cîrmit înnapoi !...

Dar un val isbește în coastă, din dreapta,—luntrea se culcă... Feighin cu un scîncet se apucă cu mînile de bord și scapă căușul... Sinenco îl prinde iute și s'aruncă să scoată apa... Picături !... Feighin își smulge chipiul din cap și cu mișcări înfricurate îl ajută... Și Răutu se repede cu pălăria lui studețească...

Vîntul bate din spate, ei merg acum împotriva apei, după valuri...

Din nou se văd o clipă tufele țărmului sting... mai aproape !... Și iar întunerec...

Dar Răutu nu se mai uită în lături... El își vede numai pălăria plină cu apă... goală... iar plină... repede... mai repede .. nimic mai mult... nimic... totul e aici... toată viața !...

Iarăși pe coamă: linia țărmului drept e frîntă și dispare sub talazuri uriașe, cari sînt aruncate spre cer în vrăjmășie năprasnică, în fantastice blocuri negre de apă, și se prăbușesc mugind în prăpastie,—iar de cealaltă parte toată zarea fierbe în spumă albă, prin care înnegresc ici și colo vîrfuri ascuțite...

Drept sub picioare, în fund, o pată neagră de tufe peste care se sfarmă valul... Și luntrea cade printre vîrfurile dese de brazi înnecați... Valul s'a dus... Dar cîrma e ruptă... Oamenii în spaimă nebună, se apucă de crengile subțiri... ele se pleacă neputincioase, se frîng...

Bătrînul cîrmaciu, care singurul nu-și pierde cumpătul, apucă hotărît căușul și poruncește ceva vîslașilor; aceștia ridică lopețile nefolositoare și iau coșulețele de coajă de mesteacăn, golite de merinde... Cu toții în mișcări repezi scot apa din fundul luntrii...

Aici, în desiș, sbuciumul valurilor sub luntre e mai slab, dar din afară se ridică un părete negru, tot mai înnalt. Toate adîncimile uriașului fluviu se rostogolesc spre cer, se asvîrl nebune și înneacă totul... Intunerec... Luntrea, într'o smincitură, e aruncată în sus printre crengi și se prăvale în beznă... o lovitură strașnică în fund... o pîrîitură ..

Valul trece... luntrea însă, spartă, se scufundă încet, încet...

Feighin, cu capul gol, gemînd, cade în genunchi :

— „Doamne, Doamne, miluește-ne pe noi, păcătoșii... Fecioară, născătoare de Dumnezeu... Maică precistă... Tatăl nostru care ești în cer... fie voia ta... iartă-ne greșalele noastre"...

Sinenco se lasă și el în genunchi, și-și face cruci largi. Osteacii îl urmează tăcuți și resemnați...

Iși îndoi genunchii pe bancă și Răutu, pentru care, aproape din copilărie, cerul era gol : ochii îi ard de extaz, și... se roagă și el...

— „Fraților !"—răsună adînc vocea lui Feighin—„iertați-mă, dacă v'am greșit"...

Un nod îi înnecă lui Răutu suflarea. El își întinse brațele :

— „Și d-ta,—iartă-mă... iartă-mă... și pe mine"...

— „O... o... o..."—isbucni în hohot de plîns Feighin; el săruta pe Răutu pe frunte, peste ochi, peste obraji... Picăturile reci de apă murdară ce-i picurau din barbă și mustăți se amestecau cu lacrimele-i fierbinți pe obrajii lui Răutu, care îl strînse nervos în brațe peste umeri :

— „O-o-o... Toată viața... Sufletul... Dumnezeu vede",—se sugruma de plîns Feighin, cu capu-i cărunt pe umerii băiatului..

— „Dumnezeu să ne ierte pe toți, să ne înfățișăm cu inima curată",—rosti solemn și emoționat Sinenco, făcîndu-și cruce. Grav și senin se sărută el de trei ori cu Răutu apoi cu Feighin, și cu cei doi vîslași,—până la cîrmaciu nu putu ajunge.

Și Răutu se îmbrățișă cu bătrînul Osteac și cu vîslașul ce era mai aproape, un băetan de vr'o 18 ani...

Luntrea se tot lăsa, încet, în jos : apa îi ajungea aproape la margine, și la fiecare tremurare de unde se vărsa înăuntru...

S'a sfîrșit...

Vremea se opri... In viitor nu mai era nimic... Nimic, decît o așteptare oarbă... Iar trecutul întreg se condensă într'o viziune orbitoare de o singură clipă...

Și Răutu, tot ținînd strîns în brațe pe Ferghin care își reazimă urechea păroasă de obrazu-i tînăr, își *văzu*, într'o singură fulgerare, toată viața, dela cele dintâiu amintiri de copil ; chiar amănuntele de mult uitate îi stăteau acum în față, în contraste puternice de lumini și de umbre...

Dar mai ales o vedenie îi prinse tot sufletul, și-l umplu de bucurie senină.

...După vacanța Crăciunului, cu ranița plină de cărți, în mantaua-i nouă cu bumbi de argint, se întoarce Răutu dela școală. E foarte fericit : mai întâiu, de aseară el face parte din „secția" clasei a cincea a „Asociațiunii teroriste a liceiștilor de Sud-Vest", și conștiința misiunii sale istorice îi dă fiori de mîndrie ; în al doilea rînd, el simte în buzunarul vestei ceasornicul mare de aur—întocmai ca al *grecului* Slovic !—atîrnat de un șiret de matasă,—e un dar de ziua sf. Ioan, cea dintâiu după trecerea lui în „clasele superioare"... Și omătul de Ianuarie scîrție vesel, și mii de scîntei sclipitoare i se aprind în cale... Răutu se oprește

înnaintea scărilor ce fug în subsol, în prăvălia din care toți liceiștii cartierului de sus se aprovizionează cu creioane, penițe, caiete, și cu bomboane și prăjituri de o uimitoare eftinătate. Ii trebue un caet și apoi ar vrea să se uite și la ceas... „ce-au să zică ei ?"... Dar după ușă el rămîne înlemnit: aplecată peste tejghea, o femee slabă și palidă plînge ținîndu-și o batistă roșie la gură; ea îi aruncă o privire așa de moartă, cînd printre sughițuri de plîns îl întreabă:

— „Ce poftiți ?"...

Răutu îngheață și simte că toată bucuria de viață s'a stins în el:

— „De ce plîngi mata ?"—o întrebă el încet la rîndu-i.

Femeia își ascunde fața în batistă; se aud numai gemete înnăbușite:

— „Nenorociri, drăguță... Iarna-i grea... bărbatu mi-e bol-„nav... trei copii mici... școalele au fost închise... Nu merge... „N'am putut plăti pa-atru-zeci... de ruble... Ne vinde... pe dru-„muri... Doamne !... Doamne !... De am muri cu toții... odată !"...

Mîini tremurătoare deschee mantaua, trag șiretul de mătasă de după cap:

— „Ia-l mata... face mai mult... mie nu-mi trebue... am altul".

Doi ochi larg deschiși și aiuriți îl privesc țintă... Apoi în ei se aprinde atîta recunoștință nefirșită și bucurie nebună !...

...Acești doi ochi îl luminează ș'acum din noaptea trecutului... „Aceasta *rămîne*"...

...Cu acești ochi parcă îl privește și bătrînul Osteac...

...Luntrea e plecată spre proră; botul ei subțire se înfundă în apă, dar pupa e ridicată în sus, și marginea ei e cu mult deasupra nivelului apei. Bătrînul se apleacă peste margine, apoi apucă înfrigurat o lopată și cearcă în adîncime... Fundul luntrii se oprise într'un trunchiu sau o ramură mai groasă a bradului înnalt pe lîngă care se prăvălise...

Bătrînul se uită spre vîslași, dar același gînd fulgeră prin mintea tuturora, și cu toții se apucă de crengile copacului și le trag spre sine... Feighin suflă greu; Sinenco e alb ca varul... Luntrea nu se mișcă... crengile rupte rămîn în mîini... Dar bătrînul face un semn cu mîna... cu toții încearcă să se îngrămădească unul peste altul spre pupă... Aceasta cu încetul se pleacă în jos, prora se ridică... Atunci cîrmaciul se întinde peste bord, apucă în mînă chiar vîrful, vîslașii ajută cu lopețile, ceilalți trag iar crengile. Luntrea lunecă încet, încet, și se așează toată între crengile unui singur copac, din mijlocul tufișului de vîrfuri...

Aici era mai multă stabilitate, și mai puțină amenințare de scufundare imediată. Dar însăși această stabilitate relativă făcea mai mare primejdia ca valurile din afară, izbind în coșul șubred al luntrii, să o sfarme în bucăți... Și furtuna clocotea cu aceiași furie... Cîtă vreme va putea să reziste luntrea ? Și cîtă vreme vor mai putea să lupte oamenii aceștia istoviți ?...

Osteacii, tăcuți și smeriți, scot apa din fundul luntrii; Sinenco îi ajută; Feighin ține strîns de mînă pe Răutu, de care nu se mai deslipește...

Din cînd în cînd vine un val năprasnic și urlînd cade asupră-le; luntrea pîrîie; oamenii se încleștează de crengi s'o ţină pe loc; apoi valul trece lăsînd din nou apă în trupul schilodit al luntrii...Și viața reîncepe...

Cîte clipe, sau cîte ceasuri trecură astfel în spasmele stihiei și în așteptare mută, nici Răutu, nici ceilalți nu puteau spune. In realitate, zile întregi s'au scurs așa, în bătaia uraganului, în viforul acestui veșnic amurg fără soare și fără umbră de noapte. Dacă fiecare val suspenda cursul vremii,—viața nu se oprea, ci, nu știu cum, se adîncea și se lumina, și în răstimpurile de liniște relativă fiecare clipă trăită avea un cuprins de nesfîrșire.

Cînd luntrea se mai goli de apă, bătrînul cîrmaciu scoase din sîn un pachet învălit într'o petică murdară și udă, și începu să-l desfacă cu băgare de seamă, desvălind o bucată de pește afumat și cîteva ouă de rață sălbatecă.

— „Toate merindele s'au dus... eu pe ale mele le-am strîns în sîn",—zice el zîmbind:—„ar trebui să luați ceva !",—și întinde bogățiile acestea lui Răutu.

Dar nici acesta nici ceilalți nu sînt în stare să ia nimic în gură. Bătrînul se gîndește puțin, își strînge din nou legătura în sîn, oftează, apoi își umple luleaua și se căznește în zădar cu amnarul să aprindă iasca umedă.

Cremenea scapără; și aceste scîntei sau mișcările liniștite ale bătrînului, cu degetele-i noduroase, aduc o stranie potolire în inimi,—cu toții urmăresc micile scîntei albastre ce se aprind și se sting în văzduhul posomorît... Viitorul pieri din gîndul tuturora...

— „...Ce-i și viața omului,"—zice încet și potolit Feighin către Răutu: „De mic am fost luat dela părinți—cu sila... Imi aduc aminte numai de o femee tînără cu ochi negri—mama, care voia să mă smulgă din mîinile soldatului... Apoi în *cantonul* veteranilor... Deși nu știam, mă'nțelegi, altă lege și limbă, tot *jidan parșiv* rămîneam... Numai în bătăi și ocări am fost crescut—pentru miliție... și la cazarmă—17 ani—slujba nu ca acum—muncă silnică... Cînd a venit legea cea nouă, ne-a venit și vestea că ne vor da drumul—acasă... Dar nu aveam, mă'nțelegi, pe nimeni pe lume... Nu știam nici de unde sînt, nici cum îi chiamă pe părinții mei... Feighin am fost numit mai mult în batjocură—în *canton*—cînd m'au botezat... Unde era să mă duc ?... Nici un meșteșug, decît cel soldățesc, nu cunoșteam... Și cu trupul rupt de bătăi și trudă... Imbătrînit fără vreme... Și cum stăteam așa odată, cuprins de gîndurile astea, ca sentinelă la magazia de pulbere, deodată aud un răcnet: *dormi la post, canalie* !... Căpitanul !... Vînăt de mînie... Ridică sabia și-mi dă cu mînerul în față, și dă, și dă... Mi se făcuse negru înnaintea ochilor. Am căzut leșinat la pămînt... Se bătea groaznic pe vremea aceia în oștire... Atunci mi-au fost rupți și dinții ăștia din față... Am fost găsit pe pămînt,

aşa—ameţit, plin de singe, cu nasul sfărmat şi dinţii rupţi, şi dus în neştire la spital... Căpitanul, se vede, fugise, văzînd că nu mă mai ridic... M'am trezit la spital, în patul curat—alb... Mi s'a spus că de mai multe zile tot aiuram... că a fost orînduită ancheta, cine adică m'a stilcit, aşa, la post, ca sentinelă... Vremurile se schimbase,—ministrul cel nou şi Impăratul Alexandru Nicolaevici, Dumnezeu să-l odihnească, nu mai iertau bătăile astea crunte,—eram şi sentinelă, mă'nţelegi.... Şi se zicea, că—de frică—căpitanul nu mai ieşia, şi tot bea cumplit.... Şi că tot trimitea la spital să întrebe, dacă n'am nevoe de ceva... Mi-a trimes şi lapte şi tutun... Şi mi-a venit aşa o ciudă şi o răutate la inimă.... Va vedea el..., să schilodească aşa oamenii!... Are să se primble ras şi în lanţuri!.... Şi văd o fetiţă, aşa micuţă, de-o şchioapă, cu ochişorii limpezi,—fata căpitanului.... Şi-mi spune cu glăsuşorul ei dulce aşa: *Eşti mai bine acum, moşule?... Mama îţi trimite puţină dulceaţă....* Şi-mi întinde cu minuţele ei un găvănoşel.... Sărmana femee, pătimea şi ea atita de năravul crunt al căpitanului.... Dar îi era frică, rămînea cu copii—fără sprijin, mă'nţelegi.... Mă uit, mă uit aşa în ochişorii cei limpezi... Pun mîna pe căpuşorul ei şi zic: „Nu vrei să mă pupi, drăguţă?"... Ea îşi şi întinde buzişoarele, drăguţa de ea!.... Am sărutat-o, mi-am făcut cruce, şi-i zic: „Spune mamei să fie liniştită—atît"... Aşa-a... Cînd a venit apoi comisarul—un colonel tînăr şi chipeş—îi zic: „Nu ştiu cum, ameţit, am căzut jos şi am dat cu capul de un bolovan, nu m'a lovit nimeni"... Din asta nu m'a putut scoate... S'a uitat lung la mine, şi a zis: „Eşti om milos, Feighin"... Şi mi-a dat o hîrtiuţă verde—trei ruble...

O fi crescut mare... măritată de mult... cu copii... Nu m'a uitat: va auzi Dumnezeu rugile ei!"....

Şi tăcu. Şi acesta simţise nevoia de a-şi opri gîndul poate la singura clipă senină din viaţa lui sbuciumată....

— „Ce tremuri aşa?"—întrebă el pe Răutu, şi-i vîrî mîna la piept sub sucman: „Ţi-i frig? Eşti ud, leoarcă... Sucmanul ţi-e subţire, şi numai în cămaşă... Stăi! Mantaua mea e mai groasă, am şi o jiletcă de lînă pe sub *mondir*... Pe mine nu m'a răzbit aşa!"...

Şi începu să se desbrace, ajutat de Sinenco şi de bătrînul dela cîrmă. Apoi cu toţii—dau să învălească cu grijă pe Răutu, care zîmbia blajin şi recunoscător, împăcat...

Şi luntrea se tot clătina în bătăile vîntului, între crengile înlăcrămate ale bradului înnalt...

....Viaţa parcă n'a căpătat vr'un înţeles, decît... de cînd şi l-a pierdut pentru fiecare în parte dintre aceşti oameni!...

Cîtă vreme fiecare din ei avea,—în afară de viaţa din luntre şi mai presus de ea,—o ţintă deosebită, în care îşi punea tot rostul, sufletul le era otrăvit de duşmănie şi de scîrbă, şi existenţa le ajunsese de nesuferit. Şi acum?... Cîtă lumină, cînd *totul* e mărginit la cîteva clipe ce le-au mai rămas, pe aceste scînduri, înnainte de a fi înghiţiţi de valuri.... Şi nimic nu va mai

rămînea din ei decît nişte oase acoperite de mîlul ţărmului pustiu.... Şi, veacuri, fiecare primăvară va arunca peste ele un nou strat de mîl, şi gheţurile ernei le vor înfunda tot mai adînc în pămîntul mlăştinos... Până cînd, poate, vr'un antropolog va descoperi o stranie colecţie de cranii....

A!... Scopul vieţii!....

In goană după scopuri închipuite mai presus de această singură realitate,—dela certurile de bucătărie până la conflictele de pe arena vieţii istorice,—toate clipele sînt otrăvite de ambiţie, de ură sau de scîrbă, în exasperarea sălbatecă a cruzimii sau a indiferenţii pentru semeni... Chiar cînd creştinul îşi urmăreşte mîntuirea sufletului pentru vremea de apoi, ca un dar mai preţios decît viaţa în această vale de plîngeri,—încă fumegă rugurile jertfelor omeneşti, sau inimile se amorţesc în chiliii de pustnici.... Dar atunci cînd la capătul scurtei călătorii vine ceasul suprem, din tot sbuciumul ei nu rămîn în faţa conştiinţei decît clipele de bucurie senină, cînd în tremurul de dragoste au fost biruite toate năzuinţile deşarte ce păreau frumoase şi înnalte numai sub imboldul patimii oarbe....

Dar şi cîte alte morminte nu sînt decît tot mărturii ale unor vieţi risipite în deşert...

....Furtuna tot vîjîia... Dar bătrînul Osteac de o bucată de vreme ridica din cînd în cînd capul şi privea cu încordare spre apus; el voia parcă să spună ceva,—bărbia cu peri cărunţi şi scurţi îi tremura,—dar lăsa din nou capul în jos, în tăcere. In sfîrşit arătă cu mîna-i vînoasă:

— „Semn că se schimbă vîntul ...dacă vine ploaia ceia aici"....

La apus, pe fondul norilor cenuşii cari, învălind tot cerul, fugeau în sus, apăruse acum o pată neagră de nori plumburii de cari parcă atîrnau nişte fâşii întunecate, lăsîndu-se drept în jos peste spuma valurilor sfărmate... Pata neagră se nălţa repede şi se întindea tot spre mează-noapte, de-a curmezişul volburelor sure... La dreapta munţi de talazuri tot încă mugeau şi se rostogoleau năprasnic, dar în aer se simţia parcă o stranie linişte nehotărîtă....

Peste mugetul apei, creşte un ropot îndepărtat.... mai tare şi mai tare, şi mai aproape... Norii negri cuprind zarea până în răsărit... O picătură... alta... Şi de-odată—potopul... parcă toate zăgazurile cerului s'au rupt, picături grele şi dese sfredelesc valurile... Un văl negru închide totul, nu se vede nimic mai departe de marginea desişului de brazi înnecaţi, în mijlocul căruia se clatină luntrea....

A trecut... Ploaea cerne mărunt... A stat...

Calea valurilor ce se ridică deacurmezişul fluviului e tăiată acuma de altele ce se îndreaptă din stînga spre ţărmul drept,—şi bezna se sbate în furie neputincioasă...

...Luntrea e golită iar de apă; vîslaşii rup nişte rogojini şi le bat cu băgare de seamă în toate crăpăturile; bătrînul scoate securea, şi cu ajutorul unei bănci, drege în grabă cîrma... Şi

iarăşi pîndeşte încordat clocotul de valuri ; şi din nou el pare că creşte în văzduh şi toate privirile sînt aţintite asupră-i...

...Luntrea e scoasă dintre crengi şi lăsată în voe pe apă ; toţi îşi fac cruce :

— „Cu Dumnezeu înnainte !"... zice adînc Sinenco.

Luntrea iesă din desiş şi saltă pe valuri...

...Nici odată nu şi-a putut apoi da seamă Răutu de partea aceasta a drumului până la Şarcalinsk. El îşi aducea aminte numai, cum, în luptă cu valurile sbuciumate, atunci cînd jandarmii se perindau cu vîslaşii la scos apa din luntre şi la lopeţi, voi şi el să vîslească, dar Feighin îi zise foarte aspru :

— „Stai locului, mă rog, ne scutim noi de serviciile dumitale !"

Dar el nu se supăra de acest ton aspru şi rîdea, fericit...

Şi cum apoi, mai tîrziu, după ce valurile se mai potoliră încă, iar bătrînul Osteac îşi scoase din nou din sîn bucăţica de peşte afumat şi ouăle de raţă, el, Răutu, le împărţi cu sfinţenie în şase, şi cum toţi, fără să înceteze lucrul, mîncau şi rîdeau şi ei, şi chiar Sinenco ; numai Feighin îi zise şi mai aspru :

— „Ce să fac eu cu fărmătura asta... Nu-s doar, ca d-ta, o păsăruică... ciuguleşte, te rog, acolo şi lasă-mă în pace... *Să-mi zădăresc* numai foamea ?"...

Şi el iarăşi nu se supăra, ci rîdea şi... plîngea, fericit...

Şi în tot drumul acela lung, lung, printre valuri, cînd îi venea leşin de oboseală şi de frig, el îşi băga mîna sub sucman la jiletca lui Feighin, care îi mirosia a mahorcă şi sudoare, şi se încălzea şi se înveselea ; şi privia la Feighin lucind de fericire, deşi acesta se încrunta tot mai urît... dar urechile lui clăpăuge, mari şi păroase, erau aşa de *bune* !...

Sleit intră Răutu în casa starostelui din Şarcalinsk, şi se lăsă pe laviţă, pe jumătate ameţit.

El nu mai voi să mănînce, şi nici nu avea putere să se desbrace. Sinenco, cu ajutorul starostoaei—o femee groasă, nu bătrînă încă, cu o faţă rotundă şi rumenă,—îl făcu să înghită un păhărel de rachiu, îl desbrăcă, îl învăli într'un şal şi-l culcă lîngă sobă...

Incălzit, stătea Răutu lungit, cu ochii închişi ; totul parcă se'nvîrtea în jurul lui, dar el tot zîmbia fericit, deşi din cînd în cînd cîte o lacrimă îi cădea fierbinte, şi plînsetele i se opreau în gît...

Feighin horăia năstruşnic de pe cuptor. Numai liniştitul Sinenco nu putea dormi, ci stătea în cămaşă şi nădragi, la gura sobei, privind ticnit în foc...

. . . .

— „Ia mai zoriţi acolo, mă !... Ptiu ! tot liftă spurcată !... Destul am pierdut noi trei zile cu afurisenia asta de furtună, mă'nţelegi !... Noi sîntem oameni împărăteşti, diavolilor !" — se auzi vocea lui Feighin din afară...

Răutu deschise ochii. In fereastră bătea soarele, aruncînd pe jos o pată cadrilată de lumină.

Răutu se îmbrăcă în straele lui uscate şi ieşi în cerdac.

Furtuna goni în sfîrşit norii ; în undoiarea uşoară a fluviului, razele soarelui se răsfrîngeau în mii de luciri vii, iar la stînga, departe, peste brîul rar al tufelor înnecate, nemărginirea strălucea aprinsă de flacări albe...

...Luntrea nouă, — cea veche rămăsese pe mal, o jalnică epavă, cu fundul în sus,—porni la larg, şi se îndreptă în jos, în voia valurilor...

...Viaţa ei reîncepu... Jandarmii fugiau parcă de privirile lui Răutu, şi între ei se ridică din nou zidul problemei ierarhice; iar Osteacii, luaţi cu sila, tăceau posomorîţi...

Dar în sufletul lui Răutu, acolo sub crengile înlăcrămate, în mijlocul valurilor răsculate, s'a aprins o flacără pe care nu o vor mai putea stinge nici gheţurile eterne ale oceanului mort...

C. Nistrul

LACUL

Dintre rarişti, de departe,
De pe unde-i noaptea lină,
Peste lacul din pădure
Vine-un vifor de lumină.

Bate luna... Strălucirea-i
Zori de aur mòlcom cerne,
Flori de brumă pune 'n trestii
Şi pe lac un pod aşterne.

Cu chenare lungi de umbră,
Podul cînd şi cînd se schimbă;
Scînteerea lui de-alamă
Peste ape vîntu-o plimbă.

Prăfuiţi de promoroacă
Nuferii pe lac visează,
Fac şi ei un pod de ceară—
Apele de luminează.

Floarea lor încet s'apleacă
Peste-oglinzile genunii,
Şi 'n cănițile lor albe
Strîng de sus argintul lunii.

Şi cum horbota de nuferi
Lin adoarme 'n pat de unde,
Înspre ziuă vine vîntul:
Îi sărută, şi s'ascunde!...

Const. Mironescu

Instrăinat

Cași în ghiara unui vultur, puiul de căprioară se zbătu în mîna aspră care l-a surpins, hoțește, în culcușul lui așa de bine ascuns de vederea pătrunzătoare a vrăjmașului.

Edul era d'abia născut. Ochii lui limpezi, în care nu se resfrînseseră încă seninul culmelor și taina desișurilor, se tulburară deodată de imaginea încruntată a spaimii. Pădurarul își aștepta de mult prada, pîndind-o încă de pe cînd căprioara își purta rodul, peste coclauri, peste viroage, pe marginea primejdioasă a rîpilor, și prin cotloanele cele mai întunecate ale codrului în care trăiau tot felul de sălbătăciuni.

Privind cu lăcomie la edul, a cărui carne tremura ca o spumă, braconierul îl înghemui într'un sac, și plecă grăbit ca să-l ducă la curte, tocmai la tîrg.

Eșise de mult din pădure și acum, departe de umbra ei răcoritoare, pădurarul înnainta, greoiu, sub incropul soarelui care opărise toată cîmpia. În sacul din spate, behăind după mă-sa, edul se zbătea cu desnădejde. „Trebue să-i fie foame!" gîndi pădurarul și se uită în toate părțile, căutînd parcă să descopere ceva.

Pe spinarea uriașă a unui grind, se purta de ici-colo, ca o pată pestriță, o turmă de oi. Ochiul pădurarului deosebi, nu departe, și stîna rotundă, cu pereții împletiți din nuele, cu țarcurile pustii. După ce stete o clipă în loc, drumețul lăsă șleahul și

se îndreptă spre stînă. Din fața lui, de pe un petec de pîrloagă se ridică, cu ciripiri ascuțite, un stol de măcălendri, desfășurînd în bătaia razelor, culori vii și strălucitoare. Părea un evantaliu uriaș, bătut în pietre prețioase, pe care o mînă nevăzută l-ar fi agitat în aer.

Deși pădurarul era încă departe, totuși cînii, care stătuseră adormiți în apropierea stînii, se treziră îndată și lătrăturile lor vestitoare de apropierea vrăjmașului umplură toată valea, supărînd monotonia întinderii.

După ce-i liniști, fluerînd în înțelesul lor, pădurarul se așeză obosit la umbra rară a păretelui de nuele. Cea dintâiu grijă fu să scoată afară, la aer, edul din sac. Vietatea d'abia se mai mișca. Pe jumătate asfixiat de căldură, pe jumătate mort de foame, căzu pe o coastă, cînd pădurarul se încercă să-l pue în picioare.

Ciobanul, apropiindu-se, întrebă:

— Da', la ce e bună lighioana asta?

— Ce nu vezi?!—se încruntă pădurarul.—Mă duc să-l duc boerului, la tîrg.

Ciobanul rîse:

— Da' tu nu vezi, bade, că-i pe jumătate mort... Trebuia să-l mai lași o săptămînă, să sugă la mă-sa...

— Peste o săptămînă?... să-l fi prins, tu, atunci... Doar să fi împrumutat picioare de ogar...

— Bine... dacă moare?

— Nu moare!—se îmbărbătă el singur pădurarul. Adă mai bine o oaie; să vedem n'o suge la ea, că doar nu i pui de lup!

Orfanul își găsi o mamă. Cu tot mirosul răspingător al lînii de oaie, edul se alipi nesățios la sinul primitor. Pădurarul, care din clipa în care rîpise puiul dela sinul căprioarei, purta pe suflet răspunderea unui păcat, plecă mai ușurat, la gîndul că ființa cea nevinovată nu va muri de foame.

. . . .

Edul creștea în preajma stînii, alergînd ziua la păscut, pe grinduri, împreună cu turma, dormind noaptea în țarcul mieilor. Totuși nu se desmeticise. Stătea întotdeauna mai la o parte de turmă. Era trist și d'abia atingea iarba pe care cu atît nesațiu o pășteau oile. Îi plăcea să se urce pe vîrful movilelor, și acolo rămînea încremenit, cu ochii țintă înnainte, cași cînd ar fi descoperit ceva departe, în zare. Da' cînd vremea era senină

de tot, de se vedea în limpezime până și silueta munților, edul era prins de un mare neastîmpăr. Se depărta cu totul de turmă, făcînd sărituri năstrușnice, behăind cu desnădejde.

De frică să nu-l piardă cumva, ciobanul îi legă vinele dinapoi, cu o bucată de sfoară. De cîteori sălbătăciunea încerca să facă o săritură, se împleticea și, căzînd, rămînea jos întins, pe-o coastă, cu ochiul mare deschis spre nemărginirea care se răsfrîngea întrînsul.

. . . .

De mai bine o săptămînă, plouă întruna, și la munte, și la cîmp și la șes. Ca un balaur care ar fi băut toate apele pămîntului, Oltul se umfla din zi în zi. Intr'o noapte, trecînd peste maluri, se revărsă, inundînd ogoarele, imașurile, fînețele și toată valea lui.

Ciobanul își mînă turma la deal, pe ponoare, lăsînd în vale stîna în voia apei și în stăpînirea coțofenelor care se rotiau, girigîind a pustiu.

Turma acum se purta pribeagă din loc în loc, de pe un deal pe alt deal, cînd afundîndu-se într'un hogaș, cînd ivindu-se pe o muche sau tăpșan. Cu toată curmătura dureroasă dela picioare, edul făcea sărituri din ce în ce mai îndrăznețe, căutînd să se îndepărteze cît mai mult de turmă. Ciobanul care nu-l pierdea din vedere, trebuia să alerge ogărește după el și să-l întoarcă la turmă.

„Mă, a dracului lighioană!—se minuna țăranul—cum fuge de bine!" Și de necaz, îi strîngea și mai din scurt, piedica dela picioare.

Pe coastele nisipoase ale dealului, iarba era foarte rară. Deabia mai întîlneau cîte un petec de burueni aspre și vătămătoare. De multe ori oile, îngrămădindu-se, rămîneau triste, cu capul în jos, cu spaima foamei încremenită în ochi. La pădure era singura nădejde. De aceia ciobanul își zorea turma tot înnainte, tot mai la deal.

Intr'o dimineață,—nici nu răsărise soarele—edul se urcă pe un dîmb înnalt și, întinzîndu-și gîtul subțire, începu să miroase în vînt, cu nările lui reci și tremurătoare.

De cealaltă parte a dealului, dincolo de valea cu fundurile înnecate în aburul dimineții, se întrezărea, într'o pulbere deasă de cobalt, creasta codrului întunecat și ademenitor. Edul își ciuli urechile ca să prindă, în adierea vîntului, o șoaptă ruptă din freamătul pădurii. Infiorat, făcu o săritură în loc smucindu-se cu atîta putere, încît legătura dela picioare se rupse, după ce însă îl curmă până la sînge. Acum liber, prizonierul dîndu-și drumul picioarelor se avîntă cu tot sufletul, și din cîteva copci ajunse pe cealaltă coastă.

Cînd ciobanul a prins de veste, era prea tîrziu. L-a văzut făcînd o săritură sprintenă peste o buturugă, și l-a mai zărit încă odată zburînd peste o pajiște..... dar atunci era mic cît o minge.

Răzămat în bîtă, se uită lung după el, și cînd nu-l mai văzu de loc, începu să fluere a pagubă. Apoi se întoarse cu dragoste la oițele lui ce pășteau supuse, fără să se sinchisească de fugarul care străbătea, ca o săgeată, umbra tainică a codrului, fericit că scăpase de o lume care nu era a lui.

Al. Cazaban.

PLOAIA

Azi am văzut, înfiripată, ființa ploii mlădioase :
Avea o haină cenușie și foșnitoare, de mătase.

Purta pe umeri mii de lanțuri subțiri, de-argint, până la brîu,
Dar le zvîrlea pe rînd, în treacăt, pe apa turbure de rîu.

Și de inele fără număr îi erau mînile 'ncărcate,
Și le scotea, pe fiecare, și le zvîrlea pe lac, pe toate.

Lîngă răzoare prin grădină, trecea foșnind de-atîtea ori !
Și răsturna cu poala rochii, pe brazdă, proaspetele flori.

În urmă străbătînd orașul, sub mîna-i geamurile toate
Sub coardele de apă fură în mii de harfe preschimbate.

Dar ploaia cea strălucitoare, pe umăru-i, ca un urcior
Întunecat și plin de apă, purta neistovitul nor.

Și 'n toate inimile noastre, pe rînd, trecînd ca un paharnic
Turna ca'n cupe fără număr, dintr'însul, plînsu-i cel zădarnic.

Alice Călugăru

Note pe marginea cărților

CETIND „SCRISOAREA" D-LUI BRĂTESCU-VOINEȘTI

Unul dintre cei mai distinși colaboratori ai noștri ne trimite următoarele considerații, suggerate de „Scrisoarea" d-lui Brătescu-Voinești, publicată într'un No. trecut al V. R.

Opinia noastră poate fi alta. Dar talentul cu care problema e expusă și în acest articol ne face să dăm loc cu plăcere rîndurilor de mai jos, sperînd că discuția va interesa și poate va da naștere și la păreri contrarii :

Fie-mi îngăduit să spun și eu cîteva cuvinte asupra problemei pe care o pune așa de frumos d. Brătescu-Voinești, în *Scrisoarea* d-sale din numărul trecut al acestei reviste. L-am admirat pe distinsul nostru scriitor, cît de adînc a pătruns, cu mintea d-sale ascuțită și cu intuiția d-sale de artist, problema fundamentală a Metafizicei ; și m'am încredințat înc'odată—pentru a cîtea oară !...—că în științile deadreptul legate cu viața—biologice, psihologice, sociologice, filozofice—adevărata competință o dă puterea de gîndire și finețea de observație,—care cînd lucrează cu mare iuțeală și *inconștient*, iau numirea de intuiție, facultate creatoare prin excelență—iar nici decum *erudiția, specializarea !*

Observațiile pe care le aștern în fuga condeiului, sînt lipsite de orice pretenție : pe de o parte, scriitorul acestor rînduri trece acum printr'o criză de surmenaj, față de care orice încercare de gîndire abstractă constitue o gravă abatere ; iar pe de altă parte, filosofia îmi inspiră dela o vreme o antipatie de neînvins ! De cînd am venit în acest centru universitar german unde mă aflu, la ce cursuri n'am urmat ? La *Teoria corelației psiho-fizice* și la *Perioadele glaciare*, la *Antropologie* și la *Anatomia comparată*—la tot ce are vre-o legătură, cît de depărtată, cu anu-

mite preocupări ale mele. Dar de filosofie m'am ferit. De citeori citesc, la începutul semestrului, indicatorul de cursuri, şi ajung la *Prelegeri filosofice*, întorc repede foaia, cu o grimasă de dispreţ—grimasa pe care o faci, cînd în societate auzi pe cineva spunînd cu ifos o prostie. Am intrat odată la unul Reinach, care altminterea nu-i prost; dar cînd l-am văzut zvîrlind cu adîncă evlavie beşicile de săpun ale Metafizicei, şi închipuindu-şi că ţine universul pe degetul lui cel mic—parcă omenirea toată ar aştepta cu gura căscată, să hotărască el dacă lumea este sau nu o închipuire—am eşit degrabă. Firea mea nu sufere filosofia!

Cu toate acestea,—mi-a ajuns la ureche, fără voia mea, citeceva dela facultatea de... vorbărie stearpă, de aici. Am auzit adică, despre doi profesori cu oarecare renume, şi în plimbarea mea zilnică prin pădure, îi întîlnesc pe amîndoi. Unul e deşirat şi îndoit de spinare, cu faţa întunecată, suptă şi încadrată de o aspră barbă neagră; are fruntea mică, nasul coroiat şi ochii adînci, ascunşi de ochelari fumurii. Ăsta susţine că lumea nu-i cum o vedem (că nu-i cum o vede el, îl cred!), şi neputinţa de a o vedea cum este pare să-i fi amărît toată viaţa,—fiindcă-i straşnic de ursuz... Umblă prin pădure cu capul plecat, frămîntînd desigur *Estetica* lui Kant.. Estetica din jurul lui n'o vede: se plimbă ca să *facă mişcare*... Pădurea de aici!... Alei albe şi netede, şerpuind în curbe şi ondulaţiuni ideale; peluze imense, smălţate de flori galbene şi albe, în mijlocul cărora copii drăgălaşi, încununaţi cu flori, fac hore cîntînd; desişuri întunecoase, —de tot felul de brazi cu frunzişul greu,—înconjurate de mesteacăni subţiri şi albi, ce-şi brodează dantelura mărunţului frunziş verde fraged pe albastrul deschis al cerului; în iarbă, mierlele ca ciorile, şi pe copaci, scatii ca vrăbiile, şi alte multe păsări, cu trup mititel şi voce răsunătoare, care, îmbătate de parfumul greu al zambilelor ce cresc în tufe, se gargarisesc în faţa ta fără nici o sfială; totul încadrat de adînc-albastrele dealuri împădurite ce înconjoară valea, şi mîngîiat de suflarea zefirului şi blînda lumină a soarelui de nord ca de o mînă de fecioară ideală.... Cînd o atare privelişte, filosoful nostru nu numai c'o vede fumurie, dar îi neagă chiar existenţa—s'ar putea să nu fie trist!?... Celălalt filosof însă e rumen, frumos şi senin la faţă, cu fruntea gînditoare, cu privirea deschisă, cu zîmbet binevoitor,—este *„distinsul fenomenolog"* Husserl. Cînd am auzit întâiu dela un student porecla asta, m'am speriat! Ia uite, frate,

m'am apostrofat eu în gînd, „de cînd ai fost tu tînăr şi filosof, au apărut sub soare,—vorba lui Hamlet—mai multe lucruri decît îţi închipui!..." Pe urmă m'am lămurit. Acest Husserl, deşi a trecut de cincizeci de ani, n'a prea fost băgat în seamă în Germania până în timpul din urmă: combate pe Kant, şi, cine ştie, poate i se găseşte cusur şi faptul că-i Evreu... În schimb e foarte cunoscut în restul Europei. El a născocit un lucru foarte simplu: că *lumea-i aşa cum o vedem!* (Şi noi toţi, care făceam proză fără să ştim!...) O cre le cinstit şi-i merge bine. (I se zice *fenomenolog* fiindcă neagă existenţa lumii *numenale).* Şi pe ce raţionament se întemeiază el? Pe următorul raţionament foarte simplu (l-am făcut şi eu în tinereţe, dacă cetitorul vrea să mă creadă):

De unde ştim noi că sensaţiile noastre nu sînt decît nişte vibraţiuni ale substanţei noastre nervoase? Ne-o spun cunoştinţele, empirice sau ştiinţifice, pe care le avem despre organizarea noastră psihofizică. Dar aceste cunoştinţe se întemeiază, la rîndul lor, pe postulatul că lumea-i aşa cum o vedem; dacă lumea-i o închipuire a noastră, atunci ştiinţa-i o fantasmagorie, şi atunci *nu* mai sîntem siguri că sensaţia-i o simplă vibraţie a nervului—fiindcă atuncea nu mai există nici nerv şi nici vibraţie! Prin urmare,—dacă lumea-i aşa cum o vedem, atunci studiul ei ne spune că ea nu-i decît o închipuire a noastră; dacă însă lumea-i o închipuire a noastră, atunci studiul ei şi-a perdut temelia, şi atunci nu mai sîntem siguri că lumea nu-i cumva aşa cum o vedem!... Absurditatea întregii probleme rezultă din faptul că noi vrem să judecăm realitatea făcînd abstracţie de creerul nostru—cînd, vorba d-lui Brătescu-Voineşti, o „cunoaştere necondiţionată nu există", şi vulturul nu poate sbura mai pre sus de propriul lui sbor...

Dar problema se poate pune din alt punct de vedere (Sînt, ca d. Zarzara, licenţiat în filosofie, şi am dreptul să-mi spun punctul meu de vedere).

Ştiinţa, care ne arată că sensaţia nu-i decît o vibrare a nervului, ne mai învaţă că fiecare fiinţă vieţuitoare e alcătuită de natură (adică s'a alcătuit de sine, prin selecţie şi adaptare) în aşa fel, ca existenţa şi prosperarea ei să fie asigurate. *Deci simţurile noastre, tot natura le-a creat, şi le-a creat în aşa chip, ca dînsa să se poată cît mai exact oglindi în noi,—fiindcă aceasta-i în interesul existenţei noastre!* Animalele inferioare n'au decît simţul pipăitului, pentru toate felurile de mişcare din afară. Cu

încetul se deosebesc celelalte simțuri: văzul, pentru mișcările neînchipuit de repezi ale eterului, care resfringîndu-se de lucruri, ne spun cîteceva despre înfățișarea lor, și,—în asociație cu simțul muscular—despre forma lor; auzul, pentru mișcări de mase mai mari, traduse prin mișcarea aerului; mirosul și gustul, pentru constituția chimică a lucrurilor, în vederea respirației și alimentării,—și așa mai departe. Fiecare simț, la rîndul lui, se diferențiază pentru felurite nuanțe: *melcul* urechii noastre are un șir întreg de coarde, din ce în ce mai scurte, pentru mișcările din ce în ce mai repezi ale aerului; *fiecare fel de mișcare din afară și-a creat în noi un aparat înregistrator adequat.* „O substanță care se mișcă e lucrul din afară de mine", zice și d. Brătescu-Voinești, „o substanță în mișcare e mediul dintre mine și el, o substanță în mișcare e creerul meu, care simte aceste mișcări" (Numai pentru *această* idee, exprimată în *acest* fel, d. Brătescu-Voinești ar merita diploma de licențiat în filosofie, ca să poată discuta dela egal la egal cu d. Zarzara). Cu alte cuvinte, —Kant n'are deloc dreptate cînd susține că simțurile ne înșală; simțurile noastre nu sînt rezultatul întîmplării: natura le-a alcătuit după chipul și asămănarea ei, și ni le-a dat, nu ca să ne înșele, ci ca să ne ajute s'o cunoaștem—adică ni le-a dat, ca pe celelalte organe, spre *folosul*, și nu spre *paguba* noastră... *Numenul* și *fenumenul*, fiind amîndouă *mișcare*, sînt identice.

In chestiunea mobilelor sufletești ale teoriei kantiane, îmi iau libertatea, ca unul ce mi-am pierdut timpul, în tinerețe, să mă „familiarizez" cu filosofia, să-i dau d-lui Brătescu-Voinești oarecare lămuriri,—întrucît, din felul cum atinge d-sa chestiunea, s'ar părea că nu cunoaște acele mobile...

Pe vremea lui Kant, oricine putea vedea că burghezia franceză merge cu pași repezi spre cucerirea puterii politice. Burghezia germană însă era neputincioasă: o parte, pătura negustorească, era așa de slabă economicește, și așa de înnapoiată sufletește, încît se uita la monarh, cum se uită țaranii ruși la țar! Cealaltă parte, pătura tot atît de numeroasă a funcționarilor de tot felul, era nemulțumită în suf'etul ei, dar nu îndrăznea să o arate. Despre situația materială a intelectualilor de pe vremea aceia, cititorul își va face o idee, cînd vom spune, că cei mai favorizați de soartă stăteau la îndoială între o catedră universitară și slujba de preparator într'o familie... Iar asupra situației lor morale, aruncă destulă lumină faptul, că filosoful Mendelsohn a scăpat ca prin urechea acului de a fi bătut cu vergi la spate, din porunca lui Frederic cel Mare, pentru nu știu care scriere a lui...

(De altfel, nu sînt nici cincizeci de ani, de cînd profesorul universitar care avea printre studenții lui un conte, trebuea să înceapă prelegerea cu: „înnalt născutele domnule conte!", și apoi către ceilalți: „domnilor!" Se și citează curajul unui profesor, care după: „înnalt născutule domnule conte!", se adresa celorlalți: „adînc respectabili domni!".—Curaj nemțesc!...)

Intelectualii germani trăgeau cu coada ochiului peste Rin, și suspinau!... Și căutau să se mîngîie cu un vag liberalism cultural, tolerat de suverani...

A spus-o Heine: „criticismul" lui Kant este „revoluția franceză" în Filosofie... Surpînd temelia oricărui dogmatism, Kant atingea indirect dogmele Bisericii și ale Statului. Dar aici se potrivește minunat comparația d-lui Brătescu-Voinești, cu omul care, vrînd să dărîme o cocioabă pentru a clădi o casă, sapă de jur împrejur o groapă de 200 stînjeni adîncime... Vorba romînului: „aprinzi moara, ca să ardă guzganii". Numai că marele Kant n'a aprins chiar moara, ci *planul pe hîrtie al morii*, ceia ce nu-i primejdios nici pentru guzgani...

Dar atît de mare era presiunea clasei dominante, încît Kant, după ce în *Critica rațiunii pure* a făcut o revoluție pe hîrtie, s'a înspăimîntat el însuși de îndrăzneala lui, și în *Critica rațiunii practice*, cu abilități nedemne de dînsul, a refăcut „planul morii", sau mai bine, a reclădit pe grele temelii tocmai... *cocioaba*,— și a rămas doar groapa de jur împrejur...

Știu ce mi se va obiecta: cum, nici Kant, cel mai genial gînditor al timpurilor moderne, n'a avut libertatea intelectuală de a urmări curatul adevăr?

Nu. Libertatea intelectuală nu există, și mai ales n'a existat în trecut. In gîndirea lui, omul mijlociu e înrîurit de interesele lui individuale, omul ales deosebește între acestea pe cele de clasă, iar omul *cel* mai ales e legat prin sentimente de clasa din care face parte, și o reprezintă teoreticește în mod inconștient. Niște biete primate sîntem cu toții; noi ceștialalți, cu o capacitate craniană de 1.500 c. m. c.; Kant, cu 1.715—deosebirea e mică...

In expoziția noastră jubilară, vulturii aveau o cușcă de sîrmă de așa dimensiuni, încît acoperea cu desăvîrșire mai mulți arbori înnalți; sburau în voe mîndrele păsări ale lui Joe din ram în ram, dar vai de acelea care nu știau să-și păstreze iluzia li-

bertății, ferindu-se de sîrmă—se întorceau cu pieptul sfîșiat și scîrbite de sbor pentru multă vreme...

Și afară de aceasta—nu mă pot împiedeca de a recunoaște că pe lîngă multe calități, intelectualul german are vițiul lașității intelectuale, într'o măsură necunoscută aiurea. Felul mișelesc în care îndrăznețul liberal Lessing a fost renegat după moarte de cei mai buni prietini ai săi, ori retractările nerușinate ale intelectualilor liberali, de frica unor legi de excepție, înnainte de 1848,—nu-și găsesc păreche în istoria vre-unui alt popor modern...

H.

Victor Hugo și Vasile Alecsandri poet epic

Pe cînd marii scriitori ai literaturilor străine au găsit comentatori care au arătat nu numai curentele ce se amestecă în opera lor, dar au și stabilit în chip amănunțit și precis apropieri între producțiile lor și modelele ce le-au inspirat, ancheta asupra izvoarelor autorilor noștri e de-abea la începutul ei.

Din influențele ce s'au exercitat cu o stăruință mai covîrșitoare asupra lor, cea franceză a fost mai ales studiată. Și totuși, la o cercetare mai de aproape, lipsurile și erorile unora din aceste studii se ivesc atît de multe și atît de grave, încît compromit temeinicia rezultatelor la care s'a ajuns. Și nu e vorba numai de erori de detaliu, deși acumulațiunea lor ar putea să modifice trăsăturile sub care ni se înfățișează mișcarea literară dintr'o anumită epocă. Ne gîndim la lipsuri și la erori de acelea a căror împlinire sau rectificare ar aduce schimbarea tabloului pentru care, prea în pripă, s'a alcătuit un cadru nepotrivit.

Astfel ne-am aștepta ca într'un studiu cum e cel pe care d. N. Apostolescu l-a consacrat de curînd *Influenței romanticilor francezi asupra poeziei romîne* [1]), legăturile între opera lui Alecsandri și producțiile romantismului francez să fie studiate cu o grijă și cu o minuțiozitate deosebită.

Intâiu, fiindcă dintre toți poeții noștri care au încercat influența romanticilor francezi — Cîrlova, Eliade, Grigore Alexandrescu, C. Negruzzi, Bolintineanu—Alecsandri e negreșit cel mai de seamă, prin vaza pe care au avut-o versurile lui la contimporanii săi, prin prestigiul de care se bucură și azi, prin „regalitatea literara" pe care a exercitat-o. Apoi, pentrucă personalitatea lui Alecsandri fiind lipsită de un relief puternic reprezintă minunat prin însușirile și prin scăderile ei cele ale generației de atunci: [2]) un studiu al izvoarelor franceze ale operei sale ca-

1) *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, Champion, 1909.
2) Nic. Iorga, *Istoria literaturii romînești în veacul al XIX-lea*, Vălenii-de-Munte, ed. Neamul Romînesc, III, 132.

pătă așa dar un înțeles extrem de semnificativ la care nu poate ajunge cercetarea izvoarelor unor scriitori al căror glas nu e ca al său „ecoul sonor" al vremii. Să adăogăm că prin educația sa, prin călătoriile și șederile sale îndelungate în Franța, prin unele laturi ale temperamentului său vesel, ușuratic, optimist, prin dragostea ce o arată în corespondența și în versurile sale pentru „sora noastră mai mare", la Alecsandri, mai mult decît la oricare alt scriitor, sîntem în drept să luăm în considerație efectele, în bine sau în rău, ale influenței literaturii și în genere ale culturii franceze asupra producției noastre literare.

Care sînt romanticii francezi care l-au încîntat pe Alecsandri în deosebi și care sînt cei care l-au lăsat rece? Lamartine, Musset, Victor Hugo, Alfred de Vigny i-au inspirat acelaș entuziasm? Versurile lor au fost cetite cu aceiași înflăcărare? Din opera căruia, mai des răsfoită, Alecsandri a încorporat elemente mai numeroase și mai semnificative într'a sa proprie?

Și o altă serie de întrebări se ivește imediat apoi. Din această operă atît de prețuită, care au fost părțile mai ales imitate și care au fost cele trecute cu vederea? Din aceste poeme preferate tuturor, care au fost trăsăturile ce și le-a însușit poetul nostru și care au fost acele pe care nu le-a înțeles sau care i-au displăcut? Motivul preferințelor sale fiind negreșit o înrudire între natura talentului său și temperamentul poetic al autorilor imitați, o cercetare de felul acesta ne va duce la urma urmei la o cunoștință mai amănunțită și mai precisă a firii distinctive a scriitorului nostru, cunoștință ce se va lămuri și mai mult prin discutarea cuvintelor ce l-au împins să privească anume laturi și din contra să se întoarcă dela cutare față a operei iubite.

Aceste probleme care, în mod natural, se impun istoricului literar, au fost de abea atinse, cînd nu pe de-a-întregul evitate de d. Apostolescu în capitolul privitor la Vasile Alecsandri, în lucrarea citată.

Lăsăm la o parte observațiile referitoare la dramele în versuri ale lui Alecsandri, notînd totuși în treacăt că lunga lor analiză nu e însoțită și de indicarea precisă a unei scene, a unei situații sau al unui personagiu din repertoriul romantic francez care să fi servit de model lui *Despot Vodă*, lui *Ovidiu* sau *Fîntînei Blanduziei*. [1]

Ținînd seamă numai de indicațiile d-lui Apostolescu, am crede că influența romanticilor francezi în opera poetică a lui Alecsandri se reduce la prea puțin lucru: o reminiscență din Musset în *Steluța*, o amintire a imprecațiilor dintr'o orientală a lui Hugo în blestemul din Gruí-Sînger... Atîta tot. Celelalte apropieri nu-s probante [1]) sau sînt false [2]), întrucît alte bucăți și alți autori decît cei indicați de d. Apostolescu trebuiau invocați. Astfel între *Căderea Rinului* și *la Chute du Rhin* a lui Lamartine nu se poate stabili vre-o legătură: asemănările de detaliu provin din identitatea tabloului descris. Dar spiritul care însuflețește aceste două compuneri e cu totul altul. Bucata lui Alecsandri nu e ca poezia *Harmonielor* curat descriptivă; ea are un înțeles simbolic. Cursul maestos al Rinului după căderea sa la Schaffhausen reprezintă mersul înainte al Franței care părea că are să se prăbușească după catastrofa dela 1870; iar punctul de plecare al simbolului trebue căutat—îndrumarea ne-o dau scrisorile poetului contimporane cu evenimentele tragice din Franța—în versurile finale din *Mazeppa* al lui Hugo. [3])

În schimb în acelaș capitol asupra lui Alecsandri, așa de sărac în constatări neîndoelnice, vom găsi aserțiuni care par a rezuma un șir lung de anterioare cercetări particulare și care în realitate sînt afirmări gratuite.

„Alecsandri prend quoique rarement, aux romantiques, non seulement l'allure, mais des formes ou même des expressions. Mais ce dernier cas est très rare." [4]) Și, în special, în ce privește influența lui Victor Hugo asupra acestui poet: „Alecsandri avait une grande admiration pour Victor Hugo, on s'en aperçoit par l'ensemble de son oeuvre; mais il s'adresse très rarement à tel ou tel poème du grand romantique." [5]) Numai o cercetare superficială a lui Hugo și a lui Alecsandri poate să dea naștere la o astfel de afirmațiune. Cu mai bine de două-zeci de ani înainte de d. Apostolescu, Vîrnav Liteanu însemnase impresia pe care *Legendele* o lasă asupra unor cetitori atenți: „S'ar zice că unele au fost scrise după o cetire din Victor Hugo." [6])

---

1) Două apropieri vagi sînt indicate pentru *Despot-Vodă*. Pentru *Ovidiu* și *Fîntîna Blanduziei* nu ni se vorbește de nici o reminiscență, de nici un suvenir, de nici un împrumut, de nici o imitație după vre-o producție dramatică franceză, așa încît analiza desvoltată a acestor piese poate fi considerată ca o superfetație de cîteva pagini a capitolului de care e vorba.

1) De exemplu apropierea între doina *Sburătorul* și *Le Sylphe* din *Odes et Ballades* de Victor Hugo. La pagina 327 a lucrării d-sale, d. Apostolescu citează o epigramă „în genul antic" a lui Alecsandri pe care o apropie de un catren al lui Hugo, din *Les Contemplations*. Epigrama aceasta reprodusă după... manualul de *Poetică romînă* pentru clasa a VI-a de liceu a lui Ionnescu-Gion („a doua ediție, secția IV-a, capit. IV, p. 278") e de fapt o variantă, în care nu se mai recunoaște influența modelului, a „inscripției pe ușa Curții de Argeș" din culegerea *Altele*, care dînsa trebuia citată pentruca apropierea să fie doveditoare.

2) Peneș Curcanul nu datorește nimic bucății *Navarin* din *les Orientales* de Hugo. Fraza concesivă a d-lui Apostolescu: quoique la dernière (bătălia de la Navarin) soit une lutte navale arată că nici d-sa nu e sigur de aserțiunea ce o face. În capitolul despre *Compoziție*, din studiul de față, arătăm că schema din *Peneș Curcanul* e luată din *La Chanson des aventuriers de la mer* din *La Légende des siècles* a lui Hugo.—Tot astfel nu se pot menține apropierile stabilite de d. Apostolescu între Alecsandri și Ronsard.

3) V. darea noastră de seamă, publicată în *Convorbirile literare* din Iulie 1911 asupra *Scrisorilor* lui Alecsandri către Ed. Grenier, publicate de G. Gazier, Paris, Champion, 1911.

4) *O. c.*, p. 306.

5) *O. c.*, p. 326.

6) *Operele complecte ale lui Alecsandri, Poezii*, în *Conv. Lit.*, X, 162.

Paginile ce urmează au de scop să precizeze această impresie, să demonstreze natura şi tăria influenţii lui Victor Hugo în opera epică a lui Alecsandri. Vom arăta că *Legendele* lui Alecsandri, concepute sub acţiunea hotăritoare a culegerii *La Légende des siècles* a lui Hugo, sînt însufleţite de ideile morale ale modelului lor; că anume teme, anume situaţii, anume personagii ale lui Hugo au ajutat pe poetul romîn la înjghebarea subiectelor şi la înfăptuirea eroilor săi; că în descrierea cadrului acţiunii întîlnim adesea trăsături identice la ambii poeţi; că la amîndoi aflăm acelaş chip de a însufleţi natura şi de-a constitui cu ajutorul acestei însufleţiri singurul fel de miraculos al poemelor lor; că dela Hugo poetul nostru a împrumutat numeroase procedee de compoziţie, o întreagă retorică, o bogată colecţie de imagini şi expresii, că, într'un cuvînt, influenţa lui Hugo se învederează în opera epică a lui Alecsandri, nu numai prin atmosfera în care se desfăşură acţiunea şi se mişcă personagiile, dar şi prin asemănări numeroase şi precise de fond şi prin particularităţi caracteristice de formă.

I.

„Legendele", „Ostaşii noştri" şi „La Légende des siècles." — Trecutul în poezia epică a lui Hugo şi a lui Alecsandri. — Tendinţele filozofice şi ideile morale ale operei lor epice.

Intreaga activitate poetică a lui Alecsandri până la *Legende* este lirică. Cele cîteva bucăţi—dealtfel cu dimensiuni restrînse—cu caracter narativ pe care le conţin *Doinele, Lăcrămioarele* şi *Mărgăritărelele* sînt vădit influenţate de baladele populare sau, ca *Inşiră-te-Mărgărite*, sînt poveşti versificate. Singură *Sentinela Romînă*, prin bogăţia proporţiilor şi prin avîntul său puternic, prin suflul eroic care o străbate, se deosebeşte de producţiile uşoare din această perioadă. Prieteniei lui Alecsandri cu Alecu Rusu trebue să-i atribuim viziunea profetică a viitorului, tonul cald al povestirii, alegoria eroică din acest poem, datat din 1848, a cărui analogie cu *Cîntarea Romîniei*, compusă pela 1847, a fost cu dreptul relevată de d. Iorga în a sa *Istorie a literaturii romîneşti în veacul al XIX-lea.* 1) Ne mai fiind susţinut de vre-un model Alecsandri alunecă din nou spre poezia uşoară până în momentul cînd cetirea primei serii din *La Légende des siècles* a lui Victor Hugo, apărută în 1859, face să vibreze din nou coardele epice ale lirii sale. De astădată avîntul său, îmboldit de un şir bogat de poezii eroice, nu slăbeşte aşa de repede şi, între 1870—1876, ne dă *Legendele*, adică aproape totalitatea producţiei sale epice.

Celelalte două serii de poeme din *La Légende des siècles*, apărute în 1877 şi 1883 n'au mai exercitat vre o influenţa asupra poetului nostru. Se poate ca *l'Année terrible* (1871) în care

1) III, p. 152.

maestrul său francez însemnase cu accente de durere umilirile patriei sale în timpul nenorocitului războiu cu Germania, să-i fi suggerat, prin contrast, lui Alecsandri, ideea de a întocmi un „pendant" strălucit la tabloul întunecat al lui Hugo, să-l fi îndemnat să sărbătorească triumfurile prevestitoare de un viitor mîndru ale oştirii noastre. Dar, în acelaş timp, versurile din *Ostaşii noştri*, care cîntă gloria noastră din prezent, se înfăţişează în chip natural minţii lui Alecsandri ca o continuare a *Legendelor*, care slăviseră isprăvile vitejeşti ale trecutului. Infigerea steagului romînesc în „crîncena redută" dela Griviţa, luarea de către un obscur sergent a unui steag dela duşman, generozitatea lui Jder faţă de un vrăjmaş rănit sînt pentru Alecsandri fapte de „eroi legendari", caşi lupta lui Dan sau a lui Ursan cu Tătarii; modeştii noştri „feciori de oaste" sînt priviţi de poet ca „eroi de mari legende" ca şi un Stefan şi, de aceia, primul titlu pe care-l dă versurilor care cîntă eroismul „curcanilor" şi al vînătorilor noştri e *Legenda lui Peneş, Legenda Sergentului, Legenda Fraţilor Jderi.* 1) Cercetarea noastră asupra influenţei lui Victor Hugo în opera epică a lui Alecsandri se va aplica aşa dar şi *Legendelor* şi *Ostaşilor noştri*.

Varietatea bucăţilor din culegerea dela 1876 a lui Alecsandri arată că înţelesul termenului *Legende* nu e bine lămurit pentru dînsul, de oarece sub această denumire se află adunate şi „romanţe", ca *Dorul de brazi*, şi ode, cum e *Cîntecul gintei latine*, şi elegii, ca *strofele către C. Rolla*, şi naraţiuni galante, cum e *Palatul Loredano*, şi povestiri pline de fantasticul drăgălaş sau grotesc al basmelor, cum e *Răzbunarea lui Statu-Palmă* sau *Legenda Rîndunicăi*. Alături de aceste bucăţi figurează poezii ce conţin icoane poetice ale trecutului istoric şi care, prin natura şi conţinutul lor, se apropie de *Legendele* lui Hugo: *Ana Doamna, Calul Cardinalului Batori, Tudora dela Tîrşor, Dan Căpitan de plaiu, Vlad Ţepeş şi Stejarul, Răpirea Bucovinei, Hodja Murad Paşa, Garda Saraiului, Murad Gazi Sultanul şi Becri Mustafa, Dumbrava Roşie*, la care se pot alătura din cauza conţinutului lor eroic *Oda statuei lui Mihai Viteazul* 2) *şi Cuza Vodă*. Lista poate să fie complectată cu *Pohod na Sibyr*, o pagină posomorîtă din viaţa socială a Rusiei de azi şi cu *Grui-Singer*, care merită titlul de legendă caşi *La Légende de la nonne* sau *Les deux Archers* din *Odes et Ballades*: e versificarea unei întîmplări ciudate, culeasă din popor, şi căruia poetul i-a dat un colorit romantic.

1) Cf. scrisoarea LXXIX din 1 Decembrie 1877 către I. Negruzzi „Iţi trimet legenda lui Peneş Curcanul"; scrisoarea LXXXI din 14 Decembrie 1877 către acelaş: „Am mai descoperit un *lapsus calami* în *Legenda Sergentului*"; în scrisoarea LXXXV din 20 Decembrie 1877 către acelaş vorbeşte de *Legenda celor doi fraţi vînători* care apăru în *Convorbirile Literare* din 1877—78 sub titlul schimbat de *Fraţii Jderi*. (*Scrisori*, ed. Chendi şi Carcalechi, Bucureşti, Socec, 1904).

2) Cf. în *Légende des siècles*, printre numeroasele bucăţi lirice, oda *Le retour de l'Empereur*, apărută mai întâiu în 1840.

Proporţiile operei epice a lui Alecsandri, chiar dacă însumăm *Ostaşii noştri* la *Legende*, sînt departe aşa dar de cele ale edificiului epic monumental ridicat de marele romantic francez. Cele patru cărţi ale *Legendei veacurilor* constitue o frescă a marilor epoci ale omenirii, începînd cu patriarhii Bibliei şi sfîrşind cu viziunea profetică a judecăţii din urmă. Şi e de notat că *Legenda veacurilor*, această epopee a omenirii, nu e decît poemul central al unei trilogii, al cărui termen iniţial e *La fin de Satan*, epopeea Răului, şi al cărui stadiu final e *Dieu*, epopeea Infinitului [1]).

In seria sa de *Legende*, Alecsandri, servindu-se de elemente cărturăreşti şi amestecîndu-le cu propriile sale ficţiuni şi cu inspiraţiuni din texte literare, întocmeşte povestiri menite să redea, ca şi poemele lui Hugo,[2]) fizionomia vremilor de altă dată prin trăsături sintetice şi expresive. Astfel folosindu-se de datele ce i le pune la îndămînă paginile din cronica lui Mateiu Miechowski asupra războiului moldo-polon din 1497 şi de tradiţia populară, relatată de Neculcea în *O samă de cuvinte*, transformîndu-le,[3]) combinîndu-le cu elemente procurate de *Legenda veacurilor* a lui Hugo şi cu altele proprii, alcătueşte *Dumbrava Roşie*, poem ale cărui intenţii vădite sînt de a rezuma toate trăsăturile de bărbăţie, de credinţă, de vitejie, de cumpătare ale Moldovenilor lui Ştefan cel Mare, să condenseze în povestirea unui epizod din viaţa vestitului Domn tot ce poate pune în lumină eroismul său şi al ostaşilor săi.

Alteori. şi acţiunea şi eroii sînt produsul fanteziei poetului: *Dan Căpitan de plaiu*, care ţinteşte să înfăţişeze oşteanul moldovean din secolul al XV-lea, n'are nici un substrat documentar; eroul, creat de Alecsandri cu reminiscenţe din portretele cîtorva din personagiile epice ale lui Hugo, întrupează mai puţină realitate istorică decît tiranul Ratbert din *Legenda veacurilor*, care n'a existat, dar a cărui figură poetul francez a desemnato-o cu trăsăturile pe care cronica lui Villani le dă crudului Ludovic de Bavaria [4]).

Ca şi Hugo, Alecsandri vrea să împlinească lacunele istoriei cu ajutorul închipuirii sale, să adaoge „realităţii istorice condensate", spre a o face mai reprezentativă, „realitatea istorică ghicită", spre a da un înţeles desăvîrşit şi mai limpede întîmplărilor din trecut [5]).

Eroul real sau fictiv al acestor legende devine reprezentativ al unei categorii întregi de personagii dintr'o anumită epocă; Hugo atribue lui *Sultan Mourad* toate victoriile şi toate cruzimile sultanilor turci dela începutul secolului al XIV până la sfîrşitul secolului al XVI-lea, [1]) după cum Dan, căpitan de plaiu, şi tovarăşul său Ursan, au toate virtuţile moşnenilor apărători de ţară din trecutul nostru.

Negreşit că aceste procedări, pentru a transforma în chip simbolic personagiul şi a face ca acţiunea din *Legendă* să fie mai expresivă decît cea din istorie, aduc, nu numai alterări realităţii faptelor, dar şi schimbarea coloarei şi a spiritului civilizaţiilor de altă dată. Erorile de felul acesta sînt mai puţin izbitoare la Alecsandri [2]) a cărui imaginaţie e mai puţin avîntată şi mai puţin caldă, a cărui sensibilitate e mai puţin impresionabilă, care, mai ales, e lipsit de preocupările vii ale maestrului său pentru chestiile politice şi sociale ale zilei. Lirismul şi subiectivismul său cumpătat nu deformează în chip violent datele istorice, nu introduc în trecut pasiunile prezentului. E rar ca, în mijlocul producţiunilor curat epice ale lui Alecsandri, povestirea să fie întreruptă de o explozie a sentimentelor personale ale poetului, cum se întîmplă aşa de des la Hugo [3]).

Mişcat de pasul în care se află Dan, greu rănit în lupta aprigă dusă de el singur contra unei cete neînduplecate de păgîni, poetul tae povestirea faptelor pentru a exprima în cîteva versuri grija dureroasă ce-l frămîntă:

> O! Dane Căpitane! puterile-ţi slăbesc,
> Şi norii pe deasupra-ţi trecînd se învîrtesc.
> Tu mori! şi Tătărimea s'apropie de tine!

Apariţia lui Ştefan înnaintea oştenilor săi e salutată nu numai de „lungul fior al mulţimii în admirare", dar şi de o lungă

1) V. Prefaţa de la *Légende des siècles*.
2) E. Rigal, *Victor Hugo, poète épique*, Paris, Soc. franç. d'imprim. et de libr., 190[illegible], p. 39.
3) Chiar tradiţia populară e modificată. Lupta din Codrii Cosminului, în loc să termine expediţia lui Albert în Moldova, rezumă în poemul lui Alecsandri toate peripeţiile acestei expediţiuni.
4) J. Vianey, *Un poème italien de „la Légende des siècles"*, *Ratbert* in *Bulletin italien*, Aprilie 1908.
5) V. Prefaţa lui Hugo la *Légende des siècles*.

1) P. Berret, *Le moyen âge dans „la Légende des siècles" et les sources de Victor Hugo*, Paris, Paulin, 1911.
2) In Dumbrava Roşie, întreaga expediţie a lui Albert în Moldova se reduce la lupta din Codrii Cosminului pe care cronicarii poloni, între care Miechowski, citat de Alecsandri (*Arhiva istorică a Romîniei*, I), o prezintă numai ca un atac al arier-gardei regelui ce se retrăgea în Polonia. Această simplificare a faptelor urmăreşte să ne arate că un duşman foarte puternic, de-abia sosit pe pămîntul Moldovei, e alungat imediat de vitejia strămoşilor noştri. In cuvîntarea pe care o ţine căpitanilor şi ostaşilor săi, Ştefan prezintă pe Leşi ca aliaţi ai Turcilor; dar, în 1497, Albert intrase în Moldova cu gîndul să se îndrepte către Chilia şi Cetatea Albă care aparţineau Turcilor, al căror prieten în acel moment era Ştefan.—Ostaşii romîni au în 1497 „tunuri cu şapte ţevii purtate pe roţi uşoare" (*Dumbrava Roşie*, VI.—Cf. A. Densuşianu, *Cercetări literare*, Iaşi, Şaraga, 1887, I, 161)—In enumerarea din *Sentinela romînă* a „hoardelor avane", a „limbilor duşmane", care potopesc asupra ţărilor noastre, Bulgarii vin înnaintea Avarilor şi Goţii după Huni!—In *Murad Gazi Sultanul şi Becri Mustafa* elementele arhitecturii maure din Spania (o uşă saracină) sînt introduse în palatul saraiului din Constantinopol, etc.—De altfel Alecsandri mărturisia singur că „în materie de istorie a fost totdeauna de o neştiinţă rară". (*Scrisori*, ed. cit., No. CCCXXI din 11 Martie 1890 către A. Papadopol-Calimah).
3) Rigal, *o. c.*, p. VIII—IX.

apostrofă a poetului, însuflețită, ce e drept, mai mult de o vehemență oratorică [1]) decît de accentele pătrunzătoare ale unei sensibilități ce vibrează profund.

E și mai rar ca în *Legende* să răsufle pasiunile politice ale autorului, ca acțiunea să fie deghizarea și transportarea în trecut a unor evenimente contimporane. Hugo nu se poate uita niciodată pe sine; el a umplut *Legenda veacurilor* cu ura sa contra clericalilor, contra lui Napoleon III și partizanilor loviturii de Stat dela 2 Decembrie 1851 [2]). Așa *Welf, castelan d'Osbor* deschizînd poarta castelului său unei cerșetoare și nevrînd să lase pe împărat să treacă pragul său, e Hugo ospătînd în exilul său la Hauteville-House, pe sărmanii din insula Guernesey și nevrînd să primească pe prințesa Marie-Laetitia Bonaparte, vara „tiranului" [3]). Întreaga epopee italiană medievală are ca izvor inițial și principal întîmplările de atunci din Peninsulă, sentimentele poetului contra papei, protector al despotismului austriac în Italia [4]); biserica și regalitatea pe care Hugo le dușmănește cu aceeași înverșunare sînt și în trecut autoarele acelorași crime ca și în prezent. Printre *Legendele* lui Alecsandri singură bucata *Garda Saraiului* pare că face excepție, căci subiectul ei lipsit cu desăvîrșire de coloare locală, cuprinde aluziuni transparente la detronarea lui Cuza. Lambhar-Kale, «procletul *Kiehaia*», conducătorul ienicerilor „ce vin prin întunerec cu zgomot nădușit" să omoare pe Selim Sultanul, care „doarme pe patu-i de plăceri", aduce cu colonelul Haralamb, „ilustrul trădător", în contra căruia douăzeci de ani după săvîrșirea „infamiei" dela 11 Februarie, indignarea lui Alecsandri tot mai izbucnia cu o violență extremă [5]). Așa cum vorbește conspiratorilor Abdul Aga în sufletul căruia „mîrșava trădare nu s'a încuibat" și care, nevroind să-și calce jurămîntul ostășesc, se împotrivește zădarnic trădătorilor, ar fi vroit Alecsandri, prietenul lui Cuza, să vorbească și să se poarte ofițerii ce luaseră sub paza lor viața domnitorului.

În schimb, există o mare asemănare între tendințele filozofice ale lui Hugo și ale lui Alecsandri, între concepția generală ce și-o fac despre viață și lume, între ideile morale cărora

---

1) Cf. pasagiul:

August erou a cărui memorie augustă

2) M. Souriau, *Les ideés morales de Victor Hugo*, Paris, Bloud, p. 87.

3) P. Berret, *o. c.*, p. 398.

4) *Ibidem*, p. 244.

5) Cf. scrisoarea CXCIX (ed. Chendi și Carcalechi) adresată la 11 Februarie 1884 (aniversarul detronării lui Cuza) lui Al. Papadopol-Calimah, și dînsul prietin personal al fostului domnitor. Epitete de acelaș fel cu ale lui Alecsandri le dă și Al. Papadopol-Calimah conspiratorilor: „Je devais cela à ce vil et misérable intrigant, pour avoir organisé le 11 Février" (Scrisoare din Hîrtiile Rossetti citată de A. D. Xenopol, *Istoria lui Cuza-Vodă*, Iași, II, 80).

adesea ficțiunile lor poetice le servesc de mijloc de invederare.

Întreaga *Legendă a veacurilor* e o demonstrație a credințelor optimiste ale romanticului francez, o „ilustrație" a convicțiunii sale intime despre triumful final al binelui asupra răului.[1]) Acest optimism dă și *Legendelor* lui Alecsandri o unitate morală. Nicăeri vre-o notă de descurajare: trecutul nu e înnălțat ca la Eminescu în paguba prezentului. Desnodămîntul dramelor sale celor mai singeroase înfățișează biruința bunătății și a dreptății contra răutății și a vicleniei: cruzimea lui Hodja Murad Pașa și desfrîul setos de singe a Sultanului Murad Gazi sînt la urmă pedepsite, cum e pedepsită și trufia lui Albert, craiul Lehiei. Cînd starea de azi a lucrurilor e dureroasă, poetul se mîngie cu nădejdea vremilor mai bune; privelіștea Bucovinei răpită de Austria nu-l împiedică să aibă încredere în „ziua sfîntă, cînd vîntul mîntuirii va alunga corbii" de pe pămîntul „falei strămoșești".

În afară de tendința generală a filozofiei sale, ideile ce constitue doctrina sa morală, părerile sale asupra lumii și modul de a le pune în lumină cu ajutorul intrigei din poem apropie pe Alecsandri de Hugo.

Criticii au arătat că multe din poemele lui Hugo sînt scrise numai pentru a traduce în chip concret unele din principiile moralei sale sau a concepției sale despre viață [2]). *La conscience* —Cain e urmărit până și în mormînt de un ochiu care-l privește încruntat—invederează ideea că omul nu scapă niciodată de mustrările conștiinței sale. *Les Lions*—profetul Daniel aruncat de o mulțime haină și stupidă în groapa leilor nu e sfîșiat de aceștia—simbolizează ideea că bruta cea mai fioroasă recunoaște prin instinctul ce i l-a hărăzit Dumnezeu pe ființa superioară, cu fruntea luminată de o rază de Sus și pe care oamenii, pizmași ai virtuții și ai talentului o chinuesc. Ideea înrudită—binefăcătorul oamenilor e prigonit de dînșii—e pusă în evidență prin scena *La première rencontre du Christ avec le tombeau* și ideia că tot ce e înfăptuit de duhul Răului duce o viață nemernică și stearpă alături de ce e zămislit de duhul Binelui în scena din *Puissance égale Bonté*.

Acelaș fel de a se servi de ficțiunea poetică ca de un mijloc pentru concretizarea unei convicțiuni morale îl găsim în *Grui-Sînger* al lui Alecsandri. Grui-Sînger, osîndit de cer, din cauza fără-de-legilor sale, sinistru încheeate printr'un paricid, să ude, până ce va face să înverzească, o buturugă uscată, cu apă cărată cu gura lui, e iertat pentrucă în timpul unei arșițe cumplite adapă o păsărică, pe jumătate moartă de sete. O acțiune nu identică, dar analogă, o găsim în *Sultan Mourad* a lui Hugo. Cu sufletul încărcat de crime, sultanul apare în fața a Tot Pu-

---

1) Souriau, *o. c.*, p. 85.—Rigal, *o. c.*, p. XXI.

2) Ernest Dupuy, *Victor Hugo, l'homme et le poète*, Paris, Lecène et Oudin, 1887, p. 232—238.

ternicului și, pe cînd mulțimea celor năpăstuiți și chinuiți altădată de dînsul strigă răzbunare, un glas amintește fapta bună săvîrșită cu puțin înnainte de moarte de monstrul încoronat. Într'o amiază, cînd soarele ardea străzile Bagdadului, trufașul și crudul padișah fusese mișcat de țipetele unui dobitoc înjunghiat [1]), care se zbătea, în bătaia soarelui, supt nourul de muște lacome ce acoperiau rănile sale deschise.

> Mourad pencha son front sur la bête lépreuse
> Puis la poussa du pied dans l'ombre du chemin,
> Et, de ce même geste énorme et surhumain
> Dont il chassait les rois, Mourad chassa les mouches.

Ambele poeme au de scop să arate valoarea purificatoare a milei. Din mijlocul văzduhului, strălucind de o lumină care face să pălească soarele, Murad aude o voce care-i spune:

> Il suffit pour sauver même l'homme inclément
> Même le plus sanglant des bourreaux et des maîtres
> Du moindre des bienfaits sur le dernier des êtres;
> Un seul instant d'amour rouvre l'éden fermé;
> Un pourceau secouru pèse un monde opprimé.

Tot astfel Grui-Sînger cînd, în toiul arșiței, plin de compătimire, desmorțește cu o picătură de apă o păsărică, aude din mijlocul cerului, luminat deodată de o „auroră divină", atît de „feerică" în cît soarele pare stins, un glas înduioșat care-i grăește cu bunătate:

> . . . . . Sînger! iertat ești de păcate.
> Mult rău o faptă bună în ceruri cumpănește
> O biată păsărică de munci te izbăvește.

Hojda Murad Pașa e lipsit, ca și „orientala" *Garda Saraiului*, de orice coloare locală. Indiferența lui Alecsandri pentru realitatea istorică a faptelor aci versificate, reese din o scrisoare a poetului unde personagiul său fictiv era *Vizirul lui Sultan Selim* [2]) din secolul al XVI-lea în timp ce cîteva zile mai pe urmă, în *Convorbiri literare*, devine *Vizirul Sultanului Ahmet, 1604*. Nu însă învierea artistică a trecutului și-a propus-o aici Alecsandri, dar expunerea, în cadrul unei acțiuni sîngeroase, atribuită unei căpetenii turcești, a ideilor sale cu privire la bunătatea ce trebue s'o arătăm copilului, o ființă slabă și nevino-

---

1) E vorba de un porc. La Hugo, sublimul e adesea vecinul ridicolului.

2) Al căruia Selim, Alecsandri a uitat să ne-o spue. Au fost în secolul al XVI-lea doi sultani Selimi: Selim I cel Crunt 1512—1520 și Selim II Bețivul 1566—1574.

3) Cf. scrisoarea din 4 Februarie 1876, greșit numerotată în ed. cit. (p. 82) LXIX în loc de LXXII.

vată, și la compătimirea ce trebue s'o avem mai ales față de copilul nenorocit. Omul cu inima împietrită față de un prunc sărman e pedepsit de Cer. În zădar neînduplecatul Hodja Murad Pașa poruncește spahiului să ucidă pruncul găsit pe cîmpul de luptă, lipit de pieptul unui ghiaur mort, spahiul refuză să-și păteze mîinele cu sîngele orfanului, dăruit cu zile de dînsul, și-l mustră pe pașă pentru această „cugetare fioroasă":

> Allah! în care timpuri ajuns-am noi de vii,
> Bătrînii dacă ordonă ucideri de copii?....
> Cum?... tu Vizir! tu, hodje! și ochiul tău orbit
> Nu vede 'n pruncul fraged un oaspe de iubire
> Sacrat prin inocență și prin nenorocire?

Aceleași sentimente exprimate cu aceiași termeni le întîlnim foarte des la Victor Hugo, care are să scrie *l'Art d'être grand père* și care declară, în *Prefața* de la *Les Voix intérieures*, că dragostea pentru copii e una din coloanele sfinte ale societății. În *Les Feuilles d'Automne* Hugo cîntă frăgezimea, nevinovăția, curăția copiilor cu expresii de care și-a adus aminte Alecsandri:

> *Tête sacrée!* enfant aux cheveux d'or, *bel ange*
> A l'auréole d'or...
> Vous êtes parmi nous la colombe de l'arche,
> Vos pieds *tendres et purs* n'ont point l'âge où l'on marche,
> Vos ailes sont d'azur;
> Sans le comprendre encor vous regardez le monde,
> *Double virginité! corps où rien n'est immonde,*
> *Ame où rien n'est impur!*

Exemplul lui Roland, „cavalerul cel bun" care scapă din mînile infanților porniți la crimă pe „micul rege al Galiciei" [3]), stătu înnaintea ochilor lui Alecsandri cînd insuflă nobilului spahiu, care „dăruise cu zile" copilul unui dușman al său, accentele de revoltă cu care se împotrivește poruncii aspre a vizirului.

În cuvintele cu care spahiul înfruntă pe mai marele său mai e exprimată și o altă idee morală, care ne întîmpină adesea la Hugo. Mai puțin decît copilul, dar cu mult mai mult decît bărbatul, bătrînul reprezintă curăția sufletească. E izbăvit de patimi; gîndul apropierii sfîrșitului său îl ține departe de gre-

---

1) V. bucata Lorsque l'enfant parait...

2) Cf. și bucata XX *(Dans l'alcôve sombre)* din aceiași culegere:

...Il dort, innocence,

3) *Le petit roi de Galice* în *La Légende des siècles*.

șeli; de aici seninătatea inimii sale, de aici liniștea impunătoare a înfățișării sale:

> Le vieillard, qui revient vers la source première,
> Entre aux jours éternels et sort des jours changeants;
> Et l'on voit de la flamme aux yeux des jeunes gens
> Mais dans l'oeil du vieillard on voit de la lumière. [1])

E firească așa dar mirarea sultanului Zim-Zizimi cînd constată josnicie la un bătrîn:

> Il s'est fait adorer par un tas prosterné
> De cheiks et d'ulémas décrépits, étonné
> Que la barbe fût blanche alors que l'âme est vile. [2])

Aceiași mirare, redată cu aceleași vorbe, o arată spahiul revoltat de cruzimea bătrînului hojde:

> Allah, Allah! cum poate o frunte maestoasă,
> Să 'ncuibe o cugetare atît de fioroasă
> *Cum?... barb' atît de albă și cuget înăsprit?*

Dan Căpitan de plaiu e un portret al viteazului moldovean din secolul al XV-lea. Epizodul care ni se povestește—Dan, robit de hanul tătăresc Ghirai refuză viața pe care ar trebui s'o plătească prin lepădarea legii sale — ca și toate incidentele de care e vorba din trecutul eroului, au de scop să confirme crezul său moral:

> Deci nu-mi convine viața mișelnic cîștigată,
> Nici pata făr' de-legei pe fruntea-mi înfierată.

Regulele codului onoarei sînt identic formulate de bătrînii gentilomi ai lui Hugo:

> Oh! faites-moi mourir! la tombe et non l'affront!
> Pas de tête plutôt qu'une souillure au front,

strigă marchizul de St. Valier [3]) lui Francisc I care-l iartă de osîndă, dar îl necinstește.

> Mieux voir croître du chanvre où ma tour s'éleva
> Qu'une tache ronger le vieux nom de Silva,

---

1) *La Légende des siècles.—Booz endormi.*
2) *Ibidem.—Zim-Zizimi.*
3) *Le roi s'amuse*, a. I, sc. finală.

răspunde cu mîndrie Don Ruy Gomez amenințărilor regelui Don Carlos. [1]) Imaginea unui stigmat scris pe fruntea cuiva ca semn al mișeliei sale i-a plăcut atît de mult lui Alecsandri în cît a repetat-o de cîteva ori în poeziile sale. [2]) Răspunsul lui Dan către Ghirai mai cuprinde enunțarea incidentală a unui alt adevăr moral.

> Carpatul sub furtună nu scade mușunoiu—
> Eu, Dan, sub vîntul soartei să scad păgîn nu voiu.

Aceeași bărbătească hotărîre exprimată în imagini, față de care ale lui Alecsandri prezintă o modificare neînsemnată, o rostește Victor Hugo:

> L'arbre ne rentre pas dans la terre profonde
> Parce que le vent souffle et que l'orage gronde;
> Homme va! reculer c'est devant le ciel bleu
> La grande trahison que tu peux faire à Dieu. [3])

Alecsandri a adoptat dela Hugo și normele de purtare ale eroului în luptă față de un adversar dezarmat sau rănit: viteazul trebue să fie și generos și să nu lovească în vrăjmașul care nu se mai poate apăra. Cînd lui Olivier îi scapă sabia din mînă, Roland nu vrea să mai continue duelul:

> Quand j'ai mon ennemi désarmé devant moi
> Je m'arrête.... [4])

Cînd în *Dumbrava Roșie* sub lovitura paloșului lui Negrea, Zbaloș a căzut jos depe cal, moldoveanul, „viteaz darnic", nu vrea să se folosească de situația desperată a Leahului:

> ....Frate Zbaloș
> Pe-un om căzut nu-mi place să cadă al meu paloș;
> Te scoală, mergi în pace cu zile de la mine.

---

1) *Hernani*, a. III, sc. 6.
2) Vorbind de vitejii romîni în *Odă statuei lui Mihaiu Viteazul*:

> Priviți în al lor suflet nu este nici o pată,
> Nici o rușine nu e pe fruntea lor săpată.

In *Dumbrava Roșie* Albert se fălește că intrînd în Moldova va merge drept la Ștefan,

> Și luciul de pe frunte-i cu spada mea voiu șterge.

In *Eroii de la Plevna* (Ostașii noștri) poetul afirmă

> Pe fruntea Romîniei n'am suferit o pată.

3) *La Légende des siècles.—Paroles dans l'épreuve.*
4) *Ibidem.—Le Mariage de Roland.*—In *Eviradnus*, un cavaler nu vrea să pedepsească pe doi mișei decît atăcîndu-i leal cu armele și după ce și a lepădat cuirasa:

> Vous êtes sans cuirasse et je quitte la mienne
> Car le châtiment doit lui-même être correct.

Tot astfel, unul din „Ostașii noștri", Jder vînătorul, cînd să sfarme cu patul puștii pe un Turc pe care-l rănise cu baioneta, aude un glas care-i zice:

Nu-l drept să dai lovire dușmanului rănit!

II

Teme, situații și epizoade epice.— La Victor Hugo a mai găsit Alecsandri unele din subiectele și din tablourile *Legendelor* sale, în versurile lui a aflat unele din ideile poetice ce le-a desvoltat apoi în propria sa operă.

Elemente de acest fel Alecsandri le împrumută chiar primelor culegeri ale lui Hugo, *Odes et Ballades* și *les Orientales*. D. Apostolescu a făcut constatarea [1]) că blestemul aruncat lui Grui-Singer se apropie de cel din *Malédiction*. Ar fi putut să adaoge că imprecațiunile pe care în *Les deux îles* din *Odes et Ballades* le strigă popoarele lui Napoleon, prizonier la Sf. Elena, i-au oferit lui Alecsandri trăsături nouă în afară de cele ale „Orientalei" citate. [2]) Alecsandri era atît de mînat de dorința de a introduce în acest poem romantic o imprecațiune de un colorit întunecat și violent în genul lui Hugo, încît, mulțumit de această bucată, nu s'a mai gîndit s'o pue în concordanță cu întregul: blestemele arzătoare rostite de „un glas din altă lume" nu se izbîndesc; Grui-Singer nu ajunge să săvîrșească crima supremă, «uciderea de sine» ce i-a vestit-o blestemul; cenușa lui „nu piere în vînt" și nu se face „neagră", dar pe locul unde ucigașul iertat moare crește un arbor „mic, sălbatic" care

....poartă poame roșii și numele de Singer.

In *Le Danube en Colère* [3]), Hugo întrupase creștinismul și păgînismul mereu în luptă, prin războiul necurmat pe care-l poartă cele două cetăți—*la turque et la chrétienne*—Belgradul și Semlimul, așezate de un duh rău „față în față pe cele două țărmuri ale Dunărei":

Comme au front de la même tour
Une aire d'aigle, un nid d'autour.

Tot așa *Balcanul și Carpatul*, care ca doi giganți năprasnici stau „față în față" la „Dunărea măreață", simbolizează antagonismul celor două civilizații, cea creștină și cea musulmană. Ideea „vulturilor dușmani", care de abia se ivește în al doilea din versurile franceze citate, e desvoltată de Alecsandri: căderea în lupta ce și-o dau a „vulturului prădalnic din barbarii Balcani" înseamnă triumful libertății „pe maluri dunărene".

1) *O. c.*, p. 328.
2) Qu'il voie autour de lui se presser ses victimes!
. . . .
Qu'il vive pour mourir tous les jours, à toute heure!
In viață și 'n mormîntu-ți în veci să nu guști pace
Și cugetul din tine s'auzi că nu mai tace.
3) Din *Les Orientales*.

Priveliștea în *Dan căpitan de plaiu* a oardei strălucite a Hanului Ghirai, risipită într'o clipă de arcașii din Orhei, posedă trăsături care amintesc tabloul întristător pe care îl are înaintea ochilor vizirul Reschid înfrînt de Greci:

...tot ce-i era de față:
Cai, steaguri, cete mîndre, strălucitoare arme,
Clădiri de visuri nalte, magie triumfală—
A fost de-ajuns o clipă ca totul să se darme.

Iată tînguirea lui Reschid în *La Bataille perdue* din *Les Orientales*:

Quoi! chevaux, cavaliers, arabes et tartares
Leurs turbans, leur galop, leurs drapeaux, leurs fanfares,
C'est comme si j'avais rêvé!

E firesc însă ca *Legendei veacurilor* să datorească Alecsandri inspirațiile sale cele mai caracteristice de această categorie.

Printre elementele de epopee primitivă pe care Hugo le-a introdus în opera sa, enumerarea colorată și caldă a personagiilor epice vine în primul rînd [1]). E un prilej pentru poetul francez să-și exercite talentul de a amplifica în chip strălucit narațiunea cu ajutorul amănuntelor ce le dă asupra însușirilor morale sau fizice ale oștenilor de frunte sau a particularităților caracteristice și ciudate ale vieții lor. Versurile pline de nume eroice ce se îmbină în chip neașteptat la rimă cu vorbe comune, innobilate de acest contact, capătă o sonoritate în armonie cu tonul emfatic al poemului. Astfel e înșirarea căpitanilor lui Carol cel Mare în *Aymerillot*:

Eudes, roi de Bourgogne, Albert de Périgueux,
Samo, que la légende aujourd'hui divinise,
Garin, qui, se trouvant un beau jour à Venise,
Emporta sur son dos le lion de Saint-Marc,
Ernaut de Bauléande, Ogier de Danemark
Roger, enfin, grande âme au péril toujours prête.

sau citarea baronilor și cavalerilor ce încunjură pe regele Ratbert, la Ancona [2]):

1) Rigal, *o. c.*, p. XXXIV.
2) *Les Conseillers probes et libres.*

Spinola, qui prit Suze et qui la ruina,
Jean de Carrara, Pons, Sixte Malaspina
Au lieu de pique ayant la longue épine noire

. . . .

Ranuce, caporal de la ville d'Anduze,
Foulque, ayant pour cimier la tête de Méduse,
Marc, ayant pour devise : *Imperium fit jus*
Entourent Afranus, évêque de Fréjus.
Là sont Farnèse, Ursin, Cosme à l'âme avilie ;
Puis les quatre marquis souverains d'Italie ;
L'archevêque d'Urbin, Jean, bâtard de Rodez,
Alonze de Silva, ce duc dont les cadets
Sont rois . . . .

. . . .

A quelques pas se tient Gaico, comte d'Athène,
Fils du vieux Muzzufer, le rude capitaine
Dont les clairons semblent des bouches d'aquilon ;
De plus, deux petits rois, Agrippin et Gilon.

Tous jeunes, beaux, heureux, pleins de joie, et farouches.

In *Dumbrava Roșie* enumerarea magnaților din suita lui Albert e făcută după aceleaşi procedee de a înțesa uneori un singur vers cu numele personagiilor, de a rima numele proprii unele cu altele sau cu vorbe comune care figurează în chip surprinzător la sfirşitul versului, de a introduce in paranteze explicative imagini care să evoce portretul moral sau fizic al războinicului, de a relata în două trei vorbe un incident semnificativ din viața lui:

In fruntea lor magnații mîndri, bătrîni şi tineri:
Toporski, veteranul ce poartă barbă albă,
Inconjurat de neamuri: feciori, nepoți şi gineri
Formându-i o vitează şi glorioasă salbă.

Grodeck, zis *falcă-tare*, ce 'n gîndul lui se jură
Atîți Romîni să darme cîți are dinți în gură.
Zciusko ne împăcatul cu brațe lungi şi tari
Care 'n Bugeac ucis-a trei sute de Tatari.
Biela cel nalt, subțire ca trestia de baltă....

. . . .

Gorow şi Zablotowski, amici jurați pe moarte
Să 'mpartă soarta bună, să 'nvingă rele soarte,
Şi care în trei rînduri scăpat-au din robie
Prin degetele morții trecînd cu vitejie.
Ei sbor pe doi cai gemeni, rîzînd în hohot mare
Cu alți ca dînşii tineri, baroni, comți, palatini:
Glence din Pocuția, Zbaloș Litfan, ce are
Un cârd pletos de zimbri în codri de arini,
Gavril de Moravița, frații Grotow, Huminski,
Mardela Veneticul, Tecelski şi Pruhninski,
Iarmeric Mazovitul şi Kozjatic Ucranul,
Ce creşte cai sălbatici şi-i prinde cu arcanul.

Şi cu aceiaşi trăsătură ca şi Hugo, închee Alecsandri tabloul său:

Ei merg jucîndu-şi caii, şi vesel între ei
Vorbind de cai, de lupte, de-amor şi de femei.

Unul din motivele epice pe care Hugo îl desvoltă cu drag —provocările semețe, amenințările şi insultele ce şi le adresează războinicii înnainte de a se ataca—e nesocotit aproape de tot de Alecsandri [1]; tot aşa stărueşte prea puțin, în felul lui Omer, cum obişnueşte poetul francez, asupra urmărilor anatomice sau fiziologice ale loviturilor ce şi le dau luptătorii [2]. Tema epică însă tratată de epizodul *Durandal travaille* a poemului *Le petit roi de Galice* i-a plăcut aşa de mult în cît a desvoltat-o de două ori în *Dan căpitan de plaiu*, atribuind cu uşoare variante aceeiaşi ispravă vitejească celor două personagii principale. E vorba de duelul tragic între erou, singur, şi ceata îndîrjită a numeroşilor duşmani ce-l înconjoară. La Hugo, Roland se luptă, el unul, contra unui val înspăimîntător de duşmani; pieirea însă aşteaptă pe cine pătrunde în cercul tras de Durandal, cu sabia-i năprasnică:

Larges coups, flots de sang par des bouches vomis,
Faces se renversant en arrière, livides,
Casques brisés roulant comme des cruches vides...

Sabia-i cumplită pare ea însăşi un luptător:

Durandal flamboyant semble un sinistre esprit ;
Elle va, vient, remonte et tombe, se relève,
S'abat, et fait la fête effrayante du glaive ;
Sous son éclair, les bras, les coeurs, les yeux, les fronts,
Tremblent, et les hardis, niveiés aux poltrons,
Se courbent ; et l'épée éclatante et fidèle
Donne des coups d'estoc qui semblent des coups d'aile.

1) Provocările lui Roland adresate la trei inşi din ceata Infanților cu care se luptă constitue un lung pasagiu din *Le petit roi de Galice*. Provocarea lui Dan către păgîni se mărgineşte la un vers:

. . . . stee față
Cui place vitejia, cui s'au urît de viață!

2) Cf. G. Larroumet, *Victor Hugo, poète épique*, in *Revue des cours et conférences*, 1901, p. 449.—Cf. totuşi în *Dumbrava Roşie*:

Grodeck răpede spada-i în pieptul lui Balaur.
Sîngele curge! pieptul greu muge ca un taur,
Dar ghioaga se abate!... sub crunta-i lovitură
Zbor crierii lui Grodeck şi dinții toți din gură;
Iar leahul, cladă moartă, greu cade la pămînt...

*

—„Bine veniși la mine!" îi zice urieşul.
Şi 'n brațele-i de schijă, rîzînd grozav îl strînge,
Cît pieptul îi zdrobeşte şi oasele îi frînge
Apoi între cadavre, pe cîmp, aruncă leşul...

Ursan și Dan s'au aruncat unul dinspre Răsărit, cellalt dinspre Apus in urdia de „neagră tătărime." Buzduganul celui dintiiu face în juru i „un cerc de moarte" în care „amar de cine-i prins:"

> In lături, înnainte, în urmă-i totul moare!
> Zbor crierii din țidve, sub ghioaga-i zdrobitoare,
> Și 'n urmă și 'mprejuru-i și 'n lături semănate
> Zac sute de cadavre și capete sfărmate!

Paloșul celui de-al doilea, ca și Durandal,

> ....intră și se 'ndeasă în gloata tremurîndă
> Ca junghiul cel de moarte în inima plăpîndă,
> Și paloșu-i ce luce ca fulger de urgie
> Tot cade 'n dreapta 'n stînga și tae 'n carne vie...
> Fug toți și pier din cale-i.....

Acțiunea epică e așa dar dedublată și, de oarece sînt doi eroi care-și împart interesul nostru, și de oarece în textul romîn ne întîmpină numeroase repetiții de amănunte, ușor se poate vedea în ce situație se găsește pasagiul lui Alecsandri față de modelul său, unde un singur erou fixează atenția noastră și unde repetarea particularităților luptei nu slăbește efectul lor. Sfîrșitul luptei, Dan ținînd piept singur întregei cete păgîne, după rănirea lui Ursan de o săgeată tătărească, e mai dramatic în concentrarea fericită a interesului asupra unui singur personagiu decît începutul: groaza a cuprins pe vrăjmași care nu mai îndrăznesc să stea în apropierea paloșului cu sărutări de moarte al bătrînului plăeș; trăgîndu-se la o parte

> ...nemernici, sperieți
> Ei scot din a lor arcuri un vifor de săgeți.

Și aci asemănarea e vădită cu scenele finale ale luptei lui Roland cu Infanții și slujitorii lor. Căpeteniile au fost doborîte dar ceata de ostași de rînd

> Tremblants comme des boeufs qu'on ramène à l'étable,

asvîrle de departe cu praștiile în viteazul cavaler. Să recunoaștem însă aici că naturalul și adevărul sînt partea autorului nostru; puterile eroului în această luptă a unuia contra o sută trebue să se istovească. Dan, rănit, e prins la urma urmei de Tătari. Umblînd după sublim, pe care printr'un procedeu familiar retorilor îl îmbracă într'o simplitate afectată, Hugo ne dă priveliștea unei acțiuni de o măreție mai mult emfatică de cît reală, cînd ni-l arată pe cavalerul ce nu știe de frică urmărind fără arme, de oare ce sabia i s'a frînt, gloata de bandiți. Mișeii

1) L. Mabilleau, *Victor Hugo*, Paris, Hachette, 1893, p. 89.

> A chaque mouvement de son bras redoutable
> Reculaient, lui montrant de loin leurs coutelas:
> Et pas à pas Roland, sanglant, terrible, las,
> Les chassait davant lui parmi les fondrières;
> *Et n'ayant plus d'épée, il leur jettait des pières.*

In descrierea orgiei prin care Albert și oastea lui sărbătoresc intrarea lor pe pămîntul Moldovei sînt note împrumutate din tabloul veseliei cinice și sgomotoase a regelui Ratbert, care a pătruns cu suita sa în castelul Final, înșelînd buna credință a marchizului Fabrice. La Alecsandri „beții" și „chiote voioase", „risete cu hohot", „urlete răgușite" ale mesenilor ce se ceartă, „femei cu mințile pierdute" întinse la picioarele ostașilor, la care „de pofte rele sînt ochii toți aprinși";—la Hugo „acclamations", „fanfares", „feux de joie", un „tumulte qui rugit, chante, boit, mange"... și prin care se deslușesc țipetele femeilor care împart cinice sărutări:

> A travers l'ombre, on voit toutes les soifs infâmes,
> Le désir, l'instinct vil, l'ivresse aux cris hagards,
> Flamboyer dans l'étoile horrible des regards.

Descrierea splendoarei mesei regale, a duzinelor de candelabre ce revarsă lumina lor asupra tablelor încărcate „cu scule și merinde", a sticlelor largi cu „vinuri spaniole și calabre", a cerbului „încins pe-a sale laturi cu șiruri de fazani" corespunde descrierii colțului din ospățul infam unde tronează Ratbert:

> Les grands brasiers, ouvrant leurs gouffres d'étincelles
> Font resplendir les ors d'un chaos de vaisselles.

Talgerele sînt încărcate cu „des lièvres montagnards", „des faisans", „des paons ouvrant leurs larges queues".

Alecsandri a transportat într'un colț al Moldovei din secolul al XV-lea, în codrii sălbateci ai Cosminului, tot luxul rafinat care ar fi putut forma decorul desfrîului unor condotieri pe țărmurile golfului de Genua. De aici impresia de nesinceritate pe care a produs-o acest tablou asupra criticilor,[1] impresie pe care au notat-o fără să-i analizeze și cauzele. Și apoi îi era ușor lui Ratbert să fie însoțit de amanta lui, „Matha la blonde", în ținuturi stăpînite de dînsul și îi era lesne căpitanilor săi, să aducă în curtea donjonului din Final, din invecinata Genua, curtezane care să-i desfăteze. Dar cum e de închipuit ca Albert să fi

1) Cf. N. Pătrașcu, *V. Alecsandri*, București, Socec, 1894, p. 209.

tîrit din Leopold până la Dombrova, pe căi primejdioase și greu de urmat, un cortegiu întreg de „fiice ale Podoliei".

De alminteri felul cum Alecsandri a zugrăvit pe iubitele tinerilor magnați :

> Cu buze pîrguite la foc de sărutare
> Și ochi ce 'noată albaștri în galeșă văpae,

dau ideea mulțumirii în dragoste și a plăcerii nepăsătoare căreia i se pare că :

> ...raiul în cale-i se deschide.

Hugo care din contra a vrut să ne arăte :

> Le souper de Satan dans un rêve apparu

stăruește asupra îmbrățișărilor nerușinate și a sadismului frumoasei Matha „la blonde fauve" a regelui, care izbucnește într'un rîs isteric cînd victima lui Ratbert, bătrînul marchiz Fabrice, e adus în mijlocul orgiei spre a fi chinuit. Temperamentul poetic al lui Alecsandri e, ce e drept, mai sărac ; e însă, trebue s'o recunoaștem, mai pur, și această curăție de simțire și de închipuire l-a făcut să înlăture însemnarea atitudinilor lascive pe care le-a redat cu belșug maestrul său francez și să se ferească de excesele unui realism care degenerează la Hugo, până la înfățișarea unor scene de nevropatie desgustătoare. [1]

Tot astfel și talentul său mai puțin impregnat de lirism, mai puțin subiectiv, nu lasă să străbată în opera artistică urile sale personale, dușmăniile sale proprii. Hugo, adversarul catolicismului face părtași la destrăbălarea cinică din curtea castelului, pe reprezentanții bisericii. In mijlocul bălților de sînge a slujitorilor marchizului, măcelăriți fără milă, în auzul gemetelor victimelor ce expiră în țapă, călugări și vlădici amestecă cîrjile și crucile lor păstorești cu lăncile și sulițile oștenilor. Alecsandri, care nu era catolic, ar fi putut să introducă printre figuranții orgiei pe preoții unui popor vrăjmaș, înfățișat ca aliatul Turcilor păgîni contra Moldovenilor drept credincioși. N'a făcut-o. I s'ar fi părut o nelegiuire, lui, suflet religios, să aducă pe oamenii Domnului în mijlocul cruzimilor și a desfrîului. Alături de Albert, în fruntea mesei, apare „al Cameniței episcop vechiu

---

1) In descrierea orgiei la soldații din tabăra leșească, Alecsandri ne-a arătat „căzute printre cîini și oameni"
Femei pradă orgiei cu mințile pierdute.
E o notă realistă pentru care Aron Densușianu (*Cercetări literare*, I, p. 157) a condamnat cu o severitate ce ni se pare excesivă pe Alecsandri. Ce-ar fi zis acest critic, care se plînge de „coborîrea verguriei simțimîntului" în aceste versuri, de descrierile lui Hugo, din *Ratbert*?

Lozinschi", dar, „orgia" a oprit-o Alecsandri, respectuos față de ideea monarhică ca și față de divinitate, la pragul cortului regal ; aici asistăm la un ospăț somptuos, nu ca în tabăra oștenilor la destupări de „lungi antale", la sorbirea lacomă a cupelor, la „urlete răgușite" sau ca sub corturile tinerilor căpitani la plăceri nevrednice de un viteaz, în ajunul luptei.

Cuvîntarea pe care în *Dumbrava Roșie* Stefan cel Mare o ține oștenilor, se aseamănă în unele puncte cu aceia pe care bătrînul împărat Frederic Barbarossa o ține în drama *Les Burgraves* [1]) a lui Hugo, cu deosebire că împăratul vorbește, plin de indignare, unor nobili decăzuți adunați să benchetuiască, în timp ce boerii și ostașii domnitorului moldovean se reculeg pentru a înfrunta cu mai mulți sorți de izbîndă, a doua zi, loviturile vrășmașului. Și unul și altul, Frederic ca și Stefan, se fălesc cu isprăvile lor, enumeră pe toți dușmanii pe care i-au răpus, amintesc opintirile lor eroice contra unor vecini puternici, striviți cu toate străduințele lor :

> Albert l'Ours m'opposait dix mille hallebardes
> *Je le brisai ;* mes pas sont dans tous les chemins ;
> J'ai démembré Henri le Lion de mes mains,
> Arraché ses duchés, arraché ses provinces....

Alecsandri a păstrat trăsăturile generale ale cuvîntării împăratului și și-a însușit procedeul de a atrage atenția asupra unei biruinți strălucite prin indicarea ei emfatică la începutul versului și prin așezarea unei pauze puternice după puținele și scurtele cuvinte ce anunță această biruință :

> Pe Radu, Aron Petru, și Țepeluș hainul
> I-am frînt !.... Maniac Tătarul și Matias Corvinul
> I-am frînt !.... chiar pe Sultanul Mehmet-Fatih l-am frînt !
> Ș'alți mulți care perit-au ca pulberea în vînt.

Indreptîndu-se către marchizii de Moravia și de Lusația care petreceau pe malurile Rinului în loc să stea cu oamenii lor la graniță, cînd oardele din Răsărit au ajuns la porțile Vienei, Barbarossa exclamă :

> Marquis de Moravie et marquis de Lusace
> Vous sur les bords du Rhin ! est-ce là votre place ?
> Tandis que ces bandits vous fêtent en riant,
> On entend des chevaux hennir à l'Orient
> Les hordes du Levant sont aux portes de Vienne...

Acelaș argument înfățișat cu aceleași imagini îl va între-

---

1) Partea doua, sc. 6.

buința Ștefan spre a arăta ce rușine e pentru Albert, craiu creștin, de-a intra in Moldova vrăjmășește, de-a jăcui o țară ce se inchină Crucei ca și dinsul :

> Acum cind armăsarii Osmanului mărit
> Aruncă largi nechezuri din mindrul Răsărit.

In cuvintările sfinxilor către sultanul egiptean *Zim-Zizimi* din *Legenda veacurilor*, Alecsandri a găsit ideea contrastului intre puterea și mărirea de altă dată a regilor, expuse pe larg in citeva versuri, și nimicnicia lor după moarte, izbitoare in exprimarea condensată a unui vers final :

> Nemrod était un maître aux archanges pareil ;
> Son sceptre altier couvrait l'espace qu'on mesure
> De la mer du couchant à la mer du levant ;
> Baal le fit terrible à tout être vivant
> Depuis le ciel sacré jusqu'à l'enfer immonde ;
> Ayant rempli ses mains de l'empire du monde,
> Si l'on eût dit : „Nemrod mourra", qui l'aurait cru ?
> Il vivait ; maintenant cet homme a disparu.

In *Oda statuei lui Mihai Viteazul*, Alecsandri s'a folosit de ideea acestei opoziții, substituind coloritului filozofic al versurilor lui Hugo o coloare epică. Alecsandri enumeră dușmanii lui Mihai ; atributele măririi fiecăruia din regii care s'au războit cu dinsul sint indicate in cite trei versuri, după care urmează un vers energic care pune intr'o lumină strălucită meritele eroului :

> Mehmet era teribil ca un torent de singe [1])
> Pornit ca să innece creștinii pămintenii...
> Cine cuteza, cine visa de a-l infringe ?
> Tu l-ai secat in codrii de la Călugăreni. [2])

III

Personagiile epice ; infățișarea și psichologia lor.—Izvoarele unei „orientale" a lui Alecsandri : „Murad Gazi Sultanul și Becri Mustafa".

Nu se poate pretinde dela eroii unui poem epic să posedă

1) Originea acestei imagini poate fi căutată in vorbele celui de-al cincilea sfinx din *Zim-Zizimi :*

> Les quatre conquérants de l'Asie étaient grands ;
> Leurs colères roulaient ainsi que des torrents...

2) Cf. și versurile asupra trufiei lui Sigismund Batori, care se inchee cu :

> „Suflat-ai peste dinsul și 'n clipă tu l-ai stins"

și cele asupra lui Murad despre ingimfarea căruia Mihai zicea :

> Murad se crede-un cedru și nu-i decit un brad.

complexitatea sufletească a eroilor nu de roman—gen care cere desfășurarea fazelor psichologice ale personagiilor—dar nici măcar complexitatea sufletească a protagoniștilor unei drame. Autorul epic caută să deștepte admirația pentru forța, vitejia și virtutea eroilor săi și, de oarece tot ce complică ordinea morală are ca efect să micșoreze acest sentiment, in epopee se impune simplificarea psichologiei personagiilor unită cu desemnarea energică a citorva trăsături sufletești. Această reducere pe de-o parte și exagerare pe de alta a trăsăturilor sufletești ale eroilor va fi urmărită și mai mult de poet cind, in loc să dea producțiilor sale proporțiile unei epopei, le va ingrădi in cadrul restrins al unui poem epic de citeva sute de versuri, ca in *Legendele* lui Hugo și mai ales ale lui Alecsandri [1]). Amănuntele fiind lăsate la o parte, caracterele iau o tendință vădită către generalizare, figurile infățișate sint reprezentative ale unei clase intregi de indivizi, ajung simbolice [2]). Astfel Booz al lui Hugo e icoana patriarhilor, Eviradnus și Roland a cavalerilor, Mourad și Ratbert a tiranilor, precum la Alecsandri Dan și Ursan reprezintă pe moșnenii apărători de lege și de țară, Vlad Țepeș devine icoana tiranului și'n fața lui Ștefan, incarnațiunea domnitorului bun și viteaz, stă Albert, simbolul craiului trufaș, hrăpitor și rău [3]).

Ori cum figurile lui Hugo sint departe de a fi abstracțiuni ; deși puține la număr notele sufletești ale eroilor săi sint bine prinse ; iar personagiul care ne intimpină cu atitudini și gesturi spontane și naturale, care ni e arătat in indeplinirea unor acțiuni familiare, care e zugrăvit cu particularitățile sale deosebite e o ființă care trăește o viață reală, o ființă desprinsă din rindurile noastre și introdusă in lumea poeziei. Cidul Campeador dă cu mina lui, care invirtește așa de vitejește spada, ovăz calului său Babieça ; lui Olivier și lui Roland li-e sete după duelul lor de uriași ; Charlemagne glumește cu baronii săi cind, zărind cetățuia Narbona, o aseamănă cu o fată frumoasă pe care oștenilor le place să pue mina, ințepindu-și degetele in copcile ei [4]). Să se compare din acest punct de vedere portretul impăratului „à la barbe florie" din *Aymerillot* cu al lui Stefan din *Dumbrava Roșie.* Indreptindu-se cu o maestate liniștită către sfetnicii săi spre

1) Dumbrava Roșie, cel mai intins din poemele sale de-abea atinge dimensiunile „micilor epopei" din *La Légende des siècles : Le petit roi de Galice* și *Ratbert.*

2) Rigal, *o. c.*, p. XXV.

3) Variațiile importante ale aceluiaș tip care s'au notat la Hugo (cf. Emile Montégut, *Mélanges critiques.* Paris, Hachete, 1887, p. 21) figurează uneori și la Alecsandri. Alături de tiranul Zim-Zizimi care ucide pentru a-și alunga uritul stă Vlad Țepeș calăul care ride in fața victimelor sale. Alături de Sigismund (din *Eviradnus)* stă Albert (din *Dumbrava Roșie*), tiranul lacom să-și intindă puterea nedreaptă ; alături de *Sultan Mourad* tiranul violent și desfrinat stă Murad al lui Alecsandri, care reprezintă aceeași specie.

4) *Le Cid exilé, Le mariage de Roland, Aymerillot,* in *La Légende des siècles.*—Cf. D. Mornet in Brunetière, *Victor Hugo*, Paris, Hachette, 1902, II, 321.

a-i întreba care dintr'înșii vrea să ia Narbona, întristat de refuzurile lor succesive, îndemnînd pe căpitanii săi cu imboldurile cele mai potrivite cu firea fiecăruia să cucerească cetatea, izbucnind într'o violentă indignare cînd constată nepăsarea acestor ostași obosiți de luptă, vorbind cu blîndețe tînărului paj Aymerillot care se încumetă la o faptă ce a speriat pe trufașii baroni și duci,—Charlemagne apare cu o individualitate bine hotărîtă și plină de viață. Intr'un fragment epic de trei sute de versuri, Hugo ne-a redat înfățișarea fizică și morală a bătrînului împărat prin gesturile, prin vorbele, prin acțiunile sale, prin manifestările felurite ale temperamentului și caracterului său. In lunga *Dumbrava Roșie*, Stefan, pe care-l știm din spusele cronicarului că era „meșter" la „lucruri de războae" și că „unde era nevoe însuși se vira, ca văzîndu-l ai săi să nu îndărăpteze", se trage de-o parte cînd acțiunea epică e hotărîtoare și stă ceva mai mult timp înnaintea ochilor noștri numai cînd apare, în noaptea care precedea lupta, în mijlocul Moldovenilor spre a le ține cuvîntarea de care a fost vorba. Și aici, înfățișarea sa fizică care contrazice felul cum ni-l închipuim după cronicari [1]), atitudinea sa de sihastru care așteaptă dela rugăciunile în care s'a cufundat ceea ce ar trebui să aștepte dela tăria brațului și agerimea minții sale, lipsa de orice amănunt concret care să trădeze grijile sale pentru lupta de a doua zi, care să învedereze chipul cum pricepe să se dea, nădejdea ce și-o pune în ostașii săi de vază, arătîndu-ne ca Charlemagne, adineaori, acea cunoștință de oameni fără de care nu există un mare conducător de popoare, emfaza apostrofei cu care poetul salută pe „eroul plin de lumină", „ființa de-o natură gigantică, divină", care face parte din acei „la care istoria se'nchină", care „lasă urme uriașe în lume", „a cărora legendă departe mult se'ntinde"... [2]) în loc să lase faptele să vorbească, toate aceste contribue ca figura lui Stefan cel Mare, într'un poem închinat gloriei lui, să fie palidă și cu contururi șterse.

In cuvîntarea sa, Ștefan descrie pe vechii lui tovarăși de războae, veșnic în picioare, mereu neodihniți, al căror sînge a roșit toate colțurile țării, nedeslipiți toamnă, iarnă și vară, prin șesuri, munți și codri, de armele lor, departe de copiii și soțiile lor,

> Și 'n luptă, tot în luptă, de patruzeci de ani.

Negreșit, în ultimele versuri din această descriere, simțim înduioșarea bătrînului domnitor față de „dragii săi vultani", care au jertfit o viață întreagă tot ce le era scump, au îndurat nevoi și suferinți pentru a apăra legea și „moșia" lor. Dar nu-i vedem pe acești ostași îmbătrîniți în lagăr; nu avem, ca atunci cînd Hugo pune pe baronii și ducii din suita lui Charlemagne să se jeluiască de războaele sale necurmate, evocarea pitorescă, vie, mișcătoare a unei armate, obosită de lupte, istovită de puteri, dezgustată de glorie și suspinînd după liniștea dulce a căminului. Cînd cetim pe *Aymerillot* răsar înnaintea noastră ostașii lui Charlemagne și-i vedem la întoarcerea lor dintr'un războiu nenorocit nu numai cu trăsăturile generale potrivite oricărei armate, sleită de mers și de lipsuri și deprimată de-o înfrîngere, dar cu particularitățile caracteristice unor războinici din veacul de mijloc [1]). Ii vedem nu numai arși de soare, slăbiți de foame, amăriți de truda lor nerăsplătită cu biruința, dar și gemînd sub povara platoșelor, scuturilor și coifurilor lor niciodată părăsite, sătui de a se dogori vara și de a tremura iarna în zalele lor de fier. Ii mai vedem încă pe fiecare cu fizionomia sa proprie, așa cum reese din răspunsurile lor împăratului care în zădar îi îndeamnă să ia Narbona. Il vedem pe contele de Gand, flamand practic, pe ducele de Naymes, bătrîn darnic în povățueli, pe Gérard de Roussillon, posac și scump la vorbă, pe Eustache de Nancy, îndrăzneț, bun de gură, asvîrlind împăratului glume de ostaș care a înfruntat fără teamă primejdia. Nu vom întîlni în producțiile epice ale lui Alecsandri acest belșug de amănunte caracteristice unei civilizații, această zugrăvire pitorească a realității, care face să răsară în chip prec.s bărbații unei epoci dispărute precum n'am găsit la dînsul alegerea cîtorva trăsături fizice și morale semnificative care să dea viața intensă a realității personagiilor din poem.

Pentru înfăptuirea acestor personagii, poetul nu recurge la luminile pe care i le ar putea da intuiția sa proprie, întemeeată pe cunoștința sa generală a sufletului omenesc și pe a trăsăturilor morale particulare epocii, așa cum reese din cronicarii sau istoricii timpului căruia aceste personagii aparțin. Alecsandri se îndreaptă către Hugo și, cu ajutorul datelor culese dela modelul său, întruchipează eroii poemelor sale. Cîteva exemple vor do-

1) Așa Urechi: „Era acesta Stefanu Vodă omu nu mare la statu..." Pe cînd la Alecsandri ostășimea vede în coliba de ramuri de stejar în care se roagă Ștefan

> ...o umbră *mare* de om plecat sub gînduri.

2) Faptul că aceleași laude exprimate cu aceeași termeni sînt adresate și lui Ștefan cel Mare și lui Cuza-Vodă, că elasticitatea lor se potrivește cu slăvirea oricărui domnitor mare din secolul al XVI-ea sau din secolul al XIX-lea, războinic sau nu, dovedește că nimic în ele nu privește în chip special pe eroul din Dumbrava Roșie;

> Erou plin de lumină, el e menit în lume
> Pe secolul ce-l vede să sape al său nume
> Și să răspîndă raze pe secoli viitori,
> Precum un soare splendid ce sparge deșii nori.
> Ființă de-o natură gigantică, divină,
> El e de-acei la care istoria se 'nchină..

Să se compare aceste versuri cu ultimele din *Cuza-Vodă 3 | 15 Maiu 1873.*

> Sînt nume destinate, ca numele tău mare,
> Să stee neclintite pe-a timpului hotare,
> Și veșnic să răspîndă o falnică lumină
> Pe seculii ce 'n umbră trecînd li se 'nchină.

1) Cf. J. Vianey, *Victor Hugo et ses sources*, în *Revue des langues romanes*, 1901.

vedi de ce natură e și până unde se întinde invențiunea sa psichologică.

In *Dan Căpitan de plaiu* repetiția temei epice care înfățișează pe erou luptînd singur contra unei cete numeroase de dușmani are de consecință introducerea unui al doilea personagiu însemnat în acțiune. Ursan însă nu e decît un reflect al lui Dan și, deși poetul s'a silit să-i diferențieze prin aspectul său fizic, i-a lăsat aceleași note sufletești ca și cele hărăzite fratelui său de arme. Pentru a zugrăvi pe Dan și pe Ursan, autorul nostru s'a adresat de altfel la acelaș portret al lui Hugo, portretul bătrînului cavaler *Eviradnus*, împărțind cînd unuia, cînd altuia din personagiile sale, trăsăturile concentrate la aceeași figură centrală în poemul francez. Ca și Eviradnus, care fiind,

Vieux commence à sentir le poids des ans chenus,

și care se jeluește că nu mai zărește limpede în depărtare vrăjmașul

Car la lumière est femme et se refuse aux vieux,

tot așa și bătrînul Dan, albit de vreme, se uită cu jale la „fantasma drăgălașă" a tinereții sale

Ce fuge de răsuflul geroasei bătrîneți.

Ursan, pribeagul misterios de peste Milcov, „pletos ca zimbrul, cu pieptul gros și lat, vinjos, scurt la graiu, năprasnic" reproduce alte trăsături ale lui Eviradnus. Cu toată povara anilor, cavalerul e tot voinicul de altă dată:

Rôdant tout hérissé du bois à la montagne
Velu, fauve, il a l'air d'un loup qui serait bon;
Il a sept pieds de haut....

Cînd zice despre Ursan că e „la cap întunecos", Alecsandri redă până și pe nelămuritul *fauve* care la Hugo ia înțelesurile figurate cele mai neașteptate [1]).

In afară de Eviradnus o altă figură eroică de bătrîn, desemnată de Hugo a servit de model lui Alecsandri în alcătuirea notelor sufletești ale lui Dan—încrezătorul și lealul marchiz Fabrice. Cînd umbrele amurgului învălue castelul său singuratic, Fabrice se gîndește la apunerea vieții sale și visează la timpurile depărtate ale tinereții:

1) Cf. A. Darmesteter, *La vie des mots*, Paris, Delagrave, 1887, p. 127—128.

Tout est derrière lui maintenant; tout a fui;
L'ombre d'un siècle entier devant ses pas s'allonge;
Il semble des yeux suivre on ne sait quel grand songe
Parfois, il marche et va sans entendre et sans voir
Vieillir, sombre déclin! l'homme est triste le soir.

Tot astfel Dan, care, „a apus din zile mari și bune", privește cu „jale lungă" de pe culmea munților la asfințitul soarelui, în timp ce, în zarea depărtată, i se pare că vede fugind năluca tinereții sale. Dan trăește singuratic, uitat de lume:

Vechiu pustnic, rămas singur din timpul său afară
Ca pe un gol de munte o stîncă solitară

precum singur trăește în castelul dela Final și marchizul Fabrice

...il est hors de ce siècle vil
Comme dans un exil il vit seul dans sa gloire,
Oublié....

Bătrînului Dan îi place așa dar singurătatea ca și bătrînului marchiz Fabrice; cu dînsul împărtășește melancolia izvorită din gîndul părăsirii apropiate și pentru totdeauna a lumii acesteia; ca și sufletul marchizului:

Après quatre vingts ans son âme est toute blanche,

sufletul lui Dan e „alb" și „luminos". Spre deosebire însă de Fabrice care se stinge cu încetul:

...ce vieillard
Qui fut astre s'éteint dans un morne brouillard,

Dan mai făptuește încă uneori isprăvile vitejești cu care și-a petrecut tinerețea, apropiindu-se în această privință de cellalt model al său, Eviradnus.

Acest erou al lui Hugo e dat, ca și Roland din *Le petit roi de Galice*, ca tipul „cavalerului", al „paladinului" care cutreeră țările pentru a veni în ajutorul obijduiților, pentru a lecui suferințile lor, pentru a apăra pe orfani, a pedepsi crimele, a înfrîna vițiile. Eviradnus „est le fort appui de faible", „il est héros", e eroul mîntuitor al asupriților, eroul veșnic neodihnit:

...attendu qu'on moleste
Bien des infortunés sous la voûte céleste
Et qu'on voit dans la nuit bien des mains supplier.

2) *La Légende des siècles.—La confiance du marquis Fabrice.*

Cînd simte că o faptă rea are să se săvîrşească, pleacă, singur, să se împotrivească ticăloşilor. Singur el stă în calea lui Sigismund împăratul Germaniei şi a lui Ladislas, regele Poloniei, care plănuesc să omoare pe slaba şi plăpînda Mahaud, pentru a pune mîna pe marchizatul Lusaţiei; el singur îi împiedică să aducă la îndeplinire crima hotărîtă şi le dă pedeapsa cumplită ce li se cuvine. Nimic nu-l oboseşte. De un singur lucru se plînge--de mişelia oamenilor:

> Il ne se plaint de rien, mais seulement il trouve
> Que les hommes sont bas et que les lits sont courts.

Tot astfel şi lui Dan

> Ai timpilor eroici imagină augustă

lumea i se pare îngustă

> Pentru bine şi largă, prea largă, pentru rău

Şi lui îi place

> ...să 'nfrunte cu dalba-i vitejie
> Pe cei care prin lume purtau biciu de urgie.

Dan pleacă şi dînsul în expediţii izbăvitoare, însoţit numai de murgul său, pe potecile nestrăbătute ale munţilor:

> Ades el pleca singur prin codrii fioroşi
> In care luceau noaptea oţeluri şi ochi roşi.

Şi totuşi Dan e cu totul alt viteaz decît Eviradnus. Duşmanii pe care-i urmăreşte sînt duşmanii „moşiei"; el veghează „la căpătâiul ţării"; el n'are preocupările larg umanitare ale „cavalerilor" ce colindă lumea spre a lua partea nenorociţilor şi nedreptăţiţilor de orice neam ar fi; neamul pe care-l apără e al său; atacurile îndreptate contra acestuia aţîţă mînia sa să fulgere la cele patru hotare ale pămîntului strămoşesc. Dan e scutit de urile ce-l frămîntă pe Eviradnus şi care de fapt sînt ale lui Hugo: el nu îndeamnă poporul să se răsvrătească contra împilărilor regilor; în inima lui nu clocoteşte furia contra despoţilor, care împinge pe Eviradnus, făptura lui Hugo, adversar de moarte al lui Napoleon al III-lea, să sfarme monumentul ridicat pentru a slăvi pe un infam.

In schimb el este ceeace nu sînt nici Eviradnus, nici Roland—e vorba de Roland al lui Hugo, nu de cel al epopeei medievale—.Dan e eroul creştin care luptă sub privirile „ochiului celui de Sus"; cînd e să pătrundă in gloata Tătarilor, se aruncă ca şi tovarăşul său Ursan cu strigătul „Amin şi Doamne ajută". Eviradnus cînd e vestit de şoaptele din hăţiş ale lui Sigismund şi Ladislas de gîndurile lor rele, apucă sabia

> L'épée en sa main, pure et sans tache étincelle

pune să i se gătească calul

> Il dit au forgeron:—Faites vite. Une affaire,
> M'appelle.—Il monte en selle et part,

dar uită să invoce, înainte de plecare sprijinul şi binecuvîntarea Cerului. Dan căruia freamătul stejarilor i-a adus ştirea că „e sabie în ţară", desprinde din cuiu paloşul său cel vechiu,

> Şi paloşul luceşte voios în mîna lui,

ţinteşte privirea în sus, rugînd pe Domnul să-l ţie cu zile până ce va „culca sub ţerină cetele de duşmani".

> Apoi el strînge chinga pe zdravenele şale
> Işi face-o cruce, pleacă şi se coboară 'n vale.

Intrupare a ostaşului nostru din timpurile de glorie, avînd cu toate asemănările ce-l leagă de „paladinii" lui Hugo, o individualitate proprie, purtînd în inima sa pecetea puternică a iubirii de ţară şi a credinţii creştine—iată cum se înfăţişează Dan. Aceste două simţiri se ţin atît de strîns unite la dînsul, în cît cînd Hanul Ghirai cere prinsului său să-şi lepede legea în schimbul dăruirii vieţii, lui Dan i se pare că şi-ar trăda neamul, părăsindu-şi credinţa. Dan nevoind „să scadă păgîn", întorcîndu-se la Ghirai, care l-a învoit să mai sărute odată ţărîna sfîntă a Moldovei, şi—copleşit de durerea gîndului că nu-şi va mai revedea ţara—murind la picioarele duşmanului ce l-a robit, scena aceasta în care se invederează patriotismul eroului cu îndoita sa caracteristică, dragoste a pămîntului şi a credinţii strămoşeşti, aminteşte pagina din istoria romană în care e comemorată pentru vecie purtarea consulului Regulus, ţinînd cuvîntul dat vrăjmaşilor care i-au îngăduit să revadă Roma şi întorcîndu-se liber la Cartaginea unde-l aşteaptă chinuri cumplite. In scena aceasta finală de un patetic sobru, frumuseţea morală a lui Dan îl încunjură cu un nimb de lumină ce nu ne mai lasă să deosebim trăsăturile pe care poetul i le-a hărăzit după modele străine. Aureola ce-l învălue acuma l-a transfigurat într'un erou naţional.

In povestirea unei legende luată din popor—a criminalului care-şi ispăşeşte păcatele stropind cu apă cărată de departe cu

gura lui o buturugă uscată, pentru a o face să inverzească și care e ertat de munci în urma unei fapte bune[1]) — Alecsandri a introdus un tip romantic: Grui-Singer. Ingrozitor la chip și la suflet, rizînd cînd schingiueşte victimele sale, ucigînd numai de setea de a ucide, monstrul acesta n'are decît o singură însuşire bună: iubirea pentru tatăl său.

> O singură ființă în inima-i secată
> Găsește-adăpostire: bătrînu-i jalnic tată,
> La care se gîndește cuprins de'nfiorare
> De cîteori comite o crimă în turbare.

Grui-Singer e frate cu Triboulet din *Le Roi s'amuse*, cu Lucrèce Borgia din *Angelo, tyran de Padoue*. Diformitatea fizică a bufonului lui Francisc I, abjecțiunea sa morală însoțesc o iubire curată pentru Blanche, fiica sa; în sufletul intinat al Lucreției Borgia a mai rămas neatinsă, într'un colț, o singură virtute — dragostea ei de mamă pentru Genaro. Grui-Singer, în afară de acest contrast propriu eroilor romantici, se mai înrudește cu dînşii prin o altă însuşire: caşi ei e victima fatalității;[2]) nu el e stăpînul voinții sale dar un duh necurat care-l mînă spre rău, care sădește într'însul pofte criminale și-l pornește să le îndestuleze.

> Imagina iubită a bunului părinte
> Adeseori în lacrimi îi trece atunci prin minte
> Punîndu-se 'ntre dînsul și victemile sale!
> Zadarnic.... el e arma puterii infernale.

Această înfățișare generală a eroului romantic, Alecsandri a particularizat-o, amalgamînd însuşiri ce le posedă personagii foarte diferite din *La Légende des siècles*. Pancho, fiorosul rege spaniol[1]), care jăcuește orașele și pradă ținuturile, e unul din originalele pe care Alecsandri le-a avut în vedere cînd a zugrăvit pe Grui-Singer. Conformitatea ce se găsește la dînsul între aspectul său sălbatic și sufletu-i de fiară:

> Pancho fauve au dedans est difforme au dehors

o posedă și creațiunea poetului nostru:

> Monstru cumplit cu fața ca inima-i de slută.

---

1) O. Densușianu, *Curs de istoria literaturii romîne vechi* (ms. Acad. Rom.) 1898—1899, V. lecția despre ms. 469 al Academiei Romîne (sec. XVI) care cuprinde între altele Povestea lui Grigorie Blagoslovit despre crucea Mîntuitorului și crucea celor doi tîlhari.

2) V. Brunetière, *Les Epoques du théâtre français*, Paris, Hachette, conferințele despre *Le Cid* și despre *Hernani*.

3) Cf. și

> Vrăjitu-l-au Satana cu pofte criminale.

Gestul oamenilor din popor, îngroziți de răutatea lui Pancho[1]):

> .....on dit que les gens des villages
> Ramassent du poil d'ours où cet homme a passé,

îl face și oricine îl zărește pe Grui Singer:

> Și dacă scapă teafăr cu păr de lup s'afumă.

E curios însă că în întocmirea portretului moral al lui Grui-Singer, Alecsandri a introdus elemente pe care nu ne-am fi așteptat să le atribue personagiului său. El aplică — fără s'o știe — aici unul din procedeele de imitație pe care le urmează și le recomandă André Chénier, abătînd cuvintele dela înțelesul ce-l au în textul original și silindu-le să zugrăvească lucruri cu totul diferite de cele din model:

> Tantôt je ne retiens que les mots seulement
> J'en détourne le sens et l'art sait les contraindre
> Vers des objets nouveaux qu'ils s'étonnent de peindre[2]).

In adevăr, Grui-Singer al lui Alecsandri are darul de a răspîndi în jurul lui groaza, o groază la fel cu aceea pe care o răspîndiau, cînd rătăciau în voe în pustiu, leii în groapa cărora a fost aruncat profetul Daniel[3]): îndată ce se ivia „fața înspăimîntătoare" a uneia din aceste fiare:

> Tous fuyaient, le pasteur, le guerrier et le pâtre.

Tot așa „păstorii sarbezi" cînd zăresc de departe pe Grui-Singer îl ocolesc cît mai în grabă. Cași „le lion des montagnes" al lui Hugo:

> Jadis il avait l'ombre et l'horreur pour compagnes,

Grui Singer, în codrul unde săvîrșește de zeci de ani fără de legile lui, are aceleași tovarășe:

> Soția lui e groaza și noaptea a lui complice.

Am disociat pentru mai ușoara urmărire a influenții lui Victor Hugo în producțiile epice ale lui Alecsandri elemente strîns îmbinate în opera poetului: acțiunea și personagiile ce o conduc.

---

1) *Le jour des rois.*
2) *Epître à Lebrun.*
3) *Les Lions.*

Vom cerceta acum, în acelaşi poem, felul cum s'au închegat într'un tot aceste elemente; vom diseca „orientala" *Murad Gazi Sultanul şi Becri Mustafa* şi în urma analizei comparative a textelor ce l-au inspirat pe Alecsandri cu versurile în care şi-a turnat concepţia sa, vom avea impresia—sau, mai curînd, sperăm că cetitorii noştri vor avea impresia—de a fi asistat la zămislirea acestui poem.

*

Elaborarea legendei *Murad Gazi Sultanul şi Becri Mustafa*, care nu cuprinde decît vre-o patru sute cincizeci de versuri, se făcu totuşi cu o extremă încetineală. Deşi pe jumătate gata în primăvara anului 1874, poemul nu fu terminat decît peste doi ani, în timp ce alte bucăţi mai întinse, ca *Dumbrava Roşie*, fuseseră anterior scrise în cîteva zile, iar altele de o mărime egală, ca *Dan Căpitan de plaiu*, fuseseră începute, terminate şi publicate în acest interval [1]. Diversitatea izvoarelor, la care Alecsandri s'a adresat, greutatea de a contopi într'un tot unitar idei, teme, personagii de provenienţă felurită, încorporarea în producţia nouă a unor pasagii din poezii compuse mai de mult şi acum modificate după cerinţile poemului cel nou, explică întîrzierea întocmirii definitive a legendei de care ne ocupăm.

Tema fundamentală dintr'însa provine din drama *Le Roi s'amuse*. Francisc I necinsteşte pe Blanche, fata lui Triboulet, bufonul care, cu toată decăderea sa morală, iubeşte—e singura sa însuşire—cu o dragoste curată şi gata de orice jertfă pe fiica lui; Triboulet plănueşte să se răzbune, omorînd pe regele atotputernic care a nimicit fericirea sa, dar nu reuşeşte, căci întîmplarea se întoarce contra lui, şi Blanche, deghizată în cavaler, e ucisă din greşală de spadasinii năimiţi să asasineze pe Francisc. Subiectul acesta a fost transportat de Alecsandri din Franţa în Orient, din Paris la Constantinopol, Francisc I e înlocuit în rolul de monarc desfrînat de Amurad IV căruia «un negru Kizlar» î-aduce într'o noapte pe Feringhis, fiica lui Becri Mustafa, tovarăşul nelipsit al beţiilor şi destrăbălărilor sultanului. Furia care-l cuprinde pe Triboulet cînd află că Blanche e închisă în iatacul regelui:

> .....Elle est ici
> Elle est avec le roi..... [2]

1) Cf. scrisorile *(ed. cit.)* către I. Negruzzi din 27 Maiu şi 10 Octombrie 1874, din 20 Aprilie şi din 21 Maiu 1875, din 10 Ianuarie *(Becri-Mustafa* trebue să se fi deşteptat din somnul beţiei, de cînd şade culcat în portofoliul meu) şi din 4 Februarie 1876. In această din urmă scrisoare Alecsandri spune că a terminat această legendă împreună cu altele două: *Guardia Saraiului* şi *Vizirul lui Sultan Selim* (*Hodja Murad Paşa*).—Asupra lui *Dan Căpitan de plaiu* v. scrisoarea din 16 Octombrie 1874; asupra *Dumbravei Roşie* „un mic poem... scris zilele acestea" v. scrisoarea din 19 Februarie 1872.

2) Actul III, sc. 3.

e tot aşa de mare ca şi a lui Becri cînd vede pe Feringhis în odaia ce serveşte ruşinoaselor petreceri ale stăpînului său:

> Becri o vede!..... palid, el strigă „Feringhis!
> Copila mea aici!".......

După un gest melodramatic al sultanului, o cortină se trage şi apare Feringhis

> Pe frunte acoperită cu o feregea subţire

—localizare orientală a vălului ce ascunde pe Blanche, cînd apare la curte [1]) unde fusese dusă de gentilomii ce o răpiseră, reprezentanţii francezi ai „Kizlarilor" lui Murad. Feringhis se împotriveşte îmbrăţişărilor lui Murad după cum Blanche se încercase, în zadar, să lupte contra violenţei lui Francisc I [2]); furios, sultanul o aruncă tigrilor de sub ferestrile palatului: faptă fioroasă ce chiamă răzbunarea.

O legendă a lui Hugo, *Zim-Zizimi*, a sugerat lui Alecsandri ideia să transpue în Orientul turcesc subiectul din *Le Roi s'amuse* şi i-a oferit cel de-al doilea model al personagiului principal. In *Murad Gazi* Alecsandri „contaminează" viţiile celor două originale ale lui Hugo: desfrîul lui Francisc şi cruzimea adusă de beţie:

> ....Zim est à la fois ivrogne et malfaisant

a sultanului Zim-Zizimi, personagiu menit să întrupeze, după gîndul poetului francez, „barbaria mahometană". Numele lui Zim-Zizimi nu figurează printre a împăraţilor a căror viaţă a povestit-o Cantemir, „istoriograful turc" (*sic*) după care s'a luat Hugo, cînd a vrut să zugrăvească „tronurile din Orient". Trăsături împrumutate dela Selim I cel Crud, dela Amurat II, un beţiv de frunte, dela Selim II, împărat ce-şi petrecu domnia în orgii, au servit romanticului francez, a cărui grijă principală nu era respectarea strictă a adevărului istoric, să desemneze figura lui Zim-Zizimi, la botezarea căruia contribui, poate, pe lîngă Selimii pomeniţi, şi numele lui Jem, fratele lui Baiazid II, ucis de acesta din cauza uneltirilor sale viclene [3]).

Indrumat de Hugo, poetul nostru răsfoeşte pe Cantemir şi se opreşte—după cum indică notele ce însoţesc poemul—la capitolul consacrat lui Amurad al IV-lea, vestit prin vitejia, cruzi-

1) Act. III, sc. 1. Feringhis „cu sfieală rămîne 'nmărmurită" înnaintea Sultanului şi e „pătrunsă de un fior de ghiaţă", după cum Blanche stă sfioasă şi tremură înnaintea lui Francisc I.

2) Act. III, sc. 2.

3) M. Rösler, *Sur les sources des „Trônes d'Orient"* in *Revue d'histoire littéraire de la France*, Avril—Juin, 1908.

mile și bețiile ce le făcea în tovărășia lui Becri Mustafa, om din popor, care-l ademenise la această patimă. E curios însă și trebue însemnat faptul că Alecsandri cetește textul lui Cantemir cu mintea plină de amintiri din Hugo; că datele din *Istoria otomană* i-au servit numai pentru a realiza transpunerea în Orient a subiectului din *Le Roi s'amuse*; că poetul nostru îndreaptă, amplifică, trunchiază paginile din Cantemir luîndu-se după versurile poetului—versuri nu numai din *Zim-Zizimi*, dar și din *Sultan Mourad*, altă bucată din grupul *„les Trônes d'Orient"* a *Legendei veacurilor* [1]) și din cîteva *„Orientale"*.

In Cantemir cetise, cum Murad, îmbrăcat în haine de rînd, întîlnise pe străzile Stambulului, unde se tăvălia în țărnă, pe bețivul Becri; sultanul trezește din beție pe Becri care, deși află cine este, îl ocărește cu obrăznicie [2]). Infruntarea padișahului de un om de rînd, nepăsarea ce o arată față de un netrebnic care, la un semn al lui, putea fi dat pieirii, îi amintește lui Alecsandri scena din *Le Derviche* [3]):

> Un jour Ali passait. Les têtes les plus hautes
> Se courbaient au niveau des pieds de ses arnautes,
> Tout le peuple disait : Allah !

Deodată din mijlocul mulțimii prosternată pe ulițele Janinei, ese un derviș care-i aruncă lui Ali Tépéléni, „luminii luminilor", vizirului puternic încunjurat de nenumărați ostași,

> Ombre du padischah qui de Dieu même est l'ombre

ocările cele mai singeroase și blestemele cele mai negre. Cu un gest sau cu o vorbă Ali ar fi putut să-l culce jos pe insultător dar

> Il écouta le prêtre et lui laissa tout dire,
> Pencha son front rêveur, puis avec un sourire
> Donna sa pelisse au vieillard.

Iată de ce Murad numai rătăcește, ca la Cantemir, singur și cu veșminte obișnuite pe stradele Constantinopolului; iată de ce e în fruntea unui alaiu de-alungul căruia poporul, strigînd: Allah, Allah, „cade în brînci"

> în lături toți, în umbră, cu fața la pămînt,

iată de ce Murad „stîlp falnic și coroană" a omenirii

> Și care fiind umbra cerescului Profet
> Nu are, nici nu poate avea seamăn pe lume,

1) Traducerea Hodoș a „Istoriei imperiului otoman" a lui Cantemir, în ediția Academiei romîne eși în 1876; Alecsandri care începuse încă din 1874 să scrie legenda lui Becri, se folosi probabil de versiunea franceză a lui Joncquières, de care se servise și Hugo (cf. M. Rösler, art. citat).

2) Ed. cit. a Acad. Rom., I, 376—377.

3) Din *Les Orientales*.

e înfruntat de un om ce ese din gloata umilită și cu o îndrăzneală, pe care știm cine i-a insuflat-o, îi asvîrle în față cruzimile și nelegiuirile sale; iată de ce sultanul trece înnainte fără să facă vre-un rău cutezătorului ce i-a tăiat drumul.

In invectiva lui Becri intră unele din învinuirile pe care dervișul din Ianina le-aduce vizirului Ali:

> ....tu répands ta colère
> Sur tout un peuple frémissant
> Tu brilles sur leurs fronts comme une faulx dans l'herbe.

In jurul lui Murad, strigă Becri, se întinde „umbra lungă" a crimelor sale:

> .....sceptru-i în omoruri ca secerea se'ndoae.

Infierarea vizirului care e blestemat de cer,

> Tu n'es qu'un chien et qu'un maudit

devine injuria supremă aruncată de bețiv lui Murad:

> Murad Gazi-i Șeitanul ce rîde de Allah!

Alecsandri amplifică aceste învinuiri și amplificarea lor ia o formă particulară. Enunțarea fiecăreia din ele e precedată de o laudă ironică menită să scoată în lumină grozăvia crimelor lui Murad. Procedeul acesta e o imitare după Victor Hugo; în *Sultan Mourad*, poetul prefăcuse în laude batjocoritoare datele relatate de Cantemir asupra lui Murad II [1]).

> Mourad, fils du Sultan Bajazet, fut un homme
> Glorieux, plus qu'aucun des Tibères de Rome
>
> . . . .
>
> Il fut sublime; il prit, mêlant la force aux ruses,
> Le Caucase aux Kirghis et le Liban aux Druses
>
> . . . .
>
> Mourad fut saint; il fit étrangler ses huit frères,
>
> . . . .
>
> Mourad fut magnanime; il détruisit Elée.

Să comparăm aceste versuri cu ale lui Alecsandri: identitatea procedeului după care sînt compuse va reeși cu evidență.

> Murad Gazi e meșter!..... sub mîna lui ușoară
> Djeridul piere'n aer și capu'n aer zboară

1) Rösler, art. citat.

Murad Gazi-i puternic! El a 'necat Bagdadul
In singe......
Murad Gazi nu'ncape în vastul orizon;
Dar e legat de sceptru-i și pironit pe tron,
Dar sceptru-i în omoruri ca secerea se'ndoae,
Dar tronu-i nalt aruncă o umbră neagră, lungă,
In care noaptea neagră cu crima se alungă.

Enumerarea ostașilor și curtenilor din alaiul Sultanului, cu indicarea din timp în timp a insemnelor ce le poartă, a însușirilor ce le sînt proprii, Bostangiii și Beilerbeii „apăsători de ginte", Capudanii, Seraskerii, Spahiii, Topciii, Enghicerii avînd talbuhanale, alem cu semi-lună, tuiuri de paradă cu trei cozi lungi de cal, Imanii fanatici și Kizlarii pizmași, escortați de Seizi ce netezesc caii lor cu greu ținuți în frîu, umple cele cincizeci de versuri care despart anunțarea ivirii Sultanului și a prosternării tuturor la apropierea lui de versurile cu invectivele bețivului Becri. Această enumerare pitorească e în genul enumerărilor în care Hugo caracterizează sau numai indică fiecare din elementele care compun o armată sau o gloată numeroasă. Astfel e în *Cromwell* [1]) descrierea colorată a oardei de nouă sute de mii de oameni pe care o tîrăște după sine Sennacherib; astfel e în *l'Expiation* [2]) în șirarea trupelor din garda Impăratului pe cîmpul de bătae dela Waterloo:

Cuirassiers, Canonniers qui traînaient des tonnerres...
Et Lanciers, Grenadiers aux guêtres de coutil,
Dragons que Rome eut pris pour des légionnaires

Intre povestirea întîlnirii lui Becri cu Murad și cea a beției la care se dedau după împrietenirea lor, Alecsandri a introdus descrierea Stambulului în noaptea Bairamului. Decorul feeric, pitoresc, voluptuos al Constantinopolului pe care ni-l înfățișează aici Alecsandri, își are modelul nu în *Legenda veacurilor*, dar în poeziile din „prima manieră" a lui Hugo. Poetul francez, în 1859, nu mai era filelenul din *Orientale*, dispus să vadă în Turci numai niște fanatici asupritori ai Creștinilor, setoși de sînge, războinici și voluptuoși; Hugo fusese și el luat de valul general de simpatie pentru Turci, care cuprinde Apusul în acest moment; informațiile sale asupra civilizației mahometane, măr-

1) Act. V, Sc. 14. Din acest pasagiu i-a venit poate lui Alecsandri ideia să descrie și caii din cortegiul lui Murad:
Frumoși, ținuți în frie, opt harmasari de falä,
Podoabe nestimate de pomp' orientalä
Purtînd smaralzi în frunte cît oul de condor,
Scoțind din piept fanfare de glas nechezător.
Din suita lui Sennacherib fac parte și elefanți
Et six cents éléphants, mouvantes forteresses,
Qui, dans les légions déchaînant leurs pas lourds,
Sur leur dos monstrueux faisaient bondir des tours.
2) In volumul *Les Châtiments*.

ginite, la începutul carierei sale, la scrieri curat literare, culese din Byron și din Thomas Moore, din *Itinerariul dela Paris la Ierusalim* al lui Chateaubriand, din basmele culegerii *O mie și una de nopți*, din cîteva relații de călătorie și din rare memorii istorice, s'au desăvîrșit acum și s'au precizat.[1]) Orientul său nu mai e cel din 1829, creațiunea pe de-a'ntregul a fanteziei bogate a lui Hugo; temele din „Orientale", răsuflate din cauza prea numeroaselor versuri brodate pe dînsele și a prea numeroaselor „impresii" de călătorie ce le desvoltau, sînt părăsite în *Legenda veacurilor*. Din versurile „Tronurilor din Orient" Hugo a alungat pe Djini și pe hurii, a îndepărtat pompa apusurilor de soare și misterul nopților cu lună pe Bosfor, a gonit „icoglanii stupizi", odaliștele geloase de celelalte favorite, sacurile agitate de convulziunile victimelor aruncate în valuri, la umbra Seraiului. Alecsandri, în 1876, nu ține seamă de schimbarea descrierilor sau povestirilor orientale ale lui Hugo, nu vrea să știe că romanticii rîseseră ei înșiși de acest Orient convențional [2]), și revine la „bazarul" — să ni se erte imaginea provocată de asociația ideilor ce expunem — cu articole turcești demodate, rămășițe ale galantarului literar francez din epoca dela 1830.

Orientalele lui Hugo îi serviseră la începutul carierei sale poetice la întocmirea cîtorva din *Lăcrămioarele*, *Suvenirele și Mărgăritărelele* sale: *Pescarul Bosforului*, *Bosforul*, *El R' Baa* la care trebue să adăugăm „impresiile" sale din Spania maurescă: *O noapte la Alhambra*, *Seguidilă*. In momentul compunerii *Mărgăritărelelor*, el avea intenția să scrie, după cum reese din manuscrisul poeziilor sale dăruit la 1851 lui C. Negri [3]), un „poem oriental", *Noaptea Bairamului*, în care vroia să introducă unele din bucățile sale mai mici, cum e *Bosforul*. Gîndul acesta îl reia după două-zeci și cinci de ani, fără ca totuși să-l realizeze sub forma ambițioasă sub care-l concepuse, descriind, într'un lung capitol din *Murad Gazi Sultanul*, „Noaptea Bairamului". Pasagii din „Bosforul" *Suvenirelor* au fost înserate, după o prealabilă modificare în legenda sa, și astfel inspirațiile din „orientalele", *Les têtes du sérail* și din *Clair de lune*, se amestecă cu cele din „legendele" *Zim-Zizimi* și *Sultan Mourad*.

Priveliștea feerică a cerului înstelat de Orient, oglindindu-se în apele Bosforului, geamiile, minaretele și haremurile deslușindu-și deabea contururile în umbrele nopții, cutreerată parcă de duhuri fantastice, e primul tablou pe care ni-l oferă Alecsandri:

E noaptea 'ncîntătoare! Pe-a cerului cîmpie,
Grădină pudruită de-o pulbere-argintie,

1) Berret, *o. c.*, p. 365—366.
2) Așa Musset în *Namouna* (I, str. 24)
Si d'un coup de pinceau je vous avais bâti
Quelque ville *aux toits bleus*, quelque *blanche* mosquée,
. . . .
M'auriez-vous répondu: „Vous en avez menti?"
3) Cf. Iorga, *Ist. literaturii romîne în veacul al XIX-lea*, III, 28.

Incet și lin pășește a stelelor regină
C'o dulce atrăgătoare zimbire de lumină [1])
Intregul cer.....

. . . .

Privește din nălțime, tăcut admirator,
Minunea lumii noastre, fantasticul Bosfor.

In Asia și Europa, pe verzile lor maluri [2])
Ard mii de mii de lampe vărsind văpăi în valuri;
Și prin a nopții umbră scoțind fantasme sute
De arbori și de turnuri, abia întrevăzute,
Orice zidiri pe Bosfor, Sarai, ceșmea, geamie,
S'acopăr cu ghirlande de flacăr'albăstrie,
Și flota ce răsună de salve tunătoare
Plutește sub catarguri de foc scînteetoare
Și sus, pe minarete, lucesc rotunde salbe...
Se par căzind din ceruri cununi de stele albe.

Aceeași priveliște o înfățișează Hugo la începutul poeziei *Les têtes du Sérail:*

Le dôme obscur des nuits, semé d'astres sans nombre,
Se mirait dans la mer resplendissante et sombre,
La riante Stamboul, le front d'ombres voilé
Semblait, couchée au bord du golfe qui l'inonde,
Entre les feux du ciel et les reflets de l'onde
Dormir dans un globe étoilé.

On eut dit la cité dont les esprits nocturnes
Bâtissent dans les airs les palais taciturnes
A voir ces grands harems, séjours des longs ennuis...

. . . .

L'oeil distinguait les tours par leurs angles marqués
Les maisons aux toits plats, les flèches des mosquées...

. . . .

Là de blancs minarets dont l'aiguille s'élance...

E serbătoare: Saraiul e plin de vaetele captivilor și de cîntecele vesele ale orgiei. Citeva note din *Les têtes du sérail:*

Au son des gais tambours, sur des tapis de soie
Les sultanes dansaient sous son lambris sacré

combinate cu altele din *Clair de lune:*

1) Cf. versurile din *Bosforul*

Iar luna zimbitoare și tainică și lină
Vărsind pe-a sale unde dulci spume de lumină
Cu fața sa bălae în el se oglindea.

2) Dormea în liniștire Bosforul fără valuri
Intr'a Europei mindre ș'a Asiei verzi maluri...

La fenêtre enfin libre est ouverte à la brise,
La sultane regarde.....

. . . .

De ses doigts en vibrant s'échappe la guitare,
Elle écoute...... Un bruit sourd frappe les tourd échos

i-au servit lui Alecsandri să ne arate:

Pe Bosfor lungi caice de-o formă sprinteioară
Se'ntrec cu Elcovanii ce'n fața apei zboară;
Iar altele mai multe, cu-o leneșă mișcare,
Sub ziduri de haremuri plutind în legănare,
Prin sunet de tambură și glasuri de manele,
Cadinele frumoase le chiamă la zăbrele [1])

Chioșcul „văpsit cu dalbe frescuri" din saraiu, unde Murad și Mustafa petrec, apare și la Hugo, [2]) care ne mai arată, în tovărășia prietenescă a cruzilor despoți, tigrii gata să sfâșie victimile lor. [3])

In două locuri din legenda sa Alecsandri a desvoltat idei al căror germene îl găsise în poeziile lui Hugo.

Becri, pe care Murad, după invectiva din stradă, îl făcuse „bețiv", se mîndrește cu insulta ce i-o aruncă Sultanul:

Tu fiu al lui Mahomed, fanatic și hain,
Decît ai vărsa singe mai bine ai bea vin.

Beția vinului nu e singeroasă ca a omorului; fanaticii păzitori ai Elcoranului, „crunții băutori de apă", cum e Sultanul, chiamă asupră-le blestemurile oamenilor; un bețiv ca Becri plătește mai mult decit un Padișah cumpătat la băutură, dar în sufletul căruia fierbe „aprigа minie". Acest elogiu al vinului la Mahometani, cărora li-e oprit de lege, îl făcuse Victor Hugo în *Zim-Zizimi:* cruzimea și setea de singe sînt de obiceiu păcatele băutorilor de apă:

.....le sultan Zim-Zizimi boit du vin;
Il rit du livre austère et du texte divin
Que le derviche triste, humble et pâle, vénère;
L'homme sobre est souvent cruel et d'ordinaire
L'économe de vin est prodigue de sang.

1) Era la ora tristă cînd palida cadină...

. . . .

Pe mal un cîntec dulce se auzi deodată,
Iar barca cu grăbire, spre cîntec îndreptată,
Se afundă în umbra mărețului sarai.

2) Là des kiosques peints...
(Les têtes du sérail).

3) V. *La douleur du pacha* în *Les Orientales.*—In *Sultan Mourad* e vorba de lei care sfîșie pe cei pe care a căzut urgia padișahului:
Dans son sérail veillaient les lions accroupis
Et Mourad en couvrit de meurtres les tapis.

Intr'un alt pasagiu, aflăm altă imitare. Sultanul, ispitit de Becri, s'a dat la beţie şi, cu minţile pierdute, visează măriri deşarte; Becri face atunci următoarea reflecţie:

> Murad!... o picătură reflectă 'n sînul ei
> Tot cerul plin de stele pe care tu îl vrei,
> Decît s'alungi zadarul, de-ai vrea a m'asculta
> Ai soarbe picătura şi lumea ar fi a ta.

Intr'o bucată din *Les feuilles d'automne*, [1]) Hugo îndeamnă nişte prieteni ai săi să se cufunde în lumea iluziilor; povaţa sa de a iubi „visurile deşarte" e contrară celei dată de Becri, dar ideea că cerul întreg, cu toate încîntările sale, se reflectă într'o picătură de apă din preajma noastră, e aceeaşi:

> Gardons l'illusion; elle fuit assez tôt
> Comme un enfant qui souffle en un flocon d'écume
> Chaque homme enfle une bulle où se reflète le ciel
> . . . .
> Sphère aux mille couleurs, d'une goutte d'eau faite!

Desnodămîntul acestui poem, deşi nu imitează în mod precis o scenă anumită a lui Hugo, e însă în genul multora din desnodămintele dramelor sau în genul multora din scenele „legendelor" poetului francez. [2]) E un desnodămînt melodramatic— o lovitură de teatru neaşteptată şi mişcătoare, în felul celei ce termină pe *Le Roi s'amuse*; Triboulet, la lumina fulgerelor, recunoaşte în cadavrul ce-l ţine în braţe pe fiica sa, ucisă printr'o eroare fatală de spadasinii tocmiţi să omoare pe Francisc I. Grui-Sînger care zăreşte, „în clipa unui fulger", pe tatăl său pe care l-a dobortt, socotind că e un străin, îşi dă seamă de eroarea sa fatală într'un cadru înfiorător, la fel cu cel din drama citată. Grija de efecte de melodramă se învederează la Alecsandri şi în această legendă, prin apariţia, după ce o cortină a fost brusc trasă, a fragedei şi nevinovatei Feringhis, în odaia unde tatăl ei ia parte la orgia sultanului. Preocuparea de a sfîrşi într'un mod zguduitor şi tot odată uimitor poemul său, l-a făcut pe Alecsandri să substitue datelor istorice, relatate de Cantemir cu privire la moartea lui Murad, [3]) producţiile violent colorate ale unei închipuiri romantice: Feringhis care se împotriveşte îmbrăţişărilor sultanului e aruncată la tigri, iar Becri Mustafa, dupăce înnă-

1) *A mes amis L. B. et S. B.*

2) Asupra efectelor de melodramă din *La Légende des siècles*, cf. Rigal, *o. c.*, p. 230—231.

3) Amurat IV muri în 1639 după Cantemir (ed. cit., I, 375), după o boală care-l făcu să zacă cincisprezece zile, în momentul cînd pregătia o nouă expediţie contra creştinilor (D. Iorga în *Geschichte des Osmanischen Reiches*, III Bd., Gotha, 1910, p. 476, dă 9 Febr. 1640 ca dată a morţii, provenită din cauza exceselor sale şi a atacurilor de apoplexie). Alecsandri a substituit datelor istorice, privitoare la moartea acestui sultan, închipuirile sale romantice.

buşă pe Sultan cu sîngele ce gîlgăe din vinele ce şi le-a deschis singur, cade fără simţire pe trupul rece al fiicei sale.

Alecsandri s'a interesat de drama ce ne-o povesteşte, de tablourile pitoreşti ce ni le înfăţişează, dar prea puţin de caracterele personagiilor sale. Becri Mustafa, beţivul ce-şi cîntă patima cu lirism, e eroul romantic construit după aceiaşi formulă caşi Grui Sînger: antiteza simplistă care alcătueşte fondul sufletesc al Lucreţiei Borgia şi al lui Triboulet; toate viţiile şi o singură virtute—iubirea pentru copil. Murad Gazi în sufletul căruia Alecsandri a combinat pornirile desfrînate ale lui Francisc I, despuiate de eleganţa regelui Renaşterii, cu aplecările spre beţie şi omor ale lui Zim-Zizimi şi cu cruzimea lui Sultan Mourad, nu prezintă acea coherenţă fără de care nu există personalitate sufletească. Vedem un despot turc în fruntea alaiului său pitoresc; îl vedem apoi în decorul saraiului său, aprins de căldura vinului şi gata să-şi îndestuleze şi setea de sînge şi poftele voluptoase; asistăm la atitudini de pompă orientală, la gesturi teatrale, la strigăte, la crispaţiuni de bestie omenească—privirile noastre sînt îndreptate numai asupra manifestărilor externe ale personagiului, nu şi asupra resorturilor delicate ale mecanismului lăuntric căruia i se supun şi, în afară de aceasta, constatăm că nici o legatură cauzală nu uneşte aceste stări diferite ale aceluiaş personagiu, căci nici o trăsătură dela începutul epizodului asupra beţiei nu ne lasă să ghicim că sufletul tiranului e stăpînit şi de o sensualitate neînfrînată care-i va aduce pieirea.

(Va urma).

Ch. Drouhet

Documente omenești

In satul unui prietin.

De ani de zile prietinul V. mă poftise să vin să văd și eu „satul lui".

«E un sat, cum se găsesc puține în țara noastră, îmi zicea el cînd ne întîlneam.

— Fiecare zice despre satul lui asta...» răspundeam eu rîzînd. Intr'un rînd, aducîndu-mi aminte de-o vorbă din copilărie, îl întrebai cu prefăcut interes: „Cum îi zice *Siretului* dela voi?..

— Siretului nostru îi zice Șomuz... îmi răspunse prietinul. Și sînt și la noi zăvoae și dumbrăvi, cași pe la voi. Dar nu e vorba de asta. Satul meu e interesant prin oamenii lui. In sat la noi sînt gospodari foarte deștepți și foarte harnici. Deschiși la minte, cu pricepere la afaceri și la negustorie, primitori de lucruri nouă, cunosc mașinile agricole, știu puterea îngrășămintelor, seamănă de mult nutrețurile artificiale...

— Așa ceva într'adevăr e vrednic de văzut...» răspunsei eu.

Și vacanța trecută, cum s'a făcut, m'a învrednicit Dumnezeu să pot mulțămi pe prietinul meu cel bun, și să văd cum îi lucește în ochi biruința, cînd mă vedea privind cu oarecare uimire portul și privirea ageră a sătenilor, și gospodăriile intemeiate și curate din satul lui.

«Te 'uiți la case, cît îs de curate? mă întrebă prietinul. Uită-te: pâreții albi ca omătul, chenarurile ușilor, ferestrelor și prispelor trase cu rigla parcă,—și întreaga căsuță așezată pe pajiștea curată ca pe o tipsie verde. Ce zici de fetișcana ceia care se uită pe după poartă la noi?...»

Fetișcana văzu rîsul nostru și se mistui după streșina gardului,—dar avusesem vremea să-i zăresc mijlocul strîns încins, și părul pieptănat lins, împletit în cunună și înflorit c'o rujă mare, obrajii rumeni și cămașa rotunzită la sîn, cu scînteeri de hurmuzuri...

«Imi arăți toate, și te mîndrești, parc'ar fi bunurile și averile tale... răspunsei eu.

— E satul meu!» îmi zise cu mîndrie și cu hotărîre prietinul, și eu nu mai aveam ce-i răspunde.

Am văzut fără îndoială întâiu și întâiu casa popii, frumoasă, bogată, cu mobilă de oraș. Nimic nu m'ar fi putut face să mă socotese la țară, așa de orășenești erau toate, dacă n'ași fi văzut un mînz, cu lingură aninată la gît, alergînd speriat prin bătătură, și cîțiva godaci urîți cu scoarță de noroi pe ei, rîmînd în grădiniță niște straturi cu flori. Și m'ași fi crezut încă la oraș dacă, în clipa cînd își săvîrșeau porcii isprava, n'ar fi izbucnit o sudalmă înfricoșată a unui haidău, apoi răcnetul de moarte al preotesei, pe urmă țipătul ascuțit al domnișoarei Maricica... Cînd a țipat, cu destulă gingășie, domnișoara Maricica, bălae, subțirică, gingaș strînsă în rochie orășenească, zisă *juppe corselée*, de coloarea liliacului,—părintele și-a netezit mulțămit barba și s'a uitat așa, din întîmplare, la mine, și s'a grăbit să-mi toarne un pahar de vin... Atunci am înțeles—că părintele de bună credință socotea că orice oaspete tînăr în casa dumisale e și un candidat la mîna domnișoarei Maricica... De aceia privea cu oarecare recunoștință spre prietinul meu,—care de altfel era grozav de indiferent și bea vinul roș din garafa burduhoasă fără nici o mustrare de conștiință.

După casa părintelui, a venit rîndul gospodăriei primarelui. Aici am găsit și pe notar, pantalonar pașnic, cu nasul cam rumân,—și c'o țigaretă lungă cum n'am văzut de cînd sînt... Primarele era un Romîn oacheș, nalt, strașnic legat, cu privirea neagră și energică. Umbla îmbrăcat în port de țară, și bocănea foarte tare cu cizmele-i mari, potcovite. Primărița era o gospodină zîmbitoare și tînără încă, ca o soră mai mare între două fetițe de doisprezece-treisprezece ani, gemene, bălăi, cu ochii albaștri...

Dela primar ne-am hotărît să ne ducem la moș Neculai Avram, cel mai bogat om din sat. Cînd ne-am sculat, primărița s'a ridicat și ne-a poftit sfioasă, după ce a schimbat o privire cu bărbatu-său: «Să nu vă fie cu supărare... dar v'ași pofti pe urmă tot la noi... să gustați ceva... Dumnealui e străin și ne face cinste...

— Da' domnu' Axinte, vornicul, ce zice? întrebă rîzînd prietinul meu.

— Vornicul e omul păcii! strigă primarele înnălțîndu-și trupul uriaș. El vă primește bucuros cu pîne și cu sare...

— Ne întoarcem cu plăcere!..» zisei eu cu voe-bună.

La moș Neculai Avram, am găsit o ogradă uriașă; grădini întinse și livezi se zăreau după o casă mare, cu acoperișul foarte ascuțit și șindrilit „în solzi". Moșneagul avea gineri și nurori, cari locuiau cu el; o mulțime de țînci, cu părul ca cînepa, se jucau într'un colț de ogradă cu niște cățălandri ciobănești.

Moșneagul era scurt, îndesat, cu ițari albi, cu cămașă fără flori și c'un ilic negru peste cămașă. Se purta ras cu îngrijire,

și mustața căruntă îi era răsucită și întărită cu săpun la sfîrcuri. Ne primi ploconindu-se, singur, fără gineri, fără nurori, ca un stăpînitor,—într'o odae în care pînzeturile și scorțurile de casă se amestecau cu scaune și lucruri orășănești... Vorbirăm de vreme, de sămănături, de livezi. Moșneagul grăia așezat și cumpănit și se uita la noi c'o privire sigură. Il întrebai apoi:

«Dumneata ai frumoasă gospodărie; singur ai cîștigat-o?

— Singur, domnule.—La început am avut și eu cît ceilalți. Acù, slavă Domnului!

— Și toate le-ai făcut cu plugăria și cu grădinile?

— Da. Am mai făcut și afaceri... Știi dumneata... (Ș'aici bătrînul clipi cu înțeles din ochi, și începu a bate cu degetele în masă). Știți dumneavoastră: am mai împrumutat bani... cu dobîndă... am mai arendat... ipoteci... dă... am făcut și eu ce-am putut... ca în lume...»

Prietinul meu tuși încetinel. Moșneagul se uita la mine c'o privire curată și sinceră, și simții deodată un fel de regret și de teamă față de omul acela, care, după cît dintr'odată înțelegeam, se innălțase speculînd fără milă și fără conștiință pe frații lui...

Eșirăm din gospodăria bogată a lui moș Neculai Avram tăcuți. Nu fusesem cinstiți c'un păhar de apă, c'un strop de vin, după datinele moldovenești. Cuceritorul ne petrecuse demn și sigur de sine până la poartă, apoi poarta căzuse grea în urma noastră. Prietinul îmi simțea privirea mea ațintită asupră-i— și tăcea.

Dar la primarele Axinte ne aștepta o masă întinsă supt un păr străvechiu în coasta casei, și zîmbetul blajin al primăriței.

«Vitorie! ți-au venit oaspeți!» răcni cu glas mare primarele.

Ne eși înainte, ne așeză pe scaune de lemn de tei, în umbrar,—iar el făcu cu cizmele-i mari cîțiva pași pînă la prispa casei, unde îl așteptau două femei încovoiate din șele, cu părul fîlfîind pe la tîmple, supt barizuri, triste și plînse...

«Așa, bădică Axinte, izbucni deodată una... Noi, cum știi, sîntem cu dreptul nostru... Văduve am rămas cu copilași ca ulcelele... I-am hrănit, i-am crescut, din pămîntul care ne-a rămas de drept, cu vorbă, cu ințălegere... Și iaca, acù se ridică moș Neculai Avram cu un act, și Toader Istețu cu frate său— să ne ia jumatate din ce ni se cuvine...

— Moș Neculai Avram are *ipotecă*? întrebă primarele.

— Eu știu? Ce *drept* poate să aibă? răspunse femeia cu îndoială.

— Și cum a fost la judecată?

— Apoi la judecată cum a fost? La judecată au zis așa *ei*, că au martori cari jură, și jură înaintea lui Dumnezeu sfîntul...

— Ce să jure?

— Jură pentru nedreptatea lor. Parcă *neata* nu știi că dreptatea-i a noastră?

— Știu.

— Ei iaca, și ei zic că au martori și pace!»

Cealaltă femee izbucni cu obidă, cu glas înăbușit:

«Au plătit marturi *fălluși*!..»

De cîteva clipe venise către noi, în straele ei țărănești de sărbătoare, primărița. Dar se oprise în lumină, înainte de a intra în umbra părului, și cu zîmbetul pierit, asculta jălania femeilor...

Nevestele plecară negre de amărăciune; primarele se apropie de noi cu gîndul dus, frecîndu-și tîmplele și fruntea cu mîna-i mare și păroasă.

Eu mă îndreptai spre amicul meu cu veselie prefăcută:

«E foarte frumos „în satul tău...“—Apoi zisei către *doamna* Vitoria, primărița:

«Am fost la moș Neculai Avram. I-am văzut gospodăria.

— A! multă lume a sărăcit moș Neculai!» zise deodată, înnăbușit, primărița. Apoi deodată zîmbi și ne privi cu teamă, parcă ar fi făcut o greșală.

— Da' ce ai, Vitorie? întrebă primarele cu glas gros.

— N'am nimica, bădiță, dar am auzit cum se jăluiau cuscrele celea ale noastre...»

Prietinul meu avea o privire abătută. Biruința din ochii lui pierea. Părea a se gîndi adînc la ceva.

«Nu știu ce să cred... zise el deodată, cu hotărîre. La lucrul acesta m'am gîndit de multe ori. Ce se petrece în satele noastre, între țăranii noștri? Popor cu calități, popor bun,—toate le are... dar uite, sînt fenomene care mă descurajază... Ai auzit: jurămîntul fals! In veacul acesta al nostru, între frații mei, între rudele mele, între oamenii aceștia cari odată aveau ca ceva sfînt omenia și dreptatea,—astăzi jurămîntul e un lucru de nimic. Găsești martori unde vrai. Te costă cinci lei, drumul și mîncarea... Ia seama, aici e chestie de *justiție*. Vine în fața legii, domnule. Și jură fals! Jură împotriva fratelui lui—lovește în fratele lui,—oricare poate deveni un cămătar ca Neculai Avram. Și el jură,—și despoae pe aproapele lui cu legea în mînă...

— Adevărat, s'a dus omenia veche...» zise încet primarele.

Primărița ne privi cu ochii întristați, pe care-i văzui deodată plini de gînduri, ca de o lume nesfîrșită: ochi expresivi și bogați de femee tăcută. Cu mișcări domoale așeză sticlele de vin pe fața curată de masă, și ridică dela tulpina părului un clapon fript, cu coaja aurie. Și peste noi, cum fremătau ușurel frunzele arborilor, plouau fire de lumină, flori și ace argintii.

«Luați din ce-a dat Dumnezeu! zise primarele cu basu-i profund.

— Constatarea e foarte tristă!... vorbi prietinul meu, dînd din cap, cu gîndul tot la fenomenul social pe care-l descoperise.

— Eu ași spune un lucru, începu deodată, încet, primărița. La noi este omenia și dreptatea. Slavă Domnului, doar ne cu-

noaştem şi ne ştim. Dar eu ştiu cum să zic? Cine-i judecătorul pentru ţăranii noştri proşti şi neştiutori? „la un boer dela tîrg." Şi care-i dreptatea? Eu ştiu? Poate care i-a plăcea lui, şi altor boeri,—avocaţii... Eu îi aud vorbind pe oameni şi-i înţeleg. Acolo-i o afacere, nu-i o judecată dreaptă, a noastră, între noi, ca de demult. Acolo-i lucru nou. Lege nouă, obiceiuri noi. Cine poate şti? Acolo aşa-i lupta. Cu juraţi, cu avocaţi, cu marturi, cu toate...»

Mă gîndii îndată la *siguranţa*, la *sinceritatea* şi *inconştienţa*, cu care ne vorbea moş Neculai Avram despre *afacerile* lui. Şi privind în lumea de gînduri din ochii *doamnei* Vitoria, înţelesei şi această nouă tristeţe a sătenilor dela noi. Şi înţelesei deodată cîtă fineţe, cîtă delicateţe,—era in sufletul primăriţei simple şi tăcute care ne întindea la umbra părului vin profir şi clapon fript... Era albă la faţă, cu ochii albaştri ca violetele, şi c'o lumină de înţelegere şi simţire care i se ridica din inimă pe fiecare trăsătură a feţii. Imi era dragă în clipa aceia, şi binecuvîntam pe adînc-îngînduratul meu prietin că m'a adus în „satul lui".

M. Sd.

SONET

Şi cînd te plimbi adese-ori pe stradă
De-alungul luminoaselor vitrine,
Sînt mii de minţi întoarse după tine,
Şi mii de ochi avizi ca să te vadă.

Tu ai priviri şi mlădieri feline
Şi porţi, cînd treci obscura lor grămadă,
A crinilor candoare de zăpadă;
Zîmbeşti şi cochetezi cu ori-şi-cine...

Dar tu nu ştii ce patimă nebună
Şi ce dezlănţuire de furtună
În sufletele tuturor tu pui!

Un zîmbet vag, un fulger de privire...
Să faci să moară toţi de-a ta iubire—
Iubita tuturor şi-a nimănui!

Mircea Dem. Rădulescu

CARAGIALE

«Bătrinul dumnitale prietin!...»

Aşa îşi sfirşea în vremea din urmă Caragiale scrisorile lui îngrijit şi frumos caligrafiate. Ii bătuse al şaizecilea an al vieţii, bătrineţea de mai de mult începuse, şi parcă se simţea în cuvintele acestea melancolice răceala vintului care poartă frunzele moarte şi surisul palid al soarelui de toamnă.

Caragiale a fost un om profund ginditor şi profund sentimental. Ironia şi scepticismul îi înfloreau pe buze, dar în adincuri, ca şi 'ntr'atiţia alţi mari tovarăşi ai lui, tremura o durere stăpinită,—durerea în faţa neînduratelor clipe care ne apropie de sfirşitul fatal. Şi alţii ca el au ironizat toate ale vieţii, şi alţii ca el au iubit puternic viaţa. Şi la cele dintăi semne ale distrugerii au tresărit: începe a se săpa o cută pe faţă, prinde a încărunţi părul, tremură o mină.—A, în toate acestea sînt semnele morţii. Nici pielea feţii nu va mai luci de tinereţe, nici părul căzut nu va mai face cunună nouă. Cel intăiu semn de bătrineţe, e cel intăiu semn de moarte!

Şi Caragiale se mărturisea acuma către toţi ca „un bătrin şi trist prietin".

Toţi primim semnele şi veştile morţii; pentru asta ne-am născut. E amar, fără îndoială, să te convingi că tinereţa *a fost*; un om simte în cazul acesta cit de mare e zădărnicia existenţii lui, a iubirii, a durerii, a muncii lui. Dar nemăsurat mai dureroasă e cea dintăiu veste a morţii pentru un artist, pentru un cugetător ş'un scriitor cum a fost Caragiale.

Intr'însul trăeşte o lume, într'însul se nasc şi lucesc în fiecare clipă ginduri nouă, care mai înainte nu existaseră. Un scriitor mare este un creator. Caragiale a suflat viaţă unei galerii întregi de tipuri, care necontenit se vor mişca prin viaţa noastră. Dar în afară de asta, acest scriitor, după cit spun cei mai buni prietini ai lui, era un spirit de o inteligenţă neînvinsă; era un *causeur* original, fin şi fermecător. Un scriitor mare şi o inteligenţă aşa de înnaltă nu se intilnesc adese. Şi te izbeşte în adevăr tragic gindul că esenţa aceasta vie, spiritul acesta care este cel mai extraordinar lucru al universului, întrupat aşa de armonic într'un om, şi nu într'un om ci într'un artist, are aceiaşi menire caşi cea mai neînsemnată celulă organizată!

Sentimentul acesta dureros l-a avut poate Caragiale în faţa semnelor morţii.

El îmbătrinea; copiii spiritului lui rămineau aceiaşi, ca în clipa dintăiu. Spiritul lui, care născuse lucruri nesupuse morţii, era sortit pieirii.

Zi cu zi trece, şi toate ale lumii sînt mai triste. Caragiale nu-i decit un „bătrin prietin".

Apoi deodată, în liniştea unei odăi simple, în umbra nedesluşită, a croncănit corbul funebru al lui Poë.

A murit tristul şi ironicul Caragiale!

Vestea bruscă şi crudă a răsunat prelung în toată ţara. Prietinii au plins. Cei ce l-au preţuit au privit prelung în gol. Cineva spunea într'o seară, în tăcerea unei odăi: „E ceva nespus de trist în vorbele acestea: Caragiale nu mai este!" Şi cuvintele acestea au scos din profunzimi în suflete toată durerea, căci nu era vorba numai de scriitor, ci de om, de ochii aceia plini de eterna lumină, de inteligenţa aceia scinteetoare a generaţiilor. Nimic din toate nu va mai fi. Organismul superior de-odată şi-a contenit pulsaţiile.

Prin noapte şi vint, ducindu-mă singur spre casă, deodată, i-am văzut parcă icoana pe veci adormită. Şi 'n juru-i se adunaseră parcă toate figurile pe care le crease el: comisarii, politicianii, mahalagiii şi toţi inconştienţii şi cinicii din *Momente*. Zimbeau cu uşoară ironie. Voiau parcă să spue celui stins că ei au rămas dincoace şi vor mai stărui multă vreme; de altminteri se şi simţesc în lumea lor...

Şi un zimbet fin parcă încremenise şi pe figura lui Caragiale. Zimbea destinului şi morţii—căci pentru el risipirea nu

putea fi totală. Rămîne vieții noastre și vieții celor de după noi ceva din el, din căldura sentimentelor lui, din veselia-i crudă, din satira-i amară.

Totuși e trist lucru moartea unui scriitor. Cade în pulbere o lume de priveliști, de tipuri, de fapte, de gînduri. E același lucru ca pieirea în nemărginire a unei stele,—cu tot ce putea ea să cuprindă, cu tot ceiace noi nici nu putem bănui.

Și gîndindu-mă la destinul nostru, la acest lucru banal și oribil; gîndindu-mă că și noi cei care citim *Făclia de Paști* și vedem *Noaptea furtunoasă*, în curînd vom trece hotarul cel negru, nu știu de ce deodată parcă mi se înfățișară Cetățeanul și Cucoana Veta. Ii vedeam cu oarecare plăcere și cu oarecare invidie. Ei vor supraviețui. Totuși aveau și ei o umbră de tristeță, și așa triști sînt sigur că-i voiu vedea și de-acum înnainte, în lumina rampei.

M. Sadoveanu.

Din lumea balcanică

Ivan Vazov, șeful curentului literar naționalist din Bulgaria.

Sînt în Bulgaria, precum spuneam și altă dată (Nr. din Iulie 1910), trei curente literare, care își împart între dînsele viața beletristică a acestei tinere și viguroase țări. Dintre ele, două sînt cu adevărat puternice—și prin mulțimea sufletelor pe care le hrănesc cu producțiile lor și prin mărimea talentelor producătoare care le constituesc. Aceste două sînt: *curentul modernist*, al cărui șef este Penčo Slavejkov (despre care am vorbit în Nr. din Noemvrie 1910), și *curentul naționalist*, care-i mai puternic decît cel dintăiu—și dacă, poate, nu prin vigoarea talentelor literare care îl alcătuesc, dar cel puțin prin mulțimea poporului bulgăresc către care se adresează și de care e mai bine înțeles.

Șeful curentului naționalist e poetul *Ivan Vazov*, despre care vom vorbi acum mai amănunțit, căutînd ca, numai în linii generale, să reconstituim personalitatea-i literară.

E interesant însă a observa dela început, că politicianismul și sectarismul medieval stăpînește viața literară a Bulgariei (ca și a Romîniei, de altfel). Căci și acolo, Penčo Slavejkov, șeful moderniștilor, e poet mare, aproape numai pentru cei din „partidul politic democratic" și „stambulovist", pe cînd aici Vazov nu are nici o valoare. Criticul literar al curentului modernist, anume profesorul Dr. Krăstev-Miroljubov (care proslăvește pe Slavejkov al cărui talent îl pune pe același rînd cu al universalului Goethe), sau vorbește cu dispreț de Vazov, s. ex. de curînd în revista sa dela Sofia: *„Misăli"*, sau nici nu pomenește de el, s. ex. cînd vrea să prezinte lumii apusane mișcarea literară actuală din Bulgaria în un număr din *„Neue Freie Presse"* dela 1910.

Dimpotrivă însă, pentru cei din partidele politice: „naționalist" (bulg. „narodnjak") și „progresisto-liberal",—Slavejkov nu e decît un versificator, un simplu „pisar" fără de nici un talent poetic; iar Ivan Vazov e cel mai mare poet al neamului bulgăresc. Aprecieri și laude în acest fel despre Vazov găsim adeseori nu numai în revista *Bălgarska*

Sbirka, organ al profesorului S. S. Bobčev, ministrul de instrucție în cabinetul actual al partidului „narodnjak", ci încă și în multe numere din *Mir*, ziarul oficios al acestui partid politic.

Politicianismul, patima și sectarismul medieval merg așa departe 'n Bulgaria, încît Slavejkov, care 'n guvernarea trecută a democraților a fost director al Bibliotecii Naționale din Sofia, acum, decînd (în 1911) au venit la cîrmă naționaliștii coalizați cu progresisto-liberalii, aceștia l-au dat afară din acel post, cu toate că Slavejkov este, pentru cel nepătimaș, neîndoios unul dintre cele mai de seamă talente poetice ale Bulgariei. Și așa, sărac, amărît și bolnav de nervi el muri în Mai 1912, pe țărmurile calde, dar străine, ale lacului de Como în Italia.

Dar pentru glorificarea lui Vazov, marele poet al partidului dela guvern, care-i cu adevărat și el bărbat de seamă, asistăm nu numai la preamărirea lui în gazetele și revistele partidului, ci încă și la alte manifestări puse la cale desigur în vederea anumitor interese care puteau, astfel, fi mai ușor satisfăcute de prezentul guvern ocrotitor al lui Vazov. Astfel, ziarul *Mir* dela 15 și 16 Aprilie 1911 ne spune că, în ziua precedentă, elevii dela școala comercială din Salonic,—care au venit în escursie în Sofia, unde ministrul Bobčev le-a făcut o mulțime de ușurări,—„împreună cu profesorii lor, conducătorii în excursie, au făcut vizită poetului *național* Ivan Vazov acasă la dînsul. Aci, un elev, în numele conșcolarilor săi, salută pe *poetul neamului* și-i rostește bucuria lor că au prilejul acesta de a vorbi cu omul ale cărui poezii au încălzit întotdeauna sufletele celor tineri din Macedonia". Tot astfel, ziarul *Mir* dela 13 Sept. 1911 ne spune că, în acele zile (fiind deci la cîrmă tot partidul de coaliție naționalisto-progresisto-liberal), cu prilejul deschiderii expoziției agricole pe care Cehii au făcut-o atunci în Sofia, „un grup de poeți cehi, scriitori și ziariști, au însărcinat pe Cehul avocat și publicist Dr. A. Rudolf ca să aducă o coroană de laur poetului nostru *național*, Ivan Vazov. Coroana era însoțită de următoarea adresă: Dragă prietine! Venim să salutăm, în persoana d-voastră, pe *întîiul poet al Bulgarilor* (bulg. „părvija bălgarski poet") și să vă încredințăm că lumea inteligentă a Cehilor, care cunoaște bine creațiile d-voastră, vă privește cu toată considerația. Dorim din toată inima să fiți mulți ani sănătos și să puteți încă lucra pentru slava și binele poporului bulgăresc". Apoi, parcă cu aceiași tendință de a preamări pe Vazov, poetul partidului, cînd, în Noemvrie 1911, se reprezentă la teatrul național din Sofia piesa „Kazalarska carica" de Vazov, atunci, ministrul de instrucție Bobčev, care invitase la reprezentație și pe rege și regina Bulgariei, el, care dăduse afară dela Biblioteca Națională pe poetul Slavejkov, face ca perechia regală să cheme la sine în loje pe Vazov, autorul piesei din acea seară, și să-l felicite, dinnaintea publicului care-l aclamă, pentru lucrarea lui literară (Vezi *Mir* dela 15 Noembrie 1911).

Așa de puternic și sectar e politicianismul în Bulgaria, și astfel, numai prin prizma și interesele lui, se apreciază valorile acolo—și în literatură! Dar aceasta neștiindu-se la noi, ziarul nostru *„Voința Națională"* dela 8 Sept. 1910, spre a prezenta publicului rominesc mișcarea literară actuală din Bulgaria, reproduce, în traducere după *„Neue Freie Presse"*, un articol despre această mișcare scris de Dr. Krăstev-Miroljubov, carele, tăgăduind orice talent poetic lui Vazov, nici nu pomenea de acesta ci numai preamărirea pe Slavejkov ca singurul *poet al neamului*. „Voința Națională", deci, împrăștia prin aceasta, la noi, idei false; căci Vazov e cineva în mișcarea spiritelor din Bulgaria.

Mai cu seamă de aceasta: spre a da lumii romînești idei exacte despre literatura bulgărească actuală, precum altădată am căutat să prezint personalitatea literară a lui P. Slavejkov față de tăgăduirile curentului naționalist, tot astfel acuma mă voiu sili să reconstituesc și să arăt pe Vazov și lucrarea lui față de tăgăduirile moderniștilor. Dar și pe aceasta numai în liniamente generale și esențiale.

Ivan Vazov s'a născut la a. 1850 în orășelul Sopot din Bulgaria de miazăzi. Tatăl său, un mic negustor de acolo, era om întreprinzător, prin temperament, și rîvnitor de înnaintare în rostul lui, dar nu prea idealist ci practic, cum ar reeși din îndrumarea ce dădea fiului. Firea și însușirile mamei nu le-am găsit în notele biografice care se dau despre înnaintașii poetului de care vorbim, astfel că nu am putea să prezentăm în sens evolutiv predispozițiile sufletești ale lui. Dar, fie ca moștenire, fie nu, viața și activitatea lui Ivan Vazov ni-l arată că el era, în întîiul rînd, o natură impresionabilă. Impresionabilitatea-i, pe de o parte, iar pe de alta mediul familiei, precum și natura frumoasă a Bulgariei în care s'a născut și și-a trăit întîii ani ai copilăriei, apoi mediul social de acolo, toate aceste elemente au făurit și determinat cadrul în care trebuia să se miște Ivan și din care el, numai cu măsura talentului său, nu putea să iasă. De altfel, nici n'a eșit, precum vom vedea din arătarea lucrării lui culturale.

In sînul familiei în care se născu, Vazov nu a putut avea alte orizonturi culturale decît pe acele ale micului negustor din Bulgaria: cel mult știința de a scrie și ceti cărți începătoare poporane. De altfel, părintele lui,—burghez, pare-se, și sufletește,—nici nu înțelegea finețea firii fiului Ivan, fiindcă nici nu se gîndea la altceva pentru viitorul acestuia, decît să-l învețe cele dintăi elemente ale școlii, pentruca, apoi, să-l facă negustor ca și pe sine. Așa că, potrivit cu aceste imboldiri ale tatălui său, Ivan Vazov învăță cîteceva mai întăiu în Sopot, unde-i fu învățător tatăl revoluționarului bulgar Botev de mai apoi, după aceasta în alt orășel Kalofer, și, în cele de pe urmă, la Plovdiv (=Filipopole): acest de pe urmă oraș, socotit azi ca și pe acea vreme în Bulgaria, al doilea după capitala Sofia, prin mărime și însemnătate economico-culturală. La vrîsta de 16 ani și ceva, în a. 1867, sfîrșește învățătura la Plovdiv și se întoarce acasă la Sopot, unde se statornicește, deocamdată, negustor la tatăl său. Dar la 1870, tatăl *îl trimite în Romînia*, pentruca aci

să învețe mai bine meșteșugul negoțului, și pentruca să caute și el, ca mulți alți Bulgari din vremea aceia, să se căpătuiască, prin negoț, mai bine decît ar fi putut în sărăcuțul orășel Sopot.

In țara noastră, tînărul „băiat de prăvălie" Ivan Vazov făcu cunoștință cu marii patrioți și revoluționari bulgari de atunci, care pe pămîntul Rominiei puneau la cale mișcarea de eliberare a patriei lor de sub Turci: cu Karavelov carele mai tirziu avea să fie prim-ministru și șef de partid politic în Bulgaria, și cu Botev, fiul învățătorului din Sopot, care avea să piară omorît de Turcii, împotriva cărora se răsculase cu alți tovarăși patrioți.

Din atingerea-i cu Botev, tatăl și fiul și cu Karavelov, toți trei mari patrioți, sufletul impresionabil al lui Ivan Vazov nu se putea să rămînă în orizontul negustoresc pe care i-l desemnase tatăl său și mediul familiei în care se născuse și trăise pān-atunci. Patriotismul cald și hotărît al acestora și străduințile lor de a trezi poporul bulgăresc prin carte, cu credința că numai prin luminarea conștiinții va putea acesta să se mîntue de robia de sub Turci,—toate acestea dau o altă direcție impresionabilității și năzuirilor tînărului Vazov: spre cultivarea neamului. De aceia, după doi ani, în 1872, el se întoarce iarăși în Turcia, pentruca aici să lucreze mai de aproape în sensul învățăturilor deșteptătoare de conștiință națională ale lui Karavelov și Botev. Se duce mai întăiu în Constantinopol, unde începe a scoate o revistă 'n bulgărește. După cîtva timp pleacă și de aici ca învățător în satul Mustafa-Pașa, unde stete un an de zile. In urmă se reintoarce la Sopot, unde se găsea în a. 1876 cînd începe mișcarea revoluționară bulgărească împotriva Turcilor, mișcare care avea să stîrnească războiul sîrbo-turcesc din 1876 și pe cel ruso-romîno-turc din 1877. Acum, Vazov, care lucra tot în sensul revoluționarilor, deși nu avea temperamentul de luptător statornic și hotărît al lor, ajungînd, cu toate acestea, a fi bănuit de autoritățile turcești ca revoluționar, și temîndu-se de ele să nu-l omoare și pe el (cum în acea mișcare au omorît pe tînărul Botev), *fuge din nou în Rominia*, unde rămîne, ca membru în comitetul revoluționar al Bulgarilor, până după războiul liberator al lor din 1877, cînd se întoarce definitiv în patria sa. Reintors, fu mai întăiu funcționar în Șiștov și Rusciuk, apoi judecător în Berkovica. In urmă se așază în Plovdiv, la 1880, și aici fu ales deputat în Sobrania regională a Rumeliei de atunci. După ce, din pricina turburărilor politice interne care au adus detronarea prințului Batemberg și întronarea actualului rege Ferdinand, Vazov fu nevoit a mai emigra cîtva timp în Constantinopol și la Odesa în Rusia,—se așază, în sfîrșit, la 1889, în Sofia. Aici se mai îndeletnicește cîtva cu politica, și ajunge deputat și în scurtă vreme ministru al Instrucției Publice. Dar în urmă, temperamentul său, nu prea rezistent la lupta de a răzbate, îl silește să se lase de politică și să se apuce iarăși a lucra pentru înnălțarea patriei pe calea culturii, cum învățase în legăturile-i cu Karavelov încă în cei dintăi ani ai tinereții. De mult acum, Ivan Vazov nu se ocupă decît cu literatura, care l-a ridicat, în convingerea panslaviștilor în deosebi, la rangul de „cel mai mare poet al Bulgarilor" și care a făcut ca să i se dea o „pensie națională" din care în deosebi trăește.

Dar sufletul impresionabil și observator al lui Ivan Vazov, căruia pe de o parte mișcările de redeșteptare națională și de eliberare din robie de sub Turci, organizate de patrioții vremii lui, iar de de alta mediul la fel patriotic în care își trăi copilăria și mare parte din întăia-i tinerețe, alături de revoluționarii Botev tatăl, ca învățător al lui în satu-i Sopot, de Botev fiul și de Karavelov,—sufletul lui Vazov, zic, căruia aceste împrejurări îi dădură o turnură *patriotică*, își găsi același fel de exteriorizare a sa încă în *natura ținuturilor Bulgariei*, pe unde a trăit viața-i de patriot, școlar, negustor lîngă tatăl său, funcționar, învățător, deputat și chiar ministru.

Prăpăstioasele văi, în care șerpuesc murmurind pîrîiașele, și, alături de ele, năprasnicele vîrfuri peste care se rotesc numai vulturii, din podișurile regiunii orășelului Kalofer unde Vazov a învățat la școală, nu se putea să nu atingă sufletul lui și să nu întraripeze bogata-i fantazie cu care s'a născut; tot așa precum impresionabilitatea lui nu putea să treacă indiferentă pe lîngă ciudățeniile așezării geografice pe dealuri și cîmp ale Plovdivului, pe care chiar Romanii îl numeau „Trimontium" și unde viitorul poet își petrecu, învățînd, până pela vîrsta de 17 ani, cînd impresiile se aștern cel mai statornic în suflet.

Așa că, dacă din aceste peripeții ale vieții lui Vazov căutăm a reconstitui fondul sufletesc al lui, de care nedisolubil se leagă, cum vom vedea, opera lui literară, trebue să ni-l înfățișăm astfel. Om din fire optimist, impresionabil și cu minte observatoare, născut și crescut într'un mediu familiar incult și extrafamiliar semicult care-l împingea spre năzuirea patriotică de a lucra pentru neatîrnarea culturală și politică a neamului său bulgăresc; n'a cunoscut, propriu zis, alte lumi și culturi decît pe acea a Bulgarilor patriei sale, a Rominiei și Constantinopolului turcesc, și a Rușilor cu care s'a atins fie în Rumelia și Bulgaria, fie la Odesa unde emigră o clipă. Cultura apusană n'a cunoscut-o și nici n'a simțit-o, neavînd împrejurări prielnice pentru aceasta și nici poate prea marele talent de a se duce, cu orice preț, după ea. Căci, puțina franțuzească, pe care a putut-o învăța pe vremea școlăriei sale în internaționalul Plovdiv, nu l-a putut pune în stare de a înțelege, în adîncurile ei sufletești, măreața și fina literatură franceză; iar singurele cîteva luni de călătorie, ce întreprinse în a. 1884 în Italia și Grecia, evident că nu-i puteau pune la îndămînă cultura clasicismului antic sau a humanismului medieval.

In acest cadru (care nu cuprinde, fiindcă nu putea să cuprindă, decît numai lumea *bulgară* și cea ortodoxă asemănată ei) se și desfășoară toată lucrarea de poet și literat a lui Vazov. Talentul lui, care e liric în realitate destul de puternic, cuprinde 'n cîntările și înfățișerile sale sufletul bulgar *tradițional*, istoric, simplu, fără de alte elemente culturale *moderne*, chiar astăzi, nu doară fiindcă Vazov a judecat și simțit că in-

troducerea de elemente apusane în literatura lui ar strica poporului său, ci, după judecata mea, se mărginește la elementul tradițional-bulgăresc numai *pentrucă nu poate face altfel*, fiindcă, adică, neavînd o cultură apusană și necunoscînd bine limbile care ar fi putut să-i pună la îndemînă aceste culturi, e *nevoit* să stea departe de ea. Iată de ce cred că acei din curentul literar naționalist n'au dreptate, cînd fac un merit al lui Vazov din aceasta: că el nu are elemente culturale apusane în lucrarea sa literară. La dreptul vorbind, Vazov ar putea merita înnaintea lui Penčo Slavejkov, șeful modern'știlor, titlul care am văzut că i se dă de „cel dintâiu poet al nației bulgărești", nu pentrucă se mărginește de a cînta și zugrăvi sufletul *tradițional* bulgăresc, ci numai dacă ar avea talent poetic mai mare decît acest din urmă încercător de a moderniza prin introducere de elemente străine culturale viața sufletească tradițională a Bulgarilor.

Dar care-i, în acest cadru pe care-l arătai, lucrarea și personalitatea literară a lui Vazov?

Activitatea literară a lui Vazov e foarte bogată, cuprinzînd chiar cîteva volume, și destul de variată. El a scris nu numai poezii lirice propriu zis, ci și romane, novele, drame, așa dar și proză.

In toată această lucrare, el apare un romantic prin temperament, sentimental, optimist, patriot și naționalist în prima linie, și pasionat iubitor al naturii patriei sale, Bulgaria. Nu e un cugetător și psicolog adînc, în sensul lui Eminescu (cu care se aseamănă Penčo Slavejkov), ci un sentimentalist superficial în felul lui Alecsandri. Toată activitatea lui se poate rezuma numai în două idei principale: patriotismul cu naționalismul bulgăresc, apoi cîntarea naturii, în deosebi a patriei sale. Pe acestea le cîntă Vazov sub forme felurite și împletindu-le cu lirism optimist, mai peste tot, în lucrările sale, fie în poeziile-i lirice, fie în piesele-i de teatru sau în romane. Această uniformitate de idei și sentimente din beletristica lui dă prilej adversarilor din curentul protivnic nu numai să-l desconsidere, înfățișîndu-l drept ignorant, dar chiar și să-l facă demagog sec de idei. La dreptul vorbind, din acest punct de vedere, dar numai din acesta, s'ar putea stabili o gradație între talentul lui Vazov și cel al lui Slavejkov, acesta de pe urmă fiind mult mai variat în idei și mai profund în observații și gîndire.

Patriotismul și naționalismul lui Vazov se înfățișează, în lucrarea lui beletristică, la început restrîns, îmbrățișînd numai cuprinsul Bulgariei propriu zise și cel mult încă Macedonia și Rumelia răsăriteană: aceste ținuturi ale Balcanilor mai ales le cîntă el mereu multă vreme. Drept e că mai de mult începe, dar cu deosebire în anii de pe urmă acest naționalism își lărgește și la el orizontul, devenind oarecum panslavism, în sensul modernului neoslavism făurit de Cehul Kramar și oarecum cristalizat de congresul neoslav ținut în a. 1910 la Sofia (și despre care am vorbit în No. din Iunie 1910 al acestei reviste).

In timpul traiului său în București, la 1876 și 1877, scrie Vazov unele din cele mai calde poezii ale sale în sensul dintâiu, al patriotismului local. Astfel, în „Libertate sau moarte", dela noi, îndeamnă și încurajează pe frații săi dela Panagiuriște din Bulgaria care tocmai se răsculaseră împotriva „Agarenilor", „Asiaticilor", adică a „semilunii"; și le zice:

> O voi, Panagiurți, demni fii,
> In voi fierbe al Asăneștilor sînge,
> Intâiu voi ridicat-ați sabia și războinicele steaguri,
> Și leului Șișmanilor voi ați dat drumul.
>
> Să zăngănești, o gusla mea,—voi strunelor tunați,
> Și sunete mai dulci să-mi dați în acest ceas,
> Că suflete mari au fost și între noi,
> Că viitorul și nouă ne-a arătat lumină.
>
> Dar strașnicul Asiatic, cuprins de necaz sălbatec,
> Și ca marea noastră idee în groapă să'mpingă,
> Tae, arde, robește, spînzură și omoară,
> Ca astfel mai iute să doboare pe răsculatul rob.

Tot în acel sens, de patriotism local, cîntă Vazov în poezia: „Unde e Bulgaria?", că:

> Mă 'ntreabă unii: unde zorile
> Intâia dată m'au încălzit,
> Mă'ntreabă încă și unde-i țara
> Pe care o iubesc mai mult în lume?
>
> Acolo-i, eu le voi răspunde,
> Unde alba Dunăre curge,
> Unde 'nspre răsărit Marea Neagră
> Se agită și strălucе;
>
> Acolo unde se înnalță
> Mîndră Stara-planina,
> Și unde 'n liniște curge Marița
> Din ale Traciei cîmpii.
>
> Acolo-s eu născut, și moșii mei
> Acolo dorm astăzi sub pămînt,
> Acolo a tunat al lor nume
> In vremi de pace și 'n cîmp de luptă.
>
> Bulgario dragă, iubito,
> Pămînt plin de bunătăți,
> Țară ce m'ai hrănit atita,
> Primește închinăciunea mea!
>
> Eu iubesc ai tăi Balcani,
> Rîurile-ți și munții tăi,
> Ale tale cîmpuri vesele,
> Unde dă Domnul totul cu spor.

De-aşi trăi eu ori şi unde,
La tine gîndesc şi ard de dorn-ți;
In tine m'am născut şi doresc
In tine liber să 'nchid ochii.

Astfel cîntă Vazov în mai toate poeziile sale lirice: pe de o parte se plînge 'mpotriva asupritorilor Turci şi a Europei care nu intervine să scape pe Bulgari din robia acelora, şi pe de alta, în acelaşi timp, preamărind pe liberatoarea Rusie, arat „tînguirile" interne ale Bulgariei şi luptele pe care le-au dat Bulgarii pentruca să-şi recapete libertatea şi neatîrnarea lor de astăzi. De aceia cele mai multe din poeziile lui poartă titluri ca: „Bulgariei", „Europei", „Triumful Turcului", „Sabia lui Abdul Kerim paşa", „Lupta dela Gredetin" la 1876 în Sîrbia, „Revoluția", „Rusia", sau „Mîntuirea", „Tunul bubue", „Odă la Impăratul Alexandru II cu prilejul întăii intrări triumfale a lui în Bucureşti", ori „Țarul rusesc în Şiştov", sau „Ducerea la Băneasa" (bulg. „Rashodka do Baniasa"), pădurea de lîngă Bucureşti, unde poetul şi cu alți Bulgari s'a dus într'o zi din Iunie 1877, să vază oştirile ruseşti care poposiră o clipă acolo în drumul lor spre Turcia, la războiu.

Patriotismul şi naționalismul acesta al lui Vazov se întraripează mai mult şi se ridică spre culmile înnalte ale poeziei mai ales în „Epopeia celor uitați" (bulg. „Epopeja na zabravenit;", sau pe ruseşte: „Epopeja zabytyh"). Această epopee cuprinde mai multe ode, 11 la număr, în care poetul,cu accente calde şi avînturi puternice, deşi oarecum declamator, zugrăveşte preamărind viața patriotică zbuciumată a eroilor neamului bulgăresc care,cu jertfa persoanei lor, au luptat în vremea robiei sub Turci din secol. XIX, pentru înfăptuirea renaşterii politice şi sufleteşti a Bulgariei de astăzi. Intăia din aceste ode poartă titlul „Levski". Aici poetul preamăreşte pe eroul cu acest nume, care mai întăiu a fost călugăr în Bulgaria, apoi revoluționar propagandist *în Romînia* împotriva Turcilor, precum şi dascăl, în urmă iar în Bulgaria (pe unde ațîța pe ai săi, sub insuflarea altui mare revoluționar Rakovski) şi care, în cele de pe urmă, pentrucă el a stîrnit şi pregătit revoluția dela Panagiurişte, fiind prins de Turci, a pierit spînzurat de aceştia. In a doua odă, care are titlul „Benkovski", poetul cîntă proslăvind pe eroul cu acest nume, şi el un mucenic al neamului din întăia jumătate a veacului al XIX, fost mai întăiu meseriaş, apoi negustor şi funcționar în Bulgaria, în urmă revoluționar (alături de Karavelov şi Volov) *în Romînia* unde înjgheabă cete haiduceşti revoluționare cu care trece în Bulgaria împotriva Turcilor, şi aci pieri omorît de Turci. A treia odă preamăreşte pe revoluționarul Koco. A patra pe alți eroi ai aceleiaşi vremi: „Frații Jekov". A cincea cîntă pe Kableşkov, un alt erou, fost negustor, dascăl, telegrafist, iar în urmă revoluționar, atît în Bulgaria cît şi *în Romînia*, carele, pe cînd opera cu o bandă de haiduci patrioți împotriva Turcilor, în patria lui, de teamă de a nu fi prins şi omorît de aceştia, s'a omorît el însuşi. A şasea odă proslăveşte pe călugărul Paisi, carele, la sfîrşitul secol. XVIII, redeşteptînd, cu îndemnuri, patriotismul şi naționalismul adormit al Bulgarilor, a scris, în limba neamului său, întăia istorie națională a acestora. A şeaptea odă preamăreşte pe „Frații Miladinov", doi bulgari din Macedonia, care, în întăia jumătate a secolului al XIX, au început o mişcare de trezire a conştiinții naționale a Slavilor de acolo, în sens bulgăresc; ei, dintre care unul a fost învățător în *satul aromînesc* Magarevo de lîngă Bitolia, după ce au fost băgați în închisori de Turci, fiindcă erau pîrîți că ar fi agenți ai Rusiei, în cele din urmă au pierit asfixiați cu mangal de Greci la a. 1862. A opta odă cîntă pe eroul „Rakovski", fost dascăl, negustor, poet de seamă, revoluționar propagandist şi cetnic atît în Bulgaria cît şi *în Romînia*. A noua pe Karadža, şi el un viteaz cetnic, care conlucra cu Levski şi Rakovski pentru reînvierea Bulgariei şi desrobirei ei de sub Turci, atît în Bulgaria cît şi *în Romînia* de unde porni cu ceata sa de revoluționari peste Dunăre şi acolo fu prins şi omorît de Turci. A zecea odă cîntă pe revoluționarul Volov, care şi el lucra cu Benkovski şi Kableşkov. Şi, în sfîrşit, a unsprezecea proslăveşte pe „Cei morți în văgăunile dela Şipca" la 1877.

Dinadins am înşirat aici esența vieții acestor eroi cîntați de Vazov, în „Epopeia celor uitați", pentruca să se vadă, fie cît de puțin, şi rolul Romîniei în formarea şi încălzirea sufletului patriotic bulgăresc, în epoca lui de regenerare şi trezire.

In toate aceste ode, repet, se simte culminanța notei patriotice a poeziei lui Vazov. De aceia, cînd „Frații Miladinov" mor, le pune în gură şi minte numai gîndul la patrie:

O cît de mult te iubim, Bulgario iubită.

Şi tot de aceia, la Rakovski se avîntă pe acelaşi ton, cîntîndu-l cu versuri ca:

Auzit-am noi ale tale mîndre strigăte,
Cînd la Sava şi la *Dîmbovița*
Tu'ntăiul ai strigat: Libertatea-i zorile strălucitoare!
Şi-aicea cu condeiul—tare, colo cu graiu aprins
Nădejdi ai sămănat, şi-aproape şi departe.

Patriotismul şi naționalismul lui Vazov e aşa de neînduplecat ca putere şi primitiv ca concepție, încît nici chiar amorul pentru vre-o femee care nu ar fi Bulgară nu-l abate vre-o clipă. E tipic în poezia „Luiza". Poetul o descrie cu ochi albaştri ca cerul de miazăzi, în care scînteiază patima, cu buzele de parcă înfloresc pe ele trandafiri; cînd ea îşi deschide gurița-i pe care o împodobesc albe mărgăritarele, cuvintele ei calde vrăjesc toate inimile. Aşa că, sintetizează:

Splendoare de frumusețe-i Luiza;
Ai crede că Dumnezeu însuşi,
Pentruca pămîntul să'mpodobească,
I-a dat pe cel mai iubit înger al său.

Și cu toate aceste continuă Vazov :

> Dar neamul meu nu e d'al ei
> Ș'a mea familie o iubesc prea mult:
> Ea s'a născut în altă țară,
> Și alte ceruri iubește ea.
>
> Ea m'ascultă cu răceală
> Cînd eu rostesc cuvîntul „Bulgaria";
> Cînd mie lacrămile 'mi curg,
> Ea nu suferă și nu suspină.

De asta zice poetul:

> Fie ea oricît de frumoasă,
> Și oricît ar scînteia pe fața-i albă
> Ai ei ochi albaștri,
> Poetul nu va iubi pe-această fată.

De sigur însă că acest fel de patriotism s'ar fi abătut dela această concepție pur bulgărească, în cazul cînd Luiza ar fi fost vre-o *slavă* oarecare; fiindcă Vazov are, în naționalismul său, de mult o notă de panslavism. Încă în a. 1876 scrie el poezia „Solidaritatea slavilor de miazăzi" („Jugnoslavjanska solidarnosti"), în care compătimind pe Sîrbi, „nepoții lui Dușan", robiți și ei de streini, cîntă că:

> O! dacă aceste ale noastre neamuri,
> Desbinate, în dușmănie, și de țintă chiar lipsite,
> S'ar fi unit într'un mare trup și sub acelaș steag,
> Ce soartă ar avea răsăritul astăzi,
> Și-a Slavilor putere peste ce țări s'ar fi întins!

Iar apoi în 1910, cu prilejul Congresului neoslav ținut atunci la Sofia, pe aceiași gamă, numai cu o nuanță mai modernă, se întraripează din nou, prin un „Cîntec de salutare", față de oaspeții *Slavi* în deobște, care veneau la acel Congres (Vezi „Viața romînească" din Iulie 1910 p. 119).

A doua notă caracteristică care, împreună cu patriotismul și naționalismul de care vorbirăm pân-acum, intră în alcătuirea personalității literare a lui Vazov, e: iubirea puternică pentru natură, dar nu atît pentru natura de oriunde, ci pentru cea din patria lui, Bulgaria. Aceasta e, învederat, o consecință a notei patriotico-naționale a sufletului poetului. Și, precum el nu poate iubi nici pe o vrăjelnică frumusețe ca Luiza, pentrucă ea nu e Bulgarcă sau cel puțin Slavă, tot astfel nu se însuflețește, în deobște, pentru frumusețile altor naturi, decît numai pentru acele din Bulgaria sau patria bulgărească din Balcani. De aceia, de sigur, cu toate că mai tot rostul său viitor și l-a rînduit Vazov în Romînia și în vremea trăirii lui aici, totuși mai nicăeri, în opera lui literară, nu găsim

note de avînt sau admirație pentru splendorile dela noi. Numai în treacăt, și chiar atunci foarte searbăd; nu pentru frumusețile naturii ci pentrucă erau în ea, la noi, oștirile rusești care mergeau la războiul cu Turcii în 1877, numai odată, zic, cîntă Vazov și ceva din natura noastră. Anume, în poezia-i „Ducerea la Băneasa" („Razhodka do Baniasa", de care am vorbit și mai sus) cîntă astfel, din orașul București unde era el:

> Să mergem, ale țarului oști să vedem!
> — Să mergem, îmi zice cu plăcere un prieten.
> Pornirăm. Zi splendidă. Din cerul albastru,
> Primăvăratec soare răspîndea viață,
> Lumină, plăcere în toată natura.
> Din ale orașului uliți mulțimea vuia.
> Ajunserăm la Șosea. April cel vrăjelnic
> Întreaga-i frumusețe aici o revarsă.
> În frunziș verde ciripesc pasări,
> Privighetori cîntă, cu pătimaș cîntec,
> Imnuri de dragoste în crînguri umbroase.
> Ceru-i albastru și aerul dulce,
> Iar îndărătul acestuia, 'n neguri, la nord,
> Se 'nalță 'n nemișcare și ne opresc privirea
> Carpații albaștri acoperiți de nouri.

Și continuă, apoi, Vazov, despre aceste părți din natura Romîniei:

> O cîmpuri mie streine, o! munți necunoscuți,
> Înfloriți, o! înfloriți sub cerul acesta!
> De frumuseți plini sunteți, bogați sînteți de roade.
> De voi să se bucure, să vă iubească,
> Rai să vă zică ai voștri fii...
> Înfloriți, înfloriți splendide locuri:
> *Vederea voastră însă nu poate să cucerească*
> *Pe cel ce'n raiul slav crescut-a*
> *Și-a respirat aer balcanic.*
> Iubită Bulgario! Frumoasă ești tu!
> În tine totul se coace și totul înflorește...
> Văile-ți curate și pline de roade
> Cuprind în ele toate ale naturii daruri.

Și așa, cu această concepție *patriotică* despre frumusețile naturii, Vazov cîntă mai în toate poeziile sale despre natură. Aproape nu vede splendori în altă parte, decît numai în Bulgaria propriu zisă și în ținuturile macedonene ori rumeliote ale peninsulei Balcanice, pe care o socotește, în aceste părți, de fapt și de drept bulgărească. De asta mai toate poeziile lui despre natură au chiar titluri așa: „Patrie iubită, ce frumoasă ești tu!", „Orizontul Plovdivului", „Dărămăturile dela Hisar", „Rodopii," „Leevica" (o vale deasupra Sopotului, în Stara-planina), „Monumentele Bulgariei", „Sonete macedonene", „Vizită la gimnaziul din Salonic", „Dinaintea Belașiței", „Dincolo de zidurile Salonicului", etc. Încolo, chiar cînd pune titluri generale, ca d. ex. „Cîntec de noapte" (Nošna pęsen), sau „Lira lui Orfeu" (Orfeeva lira), ori chiar cînd, cu prilejul puține-

lor sale călătorii în lumea clasicismului antic, în Italia sau Grecia, cîntă frumuseţile de pe aici,—şi atunci, păre-că se entuziasmează nu atît pentru acele nopţi, lire sau splendori streine, ci spre a găsi prilejuri noui de laudă a lucrurilor bulgăreşti. Aşa cum văzurăm că face şi în poezia „Razhodka do Băniasa".

Amîndouă aceste note caracteristice esenţiale ale personalităţii literare a lui Vazov, adică patriotismul cu naţionalismul şi iubirea naturii bulgăreşti, sînt, în sufletul şi lucrarea lui beletristică, împletite de o a treia tot aşa de esenţială: lirismul. De fapt, el e liric prin temperament şi romantic. De aceia, în piesele-i de teatru e, relativ vorbind, slab faţă de poezia-i lirică; fiindcă în acelea nu se cere atîta lirismul, cît puterea de observare şi ţesătura psicologică. Şi tot din aceiaşi pricină, care-i fondul sufletului lui, cînd vrea să facă epopee, ca s. ex. „Epopeja na zabravenitě", şi atunci, Vazov e, relativ, inferior, fiindcă depăşeşte caracteristica de povestire a acestui gen de poezie şi se avîntă, potrivit cu firea lui, în multe declamaţii sentimentale.

In sfîrşit, a patra notă caracteristică esenţială, care constitue fondul sufletesc şi al lucrării intelectuale a lui Vazov, e optimismul. Nu doar că viaţa lui s'a scurs păn-acum numai in linişte, bunătăţi şi mulţumire! Sbuciumări a avut şi dînsul destule, atît în stavilele care se puneau patriotismului şi libertăţii poporului său, cît şi în pizma sau răutatea unor concetăţeni ori adversari literari. Dar firea lui cu nervi robuşti, ertătoare şi statornic nădăjduitoare în mai bine l-a împins întotdeauna să treacă nebăgător de seamă peste rău. Vazov e optimist prin temperament. De aceia chiar cînd protivnicii literari se năpustesc asupră-i, zicîndu-i ignorant şi demagog patriotic sec de idei, şi atunci el, cu toate că aceste răutăţi îl afectează oarecum, nu sufere prea mult din pricina lor, ci le răspunde în poezia: „Cei cu diplome" („Diplomianitě"). Aici, acelora care îi scoteau ignoranţa din faptul că nu are altă şcoală şi învăţătură mai înnaltă decît cîteva clase de la Plovdiv, le spune că nu şcoala, nu „diploma", ci talentul arată valoarea reală a omului:

> Da, domnilor, aşa e, prea ignorant sînt eu!
> Nu-s demn, o ştiu, ca între voi să fiu.
> Vinovat sînt, da, că 'n turburata-mi tinereţe
> N'am smuls şi eu ca voi o diplomă...
>
> Eu slab sînt, dar totuşi mă simt tare,
> Că'n inima-mi natura inspiră şi Dumnezeu îmi dictează.
> Izvorul de mărire, oricare ar fi ea,
> Stă în talentul nostru, dar nu'n semne externe.

Acest patru: patriotismul cu naţionalismul, dragoste puternică pentru natura ţinuturilor bulgăreşti, lirismul şi optimismul constituesc, în esenţă, personalitatea literară a lui Vazov. Ele se văd în lucrările de orice fel ale poetului, adică nu numai în poeziile-i lirice, ci şi în romanele lui, ca d. ex. în „Sub jug" (Pod igoto"), şi în piesele-i de teatru, ca s. exemplu în „Kazalarska carica" sau „Borislav" (de care am vorbit şi în No. din Iulie 1910 al revistei la p. 118), precum şi încă în epopea de care am spus mai sus.

Personalitatea aceasta a lui se desprinde însă, la locul ei, numai în poeziile-i lirice. De aceia şi eu aici nu mai stărui a vorbi despre lucrarea lui Vazov şi în celelalte genuri literare în care am spus că el a lucrat.

Activitatea beletristică a poetului, în deobşte, precum am pomenit şi mai sus, nu se distinge, de fapt, prin belşug de idei şi varietate de sentimente şi observări psicologice, fiindcă, la el, mai totul se reduce la cîntarea numai a patriotismului şi ţinuturilor bulgăreşti. Dar alături de Slavejkov, Vazov s'a ridicat deasupra altora, mai cu seamă prin căldura cu care-şi rosteşte aceste sentimente şi prin armonia neobicinuită a versului care curge uşor şi înaripat din pana lui. In aceasta se poate spune că Vazov, e într'adevăr poet de seamă.

Şi tot din aceste două puncte de vedere s'ar putea vorbi despre Vazov în comparaţie cu poetul modernist Penčo Slavejkov. Oricum însă, dacă unilateralitatea talentului lui Vazov ar putea îndreptăţi pe cineva să susţină inferioritatea talentului poetic al lui faţă de cel al multilateralului Slavejkov, nici într'un caz nu ar avea dreptate profesorul critic Krăstev-Miroljubov carele, în admiraţia-i pentru variatul şi adîncul Slavejkov, nici nu pomeneşte măcar de un poet Vazov.

Ilie Bărbulescu

Cronica literară

Spiridon Popescu

D. Spiridon Popescu scrie de mult, sint aproape douăzeci de ani. Aceasta nu însamnă că scrie şi mult. Şi explicaţia e uşoară. D-sa nu s'a gîndit niciodată să devină scriitor cu orice preţ. A luat condeiul în mînă numai atunci cînd a simţit că are de spus ceva şi cunosc bucăţi din cele mai frumoase ale d-lui Spiridon Popescu, care sînt datorite numai solicitărilor repetate ale prietenilor.

Intr'o vreme de poligrafie incurabilă, aceasta poate să mire. Pentru mine, aceasta constitue una din calităţile d-lui Spiridon Popescu. Cel puţin cînd voiu lua în mînă volumul acestui scriitor, voiu şti de mai înainte că nu voiu fi mistificat, că autorul nu şi-a bătut joc de sentimentul de încredere, cu care cetitorul începe lectura unei producţii literare.

Totuşi, din hărţuelile prietenilor şi din propriul îndemn al scriitorului, cu vremea a eşit şirul de nuvele şi schiţe, publicate în diferite reviste ale timpului. Acum, în vremea din urmă, d. Spiridon Popescu şi-a adunat la un loc bucăţile împrăştiate ici şi colo.

Publicul cetitor nu l-a cunoscut mai de aproape pe acest scriitor decît acum vre-o cinci ani, cînd d-sa a început să publice în această revistă. Cei mai mulţi cu greu ar fi putut cunoaşte şi opera sa anterioară, împrăştiată prin reviste de mult apărute şi nu cu o prea mare răspîndire. Pentru aceşti cetitori, d. Spiridon Popescu apărea desigur ca un scriitor nou, iar în ochii anumitor critici ca un scriitor improvizat adhoc pentru apărarea unei şcoli literare imaginare, apărută de vre-o cîţiva ani.

Primul volum al d-lui Spiridon Popescu, *Moş Gheorghe la expoziţie*, cuprinzînd bucăţi din vremea din urmă, era în genere cunoscut cetitorilor. Al doilea volum însă, *Zori de Iulie*, în care, alături de puţine bucăţi publicate în ultimii ani, erau altele pe care prea puţini le cunoşteau, constituia desigur o surpriză.

Dacă cel dintăiu volum înfăţişează mai mult un anumit aspect al

talentului d-lui Spiridon Popescu, acesta de-al doilea prezintă diferite aspecte al talentului acestui distins scriitor.

Ţinînd samă deci mai mult de acest din urmă volum, voiu căuta să expun aici cîteva consideraţii.

S'a zis că d. Spiridon Popescu e un scriitor „poporanist". Cînd criticul romîn pronunţă acest cuvînt, înţelege un scriitor care îşi impune să ia subiecte numai din „viaţa poporului dela ţară".

A lua subiecte numai din o anumită viaţă, indiferent dacă o cunoşti sau nu, e mai întăiu de toate a nu fi scriitor, e a te pune în afară de literatură. Orice discuţie e inutilă, fiindcă atunci îi lipseşte scriitorului tocmai celace îi e necesar, *talentul*. A discuta dacă un scriitor, care nu e scriitor, face parte din cutare sau cutare şcoală, e desigur a-ţi pierde vremea degeaba.

Fără îndoială, cea mai mare parte a bucăţilor d-lui Spiridon Popescu au subiectul luat din viaţa ţărănească, pentrucă d-sa cunoaşte bine numai această viaţă dela ţară. Scriitorul acolo s'a născut, acolo a trăit anii copilăriei lui, acolo a primit primele cunoştinţe despre lume şi cătră această viaţă se simte atras şi acum, căci—şi lucrul e foarte simplu—un lung şir de strămoşi îl leagă de ea. Cum vreţi dar ca acest scriitor să-şi aleagă subiecte din viaţa dela oraş, pe care o cunoaşte mult mai puţin? Cetitorul cunoaşte, cred, cele ce a spus sincerul democrat „poporanist" Brătescu-Voineşti, că nu îndrăzneşte să-şi ia subiectul povestirilor sale din viaţa dela ţară, pentrucă, deşi a venit destul de des în contact cu ţăranii, totuşi nu-i cunoaşte încă destul de bine. Un scritor nu poate cînta ce n'a simţit şi cu greu poate descrie ce n'a văzut. Dacă d. Spiridon Popescu ar încerca să zugrăvească mediul în care se petrec nuvelele d-lui Brătescu-Voineşti, literatura n'ar cîştiga nimic din aceasta şi, pe deasupra, talentul unui adînc cunoscător al vieţii ţărăneşti ar rămînea pierdut pentru literatură.

Că acest lucru e foarte adevărat se vede, între altele, din aspectul literaturii ardelene: scriitorii de acolo nu zugrăvesc bine decît clasa ţărănească, iar cînd se încumetă să redea suflete mai complexe de intelectuali rafinaţi, sau din clasa orăşănească ori aristocrată, nu izbutesc.

Cum ar putea aceşti scriitori să zugrăvească un lucru care nu există? Clasa orăşănească acolo nu-i încă închegată. Intelectualii sînt desprinşi numai printr'una sau două generaţii de viaţa ţărănească şi în genere n'au pierdut legăturile cu ea. Clasa aristocrată nu e reprezentată decît prin două-trei familii. Scriitorilor nu le rămîne să ia subiecte decît din viaţa pe care o cunosc, din cea ţărănească, care e singura bine închegată.

După unii aceasta ar fi „poporanism". Dar acest lucru se practică de cînd datează literatura ardeleană. Il întîlnim la un Coşbuc, la un Slavici şi doar pe atunci nu se inventase încă închipuita *şcoală literară* „poporanistă."

Poporanismul, care înainte de toate e o *doctrină* politică şi socială

și nu o *școală literară*, cere scriitorului numai atît, ca *atunci cînd* descrie pe țărani, să aibă simpatie pentru dînșii sau să nu aibă antipatie (în *acest* sens și numai în acesta, d. Spiridon Popescu e „poporanist", ca de altminteri toți fruntașii literaturii romîne, începînd cu Eminescu). Pentru scriitorul cu talent, care va descrie viața dela țară, care deci o *va cunoaște*, recomandarea de mai sus e aproape de prisos. Cine a văzut *adînc* în viața aceasta, cine s'a pătruns de ea, nici nu poate să aibă altă atitudine. Scriitorul, care, luîndu-și subiectul din mediul dela țară, va înfățișa pe țărani ca pe niște gorile, dă dovadă că nu cunoaște aceastâ viață, că în realitate face numai o șarjă împotriva ei, că a fost impresionat numai de aspectul neestetic al unor oameni săraci și năcăjiți.

Toți oamenii de bun simț, care prețuesc talentul mai presus de orice, nu cer ca scriitorul să descrie nici clasa țărănească, nici clasa orășănească, nici pe cea aristocrată. Il cer să descrie acea clasă, pe care o cunoaște. Altminteri ceiace va produce nu va fi literatură.

Aici se impune o *constatare* (și nu un *precept*): acel scriitor va reprezenta *mai mult* spiritul adevărat romînesc, în opera căruia va fi zugrăvită clasa țărănească, pentrucă celelalte două clase *romînești* datează de cîteva decenii, n'au deci nici tradițiile, nici caracterul lor bine stabilite, încă nu sînt „pozitive", cum zicea Eminescu. Cînd și aceste clase se vor închega definitiv și vor căpăta fizionomia specific națională, prin primenirea cu elementele venite din profunzimile acelei rezerve de viață națională, care e mulțimea răspîndită prin largul cîmpiilor și prin adîncimile munților noștri,—atunci spiritul romînesc se va găsi întrupat aproape deopotrivă în toate cele trei clase și în opera oricărui scriitor, care va zugrăvi *oricare* din aceste trei clase, se va reflecta aproape deopotrivă spiritul romînesc. Zic *aproape* deopotrivă, fiindcă și atunci tot clasa țărănească va fi cea *mai* veche și deci va avea tradițiile și caracterul său cele *mai* bine stabilite. Dealtminteri, chiar în țările cu clase perfect naționale, în clasa aristocrată există totdeauna și o psicologie europeană, caracteristică clasei din vîrful piramidei sociale.

Toate cele spuse aici sînt numai *constatări*, care își găsesc temeiul în istorie.

După aceste cîteva considerații teoretice, trec acum la autorul însuși.

Bucățile publicate de d. Spiridon Popescu în cele două volume ale sale sînt de mai multe categorii. Voiu încerca să fac o clasificare a lor.

Intâia categorie e alcătuită de acele bucăți, în care e adevărată artă, ceiace dezignăm de obiceiu sub numele de nuvele și schițe. In ele scriitorul nu și-a pus în gînd să trateze nici o temă, ci a făcut creațiune pentru creațiune. Din volumul întâiu, *Moș Gheorghe la expoziție*, nu se poate pune în această categorie decît bucata intitulată *Vorniceii*. Acest volum e cel care cuprinde mai puțină „literatură". Marea majoritate însă a bucăților cuprinse în *Zori de Iulie* sînt nuvele și schițe,

în adevăratul înțeles al cuvîntului. Aici autorul nu și-a propus nici temă de dezvoltat, nici teză de demonstrat.

A doua categorie o formează bucățile, în care autorul și-a propus să dezvolte o temă oarecare, fără a căuta să demonstreze nimic, însă din cauză că autorul lor era un *artist*, din cauză că n'a putut să gîndească decît în imagini, a *individualizat* ceiace sub pana altuia ar fi luat caracterul *general* și *abstract* și fără să vrea a făcut *creațiune artistică*. Ele sînt în realitate tot nuvele sau schițe, din care numai se străvede tema ce autorul și-o propusese.

Ca exemplu tipic de astfel de bucăți cu temă, în care autorul totuși a făcut *creațiune involuntară*, citez pe cunoscutul *Moș Gheorghe la expoziție*. In această bucată, d. Spiridon Popescu, voind să arăte ce cugetă țărănimea, atunci cînd vede chintesența civilizației țării sale, a concretizat și a invidualizat fără să vrea această clasă într'un singur țăran, Moș Gheorghe. In această categorie se mai poate așeza, până la un punct, și *Izbăvirea blăstămului* din primul volum, precum și alte cîteva bucăți din volumul *Zori de Iulie*.

In sfîrșit, într'o a treia categorie se pot socoti bucățile, în care autorul a făcut *creațiune pentru un scop anumit*.

Astfel în *Rătăcirea din Stobordni*, autorul a vrut pur și simplu să arăte cauzele răscoalelor din 1907. Dar, în loc să enumere aceste cauze și să le însoțească de exemple doveditoare, d. Spiridon Popescu a îmbrăcat expunerea lor și aici în haină de imagini, și le-a concretizat în acel lung șir de întîmplări, pe care le cunoaștem cu toții.

Tot așa în altă bucată, *Taifasuri cu moș Gheorghe*, autorul își propune să *demonstreze* unui țăran foloasele învățăturii. In loc ca această expunere didactică prin firea ei să ia în același timp și ariditatea genului, la d. Spiridon Popescu această expunere s'a concretizat sub forma unui dialog între țăran și autor, dialog în care graiul și felul de a gîndi al țăranului romîn sînt redate cu o naturaleță desăvîrșită.

Acestea sînt în linii generale categoriile în care se pot împărți bucățile d lui Spiridon Popescu. Negreșit că în sînul celor două categorii din urmă pot exista nuanțe de grade diferite. Așa, de pildă, în categoria a doua, a *creațiunii involuntare*, sînt bucăți, care aproape se confundă cu cele din a treia categorie, cînd aproape tema se confundă cu teza, și sînt bucăți, în care tema mai nu se vede și care sînt aproape bucăți de literatură propriu zisă.

Evident, acest amestec al bucăților de diferite categorii e o greșală artistică. Autorul ar fi putut foarte bine să repartizeze materialul celor două volume în așa fel, încît unul din ele să cuprindă numai bucăți de literatură propriu zisă.

Ar fi fost atunci mai bine și pentru cetitor, care, cînd vede acum amestecate bucăți de literatură adevărată cu altele în care se dezvoltă o temă ori se demonstrează o teză, nu mai știe cînd are a face cu *artistul* și cînd cu *publicistul*.

Pentru critici nici nu mai vorbesc. D. Spiridon Popescu a izbutit cu succes să le producă confuzie desăvirşită în aprecierea operei sale. Criticul, care poate n'a cetit din acest distins scriitor decit pe *Moş Gheorghe la expoziţie*,—bucată care a făcut atît zgomot în reviste, în ziare, în parlament,—ori *Rătăcirea din Stoborăni*, negreşit, nu poate avea în minte altă imagine decit aceia a unui scriitor de propagandă, cu oarecare talent literar, însă—şi aici criticul dă glasului său o nuanţă despreţuitoare-concesivă—până la adevărata literatură mai e mult.

Nu ştiu dacă cetitorului i-a căzut în mînă romanul *Les déracinés* al lui Maurice Barrès. Romanul acesta e o operă tezistă dela început până la sfîrşit, cu pasagii de doctrină, cu expunere a împrejurărilor istorice, expunere care în multe locuri devine istorie propriu zisă şi încetează de a mai fi literatură.

Dar ceiace face cetitorului o impresie penibilă e compoziţia sa întortochiată, ciudată, confuză. Autorul aşa de mult amestecă personagiile între ele,—descrie, de pildă, împrejurări din viaţa unuia din ele şi duce povestirea până la un punct, apoi o părăseşte şi nu mai vorbeşte de acest personaj decît peste un mare număr de pagini, cînd iarăşi îl reia,—expunerea, zic, e aşa de greoae şi de confuză, încît autorul a simţit trebuinţa, pentru înlesnirea cetitorului, să noteze în dreptul paginilor, cu litere mai mici, despre ce anume personaj e vorba în acel pasaj, pentruca cetitorul, atunci cînd îl va întîlni din nou peste un alt număr de pagini, să ştie unde să se întoarcă, spre a vedea în ce moment al vieţii a fost părăsită descrierea.

La noi desigur acest roman ar fi fost zvirlit din mînă dela primele pagini, ba poate criticul nici n'ar fi început cetirea, cînd ar fi văzut în dreptul paginilor notările atît de puţin conforme cu codul său estetic.

Şi iată un mare critic francez, scriitor cu fraza clară şi cu compoziţia desăvirşită, ceteşte acest roman şi nu-şi poate stăpîni admiraţia în faţa *creaţiunii* şi *gîndirii* ce rezultă din stilul chinuit şi compoziţia confuză a romancierului francez. Dar Faguet simte un fel de jenă cînd vrea să expună calităţile operei cetite. El are în mintea sa pe cetitorul francez, obişnuit cu claritatea stilului şi cu compoziţia admirabilă a artiştilor săi, şi atunci criticul stărue pe lîngă cetitor să aibă răbdarea să cetească toate paginile acestui roman, să lupte oarecum cu fraza greoae şi să învingă ispita de a lăsa din mînă cartea aceasta, a cărei cetire e aproape echivalentă cu dezlegarea unei probleme de matematică.

Recomandarea o face criticul francez pentru masa mare a cetitorilor,—nici nu şi-ar putea închipui că ar putea exista critici, care să refuze cetirea unei opere literare numai la vederea notărilor din dreptul paginilor.

E un exemplu extrem acesta, dar l-am luat aşa, fiindcă vine dintr'o ţară de înnaltă cultură. Acum, desigur, fără a fi un Maurice Barrès, d. Spiridon Popescu n'are nici fraza greoae, nici compoziţia confuză, nici

tezismul covîrşitor al acestuia. Pe de altă parte, nici criticul romîn n'are pretenţia să se compare cu Faguet şi nici n'are stilul impecabil al acestuia. E numai un exemplu, care poate să folosească.

Ca să revenim la d. Spiridon Popescu, acest amestec al bucăţilor d-sale e desigur o greşală artistică. La urma urmei, autorul are dreptul să dea orice ordine bucăţilor sale. Cetitorul, cu puţină osteneală, va face singur o rînduială a lor. Criticul, după cum va fi de bună credinţă. E o ocazie rară de a izbi într'un adversar.

D. Spiridon Popescu mai are cîteva greşeli de acestea. Aşa, cetitorul care va deschide volumul *Zori de Iulie*, va fi mirat să găsească chiar pe pagina întăia explicarea *în notă* a unui cuvînt. Am impresia că în revista moldovenească în care a apărut întăia oară această bucată, cuvîntul nu era însoţit de nici o explicare. Cînd, prin reproducerea în volum, d. Spiridon Popescu s'a adresat masei întregi a cetitorilor, d-sa s'a gîndit să dea înţelesul cuvîntului în notă. Din punct de vedere al concepţiei democratice a autorului nu e rău. Dar ce ar fi zis d-sa, cînd ar fi cetit neîntrecutele pagini ale lui Creangă, împodobite cu un subsol bogat de note?

Aiurea, d. Spiridon Popescu vrea să vorbească despre un lucru, care azi se întrebuinţează foarte rar şi la ţară, dar se gîndeşte că volumul său se adresează în genere orăşanilor şi se teme să nu fie înţeles. Şi iată-l dîndu-ne în două-trei rînduri descrierea *ştiinţifică* a acelui lucru.

Desigur că şi acestea sînt mici greşeli, pe care autorul le-ar fi putut evita cu cea mai mare uşurinţă, căci sîntem informaţi că d. Spiridon Popescu îşi scrie bucăţile dintrodată. Cu ce dispreţ s'or fi uitînd la d-sa acei iluştri scriitori —nu spun cărei naţiuni aparţin,—care aruncă publicului, cu gestul de nepăsare al omului foarte familiarizat cu scrisul artistic, paginile lor cizelate zi şi noapte!

De altminteri, care elev de liceu nu s'ar face forte să îndrepte, de pildă, lipsa în propoziţie a verbului uitat şi greşelile de sintaxă ale unui mare creator ca Tolstoi?

*

Ceiace caracterizează pe d. Spiridon Popescu este *realismul* său desăvîrşit. Acest realism se vede în tot ceiace a scris d-sa. Pot fi unele bucăţi mai slabe decît altele, pot fi mai puţin artistice, din toate însă respiră realitatea vie a vieţii.

Realismul d-lui Spiridon Popescu e de un anumit fel. D-sa nu ne dă atît viaţa în mişcarea ei, în acţiune, ci mai ales chipul cum această viaţă se reflectă în sufletul eroilor săi. Realismul d-sale e psicologic.

D. Spiridon Popescu ştie să pătrundă până'n cutele cele mai adînci ale sufletului eroilor săi. Iţi trebue o mare putere şi o mare dra-

goste pentru obiectul povestirilor tale, iți trebue ceiace se chiamă o largă simpatie artistică, pentru a putea pătrunde în sufletul eroilor, pe care îi descrii.

Cine sînt acești eroi ai d-lui Spiridon Popescu? Sînt oameni năcăjiți, sînt gospodari care respiră sănătatea vieții dela țară și lărgimea perspectivei ei, sînt flăcăi luați în oaste, în altă parte un om cu o ereditate nenorocită, îndobitocit de băutură, sau un dezertor fugit peste Prut, sînt oameni stăpîniți de puterea inconștientului, sînt oameni care, ridicați de multe nevoi, pun mîna pe topor și, însuflețiți deodată de spiritul de turmă, de sufletul gregar al strămoșilor îndepărtați, distrug și pustiesc totul. Sînt apoi copii de gospodari, cu sănătatea în suflet și cu bucuria vieții in ochi, copii crescuți în largul gospodăriei părintești, copii începînd a cunoaște din năcazurile vieții în școala satului, copii scăldați în soare și în lumină, cu privirile amețite de largul zărilor. E apoi preotul satului, om de ispravă de altminteri, care însă la beție se face de rîs în fața poporănilor săi, e învățătorul, cel cu varga misterioasă și cu povestiri minunate de întîmplări închipuite.

Această diversitate a tipurilor e încă o dovadă de puternicul realism al autorului și în acelaşi timp de imparțialitate artistică. De obiceiu un scriitor alege, din mulțimea tipurilor care i se înfățișează înnaintea ochilor, pe acelea care convin mai mult temperamentului său, pe care le iubește sau care ii provoacă o adîncă repulsiune. Realitatea însă stăpînește prea mult pe d. Spiridon Popescu, ca să-și îngădue alegerea unei anumite categorii de eroi.

In opera d-sale e viața întreagă a satului, care se desfășoară înnaintea ochilor noștri sub diferitele ei aspecte, se diversifică în tipuri individuale, distincte unele de altele, sau deodată se confundă in masă, ia aspectul unui singur corp uriaș, inconștient de puterea și de slăbiciunea sa, neştiutor de forța sa de viață, de inteligența sa vie, de adînca moralitate de care e pătruns, inconștient și de superstiția care abate sufletul, de misticismul care îl tulbură, de vițiile care înjosesc acest suflet.

Această mulțime a tipurilor sale, această înfățișare a vieții țărănești sub diferitele ei aspecte, cu toate marile ei însușiri, dar și cu toată puterea inconștientă de rezistență la introducerea civilizației, cu toată „rătăcirea" ei, cînd vîntul arzător al patimilor de veacuri bîntue sufletele însetate, e cel mai bun răspuns pe care îl poate da un artist, învinuit de „poporanism" literar, adică fiind partizan al unei școli literare închipuite, deci trebuind—după imaginația criticilor romîni—să descrie numai țărani, pe care trebue să-i *laude*.

Da, scriitorul acesta are subiectul majorității bucăților sale luate din viața dela țară, pe care o cunoaște. Fiind însă un *realist* și un puternic artist a văzut *toată* realitatea. Ba, mai mult decît atît. Acest scriitor, tocmai fiindcă a văzut așa de bine realitatea în mijlocul căreia a trăit, tocmai de aceia e un „poporanist". „Poporanismul" său politic și social a venit *în urma* observării realității și nu intăiu scriitorul a avut

o dogmă *poporanistă* și ca consecință și-a impus să trateze subiecte numai din viața dela țară.

*

Voiu stărui ceva mai mult asupra acestui realism al d-lui Spiridon Popescu. Desigur, d-sa e cel mai realist dintre scriitorii romîni,— și nu e vorba aci de talent.

Și Creangă și d. Sadoveanu au zugrăvit pe țăranul romîn. Creangă a redat în general umorul ce se degajează din această viață țărănească, dar, să se observe bine, această notă rezultă mai mult din umorul, pe care-l împrăștie el, autorul, asupra acestei vieți, rezultă mai mult din spiritul acela de *raillerie*, cu care era înzestrat Creangă, decît din descrierea însăși a împrejurărilor.

Vedeți, chiar și faptul că o mare parte a operei lui Creangă are forma de autobiografie, de povestire mai mult a vieții *sale* decît a altora, ne dovedește lucrul acesta. Umorul e mai mult al lui Creangă decît al țăranilor săi și aceste împrejurări, povestite de el, gravitează mai mult în jurul *său* decît în jurul vieții țărănești propriu zise

Apoi în povestirile sale, în *Harap alb*, sau în *Dănilă Prepeleac*, unde s'ar părea că trebue să fie mai multă obiectivitate, cine nu vede că humorul e într'o proporție covîrșitoare al autorului însuși?

Desigur că țăranii din povestirile d-lui Sadoveanu sînt foarte aproape de realitate. Dar d-sa împrăștie și asupra acestor țărani poezia din sufletul său, acea poezie pe care o revarsă cu dărnicie de risipitor asupra naturii și pentru care îi sintem atît de recunoscători.

La d. Spiridon Popescu realitatea se desfășoară cu toată viața ei. Autorul se ține cît mai departe de obiectul operei sale, se șterge, dacă am putea spune astfel, cît mai mult din fața ei, fără a dispărea cu desăvîrșire, ceiace ar fi imposibil.

Ar urma ca opera d-lui Spiridon Popescu, în opoziție cu aceia a d-lui Sadoveanu, tocmai din cauza acestui puternic realism să fie cu desăvîrșire lipsită de poezie. Și totuși ce poezie rezultă din această operă! Cetiți *Din vacanțele de iarnă*, de un realism și de o poezie neîntrecută în acelaşi timp, cum foarte puține bucăți se găsesc în literatura romînească, cetiți *„Porumbița"* și atîtea altele.

Poezia din aceste bucăți ale d-lui Spiridon Popescu reese însă din însăși realitatea zugrăvită, nu din ceiace a pus autorul,—și acesta e realism perfect. Acum, că realitatea nu poate avea altă poezie decît aceia pe care i-o împrumutăm noi, e un lucru în afară de discuție. Insă, pe cînd la un scriitor mai puțin realist, ea pornește din sufletul artistului *alături* cu realitatea sau se așterne *deasupra* realității, la un scriitor realist prin excelență ea pornește *odată* cu realitatea însăși, se țese cu realitatea și formează un tot, din care nu poți despărți pe una de alta, fără a le distruge pe amîndouă.

La d. Spiridon Popescu veți găsi ici și colo duioșie,—și contrarul ar fi fost cu neputință, căci un scriitor, care înfățișează cu un așa desăvîrșit realism sufletul popular, nu poate să nu aibă și în sufletul său această notă caracteristică a unui popor, bătut de Dumnezeu și uitat de oameni, a unui popor care, la sunetul buciumului murind în amurgul ce începea să învălue încetul cu încetul văile munților adăpostitori, a simțit că i se stringe inima, fiindcă buciumul acela îi plîngea propria lui soartă.

In volumul *Zori de Iulie* este o bucată, *Un dor de peste Prut*, în care e redată foarte puternic duioșia ce cuprinde pe Romînii de dincolo de Prut la auzul cîntecelor lăutarilor veniți din Moldova lor.

In *Moș Gheorghe la expoziție*, d. Spiridon Popescu a vrut să trateze o temă: cum se oglindește civilizația în sufletul unui țăran. Pentru aceasta a ales expoziția din 1906, care, împreună cu capitala țării, unde avea loc acea expoziție, îi putea oferi toată chintesența civilizației noastre, și a ales un țăran inteligent, cu obișnuința de a reflecta întotdeauna asupra lucrurilor pe care le vede, un țăran cu spiritul înclinat spre filozofare, pe care autorul ni-l arată ca o inteligență vie în toate împrejurările din viața satului său.

Fără să vrea, acest țăran, care trebuia să reprezinte marea majoritate a țăranilor romîni, a luat aspectul individual al acelui vestit *Moș Gheorghe*, care apare viu înnaintea noastră. Cetitorul simte că nu e o simbolizare convențională, că acel personaj trăește, are un anumit fel al său de a fi. De n'ar fi tema, pe care autorul o și mărturisește, atunci cînd adaogă sub titlul acestei bucăți *Din psicologia celor mulți*, ea ar fi o adevărată bucată literară, ar fi creațiune pentru creațiune.

Chiar și în *Rătăcirea din Stoboräni*, unde autorul pune o teză, cauzele răscoalelor țărănești, creațiunea e vădită și aici. Masa aceia țărănească, cu spiritul de turmă, cu inconștiența care o mînă, cu sălbătăcia care i se deșteaptă deodată, și acei cîțiva oameni înțelepți ai satului, care caută să se împotrivească rătăcirii ce cuprinsese sufletele,—totul e viu înnaintea ochilor cetitorului.

Dar d. Spiridon Popescu are și bucăți, în care scopul e pur și simplu didactic. Intr'una *(Comoara)* se arată foloasele bibliotecilor publice la sate, în alta *(Taifasuri cu moș Gheorghe)* foloasele învățăturii, în sfîrșit într'o a treia (*Doctorul și baba*) se arată utilitatea medicilor la sate.

Toate aceste trei bucăți sînt redate sub forma de dialoguri între autor și acel personaj imaginat Moș Gheorghe. Dar și aceste dialoguri, în care se tratează lucruri așa de puțin potrivite pentru a forma subiectul unei nuvele sau schițe, sînt redate cu tot realismul lor, cu întreruperile, cu nedumeririle, cu mînia care cuprinde pe moș Gheorghe atunci cînd cele auzite îi dărîmă o întreagă clădire de credințe, cu convingerea sa treptată și cu mulțumirea sufletească dela sfîrșit. Până și 'n acest fel de bucăți e multă creațiune.

De altminteri aceste bucăți au fost publicate întăiu într'un volum, care cuprindea sfaturi adresate învățătorilor, *Contribuțiuni la munca pentru ridicarea poporului*. Dacă d. Spiridon Popescu le-a reprodus și în *Zori de Iulie*, e desigur din cauza părții lor de creațiune, de literatură.

*

Realismul d-lui Spiridon Popescu nu se manifestă atît în descrierea concretă a vieții pe care o zugrăvește, cît în redarea motivelor sufletești care determină această viață. D-sa știe să pătrundă ca nimeni altul în sufletul eroilor săi, să vadă în dosul realității toată complexitatea de gîndire, care uneori se trădează prin actele săvîrșite, dar de cele mai multe ori ea se retrage în adîncul cel mai ascuns al sufletului, așteptînd mîna dibace care s'o găsească și sufletul cald care s'o înțeleagă.

D. Spiridon Popescu e aproape unic în literatura romînească, prin această mare putere de *imaginație psicologică*,—lucru relevat întăia oară în această revistă de d. G. I.

Și acești eroi ai d-sale sînt cei mici, sufletele simple, primitive, care—ce paradox!—sînt cu mult mai greu de zugrăvit psicologicește, fiindcă sînt mai îndepărtate de ale noastre.

E aproape același lucru, care se întîmplă cu nuvela și romanul istoric. Decorul, cadrul naturii, costumele și viața de toate zilele ale unor timpuri istorice depărtate se pot reda foarte bine. Ceiace însă e *imposibil* de redat exact*) e gîndirea care frămînta sufletele contemporanilor și simțimintele care-i călăuzeau. E prea mare distanța dela ei la noi, sufletul nostru modern a primit atîtea prefaceri și atîtea adaosuri inconștiente, a părăsit inconștient atîtea alte gîndiri, a pierdut atîtea sentimente, încît, în mod conștient, nu se va putea reda niciodată cu exactitate sufletul unui om din alt veac. Depărtarea în timp e prea mare.

Dar același fel de depărtare, care există între sufletul unui om din vremea de azi și acela al unui om din alte veacuri există și între sufletul unui om cult și un suflet primitiv, al țăranului, de pildă. Altfel de influențe s'au exercitat asupra țărănimii, altfel s'au resfrînt în sufletul ei aceste influențe, prin alte împrejurări a trecut și trece ea, pentruca să nu existe o mare depărtare între sufletul unui om cult și acela al unui țăran.

Dacă depărtarea dela un om de azi la cel din alte veacuri e o depărtare în timp, aceasta dintre oamenii din același veac, dar totuși așa de depărtați unii de alții, s'ar putea numi o depărtare în spațiu.

Acest lucru, care în genere e adevărat pentru cea mai mare parte a țărilor civilizate, la noi ia un aspect cu totul particular. Pe lîngă depărtarea fatală, care există între pătura de sus și cea de jos,—depărtare,

*) V. chestia tratată pe larg în *G. Ibrăileanu*, Scriitori și curente, p. 151 sqq.

care, în ţările cu organizare democrată, tinde a se reduce la minimum posibil,—în împrejurările dela noi au intervenit şi alte consideraţii.

In veacul al XIX-lea cultura apuseană a trebuit să fie introdusă în ţara noastră. Din cauza nevoii imperioase, în care eram, de a deveni un stat modern, ameninţaţi fiind altfel de a pieri, a trebuit ca această cultură, produsul altor ţări şi al altor suflete, să fie introdusă cu o mare grabă şi a trebuit ca în cîteva decenii să repetăm evoluţia, pe care alte neamuri au făcut-o în secole. S'a pr 'us zăpăceala şi confuzia, care fatal trebuiau să se producă. Multă vreme a dăinuit numai forma civilizaţiei apusene, dar cu timpul a început să se aşeze şi fondul, şi, treptat cu innaintarea noastră în timp, discordanţa dintre fond şi formă a devenit mai mică.*)

Dar această evoluţie grăbită, mai bine zis această revoluţie, s'a petrecut numai în cugetarea şi în sufletul unei pături foarte restrînse. Masa mare a mulţimii n'a făcut nici cel dintâiu pas în această evoluţie.

Toate aceste lucruri au făcut ca depărtarea care în mod fatal există între pătura de sus şi cea de jos, la noi să fie excesiv de mare. Cele două pături au rămas înstrăinate una de alta şi o prăpastie s'a deschis între ele. Acestui fapt istoric i se datoreşte, între altele, lipsa de democratism a păturii culte. Ea n'a venit în contact cu pătura de jos nici fiziceşte, dacă mă pot exprima aşa, deoarece i-a lipsit intermediul păturii mijlocii,—străine sau care abia se năştea,—şi n'a putut veni în contact nici sufleteşte, fiindcă depărtarea creată de aceste împrejurări istorice le-a înstrăinat sufletele.

Iată de ce sufletul ţăranului romîn e aşa de puţin cunoscut de pătura cultă, care cade cînd în ţăranofobie, cînd în sentimentalism ţărănesc, amîndouă însă produse ale acestei depărtări sufleteşti şi a acestei puţine cunoaşteri a ţărănimii, şi iată de ce a studia sufletul ţăranului romîn e aproape tot atît de greu pentru un intelectual caşi cînd ar căuta să reconstitue sufletul unor oameni din alte vremuri.

Cînd boerul şi intelectualul Alecsandri a vrut să zugrăvească pe ţăran, aţi văzut în ce romantism şi în ce sentimentalism ţărănesc a căzut, cu fete de ţăran ca Rodica, în realitate o domnişoară din elită îmbrăcată în costumul naţional furnisat de marile magazine ale capitalei, şi cu ţăranii săi de serbări jubilare.

A trebuit să vină un ţăran ca Creangă, sau nişte ardeleni, adică ţărani, ca Coşbuc, Slavici, Goga, Agîrbiceanu, sau un orăşan ca Sadoveanu, dar avînd o largă comprehensiune şi trăind într'un mic oraş de provincie, care, ca toate orăşelele, e mai mult un loc de satisfacere a nevoilor ţărănimii şi care trăeşte numai prin acea ţărănime,—pentruca o cunoaştere mai exactă a sufletului ţărănesc să pătrundă în literatura romînească.

Şi iată un alt fecior de ţăran, dar în acelaşi timp un realist, care

*) *G. Ibrăileanu*, Spiritul critic în cultura romînească.

ştie să-şi stăpînească impresiile prea subiective, care ştie să-şi înnăbuşe sentimentele prea personale, ce i-ar deforma realitatea, un scriitor în sufletul căruia realitatea se răsfrînge aproape impersonal, aproape fără deformare.

Unii au văzut viaţa ţărănească în zbuciumarea exterioară, în frămîntările ei manifestate în afară. D. Spiridon Popescu însă a pătruns în ceiace era mai greu de pătruns, în ceiace scăpa privirii aruncate pe deasupra, în ceiace era mai puţin subiectiv: în sufletul *altora*.

Desigur d-sa n'a putut zugrăvi *toate* aspectele acestui suflet ţărănesc. A excelat în redarea concepţiei, pe care ţăranul şi-o face despre lume, redare care culminează în *Moş Gheorghe la expoziţie*.

*

In nuvelele d-lui Spiridon Popescu sînt o mulţime de copii. Nu cunosc scriitor romîn care să-şi fi oprit privirea atît de mult asupra lor. Sînt copii de toate vrîstele şi în toate împrejurările vieţii dela ţară. Şi după cum d. Spiridon Popescu, atunci cînd a fost vorba de ţăran, a excelat în redarea psicologică a lui, tot aşa şi copiii sînt redaţi mai mult în ceiace priveşte psicologia lor.

Din sufletul ţărănesc, am spus că autorul a izbutit să zugrăvească mai bine felul cum priveşte lumea ţăranul. E curios cum şi atunci cînd d-sa a vrut să redea sufletul copilului, a redat mai mult felul cum se oglindeşte lumea în capul copilului, concepţia care începe să i se înfiripeze în minte despre ea.

Lucrul acesta nu e întîmplător. D. Spiridon Popescu e un om serios, preocupat de chestiunile morale, un spirit care gîndeşte adînc asupra vieţii, şi de aceia chiar atunci cînd descrie pe copii, această tendinţă a d-sale se manifestă în acelaşi chip.

Pe d. Spiridon Popescu l-a interesat innainte de toate omul. De aceia veţi găsi atît de puţine descrieri de natură în nuvelele d-sale. Şi totuşi ce *sensaţie* a naturii în acea minunată bucată *Din vacanţele de iarnă!*

Şi acest scriitor, care se coboară în sufletele cele mai umile, izbuteşte să ne intereseze până şi de viaţa pasărilor şi animalelor. Cetiţi *Fericire*, în care sînt redate cu multă gingăşie şi sufletul copilului, şi psicologia pe care copilul o împrumută acelor bobocei, care au şi ei o viaţă a lor, cu dureri şi cu bucurii. E o dovadă de comprehenziune şi în acelaşi timp de o mare delicateţă sufletească.

Această descriere a pasărilor şi animalelor provine tot din însuşirea autorului de a pătrunde în sufletele celor mici. E de remarcat acest lucru, că mai toţi scriitorii, al căror suflet se pleacă la bucuriile şi la năcazurile celor mici, au descris în operele lor şi suflete de copii, şi au avut o discretă înţelegere pentru pasări şi animale.

N'am decît să citez pe d. Brătescu-Voineşti, cu acea iubire caldă

pentru copii din *Simbăta* și cu acea vie simpatie pentru orice durere din lume din frumoasa sa schiță *Puiul*. Să mai amintesc apoi pe acei minunați copii din nuvelele d-lui Sadoveanu, de pildă din *Doi vecini ai mei*, ca să vorbesc de una din cele din urmă producții ale d-sale, —ori acea *omenească* înțelegere pentru niște biete animale nenorocite din *Cinele* sau din *Lupul?*

Am în minte în momentul acesta frumoasa feerie a lui Maeterlinck, *L'oiseau bleu*, operă de o innaltă frumuseță morală, pătrunsă de un respect adînc pentru munca omenească, în care se găsesc descriși copii de o delicateță și de o gingășie cum rar se intîlnește în literatură și în care scriitorul știe să imprumute o viață atît de intensă nu numai păsărilor și animalelor, dar până și lucrurilor. Și oare nu e Maeterlinck și autorul *Vieții albinelor?*

E o strînsă legătură între toate lucrurile acestea și ele își au izvorul în structura sufletească a scriitorului.

*

Să vedem acum in ce fel se manifestă realismul psicologic al d-lui Spiridon Popescu.

Din actele pe care le face un om oarecare se pot deduce până la un punct motivele psicologice care îl călăuzesc. Un scriitor, care redă viața în acțiune, în manifestarea ei concretă, prin însăși această viață ne face să bănuim în mare parte și sufletul care se ascunde în dosul ei.

De cele mai multe ori însă faptele omenești samănă foarte mult între ele, uneori sînt identice, fără ca motivele psicologice, care le-au provocat, să fie aceleași. Prin simpla zugrăvire a vieții concrete nu se poate reda cu precizinne și sufletul indivizilor care o alcătuesc.

D. Spiridon Popescu, care e un psicolog înnainte de toate, pentru a ne arăta și nouă sufletul eroilor săi, se servește de două procedee: ori reproduce acea monologare a sufletului cu el însuși, ori se servește de dialog și de vorbire în general.

Cîteodată, în nuvelele sale, autorul se servește mai mult de unul din aceste procedee, dar cele mai multe ori ele se amestecă unul cu altul, pentruca redarea psicologică să fie mai desăvîrșită.

Să stăruim puțin asupra acestor procedee. D. Spiridon Popescu se servește foarte des de acea dezbatere, care se face în sufletul fiecăruia, înnainte sau după săvîrșirea unei fapte, dezbatere care variază după sufletul fiecărui om și care e condiționată de temperamentul fiecăruia, de influențele particulare, care s'au exercitat asupră-i, de momentul în care se găsește.

Toate acestea fac ca fiecare individ să fie o lume aparte sufletească, în haosul căreia îți trebue o mare pătrundere psicologică, ca să te poți orienta. De aceia acest procedeu, cînd nu degenerează într'o confesiune subiectivă, e cel mai greu de minuit. La fiecare moment ești expus să cazi în falș sau convențional.

D. Spiridon Popescu n'a întrebuințat acest procedeu decît cînd a fost sigur de el, cînd a cunoscut perfect obiectul povestirii sale, și această dezbatere sufletească e sau redată de autor, sau povestită de eroul însuși.

Așa e de pildă *„Popa Rusu"*, una din cele mai bune bucăți ale d-lui Spiridon Popescu și una din figurile cele mai reușit create din literatura noastră, în care sufletul lui „Popa Rusu" e redat prin povestirea însăși a eroului. Astfel e *„Porumbița"*, iarăși una din bucățile cele mai bune ale autorului, in care e redată psicologia unui copil și prin dialog, dar și prin această dezbatere interioară. Acest din urmă procedeu joacă iarăși un mare rol și în alte două bucăți, în *Intâia mea vînătoare de lup* și în *Hotărîre nestrămutată*, în care se zugrăvește cu multă pătrundere sufletul copilului.

Și tot în această categorie se pot pune atîtea părți de psicologie pătrunzătoare din *Moș Gheorghe la expoziție*, în care impresiile produse de lucrurile văzute dau naștere acelui capricios amestec de gînduri din capul lui Moș Gheorghe.

Iar în rîndul bucăților, în care procedeul întrebuințat e dialogul, se pot pune acele admirabile pagini de evocare a vieții sănătoase țărănești, *Vornicell*, *„Domnul Vasile"*, *Clipă trecută*, ori acea impresie ciudată de misticism, care plutește ca un fel de fatalitate antică în tot cuprinsul bucății *Izbăvirea blăstămului*, și tot aici trebue pusă și *Din vacanțele de iarnă*, care, prin compoziția perfectă, prin clasicitatea ei, prin sentimentul de neliniște sufletească, care ni se transmite cu putere și nouă, prin acea frumoasă descriere a rătăcirii prin cîmpul de zăpadă, imens și strălucitor, și acel glas înfiorător care răsună în noapte, e una din cele mai bune bucăți care s'au scris în romînește.

Ceiace e de admirat mai ales în toate aceste bucăți ale d-lui Spiridon Popescu e justeța dialogului, potrivirea vorbirii cu sentimentul pe care îl exprimă, cu condiția socială și cu vrîsta vorbitorului, graiul adevărat țărănesc al eroilor săi, și vorbirea simplă și naivă a copiilor.

Chiar atunci cînd scriitorul înfățișează cetitorului acea frămîntare interioară din sufletul eroilor săi, exprimarea gîndurilor e redată foarte bine, nu numai în ceiace privește fondul lucrurilor gîndite, dar și forma e singura cea potrivită.

Simți bine, de pildă în *Moș Gheorghe la expoziție*, în *„Popa Rusu"* sau în *Fericire*, nu numai că așa a trebuit *să gîndească* un țăran, un preot dela țară și un copil, dar și că așa a trebuit *să-și formuleze gîndirea* acele personaje.

Atunci cînd autorul nu redă psicologia eroilor săi prin unul din cele două procedee, de care am vorbit mai sus, și face simplă descriere ori introducere la redarea psicologică, se simte o șovăire, iar forma e de multe ori stîngace, imperfectă. Autorul se mișcă în haină străină și toate aceste părți, unde vorbește scriitorul, fac impresia de ceva nesigur și șovăelnic. Bucățile, în care aceste părți ocupă un mare loc, sînt desigur cele mai slabe.

D. Spiridon Popescu a simțit instinctiv aceasta și de aceia acolo

unde e nevoit să vorbească el însuşi, se simte graba autorului de a ajunge cît mai repede la terenul pe care se simte sigur, la redarea psicologică.

Şi tot de aici provin calităţile şi defectele stilului d-lui Spiridon Popescu. Unde autorul redă psicologia personagiilor sale, forma e desăvirşită. Mai mult decît atît, cum s'a mai spus în această revistă, ea e *singura* care poate îmbrăca *acest* fond. Iar acolo unde autorul nu se simte sigur pe fondul său, şi forma e şovăelnică. Bucăţile cele mai slabe ca fond ale volumului sînt şi cele care au forma cea mai imperfectă. La acest scriitor, care nu compune niciodată, corespondenţa dintre fond şi formă e desăvîrşită.

D. Spiridon Popescu are mult humor în nuvelele d-sale, şi, fiind vorba tot de ţărănimea din Moldova, din multe din povestirile d-sale reese aceiaşi impresie de humor ţărănesc, caşi din povestirile lui Creangă.

Asămănarea însă e mai mult la suprafaţă, deoarece împrejurările sînt cam aceleaşi. La d. Spiridon Popescu humorul provine mai mult din felul cum se reflectă lumea în capul eroilor şi din felul cum îşi exprimă ei această concepţie. Aşa, de pildă, *Moş Gheorghe la expoziţie*, aşa „*Popa Rusu*", aşa chiar „*Domnul Vasile*". La Creangă humorul provine mai mult din felul cum autorul consideră pe eroii săi. D. Spiridon Popescu în genere e mai realist şi mai filozof. Creangă e mai poet şi mai fin.

Autorul are şi multe bucăţi cu subiectul luat din viaţa dela oraş, din acea parte a vieţii de oraş pe care o cunoaşte mai bine. Dar acest scriitor, care redă aşa de bine şi în mod atît de obiectiv sufletul ţărănesc şi sufletul copilului, nu reuşeşte să ne dea o impresie mai puternică decît în trei din aceste bucăţi cu subiecte din viaţa dela oraş. Una e *Hotărîre nestrămutată*, în care e vorba tot de sufletul copilului, iar celelalte două, *In preajma sinuciderii* şi *La ţintă*,—aceasta din urmă remarcabilă prin mult spirit de observaţie şi printr'un puternic realism,—nu sînt în realitate decît amintiri personale. Scriitorul n'a putut să fie în adevăr obiectiv decît pentru viaţa pe care o cunoaştea bine.

Din enumerarea, pe care am făcut-o, a însuşirilor acestui distins scriitor, cetitorul va fi scos singur concluziile necesare.

Dacă ar fi să dăm acum o definiţie scurtă a talentului d-lui Spiridon Popescu, ar trebui să spunem că e un *realist psicolog*, care a excelat în zugrăvirea *ţăranilor* şi a *copiilor*. Ţinînd samă că sufletul de azi al ţăranului e un moment din viaţa sufletească întreagă a ţăranului romîn şi că sufletul ţărănesc e partea cea mai caracteristică a sufletului poporului romîn, prin zugrăvirea acestui suflet d-sa *a fixat* un moment din viaţa sufletească a neamului.

Şi a fi un document al vremii nu e cel mai mic din meritele unui scriitor.

C. Alexandrescu.

Cronica economică

La Rădăşeni...

In cele de mai la vale este vorba de un fapt cu desăvîrşire necunoscut, mai important totuşi decît multe ştiri din străinătate. E vorba de intervenţia statului în îmbunătăţirea grădinilor. Dintre toate voiu alege numai o regiune, pe care o cunosc mai bine: Rădăşenii din judeţul Suceava, unde statul încă din 1906 a pornit campanie de regenerare a livezilor bătrîne.

Socotesc trebuincios pentru mulţi să schiţez mai întăiu, în linii generale, viaţa economică a comunei Rădăşeni, şi apoi să vedem cum lucrează statul.

Comuna are vre-o 750 locuitori şi e aşezată cam în spre nordvest de oraşul Fălticeni, la o depărtare de 3 km.. Casele curate şi livezile întinse sînt aşezate într'un fel de căldare, o vale largă. De pe înnălţimile Fălticenilor, de aproape, nici nu se văd. Trăsura te scoboară deodată, brusc, în valea aceasta de grădini. Aici locuesc oameni chipeşi, mulţi cu plete încă, asemănători arcaşilor lui Ştefan-Vodă. Au feţe seriosse şi portul simplu. Bărbaţii poartă cămăşi de pînză lucrată încasă, fără flori, şi iţari, iar pe deasupra un ilic cafeniu sau negru: femeile au îmbrăcămintea simplă şi mohorîtă.

Şi'n capetele acestea de ţărani se fac combinaţii negustoreşti neobişnuite la Romînii noştri. Nu-i exagerată vorba „că un Rădăşan înşală 7... negustori". Curăţenia şi economia, deşi cam strînsă, e'n mare cinste. Bărbaţii se îndeletnicesc cu livezile în primul rînd şi pe urmă cu ogoarele: pe lîngă asta, ca negustori ce sînt, cumpără şi grădinile locuitorilor din ţinuturile mărginaşe. Femeile au grija casei şi a vitelor şi ele sînt un ajutor bun al gospodarilor lor, căci de pe ouă, brînză, unt, lapte, paseri scot bune parale. Au cîntar, ştiu ce e'n lume şi preţul produselor ele îl hotărăsc în hala din Fălticeni.

De cum încep fructele de vară, căruţele Rădăşenilor nu mai contenesc şi împînzesc judeţul. Pe urmă, în toamnă, cînd vin fructele de iarnă, perele şi merele, atunci începe ca într'o înfrigurare o muncă în-

cordată. Două-trei săptămîni, cît ține culesul, gem căruțile lor încărcate cu fructe sau cu scări lungi, înguste, de care se folosesc la cules. Pe urmă se face liniște și fiecare negustor caută să-și așeze cum e mai bine marfa.

Marfa slabă sau de calitate proastă o desfac chiar în toamnă prin tîrguri și sate. Perjele, parte le vînd, iar parte le fac povidlă și uscate pentru comerț. Uscatul perjelor îl fac de cîțiva ani în cuptoare bosniece. Merele și perele de iarnă, mai cu seamă merele, care nu sînt vîndute de cu toamnă la negustori străini, sînt păstrate în pivnițî. Rădășenii le vînd toată iarna în toate orașele Moldovei, iar de cum se desprimăvărează le pun în butoae ori în lăzi, și le trimit cu trenul unde își au debușeuri.

Negoțul acesta aduce satului un venit cam de jumătate de milion.

Dar oricît de buni grădinari și negustori ar fi ei, cu puțina lor știință primitivă, nu pot face față timpurilor nouă și gustului rafinat: merele lor nu sînt de calitate superioară, sînt numai mere rezistente; cele exportate în Germania, de pildă, nu sînt exportate decît pentru marmelăzi și compoturi. Pentru a îmbunătăți livezile și a spori venitul regiunii, a intervenit statul.

Intervenția începe cam de prin 1906, în ceiace privește prunele, cînd s'a pus la dispoziția sătenilor material de ferărie pentru 9 cuptoare bosniece, dimpreună cu toate instrucțiunile necesare pentru noua metodă de uscare. Sătenii au complectat restul cuptoarelor din zidărie. Folosul acestui sistem de uscare cred că e cunoscut tuturor și nici n'are de-aface cu sistemul primitiv al nostru, afumatul în loznițî.

Ca dovadă că intervenția a prins bine, e că oamenii au simțit lipsa de pruni de valoare și atunci Ministerul Agriculturii, în primăvara lui 1911, a trimis o echipă de lucrători dela pepiniera Vișan și-a altoit 16.000 pruni comuni cu prune unume de uscat din varietatea d'Agen, varietate pe cît de productivă, pe atît de bună. In afară de asta s'au mai altoit peri și meri cu varietăți nobile de toamnă, vre-o 2.000 la număr.

In timpul acestor lucrări s'a zămislit și ideia de a se întemeia în Rădășeni o pepinieră ambulantă, care să dea meri și peri crescuți pe loc și din varietăți bune de iarnă. Ideia a și fost pusă în practică de Ministerul Agriculturii și în toamnă s'a închiriat în sat pe timp de 10 ani 5 ha. pămînt pentru formarea pepinierei, care, în acest timp, trebue să umple toată regiunea cu pomi. Creditul acordat de minister e de 180.000 lei,—18.000 lei pe an. In primăvara aceasta s'au adus 60.000 puieți de meri sălbateci din Ungaria, care urmează să se altoiască în școli cu varietățile de iarnă cele mai bune pentru comerț și dacă se poate specii nobile indigene sau aclimatizate de mult la noi în țară. Pentru peri e vorba să se înmulțească cele mai bune varietăți de ale noastre. Cît privește lucrările annale—altoirile prin livezi—au continuat și în primăvara aceasta.

Ca o încoronare a acestor lucrări, ministerul s'a gîndit și la partea educativă a sătenilor și, în acest scop, a fost numit un horticultor. Afară de îngrijirea pepinierei, horticultorul are pe sama lui 5 livezi pentru demonstrație, luate de stat pe timp anumit— și care livezi sînt îngrijite după toate regulele pomologice: tăeri regulate, tratamente contra boalelor și insectelor vătămătoare pomilor,—pentru a servi ca pildă locuitorilor. Personalul care îngrijește livezile e recrutat de către horticultor tot dintre săteni și lucrează după instrucții anumite. Bine înțeles că sfaturile intră tot în sarcina horticultorului.

Statul s'a mai gîndit încă la un lucru: facerea unui depozit central pentru vînzarea fructelor producătorilor, pentru mai multă ușurință și pentru a înlătura comisionarii. E vorba ca depozitul să se facă în Fălticeni. Acest lucru ar fi un mare bine, căci regiunea s'ar pune în legătură cu străinătatea mai cu samă, unde s'ar vinde produse alese cu prețuri avantajoase.

Intervenția aceasta la un loc nimerit va da roade, orice ar fi să se'ntîmple. Insă trebue prevăzut de mai înainte că intervenția să se facă în cele mai bune condițiuni, pentruca folosul să fie cît mai mare. Pentru a ajunge la țel, se cere un horticultor priceput printre săteni, trebue un suflet în care sătenii să aibă încredere și conducătorul dragoste de meserie.

Puținul acesta trebuește neapărat pentru început măcar, altfel pot avea loc o mulțime de neplăceri supărătoare atît pentru inițiatori, cît și pentru mersul normal al lucrurilor. Nu-i de ajuns numai ca ideia și scopul să fie frumoase, se mai cere ca acel ce aduce la îndeplinire scopul să fie un om, și pentru asta trebue ales.

Să credem dar că statul va alege în asemenea împrejurări și vom ajunge să vedem într'un colț al Moldovei, dintr'un sat cu aspect bătrînesc, cu grădini bătrîne sfîrșite, răsărind peste cîțiva ani un sat cu grădini moderne și cu toate metoadele nouă de îngrijire cerute de știința pomologiei.

Cu împrejurarea aceasta însă am mai putut constata un lucru interesant. Gazetele și revistele noastre așa de pline zilnic de crime, de sinucideri și de furturi, așa de pornite în a constata mii și mii de neajunsuri ale vieții noastre sociale și economice, pline de atacuri personale și de lupte violente și deșarte, pline de amărăciuni, de ironii și renunțări, gazetele și revistele noastre adevărat latine, scăldîndu-se numai în negație și distrugere, ca totdeauna, n'au avut măcar un cuvînt pentru o silință spre bine, pornită de data asta dela stat. Sîntem deprinși a exagera totdeauna răul și a generaliza scăderi izolate, dar asupra semnelor de bine închidem ochii, cu indiferență grozavă, cași cum ne-ar jigni în ideia pe care ne-am făcut-o despre toate ale noastre, „toate rele, toate ticăloloase, gunoiu bun de incendiu".

Aceasta e numai o mică pildă, dar sint atitea energii în noua noastră mişcare economică, atitea fapte vrednice de luare-aminte, sint înseninări în cerul nostru până eri mohorit, dela care toţi întorc capetele, caşi cum revistele şi gazetele noastre ar avea numai o funcţie deprimantă, o funcţie de bocitoare pe ruinile unui Ierusalim.

Şi totuşi, în epoca noastră de tranziţie şi de transformări, cit bine n'ar aduce în sufletele tinerimii conştiinţa că, oricum, mergem înnainte, nu sintem nici popor de iloţi, nici popor de cretini meniţi pierii.

Trebue s'avem încredere în noi.

Dar printre zimbetele ironice, printre bocetele de jale, printre atitea ticăloşii, puţinul bine îşi face loc şi va da roade. Şi numai el va fi singura îndreptăţire a existenţii noastre.

Vasile Sadoveanu.

Cronica externă

O guvernare rodnică

Guvernarea d-lui Giolitti se poate, de pe acum, numi o guvernare rodnică. In scurt timp ea a înscris în istoria Italiei trei fapte însemnate: anexarea Tripolitaniei, monopolul asigurărilor şi reforma electorală.

Asupra anexării Tripolitaniei, facem încă odată toate rezervele noastre. Ori cită însemnătate ar prezenta acest act pentru desvoltarea viitoare a Italiei, noi îl socotim ca un act de arbitrariu şi de brutalitate, incompatibil cu procedeurile stadiului de civilizaţiune în care trăim. Fără îndoială că dorinţa Italiei de a-şi mări domeniul ei colonial şi de a-şi asigura o situaţie precumpănitoare în basinul Mediteranei, este o dorinţă legitimă; dar ceiace este inadmisibil sint mijloacele pe care ea le-a întrebuinţat ca să ajungă la acest scop. Dacă Italia ar fi avut în Tripolitania o colonie numeroasă, dacă ar fi acaparat încetul cu încetul viaţa economică a acestei regiuni, dacă ar fi făcut acolo sacrificii de bani şi de singe, şi dacă Turcia ar fi asistat nepăsătoare sau neputincioasă la infiltraţiunea normală şi lentă a unei asemenea cuceriri pacifice,—atunci am fi înţeles ca guvernul italian să profite de un moment favorabil spre a transforma situaţia de fapt, de care s'ar fi bucurat, într'o situaţie de drept. Dar cînd lucrurile nu stăteau astfel, cînd în Tripolitania aveai mai multe ambiţii decît interese reale, cînd nu cheltuiseşi pentru dînsa nici banii tezaurului tău, nici nu vărsaseşi sîngele fiilor tăi, cînd nu aveai de apărat nici măcar vre-o populaţie italienească,—nu-ţi era îngăduit ca, sub presiunea citorva financiari care aveau de aparat acolo numai nişte afaceri mai mult sau mai puţin dubioase, să născoceşti deodată insulte imaginare şi pericole inexistente—pentruca, la adăpostul acestor pretexte gălăgioase şi în dispreţul tutulor prescripţiunilor dreptului ginţilor, să ocupi ţinuturile altuia. Această procedare e nedemnă de un stat civilizat şi micşorează prestigiul moral al regatului italienesc.

Dacă toate statele ar fi destul de lipsite de scrupule ca să

adopte aceleaşi procedimente, nu numai că n'ar mai fi cu putinţă menţinerea păcii, dar nu s'ar mai putea concepe nici raporturi de drept între state. Omenirea ne-ar înfăţişa spectacolul societăţilor primitive şi ne-am întoarce la timpurile de tristă amintire, în care puterea pumnului hotăra, prin păduri, de supremaţia triburilor.

De aceia, cu toată simpatia pe care ne-o inspiră poporul italienesc, de care sîntem legaţi nu numai printr'o comunitate de rasă, dar prin atîtea afinităţi de cugetare şi de suflet, trebue să mărturisim că privim cu oarecare bucurie greutăţile ce Italia le întîmpină în desăvîrşita cucerire a Tripolitaniei. Ele constitue o răsplată meritată în care mai ales statele mici văd o chezăşie a propriei lor siguranţe, şi din care nădăjduim că vor culege preţioase învăţăminte toate marile puteri, care pe viitor ar fi ispitite să calce pe urmele politicii d-lor Giolitti şi San-Giuliano.

Dar, sub rezerva acestor observaţiuni şi a tuturor greutăţilor ce aşteaptă încă pe Italieni, anexarea Tripolitaniei rămîne desigur în viaţa statului italienesc, un fapt de o mare însemnătate.

In primul rînd, ea deschide un larg cîmp de activitate braţelor capitalurilor şi iniţiativei italieneşti. Se ştie că Italia are în permanenţă un prisos de populaţiune, care este nevoit să se expatrieze în fiecare an spre a-şi putea cîştiga hrana. De azi înainte, în loc să ia calea îndepărtată a celor două Americi sau drumul plin de amărăciune al ţărilor europene, aceste elemente vor găsi nu departe de patria lor, pe un pămînt tot italienesc, mijloace îndestulătoare ca să trăiască. Pe lîngă aceasta, există de cîţiva ani în Italia o splendidă desvoltare economică. Mai ales în nordul Italiei s'a creat o activitate industrială şi comercială din cele mai interesante şi din cele mai intense. Toată această activitate va găsi în Tripolitania un nou debuşeu şi va putea să sporească astfel sfera ei de acţiune. In sfîrşit, ceiace caracterizează azi poporul italian este o remarcabilă renaştere a vitalităţii naţionale. In toate straturile sociale apare acelaşi dor puternic de muncă, de progres şi de lumină. S'ar zice că din pămîntul acela binecuvîntat al Italiei, din care au răsărit deja atîtea civilizaţiuni strălucite, voeşte să răsară încă o eflorescenţă bogată de iniţiative şi de energii. Tripolitania va da acestei renaşteri prilejul să se manifeste sub toate formele ei. Cîtă energie nu va trebui ca Italienii să cîştige încrederea populaţiunilor musulmane, pe care printr'o neertată greşală le-a jignit atît de adînc şi atît de inutil la începutul anexiunii. Cît spirit de iniţiativă nu le va trebui ca să organizeze, în toate amănuntele ei, noua colonie, ca să pue în valoare bogăţiile ei naturale, ca s'o înzestreze cu toate mădularele unei adevărate vieţi economice şi sociale,—într'un cuvînt, ca să întemeeze şi ei, pe coasta nordică a Africei, o dominaţiune demnă de un mare popor, o dominaţiune a cărei faimă să poată, caşi aceia a colonizărilor romane, străbate desimea timpului şi uitarea veacurilor.

Pe de altă parte, fiind stăpînă pe Tripolitania, Italia devine un factor de prima însemnătate în Mediterana. In toate timpurile cucerirea Tripolitaniei ar fi dat Italiei o mare influenţă în Mediterana, dar nici odată nu i-ar fi putut asigura o situaţie mai puternică decît astăzi. Intr'adevăr, în momentul de faţă, Anglia retrage flota ei dela Malta pentru a o concentra toată, pe coastele insulelor britanice.

Aşa fiind, Mediterana rămîne la discreţia Franţei şi a Italiei. Cine va voi să joace un rol, în această mare, va trebui de acum încolo să ţie seamă de unul din aceşti doi factori şi, dacă Italia e dibace, ea poate chiar să profite de această situaţie privilegiată pentru a obţine pacea în condiţiuni favorabile. N'are decît să ofere Angliei concursul ei în Mediterana şi, în schimb, guvernul englez va pune desigur toată influenţa lui în joc, pentru a grăbi iscălirea unei păci cu Turcia cît se poate mai folositoare pentru Italia. Mai cu seamă, dacă guvernul italian nu se arată prea intransigent în chestiunile de amănunt, dacă ştie să ţie seamă de legitimele susceptibilităţi ale tinerilor Turci, cu ajutorul Angliei, se va putea lesne ajunge la o pace onorabilă pentru toţi. Italia e cu atît mai interesată să ia o asemenea atitudine, cu cît prelungirea ostilităţilor ameninţă finanţele ei şi cu cît, după ce a săvîrşit un act de forţă brutală, ar trebui cel puţin să nu abuzeze peste măsură de consecinţele lui.

Dealtminteri, după părerea noastră, ceiace a îndemnat pe d. Giolitti să desfăşoare, concomitent cu anexarea Tripolitaniei, o bogată activitate internă, este nevoia pe care şi el a simţit-o de a acoperi brutalitatea politicii sale externe, printr'o mare democratică şi înnălţătoare politică internă.

Şi, ca să fim drepţi, trebue să mărturisim că pe cît politica sa externă ne-a părut demnă de osîndă, pe atît lărgimea de vederi, de care a dat dovadă în politica internă, ne pare demnă de admiraţiune şi de laudă.

Dacă cercetăm în sine cele două mari acte pe care guvernul d-lui Giolitti le-a trecut la activul său, le vom găsi desigur discutabile. Monopolul asigurărilor este o idee fericită şi, mai ales, avînd în vedere interesele în joc, un act de curaj; dar el nu reprezintă vre-o transformare radicală în organizarea economică a Italiei. De asemenea şi reforma electorală. Ea lărgeşte mult baza de astăzi, dar rămîne de văzut dacă formula adoptată este cea mai bună. Sînt persoane care cred cu toată sinceritatea că sistemul la care s'a oprit d. Gilotti nu va da roadele aşteptate, că nu va putea să asigure vieţii publice o impulsiune adevărat democratică, nici să distrugă favoritismul, corupţia şi toate celelalte păcate care viţiau, sub vechiul regim, libera expresiune a voinţii populare. Dar, ceiace face valoarea acestor reforme, ceiace le dă o semnificare indiscutabilă, este tendinţa care le-a inspirat. După ce ani de zile Italia a dibuit şi s'a învîrtit în loc, fiindcă partidele ei conservatoare nu mai aveau destulă încredere în idealul conservator pentru a îndrăzni să înfrunte curentul democratic; iar partidele liberale aveau prea multe atavisme reac-

ţionare, ca să se îndrepte cu hotărîre înspre o politică înnaintată —a apărut deodată, pe scena confuză a politicii italieneşti, personalitatea puternică a d-lui Giolitti care, cu privirea pătrunzătoare a adevăratului om de stat, a înţeles acest adevăr elementar: că în vremurile noastre societăţile nu mai pot întoarce privirile lor înnapoi, că trebue să privească fără teamă viitorul în faţă şi că, în această stare de lucruri, partidele democratice, care nu se hotărăsc să fie într'adevăr progresiste, sînt nişte partide care se sinucid. Imprimînd cu încredere politicii sale o evoluţiune progresistă, d. Giolitti n'a scăpat numai partidul său de o decadenţă fatală, el a pus şi Italia la adăpostul multor sbuciumări deşerte. Căci, printr'o politică cumpătată de democratizare şi de progres, el a împăcat în deajuns aspiraţiunile înnaintate ale poporului italian ca să-l împedice de a căuta alinarea nevoilor sale sufleteşti în rîndurile socialiştilor. Cine a spus că o evoluţiune progresistă, la timp concedată, este cel mai puternic leac împotriva primejdiilor unei revoluţiuni socialiste, a afirmat un mare adevăr. Socialismul cucereşte numai acele societăţi care, de spaima nesocotită a formulelor de progres, se pironesc în formulele moarte ale reacţionarismului. Dacă toţi cei ce se tem să adopte o politică progresistă şi-ar aduce numai aminte de soarta partidelor liberale, care au întîrziat prea mult să corespundă menirii lor fireşti, şi şi-ar da în întregime seamă de toate pericolele la care pusilanimitatea lor expune societatea, pe care dînşii voesc tocmai s'o ferească de zguduirile unor soluţii înnaintate,—desigur că ei n'ar stărui, nici o clipă, în nefasta lor rătăcire. Din nenorocire însă e ştiut că istoria se repetă, dar că generaţiile ce se perindează uită repede învăţămintele trecutului. De aceia putem spune şi mai vîrtos: ferice de Italia că i-a fost dat să aibă, la această răspîntie a evoluţiunii ei sociale, un om de stat destul de luminat şi de încrezător în forţele democraţiei ca să îndrepte, fără şovăire şi cu toată măreţia cuvenită, destinele poporului italian înspre politica progresistă, cerută de nevoile şi de aspiraţiunile zilelor noastre.

I. G. Duca.

Scrisori din Ardeal

Seminarul din Sibiiu

In toamna anului 1911 s'a serbat la Sibiiu centenarul seminarului de preoţi şi învăţători. Acest seminar a fost cea dintăiu şcoală mai înnaltă a Romînilor ortodoxi din Ardeal şi ea a rămas, pentru Ardealul propriu-zis, şi singura şcoală superioară romînească-ortodoxă. Trecutul mai vechiu de „sate şi preoţi" al Ardealului n'a fost priincios unei vieţi culturale mai închegate; iar veacul al 18-lea—după Unirea cu Roma, care a adus pe seama fraţilor greco-catolici un liceu şi un seminar la Blaj—pentru ortodoxi a fost până cătră sfîrşitul lui, dacă nu mai vitreg, apoi cel puţin tot aşa de vitreg ca şi secolele care i-au precedat. Puţina carte, pe care o învăţau viitorii preoţi, se cîştiga în cîteva săptămîni pe lîngă vre-o episcopie de aici sau din ţările romîne; încolo ţărănimea, legată mai pretutindenea de glie, era lipsită de orice fel de cultură, în afară de puţina cultură religioasă pe care i-o dădea biserica strămoşească. Şcoli nu erau pe seama obştei; abia în secolul al 18-lea s'au ivit ici şi colo cîte o sfioasă încercare de a înfiinţa, prin localităţi mai mari, şi cîte o şcoală poporală. Preoţii se deosebeau foarte puţin de turmă prin cultura lor,—şcoli pe seama poporului nu erau. Cauza acestor stări trebue căutată în împrejurarea că preoţii nici n'aveau *unde* să-şi cîştige cultura necesară, iar o şcoală pentru formarea învăţătorilor poporului lipsea şi ea.

Această lipsă a dispărut pe la începutul sec. al 19-lea, cînd s'a înfiinţat la Sibiiu o *şcoală de bogoslovie*, unde se dedea, de aici încolo, o tot mai mare grijă unei pregătiri bune viitorilor preoţi. Primitivă la început, această şcoală s'a întărit în măsura în care prindea şi biserica ortodoxă puteri mai mari, prin venirea la cîrma ei a unui romîn şi a unui consistor, compus din o seamă de oameni cu tragere de inimă şi cu pricepere pentru treburile bisericeşti şi şcolare. Această şcoală, acest seminar—anul înfiinţării lui nu ni s'a păstrat exact—a devenit din

ce în ce o pepinieră tot mai binefăcătoare pentru cultura, nu numai religioasă, ci şi naţională a bisericii întregi. Din ea nu eşiau numai preoţi ci, dela o vreme, şi învăţători pentru numărul tot mai mare al şcolilor de pe la sate. Dacă supt păstorirea fără multă energie a lui Vasile Moga, primul episcop ortodox romîn după Unire, seminarul acesta s'a desvoltat cam încetinel,—supt aceia a episcopului şi mai tîrziu mitropolitului Şaguna, el a luat un avînt prin care s'a ridicat la un nivel egal cu al tuturor celorlalte şcoli similare din patrie. Şaguna a organizat partea de învăţămînt a acestei şcoli, pe care a şi împărţit-o apoi în două secţii deosebite: una teologică şi alta pedagogică, pentruca atît preoţimea cît şi învăţătorimea să-şi poată cîştiga o pregătire profesională, potrivită cu multele şi marile trebuinţi ale bisericii şi ale neamului.

Şi, fiindcă mijloacele pentru cîştigarea unei astfel de culturi nu erau date, Şaguna s'a îngrijit de aproape ca şcoala să nu sufere mult timp din această pricină. Deci s'a apucat să înzestreze seminarul cu tot felul de cărţi bune, scrise de însăşi mina lui (Morală, Drept canonic, Istorie bisericească, Tîlcul evangheliilor, ş. a.), şi de a unor profesori anume crescuţi de el, cărora le-a dat însuşi această însărcinare. Prin aceasta, partea spirituală a seminarului era într'un progres, pe care mai nici nu-l putem asemăna cu epoca antişaguniană a seminarului.

Paralel cu acestea, Şaguna s'a îngrijit şi de un local mai încăpător şi mai corespunzător cumpărînd, cu bani proprii (30,000 florini), o casă mare în centrul oraşului şi în apropierea imediată a reşedinţii episcopeşti.

Păstorirea lui Şaguna a fost pentru seminar, caşi pentru întreaga biserică, o adevărată binefacere. In cursul ei seminarul a crescut şi a înflorit, ţinînd pe deoparte pas cu progresul cultural al poporului, pe de alta pregătind însuşi un viitor cultural din ce în ce tot mai bogat.

Desfiinţarea iobăgiei la 1848 a adus cu sine şi o emancipare sufletească a poporului nostru, care, în mulţii şi lungii secoli de sclăvie, acumulase atîta energie sufletească ce nu mai putea fi suprimată. După acest an memorabil, viaţa culturală nu se mai manifestează numai pe teren bisericesc, ci şi pe teren politic, literar şi economic,—ceiace aduce cu sine un mare salt spre bine în viaţa poporului nostru. Exigenţele vieţii devin tot mai multe şi mai variate, aşa că seminariile trebue să facă sforţări foarte mari pentru a nu rămînea îndărăt şi a nu le mai putea servi. In această împrejurare trebue căutată explicarea faptului că—deşi seminarul lui Şaguna făcuse progrese enorme—el devenea, într'o măsură din ce în ce mai simţită, o instituţie care nu mai e la înnălţimea cerinţilor timpului. Lumea progresa repede şi în multe direcţiuni, graţie mai ales concursului tot mai efectiv al Statului; iar seminarul, redus azi aproape numai la ajutorul unei biserici sărace şi persecutate, nu putea să se desvolte în toate

privinţele atît de repede, precum poate că ar fi dorit conducătorii bisericii.

Ce e drept, s'a făcut mult pentruca seminarul să aibă profesori tot mai buni şi elevi tot mai mulţi şi cu pregătiri mai bune; dar nici în această privinţă nu s'au putut face deodată tot ceiace în teorie era aşa de uşor de pus la cale.

Au funcţionat la această şcoală, printre mulţi alţii, şi profesorii: Gheorghe Lazăr (1811), Zaharie Boiu, Nicolae Popea, Ioan Popescu, Simeon Popescu, Gheorghe Dima, Dr. Petru Şpan, Dr. Ioan Lupaş—tot oameni de o înnaltă erudiţie; şi au eşit din seminar, nu numai un mare număr de preoţi şi învăţători harnici (între 1845—1911 au eşit 1.136 preoţi, iar între 1854—1911 au eşit 1.577 învăţători), ci şi mulţi bărbaţi a căror activitate binefăcătoare s'a desfăşurat în cadrele largi ale vieţii întregului popor.

Cu toate lucrurile bune pe care le-a făcut seminarul, dela o vreme însă un neajuns mare începu să se simtă din ce în ce tot mai mult, un neajuns care împiedeca în măsură mare realizarea scopurilor mari ale lui. Localul, cumpărat de Şaguna pe seama seminarului, se vedea tot mai puţin corespunzător trebuinţilor din ce în ce mai mari şi mai variate ale şcolii. Cînd l-a cumpărat Şaguna, el, deşi foarte solid, era destul de vechiu şi puţin acomodat pentru o şcoală, atît din punct de vedere igienic cît şi pedagogic. Faţă de hrubele în care a găsit Şaguna seminarul la venirea sa în Sibiiu, el constituia fără îndoială un progres enorm în comparaţie cu vitregitatea vremurilor, şi jertfa adusă cu cumpărarea lui era cea mai mare posibilă. Ambele aceste consideraţii însă nu împedecau ca, din an în an, deodată cu progresul general al poporului şi al şcolii, să nu se simtă tot mai tare insuficienţile localului. Pe deoparte numărul elevilor creştea, pe de alta se înmulţiau cerinţile de ordin pedagogic ale şcolii, aşa că se simţia din ce în ce mai mult necesitatea unui local zidit anume pe baza principiilor igienice şi pedagogice reclamate de trebuinţile şcolii.

Incă la 1879, la 6 ani după moartea lui Şaguna, sinodul arhidiecezan întrunit în Sibiiu, cumpănind situaţia supt acest raport şi vrînd să o uşureze măcar în parte, a adus următoarea rezoluţie: „Constatîndu-se lipsa unui institut de gimnastică, indispensabil pentru pedagogi (normalişti), el negreşit are să se institue cu anul viitor scolastic."

Această hotărîre însă nu s'a îndeplinit fiindcă, curînd după aducerea ei, conducătorii bisericii s'au convins că prin ea situaţia se îmbunătăţeşte numai foarte puţin, şi că e mai bine să mai aştepte puţin şi apoi să întreprindă o lucrare mai largă şi mai temeinică. De aceia, sinodul din 1880 reia chestiunea şi însărcinează consistorul ca să prezinte în anul următor un plan de zidire a seminarului întreg.

In 1881 sinodul, solicitînd din nou „efectuirea concluzului precedent", hotărăşte a se înfiinţa fără amînare cel puţin un cabinet fizical şi un muzeu de ştiinţi naturale,—pentruca

la 1882 să accentueze din nou „lipsa urgentă a unui edificiu seminarial, care să întrunească condiţiile mai ales igienice." Intre aceia, se ivesc însă mari divergenţe de păreri cu privire la felul zidirii seminarului. Unii erau de părere să nu se zidească peste tot un seminar nou, ci numai să se adapteze radical vechiul local; alţii erau de părere să se facă un local cu totul nou, care să nu fie strîmtorat între alte zidiri din centrul oraşului, ci să fie aşezat pe un teren liber. Părerea cea dintâiu era şi a consistorului; dar în sinodul în 1883 ea a căzut, şi a rămas ca consistorul să ia în studiu chestiunea zidirii seminarului pe un teren liber, unde să se zidească şi reşedinţa arhiepiscopească şi catedrală mitropolitană (Acest teren era să fie grădina „Flora", o proprietate a consistorului, aflătoare în cea mai frumoasă parte a oraşului). In sinodul din 1885 s'a hotărît ca seminarul să se zidească pe teren liber, iar în 1886 s'a hotărît ca acest teren liber să fie marea grădină arhiepiscopească din strada Schewiss (în extensiune de 7 jugăre),—locul cel mai frumos din Sibiiu, care nu e întrebuinţat la nimic. Intre aceia însă trec ani după ani şi lucrările de zidire ale noului seminar nu se pot începe, din lipsă de bani.

Cum zidirea cea veche însă nu mai era corespunzătoare, până la începerea zidirii nouă, a trebuit să se ridice la 1896, pe lîngă vechiul local, o nouă clădire pentru dormitoarele elevilor, rămînînd valide şi pe mai departe hotărîrile sinodului. Sinodul din acest an, revenind din nou asupra clădirii noului seminar pe terenul designat anume, „însărcinează tot-odată consistorul a iniţia încă în decursul anului acestuia o colectă, în şi afară de mitropolia noastră, făcînd apel la toţi credincioşii bisericii noastre, precum şi la toţi binevoitorii progresului şi ai culturii."

Acoperindu-se prin măsurile luate o parte a trebuinţilor, zidirea noului local a început a se da uitării; în schimb cercurile conducătoare au început a se ocupa de chestiunea clădirii unei biserici catedrale în Sibiiu. Prin stăruinţa actualului mitropolit, s'a strîns în timp scurt o sumă frumoasă de bani dela toţi fiii bisericii, şi cu ea s'a ridicat o catedrală mare şi încăpătoare în apropierea mijlocită a reşedinţii arhiepiscopeşti, a consistorului şi a seminarului. Greutăţile cu care s'a zidit această impunătoare catedrală au fost atît de mari, încît paralel cu ele nu s'ar fi putut suporta şi acelea ale zidirii unui seminar nou.

După sfinţirea, la 1906, a catedralei, chestia seminarului s'a adus din nou în discuţie. Răzimat pe o anumită interpretare a hotărîrii sinodale din 1883, conform căreia se contempla ca seminarul să fie în apropierea catedralei şi a reşedinţii—însă pe teren liber!—cerinţile oficiale au pus chestiunea aşa ca, zidindu-se catedrala în centrul oraşului, şi seminarul să rămîie acolo unde e,—numai să se repare temeinic. In şedinţile sinodului din 1908, părerea aceasta însă a căzut,şi s'a hotărît iarăşi ca seminarul să se facă pe un teren liber—pe un al treilea teren liber al bisericii!—mai apropiat de catedrală. Dar nici această hotărîre nu s'a executat şi, în 1911, chestia zidirii a ajuns iarăşi în sinod, unde pe deoparte P. S. S. Mitropolitul cerea ca seminarul nou să nu se mai zidească, ci să se adapteze radical vechiul local; iar pe de altă parte, poetul Goga cere să se ridice seminarul pe locul hotărît la 1886. De decis nu s'a decis nimic, ci a rămas ca chestia să se rezolve acuma, în sesiunea din 1912. In această sesiune consistorul a venit cu propunerea ca să nu se mai zidească seminar nou, ci să se adapteze cel vechiu, adaogîndu-i-se şi o aripă cu totul nouă. Aceasta din două motive: întâiu, fiindcă în forma aceasta seminarul ar rămînea în strînsă legătură cu catedrala şi cu reşedinţa arhiepiscopească şi, al doilea, fiindcă biserica nu dispune de un capital bănesc atît de mare, încît să poată clădi, în scumpetea de astăzi, un local modern, cu totul corespunzător cerinţilor igienice şi pedagogice.

In jurul acestei propuneri s'a încins o discuţie vie şi lungă între apărătorii acestui punct de vedere şi între cei ce, rămînînd pe lîngă hotărîrile mai vechi ale sinodului, cereau ca seminarul să se facă pe teren liber. Sfîrşitul a fost că sinodul, cu o mică majoritate de voturi, a hotărît ca seminarul să se facă pe locul hotărît de sinodul din 1886. In chipul acesta avem o nouă hotărîre, după multele hotărîri care însă n'au urnit lucrul din loc până acum.

Imprejurarea că dela 1879 încoace chestiunea seminarului s'a discutat aproape fără întrerupere, fără ca să se fi făcut şi ceiace trebuia, e prin sine însăşi o dovadă că această chestiune e şi de mare importanţă şi gravă în acelaşi timp şi că, dacă din diferite pricini, ea nu s'a rezolvit până acum decît teoretic, e timpul suprem ca acum să se facă ce trebue. Decît atîtea hotărîri, timp de trei decenii şi mai bine—prin care hotărîri nu se ajută nimic—mai bine o *faptă*, care să ajute cauzei şi să păstreze cu scumpătate şi amintirea celor ce o fac.

Cum că un local nou şi modern e o necesitate care nu se mai poate amîna, aceasta o dovedesc toate rezoluţiile dela 1880 încoace şi o dovedeşte convingerea unanimă a bărbaţilor de şcoală, care cunosc referinţile şi care, cu orice prilej, susţin că starea de astăzi a seminarului e spre paguba cea mai mare a bisericii şi neamului. Astăzi ne trebuesc preoţi şi învăţători mai buni decît cei de până acum, ne trebuesc apostoli înnarmaţi cu armele ştiinţii şi ale insufleţirii. Insă fără un local potrivit, o mare parte a muncii depuse de profesori şi de elevi, e zădarnică. Un local nou trebue, şi ridicarea lui în condiţii bune e şi posibilă acum, în urma hotărîrii mai nouă a sinodului.

Ceiace constitue de-o-camdată o piedică pentru realizarea acestui lucru, e *lipsa de bani*. Ea a fost şi până acum piedica, din pricina căreia nu s'au putut face lucrurile plănuite. Astăzi ea ni se pare şi mai mare decît până acum. Dacă s'ar fi început o colectă înnainte de a se hotărî zidirea catedralei, s'ar fi putut aduna cu mult mai uşor banii necesari. Pe de o parte, înnainte cu zece ani, condiţiile de traiu erau mai avantajoase, traiul nu

era așa de scump, așa că lumea ar fi jertfit mai ușor de cum e în stare să jertfească astăzi, dupăce cei mai mulți au contribuit cu sume considerabile și la zidirea catedralei. Apoi, înainte cu 10 ani nici zidirea n'ar fi costat mai mult de jumătate cît costă astăzi. Dacă mai socotim și împrejurarea că dela 1907 școlile poporale, în urma legii lui Appony, au reclamat sacrificii care, de multeori, întreceau puterile noastre,—fără îndoială că posibilitatea stringerii prin colectă a unui capital de 800.000 cor. nu ni se prezintă în culori de tot trandafirii. Să mai adăogăm și aceia că, în ultimii doi ani, multe părți ale țării noastre au fost nimicite de furia potopurilor, și mulți credincioși de-ai noștri ar fi rămas muritori de foame, dacă n'ar fi fost ajutați de frații lor, care prin aceasta s'au sărăcit pe sine...

Și, cu toate acestea, seminarul *trebue* să se facă! Nu e numai o chestie de demnitate națională, ci și o necesitate ce nu se mai poate amîna. E vorba de cea mai înaltă școală romînească din Ardeal și, prin ea, de pregătirea celor două tagme de conducători, prin care s'a susținut în trecut, și se va susține și în viitor, cultura și sufletul neamului nostru. Dacă pentru această cea mai mare necesitate nu se vor găsi atîția bani, cîți să ajute realizarea unui vis neîmplinit până acum, va fi o dovadă că nu sîntem un popor cu merite să fie cruțat de prigoniri și respectat.

Decenii dearîndul am cerut dela guvernanții noștri să ne permită ridicarea unei universități sau cel puțin a unei academii de drept—romînești—,dar nu ni s'a îngăduit. Ne-a copleșit forța majoră. Dar, în cadrele vieții bisericești, avem dreptul de a face multe lucruri bune—și aici până acum n'am făcut cît ar fi trebuit. Dacă până azi nu s'a făcut destul, trebue să căutăm de aici încolo să facem tot de ce avem trebuință pe teren cultural.

La 1896 sinodul a hotărît să înceapă o colectă, „în și afară de mitropolie“, pentru stringerea mijloacelor necesare. Colecta aceasta până acum nu s'a făcut. În anul acesta s'a hotărît din nou acest lucru, și consistorul din Sibiiu a și apelat la toți credincioșii bisericii noastre ca să-i dea obolul lor pentru ridicarea noului seminar.

Numai dela noi, care sîntem săraci și care în anii din urmă am fost împovărați cu greutăți foarte multe pe teren școlar chiar, cu greu se va putea aduna suma necesară (trebue un milion de coroane, iar biserica n'are decît vr'o 180,000).

Dacă, stimat cetitor al acestor rînduri, vei fi ca și mine de părere că fratele cel mai puternic trebue să vie în ajutorul celui mai slab, dela care a avut și poate că va mai avea și în viitor vr'un folos,—nu trece peste aceste rînduri ca peste niște rînduri simple, ci, cumpănind însemnătatea lor, vino și d-ta cu cît te va lăsa inima în ajutorul fratelui d-tale, care vrea să-și dureze un lăcaș de lumină pentru cîteva veacuri. Această jertfă e una dintre cele mai bine primite din cîte vei fi făcut.

În Romînia sînt atîția oameni cu averi mari, care ar putea face singuri un seminar, din venitul a doi-trei ani depe moșiile lor întinse! Faceți ca aceste rînduri să cadă și în mînile acestor oameni, între care desigur că se vor găsi și inimi largi, care să simtă ce simțim noi și să se hotărască de a ne ajuta. Răsplata lor cea mai mare va fi conștiința de a fi contribuit, prin jertfa lor, la ridicarea celei mai puternice cetăți culturale, în care ne vom putea apăra și spori comorile noastre sufletești.*)

O Sima

*) Eventualele ajutoare să se trimită „consistorului arhidiecezan“ din Sibiiu.

Scrisori din Basarabia

Centenarul anexării Basarabiei, sărbătorit cu atita pompă de către triumfători la 16 şi 17 Mai, a atras asupra ţării noastre atenţia, dacă nu a întregii lumi, cel puţin a acelor două state, care în mod fatal sînt nevoite să-şi discute dreptul asupra ei: a Rusiei şi a Romîniei. Mărturisim că nouă, Basarabenilor, ne place acest lucru. Şi e natural să ne placă; căci prea mult timp am fost uitaţi, prea mult timp ne-am dus viaţa noastră mizerabilă, fără ca cineva să ne ştie şi să se gindească că avem şi noi dreptul la o mai mare atenţie.

Mai mult decît atita: noi credem că de azi înainte nu vom mai fi priviţi ca o provincie din Africa sau ca o colonie oarecare, destinată spre a fi numai exploatată în folosul unui oarecare centru, care e în afară de graniţile Basarabiei, în afară de Nistru şi Prut. Prea mult timp am fost priviţi ca o provincie dependentă de un corp oarecare şi prea îndelungată vreme am muncit pentru alţii; a venit timpul să ne mai gîndim şi la noi.

Fireşte că autonomia, de care vorbim, n'o să ne cadă din cer: o s'o cucerim noi înşine—Basarabenii—atunci, cînd ne vom da toţi seamă că, pentru propăşirea ţării noastre, ne trebue o stare de sine stătătoare. Atenţia altora asupra noastră ne va face să fim şi noi atenţi asupra viitorului ţării noastre; iar vîntul de descentralizare a organelor de stat, care domneşte astăzi în statele de cultură înaltă şi care în viitor va domni pretutindeni, ne va ajuta să devenim şi noi stăpîni în ţara noastră.

Aceasta va fi, şi spre aceasta trebue să tindem. Deocamdată însă, să vedem cum ne tratează aceia, care vor să ne aibă.

Să începem cu Ruşii, ca să putem termina cu Romînii. Modul, cum au crezut de cuviinţă şi unii şi alţii să comemoreze centenarul Basarabiei sub imperiul rusesc, ne va servi de măsură pentru o mai dreaptă apreciere. Să trecem deci la expunerea faptelor.

Serbările jubiliare ale Ruşilor s'au început încă dela 14 Mai. In mai multe localităţi din Basarabia, în seara acestei zile, s'au

ţinut şedinţi şi întruniri publice, în care s'a discutat rostul zilei de 16 Mai, cetindu-se între altele faimoasa broşură a protopopului N. Laşcov (Laşcu)—„O sută de ani dela trecerea Basarabiei către Rossia, 1812, 16/V 1912",—în care cucernicul slujitor al bisericii dovedeşte un talent remarcabil în arta mistificării faptelor istorice pentru a fi pe placul stăpînitorilor ruşi.

O astfel de şedinţă „istorică", ca să zicem aşa, a avut şi Chişinăul la 15 Mai în sala teatrului „Blagorodnoe Sobranie" (Adunarea nobilimii), la care au participat: A. N. Haruzin, fostul guvernator al Basarabiei, astăzi secretarul general al ministerului de interne, A. I. Şcerbacov, directorul general al şcoalelor din sudul Rusiei, A. K. Leonard, vice-mareşalul nobilimii basarabene, A. F. Aleinicov, preşedintele zemwstvo-ului basarabean, I. I. Levinski, primarul Chişinăului, generalitetul local, clerul în frunte cu episcopul Serafim, elevii şcolilor secundare, etc.—Şedinţa a fost deschisă de episcopul Serafim, care a arătat însemnătatea serbărilor jubiliare. Intre altele, episcopul a spus că faptele eroice ale oştirilor ruseşti, în hotarele Basarabiei, sînt mai presus de orice preţ, şi că ele vor putea fi eternizate în inimile Moldovenilor numai atunci, cînd *aceştia se vor deprinde să simtă, să gîndească şi să cugete ruseşte.* Vorbind de activitatea răposaţilor împăraţi, a comandanţilor de armată şi a demnitarilor statului, pe terenul Basarabiei,—episcopul propune să se cinstească memoria lor prin ridicare în picioare. Toţi se scoală, iar corul episcopal intonează „Vecinica lor pomenire", apoi imnul rusesc imperial. După episcopul Serafim, se ridică A. N. Haruzin, care ceteşte decretul imperial către populaţia Basarabiei, cu ocazia jubileului, declarînd că zilele de 16 şi 17 Mai, prin hotărîrea consiliului de miniştri, semnată de Impărat, sînt recunoscute ca zile de serbătoare civilă pentru Basarabia. Vorbeşte apoi protopopul Laşcov. In cuvîntarea-i plictisitoare, ce durează două ceasuri, el insistă asupra trecutului Basarabiei, apoi se sileşte să dovedească cu cifre că în Basarabia nu se simte lipsa de pămînt la ţărani, că Basarabia e înzestrată bine cu şcoli şi instituţii de binefacere. Mai vorbesc apoi: episcopul Cighirinului Nicodim, în numele mitropoliei şi academiei teologice superioare din Kiev; arhimandritul Damian, rectorul seminariului teologic din Chişinău, în numele acestui seminar, şi comandantul regimentului 8 de Husari — Kajander. Mareşalul nobilimii Leonard face raportul asupra activităţii comitetului jubilar de acţiune; el spune că, pentru organizarea serbărilor şi pentru fondul monumentului lui Alexandru I. s'a adunat printre populaţia Basarabiei peste 50.000 de lei, contribuind la această sumă toate clasele sociale. In fine, el expune programul nobilimii basarabene în chestia organizării serbărilor jubilare. Acelaşi lucru îl fac apoi—A. F. Aleinicov, din partea Zemstvo-ului gubernial basarabean, şi I. I. Levinski, din partea primăriilor oraşelor: Chişinăului, Sorocei, Benderului şi Orheiului.

La sfirșitul ședinții președintele, episcopul Serafim, cetește telegrama comitetului jubilar de acțiune către Impărat și răspunsul ce l-a primit; ambele telegrame sînt însoțite de aclamațiuni și intonarea imnului imperial. Apoi se cetesc telegramele, trimise, ca din partea populației, către Impărăteasa Maria Feodorovna, către principele Nicolae Nicolaevici (fiul Marelui Principe Nicolae Nicolaevici, care a fost comandantul suprem al armatei rusești în războiul dela 1877—78), către președintele consiliului de miniștri, către ministrul de interne și, în fine, telegrama adunării din 15 Mai către Impărat, ca răspuns la decretul imperial. Ședința se termină prin cîntarea de către corul episcopal a imnului imperial.

Iată conținutul telegramei, trimise Impăratului, și răspunsul său:

1. *Livadia, Majestății Sale Imperiale, Impăratului Nicolae II:*

Majestate Imperială!

Acum o sută de ani, Marele și Binecuvîntatul Vostru Străbun a adresat străbunilor noștri următoarele cuvinte de mărinimie: *„Vreau ca această țară îmbelșugată să se însuflețească de o nouă viață. Tot norodul să știe, că ochiul Meu, iubitor de copii, veghiază și Eu mă îngrijesc despre aceia, ca ei să fie fericiți"*.

De atunci toți purtătorii de coroană a Marei Rusii n'au încetat de a revărsa asupra Basarabiei, din nou adoptate, iubirea lor și grijele neadormite.

Acum o sută de ani în urmă, locuitorii Basarabiei, sfîșiate și apăsate, cu vechea boerime în frunte, s'au rugat de Dumnezeu și de Țarul rusesc pentru primirea țării lor sub sceptrul puternic al Binecuvîntatului Vostru Străbun; astăzi, cele 3 milioane de populație recunoscătoare a țării înfloritoare și fericite, înalță către Cel de Sus rugăciuni arzătoare pentru odihnirea sufletului sfînt al Impăratului Alexandru, care a eliberat țara noastră din lanțurile jugului turcesc, și pentru odihnirea sufletelor eroilor, al căror sînge a stropit pămîntul nostru pravoslavnic. Credincioasă făgăduinților străbunilor săi și pildei părinților săi, populația bine cuvîntatei Basarabii pune la picioarele Voastre, Sire, sentimentele de credință nețărmurită, de iubire și de recunoștință. Să dea Impăratul Ceresc încă mulți ani și multă glorie, fericire și bine Unsului său prea iubit, Impărăteselor, Țesareviciului Moștenitor și întregei Familii Imperiale".

2. *Răspunsul Impăratului*, primit telegrafic de arhiepiscopul Serafim în ziua de 17 Mai: *„Sincer mulțumesc*, Presfințite, vice-guvernatorului Jugan, vice-mareșalului nobilimii guberniale Leonard, președintelui Zemwstvo-ului gubernial basarabean Aleinicov, primarului orașului Chișinău Levinski și tuturor reprezentanților locuitorilor și tagmelor, adunați în ședința solemnă cu ocazia sărbătoririi centenarului anexării Basarabiei, *pentru sentimentele exprimate Mie.*

Nicolae".

Scutim pe cetitori de reproducerea telegramelor schimbate între comitetul jubilar și miniștri. La urma urmei, cine nu știe cum se ticluesc telegramele, dictate de lingușire?... Să trecem deci la serbări.

*

In ziua de 16 Mai, agenția telegrafică din S.-Petersburg astfel anunța presa rusească despre serbările din Chișinău, cu ocazia centenarului Basarabiei, sub oblăduirea rusească:

„S'au început serbările jubilare. Chișinăul, e de nerecunoscut: tot orașul e împodobit cu arcuri triumfale. Reprezentantului guvernului, d-lui A. N. Haruzin,—secretarului general la ministerul de interne și fostului guvernator al Basarabiei,—populația i-a făcut o primire entuziastă. Prin școli s'au făcut serbări, la care s'a cetit despre Basarabia înainte și după alipirea ei către Rusia. Pe străzi o animație mare".

La acest comunicat al agenției oficiale rusești mai putem adăuga descrierea serbărilor, făcută de ziarele rusești din Chișinău. „Bessarabskaja Jizni" povestește că orașul a fost pavoazat cu steaguri și cu scuturi, pe care erau următoarele monograme: „A. I." și „N. II", adică Alexandru I și Nicolae II. Lume multă pe străzi și mai ales pe la răspîntii, unde sînt construite arcurile triumfale, împodobite cu ghirlănzi de verdeață, steaguri, monograme, etc.. Bulevardul orașului, în care-i situată catedrala Chișinăului, este înconjurat dela orele 8 de dimineață de armata, care oprește mulțimea de a pătrunde mai departe; cordoanele de armată lasă să pătrundă în bulevard și în catedrală numai lumea aleasă: funcționarii și reprezentanții comunelor urbane și rurale din țară. Serviciul religios se începe la 8½ și este oficiat de către Serafim, ridicat la gradul de arhiepiscop pe ziua de astăzi; arhiepiscopul nou este asistat de episcopii: Nicodim al Cighirinului, Gavriil al Akermanului și Zinobie al Ismailului, de șase arhimandriți, trei egumeni, trei protopopi și protodiaconul Ciakyr.

A. N. Haruzin și locțiitorul guvernatorului Basarabiei, A. Jugan, își fac apariția în catedrală după orele 10; în momentul sosirii lor, piața catedralei este ocupată de armată, de elevii școlilor secundare și primare, de reprezentanții parohiilor și de „Liga adevăraților Ruși".

Serviciul religios a fost foarte solemn. După cetirea evangheliei, arhiepiscopul Serafim cetește decretul Impăratului către toate clasele sociale ale Basarabiei cu ocazia jubileului de o sută de ani. In cuvîntarea, ce urmează după cetirea decretului, arhiepiscopul Serafim arată rostul sărbărilor jubiliare, constatînd, printre altele, că *poporul moldovenesc este unul din cele mai loiale popoare ale Rusiei și și-a vărsat sîngele alături de Ruși pe cîmpiile Mancjuriei.* Arhiepiscopul a mai spus apoi că: *starea materială a Moldovenilor din Basarabia s'a îmbunătățit în decursul*

veacului în mod considerabil, dar—a subliniat oratorul—*pentru a ajunge la culmea dorită, se cere încă foarte mult. Se cere să dăm poporului moldovenesc școli, ca să scăpăm această gloată din bezna întunericului... Un fenomen curios: în satele moldovenești din Basarabia lipsesc cu desăvîrșire meseriile; cît privește agricultura, Moldovenii n'au nici măcar o elementară idee despre o cultură intensivă a pămîntului. Pe de altă parte, lipsa de pămînt e strigătoare, cu toate că mișcarea cooperativă în Basarabia a început în ultimul timp să aducă roadele ei... Dar aceasta e puțin: Moldovenilor le trebue pămînt. De aceia*, exclamă predicatorul, *mă adresez vouă, reprezentanți ai nobilimii, zemstvo-ului și ai altor tagme, să vă întoarceți atenția voastră spre popor și să-i dați școli de meserii și de agricultură, iar* **mai întâiu de toate să dați Moldovenilor pămînt, asupra căruia ei au tot dreptul.** In cele din urmă arhiepiscopul Serafim adresează, întregii populațiuni moldovenești și clerului, o chemare spre renașterea religioasă și morală.

Rezervîndu-ne dreptul de a reveni asupra cuvintelor arhiepiscopului Serafim, să urmărim desfășurarea serbărilor jubilare mai departe. In primul rînd, avem de notat un eveniment foarte semnificativ: o parte din serviciul religios din catedrala Chișinăului s'a oficiat în limba poporului nostru—în limba moldovenească. „Bessarabsckaja Jizni" descrie momentul acesta în termenii următori: „Ziua de 16 Mai a adus Moldovenilor o surpriză jubilară la catedrală. Ei au auzit pronunțîndu-se în moldovenește, de către diaconul F. Ursaki, „iară și iară Domnului să ne rugăm"; apoi, după propunerea arhiepiscopului, apostolul și evanghelia au fost cetite de asemenea în moldovenește de către diaconul V. Șerban(ov?) și protodiaconul I. Ciakyr... Tot în moldovenește, au fost cîntate „Care pre heruvimi", „Pe Tine Te lăudăm" și altele... „Pe Tine Te lăudăm" a fost executată într'un mod sublim de către un tenor-solist, acompaniat de așa zisul „hangu" al corului. Cîntările frumoase, nouă și mai presus de toate natale, au produs aupra Moldovenilor o impresie puternică: mulți din ei au lăcrămat de duioșie. Demult, foarte de mult, catedrala nu mai auzise nici un sunet moldovenesc în zidurile ei"...

După terminarea serviciului religios, la orele 11½, un cortegiu formidabil, porni dela catedrală spre platoul „Rîșcanovka". Străzile erau tixite de lume, mai ales în partea de jos a orașului, unde străzile sînt strîmte și întortochiate. In fruntea cortegiului se aflau episcopii, apoi veneau: Haruzin și Jugan cu soțiile, v.-mareșalul nobilimii basarabene A. C. Leonard, deputații Dumei imperiale: Sinadino, Purișkevici și Krupenski și reprezentanții tuturor instituțiilor statului din Basarabia. Toți au mers pe jos.

Pe platoul „Rîșcanovka" s'a oficiat un „Te deum" în fața icoanei Maicei Domnului dela mănăstirea din Hîrbovăți. La sfîrșitul serviciului, după intonarea lui Mnogaia leta (=Mulți ani trăiască), s'a tras din tunuri 100 de bubuituri. A urmat apoi

trecerea în revistă a armatei. Cortegiul s'a întors în oraș la orele 3 după amează, avînd în frunte numai pe episcopul Gavriil; ceilalți episcopi și lumea oficială s'au întors în oraș în automobile și echipaje.

Restul zilei de 16 Mai a fost ocupat cu diferite spectacole, festivaluri și reprezentații teatrale. In „Auditoriul lui Pușkin" s'a jucat opera „Viața pentru țar"; în timpul primului antract d. Haruzin a decorat cu medalii jubilare pe toți primarii prezenți ai comunelor rurale. In teatrul lui Fuchelman și la „Ciclodromul orașului" s'a jucat piesa „Incendiul Moskovei" și nu „Luarea Ismailului", după cum se aștepta lumea. In teatrul „Blagorodnoe Sobranie" (=adunarea nobililor) la orele 11 seara nobilimea a avut rautul ei special, la care a luat parte lumea oficială înnaltă și o parte din aristocrația Chișinăului.

Seara dela 8 jum. orașul a fost iluminat, iar în piețele orașului s'au ars focuri de artificii.

*

Ziua de 17 Mai fu consacrată punerii pietrii fundamentale a monumentului lui Alexandru I, care a anexat Basarabia.

La orele 11 jum., în piața catedralei s'a format cortegiul în aceiași ordine, cași în ziua precedentă. De aici cortegiul a trecut în piațeta Mitropoliei, unde se va așeza monumentul. După un „Te-deum" solemn, oficiat la fața locului, s'au pus pietrele fundamentale: prima piatră de către arhiepiscopul Serafim, a doua de către d. Haruzin, secretarul general al ministerului de interne, și a treia de către d. Jugan, locțiitorul guvernatorului Basarabiei. După terminarea procedurii acesteia, cortegiul a luat drumul spre piața lui Ciuflea (Ciuflinskaia ploșceadi), însoțind transportarea icoanei Maicei Domnului din Hărbovăți, care la orele 5 jum., fu transportată la gară, marșrutul ei fiind stația Cobîlnea.

Restul zilei a fost întrebuințat pentru serbări populare și banchete.

*

Dupăce am descris serbările jubiliare în capitala Basarabiei, în Chișinău,—ne rămîne să facem același lucru pentru restul țării. Mărturisim, că nu ne-am așteptat la faptul, ca toată țara să participe la serbări; am crezut că serbările se vor concentra în Chișinău, care—ca toate orașele mari, cu multă lume trîndavă—e gata să sărbătorească orice poftiți; am crezut că restul țării își va căta de treabă, mai ales fiind timpul prășitului. Dar se vede că zemskii nacialinici, pristavii și urednicii au avut ordine severe ca să organizeze serbări în toate comunele rurale cu orice preț. Și serbările s'au făcut...

Au fost nostime aceste serbări în comunele rurale. In ziarele rusești din Chișinău, o săptămînă întreagă după ele s'au publicat dările de seamă despre dînsele. Aproape toate corespondențele aceste se încep cu cuvintele; „Azi, în 16 Mai, din ordinul lui zemski nacialinic (cutare), toți locuitorii din satele învecinate s'au adunat în comuna (cutare), etc...“

Astfel, din ordinul lui zemski nacialinic țăranii s'au rugat la biserică, au băut porția de vutcă cazonă și-au mîncat pînea și cîrnațul suplimentar, au ascultat citania din broșura protopopului Lașcov, au trimis telegrame guvernatorului, etc. Tot din acelaşi ordin, copiii s'au învrednicit să-și îndulcească gura cu o turtă dulce, un covrig, o țuchercă (bomboană), sau mai știu eu ce; iar flăcăii și fetele au jucat la horă de pomană, cu țiganii plătiți de primăriile comunelor. Ba, mai mult decît atîta: unii din nacialnici, mai harnici și mai doritori de înnaintări în grade sau de decorații, au reușit să adune chiar fonduri și să dezvălească monumente comemorative, lăsîndu-i pe țărani să creadă că aceste toate „sînt a bine“, că toate aceste „prevestesc o nouă împărțire de pămînt.“

Astfel a fost serbătorit de Ruși și de oamenii politicii rusești în Basarabia centenarul ei. Firește că aceste serbări au putut satisface numai pe cei miopi, căci, în realitate, aceste serbări n'au fost dictate de spiritul cetățenesc al populației. Și are dreptate, „Besarabskaja Jizni“, cînd spune:

„In general, undeva s'a făcut ceva, undeva a „cîntat muzica“ dar „poporul“ a tăcut și, dacă s'a dedat veseliei, apoi aceasta a făcut-o din motive cu totul streine de ideia serbătoririi. In program s'a introdus tot ce s'a putut inventa. Au fost și procesiuni, și muzică, și spectacole, și „steagurile poporului rus.“ A lipsit un singur lucru, a lipsit principalul—spiritul de expansiune cetățenească. A lipsit dispozițiunea de sărbătoare. De ce? Pur și simplu, pentrucă sărbătoarea a fost neînțeleasă. Propriu zis, motivele sărbătorii le-au înțeles toți, dar aceste motive au fost așa departe de interesele populației, încît aceasta, involuntar, a privit jubileul cu o indiferență, îndeajuns de înțeleasă. Jubileul nu vorbea nimic inimilor.

„O sută de ani a trecut decînd Basarabia a devenit pămînt rusesc. Dar era deajuns să privești mai atent împrejur, ca să pricepi limpede, că, în cursul unui secol întreg, nu s'au elaborat niște motive mai esențiale pentru o sărbătoare populară. Intr'adevăr, poporul Basarabiei, după cum a constatat în cuvîntarea sa de pe catedra episcopală arhiepiscopul Serafim, rămîne lipsit de cele mai elementare bunuri ale culturii, precum a fost lipsit—vom spune-o dela noi (vorbele ziarului)—acum o sută de ani în urmă. Poporul e incult, n'are pămînt, materialicește e sărac și aproape de o sălbătăcie primitivă.

„Strigătul înflăcărat al arhiepiscopului către reprezentanții de azi ai Rusiei și ai Basarabiei pentru ajutorarea acestui popor e cea mai bună și mai cu autoritate mărturie de neglijare seculară pentru aceste probleme.

„Și aceasta au simțit-o, aceasta au înțeles-o aproape toți, care cu voe sau făr'de voe au participat la aceste serbări. Și iată de ce, aceste serbări au fost numai oficiale și numai pe socoteala statului, iar nu și populare. Repetăm: poporul a tăcut, rămînînd tot timpul un spectator indiferent. Entuziasmul sentimentelor cetățenești a lipsit, și din cauza lipsei terenului favorabil și din cauză că spiritul cetățenesc la noi în general nu-i în avantaj“...

De altfel, serbările n'au reușit și'n alte privinți. La început oamenii, care au ținut numai decît să sărbătorească împlinirea unui secol de viață a Basarabiei sub colosul de Nord, își făcuseră planuri mult mai grandioase. Astfel s'au format trei comisiuni, care să redacteze trei volume, privitoare la viața Basarabiei sub Ruși: o comisiune a orașului Chișinău, alta a Zemstvo-ului și a nobilimii și a treia a tagmei bisericești. Dar planurile aceste s'au arătat mult mai mari, decît puterea de muncă a reprezentanților celor trei tagme, însuflețite de atîta „dragoste“ pentru politica rusească. Volumele anunțate n'a avut cine să le scrie și cele trei comisiuni au fost nevoite să le înlocuiască cu maculatura protopopului N. Lașkov, care astfel, spre propria-i mirare, a devenit cel mai căutat autor: broșura popii fu cumpărată în zeci de mii de exemplare pentru răspîndire gratuită.

Ei, dar, la urma urmei, boerilor nici nu le prea ardea de opere istorice! Lor totdeauna mai mult le-a plăcut „să facă istorii“, decît să scrie istorie. Și într'adevăr, boerii și de data aceasta au probat că specialitatea lor e de altă natură. Rautul lor și banchetele lor au reușit de minune: toți boerii, afară de cei surdo-muți, au pronunțat cuvîntări și toasturi; au primit și au expediat telegrame fără număr; au consumat 1115 sticle de șampanie, etc... Chestia este acuma, de nu le-ar eși șampania „pe nas“...

*

In timp ce Rușii și rusificații benchetuiau, publicul fu anunțat prin gazete de contraserbările, organizate în Romînia. Propriu zis, acest anunț avu un mic răsunet în Rusia și numai mare în Basarabia. Presa rusească „patriotică“, ce-i drept, a făcut ceva sgomot în jurul acestei chestiuni, scoțînd țipete de alarmă și înarmîndu-se cu baionete și cnuturi, în loc de condee. Tot această presă și-a mai adus aminte și de inventata pe vremuri legendă, cum că Moldovenii noștri basarabeni ar fi separatiști. Dar alarma patrioților, nu cred să poată fi luată în serios; mai întâiu fiindcă chiar oameni din tabăra lor au constatat și mărturisesc mereu că Moldovenii basarabeni sînt cei mai loiali supuși ai imperiului rusesc. Cît despre atitudinea Romîniei față de ser-

bările jubilare din Basarabia, apoi această atitudine n'a fost luată tocmai în serios de presa, mai mult sau mai puţin stimabilă, a Rusiei. De pildă un oarecare foiletonist al gazetei liberale din Chişinău, Mihail Nedolin, spunea că „plînsul Romîniei nu trebue să atingă pe nimeni", că „el este plînsul slăbiciunii", este „plînsul unei femei, care se tîngueşte că nu s'a născut bărbat", etc. Vor fi fiind aceste expresii ale foiletonistului nişte „măgării", după cum se pronunţă „Neamul Romănesc" (No. 56—57. 28 Mai 1913), reproducînd într'un mod scîlciat foiletonul d-lui Mih. Nedolin, după „Evenimentul",—nu putem şti. Un lucru, asupra căruia greşeşte liberalul din Chişinău, e că d-lui crede că Romînia ar fi ofensată pentru motivul că Ruşii au fost mai puţin darnici faţă de Romîni, decît faţă de Bulgari şi Sîrbi.

Nu Romînia este ofensată pentru motivul că Ruşii, în urmărirea vechii lor politici în Balcani, au călcat în picioare dreptatea: luptînd pentru eliberarea popoarelor balcanice de sub jugul turcesc, Ruşii s'au crezut în bună armonie cu dreptatea să se despăgubească pentru pierderile de războiu, din corpul unei ţări, pe care—dacă vroeau s'o elibereze—n'o eliberase, şi pe care în nici un caz nu trebuiau s'o dispoae, dacă îi dorea binele şi libertatea. De altfel, greşala bietului foiletonist liberal e scuzabilă: de unde, mă rog, să ştie dînsul adevărata stare a lucrurilor?... Mulţi pe la noi, de bună seamă, cred sincer că anexarea Basarabiei nu este o răpire din corpul Moldovei, ci o eliberare de sub jugul turcesc: aşa doar se scrie în cărţile ruseşti de istorie..

Ca să sfîrşim, ne vom permite să facem cîteva reflexiuni, pe care ni le a suggerat presa romînească pe timpul serbărilor jubilare. Pe de o parte, această presă dorea să dea cetitorilor săi cît mai multe cunoştinţi despre Basarabia, şi atitudinea aceasta este lăudabilă: Romînii nu ne cunosc, cu toate că au datoria să ne cunoască...

Pe de altă parte, în presa romînească se simţea o complectă dezorientare în chestiile basarabene; informaţiile din Basarabia purtau un caracter de ceva ocazional şi doar nu astfel de informaţii pot contribui la deplina luminare a opiniei publice: pentru aşa ceva se cere o continuitate în informarea cetitorilor, ceiace necesitează fiinţarea unor corespondenţi speciali la faţa locului (de pildă în Chişinău), care să îndeplinească rolul de informatori regulaţi. Şi presa romînească, care are corespondenţi în întreaga lume, nu s'a învrednicit până în prezent să întreţie doi-trei corespondenţi şi în Basarabia, care de altfel ar putea fi corespondenţi pentru întreg imperiul rusesc. Că starea aceasta e anormală, o poate pricepe oricine, dacă se gîndeşte la faptul că, deşi dela serbările jubilare din Basarabia a trecut abia o lună şi ceva, totuşi presa romînească şi publicul cetitor din Romînia au uitat demult că mai există o Basarabie... În acest timp s'a discutat în Duma imperială rusească un proect foarte important pentru Basarabia şi pentru Romînia şi anume, cu privire la moşiile mănăstirilor închinate şi ale Sf. Spiridon din Iaşi. Ei bine, în presa romînească n'am văzut nimic despre acest eveniment: şi această lipsă de interes pentru Basarabia ne pune pe gînduri şi ne face să bănuim, că Romînii se înflăcărează şi ne întind braţele numai la zile mari, ca să se potolească şi să ne uite în viaţa obişnuită de toate zilele... Şi dacă lucrul e aşa, apoi degeaba ne mai înşelăm cu iluzii şi visuri mărețe...

P. Cubolteanu.

Cronica veselă

TRANDAFIRUL
— Legendă originală —

Celui mai slut scriitor romin și fabricant de legende.

Cînd te strecori printre boschete
Să-ți cauți visul dat de soartă,—
Nu știi că trandafirul poartă,
Pe foi, povestea unei fete.

*

In miezul unei zile calde
Se coborîse în grădină
—Ca o nălucă de lumină—
O fată mare să se scalde.

In valuri limpezi se ascunde
Infioratul trup de zînă...
Printr'un frunziș, arzînd păgînă,
Văpaia unor ochi pătrunde.

Din apă sare; toată goală
Prin mărăcine se repede,
Și cînd întoarce capul vede
O mutră de satir, brutală.

Zăpada trupului se frînge
In ghimpii crengilor,—și-o doare...
S'aprinde'n urmă-i cîte-o floare
Din fiecare strop de sînge.

M. Sevastos.

MISCELLANEA

I. L. Caragiale

In numărul viitor al revistei noastre vom publica un articol asupra lui I. L. Caragiale datorit unui fruntaș al literaturii noastre și amic intim al defunctului.

„Deșteptarea"

Liga, înființată mulțumită inițiativei d-lui Spiru Haret, pentru apărarea acțiunii sociale și economice la sate, prin faptul simplu că s'a putut naște, dovedește revoluția ce s'a săvîrșit, în cugetele claselor noastre diriguitoare, dela 1907 încoace.

Sînt semnificative atît scopul ligii, afirmat cu tărie, cît și chiar numele persoanelor, ce se află în fruntea ei: d-nii Spiru Haret, Dr. I. Cantacuzino și V. G. Morțun.

Nu sînt încă departe vremurile, cînd chiar cei mai binevoitori pentru țărănime, din clasele noastre suprapuse, înțelegeau că țăranul are nevoe de ocrotire și de tutelă; dar nu puteau să-i recunoască dreptul să-și apere el însuși, ca un cetățean liber, interesele sale, și mai cu seamă *să lupte* pentru ridicarea stării generale a clasei lor. Cei care, trăind în mijlocul satelor, firește erau porniți să ia asupră-și rolul de conducători ai țărănimii, învățătorii și preoții, erau huliți și expuși tuturor prigonirilor.

Chiar ideia unor sătrăpii cu niște dregători atotputernici în cap, avînd puteri discreționare, în mare parte se datorește spaimei ce a cuprins unele cercuri diriginte dela noi, în fața învățătorului și a preutului, „agitatori" care ar fi dus țărănimea noastră la răzvrătire, amenințînd temeliile vieții de stat.

In istoria țării noastre, d. Spiru Haret va rămînea ca acel bărbat de stat, care cel dintăiu a înțeles ce enormă forță poate reprezenta învățătorimea și preoțimea noastră, dacă această acțiune va putea fi canalizată și pusă în serviciul propășirii naționale.

Defăimări și insulte, bine înțeles n'au lipsit: D. Haret e doar instigatorul între instigatori...

Dar Spiru Haret nu este omul care să se intimideze de astfel de încriminări, și noua ligă se prezintă ca încoronarea acțiunii marelui Ministru al Instrucțiunii Naționale.

Ii urăm din toată inima succesul desăvîrșit.

August Strindberg

S'a stins ultimul reprezentant al „treimii scandinave", August Strindberg.

Literatura apuseană s'a îmbogățit cu acest prilej cu o serie de studii însemnate asupra acestui mare artist.

Intre alții Georges Brandes, care îl cunoștea de aproape, publică o schiță interesantă în „Politiken" din 15 și 17 Mai 1912.

Ce personalitate extraordinară răsare din aceste rînduri. Brandes spune că trăsătura cea mai caracteristică a lui Strindberg era spiritul de contrazicere, care ajungea la o adevărată manie. El se azvîrlea cu pasiune în contrazicere chiar cu sine însuși. Rînd pe rînd, democrat și aristocrat, ateu și mistic, naturalist și adept a lui Swedenberg, păgîn și creștin, care vede idealul moral într'un călugăr catolic, Strindberg n'a rămas constant decît în ura feroce pe care o avea împotriva femeii—izvor al tuturor josniciilor pămîntești.

Și în toate aceste metamorfoze, Strindberg făcea impresia unui om adînc convins și sincer, care vecinic căuta numai adevărul și convingîndu-se în fiecare moment de mărginirile unei concepții sau unui sistem, se arunca cu furie în direcția contrară, spre a se dezgusta imediat și a se arunca cu aceiași furie în altă parte.

Brandes se întreabă dacă a fost normal acest creer genial, dacă nu suferea el din tinerețe încă de mania persecuțiunii.

Desigur, la sfîrșitul vieții sale, Strindberg a fost bolnav și suferea de mania persecuțiunii bine caracterizată, dar ni se pare că germenele acestei crude boli se datorește chiar unui caracter esențial al mentalității lui Strindberg: *personalismul* extrem.

E foarte caracteristică din acest punct de vedere anecdota ce ne-o povestește Brandes:

Vizitînd odată pe Strindberg la otel, cînd acesta se opri în călătoria lui numai pentru o zi la Copenhaga, Brandes, în loc de salutare, fu întîmpinat cu următoarea întrebare:

— „Știi d-ta că în vechea literatură franceză se găsește o profeție despre mine?"

— „Unde?"

— „In *Séraphitus-Séraphita* de Balzac".

Și scoțînd din sacul său de voiaj cartea, el arătă lui Brandes următorul pasagiu: „Lumina încă odată va veni dela nord".

— „Asta e spus despre mine",—zise cu convingere Strindberg...

Considerîndu-se centru al universului, chiar un om genial cum a fost Strindberg, fatal trebuia să sfîrșească nebun.

Chiar la mania persecuțiunii el a ajuns din același personalism extrem. Brandes spune că încă la 1888 el l-a surprins odată pe Strindberg cercetînd in anuar, dacă unul din amicii săi nu locuește în aceiași casă cu unul din dușmanii săi, și nu se dovedește astfel a fi un „trădător". El nu erta unui amic să aibă relații personale cu cineva pe care el avea pică, și deci îl considera ca „dușman"...

Geniul lui Strindberg lasă omenirii o moștenire atît de bogată, încît ea ar da dovadă de neagră nerecunoștință, dacă nu i-ar trece cu vederea aceste micimi și scăderi.

Dar această psicologie ne poate lumina asupra multor manifestațiuni bolnave de „personalism", care se întîlnesc în viață mult mai des de cît ar fi de dorit, și care nu întotdeauna pot invoca scuză de genialitate.

Două sute de ani dela nașterea lui Jean Jacques Rousseau.

La 28 Iunie, Geneva și Parisul au sărbătorit bicentenarul lui Jean Jacques Rousseau.

Din marele personalități ale istoriei nu a fost poate alta care să fi stîrnit în larga lume atîta entuziasm aprins și atîta vajnică ură, care să fi servit în aceiași măsură ca stindard de raliare sau ca ținta unor lovituri neîncetate.

Azi, mai mult ca oricînd, această mare figură domină orizontul vieții spirituale al prezentului și coardele sonore ale sufletului nostru tresar sub farmecul ei puternic.

In vastul cor care-i celebrează memoria, nu puteau lipsi vocile discordante.

Gloria poetului și a artistului, n'o mai discută nimeni, nici locul în literatura Franței și a lumii.

Părintele romantismului, omul care a anexat noi domenii sensibilității omenești, care a descoperit natura simțurilor tocite ale unei societăți blazate și a deslănțuit elanul liric al unui secol, e demult consacrat.

Asupra cugetătorului și a omului se îndreaptă însă și azi săgețile adversarilor. Unii vorbesc de falșele baze ale filozofiei lui politice și sociale, de absurdele și funestele ei consecinți: Suveranitatea poporului,

acea egalitate contrazisă de legile eterne ale naturii, acea libertate care conduce la individualismul anarhic, teoretic sau practic. Alții cred că e mai ușor de distrus doctrina, desvăluind izvorul ei impur. Insistind asupra scăderilor omului, asupra păcatelor sbuciumatei lui vieți, ei caută să scoată în lumină contrastul care există între ea și pretențiile moralistului. Fanfaroni ai virtuții, care nu vor să ție samă de slăbiciunile eterne ale bietei ființi muritoare, de ereditatea morbidă, de condițiile nenorocite în care omul și-a făcut prima lui educație și uită sinceritatea crudă cu care el ș'a mărturisit păcatele, accentul profund dureros al căinții sale, uriașa sforțare pe care a făcut-o din ultimii ani pentru a-și conforma viața cu idealul pe care-l propagase lumii!

Sînt unele personalități care se nasc sub o stea fericită și grație unor împrejurări favorabile reușesc să facă din viața lor un tot armonic, care lasă în ochii posterității nobila impresie a echilibrului și a seninătății.

Altele, și acestea au cîteodată un conținut mai bogat, se nasc chinuite de tendinți contrare și sufletul lor e cîmpul unei veșnice lupte. Cînd unul din aceste spirite, împotriva împrejurărilor și a naturii lui însuși, reușește după grele încercări să se învingă și să realizeze pe pămînt idealul de unitate și de armonie pe care-l visase, el lasă pentru totdeauna omenirii un înnălțător exemplu.

Cugetarea lui Rousseau, ideile lui morale, sociale, politice nu pot fi desigur de nimeni adoptate în întregime.

Produs al unui spirit atît de pasionat și de personal, această cugetare trebue să cuprindă erori, contradicții, incoherențe.

Timpul și experiența istorică au făcut însă aici triajul necesar și, degajate de scorii, adevărurile ei profunde apar mai luminoase astăzi, căci flacăra de pur idealism care le însuflețește nu s'a stins și nu se poate stinge.

Ș'apoi, nu odată, adversarii lui de eri și azi, nu l-au înțeles, sau n'au vrut să-l înțeleagă.

A judeca „Contractul social" al lui Rousseau din punct de vedere genetic și istoric e cu totul nedrept, căci acest mod de a vedea era străin întregii cugetări a secolului XVIII.

In opera lui, Rousseau n'a căutat să explice origina societății și a statului, ci ca Platon în Republica sa și urmînd aceiași metodă deductivă, el a căutat să dea viitorului, liniile conducătoare ale unei societăți ideale, create nu pe baza forții, ci pe acea a dreptului, ca product al ființii omenești raționale și libere.

Impotriva inegalităților naturale nu s'a ridicat niciodată Rousseau. Ideile lui fecunde în domeniul educației ne arată că nimeni nu le-a recunoscut mai mult decît dînsul. Impotriva inegalităților artificiale, ca produs al convențiilor sociale, s'au îndreptat fulgerele criticii lui neînduratoare.

Ea pornea dintr'un înnalt și nepotolit avînt de dreptate și în imnurile lui calde către vocea misterioasă a conștiinții, nu trebue să vedem numai o vagă efuzie afectivă și lirică.

Marea idee a valorii persoanei omenești, raționale și autonome, respectul, care i se datorește independent de contingentele condiției sociale, apare aici pentru întăia oară afirmată și această idee trebuia să devie mai tîrziu primatul rațiunii practice și să conducă spre cea mai înnaltă culme pe care idealismul omenesc a atins-o.

In pretinșii aristocrați ai inteligenții, care nesocotesc principii care au devenit valori sufletești și bunuri comune ale omenirii, vorbesc interese jignite de mersul victorios al acestor principii. Ei sînt în realitate advocații unei alte aristocrații, pe care conștiința noastră morală nu vrea s'o mai recunoască.

Acelora care la noi, cași în alte părți, în numele unui realism social, îndărătul căruia știm ce se ascunde, se războiesc personal cu Rousseau și vorbesc cu dispreț de „glumele lui metafizice", cineva le-a răspuns pentru totdeauna.

Kant (fi-va oare acuzat și el de fanatism politic?) a scris odată aceste rînduri:

„Prin firea mea sînt un cercetător. Setos de a cunoaște, mă simt chinuit de o nepotolită dorință de a ști tot mai mult. Era o vreme cînd credeam că toate acestea ar fi deajuns pentru a onora viața unui om și disprețuiam vulgul neștiutor. Rousseau m'a îndreptat pe adevărata cale. Această oarbă preferință a dispărut, am învățat să prețuesc omul și m'aș socoti mai nefolositor decît un simplu lucrător, dacă nu aș crede că această considerație ar putea să dea tuturor celorlalte un preț, acela de a nu nesocoti drepturile umanității."

(Fragmente aus dem Nachlass VIII 642).

In acelaș gînd cu filozoful, suflarea democratică a întregii omeniri aduce astăzi memoriei cetățanului Genevei și marelui cetățean al lumii, prinosul pioasei sale recunoștinți.

Noi contribuții la cunoașterea civilizației vechi.

Anglia pare azi cea mai stăruitoare țară în desmormîntarea vechii istorii a Egiptului. Există în Egipt o școală anume întemeiată de guvernul englez pentru acest scop: *„The British School of Archaelogy in Egypt"*, care lucrează în legătură cu profesorul de Egiptologie și Coptică dela *„University College"*, din Londra. Numele actualului profesor, d. *W. M. Flinders Petrie*, e o ilustrație necontestată în rîndul specialiștilor din toate țările; și dela 1906, în urma noilor sale descoperiri și teorii istorice asupra Hicsoșilor, e socotit ca întăia autoritate în această materie. In calitate de Director onorar, el conduce explorările științifice ale școlii din Egipt. Rezultatele săpăturilor din acest an, făcute într'o regiune cam la 45 kilometri spre sud de Cairo, au scos la

lumină lucruri de cea mai mare însemnătate pentru cunoaşterea istoriei Egiptului, înnainte de regele *Menas:* adică a unei perioade istorice innainte de anul 5000, în. Hr.

Rezumatul acestor cercetări a fost expus la „University College" de prof. Petrie, în trei conferinţi, în faţa unui numeros public, din care nu lipseau oamenii de ştiinţă, veniţi anume din Franţa şi Germania. Conferinţile au fost ţinute luna trecută, iar rezultatele complecte ale acestor cercetări vor apărea în cursul anului, în două mari volume.

Pe o suprafaţă de o milă pătrată s'au găsit vreo 600 sicrie. Cea mai mare parte din ele sînt mult mai vechi decît regele Mena şi Dinastia regilor marilor piramide. Acest cimitir, conchide prof. Petrie, va fi cel mai însemnat izvor pentru cunoaşterea istoriei pre-Menite a Egiptului. Prezenţa acestui cimitir pre-Menit, în regiunea cea mai nordică, până azi, a terenurilor escavate, îndritueşte pe prof. Petrie să creadă că, la nord de Memphis, a existat un mare oraş, cu mult înnainte ca Memphis să fi fost întemeiat. Probabil, acest oraş a fost capitala Egiptului, şi el a început să decadă atunci cînd regii din dinastia piramidelor au făcut din Memphis marea lor capitală.

O caracteristică a acestui cimitir e extraordinara bună păstrare a obiectelor de lemn şi de pînză, a căror vechime ajunge până la 10,000 de ani. Proecţia fotografiilor lor a produs o adevărată uimire în public. Expunerea unora din aceste obiecte, împreună cu sicrie împletite în rulădă, de aceiaşi vechime, vor fi desigur cea mai interesantă atracţie în muzeul provizor ce se aranjază acum la „University College", în Londra. Intre obiectele găsite în acest cimitir sînt foarte preţioase cele peste 300 de vase de alabastru, perfect conservate şi diferite unelte de aramă. Pe un vas s'a găsit încrustată cea mai veche imagine a zeului Ptah. Prof. Petrie crede că celace s'a găsit nu sînt decît resturi, de oarece e evident că cimitirul a fost prădat de obiectele preţioase. Studiul amănunţit al tuturor acestor tezaure ştiinţifice încă nu e terminat.

H. Sanielevici

Colaboratorul nostru, d. H. Sanielevici, a publicat, în diferite reviste ştiinţifice speciale din străinătate, următoarea expunere luminoasă a rezultatelor, la care a ajuns în urma studiilor sale antropologice:

Reproducerea oprită

Alimentarea ca factor principal al diferenţierii raselor

Comunicare prealabilă.

Extras din: *Indicatorul anatomic*, publicaţie centrală pentru toată anatomia ştiinţifică. Organul oficial al societăţii anatomice, sub direcţia d-lui Prof. Dr. Karl von Bardeleben in Iena. Editura Gustav Fischer, în Iena, vol. 41, No. 18, 1912.

Sînt zece ani (vezi „L'Anthropologie" 1903) de cînd mi-a venit ideia că însuşirile antropologice ale mongolului sînt datorite alimentaţiei cu carne, respectiv cu carne crudă. Insă abia în timpul din urmă am putut urmări această idee aşa cum de multă vreme doream s'o fac, întrucît mi-a fost îngăduit să întreprind, în ultimele două semestre, asupra punctelor care mă interesau, cercetări amănunţite, atît în muzeul anatomic-antropologic, cît şi în cel zoologic al universităţii din Göttingen, pentru care îngăduire exprim celor doi directori ai acestor institute, d-lor consilieri intimi Merkel şi Ehlers, şi în acest loc, mulţumirile mele sincere. La 1 Martie anul curent, am ţinut la societatea antropologică din Göttingen o conferinţă, în care, întemeiat pe un bogat material de anatomie comparată, am stabilit următoarele:

Erbivorele au în partea dinapoi a fălcii inferioare, faţa *dinăuntru* concavă (calul): Pterygoideul intern—muşchiul măcinării—care împinge falca inferioară înnainte şi în lături, este foarte desvoltat. Din contra carnivorele, au *massetterul* desvoltat (groapa adîncă pe faţa *dinafară* a fălcii inferioare), fiindcă massetterul strînge falca inferioară de cea superioară cînd e vorba de a străpunge hrana (carne), de a o zdrobi (oase). *Falca de Heidelberg şi cea a rasei de Neandertal, au pterygoideul cu deosebire desvoltat; din contra, falca inferioară a rasei de Aurignac şi, mai mult încă, aceia a rasei de Cro-Magnon, au massetterul mai desvoltat* (un frapant *processus anguli mandibulae*, etc.). Omul de Heidelberg a trăit într'o climă caldă. Omul de Neandertal, într'una ceva mai rece, dar uniformă şi umedă, bogată în păduri. Amîndoi erau *oameni de pădure* şi prin excelenţă *mîncători de vegetale*. Omul de Aurignac a trăit în stepă şi a fost silit să recurgă mai mult la alimentarea cu carne. Omul de Cro-Magnon a trăit într'o climă rece şi uscată, dar mai ales pe ţărmul mării: el era mîncător de carne şi de peşte.

Caracterele carnivore—*Processus anguli mandibulae*, linia parabolică a danturii, umerii obrajilor eşiţi în afară, etc.—care apar la rasele tînăr diluviale, se găsesc exagerate la mongolul de azi. Rasa mongolică a trecut la alimentarea cu carne într'o vreme mai veche, pe cînd probabil nu cunoştea încă focul. Până acuma, caracterele omului de Heidelberg şi ale rasei de Neandertal sînt considerate ca *pithecoide* sau după unii, ca *primitive*,—ca o moştenire dela maimuţa de origine, cu care omul s'a purtat într'un mod neînţeles timp de cel puţin un milion de ani, pentru a o pierde, la omul de Aurignac şi la cel Cro-Magnon, într'un timp foarte scurt, în cîteva zeci de mii de ani, şi în orice caz, iarăşi într'un chip neînţeles. Antropologii au fost nevoiţi să recurgă la acest ciudat mod de a vedea, fiindcă se crede încă până acum că omul a fost dela început vînător, adică esenţialmente mîncător de carne; şi fiindcă omul de Neandertal cunoştea focul, nu s'a putut nimeni gîndi la o radicală schimbare de hrană. *Această radicală schimbare de hrană explică deosebirile de rasă din timpurile palaeolitice.*

In mod schematic, omul a trecut prin două faze: *Prognatism* (hrană vegetală) și *epignatism* (alimentare cu carne).

In sprijinul hranei vegetale (mai ales fructe) vorbesc:

I. La omul de Heidelberg:

1. Mărimea fălcii (hrană neconcentrată).
2. Forma rotundă a fălcii (desvoltarea uniformă a massetterului).
3. Desvoltarea excepțională a pterygoideului.
4. Mușchii temporali foarte desvoltați (după locurile de inserție).
5. Cutele mai numeroase ale suprafeții dinților.
6. Mărimea dinților.
7. Direcția (postero-anterioară) în care măselele devin mai mari.
8. Incisivii puternici (mușcarea din fructe).
9. Măcinarea sau uzarea dinților (fructe cuprinzătoare de nisip).
10. Faptul că incisivii sînt mai mîncați decît măselele.
11. Direcția oblică, antero-posterioară, a suprafeții danturii.
12. Forma eliptică a liniei dinților (apăsare răspîndită în actul masticației; fălcile epignate au o formă scurtă, parabolică a liniei dinților, fiindcă apăsarea în masticație cade pe ultimele măsele și lățește falca în regiunea aceia. [1])
13. Lipsa de bărbie și „*suprafața de bază*".
14. Desvoltarea mai puternică a pterygoideului sting și a massetterului drept pe de o parte, și pe de alta, a regiunii externe de inserție a temporalului drept (un caracter care, ca și excepționala desvoltare a pterygoideului, n'a fost văzut până acuma și pe care eu îl pun în legătură cu mișcări de măcinare).

Omul de Heidelberg va fi mîncat ocazional și păsări, ouă etc.—ca și antropoidele, dar nu mai mult: omul a devenit om ca mîncător de vegetale.

II. La omul de Neandertal aceleași caractere, și în plus:

15. Infundarea tîmplelor (mușchii temporali).
16. Arcadele supraorbitale și mărimea orbitelor (vedere anevoioasă în întunericul pădurii; gorila trăește în păduri întunecoase cu lumină crepusculară).
17. Prognatismul și dinții oblici ai fălcii superioare; erbivorele (calul), au incisivi lungi și oblici, fiindcă apucă hrana cu acești dinți; fiarele din contra (tigrul), au incisivii mici și drepți, fiindcă apucă hrana—nu animalele,—direct cu măselele).
18. Trecerea uniformă dela osul zygomatic la arcada zygomatică.
19. Incheieturi grele, picioare mici, torsiunea spre înnăuntru a mînilor și picioarelor, trajectorii răspîndite (Walkhof), indepărtarea degetului mare al piciorului, puternica musculatură a cefii (toate aceste caractere se găsesc la omul de Neandertal, fiindcă el nu era alergător ca vînătorul prin excelență, omul de Aurignac, cu membrele gracile—ci se cățăra și stătea mult pe copaci).

Caracterele diferențiale ale omului epignat, precum și explicarea caractelor tuturor raselor fosile și actuale, se vor găsi în lucrarea pe care o voiu scoate în curînd sub titlul: *Hrana ca factor principal al diferențierii raselor* (Schiță de antropologie genetică).

[1]) In virtutea legii pîrghiei, o falcă scurtă prinde mai cu putere decît una lungă.

H. Poincaré

Telegraful ne-a adus vestea că cea mai mare din gloriile științifice ale Franței actuale —Henri Poincaré—s'a stins.

In lumea științifică, de multă vreme era privit ca un urieș al cugetării. Poincaré nu s'a mărginit să fie un specialist de întâiul ordin în o singură ramură a Matematicei: în Analiza Matematică întâiu, în Fizica Matematică și la urmă în Mecanica Cerească, a devenit rînd pe rînd cea mai mare autoritate din lume.

In lumea filozofilor, a literaților, și mai ales în ochii publicului celui mare, Poincaré s'a făcut cunoscut mai cu samă, de cînd a început să publice incercări filozofice: La Science et l'Hypothèse, La Valeur de la Science, Science et Méthode.

Prima lucrare in genul acesta—La Science et L'Hypothèse—a dat naștere la discuții înflăcărate: cartea aceasta a extraordinarului om de știință a servit de armă în mînile dușmanilor științii: se găsește în ea de pildă concluzia următoare:

„Dès lors, cette affirmation *la terre tourne* n'a aucun sens... ou „plutôt ces deux propositions: *la terre tourne* et: *il est plus commode* „*de supposer que la terre tourne* ont le même sens".

— Atunci nu pentru un adevăr a suferit Galileu, au răspuns anumiți filozofi clericali.

Poincaré a fost silit să revie în volumul următor „La Valeur de la Science"; variind întru cîtva asupra înțelesului cuvîntului „adevăr" dela un volum la altul el încheе:

„La chose pour laquelle Galilée a souffert c'est bien une vérité, „encore qu'elle n'ait pas tout à fait le même sens que pour le vulgaire".

Filozofia ce se degajează din aceste lucrări ale sale, intră în cadrul pragmatismului lui William James și Emerson. Ca întreaga filozofie pragmatistă, nu prin prea multă înlănțuire logică păcătuesc operele lui filozofice—din contra.

In La Valeur de la Science Poincaré împarte pe matematiciani în două categorii: *intuitivii* care mai ales descopăr adevăruri nouă, și *logicianii* care le sistematizează. Poincaré aparține, fără îndoială posibilă, celei dintâiu categorii: mintea lui era un izvor nesecat de adevăruri matematice: avea o memorie și o facultate de comprehensiune minunate—ca elev la școala Politecnică nu scotea note—cu o tendință impulzivă spre

speculație. Dictonul: „geniul e răbdare" rămîne de minciună cînd e vorba de Poincaré; el n'avea nici răbdare și nici mare putere de atenție voluntară. Dacă întîlnea greutăți în deslegarea unei probleme, rar avea perseverență: o amîna pe altă dată. La a doua sau a treia încercare ulterioară, găsia soluția mult mai ușor; el credea—a spus-o într'un articol de revistă—că, în timpul strecurat între cele două încercări, problema a fost rezolvită în inconștient.

Tot impulzivitatea aptitudinii lui matematice era pricina, că nu putea să se oprească dela lucru cînd voia; de aceia nu lucra sara niciodată: de nu termina problema până la culcare, nu mai putea dormi toată noaptea, și a doua zi soluția era găsită. Lucrul i s'a întîmplat de pildă în noaptea cînd a descoperit „Funcțiile Fucsiene", cea dintâiu descoperire mare a lui.

Lucra numai patru ceasuri pe zi, și anume în ceasurile cele mai puțin favorabile pentru munca intelectuală: dela 10 la 12 a. m., și dela 5 la 7; și totuși a produs cît nimeni altul, afară doar de Cauchy și Gauss, zice matematicianul Borel.—Dar e drept, că și în momentele de repaos continua să lucreze fără să vrea—o spune însuși Poincaré—dacă problema îl interesa și nu era terminată, în momentul cînd înceta lucrul. De voia să se ducă la un concert—era dintre numeroșii matematiciani cărora le place muzica—trebuia să nu lucreze mai înainte, că altfel munca involuntară îl împiedica să asculte muzica. Tot această muncă automatică îl împiedica să asculte cu atenție pe un interlocutor; și tot din pricina ei probabil, era așa de distrat. Sînt multe anecdote relative la aceasta: încă tînăr, maică-sa îi cosea clopoței la portofel ca să audă de l-ar fi scăpat jos. Iar odată la plecarea din Viena puse în geamandan o prostire de pat, în loc de cămeșa lui de noapte.

Poincaré avea o originalitate fără seamăn; nu putea expune niciodată o teorie, o metodă a altui savant, fără ca expunerea lui să nu poarte pecetia propriei sale individualități. Cînd trata în cursul său, de pildă, o metodă a lui Laplace, metoda lui de expunere nu păstra din a lui Laplace decît doar numele și formula finală. Poate la aceasta contribuia și lipsa de răbdare: nu cetia de două ori acelaș lucru, și inventa metoda cea nouă de expunere uneori poate numai pe jumătate acasă, iar restul în timpul lecției; odată l-am văzut cum, neputînd improviza partea finală a unei lecțiuni, fu silit s'o amîne pe lecția viitoare.

Cu tot geniul său—ori poate tocmai din pricina lui—Poincaré n'a făcut încă școală, cel puțin în ultima și cea mai de samă a lui specialitate —Mecanica Cerească—pe care o preda la Sorbona dela 1896 încoace. De remarcat, că până în momentul cînd a luat catedra aceasta, centrul preocupărilor lui era cu totul în afara Mecanicei Cerești: de zece ani era profesor de Fizică Matematică, în care dezvoltase o activitate pro-

digioasă, publicase nu mai știu cîte volume—cel puțin zece—asupra ei, și deodată la moartea profesorului de Mecanică Cerească, Tisserand, negăsindu-se nimeni deajuns de indicat prin cercetările sale să-i ia locul, Poincaré își schimbă specialitatea la vrîsta de 42 de ani. I-au fost de ajuns cîțiva ani, ca să devie emulul lui Laplace, cel mai mare predecesor al lui în Mecanica Cerească. In mînile lui, toată Mecanica Cerească luă o alură nouă. Dela început schimbă punctul de plecare (luă ca origină de coordonate nu centrul soarelui, ci centrul de greutate al sistemului solar); și atunci ecuațiile Mecanicei Cerești iau așa numita formă canonică a lui Hamilton; sub forma aceasta ecuațiile capătă proprietăți de simetrie necunoscute obișnuitelor ecuații ale Mecanicei Cerești. L-am văzut șase luni de zile studiind ecuațiile acestea fără să se atingă de ele. O comparație mă va face mai înțeles: e ca și cum pe malul de dincolo al Prutului s'ar afla un monument minunat, și cineva depe malul cestălalt ne-ar putea face să simțim toată frumuseța lui externă și internă, fără să trecem Prutul.

Formulele și metodele lui, deși extrem de remarcabile, mai n'au fost încă aplicate în Astronomia practică. Incercări, relativ timide, au început a se face abia de cînd și-a tipărit cursul, căci înainte de aceasta mai nimeni nu-l putea urmări cu succes îndestulător.

Calm, roșcovan—mai ales nasul—adus de spete, își începea lecția aproape tacticos plimbîndu-se de colo până colo în fața tabelei; cu cît se apropia însă de inima chestiunii, se anima, vorbia din ce în ce mai repede, pentru a termina cu un vîrtej amețitor de fraze. La urmă — mai ales cînd fusese vorba de o chestie cu deosebire fină, aridă — arunca o privire circulară asupra sălii de curs, și un zîmbet enigmatic îi flutura pe buze; era un simplu zîmbet de satisfacție? Sau poate era și ceva ironie în zîmbetul acela? Pe atunci înclinam spre ipoteza din urmă; dar de cînd am cetit studiul asupra lui Poincaré, publicat acum doi ani de cunoscutul psihiatru, d-rul Toulouse, cred mai degrabă că era un simplu zîmbet de satisfacție. Gînditorul acesta fără păreche era un timid, stingaciu în mișcări, temperament de nevropat, suferind de stomah și poate și de inimă, trezîndu-se totdeauna în mijlocul nopții și neputînd readormi decît după 2—3 ore. Și totuși n'a fost numai omul de știință pe care l-am văzut: vorbia trei limbi moderne: germana, engleza, italiana; cetia pe clasicii antichității în original; cetia literatură modernă—admira pe Anatole France—,îi plăcea muzica, a lui Wagner mai ales.

Atîta încredere inspira omul acesta, încît savanții specialiști în domenii ce n'aveau de a face nimic cu Matematica, veniau să-l consulte, cînd se aflau în fața unui fapt științific nou, pe care nu-l puteau interpreta.

Henri Becquerel, mort acum 2—3 ani, al treilea din cei 4 Becquerel ce s'au succedat din tată în fiu la o aceiași catedră dela „Museum

d'Histoire Naturelle", acel Becquerel, care a fost precursorul lui Curie în cercetările ce au condus pe acesta la descoperirea radiumului, și cu care Curie a împărțit, din propria lui inițiativă, premiul „Nobel" ce i se acordase pentru această descoperire,—acel Becquerel povestia într'o zi la un curs, că în ziua cînd a descoperit, nu mai știu ce fenomen fundamental de radio-activitate, s'a dus la Poincaré ca împreună să-i găsiască explicația.

Cu Poincaré dispare prematur—la 58 de ani—una din acele inteligențe care-ți fac impresia forțelor elementare ale naturii.

Poate nimeni n'a caracterizat mai bine natura geniului lui Poincaré decît D-rul Toulouse în paralela ce o face între Zola și Poincaré, la sfîrșitul studiului pomenit:

„L'une (inteligența lui Zola) était une intelligence volontaire, consciente, „logique, méthodique qui paraissait faite pour la déduction mathématique: „elle enfanta tout un monde romanesque. L'autre (inteligența lui Poincaré) „était spontanée, peu consciente, plus proche du rêve que de la dé„marche rationnelle et semblait surtout apte aux oeuvres de pure ima„gination sans subordination à la réalité: elle triompha dans la re„cherche mathématique".

Dela Administrație

RECENZII

Liviu Marian. *Printre stropi.* Librăria și tipografia „Școala Romînă", Suceava, Bucovina.

Intotdeauna am admirat poemele în proză ale lui D. Anghel pentru puterea de talent care se vădește în ele și care le face să nu fie niciodată pur verbale, chiar atunci cînd sînt reprezentări ale unei vieți de artă, nu ale unei vieți de sentiment.

E în ele viață, mișcare și graiul părăsește adesea podoaba sclipitoare a artei, perfecțiunea divină a formei, pentru a îngîna o simplă melodie, care mișcă și pătrunde numai prin sinceritatea accentului. Dar chiar în acele pasagii meșteșugite, în care stilul e desăvîrșit pînă în cele mai mici amănunțimi, e, dacă nu simțire, cugetare, și o cugetare nouă, ingenioasă, variată și multiplă. Numai astfel poema în proză este și rămîne o operă vie, dar și așa... e un gen fastidios, dacă autorul n'ar avea tactul să se oprească la timp...

E un gen care cere o finețǎ și o desăvîrșire artistică ce nu e la îndămîna oricui, o rafinare a cugetării și a gustului, pe care și talentul prețios al unui poet ca d. Anghel le-a căpătat în decursul dezvoltării lui... E un gen primejdios, cu un cuvînt, în care dacă nu realizezi perfecțiunea, cazi ușor, foarte ușor, în banalitate. Nu există mijlocie. Ba poți, fără să-ți dai seama, să aluneci pînă la ridicol.

Domnul Liviu Marian are stil ușor, curgător, un vocabular foarte bogat, în sfîrșit mult material cu care va crea poate altă ceva, mai curînd sau mai tîrziu.

*

I. N. Soricu. *Florile dalbe.* Edit. Revistei „Ramuri", Craiova.

Poezia d-lui I. N. Soricu mi-e simpatică, fiindcă am, adeseori, în versurile sale, impresia contrastului dintre dorința și aspirațiile poetului și mijloacele de care dispune. Cel puțin nu are factura curentă a versificatorului fecund, care te împedică să le găsești rele de-adreptul,—nu e perfect, sarbăd și lînced ca atîția alții. Dacă nu izbutește întotdeauna să miște cu forma versurilor sale, este totuși avînt real în ele, un accent sincer de desnădejde, de curaj, de mînie sau de iubire, măcar din cînd în cînd.

I. S.

***

Dr. Gh. Sabin. *Amintiri din războiul Independenții.* București, Minerva, 1912.

Domnul dr. Gh. Sabin e prefect al județului Vîlcea. Acum treizeci și cinci de ani d-sa a luat parte, ca voluntar sanitar, în războiul cu Turcia. Și-a făcut datoria ca adevărat Romîn. După atîta vreme, deodată domnul doctor să gîndește să scrie o carte, spre a aduna

bani pentru săvirșirea unui monument, închinat eroilor vilceni morți în războiu. Intenții, bune și simpatice. Deschizi cartea vezi două fotografii, una a tirului voluntar de odinioară, alta a domnului prefect de astăzi. Titlul: *Amintiri din războiul Independenții* de dr. Gh. Sabin, *prefect al județului Vilcea*. Vra să zi... d. prefect a scris o carte; a scris-o, așa, ca să stringă niște parale pentru un monument, de altfel vrednic de laudă; vra să zică și-a pus fotografiile, a mai adăogit o scrisoare a d-lui Delavrancea, ș. a... O mulțime de lucruri care te pot face să zimbești și să clatini din cap cu neîncredere, care-ți dau de bănuit că ai de-a face cu o carte ca multe altele; dai doi lei cu scop de binefacere, ș'o arunci într'un colț de odae cu filele netăiate.

Chiar scrisoarea-prefață a domnului *ministru* Delavrancea ți-ar putea da de bănuit că este scrisoare cătră un partizan politic. Literatul ales, care este d. Delavrancea, face o mențiune asupra „îndoelilor de stil." A! vra să zică avem de-a face cu o carte rău scrisă! Hm!

Totuși am citit cartea. Nu pentrucă *am voit* s'o cetesc numai decît, ci din pricină că m'a furat dela cele dintăiu pagini. E o carte fără îndoială interesantă prin însăși împrejurările pe care le atinge, ori le povestește. A, dar cîte pagini din războiul dela 77 am cetit, și le-am găsit lipsite de interes! Nu, nu e interesantă prin asta. Mai curind și mai bine așî spune, că un suflet vibrează în paginile acestea dela început până la sfirșit. Odiseia unui medicinist care merge în urma oștirilor, în războiu, ca sanitar. Intîmplări redace cu vioiciune și cu căldură; cîteva portrete, între altele al d-rului Davila, foarte interesante și bine zugrăvite... Cîteceva din grozăviile războiului, din suferințile ostașilor noștri, dureroase tablouri de ambulanță; și pagini vesele, inspirate de nesecata voe bună a oștenilor noștri, acea înspăimîntătoare voe-bună în cele mai crincene năcazuri... Cu cîtă surprindere și plăcere am cetit aceste amintiri!

O pagină din zbuciumatele zile dela 77. Un episod pe care un tinăr cu suflet generos l-a trăit atunci. Astăzi ni-l dă, scris cu emoțiune și cu căldură încă, domnul prefect, cărunt și serios.

După ce cetesc cartea, văd în acel îndoelnic „prefect al județului Vilcea" un exces de modestie. Dl. dr. Sabin a fost înspăimîntat probabil de grozăviile debitate de „profesioniști" cu privire la *stilul* acela fantasmagoric și ceresc fără de care nu poate exista literatura... Sînt cărți care dovedesc cu prisosință zădărnicia acestui „stil". Iar în cele două fotografii nu mai văd acuma nimic suspect: văd doi oameni, unul cu privirea vie, tinăr, vesel și avîntat, cellalt cărunt și zimbind melancolic;—văd cum acesta, dl. doctor, privește cu tristeță pe cellalt, cum își aduce aminte, cum regretă, cum îi bate inima, și cum ar vrea să mai sufere odată.

F.

***

Radu Rosetti. *Pacatele Sulgerului.* București, 1912.

D. Radu Rosetti se ferește a-și defini noua sa lucrare, care în adevăr e și greu de definit:

Nu e un „roman" fiindcă îi lipsește o intrigă, care să dea unitate și legătură tuturor peripețiilor povestirii, și e prea mare ca volum și cuprins pentru ca să fie o nuvelă.

D. Rosetti parcă ține să sublinieze că nu pune mare preț pe valoarea *literară* a lucrării sale. Și n'are dreptate: sînt capitole în cartea d-sale, cum de pildă este acela care cuprinde povestirea „mamei Irina" ce fusese publicat în fragment și în revista noastră, a cărui valoare literară este nediscutabilă. Dar, fără îndoială, interesul cel mare al „Pacatelor Sulgerului" constă în însemnătatea *documentară* a acestei scrieri.

Deși acțiunea se petrece în jumătatea a doua a veacului al XVIII-lea, autorul a avut norocul în copilăria lui să înregistreze povestirile contemporanilor din viața boerimii de pe vremuri.

In ultima jumătate de veac, țara noastră a săvirșit un salt atît de însemnat în ce privește felul vieții, moravurile și toate raporturile sociale, încît astăzi ni se pare că oamenii de pe atunci trăiau pe „alte tărîmuri", și ne vine foarte greu să reconstituim, atît cadrul exterior al vieții lor, cît mai ales resorturile psihice ale acțiunilor lor. Cît de puțin înțeleasă, de pildă, este pentru noi psicologia amoroasă—dacă pot să spun așa—a sulgerului Strilea! Cu toate că după numărul anilor, această epocă e încă atît de puțin îndepărtată de noi, în zădar am căuta în literatura noastră date precise asupra vieții sociale a acestei vremi. Mai curind putem găsi informațiuni în această privință în scrierile străine, cum sînt de pildă operile literare ale lui Kotzebue. In această privință noua carte a d-lui Radu Rosetti umple un gol foarte simțitor.

Și mai mare însemnătate, poate, are această lucrare prin reconstituirea literară a procedeurilor cu care boerii vechi hrăpeau moșiile răzășești. Raporturile dintre sulgerul Strilea cu răzășii din Tămășeni sînt din acest punct de vedere extrem de suggestive. Istoricul atît de bine documentat în aceste chestiuni, cum este d. Radu Rosetti, a fost aici de mare ajutor literatului.

Avem de făcut o singură observație asupra limbii în care sînt scrise „păcatele sulgerului". D. Radu Rosetti scrie în *patois* moldovenesc, nu numai cînd vorbesc personagiile, ceiace ar fi fost legitim, dar și cînd povestește autorul însuși. Așa de pildă, d. Rosetti scrie: „pacat", „așazat", „o fost", „o spus",—în loc de „păcat", „așezat", „a fost", „a spus".

Ințelegem să se întrebuințeze „moldovenisme" care în limba literară sînt tot așa de legitime ca și „muntenismele" și e firească deci reacțiunea împotriva identificării a oricărui „muntenism" cu limba literară,—abuz de care prea adeseori suferim astăzi. Dar aceasta nu poate privi înseși *formele gramaticale* ale limbii noastre, în ce privește *fonetismul* și mai cu seamă *etimologia* ei. Ce-ar zice d. Rosetti, dacă Muntenii ar începe să scrie de pildă „dă" sau „pă" în loc „de" sau „pe", „p'in" în loc de „prin" sau „au făcutără" și „au văzutără" în loc de „au făcut" și „au văzut" sau să acordeze „ei zice" sau „ei face" în loc de „ei zic" sau „ei fac"? Și pentruce atunci d. Radu Rosetti nu este consecvent și nu scrie și „chept", „ghine", „hier" în loc de „pept", „bine", „fer".

D. Rosetti uită că noi Moldovenii *avem* o limbă literară veche, limba cărților bisericești și limba cronicarilor în care au scris cărturari dintre părinții și strămoșii noștri. Va găsi d. Rosetti acolo „pacat" în loc de „păcat" sau „o fost" în loc de „a fost"? Credem că revolta, legitimă în fond, a d-lui Rosetti împotriva exceselor muntenești l-a dus la excese moldovenești peste limitele iertate în literatură.

Cu toate acestea—sîntem siguri—cartea d-lui Rosetti nu va lipsi din biblioteca unui romîn cult, doritor să retrăiască o clipă viața morală și socială a strămoșilor noștri.

Șr.

***

Vasile Pirvan. *Cetatea Tropaeum.* București, 1912, 955 pag. Lei 2.

— Este studiul publicat anul trecut în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice", scos acum într'un volumaș, aparte.

Fantazia nu găsește un teren mai fa-

vorabil ca să-și joace caii, decit in interpretarea resturilor desgropate din pămint ale vechilor civilizații; de aceia oricine, cetind cartea aceasta a d-lui Pirvan, va fi foarte satisfăcut de prudența și bunul simț al realității, de care autorul a dat dovadă in interpretare. Folosindu-se de inscripții și de felul construcțiilor cite s'au desgropat până acum intr'o parte a vechiului oraș de lingă trofeul dela Adamclissi, uneori chiar de lipsa unor asemenea dovezi de viață veche civilizată, dl. Pirvan a alcătuit istoria aproape deplină a cetății Tropaeum. Această istorie ne interesează nu numai pentrucă dă explicare unor monumente depe pămintul țării noastre, dar pentrucă evoacă și lămurește un timp intunecat și trist: acela in care civilizația greco-romană pieria in luptă cu barbarii, dar in care răsăria mingiietoare religia creștină; ruinele vorbesc de amindouă. Cartea cuprinde și numeroase ilustrații.

Pe amindouă malurile Dunării de jos, până departe, locuiau Daci (Traci). Romanizarea lor a inceput, deamindouă părțile, mai cu seamă dela Traian; el s'a ocupat de supunerea și romanizarea tuturor Tracilor; in lungul drumului ce ducea prin răsăritul Peninsulei Balcanice spre Dobrogea de azi, impăratul a inființat lagăre și orașe: *Plotinopolis* (după soția sa), *Ulpia* (Hadrianopolis mai pe urmă), *Marcianopolis* (după sora sa), etc. La intretăierea cu drumul dela Callatis la Durostorum (Silistra), a ridicat in 109 monumentul triumfal, in onoarea lui Marte răzbunătorul, și satul dac de alăturea l-a colonizat cu veterani ieșiți din legiunile dunărene, făcind din el un *vicus* civil, lingă castrul de pază al drumului. O dedicație din 116, adresată impăratului, confirmă aceastea. Tropaeum devine, in legătură cu orașele de lingă fluviu, un centru de răspindire a culturii și limbii romane in lumea tracă. In sec. II și III, curentul acesta roman domina pe cel grec, venit din porturile mării; o mulțime de sate romane se fac imprejur. Pe vremea lui Caracalla, Tropaeum a devenit *municipium*; dar dela 238 Goții intră in Dobrogea și la sfirșitul sec. III distrug Tropaeum.

Din aceste timpuri de viață păgină n'avem decit resturi ce-au servit in urmă ca material de construcție in orașul reclădit la 316 de Licinius (și Constantin cel Mare). Licinius a construit pentru apărarea orașului o cetate cu ziduri groase de 3–4 m., și cu multe turnuri, inchizind un spațiu ca de 9 ha.,—a canalizat stradele, a construit o *basilică* pentru justiție, etc. In locul elementului roman slăbit insă, vin coloniști Goți (federați), Carpi, Bastarni și Sarmați; iar limba și cultura grecească, din porturi, ia locul celei latine, care incepea să fie uitată. Dela Constantin (350) innainte apar urme de creștinism: 5 biserici (dintre care una de marmură, care a ajuns episcopală), capiteluri cu semnul crucii, etc. De mai multe ori a mai fost prădat orașul și monumentele distruse de barbari noi și apoi reclădite de Romani și federați; intr'o biserică cu stilpii dărmați, s'au găsit cranii sparte și bucăți de fier! Ultimul rest antic, dela Tropaeum, e o monetă de bronz dela Mauricius (586); Theophylactus spune că Tropaeum a fost pustiit de Avari pe timpul acestui impărat; Avarii au făcut loc Slavilor; dar aceștia nu trăiau in orașe; Tropaeum n'a mai fost ridicat de atunci.

*

Iancu Nistor. *Das moldauische Zollwesen in 15 und 16 Jahrhundert* (Articole scoase in o broșură aparte—50 pag.—, dar nu spre vinzare, din *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirtschaft* im Deutchen Reiche, Leipzig).

Dl. Nistor continuă cercetările sale relative la istoria economică a Moldovei, dezlegind de data aceasta chestiunea vămilor in 4 capitule.

1) *Dreptul de a stabili vămile*, era al domnului care avea putere absolută; dar el, dacă vroia, se sfătuia cu boerii săi sau chiar cu unii negustori. Venitul vămilor mergea la visteria statului, dar domnul putea dispune de aceasta (până la Cantemir). Domnul putea scuti de vamă sau dărui dreptul de a incasa vămile din anumite puncte ale țării, cui voia: unei mināstiri, unui boer, etc.

2) *Sistemul vamal.* Scopul vămilor era imbogățirea tezaurului cu monetă, nu de a proteja mărfurile naționale, de aceia se lua vamă la import, la export și la transit. Tariful era diferit, după invoiala cu Lembergul, cu Brașovul etc., și se plătea după valoare, după greutate (măsură) sau la bucată (p. vite d. e.). Era o *vamă mare*, care se plătia in capitală sau in orașul de desfacere a mărfii, și o *vamă mică*, la vaduri sau popasuri (d. e., la Cernăuți, Siret, Suceava, in drumul ce venia din Polonia).

3) *La import* se plătia vamă mare 3%. Vama cea mică era de 4 sau 6 groși de căruță; dar varia. *La export* se plătia la locul de cumpărare 2%, in provincie, apoi 4 sau 6% in capitală, etc. Pentru vite insă nu se mai plătia in capitală; așa că erau favorizate articolele industriale sau venite pe mare, in capitală, vitele in provincie. Ca să fie siliți străinii să cumpere din Moldova mărfurile care se găsiau și in Muntenia sau altă țară vecină, domnii au făcut stații pentru incasarea transitului la amindouă hotarele și in capitală. Străinii schimbau mărfurile lor pe alte mărfuri, căci era oprit exportul argintului; asemenea al blănilor rare, ca să nu se scumpească cele rămase. Ceară exportă numai domnul.

4) *Administrația vămilor* era dată in seama visternicului. De multe ori s'arendau vămile.

Desigur nu putem nota aici tot ce-i interesant și bine documentat in această broșură.

*

N. Iorga. *Mănăstirea Neamțului.* Vălenii-de-Munte, 1912.

E o broșură de 89 pag. (costă 60 bani), care cuprinde istoria mināstirii acesteia importante și e scrisă mai ales cu scop de a face cunoscut călugărilor rostul instituției lor și de a le oferi modele de adevărată viață călugărească și de muncă pentru cultură. O figură foarte interesantă d. e. e aceia a starițului rus Paisie, așa cum il descrie Const. Caragea: „Atunci intăiași dată am văzut și eu cu ochii mei virtutea intrupată, fără patimi și cu desevirșire fără fățărnicie; chipul său prea dulce, fața sa prea albă, barba lui strălucitoare de curată și imbrăcămintea lui neapusă de curată și coperișurile de pat ale odăii lui... Era prea dulce la sfat și fără vre-o ascundere, și cu adevărat vedea cineva un om fără trup".

Se zice că anul acesta, la Neamț, e o hărnicie și o curățenie neobișnuită, poate au tras părinții invățătură!

*

N. Iorga. *Basarabia noastră* (scrisă după 100 de ani dela răpirea ei de către Ruși). Vălenii-de-Munte, 1912, 175 pag. Lei 2.

E o lucrare ocazional scrisă, dar e dintre cele de mina intăiu ale d-sale. Cuprinde istoria pămintului dintre Prut, Dunăre și Nistru de cind a inceput el a deveni rominesc (sec. XIV) și până după răpirea lui de către Ruși. E scrisă cu inimă și bogăția de informații iți face o plăcere; dar—rog pe dl. Iorga să nu se mai supere—recunoaște toată lumea că d-sa e un foarte de samă istoric al nostru; eu insă știu și aceia că vrea că fie popular și ințeles;— sint citeva locuri neciare, d. e. pag. 8.

V. D.

***

I Bogdan. *O scrisoare din 1679 a Mitropolitului Dosofteiŭ.* București, Academia Romînă, 1912, in broș. în 4° de 8 pag.+6 stampe, prețul 50 b.

In Arhivele ministerului de Externe din Moskva D-n B. a descoperit o interesantă scrisoare adresată de Dosofteiŭ, mitropolitul Moldovei, lui Ioachim patriarhul Moscovei. Prin acea scrisoare Dosofteiŭ ruga pe Ioachim să-i trimeată „o tipografie, ca să ne tipărim cărțile ce le-am tălmăcit din limba grecească și slovenească pe limba moldovenească, căci la noi învățătura de carte s-a pierdut, și puțini sint de aceia care pricep limba cărților".

Cererea i-a fost satisfăcută, și materialul tipografic a fost adus în Iași de către Ionașco Bilevici, cunoscut agent politic al lui Duca Vodă pe lingă curtea rusească.

Scrisoarea mai este interesantă și prin faptul că ea ne arată: 1. că pe la sfirșitul sec. XVII Moldovenii incepuse să privească la Moskva, așa zisă *a treia Romă*, ca la un izvor de lumină și putere; —2. că cunoștința limbii slave bisericești scăzuse mult în Moldova pe vremea lui Dosofteiŭ.

G. P.

***

Mihail C. Vlădescu. *Voica.* Dramă in 5 acte. București, 1912. Prețul 1 leu 50 bani.

Ce aș putea spune despre această cărțulie de 100 de pagini, care cuprinde „o dramă in 5 acte", cum ne asigură autorul? Impărțiți 100 cu 5, vin 20 de pagini aproximativ de act. Am cetit anume cu ceasul in mină: un act durează zece minute.

Toată așa numita piesă e o incilcitură ciudată de vorbe, de veniri, de eșiri din scenă, de intimplări fără sens. O fată dela țară se spinzură din cauza dragostei pentru boerul moșiei căruia totuși i se dă înnainte de a se spinzura. Boerul o aduce a doua zi înnapoi la tată-său acasă, declarindu-i franc că s'a plictisit de ea. Fata nu, că ea ține la boer.

Ascultați aceste vorbe de Salomee rustică:

Voica (aplecindu-se peste gitul lui). Stăpine te mușc. Lasă-mă zău. Mor, să-ți apuc pielița cu dinții... Ce stricată sint.

Punctuația e a autorului. Gindirea idem, căci e imposibil ca o fată de țară de șaptesprezece ani să vorbească astfel.

Psicologia piesei e la fel cu punctuația. E un deliciu. Vă mai dau o probă:

Teodor.—Ai dreptate. Am greșit. Dar ce fac eu. Cu nepoata ta. Cu Voica.

Imi pare rău totuși de prefață. Deși are multe trăsături tarasconeze, în genere face impresia că e scrisă de un om de treabă. Noroc că autorul a avut grijă s'o pună innaintea piesei, altminteri nu știu cițî ar avea curajul să străbată noianul de bizarerii pentru a ajunge la ea.

Am cetit-o din nou, după ce am isprăvit piesa. Curios! Sint intr'insa unele lucruri de bun simț. De ce o cetesc, de ce mă conving că autorul uitase de mult cuprinsul dramei sale, cind a scris-o...

***

G. D. Creangă. *Politica economică și financiară a partidelor noastre de guvernămint.* Autorul arată deosebirea dintre principiile și procedeele practice ale politicii economice și financiare a partidului liberal și concepțiile sau mai bine zis procedeele financiare ale partidului conservator. Pe cind intreaga politică financiară a partidului conservator a fost politică de ocazie, în politica financiară și economică a partidului liberal s'a manifestat din an in an tendința de naționalizare a muncii romînești, tendința de economie și de

prudență în finanțele publice. Cauza slăbiciunii partidului conservator in materie de finanțe și de economie politică se datorește faptului că mai toți miniștrii de finanțe conservatori n'au avut experiența necesară neluind parte activă in viața lor privată la nici o intreprindere financiară sau economică și indeletnicindu-se numai cu „politica".

D. Creangă arată cit de neintemeiată e cererea conservatorilor de a se despărți politica de „afaceri", ințelegind prin cuvintul acesta disprețuitor orice muncă depusă in serviciul economiei naționale. Intr'o țară până mai dăunăzi cu 80% analfabeți, acelaș număr restrins de intelectuali orășeni, care trebue să muncească pentru a trăi, prin cunoștințile lor, prin munci, experiențe și inițiativa lor,—sint cei chemați la afacerile publice.

Istoria e cea mai bună dovadă a rezultatelor date de concepțiile financiare ale celor două partide. Partidul liberal introduce moneda națională, inființează Creditul urban, organizează Creditul rural, inființează și organizează Banca Națională, răscumpără dela străini căile ferate, redă statului monopolul tutunului concesionat străinilor, dezrobește industria națională de sub influența străină prin tariful și legea din 1886, inființează Casa rurală, societatea locuințelor eftine, societatea Govora-Călimănești, societatea tramvaelor comunale și crează o rețea intreagă de bănci romînești în tot cuprinsul țării. Partidul conservator arendează monopolul tutunului unui consorțiu de străini, incearcă in 1873 să inființeze o bancă de emisiune concesionind-o la străini; face o opoziție violentă contra răscumpărării căilor ferate dela străini și contra dezrobirii industriei naționale de sub străini; dă concesia tramvaelor comunale din București atit in 1871, cit și in 1892 unor străini; incearcă să vindă acțiunile statului dela Banca Națională la străini; introduce loteria statului concesionind-o la străini; amanetează monopolul hirtiei de țigară unor străini și introduce controlul străin in afacerile publice interne; inființează cazinoul comunal din Constanța, pe care il concesionează străinilor; dă in 1906 concesia gazului la străini; inființează societatea Sinaia concesionind-o și pe aceasta străinilor; incearcă desființarea societății romînești de tramvae.

Cauza acestor lucruri constă in aceia că conducătorii partidului conservator sint in majoritate oameni cu averi moștenite, care nu cunosc valoarea banilor ciștigați prin muncă și atunci purtarea din viața privată o aduc și in conducerea intereselor statului.

D. Creangă face apoi un rezumat istoric al dezvoltării finanțelor noastre publice, arătind in detaliu procedeele financiare ale partidelor noastre de guvernămint dela 1866 și până astăzi și stăruind in special asupra imprejurărilor din vremea din urmă. Autorul combate mai ales politica financiară a fostului ministru de finanțe, d. P. P. Carp, opunindu-i politica financiară a guvernului liberal din cei opt ani de guvernămint dela 1901 incoace, politică care se caracterizează prin economii budgetare, urcindu-se cheltuelile numai in cazurile necesitate de reforme mari, prin prevederi joase la venituri, pentru a feri cit mai mult statul de dezechilibrul budgetar, prin crearea de fonduri de rezervă, avindu-se grijă de ziua de mine, și prin o politică financiară de excedente.

C. A.

***

Capitaine O. Meynier. *L'Afrique noire.* Paris, Flammarion, 3.50.

E o lucrare care tinde să ne prezinte, intr'un tot chestiunea populațiilor negre din continentul african: viața din trecut și din prezent al acestor populații, raporturile dintre ele și lumea europeană, po-

sibilitățile care se pot intervedea pentru viitor în ceiace privește viața și civilizația lor.

Imbrățișind un cimp atit de vast, cartea lui Meynier nu poate să fie decit o expunere cu totul sumară, un fel de rezumat al chestiunilor de care se ocupă. De aceia nici nu are caracterul unei lucrări de cercetare originală, ci mai degrabă pe acel al unei cărți de popularizare, menită să facă cunoscută publicului mare lumea neagră a Africei și problemele care sint în legătură cu aceasta.

Autorul își imparte expunerea in trei părți, ocupindu-se in cea dintăiu de geografia socială a Africei, dindu-ne în a doua o istorie a civilizației popoarelor negre și tratind în a treia însemnata problemă a ridicării rasei negre.

Primele două părți sint un rezumat conștiincios, pe de-oparte al cunoștințiilor actuale asupra condițiilor de viață și asupra raselor Africei, iar pe de alta a vieții populațiilor africane din cele mai vechi timpuri de cind sint cunoscute și până astăzi, cum și un istoric al raporturilor dintre aceste populații și diferitele popoare navigatoare și colonizatoare ale Europei: Portugheji, Engleji, Franceji, Germani, etc.

A treia parte, cea mai însemnată și totodată cea mai personală, e o încercare de sistematizare politico-colonială. Autorul caută să stabilească care trebue să fie scopul și mijloacele de acțiune ale politicii coloniale europene in Africa, cum trebue condusă evoluția economică a societăților negre, care trebue să fie orientarea vieții intelectuale și morale a populațiilor negre ale Africei.

Europenii au făcut mari greșeli, au săvirșit grele păcate față de aceste rase inferioare, socotindu-le mult timp ca un material de exploatat în toate chipurile și fără nici o cruțare, fără nici un scrupul. Astăzi scopul pur egoist al legăturilor Europenilor cu populațiile negre trebue să facă loc unor tendinți mai umanitare: să nu se mai aibă in vedere numai imbogățirea cu orice chip pe sama acestor populații, ci să se urmărească și ridicarea lor economico-socială, îndrumarea către un traiu mai ridicat și mai înnalt.

In această privință, autorul face o interesantă comparație între atitudinea pe care diferitele popoare ale Europei o au față de rasele inferioare ale Africei și ajunge la concluzia că numai metoadele de colonizare ale Englejilor și Francejilor sint demne să reție atențiunea și sint menite să facă din supremația albilor asupra negrilor aceiace ea trebue să fie: o școală, o tutelă și o protecție pentru aceștia din urmă. Raporturile dintre Europeni și Negri trebue să fie bazate pe respectul, increderea și stima, pe care cei dintăi trebue să știe să le inspire celor din urmă, zice autorul, și de aceia, conchide el in concluzie, Franța va reuși să întemeieze in Africa întocmiri solide și durabile.

Deși principiile de politică colonială pe care autorul le expune au în vedere mai ales acțiunea Franței în Africa, totuși din ele se pot scoate învățăminte mai generale, care se pot aplica și la alte state, iar lucrarea lui Meynier, luată în general, e, în limitele ei restrînse, o expunere completă a chestiunii.

•

Marguerite Martin. *Les Droits de la Femme.* Paris, Marcel Rivière, 1912. Prix 2 fr.

Chestiunea femeiască e desigur una din cele mai însemnate probleme sociale la ordinea zilei, cel puțin în unele țări. Iată pentruce pe de-o parte ea are deja o literatură foarte bogată, îmbogățită mai ales în ultimii ani, iar pe de alta trebue să capete un loc însemnat in preocupările oricărui om pe care-l interesează manifestările multiple și variate ale vieții contemporane.

In bogata literatură femenistă de azi, cartea d-nei Marguerite Martin aduce vederile unui spirit ponderat, părerile unei femeniste moderate, care nu lărgește cercul revendicărilor pentru femee până dincolo de marginile pe care spiritul comun ar fi dispus să le primească.

Ea nu cere, de pildă, ca doctoreasa Madeleine Pelletier, dreptul fetelor de a imita pe băeți in privința vieții sexuale in afară de căsătorie, nici dreptul pentru femee de a se lepăda prin avort de urmările legăturilor ei de iubire.

D-na Marguerite Martin combate argumentele teoretice care se pot aduce contra drepturilor politice ale femeilor și reclamă pentru acestea emanciparea economică, dreptatea socială și egalitatea politică.

Nu e nevoe să expunem argumentele d-nei Martin contra anti-femeniștilor; ele sint cele obicinuite, pentrucă și cuvintele pentru care anti-femeniștii sint contra drepturilor femeei—sint tot așa de bine și de mult cunoscute. De altfel, trebue să recunoaștem că teoreticește argumentele contrare femenismului nu pot rezista unei critice serioase și se pot înlătura cu ușurință.

Și dacă d-na Martin mai rezumează aceste argumente și le combate, e că lucrarea sa e o carte de propagandă și deci nu are a se teme de repetarea unor lucruri adese spuse.

Mai original ni se pare capitolul VII din această lucrare, capitol în care autoarea se ocupă de „drepturile femeei și codul civil". Citind citeva articole din codul civil, prin care se fixează drepturile și datoriile femeei în căsătorie, d-na Marguerite Martin scoate în evidență nedreptatea mare care se face femeei și arată cit de strașnic și-au asigurat bărbații anumite drepturi care reduc pe femee la rangul de supusă încărcată de datorii, și asigură bărbatului o stăpinire indiscutabilă. In special egoismul și cinismul bărbaților, autorii legilor, in chestia delictului de adulter nu pot decit să ne facă să roșim, cînd acordă soțului înșelat scuza omorului legal...

Concluzia cărții d-nei Martin e că femeia, nedreptățită și îndepărtată dela anumite ocupațiuni sociale, trebue introdusă în drepturile ei pentru a contribui cu munca sa la binele general și pentru a se bucura ea însăși de o viață mai demnă și mai fericită.

M. C.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul, *No. 26.* Reproducem din articolul d-lui *Goga* **despre Caragiale** :

„—Marele meşter atingea toată claviatura sufletului omenesc. Deschidea vorba lin, cu bunătate, şi-o muia într'o lene orientală, într'o clipă schimba resortul ca să-ţi arate o samă de jonglerii capricioase şi deodată se oprea brusc, faţa i se crispa, buzele i se strîngeau convulsiv, în fundul ochilor îi juca o lumină stranie şi în clipa asta din creerul lui Caragiale răsărea un fulger nou... Universul devenea mai bogat cu-o minune"... „Cum să se închidă pe vecie ochii lui cari pătrundeau sufletul şi străluceau de departe ca două suliţi de argint ? Ce să facă pămîntul cu ei ?... Cum să se împace cu repaosul de veci creerul lui pururi frămîntat, acest complicat şi sensitiv seismograf intelectual, care nu avea clipe de odihnă ?..."

Convorbiri literare, *No. 6.* D-l *A. Naum* publică o lungă odă **„In memoria lui Alexandru Ioan I-iu"**. Cu acest prilej poetul face uz de o metrică specială ; diferitele forme de versuri şi procedeuri ritmice alternează în chip atît de straniu, încît îţi face impresia unui duo patetic între o rîşniţă şi un curcan. E drept însă că pe alocurea versurile curg cu ţăcăneala uniformă a unui tren de marfă ; ideia alunecă atunci printre degete, ca apa.

D. *Duiliu Zamfirescu* termină publicarea comediei sale **„Lumină nouă"**, despre care a mai vorbit în această revistă cronicarul nostru teatral din Bucureşti.

Un nume nou, *Ion Al-George*, semnează o „comedie antică" (II acte, în versuri) intitulată **„Sapho"**. Nu ştim dacă, la eventuala reprezentare a acestei piesete, decorul sumar şi costumele conştiincios indicate, vor da spectatorului iluzia realităţii antice. Dar ştim cu siguranţă că imperfecţia neclasică a versurilor şi mai ales unele expresii ale personagiilor sînt profund lipsite de „coloare locală". De pildă :

A r c h i a s

Lasă, Iris, nu e bine
Să neliniştim străinul cu 'ntrebări, căci...

I r i s

Vai de mine !

Şi peste cîteva pagini :

S t a t i l u s

Le priveai cu 'nfiorare
Şi pe urmă dintr'o cauză neştiută nici de tine
Ai îngenunchiat pe stîncă şi ai plîns...

S a p h o

Eu?... Vai de mine!

— Vai de mine, soro, cum ţi-ai închipui că aş fi eu capabilă de-aşa ceva ! —ar zice şi azi o Săftică oarecare.

La sfîrşitul numărului, un interesant articol despre Caragiale, datorit d-lui Iacob Negruzzi, şi cîteva însemnări despre „O sărbătoare romînească în Leipzig", cu prilejul căreia, între altele, *s'a oferit* şi d. Weigand să ţină o conferinţă asupra ţării şi poporului romînesc. A vorbit 25 de minute, cu proecţiuni. Pe lîngă cîteva chipuri de copii şi bătrîni ţărani, au defilat pe pînză, ca tipuri de Romîni, următoarele „curiozităţi cinematografice" : „Lipoveni, Bulgari..., Huţuli din Bucovina, Nemţi din Dobrogea, Ciangăi din Moldova, Ţigani cu urs, Ruşi bătrîni, beţi, o casă cu stuf şi trei oameni beţi în faţa unei cîrciumi din Basarabia, biserica lipovenească din Iaşi", etc.

Cu prilejul acesta ne-am convins pe deplin şi în privinţa seriozităţii şi a sentimentelor d-lui Weigand pentru poporul nostru (Chestia competinţii d-sale filologice în ce priveşte cunoaşterea limbii romîneşti, a fost elucidată în această revistă de d. Philippide).

Ne pare rău numai că Statul romîn e silit să continue a dărui profesorului străin subvenţia de 10.000 lei. Dacă i-ar tăia-o, faptul ar putea aduce după sine un grav conflict diplomatic cu puternicul stat german.

Cine ştie ?...

La revue roumaine, *No. 8.* Dela o vreme încoace d. Caion a început să tămîieze în dreapta şi 'n stînga, în franţuzeşte. Asta e un mijloc mai sigur decît calomnia şi injuria. Dă-i înnainte, domnule Caion ! Şi să fii sigur că mai ales d. Iorga n'o să se supere. D-sa e omul cel mai simţitor la gidilitură, din toate ţările locuite de Romîni. D. Iorga, acest „professeur éminent", acest „humaniste parfait", care aminteşte pe „Quinet" şi pe „Jules Michelet", acest „polémiste redoutable" şi iarăşi „homme éminent", al cărui tradiţionalism „rapelle Barrès" şi înc'odată „homme éminent" care aminteşte pe „Paul-Louis Courrier" acest-bis-„parfait humaniste", etc. etc.

In acelaşi No. e tămîiat şi fostul nostru colaborator M. Piscobomba pentru „l'harmonie des vers et... la nouveauté des idées". La care laudă, d. Piscobomba (mai puţin măgulit ca alţii) răspunde textual în jargonul revistei :

„Messieurs, c'est en vain que vous vous vantez d'avoir compris mes idées. Si vous vous mettrez là-bas tous ensemble pour comprendre ce que j'ai voulu dire dans deux mots seulement, vous ne pourrez pas arriver jamais à aucun bout. Parceque l'Incomprehensible,—voilà donc la clef et le Secret transcedental de *l'Art nouvelle*".

Arhiva genealogică, No. 4, 5 şi 6, (Aprilie, Maiu, Iunie) 1912.

Importanta revistă, diriguită de d. Zotta, începînd cu acest triplu No. nu mai apare în Iaşi, ci în Cernăuţi.

Semnalăm articolul extrem de interesant **„Despre nobilimea Basarabiei"** de *Sever de Zotta*, directorul revistei. Autorul ne spune în ce condiţiuni au fost înscrişi, în cărţile nobilitare ruseşti, membrii vechilor familii boereşti din Moldova care, după anexare, au fost rămas în Basarabia, şi ne dă şi o listă a actualilor nobili basarabeni de origină moldovenească.

La Nouvelle Revue (Mai şi Iunie, 1912).

Plecînd dela ideia, exprimată mai de mult şi de alţii, că o Austro-Ungarie puternică şi liniştită e o necesitate de primul rang pentru echilibrul politic al Europei, *Léon Berthaut* se ocupă de rolul pe care Cehii sînt chemaţi să-l joace şi de situaţia pe care o au actualmente în Austro-Ungaria „anarhică" de azi. Ideia generală a articolului **Austria şi Cehii în**

Europa viitoare este că Cehii sint astăzi nedreptăţiţi în alcătuirea imperiului habsburgic, că ei au drepturi istorice la care nu vor să renunțe și că prin activitatea, numărul și energia lor vor trebui să reușească a-și recîștiga drepturile pierdute. Făcind un repede istoric al vieţii politice austriace din ultimul veac, autorul arată mijloacele prin care Cehii au fost reduși la rolul pe care-l au azi, și caută să scoată în relief statornicia cu care ei luptă pentru afirmarea lor. Autorul crede că o rasă austriacă nu se va putea face niciodată din conglomeratul de neamuri care alcătuesc monarhia vecină și că, mai curînd ori mai tîrzie, se va acorda naţionalităţilor drepturile pe care trebue să le aibă în stat. Atunci Cehii vor fi un element însemnat în Confederaţia Austro-Ungară.

Un articol foarte interesant pentru ţara noastră, în care **Febra aftoasă** face însemnate ravagii printre animale, este articolul cu acest titlu al lui *George Mosnier*. Fără a intra în amănunte asupra originii și acțiunii acestei boale, autorul atrage atenţia asupra singurului mijloc eficace pentru combaterea ei. E vorba de desinfectarea obiectelor, cu care animalele bolnave vin în contact și le infectează, cu un dezinfectant gazos și anume acidul sulfuros, care rezultă din arderea pucioasei. Acest sistem a dat în Italia rezultate admirabile și a făcut mai mult decît toate dezinfectantele licide ori în praf, care nu pot pătrunde așa de bine în toate încreţiturile și sgîrieturilor obiectelor, pentru a distruge germenii vătămători. Pentruca gazificarea obiectelor de dezinfectat să se facă suficient, s'a construit un aparat special „Clayton", care în toate încercările făcute a dat rezultatele cele mai satisfăcătoare.

Cele din urmă opere ale lui Gerhart Hauptmann de *Henri Guilbeaux* ne prezintă o analiză critică a pieselor *Griselda* și *Guzganii*, a impresiilor de voiaj în Grecia *„Griechisscher Frühling"*, și a romanului *„Der Narr in Christo, Emmanuel Quint"*. Autorul articolului rezumă conţinutul acestor lucrări și face aprecieri critice asupra realizării lor artistice. El constată că cele din urmă lucrări ale dramaturgului german nu denotă o scădere a intelectualității și o slăbire a darurilor lui artistice, după cum s'a pretins de către unii, ci sint la înălţimea operelor anterioare, „Țesetorii" și „Inimi solitare".

Intr'o repede ochire asupra **Situaţiei politice în Europa**, Generalul *Massenet* caută să dovedească că „înțelegerea cordială" dintre Franța, Anglia și Rusia „s'a impus prin însăși forța lucrurilor, ca singurul mijloc de care fiecare din aceste puteri putea dispune pentru a tempera tendinţele războinice ale Germaniei".

In **Moartea lui Jean-Jacques Rousseau**, *Gustave Dupin* arată, după documentele și mărturiile timpului, împrejurările în care a murit marele scriitor, fără a se pronunța hotărît asupra chestiunii mult desbătute dacă e vorba de un accident, de-o boală, de-o sinucidere ori de-un asasinat.

Mercure de France (Mai și Iunie, 1912).

Sub titlul de **Spanioli și Francezi în nordul Marocului**, *Marcel Martl* face o paralelă între activitatea pe care o desfășură cele două ţări europene în nordul Africei, scoţind în relief superioritatea mijloacelor și metodelor coloniale ale Franţei. Pe cînd Spaniolii consideră pe Marocani ca pe niște dușmani cuceriţi, care nu pot fi priviţi decît cu dispreț și cu bănuială, pe cînd Spaniolii fac o chestiune de prosolitism religios din ocuparea ţinuturilor locuite de musulmani, Franța, din contra, se silește să-și apropie populaţiile autohtone, oferindu-le îndemânare în traiu, siguranța vieţii și a avutului, respectîndu-le credinţile și obiceiurile. Din această pricină, deși Francezii sint mai puţin numeroși decît Spaniolii în unele regiuni ale Marocului, totuși sint mai bine apreciaţi și au mai mare influență asupra locuitorilor. La întărirea influenţii franceze mai contribue și faptul că, pe cînd Spaniolii care se așează în Maroc sint în mare majoritate oameni săraci și în genere elemente sociale rele, pe cînd Spaniolii exercită meserii neînsemnate și cîștigă puţin, ca și indigenii pe care îi concurează, Francezii, din contra, duc în Maroc capitaluri și pricepere, spirit de iniţiativă în afaceri, și se ocupă cu îndeletniciri care le asigură mai mult respect în ochii populaţiilor locale. Astfel, cu toate că moneda e cea spaniolă, limba comună de asemeni, cu toate că firmele cele mai multe sint spaniole și că în genere aspectul vieţii de stradă e spaniol, totuși în fond Franța are mai mare influență în Maroc, unde a dat deja dovezi că e în stare să asigure locuitorilor siguranța vieţii și prosperitatea economică.

Doctorul Guède caută să dovedească că **urmarea la memoriile lui Casanova nu există** dela 1774 cînd sint întrerupte și până la 1797 cît sint anunţate de autor în titlul operei sale, și aduce în sprijinul acestei teze următoarele argumente: 1) La 1774 Casanova e de 49 de ani și despre aventuriie lui de după această dată nu a mai scris pentrucă și-a dat samă că aventurile amoroase ale unui om de 50 ani nu mai pot fi primite de cititor decît cu o mișcare de desgust; 2) Interesul memoriilor lui Casanova fiind mai ales în cunoașterea vieţii celor mai însemnate personagii ale timpului, Casanova nu a mai avut ce scrie după 1774 cînd s'a așezat la Veneţia, unde a trăit o viață foarte retrasă; 3) De la 1774 înainte, Casanova a jucat rolul de spion de meserie și oricît ar fi el de sincer și de cinic, i-ar fi fost totuși imposibil să-și descrie această epocă a vieţii sale; 4) In sfîrșit din chiar textul memoriilor rezultă că ultimul volum (care de altfel are numai 443 pagini, pe cînd celelalte aveau peste 550) l-a scris la vîrsta de 73 de ani, adică în cel din urmă an al vieţii sale,—deci nici nu ar mai fi avut cînd scrie urmarea.

O analiză scurtă a vieţii și operei scriitorului suedez mort de curînd, **August Strindberg** ne dă *Henri Albert* într'un scurt articol din No. dela 1 Iunie. Caracteristica vieţii și operei lui e: ciocnirea celor mai contradictorii instincte, amestecul cel mai curios de forță și de slăbiciune. Vasta sa operă se compune din: 45 piese de teatru, 20 romane, mai multe culegeri de nuvele, cinci volume de studii științifice, cîteva volume de versuri și mai multe mii de articole de ziar, iar rolul lui în viața culturală a Suediei a fost că a dat mulţimii gustul cugetării, a deschis orizonturi nouă gîndirii alor săi, dînd în același timp Suediei cel dintâiu roman modern.

In articolul intitulat **Teoriile transformiste și J. H. Fabre**, *Marcel Coulon* caută să arăte atitudinea pe care autorul „Suvenirilor entomologice" a luat-o față de teoriile transformiste, împotriva exagerărilor cărora el a adus multe fapte și observaţii distrugătoare. E drept că J. H. Fabre, observator mai mult decît teoretician, psicolog mai mult de cît filozof, nu a adus nici un sistem nici asupra originii vieţii, nici asupra originii speciilor; totuși, în diferite părţi ale grandioasei sale opere, el a examinat multe din afirmările transformiștilor și pe multe le-a infirmat prin dovezi hotărîtoare de fapte indiscutabile. Cu toate acestea el nu s'a pus niciodată ca adversar al transformismului și autorul articolului crede chiar că are drep-

tul să spue că „Fabre nu este antievoluționist". Opera lui J. H. Fabre are meritul de a fi adunat un mare număr de adevăruri particulare și de a fi distrus un mare număr de greșeli particulare și generale și ea nu implică nici inlăturarea ideei de evoluție in viața animalelor, dar nici nu dă acestui termen preciziunea și siguranța pe care au pretins să i-o dea unii dintre transformiști, care au ținut mai mult samă de teorii generale de cît de faptele reale.

Les Documents du Progrès (Mai și Iunie, 1912).

Greva minerilor englejì și legislația asupra minimului de salar, de *R. Broda*. Greva minerilor din Anglia e unul din cele mai insemnate fapte sociale din timpul din urmă nu numai prin pierderile enorme ce le-a cauzat și prin faptul că a pus in evidență criza socială din timpurile noastre, dar mai ales pentrucă a fost punctul de plecare pentru găsirea și aplicarea leacului menit să vindece greaua boală organică de care societatea de azi sufere. Lupta dintre capital și muncă neputindu-se liniști numai prin discuțiile dintre cei direct interesați, patroni și lucrători, Statul a intervenit, ca reprezentant al interesului colectiv, făcind să se voteze de parlament o lege care prevede fixarea legală a condițiilor de salar și cu modul acesta hotărind ca raporturile dintre capital și muncă să nu se mai reguleze prin luptă și potrivit forțelor celor doi adversari, ci prin un arbitraj care e mai presus și in afară de cei interesați direct: ideia de pace triumfează astfel in locul ideei de luptă care a domnit până acum. Autorul arată in ce constă tecnica legii pentru fixarea minimului de salar și observă că ideia și-a luat naștere in Australia, care se folosește de mai mult timp și a ajuns la bune rezultate cu o astfel de legislație. Dar paralel cu această intervenție a Statului in raporturile dintre muncă și capital, devine tot mai evidentă nevoia de a se lua pe sama statului marile industrii devenite monopoluri particulare. De altfel naționalizarea acestora, luarea lor pe sama Statului in interesul colectivității pare a fi indrumarea firească și soluția echitabilă a marei probleme de azi.

Asupra condițiunilor nenorocite in care trăesc muncitorii in Japonia, găsim cîteva interesante observații in articolul **Chestiunea muncitoare in Japonia**, datorit doctorului *R. Schachner*. Dacă Japonejii au ajuns pe celelalte națiuni civilizate in ceiace privește sentimentul artistic și aptitudinile militare, ei au rămas, in schimb, foarte pe jos in ceiace privește politica socială care tinde la desvoltarea morală și materială a maselor populare. Muncitorimea din Japonia trăește in condiții mizerabile. Cultura e numai la suprafață, iar păturile de jos, lipsite de orice drepturi politice, credincioase vechilor tradiții sint victimile unei exploatări nemiloase. In industria japoneză se petrec abuzuri revoltătoare: nu numai că munca bărbaților e foarte rău plătită, dar chiar femeile și copiii sint exploatați fără milă. In 1907 copiii și femeile alcătuiau 92% din totalul muncitorilor din industriile textile. Muncitorii cîștigă deabia cu ce să-și asigure alimentația vegetariană care putea fi potrivită altă dată, pentru niște locuitori care se indeletniceau numai cu agricultura, dar care nu-i suficientă pentru muncitorul de fabrică de azi. Repaos duminical nu există. Măsuri higienice in fabrici nu cere nimeni. Protecția contra accidentelor nu se acordă lucrătorilor. Iar viața din ce in ce mai scumpă in urma sarcinilor luate de stat printr'un războiu așa de greu ca acel cu Rușii face ca poporul să degenereze. In anii din urmă s'a incercat să se legifereze, cel puțin pentru a se interzice intrebuințarea in fabrici a unor copii mai mici de 12 ani și a se fixa ziua de lucru măcar pentru femei și copii la 12 ore,—dar majoritățile parlamentare au respins proectele de legi. Astfel Japonia care a ținut cu ori ce preț să devie țară industrială, o face aceasta in dauna propriilor săi locuitori pe cari, dacă condițiile economice nu se vor schimba, îi va impinge la degenerare și ruină.

In articolul **Lupta pentru votul femeilor in Anglia**, *C. D. Corbett* explică de ce proectul de lege care tinde să acorde drept de vot femeilor a intrunit in 1912 mai puține voturi de cît in 1911. Schimbarea in spiritul deputaților s'a făcut din mai multe pricini. Mai intâiu pentrucă in 1911 chestiunea era mai multă teoretică, pe cind in 1912 a devenit actuală și serioasă; deci cei mai puțin deciși au dat inapoi in fața lucrului pe cale de a se realiza. Alte pricini pentru care voturile s'au impuținat au fost pe de o parte lipsa deputaților socialiști, care, la votare, erau in arondismentele lor din cauza grevei minerilor, și scisiunea naționaliștilor irlandeji, din care unii au votat acum contra drepturilor femeilor. Dar cea mai mare influență a avut-o campania anarhică și violentă a sufragetelor, care le-a instrăinat multe simpatii, pentrucă in acțiunea lor sufragetele au violat libertatea individuală atît de scumpă englejilor.

Aspectul indigen al chestiunii tripolitane de *W. Oualid* ne explică pentruce, contrar așteptărilor Italienilor care sperau să găsească in locuitorii Tripolitaniei aliați contra dominației Turcilor, Arabii s'au unit cu Turcii contra năvălitorilor. Nu e vorba numai de legătura religioasă, dar și din punct de vedere economic și administrativ, populațiilor din Tripolitania le convine mai mult stăpînirea liberă și puțin supărătoare a Turcilor, decît dominația Italienilor, care, in Tunis, de pildă, au acaparat pămîntul și bogățiile țării. Astfel autorul articolului crede că chiar dacă Italienii ar anexa Tripolitania și ar termina războiul cu Turcia, tot vor avea foarte grele probleme de rezolvit in acea provincie și foarte cu greu vor schimba spiritul dușmănesc al locuitorilor.

Revue de Paris, Iunie.

Fernand Gregh scrie despre **un roman inedit al lui Alfred de Vigny**. In „Jurnalul unui poet", acele cugetări ale unui Pascal romantic, publicate de L. Ratisbonne, A. de Vigny făcea aluzie la o operă pe care o pregătea și pentru care clasase note, „Daphné". Comentatorii au făcut diferite ipoteze asupra planului ei. Azi insă această operă e dată in intregime la lumină de ginerele și executorul testamentar al lui Ratisbonne in a cărui posesiune se află manuscrisele poetului. Fernand Gregh a fost insărcinat cu editura acestui roman care a inceput să apară in Revue de Paris.

Unde trebue situat acest roman in opera lui Vigny? In Stello apărut la 1832, Vigny punea să discute morală și filozofie, doi interlocutori Stello și „le docteur Noir". Unul reprezenta entuziasmul, celălalt critica. Stello mai poartă titlu: Consultațiile Doctorului Noir, prima consultație. Daphné e a II-a consultație și deci urmarea directă a lui Stello. Subiectul lui Stello e condiția poetului in societate, ori-care ar fi forma ei de guvernămînt. Subiectul lui Daphné ar putea fi aproximativ rezumat in această intrebare: ce trebue să invățăm pe oameni pentru a-i face fericiți? In Stello sint amestecate mai multe povestiri; in Daphné numai una, conținută intr'un manuscris vechiu pe care cei doi prieteni îl citesc impreună. Comparația felului de scriere al lui Vigny in di-

ferite epoci, aluziile la Lamennais și la „Les paroles d'un Croyant", apărută la 1833, ne fac să credem că Daphné a fost scrisă citva timp după publicarea lui „Chatterton" și „Grandeur et servitude militaire", ambele apărute la 1835, adică in perioda cea mai fecundă a activității poetului. Conversațiile dintre Stello și doctorul Noir la inceputul și sfirșitul lucrării, și vechiul manuscris constitue cele două părți din Daphné, părți foarte diferite și inegale ca lungime și conținut. Conversațiile au un caracter filozofic și apocaliptic și samănă mult cu inceputul din „La confession d'un enfant du siècle", a lui Musset. Stilul metaforic amintește pe Lamennais.

Partea a II-a din Daphné e insă mult mai lungă și mai frumoasă. După părerea lui Gregh ea egalează adesea ce e mai admirabil in opera marelui poet filozof. E un tablou complex și viu al lui Iulian Apostatul, un roman istoric in patru scrisori. Vigny apare aici ca un elev original al lui Chateaubriand și in acelaș timp ca un precursor al lui Flaubert prin pitorescul descripțiilor, al lui A. France prin grația alexandrină și delicateța redării colorii locale, al lui Renan prin amplitudinea inteligenții. Biografia morală a lui Iulian prezintă un mare interes istoric și printr'o genială intuiție confirmată de istoricii recenți, Vigny vede in eroul lui, nu un liber cugetător, ci un păgin mistic. Interesul filozofic al operii e mai puternic insă. Povestind aventura simbolică a lui Iulian, Vigny tratează o problemă care domină toată filozofia, acea morală.

El a visat toldeauna o regenerare a lumii prin victoria unei morale independente de simbolurile religioase. In „Jurnalul" său, el vorbește ades de divinizarea conștiinții, de ridicarea la absolut a postulatelor inimii, de inlocuirea poruncilor divine prin vocea inimii. Prin aceste considerații, romanul Daphné, se leagă cu marea sforțare pe care a făcut-o Vigny de a găsi un fundament laic moralei. Vigny a fost un fel de Kant al romantismului, care a inlocuit datoria rigidului filozof din Königsberg prin onoarea scumpă sufletului său de aristocrat. Aceasta dovedește in deajuns actualitatea acestui roman, căci desigur nu e problemă mai vitală azi decit acea a moralei independente.

Revue hebdomadaire, Iunie.

Intr'un articol intitulat **Singele raselor**, *André Chaumeix* analizează importanta lucrare a lui *Raymond Aynard* „Opera franceză in Algeria", lucrare care conține un studiu geografic, istoric și moral al lumii islamice. Aynard găsește caracterul dominant al rasei in ceiace numește el iregularitatea ritmului vital. Ce e mai frapant la aceste popoare e discontinuitatea energiei. Muncă slabă și intermitentă, o pasivitate care dispare pentru a face loc unor brusce accese de violență, bravura, sentimentul onoarei, inclinație către șiretenie și fățărnicie. De aici tot felul de contraste: aceste popoare au mindrie, dragostea vieții aventuroase și libere, orgoliul familiei, stabilitate in tradiții și inconsistență in caractere; apte pentru a servi din inimă un stăpin sau un șef militar, nici familia, nici tribul nu sint la dinsele unite. Aceste populații au simțul plăcerii, sint rafinate, dar in total nu se schimbă. După cum poeții lor desvoltă cu un mare lux de cuvinte, de magnificență și de efecte căutate, teme toldeauna aceleași, ele au gustul aventurilor, dar din punct de vedere politic nu se modifică cit de puțin. Digresiunea e regula in compozițiile literare ca și in viața lor, invenția și legătura ideilor le lipsește. Prin aceste insușiri ele sint aproape inaccesibile spiritului nostru, căci nu crează nimic care durează și asupra căruia am putea avea vre-o acțiune.

Unitatea acestor populații o creiază islamul, o religie simplă in principiul său și in formele ei de propaganda, complexă insă in ordinea manifestațiilor exterioare care se impun la fiecare moment al zilei și insoțesc viața unui musulman.

Prin aceasta islamismul se acomodează cu temperamentul unor popoare, care au puțin gust pentru raționamente și care țin la observația minuțioasă a riturilor. Această religie mai are marele avantaj de a lăsa puțin loc neliniștii. Promițind fericirea cerească ea invită pe credincioși la o pasivă așteptare. Profetul arab a reglementat toată viața acestora și de aceia modificările administrative apar aici ca foarte delicate. In revelația coranică e cuprins un drept penal și un drept civil; regule pentru imprumut, schimb, vinzare, moșteniri. Acest fapt face aproape imposibil un progres in soluția acestor probleme practice.

A transforma populații de o astfel de complexiune sufletească e o operă infinit de grea. Propaganda religioasă, politică nu pot prinde. Prestigiul forții și constringerea foarte puțin.

Aynard crede că intre dominație și supunere, trebuia aleasă o cale mijlocie, acea a unei colaborări sincere, nu insă bazată pe noțiunea egalității. Autoritățile franceze trebue să se manifeste la nevoe printr'o intrebuințare hotarită a forții. O disciplină care poate contribui la creșterea ordinei și la apropiarea intre elementele populației e participarea indigenilor la administrație. Un inceput care promite s'a făcut cu delegațiile financiare algeriene. Dar adevărata colaborare, cea mai eficace, e comunitatea muncii agricole. Ea invită la uniune. Numai munca va putea avea asupra acestor popoare un efect intăritor și educativ. „Această țară care a fost in timp de secole patria favorită a fanatismului are nevoe mai mult decit oricare alta să găsească in activitatea materială un contrapond la agitațiile colective și la dezlănțuirile brusce de imaginație și de sentiment."

Revue de métaphysique et de morale. Mai.

Intr'un număr consacrat lui **Jean Jacques Rousseau cu ocazia bicentenarului nașterii sale** scriu: Boutroux, Höffding și Parodi asupra ideilor lui filozofice și religioase; Bosanquet, Bouglé, Bourguin, Jaurès, Stammler asupra celor politice și sociale; Claparède asupra celor pedagogice și Lévy Brühl, Delbos, Benrubi și Dwelshauvers asupra influenții pe care a avut-o asupra lui Kant, Goethe, Schiller și Tolstoi.

După părerea lui Boutroux, oricare ar fi obiecțiile generale care se pot aduce doctrinei lui Rousseau, importanța ei rămine capitală, fiindcă ea stabilește cu cea mai mare forță că viața politică nu poate ajunge omului, că el mai are nevoe de viața individuală și de acea socială și că viața lui politică nu are valoare decit dacă permite vieții individuale și sociale să se desvolte cit mai liber și cit mai larg. Höffding crede că, cu toate contradicțiile și oscilațiile sale intre sublim și josnic,—Jean Jacques a fost mai clar văzător decit toți contemporanii săi, in unul din domeniile principale ale vieții intelectuale și morale. Punind problema religioasă in raport strins cu aceia a civilizației in general și cu marea problemă a diviziunii muncii, el a luminat-o dintr'un punct de vedere central și, oricare ar fi soarta acestei probleme, numele lui Rousseau va răminea pentru toldeauna inscris in istoria ei.

Claparède arată cu multă putere meritele pedagogice ale lui Rousseau. Pe cind la predecesorii lui: Montaigne, Fénelon, Locke precepte pedagogice judicioase erau date la intimplare, ade-

văruri izolate și fără legătură între ele; roade ale unei pătrunderi inteligente dar insuficient justificate și pentru aceasta enunțate dogmatic fără a fi deduse dintr'un principiu mai general,—la Rousseau vedem pentru întăia oară arta educației fondată pe o concepție științifică a copilului. Acesta-i pasul de uriaș pe care l-a făcut cetățeanul Genevei; el a înțeles că educația, ca și celelalte discipline aplicate, trebue să fie bazată pe o cunoștiință, că preceptele ei trebue să poată fi deduse din legi la care conduce observația copilului. Înainte de a educa copilul, să-l observăm. Sistemul educativ gravitînd în jurul copilului, iată marele principiu metodic care face din Rousseau, un Copernic al pedagogiei. In scrisoarea lui de adesiune la societatea Jean Jacques Rousseau, înființată acum cîțiva ani în Geneva, Tolstoi scria: „Rousseau nu îmbătrînește". Gîndindu-ne la concepția sa asupra copilăriei, am putea spune: reîntinerește.

Psicologia modernă, departe de a micșora doctrina educativă a lui Rousseau, o ridică mereu mai sus, fiindcă niciodată mai mult decît azi, ea n'a fost în măsură să pătrundă profunda și vitala semnificație a acestei doctrine.

Nuova Antologia. (Iunie 1912). *Giovani Franceschini*, **Chirurgia viitorului.** Chirurgia timpului nostru a făcut așa de mari progrese, încît obține astăzi rezultate curative cu adevărat miraculoase. Ea a reușit de ex. să îndepărteze porțiuni de crier, să extirpeze întregi porțiuni bolnave ale ficatului, să coase inima rinită. In ce privește însă reconstruirea părților din corp sau înlocuirea organelor bolnave cu organe sănătoase, chirurgia, până în ultimele timpuri, a avut puține succese. Acuma, se pare că, și în această privință, e pe calea cea bună și că vrea să imiteze știința construcției mașinelor, care pentru fiecare piesă are încă un exemplar de rezervă. E adevărat că chirurgia cunoaște de mult așa numitele operații *plastice*, prin care se acopere cu o nouă piele părțile distruse ale tegumentului cutaneu; a înlocui însă un organ uzat și bolnav cu unul sănătos, n'a reușit până acuma.

In ce privește altoirea și transplantarea de părți moi și de organe s'au făcut de mult unele încercări reușite. Dr. *Hoffacker* povestește cum a reușit să lipească și să facă să se prindă extremitatea nasului unui individ, tăiată într'un duel cu sabia. *Hunter* a luat glandele procuatoare ale unui cucoș și le-a introdus în pîntecele unei găini, unde au aderat de peritoniu și au continuat să trăiască. *Duhamel* a altoit pintenul unui cucoș pe creasta acestuia și pintenul a căpătat adereanțe. *Hunter* a făcut același lucru cu același succes cu un dinte scos de curînd din gura unui om. *Baronio* a plantat în creasta unui cucoș extremitatea unei cozi de pisică! Interesantă e încercarea lui *Maxwell*, care vrînd să complecteze lacuna produsă în obrazul unui negru de un glonte de pușcă, i-a altoit o bucată din pielea unui alb și după trei luni găsi că pielea albă își pierduse culoarea și că toata suprafața rănii era de culoare neagră.

Chirurgia modernă urmează alte căi: ea vrea să descopere fenomenele misterioase care regulează viața țesutelor și a organelor. Până acuma au avut strălucite rezultate cercetările făcute de *Sauerbruch* și *Heyde*, care au reușit să alipească împreună două animale cu sînge cald. Experiențele cele mai interesante sînt acelea pe care le face un medic din New-York, dr. *Carrel*, în laboratorul său din „Institutul Rockefeller". El a reușit să transplanteze organe dela un animal la altul, să altoiască membre, să înlocuiască bucăți de artere. In același timp el a studiat și viața țesăturilor și organelor, în afară de corpul animalului, *viața latentă*, cum o numește el. In amîndouă direcțiile cercetările sale au înregistrat succese nesperate. Un cine, căruia acum patru ani i s'a înlocuit artera abdominală cu o arteră femurală umană, trăește și acum, foarte sănătos. Un alt cine, căruia i s'a înlocuit o bucată de aortă cu o arteră groasă, conservată mai multe săptămîni într'un aparat frigorifer, a continuat să trăiască.

Carrel a reușit să facă și culturi de țesuturi—cum se face cu microbii—în afară de organisme, punîndu-le în anumite condițiuni prielnice și stabilind în acest mod faptul că sînt unele țesuturi animale, care, puse în plasma sîngelui sau într'un ser, continuă să trăiască și să se dezvolte.

Rivista d'Italia. (Mai 1912). *P. Bonfante*, **Reforma universitară.** Studiile superioare în Italia, zice autorul, trec printr'un moment critic. Multe simptome fac să se prevadă, într'un viitor apropiat, o fază acută. Cadrul învățămîntului facultăților nu se mai poate lărgi; știința însă nu stă pe loc și toate noile discipline, care se ivesc, nu mai pot găsi loc în categoria, așa de comodă din punct de vedere biurocratic, a știinților complimentare. Acest lucru se vede din următorul fapt: deși încă și acum mulți susțin că în Italia există mai multe universități decît ar fi nevoe, totuși niciodată nu s'a văzut o mai bogată înflorire de școli speciale și institute superioare ca în timpul de față. Acest fapt probează, nu că universitățile ar fi prea numeroase, ci că sînt prea uniforme, arhaice, stereotipe.

In asemenea împrejurări, a menținea forma actuală a universităților nu mai e compatibil cu cerințile vieții moderne; trebue creat un tip nou de universități. In acest scop, atît guvernul cît și „asociația universitară" au pornit simultan studiarea acestei probleme. In punctele esențiale amîndouă comisiunile sînt înțelese: ridicarea valorii diplomei de doctorat, dîndu-i o însemnare științifică, iar nu profesională. Comisiunea „asociației", trăgînd toate concluziile ce rezultă din acest principiu, a ajuns la convingerea că schemele tradiționale nu mai trebuesc menținute. Diplomele vor putea fi ilimitat de variate, ne mai ținîndu-se în samă specialitățile așa cum sînt fixate astăzi prin organizarea facultăților. Studentul nu trebue să se inscrie la o facultate, ci la *universitate*. In adevăr, cum se poate restrînge în facultatea juridică de ex., acel ce va vrea să studieze științele economico-sociale, cînd astăzi economiștii și statisticienii se simt mai înrudiți, în ce privește metodele studiilor lor, cu științile de observație și cele matematice, decît cu științile juridice? Cum să se restrîngă în facultatea de științi naturale, cel ce studiază biologia, cînd unele din disciplinele fundamentale pentru acest studiu aparțin facultății de medicină? Cum se poate fixa o facultate anumită acelui ce studiază filozofia, pentru un scop ideal, nu profesional? Barierile între facultăți trebuesc înlăturate; trebue introdusă o organizare unitară a universității, de-asupra și în afara facultăților, care să acorde tuturor celor ce vor să învețe deplina libertate de studiu.

Autorul își termină articolul cu un apel către colegii săi universitari și către publicul cult, pentru a lupta la înfăptuirea reformelor cerute de comisiune.

Deutsche Rundschau (Mai 1912). *Paul Wohlfeil*,—**Testamentul unui nevoiaș.** Amănunte interesante asupra lui *Friedrich Melchior Grimm*, autorul importantei „Correspondance littéraire", care, de cind a fost tipărită de către Maurice Tourneaux (16 vol.,

1882), formează un izvor indispensabil pentru studiul literaturii franceze in sec. al XVIII-lea.

Grimm, fiul unui preot din Regensburg, a plecat la Paris pe la finele anului 1748, fără alte mijloace decit o mare indrazneală. După patru ani se făcu deodată cunoscut prin publicarea unei broșuri, intitulată „Le petit prophète de Bœmischbroda", care-i deschise saloanele cele mai la modă pe acea vreme. Acest succes ii dădu ideia intreprinderii care avea să-l facă celebru și să-i atragă protecția tuturor capetelor incoronate. In 1753, incepu să-și scrie foiletoanele sale intitulate „Correspondance littéraire", pe care abonații le primeau in manuscris. Abonații săi erau numai regi sau principi. Din 1754 le primesc Ducesa Luisa Dorothea de Sachsen-Gotha și Karolina de Hessa; regina Suediei—sora lui Frideric cel Mare—se abonă doi ani mai tirziu. Din 1763 le primește Caterina II a Rusiei, care silește și pe Regele Poloniei să se aboneze. Apoi găsim pe Ducele de Sachsen-Weimar, marele Duce de Toscana, Markgraful de Ansbach și alții. Grimm urmărea insă alte scopuri, pentru care activitatea lui literară era numai un mijloc: avea aspirația de a deveni diplomat.

Prima ocazie pentru aceasta i se prezintă in 1759, cind orașul Frankfurt a. M. ii incredințá reprezentarea intereselor sale la curtea franceză. Această misiune diplomatică insă nu dură decit scurtă vreme, până in 1761, din pricină că Grimm nu se putu impedica de a vorbi in corespondențele sale despre felul cum Ducele de Broglie conducea războiul. Grimm trebui să demisioneze și trebui să mulțumească numai protecției Ducelui de Orléans că n'a fost expulzat. Intimplarea aceasta insă, nu-l descurajă in planurile sale. In curind deveni dacă nu agentul diplomatic, cel puțin comisionarul privat al Ducesei Luisa Dorothea. Punctul culminant al carierei sale il atinse insă cind fu invitat la curtea Caterinei II a Rusiei. El pusese la cale mariajul Princesei Wilhelmina de Hessen cu marele Duce rus Paul, și cu ocazia nunții fu invitat și el la Petersburg. Caterina căpătă imediat o deosebită simpatie pentru el, il incărcă de onoruri și de bani și-l făcu omul său de incredere. Intors la Paris el e intr'o continuă corespondență cu Caterina, care-l consulta in toate chestiile. Se poate afirma că, deși neoficial, el e adevăratul ambasador al Rusiei la Paris. In acest timp el părăsise cu totul redactarea importantei sale corespondenți literare, pe care o incredințase unui tinăr Elvețian din Zürich, anume *Meister*. Revoluția franceză il silește să părăsească Parisul, lăsindu-și biblioteca, mobilele, banii și tot ce avea, neputind scăpa decit numai scrisorile Caterinei a II. El afirma că ar fi pierdut cu această ocazie peste 800.000 de livre,—ceiace ne arată cit de mult a știut el să scoată dela diferiții lui protectori. Grimm, perzind speranța de a se mai putea intoarce in Franța, se duce la Gotha, unde Ducele Ernst il primește foarte bine, punindu-i la dispoziție locuință, cu toate cele necesare. De aici innainte Grimm se adresează la toți vechii lui protectori și in special la Caterina, plingindu-se veșnic de „mizeria" in care e nevoit să trăiască. Ce fel era această mizerie—se poate ușor vedea din testamentul făcut in anul morții sale 1806, prin care lasă peste 110.000 de taleri, avere adunată din nou, după ce părăsise Franța.

Deutsche Revue. (Iunie 1912). *Dr. W. Branca*, **Științile naturale și religia**. Autorul, profesor de Geologie și Paleontologie la universitatea din Berlin, arată in acest articol zădărnicia incercării miniștrilor de a inlocui religia prin știință. „Inchid primul congres monist și deschid secolul monist" a zis W. Ostwald, in congresul dela Hamburg.

Crezul moniștilor se rezumă, in vorbele aceluiași savant: „Știința este Dumnezeu".

Intrebarea e dacă se poate serios crede că știința va ajunge vreodată să inlocuiască religia. Religia, oricare ar fi forma exterioară a diferitelor culte, nu e altceva decit contractul propriului suflet cu sufletul universal, cu Dumnezeu. Știința, dimpotrivă, nu e decit căutarea adevărului in orice domeniu a cunoștințelor omenești. Pentru a vedea dacă incercarea moniștilor e indreptățită, trebue de cercetat dacă se poate ști ceva pozitiv asupra următoarelor trei intrebări: 1) Există in lume numai materie sau există și spirit? și ce este acest spirit? 2) Dacă există spirit, aparține el materiei sau este intr'un grad oarecare neatirnat de ea? 3) Ce știm pozitiv, sigur, asupra acestor lucruri? Răspunsul la ultima intrebare e simplu: Nu știm nimic, absolut nimic pozitiv și nici nu putem ști nimic fiindcă sint lucruri ce depășesc orice experiență. Prin urmare, atit părerea acelora care admit existența a ceva spiritual, cași aceia a acelora ce nu admit decit materie, plutesc in aer fără nici o bază; nici unii nici alții nu știu nimic. Cu toate acestea, din partea moniștilor, s'au făcut diferite incercări de a găsi răspunsuri la intrebările de mai sus. Mai innainte se explica sufletul ca o anumită specie de materie, compus și el din atomi. O teorie mai modernă il consideră ca o funcțiune a creierului. Alții il explică ca o stare de mișcare a materiei; in sfirșit alții iar consideră sufletul ca o proprietate a materiei, astfel că atribue direct materiei proprietatea de a gindi și a simți. Avem, cum se vede, două grupe de explicări: una, părăsită astăzi, consideră sufletul ca ceva real, material, alta ii neagă orice realitate și vede in el ceva produs, intr'un mod oarecare, de materie sau aparținind materiei. Nici una insă din aceste ipoteze nu poate fi gindită până la capăt. Mișcarea moleculelor creerului nu e altceva decit o schimbare de poziție in spațiu a unui corp; cum poate o asemenea schimbare să provoace simțire, gindire, voință? Explicarea că energia chimică se preface in energie psihică nu explică iarăși nimica, fiindcă aceste două energii sint fundamental deosebite. Și apoi ar rămînea intrebarea: pentruce se intimplă această transformare de energie? A considera materia ca insuflețită, cum face Haeckel, a admite cu el „sufletul celular", nu duce de loc la o ințelegere, căci se naște intrebarea: de unde a căpătat celula sufletul? In rezumat, toate incercările nu duc la nici un rezultat și nu rămine loc decit credinții, căci și monismul materialist, cași cel spiritualist, nu e decit o credință, iar nu știință. Monismul materialist iși sprijină această credință pe considerația că numai aceia trebue crezut ce se poate percepe cu simțurile, și fiindcă numai materia e perceptibilă simțurilor, conchid ei că sufletul trebue să fie un product al materiei. Cit de imperfecte sint insă simțurile omenești dacă le comparăm numai cu ale altor animale! Credința in existența unui spirit, a unui suflet, nu poate fi indepărtată prin crezul materialist al moniștilor, căci e cel puțin tot așa de indreptățită, conchide autorul.

Sozialistische Monats-Hefte. (Iunie 1912). *Ed. Bernstein*, **Kaiserhoch und Verwandtes**. E cunoscut obiceiul socialiștilor germani, că, atunci cind in parlament, la inchiderea stagiunii, se ridică tradiționalul „Hoch" pentru impărat, ei părăsesc „in corpore" sala. In stagiunea actuală, deputatul socialist de Magdeburg, Landsberg, a preferat să rămină in sală, lucru pentru care și-a atras o dojană din partea conducerii partidului. Bern-

stein, cu această ocazie, examinează importanța care poate să o aibă acest obiceiu al partidului socialist. Deși recunoaște că acel „Hoch“ n'are nici un sens, nici chiar în cazul cînd s'ar interpreta ca o manifestare impersonală, adusă simbolului unității Germaniei—de oarece reprezentantul imperiului e Reichstagul, nu împăratul—totuși nu admite nici exodul deputaților socialiști, care are un efect aproape comic. Lupta politică, zice el, trebue dusă în formele care corespund acelei culturi superioare pe care o reprezintă social-democrația. Un semn al unei înalte culturi e tocmai acela că se poate face deosebirea între luptă și ocară. In lupta politică n'are niciun sens a menținea obiceiuri tradiționale atunci cînd pretindem că ne ținem de programul pe care cultura l-a adus în convenientele sociale. Intr'o societate privată, atunci cînd s'ar ridica în onoarea cuiva un „Hoch“, nici un socialist, dacă ar fi față, n'ar comite impoliteța să rămînă nemișcat pe scaun, chiar dacă el nu și-ar uni de loc glasul în corul celorlalte. Acelaș lucru și în Reichstag. Fără îndoială, niciunui deputat din partidele burgheze nu-i vine în minte să pretindă dela un deputat socialist să strige și el împreună cu ei „hura“ pentru împărat; în această privință știu și adversarii socialiștilor a face deosebirea între necesitățile izvorîte din convingere și între simpla menținere a unei tradiții. Ar trebui ca fiecărui deputat socialist să-i rămînă deplina libertate, fie de a rămînea în sală, fie de a o părăsi. Dacă se hotăște pentru prima alternativă se 'nțelege că, conform bunei cuviinți, ar trebui să se scoale în picioare—fără a i se putea aduce pentru aceasta învinuirea că și-a vîndut sufletul ori că a renunțat la convingerile sale republicane.—O asemenea soluție a chestiunii, în locul obișnuitului exod obligatoriu, n'ar însemna de loc o slăbire a poziției principale pe care socialiștii o au față de statul burghez. Ea ar arăta numai că socialiștii pot să facă deosebirea între lucruri importante și lucruri secundare.

Bălgarska Sbirka (Mai, Sofia).

Vorbind despre o carte bulgărească de curînd apărută, *Il. S. Bolcev* expune pe scurt o latura din **mișcările de eliberare ale Bulgarilor din întâia jumătate a veacului al XIX**. Anume arată momente din viața lui Momcilov, născut la 1819 în orășelul Elena din Bulgaria și fost învățător mai întâiu tot în locul său de naștere, iar mai apoi în orășelul Gornia-Orehovița. Pe cînd alții, războinici prin temperament (ca s. ex. Levski, Kableskov, Botev) se mișcau să elibereze pe Bulgari politicește de sub Turci, Momcilov lucra spre a-i scăpa de jugul *culturii grecești* care îi desnaționaliza. Aceasta o făcea Momcilov mai întâiu organizînd învățămîntul în școlile unde era dascăl; iar organizarea o făcea, punînd în program să se învețe (și în a. 1848 și după 1859): istoria generală, catechismul, teologia dogmatică, limba slavă bisericească, cu gramatica slavă, literatura, geografia politică, matematica și fizica, istoria naturală, algebra și geometria, logica, psicologia, fizica, limba rusească și limba greacă,— cu toate că s. ex. școala din Elena nu avea decît două clase. Pentru acelaș scop mai lucra Momcilov, tipărind și cărți didactice: gramatica limbii slave, gramatica limbii noui grecești, aritmetica, geografia etc., întemeind chiar și o librărie în care să se vîndă.

Dar, afară de asta, Momcilov lucra spre a-și scăpa neamul de jugul culturii grecești nu numai pe această cale a răspîndirii culturii prin mijlocul limbii naționale bulgărești, ci încă și luînd parte în secreta „Societate slavo-bulgară“ care avea drept scop să trezească conștiința bulgărească și să izgonească din Bulgaria pe

călugării greci; în Gornia-Orehovița se luptă mult și izbutește (în a. 1859) să închidă școala grecească de acolo și să deschidă alta bulgărească în locu-i.

Momcilov moare la a. 1869. Viața și activitatea lui cu scopul ei, puse în legătură cu mișcările eroilor Bulgari (ca Botev, Levski etc.) din aceiași vreme, prezintă mult interes și pentru noi; căci toate acele mișcări bulgărești de redeșteptare de atunci își luau hrana sufletească și avîntul din Principatele noastre și 'n deosebi din Țara Romînească.

The North American Review (Maiu și Iunie, 1912).—Dl. *Isidor Singer*.— „**Viitorul papalității**“,—aruncă o privire generală asupra mersului istoric al marilor religii ale omenirii, și se oprește mai mai mult asupra crizei actuale a catolicismului.

Autorul constată că toate religiile din Europa trec acum prin cea mai acută criză din cîte au trecut vreodată. Dar, pecînd judaismul găsește un sprijin puternic în ideia națională și chiar în instinctul de rasă; pecînd protestantismul își găsește puterea în elasticitatea lui de a se adapta la principiile științii și la nevoile vieții moderne; pecînd ortodoxismul grecesc se sprijină pe absolutismul *țarului* și pe stupiditatea *mujicului*, catolicismul roman, acățîndu-se cu îndărătnicie de formele și ideile lui medievale, lîncezește între viață și moarte. Unii, ca de exemplu *James Darmesteter*, marele orientalist francez, propune întoarcerea lui la formele democratice primitive: așa cum l-a propăvăduit Hristos, inspirat de învățăturile profeților ebrei.

Alții, ca marele istoric german al papalității, *Ferdinand Gregorovius*, proorocesc sfîrșitul firesc și inevitabil al ultimelor rămășiți de putere a vechii papalități. In adevăr, dacă ne gîndim la suișul puterii papalității dela primul ei episcop până la Grigore al VII și Inocențiu al III,—puternicii stăpînitori ai tuturor regilor de pe timpul lor,—și apoi la scoborîșul ei până la actualul prizonier al Vaticanului, trebue să dăm dreptate istoricului german; și, dacă ne amintim de toate obstacolele, pe care Papii le-au pus în calea progresului omenirii și a ideii libertății, trebue să admitem sentința penală pe care marele istoric o înscrie în panegiricul papalității. Dar trebue de făcut deosebire între teologie și religie. Cea dintâiu e făcută, de multe ori, în interesul unei clase restrînse, pentru a exploata mulțimea și a-i spori suferința; religia adevărată, însă, cuprinde credința divină și iubirea adîncă a omenirii suferinde.

In No. din Iunie, d-nul *Arthur C. Benson*,— „**Realismul în roman**“—stabilește granițile între romantism și realism și insistă asupra erorilor și relelor interpretări a înțelesului acestor curente literare. Realismul, spune autorul, e pătrunderea spiritului științific pozitiv în domeniul imaginației. Acelaș spirit, care caracterizează veacul trecut în mișcarea științifică, a pătruns și în literatură: cunoașterea exactă a adevărului, a realității.

Scriitorul romantic crează o lume după capriciile imaginației, aranjînd logic întîmplările, ca idealurile lui și gustul cetitorului să fie satisfăcute. O asemenea artă are rațiune de a exista cît timp nu pretinde că e altă ceva. Realistul urmărește realitatea obiectivă. Dar în această urmărire e mai expus chiar decît scriitorul romantic să se departeze de viața reală. Sînt mulți scriitori romantici care de multe ori redau puternic realitatea vieții; și sînt foarte mulți scriitori realiști care sînt cu totul departe de a simți, măcar, viața. Cînd realistul descrie exact ceiace observă nu însamnă că redă exact înțelesul vieții, după cum un fotograf, cînd prinde exact chipul unui om, nu însamnă că i-a prins ca-

racteristicele. Caracteristicile unei figuri sint mult mai bine prinse, prin citeva linii, de un pictor talentat, decit de cel mai bun aparat fotografic. Viața nu se poate ințelege dacă te mărgineşti numai la observarea amănunțită a faptelor şi la deduceri logice: trebue să ai *instinctul* de a simți ce insamnă acele fapte ca expresiuni ale vieții. Cind simți izvorul viu al faptelor nu ai nevoe să intrebuințezi in expresia artistică exces de detaliu, ci tocmai dimpotrivă. Totdeauna o schiță produce o impresie mai iute decit un desen incărcat. Romanticul procedează mai mult cu judecata, cu inlănțuiri logice; realistul mai mult cu instinctul. Realistul nu trebue să urmărească să dea *exact* ceiace vede in *personajele* lui, ci să ne facă să simțim ceiace e viu in ele. Descrierea şi logica nu servesc la nimic pentru acest scop, dacă sint singure. Sufletul omenesc şi viața, in general, desfid logica atit de adeseori! Realistul trebue să fie creator,—să insufle spiritul de viață *creațiilor* lui,—nu să fie un simplu observator, copiator şi meşter in combinații logice. *Aceste* sint procedee romantice. De eroismul artificial al personajelor romanticilor, realistul va fi ferit prin insuşi instinctul vieții; dar eroismul omenesc nu poate fi alungat din romanul realist, căci el există viu in sufletul omenesc in viața reală.

The Contemporary Review (Maiu şi Iunie, 1912, Londra).—No. din Maiu cuprinde trei articole deosebite asupra lui „W. T. Stead". D-na *Fawcett* şi d-nii *H. Scott Holland* şi *E. T. Cook* aduc omagiile lor de recunoştință memoriei marelui om, dispărut in catastrofa „Titanicului". *W. T. Stead* a desvoltat o variată şi bogată activitate de om de inimă, ceiace l-a făcut atit de iubit in rindurile celor ce sufăr. Ceiace insă i-a adus celebritatea in lumea intreagă a fost marele lui talent de ziarist. Figura lui va răminea totdeauna intre marii intemeetori ai presei moderne. In puterea ce o are azi presa engleză, in formarea atmosferei internaționale in jurul marilor chestii politice şi sociale, personalitatea lui Stead trebue pusă ca una din principalii contribuitori. A fost un apărător hotărit al păcii, in apărarea cărei idei a intrebuințat şi procedeul *interviewului*. Prin prestigiul lui personal aproape a *silit* să vorbească pe cei ce ar fi dorit să tacă. Nici capetele incoronate n'au fost cruțate de *vizita* lui Stead, chiar *țarul* Rusiei a trebuit să-i acorde două interviewuri. Cind incepea o campanie, pentru apărarea unei chestii, işi lua ca deviză: „trebue să trezească şi iadul". Nimic nu cruța in cale, dar niciodată n'a atins onoarea cuiva. Ura şi ataca cu violență tot ce i privilegiu şi avea simpatie sinceră pentru toți cei nedreptățiți. A stat şi in inchisoare, dar curajul lui in apărarea chestiilor drepte n'a slăbit niciodată. Din inchisoare continua să conducă „*The Pall Mall Gazette*", care azi e unul din cele mai mari ziare engleze. De multe ori glasul lui Stead a grăbit votarea unui *bill*, asupra căruia Camera lorzilor se codea prea mult. Fără indoială insă că succesul pe care de attea ori l-a avut Stead, in campaniile lui ziaristice, se datoreşte şi conştiinții publice: altfel *ar fi propăvăduit in deşert*, cum mulți propagă incă in unele țări. A intemeiat cunoscuta revistă „*The Review of Reviews*", cu adinc caracter militant, cu mare succes in Anglia şi una din cele mai răspindite reviste engleze in afară de Anglia.

Stead, ca toți cei devotați sincer activității publice, credea că are o misiune de indeplinit. Intr'o ultimă scrisoare Stead spunea: „Cind misiunea mea va fi indeplinită voiu muri de o moarte violentă." Intimplarea a făcut ca profeția lui să se realizeze.

In No. din Iunie, d. *J. G. de Montmorency*, işi continuă observațiunile asupra operei literare a lui Shakespeare. Observațiunile autorului asupra lui Shakespeare, ce atit de des se intilnesc in *Contemporary Review*, sint totdeauna interesante, cu toate că e atit de greu să spui ceva nou asupra marelui scriitor englez.

De data aceasta, d-nul de Montmorency, nemulțumit cu studiul d-lui *Saintsbury* asupra sonetelor lui Shakespeare, decurind apărută in „*the Cambridge History of English Literature*", caută să aducă lumină in chestia, atit de discutată, cine e poetul pe care Shakespeare necontenit il menționează in sonetele lui—„**Celălalt poet din sonetele lui Shakespeare.**" Sonetele lui Shakespeare au rămas, până azi, o enigmă,—nedeslegată nici de cel mai bun biograf al lui Shakespeare: *Sir Sidney Lee*. Unii le consideră ca cel mai valabil document sufletesc pentru cunoaşterea personalității intime a marelui scriitor; alții susțin că sufletul lui Shakespeare e ermetic inchis indărătul sonetelor, şi că ele nu pot da nici o cheie pentru sufletul *omului* din Shakespeare. Nu insistăm asupra acestor discuții deoarece ele nu-s terminate. Autorul susține şi dovedeşte,—convingător am zice, dacă alții n'ar dovedi contrariul, tot atit de convingător,—că sonetele lui Shakespeare sint alegorii, unde se oglindesc concepțiile, nu *sufletul* lui. Astfel „Prietenul", in aceste sonete, nu-i un personaj real cunoscut lui Shakespeare, ci e o personificare a vieții şi bunătății in general.

D-na neagră („the Dark Lady") nu-i o eroină, ci personifică moartea şi răul. Alegoria era la modă pe timpul lui Shakespeare in poeme. Pe timpul lui, Spencer a scris, poate cel mai mare poem alegoric din toate literaturile: „*The Faerie Queene.*" Shakespeare era in bune raporturi personale cu Spencer, care ii aducea, de multe ori, laude exaltate in scrierile lui. Shakespeare face acelaşi lucru in sonetele lui, cind vorbeşte de un mare poet. Marele poet dar, după părerea şi argumentarea d-lui *de Montmorency*, din sonetele lui Shakespeare, nu-i *Barnabe Barnes* ori *George Chapman* ori *Sir Walter Raleigh* (?) cum susțin unii, ci-i *Spencer*.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE.

Emerson. *Les Forces eternelles.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

Traducerea uneia din interesantele „incercări" ale cugetătorului american.

Rudolf Eucken. *Le sens et la valeur de la vie.* Paris, F. Alcan, 2.50.

Filozoful german ne dă în acest mic volum consideraţiuni etice asupra vieţii.

ŞTIINŢĂ

L. Joubin. *La Vie dans les Océans.* Paris, Flammarion, 3.50.

O expunere completă a condiţiilor de viaţă a animalelor şi plantelor din mări şi un studiu asupra mediului marin din punct de vedere fizic, chimic şi mecanic.

O. Zur Strassen, W. Marshall und Dr. Hempelmann. *Brehms Tierleben.* Vogel II u. III. Leipzig, „Bibliographisches Institut", 15 fr.

Al doilea şi al treilea volum din marea lucrare asupra vieţii animalelor intreprinsă sub direcţia lui O. Zur Strassen. Se ocupă de păseri.

ISTORIE

Oskar Klein-Hattingen. *Geschichte des deutschen-Liberalismus.* Berlin, Buchverlag der „Hilfe".

Istoria partidului liberal german scrisă cu o pronunţată simpatie pentru extrema stingă a partidului.

G. Gagliardi. *Storia dela Società letteraria di Verona.* Edit. Cobianca. Verona.

Istoria seculară a unei societăţi culturale, care oglindeşte istoria civilă şi politică a Veronei.

A. Menzio. *Alfieri, Gioberti, Mazzini ed il Risorgimento nazionale.* Ed. De Arcangelis Casal Bordino.

In această operă autorul sintetizează acţiunea care conduse Italia spre independenţa ei naţională.

SOCIOLOGIE. DREPT

Paul Cloarec. *Idées modernes, essai de politique positive.* Paris, „La Nouvelle Revue", 6 fr.

Autorul studiază mecanismul politic şi organizarea administrativă de astăzi şi propune numeroase schimbări.

R. Dalla Volta. *Saggi economici e finanziari sull'Inghilterra.* Sandrone-Palermo.

O serie de studii asupra comerţului englez, asupra reformelor dărilor, asupra emigraţiei etc.

G. Ciamarra. *La Giustizia nelle Colonie.* Edit. Giannini, Napoli.

Autorul, judecător în Somalia italiană, studiază normele după care se poate stabili organizarea juridică colonială.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Georges Cain. *Environs de Paris.* Paris, Flammarion, 3.50.

Descrierea diferitelor localităţi şi monumente din jurul Parisului, care au jucat un rol în viaţa poporului francez.

Abbé Félix Klein. *L'Amérique de demain.* Paris, Plon, 3.50.

Lucrare cam specială : autorul se ocupă mai ales de chestiunile de educaţie şi religioase din America.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

Arnold van Gennep. *Religions, Moeurs et Légendes.* Essais d'éthnographie et de linguistique, 4-e série. Paris, „Mercure de France", 3.50.

E al patrulea volum din seria de studii de etnografie şi de folklor pe care le publică autorul.

M. v. Brandt. *Der Chinese in der Oeffentlichkeit und der Familie.* Reimer. Berlin.

Descrieri din viaţa chineză, atît de la Curte cit şi în restul societăţii.

CHESTIUNI MILITARE

Friedr. V. Bernhardi, General der Infanterie z. D. *Vom heutigen Kriege. I. Band : Grundlagen und Elemente des modernen Kriegs.* Berlin, Mittler und Sohn.

Opera ţinteşte să dea o privire generală asupra intreg domeniului ştiinţilor militare.

G. Castellini. *Nelle trincee di Tripoli.* Zanichelli, Bologna.

Conrespondenţe din războiul actual turco-italian.

CRITICA LITERARĂ ŞI ARTISTICA

Leo Claretie. *Histoire de la littérature française (1900—1910). Tome V: les Contemporains.* Paris, Ollendorff, 7.50.

Al cincilea volum al marei istorii a literaturii franceze pe care a intreprins-o L. Claretie se ocupă de scriitorii moderni.

Richard Graul. *Deutsche Kunst in Wort und Farbe.* Leipzig. E. A. Seemann.

Cuprinde 94 de reproducţii după cele mai bune pînze ale pictorilor germani moderni.

G. E. Pazaurek. *Guter und schlechter Geschmack im Kunstgewerbe.* Stuttgart. Deutsche Veralags-Anstalt.

O carte polemică împotriva răului gust in artele decorative, aşa de răspîndit în Germania.

LITERATURA

Louis Le Cardonnel. *Carmina sacra.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

Un nou volum de versuri al cunoscutului poet francez.

Henriette de Vismes. *Les petites Ames.* Paris, Plon-Nourrit, 3.50.

Jurnalul unei fetiţe de 12 ani şi corespondenţa ei cu o colegă, în care autoarea arată o adincă cunoaştere a sufletului copilăresc.

H. G. Wells. *L'Histoire de M. Polly.* Paris, „Mercure de France", 3.50.

Traducerea unuia din numeroasele romane ale scriitorului englez.

Eden Phillpotts *The Secret Woman.* London, Duckworth, 1912.

Dramă în patru acte, care a făcut oarecare sgomot prin cîteva trăsături prea energice faţă de morala curentă.

BIBLIOGRAFIE

T. V. Stefanelli, *cu răspuns* de **D. Onciul.** *Istoricul luptei pentru drept*, în ținutul Cîmpulungului Moldovenesc (Discurs). 1911, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl". Preț. 1 leu.

Mihail C. Sutzu, *cu răspuns* de **Dimitrie A. Sturdza.** *Despre numismatica romînă* (Discurs). 1911, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl". Preț. 50 bani.

N. Iorga cu răspuns de **A. D. Xenopol.** *Două concepții istorice.* 1911, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl". Preț. 1 leu.

N. Iorga. *Breasla blănarilor din Botoșani.*—Catastihul și actele ei.— Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl". Preț. 50 bani.

Chestiunea Tramvaelor Comunale. Consultațiuni Juridice date de D-nii Emile Alglave, Ferdinand Larnaude, Charles Massigli, Erneste Chavegrin, Raymond Saleilles. București, 1911.

Părerea Decanului de Drept din Iași în chestia Tramvaelor din București. București, 1911.

G. Balș. *O vizită la cîteva Biserici din Serbia.* București, Rasidescu, 1911, 4 lei.

Sextil Pușcariu. *Contribuții la gramatica istorică a limbii romîne.* Memoriul I. Contribuții la studiul derivațiunii: A. Bibliografie, B. Sufixul—*aciu*. C. Sufixele—*aie* și *aiu*. D. Sufixul—*an*. Extras din Anal. Acad. Rom., ser. II, tom. XXXIII: 1911, București. Preț. 30 b..

Horia Petra-Petrescu. *Jon Luca Carageales Leben und Werke.* 1911, Leipzig, Johann Ambrosius Barth.

Dr. Giorgio del Vecchio. *Evoluția ospitalității.* 1911. București, Tip. „Vocea Poporului".

Florian Stefănescu-Goangă. *Experimentelle Untersuchungen zur Gefühlsbetonung der Farben.* 1911, Leipzig „Wilhelm Engelmann".

Stanislav Tomici. *Calea la Adevăr.* Trad. din esperanto de G. N. Ghinescu. 1911, București, Biblioteca „Revista Ideei". Preț. 50 bani.

Aristotel. *Despre pasiuni.* Trad. de Mihail Negru. 1911, București, „Lumen". Preț. 15 bani.

Nicolaus Petrescu. *Glanvill and Hume.* 1911, Berlin.

Calendarul sătenilor pe anul 1912. 1911, București, „Minerva". Preț 1 leu.

Mariu Theodorian Carada. *Revizuirea Constituției*, 1911, București, Tip. D. Ionescu.

Victor Eftimiu. *Inșiră-te Mărgărite.* Poem feeric în două părți (4 acte). București, Librăria Nouă, 1911, prețul 2 lei.

M. Lungeanu. *La cruci.* Icoane dela țară. 1911, București, Biblioteca „Minerva" No. 117, Preț. 30 bani.

Jules Claretie. *Drapelul.* Trad. de Zaharia Bărbulescu. 1912, „Vălenii-de-Munte". Preț 50 bani.

Spiridon Popescu. *Din povestirile unui vînător de lupi.* 1911, București, „Biblioteca pentru toți" No. 707. Preț. 30 bani.

Leon Negruzzi. *Serghie Pavlovici* și alte nuvele. 1911, București, „Biblioteca pentru toți" No. 703. Preț. 30 bani.

Nicolae Ținc. *Versuri* pentru copii. 1911, București, „Biblioteca pentru toți" No. 681. Preț. 80 bani.

Istoria prea frumosului Arghir și a prea frumoasei Elena. 1911. București, „Biblioteca pentru toți" No. 696. Preț. 30 bani.

Emil Nicolau și Alex. Simionescu. *Fiul ei...!* Piesă în 3 acte. 1911, București, „Biblioteca pentru toți" No. 710. Preț. 30 bani.

Robert Browning. *Mildred.* Tragedie în 3 acte, 1911, București, „Biblioteca pentru toți" No. 712. Preț. 30 bani.

Paul Lafargue. *Dreptul la lene.* Trad. de I. Brănișteanu. 1911, București, „Lumen". Preț. 30 bani.

Vasile Loichiță. *Ceva despre mișcarea noastră literară mai nouă—în regrat.* 1912. Caransebeș. Tip. diecezană. Preț, 70 feleri (80 bani).

C. I. Băicoeanu. *Lumină și Adevăr. Ce este politica?* 1911. București, Imprimeriile „Independenții".

Aurel Vlaicu. *Aeroplanul Vlaicu.* 1911, București, Socec. Preț. 2 lei.

C. Rădulescu-Motru. *Elemente de Metafizică.* 1912, București, Tip. D. Ionescu. Preț. 4 lei.

Octav Minar. *Cum a iubit Eminescu.* 1912, București, Biblioteca „Lumina". Preț. 60 bani.

C. Stoika-Delaziliște. *Un profil feminin* (Carmen-Sylva). 1912, Pitești, Tip. „Concurența". Preț. 1 l..

I. M. Dinescu. *O scurtă privire asupra activității societății studenților în medicină romîni din Iași dela 1897—1912.* 1911, Iași, Tip. „Dacia" P. & D. Iliescu.

G. Ionescu-Șișești. *Rumäniens bäuerliche Landwirtschaft.* 1911, Bukarest „Gutemberg".

Henric Stahl. *Dela manevre și alte schițe vesele.* 1911, Vălenii-de-Munte, Tip. „Neamului Romînesc". Preț. 1.50 lei.

Memoriul notarilor din jud. Iași relativ la reforma administrativă. 1912, Iași, Tip. N. V. Stefăniu.

Dr. D. Pașcanu. *Activitatea spitalului Pătîrlagele jud. Buzău pe 1910 și 1911.* 1912, „Vălenii-de-Munte" Tip. „Neamul Romînesc".

Dr. D. Pașcanu. *Sfaturi despre alăptarea copiilor și despre sifilis.* 1912, București, Tip. „Socec".

Const. Chiru. *Imbunătățirea Agriculturei prin Irigațiuni și Drenagiuri.* 1912, București, Tip. „Göbl.".

A. Vlăhuță. *La gura sobei.* 1912, București, Edit. Albert Baer. Preț. 2,50 lei.

T. Duțescu-Duțu. *Din vatra unui sătean cuminte.* 1912, București, edit. libr. H. Steinberg. Preț. 2 lei.

„Incapacitatea și frauda în artă": „Cercul artistic și muzical" și dl. Mihail Tănăsescu. 1911, Iași, Tipografia Națională.

I. B. Danubian. *Monografia Dunării* din *punct de vedere istoric, hydrografic și militar.* 1911, București, Imprimeriile „Independenței".

Spiridon Popescu. *Zori de Iulie.* Nuvele și schițe, București, „Editura Librăriei Școalelor", C. Sfetea, 1912.

Raportul anual pe anul administrativ 1910—1911 a Reuniunei de cîntare „Ciprian Porumbescu" din Suceava, Tip. Soc. „Școala Romînă."

Al. Cazaban. *Oameni cum-se-cade.* 1912, București, „Biblioteca pentru toți" No. 709. Preț. 30 bani.

H. Heine. *Sarcasm și Melancolie.* Proză și versuri, Trad. de Castor și Polux. 1912, București, Biblioteca „Lumen".

Titu Dinu, Pompiliu Păltănea. *Comediile lui Plaut.* Trad. din latinește. 1912, București, Edit. „Societății studenților în litere."

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XXV

(ANUL VII, NUMERELE 4, 5 şi 6)

I.—Literatură

II.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romîne şi din străinătate

III.—Documente omeneşti

IV.—Note pe marginea cărţilor

Pag.

V. Cronici.

VI. – Miscellanea

VII. – Recenzii

Pag.

VIII. – Revista revistelor

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie nu se înnapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta, cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Pentru tot ceea ce priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi, etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească" strada Golia 52, Iaşi.**

Numai articolele ştiinţifice (ştiinţi naturale, fizice, chimice, medicale, etc.) se vor trimite d-lui **Dr. A. Slătineanu, str. Ştirbey-Vodă, 111 bis, Bucureşti.**

Pentru tot ceea ce priveşte administraţia: cereri de abonament, mandate, inserare de anunciuri, etc., a se adresa **Administraţiei revistei „Viaţa Romînească" strada Golia, 52, Iaşi.**

D-l **I. Botez** va continua a reprezenta revista noastră, avînd dreptul de a incasa sumele ce ni sînt datorite, şi a face angajamente în privinţa anunciurilor.

Persoanele, care doresc să se aboneze la *Viaţa Romînească,* sînt rugate să se adreseze Admnistraţiei prin mandat postal.

TIPOGRAFIA „DACIA" P. & D. ILIESCU—IAŞI